

स्वातंत्र्य-सैनिक

चरित्रकोश

महाराष्ट्र राज्य
विदर्भ विभाग

★

खंड २

★

डॉ. भ. ग. कुंटे

एम्.ए., पीएच्.डी. (अर्थशास्त्र)

पीएच्.डी. (इतिहास)

कार्यकारी संपादक व सचिव

दर्शनिका विभाग

महाराष्ट्र शासन

मुंबई

प्रकाशक :

कार्यकारी संपादक व सचिव

दशनिर्वाह विभाग, महाराष्ट्र शासन

२७, बरजोर भट्टा मार्ग

महात्मा गांधी रोड, फोर्ट

मुंबई ४०० ००९

अनुक्रमणिका

पृष्ठ क्रमांक

प्रस्तावना	एक ते चार
विदर्भातील स्वातंत्र्यसंग्रामाचा मागोवा.	पाच ते तेवीस

अद्याक्षर

अ	१ ते ४
आ	४ ते ७
इ	७ ते ९
उ	९ ते १२
ए	१२ ते १३
ओ	१३ ..
औ	१३ ..
अं	१३ ते १४
क	१४ ते ३१
ख	३१ ते ३७
ग	३७ ते ४९
घ	४९ ते ५२
च	५२ ते ५८
छ	५८
ज	५८ ते ६६
झ	६६
ट	६७ ते ६८
ठ	६८ ते ७१
ड	७१ ते ७३
ढ	७४ ते ७५
त	७५ ते ८१
थ	८१
द	८१ ते ९२
ध	९२ ते ९३
न	९३ ते १०१

अनुक्रमिका

अद्याक्षर	पृष्ठ क्रमांक
प	१०१ ते ११५
फ	११५ ते ११६
ब	११७ ते १२८
भ	१२८ ते १३५
म	१३५ ते १५०
य	१५० ते १५१
र	१५१ ते १५८
ल	१५८ ते १६२
व	१६२ ते १७१
श	१७१ ते १७८
स	१७८ ते १८८
ह	१८८ ते १९१
क्ष	१९१

परिशिष्टे

परिशिष्ट १ ..	१९३
परिशिष्ट २ ..	१९४
परिशिष्ट ३ ..	१९४
परिशिष्ट ४ ..	१९५
परिशिष्ट ५ ..	१९६
परिशिष्ट ६ ..	१९६
परिशिष्ट ७ ..	१९७
परिशिष्ट ८ ..	१९८
परिशिष्ट ९ ..	१९९
परिशिष्ट १० ..	२००
परिशिष्ट ११ ..	२००
परिशिष्ट १२ ..	२०२

भारतात आणि कालगणनेचा फरक सोडल्यास महाराष्ट्रात, स्वातंत्र्य संग्रामाची सुरुवात प्रथम जेव्हा परकीयांचे आक्रमण झाले तेव्हापासून झाली. हा संग्राम १९४७ मध्ये भारताला स्वातंत्र्य प्राप्त होईपर्यंत अतिशय निकराने आणि अविरत चालू राहिला. ब्रिटिश राजवटीची स्थापना होईपर्यंत स्वातंत्र्यलढ्याचे स्वरूप हे लोकाभिमुख नव्हते याचे कारण तेव्हा हा लढा, आक्रमण करणारी सत्ता आणि स्वातंत्र्याचे रक्षण करणारी एतद्देशीय सत्ता यांमधील होता. स्वातंत्र्यलढ्याचे स्वरूप हे लोकाभिमुख नव्हते याचा अर्थ त्या लढ्यात लोकांनी किंवा सर्वसामान्य जनतेने भाग घेतला नव्हता असा नाही. लढा या शब्दात जनता हा शब्द अभिप्रेत आहे. १८१८ नंतर या लढ्याचे स्वरूप जितके सर्वव्यापी बनले तितके ते १८१८ च्या अगोदर नव्हते असा अर्थ वरील विधानातून काढता येईल. या लढ्यात गेल्या शेकडो वर्षांच्या कालखंडात लाखो व्यक्तींनी भाग घेतला आणि एकेकट्याने किंवा संघटित होऊन प्रतिकार केला. त्यामध्ये अनेकांना आपल्या प्राणांचे वलिदान करावे लागले, मालमत्ता गमवावी लागली, तुरुंगवासाच्या हालअपेष्टा सहन कराव्या लागल्या आणि हुकनाक आरोपाच्या सावटाखाली लपूनछपून रानावनात जिवाच्या भीतीने भटकत आयुष्य काढावे लागले. ब्रिटिश राजवट सुरू होण्याच्या अगोदरच्या कालखंडातील स्वातंत्र्यसमराची आणि तो लढा देणाऱ्या व्यक्तींची नोंद अनेक इतिहास ग्रंथांनी घेतली आहे. त्याची पुनरुक्ती या ठिकाणी करण्याचे कारण नाही. नोंद झाली नाही ती स्वातंत्र्याच्या वेदीवर आत्मवलिदान करणाऱ्या पृष्ठ्या काळातील स्वातंत्र्य सैनिकांची. या स्वातंत्र्य सैनिकांच्या त्यागाला सीमा नव्हती आणि प्राणपणाने लढून त्यांनी निर्माण केलेल्या अस्मितेला तोड नव्हती. स्वातंत्र्यसमराचा इतिहास जेव्हा लिहिला जाईल तेव्हा स्वातंत्र्यसंग्रामातील प्रमुख घटनांची आणि त्या घटनांच्या सूत्रधारांची नोंद घेतली जाईल यात काहीच शंका नाही. अर्थात या इतिहासलेखनाला विशिष्ट मर्यादा राहतोळ आणि या मर्यादांत स्वातंत्र्यसमरात भाग घेतलेल्या सर्वच स्वातंत्र्य सैनिकांची नोंद करणे कठीण जाईल. ही गोष्ट ध्यानात घेऊन आणि अशा स्वातंत्र्य सैनिकांच्या नावांची दखल भावी पिढ्यांना होणे अवश्य आहे या जाणिवेने इ.स. १९६१ मध्ये महाराष्ट्र शासनाने महाराष्ट्र राज्यातील स्वातंत्र्य सैनिकांचा चरित्रकोश तयार करण्याचे काम भारतीय स्वातंत्र्य आंदोलन इतिहास समितीच्या कार्यालयाकडे सोपविले. स्वातंत्र्य सैनिक म्हणजे ज्याने फक्त तुरुंगवासच भोगला आहे अशी व्याख्या न करता स्वातंत्र्य-संग्रामात या नाही त्या रूपाने ज्याने भाग घेतला आहे व ज्याला कोणत्या ना कोणत्या प्रकारे हाल सोसावे लागले आहेत तो स्वातंत्र्य सैनिक, अशी व्याख्या करून त्या सर्वांचा समावेश या चरित्रकोशात करण्याचा प्रयत्न करण्यात आला आहे. समितीने स्वातंत्र्य सैनिकांची माहिती गोळा करण्यासाठी संशोधन-अन्वेषकांची नेमणूक करून कामाला सुरुवात केली. कामाची व्याप्ती अतिशय मोठी होती आणि अज्ञात स्वातंत्र्य सैनिक महाराष्ट्राच्या खेड्यापाड्यांतून विखुरलेले होते. अशा स्वातंत्र्य सैनिकांची कामचलाऊ यादी तुरुंगाची दफ्तरे आणि शासनाकडे मदतीसाठी आलेले अर्ज यांच्या सहाय्याने तयार करण्यात आली. यामध्ये आणखी भर जिल्ह्यांचे अथवा तालुक्याचे ठिकाणी असलेल्या स्वातंत्र्य सैनिक समित्यांकडे असलेल्या नावांतून घालण्यात आली. सदरहू विषयावरील प्रकाशित संदर्भ-ग्रंथांचाही या कामी उपयोग करण्यात आला. ही यादी घेऊन संशोधन-अन्वेषक गावोगावी आणि खेडोपाडी हिंडले आणि त्यांनी शक्य असेल तिथे सभा घेऊन आणि वव्हंशी संबंधित स्वातंत्र्य सैनिकांना प्रत्यक्ष वा स्वातंत्र्य सैनिक समितीतर्फे गाठून त्यांच्याकडून माहिती

गोळा केली. स्वातंत्र्य सैनिक चरित्रकोशाला उपयोगी पडेल अशी माहिती गोळा करण्यासाठी एक प्रश्नावली असलेले परिपत्रक तयार करण्यात आलेले होते (पहा परिशिष्ट १). याचा अर्थ असा नव्हे की, संशोधन-अन्वेषकांनी गोळा केलेल्या माहितीत महाराष्ट्रातील ह्यात असलेल्या अथवा मृत झालेल्या सर्व स्वातंत्र्य सैनिकांचा समावेश झालेला होता. कामाची व्याप्ती आणि त्यासाठी असलेले मनुष्यबळ लक्षात घेता अशा तऱ्हेची नोंदणी परिपूर्णतया होईल अशी अपेक्षा करणे चुकीचे होते. आणखी एक गोष्ट या ठिकाणी ध्यानात ठेवणे जरूर आहे आणि ती ही की, स्वातंत्र्य सैनिक चरित्रकोशात जी माहिती दिलेली आहे ती काही वावी वगळता संपूर्णपणे संबंधित स्वातंत्र्य सैनिकांनी परिपत्रकात भरून दिलेल्या अथवा लेखी निवेदनात दिलेल्या अथवा तोंडी सांगितलेल्या माहितीवर आधारलेली आहे. या ठिकाणी नाईलाजाने असे म्हणावे लागते की, अनेकदा पुष्कळ व्यक्तींनी स्वातंत्र्य सैनिक नसताना स्वातंत्र्य सैनिक असल्याचा दावा केलेला आहे. आणि त्याचप्रमाणे पुष्कळ स्वातंत्र्य सैनिकांनी स्वतःवद्दलची माहिती असत्य अथवा अतिरंजित दिलेली आहे. अनेक स्वातंत्र्य सैनिकांनी आपली माहिती दुवारा पाठविली आहे, आणि ती पाठवताना नाव, वय, शिक्षण, मूळ गाव, शिक्षेची मुदत वगैरे वावीत वरीचशी गल्लत केलेली आहे. स्वातंत्र्य सैनिक काशामध्ये समावेश केलेल्या हजारो स्वातंत्र्य सैनिकांना वैयक्तिकरीत्या गाठून त्यांच्याकडून यावद्दलचा खुलासा करून घेणे हे शक्य नव्हते. अशा परिस्थितीत पूर्वी आलेली माहिती न देता नवीन आलेल्या माहितीच्या आधारे त्या त्या स्वातंत्र्य सैनिकांचे चरित्र लिहिले आहे. पुष्कळ वेळा एकदोन वावी वगळता इतर सर्व तपशील—यात नावाचा देखील समावेश आहे—अगदी सारखा आहे. अशा वेळी दोन्ही चरित्रांचा समावेश नाईलाजाने चरित्रकोशात करावा लागला. स्वातंत्र्य सैनिक चरित्रकोशाचे समीक्षण करताना वर उल्लेखिलेल्या गोष्टी ध्यानात ठेवणे अतिशय जरूरीचे आहे. जानेवारी १९७३ मध्ये भारतीय स्वातंत्र्य आंदोलन समितीचे कार्यालय वरखास्त करण्यात येऊन त्यामधील कर्मचाऱ्यांचा समावेश दर्शनिका विभागात करण्यात आला. यावेळेपर्यंत महाराष्ट्र राज्यातील विदर्भ विभागापुरता पहिला खंड प्रसिद्ध झाला होता. मराठवाडा विभागातील निम्यापेक्षा अधिक माहिती गोळा करण्यात आली होती आणि उर्वरित महाराष्ट्रातील मुंबई सोडून इतर काही जिल्ह्यांची माहिती संकलित करण्यात आली होती. काम सुरू होऊन आता १२ वर्षांपेक्षा अधिक अवधी लोटला होता. हे काम अधिक नटाने करून संपविणे जरूरीचे होते कारण जसजसा कालावधी होणार होता त्याप्रमाणे माहिती मिळविणे अतिशय मुष्कील होणार होते. यासाठी दर्शनिका कार्यालयातील सर्व कर्मचाऱ्यांना प्रत्येक जिल्ह्यात, खेडोपाडी स्वातंत्र्य सैनिकांना गाठून त्यांच्यापासून माहिती मिळविण्यासाठी पाठविण्यात आले. परंतु दर्शनिका विभागाने शासनाच्या आदेशावरून चरित्रकोश तयार करण्याचे हे जे महान कार्य हाती घेतले होते त्याचे पडसाद खेडोपाडी, घरोघरी उठणे जरूर होते. कारण या कार्यालयातील सर्व कर्मचारी प्रत्येक खेड्यातील स्वातंत्र्य सैनिकांना गाठून त्यांच्यापासून माहिती गोळा करणे अशक्य कोटीतले होते. या कामाचा जितका प्रचार होईल तितका होणे अवश्य होते. यासाठी या कार्यालयाने या कामाची माहिती देणारी व स्वातंत्र्य सैनिकांना त्यांची माहिती या कार्यालयाकडे पाठविण्याचे आवाहन करणारी एक आवाहन वजा जाहिरात तयार करून ती छापून घेतली (पहा परिशिष्ट २). या जाहिरातीच्या प्रती तालुका व जिल्हा अधिकाऱ्यांकडे पाठवून या जाहिराती तालुका कचेऱ्या, जिल्हा कचेऱ्या, ग्रामपंचायती, सार्वजनिक सभागृहे, मंदिरे वगैरे ठिकाणी लावण्याची व्यवस्था करण्याची विनंती करण्यात आली. त्याप्रमाणे कार्यवाही झाल्यावर आणि तशी खात्री या कार्यालयाने

करून घेतल्यावर या कार्यालयातील कर्मचारी पुन्हा प्रत्येक जिल्ह्यात पाठविण्यात आले. यावेळी स्वातंत्र्य सैनिकांकडून मिळालेला प्रतिसाद खरोखरच स्पृहणीय होता. अशा तऱ्हेची जाहिरात काढण्याचा उद्देश वेगळा होता आणि तो म्हणजे निरक्षर, अपंग, अंध किंवा पीडित अशा स्वातंत्र्य सैनिकांची माहिती साक्षर आणि ज्ञात अशा स्वातंत्र्य सैनिकांनी गोळा करून या कार्यालयाकडे स्वातंत्र्य सैनिक चरित्रकोशासाठी पाठवावी हा होय. पण या ठिकाणी मोठ्या खेदाने असे म्हणावे लागते की, स्वातंत्र्य सैनिकांची आपली स्वतःची माहिती देण्यासाठी जितकी चढाओढ होती तितकी काही अपवाद वगळता दुसऱ्या व वरील प्रकारच्या वर्गात मोडणाऱ्या स्वातंत्र्य सैनिकांची माहिती पाठविण्या-वद्दल नव्हती. अर्थात अशा तऱ्हेने माहिती आली नाही असे म्हणता येणार नाही. हे कार्य अजून पुरे झाले नाही असे या कार्यालयाला अजून वाटत होते म्हणून महाराष्ट्र शासनाच्या प्रसिद्धी विभागातर्फे आणखी वेगळ्या दिशेने ह्या कार्याची माहिती घरोघर पोहोचविण्याचा निर्णय घेण्यात आला आणि त्यानुसार राज्यातील सर्व वर्तमानपत्रांत ह्या कामाची माहिती देणारी पत्रके वारंवार छापण्यात आली (पहा परिशिष्ट ३) आणि त्याचप्रमाणे रेडिओवर वातम्यातून हे निवेदन वारंवार करण्यात आले. याचा योग्य तो परिणाम होऊन अनेक स्वातंत्र्य सैनिकांनी आपली माहिती या कार्यालयाकडे पाठविली. ही जी माहिती आली ती खरोखरच सर्व दृष्टीने समाधानकारक होती. या माहितीच्या आधारे जिल्हावार सैनिकांच्या याद्या तयार करण्यात आल्या. स्वातंत्र्य सैनिक चरित्रकोश परिपूर्ण करण्याच्या दृष्टीने आणखी एक प्रयत्न या कार्यालयाने करण्याचा ठरविला. या याद्या जिल्हाधिकाऱ्यांकडे पाठविण्यात येऊन त्यांना प्रत्येक तहसिलात या याद्या फिरविण्याची विनंती करण्यात आली (पहा परिशिष्ट ४). त्याचप्रमाणे जिल्हा पोलीस प्रमुख, मुख्य कार्यकारी अधिकारी, जिल्हा परिषद, जिल्हा कारावास अधीक्षक, जिल्हा प्रसिद्धी अधिकारी आणि गटविकास अधिकारी, पंचायत समिती यांना या कामी सर्वतोपरी मदत करण्याची विनंती करण्यात आली (पहा परिशिष्ट ५, ६, ७, ८ आणि ९). याच वेळी पुन्हा एकदा स्वातंत्र्य सैनिकांना रेडिओ आणि वृत्तपत्रे यांमधून प्रसिद्धी संचालकांच्या सहाय्याने या याद्या तपासून पाहण्याचे आणि त्यांत त्यांचे नाव नसल्यास त्यांची माहिती या कार्यालयाकडे पाठविण्याचे आवाहन करण्यात आले (पहा परिशिष्ट १०). याशिवाय या कार्यालयाने संशोधन-अन्वेषक आणि इतर कर्मचारी यांना महाराष्ट्राच्या जिल्ह्या-जिल्ह्यांत पाठवून स्वातंत्र्य सैनिकांची माहिती गोळा करण्याचे काम अविरत चालू ठेवलेच होते. वरीलप्रमाणे याद्या जिल्हाधिकाऱ्यांकडून मान्य होऊन परत आल्या (परिशिष्ट ११) तरी देखील थोडी थोडी माहिती येतच राहिली. आलेली माहिती अपेक्षेपेक्षा अधिक होती. तरीदेखील सर्व स्वातंत्र्य सैनिकांचा समावेश या माहितीत झालाच आहे असे म्हणणे धाष्टर्चाचे ठरेल. प्रसिद्धीविन्मुख असलेल्या स्वातंत्र्य सैनिकांनी कदाचित माहिती पाठविलीही नसेल. हजारोंच्या संख्येने पसरलेल्या स्वातंत्र्य सैनिकांना व्यक्तिशः गाठणे हे मानवी शक्तीच्या पलीकडचे होते आणि तसे उद्दिष्ट या कार्यालयाने ठेवलेही नव्हते. मृत झालेल्या स्वातंत्र्य सैनिकांची माहिती त्यांच्या ह्यात नातेवाइकांकडून मिळविण्याचा प्रयत्न या कार्यालयाने केलेला आहे आणि ज्यांची माहिती कोणाकडूनच मिळणे शक्य नव्हते अशांची यादी प्रकाशित वा अप्रकाशित साधनांवरून या कार्यालयाने तयार केलेली आहे. माहिती रूपाने जरी नाही तरी नुसत्या उल्लेखाने का होईना महाराष्ट्रातील सर्व स्वातंत्र्य सैनिकांची नोंद केली जाऊन त्यांच्या अमर कार्याला वंदना केली जावी ही जी शासनाची इच्छा होती ती या कार्यालयाने प्रयत्नांची पराकाष्ठा करून पूर्ण करण्याचा प्रयत्न केला आहे. विदर्भाचे दोन,

मराठवाड्याचा एक आणि उर्वरित महाराष्ट्राचे तीन असे स्वातंत्र्य सैनिक चरित्रकोशाचे जे खंड प्रसिद्ध होणार आहेत त्यांतील माहिती ही स्वातंत्र्य सैनिकांनी परिपत्रकात भरून दिलेल्या माहितीवर काही वाची सोडता संपूर्णतया आधारलेली असल्यामुळे तिची चिकित्सा आणि परिशीलन वाचकांनी त्या दृष्टिकोनातून करावे. त्याचप्रमाणे या ठिकाणी आणखी एक गोष्ट नमूद कराविशी वाटते आणि ती म्हणजे ही की, कंदाचित काही स्वातंत्र्य सैनिकांचा समावेश या चरित्रकोशात झाला नसेल तर तो त्या स्वातंत्र्य सैनिकांनी अथवा त्यांच्या सहकाऱ्यांनी अथवा नातेवाइकांनी त्यांची माहिती न पाठविल्यामुळे त्याचे उत्तरदायित्व या कार्यालयावर येऊ शकत नाही. चरित्रकोशाच्या सुरुवातीला विदर्भातील स्वातंत्र्यसंग्रामाच्या इतिहासाचा थोडक्यात आढावा घेतलेला आहे. स्वातंत्र्यलढ्याचा कालखंड हा अतिशय मोठा असल्याने १००-१५० वर्षांपूर्वी ज्यांनी स्वातंत्र्यलढ्यात भाग घेतला त्यांची माहिती जमा करणे जवळजवळ अशक्य कोटीतले होते. अशा स्वातंत्र्य सैनिकांची नावे या कार्यालयाने सरकारी दफ्तर आणि प्रसिद्ध झालेली पुस्तके यांतून जमा केलेली असून ती परिशिष्ट १२ मध्ये दिलेली आहेत. महाराष्ट्र शासनाच्या स्वातंत्र्य सैनिक चरित्रकोश प्रसिद्ध करण्याच्या योजनेमधील स्वातंत्र्य सैनिकांचा हा चरित्रकोश विदर्भ-खंड दोन आता प्रसिद्ध करण्यात येत आहे. या कामामध्ये ज्यांची अतिशय वट्टमोल अशी मदत झाली त्यांमध्ये शेकडों स्वातंत्र्य सैनिक, तालुके आणि जिल्ह्यांच्या मुख्य ठिकाणी असलेल्या स्वातंत्र्य सैनिक समित्या, पक्षोपक्षांचे नेते आणि कार्यकर्ते यांचा उल्लेख करणे जरूर आहे. विशेषतः स्वातंत्र्य सैनिकांकडून आलेल्या माहितीचे संकलन झाल्यावर त्यावावट सूचना ज्या स्वातंत्र्य सैनिकांनी केल्या त्यांचे आभार या ठिकाणी मानणे जरूर आहे. वरील सहकार्यांशिवाय स्वातंत्र्य सैनिक चरित्रकोशाचे काम या कार्यालयाकडून पुरे झाले नसते. या सर्वांची नावे या ठिकाणी नमूद करता येण्यासारखी नाहीत. परंतु श्री. वैशंपायन, प्रा. न. र. फाटक, श्री. ह. मो. जोशी, श्री. पडानन जडे वगैरेंचा उल्लेख या ठिकाणी करणे मला उचित वाटते. कामाचा सर्वात मोठा वाटा स्वा. सै. श्री. गोखले, श्री. पाटील, श्री. वाघमारे, कै. श्री. दाते, श्री. संभाजीराव सातारकर वगैरे यापूर्वी कार्यालयात असलेल्या आणि हल्ली कार्यालयात असलेल्या संशोधन-अन्वेषक यांनी उचलला यात काहीच शंका नाही. विशेषतः कै. श्री. दाते यांचा उल्लेख या ठिकाणी मला अधिक गौरवपूर्वक करावासा वाटतो. त्यांच्या मेहनतीची या ठिकाणी नोंद होणे जरूर आहे. त्याशिवाय या खंडाचे संकलन करण्यामध्ये प्रामुख्याने सहसंपादक श्री. कि. का. चौधरी, अधीक्षक श्री. म. ह. रानडे आणि संशोधन-सहाय्यक श्री. नारखेडे, श्री. फाटक व श्री. नावडकर व सहाय्यक कै. श्री. पुरोहित, श्री. सांगळकर आणि श्रीमती केळकर व श्रीमती साने यांचीही या कामी मदत झाली. हे काम जलद आणि सुवक तऱ्हेने छापून त्याच्या प्रसिद्धीकरणास संपूर्ण सहकार्य दिल्याबद्दल श्री. स. आ. सप्रे, संचालक, शासकीय मुद्रण व लेखनसामग्री आणि व्यवस्थापक श्री. रो. वो. आल्वा आणि त्याचप्रमाणे मुद्रणालयातील इतर कामगारवर्ग यांचाही मी आभारी आहे. शासकीय आणि अशासकीय अशा अनेक संस्थांनी या कामाबद्दल जी उत्सुकता दाखविली आणि सहकार्य देऊ केले त्याबद्दल त्या सर्वांचा मी अतिशय ऋणी आहे.

भ. ग. कुंटे

विदर्भाच्या वऱ्हाडचे चार जिल्हे धरून आठ जिल्ह्यांचा भारतातील प्रांताची पुनर्रचना होण्याच्या अगोदर मध्यप्रांतात समावेश झालेला होता. आडगावच्या लढाईनंतर १७ डिसेंबर १८०३ रोजी देवगाव येथे इंग्रजांवरोबर तह होईपर्यंत नागपूरकर रघुजी भोसल्यांचा विदर्भावर अंमल चालत होता. देवगावच्या तहानुसार वऱ्हाडचे चार जिल्हे म्हणजे बुलडाणा, अकोला, अमरावती आणि यवतमाळ हे इंग्रजांना त्यांच्या मराठ्यांवरोबर चाललेल्या युद्धात मदत केल्यामुळे निजामाला तोडून देण्यात आले. उरलेल्या चार जिल्ह्यांवर म्हणजे नागपूर, वर्धा, चांदा आणि भंडारा यांवर नागपूरकर भोसल्यांचा तसे पाहिले तर नामधारी अंमल १८५४ मध्ये नागपूरचे राज्य इंग्रजांनी खालसा करीपर्यंत चालू राहिला. कारण देवगावच्या तहानंतर इंग्रजांनी त्यांचे होते नव्हते ते स्वातंत्र्य काढून घेतले आणि भोसल्यांचे राज्य कधी नामशेष करता येईल त्याची ते वाटच बघत राहिले. ती संधी त्यांना १८५४ मध्ये मिळाली. छत्रपती शिवाजी आणि छत्रपती संभाजी यांची लढाऊ परंपरा जर पुढील छत्रपतींनी टिकवून धरली असती तर महाराष्ट्रात छत्रपतींमध्ये सवते सुभे निर्माण झाले नसते आणि छत्रपतींच्या अन्नावर जगणाऱ्या त्यांच्या सरदार-दरकरदारांना स्वतंत्र राज्य स्थापन करण्याची उमकाच राहिली नसती. नागपूरकर भोसले हे भोसल्यांच्या अत्सल कुळातले. नागपूरकर भोसल्यांच्या पूर्वजांचे रक्त हे शिवकालात मराठेशाहीच्या रक्षणाकरता सांडले, परंतु पेशवाईत छत्रपतींची बूज न उरल्याने मराठेशाहीतील इतर सरदारांप्रमाणेच नागपूरकर भोसल्यांचीही बुद्धी फिरली आणि मराठेशाहीच्या रक्षणाकरता झगडणारी तलवार ही तिच्याच मुळावर उठली. इतिहासाच्या अम्यसूला या घटना विदित असल्यामुळे त्यांची या ठिकाणी पुनरुक्ती करण्याचे कारण नाही. परंतु बरील वृत्तीतूनच नागपूरकर भोसल्यांची वेगळी गादी निर्माण झाली. आपला सवता सुभा स्थापन करण्यासाठी एकमेकांच्या जीवावर उठलेले मराठेशाहीतील हे सरदार मराठेशाहीच्या पडत्या काळात एकदिलाने आणि एकजुटीने वागले असते तर इतिहासाची पाने फार वेगळ्या रीतीने लिहावी लागली असती. अर्थात या सर्व घटना आता इतिहासजमा झालेल्या आहेत. नागपूरकर भोसल्यांचे राज्य इंग्रजांनी खालसा केल्यावर तेथील जनतेने स्वातंत्र्य मिळविण्यासाठी जो लढा दिला त्याची नोंद या ठिकाणी आपल्याला घ्यावयाची आहे. भोसल्यांचे राज्य खालसा झाल्यावर काही काळ तरी सशस्त्र उठावाचा मार्ग बंद झाला होता. याचे कारण उघड होते. सर्वसामान्य जनतेत एकी नव्हती, ही जनता नव्या राज्याच्या दडपणाखाली स्तिमित होऊन गेलेली होती आणि ज्या तऱ्हेचे पुढारीपण आणि नेतृत्व बदलत्या परिस्थितीत पाहिजे होते ते अजून निर्माण व्हावयाचे होते. याचा अर्थ असा नव्हे की सर्वसामान्य जनतेच्या मनात आपण काहीतरी अमौलिक असे गमावले आहे याची जाणीव नव्हती. ती जाणीव जरूर होती आणि मोडक्यातोडक्या का होईना स्वातंत्र्याचे पाणी ज्या जनतेने चाखले होते त्या जनतेला तशी जाणीव नसती तरच ते नवलाचे होते. साहजिकच इंग्रजांनी नागपूरकर भोसल्यांची गादी वारसाहक्काचा प्रश्न उपस्थित करून खालसा केली. ही गोष्ट सर्वसामान्य जनतेला आणि राजघराण्यातील उर्वरित व्यक्तींना सहन होणे कठीण होते. ह्या घटनेने जनतेच्या मनात किती संताप उत्पन्न केला त्याची कल्पना नागपूरमधील जागृतेश्वराच्या देवळात जी पत्रके लागली त्यावरून येते. १८५७ चा जो उठाव ४ वर्षांनंतर झाला त्याच्या अनेक कारणांपैकी इंग्रजांनी नागपूरकर भोसल्यांवावत जे अन्यायाचे धोरण स्विकारले हे एक होते यात काहीच शंका नाही. इंग्रजांच्याबद्दल जनतेच्या मनातील संतापाला आणखी एक कारण घडले आणि ते म्हणजे तिसऱ्या रघुजी भोसल्यांच्या मृत्यूनंतर नागपूर राजांच्या मालकीचा उत्कृष्ट हिरेमाणकांचा खजिना त्यांनी जप्त केला हे होय. नागपूरकर भोसल्यांवरोबर आपण फार अन्यायाने वागत आहोत याची जाणीव तेव्हाचा रेसिडेंट मॅनसेल याला झाली आणि त्याने नागपूरचे छोटोसे राज्य निर्माण करावे अशी शिफारस केली. ही सूचना कंपनी सरकारला मात्य होणे अशक्य होते. मॅनसेलच्या शिफारसी इंग्रजांच्या हिंदुस्थाना-मधील एकंदर धोरणाविरुद्ध होत्या आणि म्हणून यात बळी पडला तो मॅनसेलचा. त्याची रेसिडेंटच्या जागेवरून हाकालपट्टी करण्यात आली. राणी बकावाई आणि इतर राण्या यांनी

इंग्रजांच्या हुद्देलहणी घोरणाविरुद्ध आपला निषेध दर्जविला पण त्याचा काही उपयोग झाला नाही. इंग्रज रेसिडेंटला त्याच्या कार्यवाहीमध्ये पर्वतराव आणि जमालुद्दीन या दोघांनी मदत केली, त्यांना मात्र लोकांच्या धोभाला तोंड द्यावे लागले. लोकांच्या भावना इतक्या क्षुब्ध झाल्या की नागपूर शहरात लष्कर आणावे लागले. लोकांनी हिस्लॉप या व्हिझन मिशनच्याला इंग्रज लष्करातील अधिकारी समजून मारझोड केली. वरील घटना जरी क्षुल्लक वाटल्या तरी या भावनांनीच कालांतराने उग्र स्वरूप धारण केले आणि स्वातंत्र्यसंग्रामाला अनुभूत अशी कलाटणी मिळाली. राज्य आणि जहागिराच्या खालसा करण्याच्या या घोरणामुळे संबंधित राजघराण्यांतील व्यक्ती आणि अजूनही एतद्देशीय राज्यकर्त्यांविषयी मनात आदराची भावना बाळगून असलेली जनता इंग्रज राज्यकर्त्यांविरुद्ध चिडलेली होती. इंग्रज राज्यकर्त्यांनी हिंदुस्थानातील जनतेच्या धार्मिक आणि सामाजिक जीवनात बदल करण्याच्या ज्या काही सुधारणा केलेल्या होत्या त्यामुळे इंग्रज राज्यकर्ते आपली संस्कृतीच नाहीशी करावयास उठले आहेत अशी सर्वसामान्य लोकांची समजूत झाली होती. अधिक दृष्ट्या देखील इंग्रज सत्ता येथील शेतकरी आणि छोटा कामगार यांना जाचक ठरली. इंग्रजी शिक्षण आणि पाश्चिमात्य संस्कृती यांचे वाळकडू घेतलेला नवीन पुढारीवर्ग अजून जन्मास यावयाचा होता. अशा परिस्थितीत इंग्रजांनी निधन आणि निर्वाय वनविलेल्या वरील वर्गाकडे सर्वसामान्य जनतेने पुढारीपणाची हाक दिली असल्यास त्यात नवल नाही. १८५७ सालच्या उद्रेकाची पार्श्वभूमी ही अशी होती. ज्या पद्धतीने या उद्रेकाची सुरुवात हालविली गेली त्यावरून इंग्रजांच्या राजवटीविरुद्ध हिंदुस्थानातील जनतेने एकजुटीने आणि एकदिलाने स्वातंत्र्य मिळविण्याचा केलेला पहिला प्रयत्न असेच या उद्रेकाचे वर्णन करावे लागेल. ज्यांनी या समरात भाग घेतला ते मारू किंवा मरू या इर्ष्येने या समरात उतरले. या चळवळीचे सूत्रधार मुख्यत्वेकरून नानासाहेब, झाशीची राणी, अहमद-उल्ला, रावसाहेब, तात्या टोपे, अजिमुल्ला खान, कुवर्सिंग, फिरोजशहा आदि मंडळी होती आणि त्यांनीच या चळवळीची ज्योत साऱ्या हिंदुस्थानभर पेटविली.

१८५७ च्या वंडाचा पहिला भडका मिरत-दिल्ली परिसरात उडाला आणि त्याचे पडसाद नागपूर सागर नर्मदा भागात महिल्याभरात उमटले. नागपूरमध्ये असलेल्या सैनिकांत उत्साहाचे वातावरण निर्माण झाले पण त्यांची मने थोडी घास्तावली देखील. टाकळी येथे असलेल्या सैनिकांच्या मनात चलविचल निर्माण झाली कारण त्यांच्यापैकी वरेचसे मुसलमान होते आणि खालसा झालेल्या राजघराण्यांशी त्यांचे घनिष्ट संबंध होते. अशा परिस्थितीत या सैनिकांनी नागपूरमधील नागरिकांवरोबर संघान बांधून १३ जून रोजी रात्री रेसिडेन्सीवर हल्ला करण्याचे ठरविले. परंतु या कटाची बातमी नागपूरच्या कमिशनरला लागून शहरात कडक बंदोबस्त केला गेला आणि हा कट फलद्रूप झाला नाही. परिणामी सैनिकांना निःशस्त्र करण्यात आले आणि कटाचा म्होरक्या दिलदारखान दफादार याला कैद करण्यात येऊन लोकांसमक्ष फाशी देण्यात आले. याच काळात टाकळी येथील घोडदळातील वळी पडलेले आणखी तीन हुतात्मे म्हणजे इनायतुल्लाखान, विलायतखान आणि नवाबखान हे होते. इतर अनेकांची धरपकड करण्यात येऊन त्यांना मोठमोठ्या शिक्षा फर्माविण्यात आल्या. नागपूरमधील जनतेची मजल राणी वकाबाई हिने दत्तक म्हणून घेतलेल्या जानोजी भोसल्याच्या नावे द्राही फिरवून इंग्रजांविरुद्ध बंड करण्यापर्यंत गेली होती. या गोष्टीला जर राणीने आपला आशीर्वाद दिला असता तर दिल्ली, कानपूर आणि लखनौ येथे झालेल्या घटनांचीच पुनरावृत्ती नागपूर येथे झाली असती. इतकेच नव्हे तर हैद्राबाद, भातारा, कोल्हापूर, वेळगाव वगैरे सर्व ठिकाणी उठाव होऊन सारा दक्षिण हिंदुस्थान पेटला असता. झाशीच्या राणीचा वारसा उचलण्याचे तिने स्वच्छपणे नाकारले. तिने असे का केले ह्याची सांगता लावणे कठीण आहे, आणि ते सुद्धा इंग्रजांनी नागपूरकर भोसल्यांना इतकी अपमानास्पद वागणूक दिल्यानंतर ! नागपूरमधील उद्रेकाचा उपशम करण्यात इंग्रजांना यश मिळाले परंतु इतरत्र उद्रेकाचा अग्नी काही काळ तरी धुमसतच राहिला. या संदर्भात चांदा जिल्ह्यात बापूराव आणि वेंकटराव यांनी गोंड, मरिजा आणि रोहिले यांना एकत्र जमवून बंडाचे जे निशाण उभारले त्याचा उल्लेख करणे जरूर आहे. बापूरावाला पकडून फाशी देण्यात आले. वेंकटराव १८६० पर्यंत इंग्रजांच्या हाती मिळाला नाही. त्या वर्षी त्याला पकडण्यात येऊन जन्मठेपेची शिक्षा देण्यात आली. १८५७ सालचा उठाव अयशस्वी

झाला, त्याची कारणे सर्वश्रुतच आहेत. त्यांची या ठिकाणी चर्चा करणे अप्रस्तुत आहे. इंग्रजांनी मात्र बंडाचा उपशम झाल्यावर द्यामाया न दाखवता अपराधी-निरपराधी यांना सारखीच शिक्षा दिली. भावी पिढीने या अपयशापासून योग्य तो धडा घेतला आणि स्वातंत्र्यासाठी लढल्या जाणाऱ्या लढ्याची दिशा बदलली. १८५७ च्या उद्रेकाचा एक परिणाम झाला आणि तो म्हणजे येथील जनतेच्या मनात इंग्रजांनी केलेल्या अत्याचारामुळे त्यांच्यावद्दल कधीही नाहीसा न होणारा द्वेष निर्माण झाला. इंग्रजांच्या परीने त्यांनी देखील या उद्रेकाच्या पाठीमागे जी कारणपरंपरा होती तिचा समूळ उच्छेद करण्याचा चंग बांधला. खेड्याखेड्यातून संशयित व्यक्तींची यादी करण्यात आली. अशा व्यक्तींना एक फासावर तरी चढविण्यात आले किंवा त्यांची मालमत्ता तरी जप्त करण्यात आली. इंग्रजांनी सामुदायिक हल्ला केल्याचे प्रसंगही पुष्कळ झाले. सर्व इंग्रज अधिकारीवर्ग आणि अँग्लो-इंडियन प्रेस यांनी ही पाशवी कृत्ये करणाऱ्या अधिकाऱ्यांना उचलून धरले. पाशवी शक्तीच्या या सामर्थ्यावरच इंग्रजांनी आपली पुढील राज्ययंत्रणा उभारली. लोकांची इच्छाशक्ती मारली जावी यासाठी इंग्रज शासनाने अनेक कायदेकानू केले. यांपैकी एकाचा उल्लेख करणे आवश्यक आहे आणि तो म्हणजे लोकांच्या निःशस्त्रीकरणाचा. या कायद्याची अतिशय काटेकोरपणे अंमलबजावणी करण्यात आली आणि सर्व मुलकी नागरिकांजवळील शस्त्रे काढून घेण्यात येऊन आम प्रजेला निःशस्त्र बनविण्यात आले. ह्या कायद्याची अंमलबजावणी होत असताना अनेकांच्या जहागिरी जप्त करण्यात आल्या आणि लोकांना दहशत बसावी म्हणून खेडीच्या खेडी जाळून टाकण्यात आली. अर्थात प्रजेला निःशस्त्र करण्याचा इंग्रजांचा उद्देश जरी सफल झाला तरी लोकांची मने मारण्यात मात्र त्यांना यश आले नाही ही गोष्ट तितकीच सत्य आहे.

१८५७ सालच्या उद्रेकानंतर थोड्याफार राजकीय उद्देशाने आणि प्रशासनाच्या सोयीसाठी प्रांताची पुनर्रचना करण्यात आली. १८६१ साली मध्यप्रांताची निर्मिती झाली. या प्रांताचा कारभार नागपूर येथून चीफ कमिशनरच्या देखरेखीखाली चालणार होता. कंपनीचे राज्य जाऊन आता इंग्रज सरकारचे राज्य आले होते. कंपनीने हिंदुस्थानात इंग्रज अधिकाऱ्यांची आवक शक्य तो कमी प्रमाणात करावयाची असे जे धोरण ठरविले होते त्यात आता बदल झाला होता आणि प्रांताच्या पुनर्रचनेनंतर जी अनेक नवी खाती निर्माण करण्यात आली होती ती सर्व या नव्याने आलेल्या इंग्रजांच्या हाती सोपविण्यात आली. ही गोष्ट या ठिकाणी सांगण्याचे कारण एवढेच की, या नव्या नोकरशाहीच्या निर्मितीमुळे शासन हे लोकाभिमुख बनण्याचे ऐवजी लोकपरान्मुख झाले. १८५७ च्या उद्रेकाचा उपशम करण्यापोटी इंग्रजांना कोट्यावधी रुपये खर्च आला होता. नव्या नोकरशाहीने हा खर्च नव्या नव्या करांच्या रूपाने सर्वसामान्यांकडून वसूल करण्याचे धोरण आखले. यातच मिठावरचा कर होता. काँग्रेसने पुढे कायदेभंगाची चळवळ सुरू केली ती याच मिठावरील कराविरुद्ध होती. लोकांच्या मनात नव्याने आलेल्या इंग्रज राजवटीवद्दल तिरस्काराची भूमिका निर्माण झाली आणि त्यामधूनच पुढे ७५ वर्षे झगडल्या गेलेल्या स्वातंत्र्यसमराची बीजे रोवली गेली. या ठिकाणी एका घटनेचा उल्लेख करणे जरूर आहे. १८१८ च्या मराठ्यांवरोवरील इंग्रजांच्या युद्धात निजामाने इंग्रजाना जी मदत केली त्याचे वक्षीस म्हणून वऱ्हाडचा प्रांत इंग्रजांनी निजामाकडे लावून दिला. निजामाला तैनाती फौजेपोटी जे कर्ज झाले त्याची फेड म्हणून १८५३ मध्ये इंग्रजांनी वऱ्हाड पुन्हा आपल्याकडे घेतला. वऱ्हाडचा कारभार हैद्राबादमधील इंग्रजांच्या रेसिडेंटवर एक अधिकारी अमरावती येथून चालवीत असे. वऱ्हाड परत मिळावा म्हणून निजामाने भगीरथ प्रयत्न केले पण त्याचा काहीही उपयोग झाला नाही. या उलट १९०३ मध्ये वऱ्हाड हा मध्यप्रांताला कायमचा जोडण्यात आला. साहजिकच मध्यप्रांतामधील स्वातंत्र्यसमराचे पडसाद वऱ्हाडातही उमटले आणि या समरात वऱ्हाडमधील जनतेने तितक्याच हिरीरीने भाग घेतला.

१८५७ सालच्या उठावानंतर १९०३ मध्ये वऱ्हाड कायमचा मध्यप्रांताला जोडला जाई-पर्यंतच्या काळात मध्यप्रांताच्या राज्यकारभारात इंग्रजांनी आपल्या परीने सुधारणा घडवून आणण्याचा प्रयत्न केला. अर्थात त्या काळात सर्वसामान्य जनतेच्या मनात जरी इंग्रज राजवटीवद्दल आकस होता तरी स्वातंत्र्य म्हणजे काय याची निश्चित कल्पना त्या वेळी

जनतेला नव्हती आणि म्हणून मुल्हातीला तरी जनतेच्या लढ्याचे स्वरूप मर्यादित राहिले. लॉर्ड रिपनच्या कारकिर्दीत स्थानिक स्वराज्य संस्थांची स्थापना सरकारने केली आणि १८८३ साली नागपूर म्युनिसिपालिटीचा कारभार लोकांनी निवडलेल्या प्रतिनिधींच्या हाती सोपविण्याची तयारी सरकारने दाखविली. नागपूरच्या म्युनिसिपालिटीचे पहिले अध्यक्ष सर गंगाधरराव चिटणवीस आणि उपाध्यक्ष राव बहादूर वापूरावदादा किनखेडे हे होते. १८८५ साली मध्यप्रांतात असलेल्या म्युनिसिपालिट्यांची संख्या ६१ एवढी होती. म्युनिसिपालिट्यांप्रमाणेच जिल्हा मंडळे आणि स्थानिक मंडळे, जिल्हा आणि तालुक्याच्या ठिकाणी स्थापन करण्यात आली. इंग्रज सरकारने दिलेली ही सवलत पूर्णपणे निःस्वार्थी होती, असे म्हणता येणार नाही. एक म्हणजे जनतेमध्ये साक्षरतेचे प्रमाण कमी असल्याने जरी कागदोपत्री निवडणुका वगैरे शब्द आले तरी प्रत्यक्षात मात्र सर्वत्र खरा लोकप्रतिनिधुत्व प्रतिनिधी निवडून घेणे कठीण होते. दुसरी गोष्ट म्हणजे लोकनिवृत्त प्रतिनिधींच्या हाती कारभार देऊन त्यांना स्थानिक परिस्थिती सुधारण्याची जरी अशा तऱ्हेने संधी देण्यात आली तरी या लोकप्रतिनिधींच्या कार्यक्षमतेला यामुळे निश्चितच खोळ बसली. जनतेचे आणि लोकप्रतिनिधींचे लक्ष स्थानिक प्रश्नांकडे जाऊन मूळ जो राष्ट्रीय प्रश्न होता त्याकडे थोडेफार दुर्लक्ष झाले यात काहीच शंका नाही. राष्ट्रीय चळवळीचा मध्यप्रांतातील आणि विशेषतः विदर्भ विभागातील विचार करताना ही गोष्ट ध्यानात घेणे जरूर आहे. या कालखंडात वऱ्हाडात देखील स्थानिक स्वराज्याची मागणी जनतेतर्फे करणारे लेव 'वऱ्हाड समाचार' या वृत्तपत्रात प्रसिद्ध झाले. लोकांनी निवडलेल्या प्रतिनिधींचा स्थानिक संस्थांच्या खांबीवर पूर्ण ताबा असावा अशी मागणी वऱ्हाड समाचाराने करण्यात आली. १८८३ चा म्युनिसिपालिट्यांच्या संवंधीचा कायदा वऱ्हाडला १८८७ मध्ये लागू करण्यात आला. वाणिम जिल्हा बोर्डाची स्थापना डिसेंबर १८८९ मध्ये झाली. अमरावती जिल्हा बोर्डाची पहिली सभा खापडें यांच्या अध्यक्षतेखाली भरली. शिक्षणाच्या बाबतीत मध्यप्रांत आणि विशेषतः वऱ्हाड फारच मागासलेला होता. १८६२ साली शिक्षण खात्याची मध्यप्रांतात स्थापना झाली तर वऱ्हाडात १८६६-६७ मध्ये हे खाते सुरू करण्यात आले. मध्यप्रांतात १८८५ मध्ये १,८०९ शाळा होत्या तर १८५९ साली वऱ्हाडात शाळांची संख्या ७१२ होती. परंतु मध्यप्रांत आणि वऱ्हाड यांमधील शिक्षणपद्धतीचे स्वरूप अगदी प्राथमिक असून ती एकाद्या अर्ध-मुसंस्कृत समाजालाच उपयोगी पडण्यासारखी होती. मध्यप्रांत आणि वऱ्हाड यांमधील वर उल्लेखिलेल्या परिस्थितीचा तेथील स्वातंत्र्य चळवळीवर विशेष हितकारी असा प्रभाव पडला नाही हे सत्य आहे. एका हाताने देशाचा देखावा निर्माण करायचा आणि दुसऱ्या हाताने तयारकथित दिलेल्यापेक्षा अधिक काढून घ्यावयाचे हे इंग्रज राजनीतीचे सूत्र आपल्याला त्यांच्या या धोरणात पुरेपूर दिसून येते.

१८५७ सालच्या उठावानंतर इंग्रजांचा अंमल संस्थानी प्रजा सोडल्यास उर्वरित हिंदुस्थान-वर प्रच्छन्नपणे सुरू झाला होता. दूरच्या भविष्यकाळात काय होणार आहे याचा अंदाज त्याकाळच्या इंग्रज मुत्सद्द्यांना जरी वांधता आला नसता तरी नजिकच्या भविष्यकाळात आपला अंमल पुरेपुरपणे हिंदुस्थानात टिकवावयाचा असला तर काय करावयास पाहिजे यांची मात्र त्यांना जाणीव होती. त्या दृष्टीनेच त्यांनी आपली पावले टाकली. हिंदुस्थानातील इतर प्रांतांप्रमाणेच मध्यप्रांतातही त्यांनी फोडा आणि झोडा या नीतीचा अवलंब केला. सेनादलाची त्यांनी संघटना केली आणि या संघटनेत जातीय तत्त्वावर भरती करण्याला त्यांनी प्राधान्य दिले. त्याचप्रमाणे सैन्यात इंग्रजांना नेहमीच प्राधान्य मिळेल अशी त्यांनी तरतूद केली. त्या त्या प्रांतात चाललेल्या चळवळीबाबत पोलीस दलातील जवानांना सहानु-भूती वाटू नये म्हणून प्रांतातील पोलीस दलात दुसऱ्या प्रांतातून भरती करण्याचे धोरण प्रांतिक सरकारांनी स्वीकारले. इंग्रजांनी स्वातंत्र्य चळवळीवर मोठा प्रहार केला तो मुसलमान समाजाला आपल्या आश्रयाखाली घेऊन आणि त्यांना मोठमोठी प्रलोभने दाखवून, राष्ट्रीय चळवळीपासून दूर ठेवून. मध्यप्रांतात अधिकारीवर्गात मुसलमानांचे प्रमाण ५० टक्क्यां-हून अधिक होते. सर्व खात्यांमध्ये आणि विशेषतः पोलीस खात्यात भरती करण्यात आलेल्या व्यक्तींना अशा तऱ्हेची शिकवण देण्यात येई की, सर्वसामान्य जनतेविषयी त्यांच्या मनात तिरस्काराची भावना निर्माण व्हावी. परिणामी तेव्हाचे पोलीस खाते जुलमी बनले आणि

सत्तेचा पोलीस खात्याच्या हातून दुरुपयोग होऊ लागला. पोलीस खात्यातील लाचलुचपतही वाढली. जनतेला आपल्या गाऱ्यांच्याची दाद मागून घेण्यास भीती वाटू लागली. साध्या चुकीबद्दल अपराध्यांना कडक शासन करण्यात येऊ लागले. या ठिकाणी इंग्रज अधिकाऱ्यांनीच वैशिष्ट्य आणि उद्दाम वर्तनाचा धडा घालून दिला. समाजातील सन्मानित अथवा सुस्थितीत असलेल्या व्यक्तींना आपल्यावर पोलिसांची धाड केव्हा पडेल याची भीती वाटू लागली. अशा परिस्थितीत पोलिसांविषयी मनात द्वेषाची भावना निर्माण झाली. इंग्रजांचे राज्य हे मुराज्य ठरण्याचे ऐवजी कुराज्य ठरले. परकीय अंमलाखाली आपल्याला न्याय मिळणे शक्य नाही अशी जनतेची धारणा झाली आणि पुढील लढ्याला या धारणेचे खतपाणी मिळाले. फोडा आणि झोडा या आपल्या धोरणाच्या सूत्रात इंग्रजांनी हिंदुस्थानातील राजेरजवाडे आणि जमीनदार हा वर्ग सामावून घेतला. १८५७ सालच्या उठावापर्यंत या वर्गाकडेच सर्वसामान्य जनता मार्गदर्शनासाठी पहात असे. या वर्गाला एक नाहीसे करून टाकणे किंवा त्याला आपले संरक्षण देऊन जनताविरोधी करणे हे दोन पर्याय इंग्रजांसमोर होते. या वर्गाला नाहीसे करण्यात इंग्रजांचा तोटा होता, कारण त्यामुळे जनतेला आपोआपच पुढारी-वर्ग मिळाला असता आणि १८५७ च्या उठावाची वारंवार पुनरावृत्ती झाली असती. साहजिकच इंग्रजांनी दुसऱ्या मार्गाचा अवलंब केला आणि सर्वसामान्य रयत आणि राजेरजवाडे व जमीनदार यांच्यामधील दुवा तोडून टाकला. या गोष्टीचे हिंदुस्थानातील स्वातंत्र्य-लढ्यावर फार मोठे दूरगामी परिणाम झाले. स्वातंत्र्यलढ्याची पाश्चंभूमी आणि या लढ्याचे बदललेले स्वरूप यांचा विचार करताना आपल्याला आणखी एक गोष्ट ध्यानात घेतली पाहिजे. ही गोष्ट म्हणजे इंग्रज राजवट हिंदुस्थानात पक्को स्थिरावल्यानंतर आणि विशेषतः १८५७ च्या उठावानंतर, या देशातील विस्कटलेली आर्थिक घडी. भोसल्यांच्या अंमलाखाली वसुलीच्या नावाखाली रयतेची पिळवणूक होत नव्हती आणि त्यामुळे शेती आणि रयत या दोघांचोही परिस्थिती सुधारली. इंग्रजांनी कार्यक्षम शासनाचे एक अंग म्हणून महसुलाच्या दरात वाढ केली आणि महसुलाची वसुली काटेकोरपणे केली. हो वसुली करण्याचे काम मालगुजारांकडे सोपविण्यात येई आणि मालगुजार ही वसुली सक्तीने करीत असल्यामुळे शेतकरी हा भरडला जाई. जमीन महसुलाचे हे प्रमाण नागपुरात ७८ टक्के, वडय्यात ७९ टक्के, भंडार्यात ६० टक्के आणि चांद्यात ६० टक्के असे होते. हिंदुस्थानातील बहुसंख्य जनतेचा समावेश शेतकरीवर्गात होत असल्याने हो परिस्थिती स्वातंत्र्यलढ्याच्या दृष्टीने थोडोफार घातक आणि थोडीफार अनकूल होती. घातक असावयाला कारण परिस्थितीने गांजलेला शेतकरी स्वातंत्र्यलढ्यात भाग घेण्यास दुर्बल होता. अनकूल असावयास कारण, योग्य पुढारीपण मिळाल्यास, शेतकरीवर्गाला, त्याच्या मनात नवीन राजवटीबद्दल जी विद्वेषाची भावना निर्माण झाली होती त्यामुळे स्वातंत्र्यलढ्यात सामील करून घेणे शक्य होते. वर उल्लेखिलेल्या सर्व गोष्टींचे अतिशय दूरगामी असे परिणाम हिंदुस्थानातील प्रजेच्या जीवनावर झाले. इंग्रजांवरोवरील संबंधात आपले स्थान काय आहे याची योग्य ती जाणीव इंग्रजी शिक्षण घेतलेल्या नव्या पिढीला झाली. कारण इंग्रजांनी जसा आपल्याला हवा तसा जमीनदारवर्ग राज्य कारभाराच्या सोयीसाठी केला त्याच कारणासाठी इंग्रजी शिक्षण देऊन एक नवा सुशिक्षित वर्गही निर्माण केला. सुरुवातीला हा सुशिक्षित वर्ग लाचार, गरीब आणि दुबळा राहिला. परंतु कालांतराने राज्यकर्त्यांकडून त्या वर्गाला मिळणारी वागणूक आणि इंग्रज अधिकाऱ्यांचे उद्दट, मिजासखोर आणि अपमानास्पद वर्तन त्यांच्या नजरेस आले तेव्हा हा वर्गाचा मनोवृत्ती बदलली. बऱ्याच समाचारात इंग्रजांच्या उद्दाम वागणुकीचे अनेक नमुने त्या काळातही देण्यात आले. एका प्रसंगात तर नागपूरचा चीफ कमिशनर मॉरिस याचाही संबंध आला आणि तेव्हा बऱ्याच समाचाराने असे उद्गार काढले की, चीफ कमिशनर मॉरिस-सारख्या मनोवृत्तीच्या माणसाच्या हाती नागपूर प्रांतातील लाखो लोकांचे भवितव्य सोपविणे हे धोकादायक आहे. इंग्रजांच्या दास्यत्वाचे परिणाम हे असे होते. त्याची कटू फळे जरी हिंदुस्थानातील जनतेला भोगावी लागली तरी त्यापासून योग्य तो धडा जनतेने घेतला यात काहीच शंका नाही. त्यातूनच इंग्रजविरोधी भूमिका तयार झाली आणि पुन्हा एकदा जनतेची पावले उठावाची वाटचाल चालू लागली. इंग्रजविरोधाला नागपूर प्रांतात प्रथम जे

जे स्वरूप प्राप्त झाले ते इंग्रज मिशनऱ्यांनी इंग्रज धर्माचा प्रसार करण्याचे व गरीब आणि नाडल्या गेलेल्या जनतेला वाटवून ख्रिस्ती धर्माचा स्वीकार करावयास लावण्याचे जे धोरण आखले त्याला कणखरपणे तोंड देण्याच्या भूमिकेचे. ही भूमिका निर्माण होण्यास स्वामी दयानंद सरस्वती आणि आर्य समाज यांच्या शिकवणुकीने हातभार लावला आणि समाजाची विशेषतः हिंदू समाजाची अज्ञानामुळे जी अवनती होत होती त्या अवनतीतून त्या समाजाला वर खेचून काढण्यास आणि नव्या दिशा दाखविण्यास मदत केली. या सर्व घटनांतून एक गोष्ट आपल्याला दिसून येते आणि ती म्हणजे ही की, इंग्रज अंमलाखालील असंतोषाचा हा जो वन्ही सर्वत्र पेटला होता त्याचे आणि इंग्रजविरोधाचे जे प्रयत्न झाले त्यांचे स्वरूप अगदी एकांगी होते. या सर्व शक्तींना एका चाकोरीतून विशिष्ट मार्ग आणि विशिष्ट ध्येयवाद याला अनुसरून पुढे नेणाऱ्या एकाद्या संघटनेची आता जरूरी होती. अशा तऱ्हेचे प्रयत्न थोड्याफार प्रमाणात इंग्रजी शिक्षणाचे वाळकडू घेतलेल्या आणि पश्चिमी संस्कृतीमधील ध्येयवादाने भारलेल्या व्यक्तींनी केले. १८७६ मध्ये स्थापन झालेली इंडियन असोसिएशन ही अशा तऱ्हेची पहिली संघटना. ह्या संघटनेच्या स्थापनेपाठीमागची प्रेरक शक्ती सुरेंद्रनाथ बॅनर्जी यांची आणि तिचा उद्देश इंग्रजांविरुद्धच्या लोकमताला वाचा फोडणे हा होता. अशा तऱ्हेच्या संघटना—प्रेसिडेन्सी असोसिएशन, मुंबई; सार्वजनिक सभा, पुणे आणि लोकसभा, नागपूर—हिंदुस्थानात सर्वदूर स्थापन झाल्या. ह्या संघटनांचे ध्येय क्रांतिकारी नव्हते. याचा अर्थ असा नव्हे की, त्यांना इंग्रज सत्ता मान्य होती. त्यांची मागणी इंग्रज ज्या शासनाच्या माध्यमातून देशाचा कारभार करीत त्यात एनदेशीय लोकांना स्थान असावे. यातूनच सरकारकडे अर्ज आणि निवेदने खलिता येथे युग सुरू झाले. यांचा इंग्रज शासनावर योग्य वा अयोग्य परिणाम झाला किंवा नाही ही गोष्ट महत्त्वाची नसून त्यामधून लोकमत या नवीन शिकवणुकीमुळे जे कणखर बनले त्याला अधिक महत्त्व आहे. १८८३ मध्ये कलकत्त्याला एक राजकीय परिषद भरली तेव्हा सुरेंद्रनाथ बॅनर्जी यांनी हिंदुस्थानातील जनतेला आपली गान्हाणी मांडणे सुलभ जावे यासाठी एकाद्या राष्ट्रीय संघटनेची जरूरी आहे, असे आपले मत मांडले. अशा परिस्थितीत काँग्रेसची स्थापना अपरिहार्य होती. डिसेंबर २८, १८८५ मध्ये मुंबई येथे गोकुळदास तेजपाल संस्कृत कॉलेजच्या हॉलमध्ये पहिली राष्ट्रीय काँग्रेस भरली आणि तिचे अध्यक्षस्थान बॅनर्जी यांनी भूषविले. पहिल्या काँग्रेसला मध्य प्रदेशातील प्रतिनिधी नव्हता पण कलकत्ता येथे भरलेल्या काँग्रेसच्या दुसऱ्या अधिवेशनाला वापराव दादा किनखेडे, गंगाधरराव चिटणवीस, गोपाळ हरी भिडे आणि अब्दुल अजीज ही मंडळी हजर होती. या मंडळींच्या प्रेरणेशी नागपूर येथे आणि नंतर १८८६ मध्ये अमरावती येथे पुण्यातील सार्वजनिक सभेच्या वर-हुकूम लोकसभा स्थापन करण्यात आल्या. नागपूर येथील लोकसभेचे अध्यक्ष चिटणवीस होते तर सचिव किनखेडे होते. अमरावतीच्या लोकसभेत अकोल्याचे देवरस, खापडें, मुघोळकर, जोशी आणि मलकापूरचे काजी वदुद्दीन ही मंडळी होती. यानंतरच्या काळात देशातील सर्व चळवळींनी काँग्रेसपासून स्फूर्ती घेतली. काँग्रेसच्या स्थापनेचा इंग्रज नोकरशाहीवर परिणाम झाला तो विपरित झाला आणि ही नोकरशाही ही चळवळ मोडून काढण्याच्या प्रयत्नास लागली. वन्हाडात पटेल, पटवारी आणि देशमुख यांनी काँग्रेसपासून अलिप्त राहावे असे हुकूम शासनाकडून काढण्यात आले. सर्वसाधारणपणे इंग्रज राज्यकर्त्यांची काँग्रेसवद्दलची भूमिका थंड अशीच होती. १८९० च्या कलकत्ता येथील अधिवेशनात हिंदुस्थानातील एकंदर परिस्थितीचा आढावा घेण्यात आला होता आणि हिंदुस्थानातील जनतेच्या गरिवीवद्दल शासनाला जबाबदार धरण्यात आले होते. काँग्रेसच्या स्थापनेनंतर काही वर्षांनीच काँग्रेसची भूमिका बदलली आणि काँग्रेसकडून लोकनियुक्त संस्थांच्या निर्मितीची मागणी करण्यात आली. दरम्यान इंग्रज शासनाकडून राज्य कारभारात ज्या काही सुधारणा घडवून आणण्याचे प्रयत्न झाले ते काँग्रेसची कोणतीच अपेक्षा पुरी करू शकत नव्हते. १८९१ मध्ये काँग्रेसचे अधिवेशन नागपूर येथे झाले. वन्हाडातून ४८० प्रतिनिधी या अधिवेशनाला उपस्थित होते. या अधिवेशनात स्वदेशीच्या कल्पनेला उठाव मिळाला आणि पुढे झालेल्या जंगल सत्याग्रहाची बीजे या अधिवेशनात रुजली. १९ व्या शतकाची शेवटची दहा वर्षे सर्व देशाला विपन्नावस्थेत आणि हलाखीत काढावी लागली आणि त्याचे कारण म्हणजे निसर्गाची झालेली अवकृपा हे होते.

पहिला दुष्काळ १८९२ मध्ये पडला. नंतरची ४-५ वर्षे दुष्काळाचीच गेली. या काळात प्रचंड जीवितहानी झाली आणि खेडीच्या खेडी ओस पडली. त्यात आणखी पश्चिम महाराष्ट्रात प्लेगने घुमाकूळ घातला. प्लेगच्या सायीतही अनेक माणसे दगावली. प्लेगची साय आवांक्वात आणण्यासाठी सरकारने लष्कराची नियुक्ती केली आणि लष्कराने अनेक अत्याचार केले. त्यामुळे या गोष्टीला राजकीय स्वरूप आले. टिळकांनी सरकारवर केसरीतून प्रखर टीका केली. याच वेळी पुणे येथे प्लेग कमिशनवर असलेल्या रँड आणि आयर्स्ट या दोन इंग्रज अधिकाऱ्यांचा खून झाला. या प्रकरणी चाफेकर बंधूंना पकडण्यात आले आणि त्यांच्यावर खटला होऊन त्यांना फाशीची शिक्षा झाली. टिळकांना १८ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा झाली. अशा परिस्थितीत काँग्रेसचे १३ वे अधिवेशन अमरावती येथे भरले. स्वागत समितीचे अध्यक्ष दादासाहेब खापर्डे यांनी सरकारी धोरणावर टीका केली. काँग्रेसचे अध्यक्ष सर शंकरन नाथर यांनीही सरकारच्या दडपशाहीचा निषेध केला. जनतेमधील वाढत चाललेल्या असंतोषाला या भाषणांनी जणू वाचाच फोडली. हिंदी लोकांना मग ते उच्च पदस्थ असोत वा सामान्य असोत, इंग्रजांनी अतिशय हीन आणि अपमानास्पद वागणूक देण्याच्या आपल्या धोरणात बदल केला नाही. न्यायमूर्ती रानडे यांनाही रेल्वेतून प्रवास करताना इंग्रज प्रवाशांनी अतिशय निंद आणि गर्हणीय वागणूक दिली. १८९५ मध्ये तर नागपूरच्या हिस्लॉप कॉलेजच्या विद्यार्थ्यांसमोर बोलताना इव्हान्स नावाच्या व्यक्तीने हिंदू देवदेवता व राम व कृष्ण यांच्याबद्दल अतिशय तिरस्करणीय अशी विधाने केली. पुन्हा एकदा 'केसरी' व 'मराठा' या वृत्तपत्रांनी या घटनांची गंभीर दखल घेतली. या सर्व गोष्टींचा परिणाम असा झाला की, सरकार आणि जनता यांच्या संबंधात विद्वेषाची भावना निर्माण झाली. काँग्रेसचा अजून इंग्रजांच्या न्यायी धोरणावर विश्वास होता आणि काँग्रेसने आपल्या प्रत्येक अधिवेशनातून इंग्रजांच्या विवेकबुद्धीला आवाहन करण्याचे आपले तंत्र चालू ठेवले होते. चाफेकर बंधूंची फागी आणि टिळकांना दिली गेलेली शिक्षा यामुळे सर्वसामान्य जनता चमकून गेली होती आणि तिच्यामध्ये एक प्रकारचे चैतन्य निर्माण झाले होते. सरकारला अर्थात या गोष्टीची जाणीव नव्हती असे नाही. परंतु सरकारचे धोरण दडपशाहीच्या मार्गाचा अवलंब करून जनतेचा उठाव मोडून काढण्याचे होते. यासाठी १८९७ मध्ये सरकारने देशद्रोहविरोधी कायदा पास करून अधिकाऱ्यांच्या हाती अमर्याद सत्ता दिली. या परिस्थितीत देशात कसल्याही प्रकारची प्रगती होणे शक्य नव्हते, कारण शैक्षणिक, आर्थिक वा सामाजिक प्रगतीला जे पोषक वातावरण लागते त्याचा यावेळी अभाव होता. जनतेच्या अशा अस्थिर मनःस्थितीत १८९८ मध्ये लॉर्ड कर्झन यांची व्हाईसरॉय म्हणून नियुक्ती झाली. कर्झनने अधिकारसूत्रे हाती घेतल्याबरोबर सातव्या एडवर्डच्या राज्याभिषेकानिमित्त दिल्ली येथे मोठा दरबार भरविण्याचे ठरविले. या प्रसंगी द्रव्याचा फार मोठा अप्रव्य झाला. दुष्काळाने माणसे मरत असताना सरकारकडून जी उधळपट्टी होत होती त्याबद्दल सर्वदूर निषेधाचे आवाज उमटले. कर्झनने आपल्या कारकिर्दीत ज्या काही तथाकथित सुधारणा केल्या त्याबद्दल जनतेत अतिशय असंतोष माजला. त्यांपैकी एक म्हणजे बंगालची फाळणी. टिळकांच्याबरोल तार्किकदृष्टीने वाटणारा खटला यावेळी गाजला आणि टिळकांची निर्दोष सुटका झाली. अमरावतीमध्ये मोठी सभा भरून टिळकांचे अभिनंदन करण्यात आले. टिळकांनी सरकारविरोधी जो लढा देण्यास सुरुवात केली त्याला दादासाहेब खापर्डे, डॉ. मुंजे, नीळकंठराव उधोजी वगैरे मध्यप्रांताच्या नेत्यांशी पाठिंबा दिला व जनतेच्या मनाची तयारी व्हावी म्हणून सभा आणि वर्तमानपत्रे यांतून आपला प्रचार चालू ठेवला. जनतेची मने तयार करण्यात हरी किशोर, सुबोध सिंघू, आर्य सेवक, जवलपूर टाईम्स, शुभाचिंतक, केसरी, मराठा, अमृतवन्नार पत्रिका या वृत्तपत्रांनी हातभार लावला. बंगालच्या फाळणीविरोधी हजारो सत्यांचा अर्ज ब्रिटिश पार्लमेंटकडे पाठविण्यात आला. सर्वत्र निषेधाच्या सभा घेण्यात आल्या. फाळणीविरोधी चळवळीतूनच स्वदेशी आणि बहिष्कार यांचा उगम झाला. १९०५ मध्ये बनारस येथे भरलेल्या अधिवेशनात टिळक, खापर्डे, मुंजे आणि लाला लजपतराय यांची फार जहाल भाषणे झाली आणि काँग्रेसमधील मवाळ मतवादी एकाकी पडले. काँग्रेसमधील पहिली फूट या ठिकाणी पडली.

मध्यप्रांतात खापडें आणि मुंजे यांनी टिळकांचा पाठपुरावा केला तर मुघोळकर आणि गंगाधरराव चिटणवीस यांनी काँग्रेसमधील मवाळ मतवाद्यांचा पाठपुरावा केला. कसं नव्या निवृत्तीबरोबर हिंदुस्थानातील स्वातंत्र्यलढ्याचे एक युग संपून दुसऱ्या नवीन युगाची सुरवात झाली. या घटनेची चर्चा करण्याचे अगोदर आणखी एका गोष्टीचा उल्लेख करणे जरूर आहे. ही गोष्ट म्हणजे बऱ्हाडचा प्रांत निजामाकडून काढून घेण्यात येऊन कायमचा इंग्रजी अंमलाखाली आला आणि तो मध्यप्रांतात विलीन करण्यात आला. यामुळे बऱ्हाडातील जनतेला खऱ्याखऱ्या अर्थाने स्वातंत्र्यलढ्यात सामील होण्याची संधी मिळाली.

१९०६ मध्ये काँग्रेसचे अधिवेशन दादाभाई नौरोजी यांच्या अध्यक्षतेखाली कलकत्ता येथे भरले आणि या अधिवेशनात काँग्रेसने स्वराज्यप्राप्ती हे आपले अंतिम ध्येय असल्याचे जाहीर केले. हे अधिवेशन देज आणि काँग्रेस या दोहोंच्या दृष्टीने क्रांतिकारी ठरले. काँग्रेसमध्ये जहाल मतवादी आणि उदार मतवादी असे दोन गट पडले, तर काँग्रेसच्या बाहेर हिंसाचाराबादाचा उगम झाला आणि हा हिंसाचारवाद उग्र स्वरूप धारण करणार अशी चिन्हे दिसू लागली. नागपुरात राष्ट्रीय मंडळाची स्थापना नीळकंठराव उधोजी यांच्या अध्यक्षतेखाली होऊन मुंजे, कोल्हटकर, परांजपे, सप्रे, राठी, चक्रवर्ती, गद्रे, अशा अनेक मंडळींनी या मंडळाचे सदस्यत्व स्वीकारले. बंगाल, पंजाब आणि महाराष्ट्र या प्रांतांमध्ये देखील अशा क्रांतिकारी संघटनांची स्थापना झाली. अशा परिस्थितीत १९०७ मध्ये काँग्रेसचे अधिवेशन नागपुरात भरविण्याचे ठरले. काँग्रेसमधील जहाल मतवाद्यांनी जनमताला आपल्याकडे वळवून घेण्याची पराकाष्ठा केली. खुद्द नागपुरातील वातावरण तंग झाले. टिळक, लजपतराय, अरविंद घोष आणि विपीनचंद्र पाल यांच्या प्रतिमांची मिरवणूक काढण्यात आली आणि वंदेमातरम्च्या घोषणा देण्यात आल्या. राष्ट्रीय चळवळीत प्रथमच विद्यार्थ्यांनी भाग घेतला. ३० विद्यार्थ्यांना अटक करण्यात आली. साहजिकच काँग्रेस कमिटीने नागपुरला अधिवेशन न भरविता ते सुरतेस भरविण्यात यावे असा निर्णय घेतला. सुरत काँग्रेसने स्वातंत्र्य चळवळीला अतिशय वेगळे आणि निर्णायक असे स्वरूप दिले. वरील सर्व परिस्थितीचा परिणाम थोड्याफार अंशी सरकारच्या धोरणावर होणे साहजिकच होते, आणि सरकारने ह्या असंतोषाला कधी घटनात्मक तर कधी दडपशाहीच्या मार्गाने तोंड देण्याचा प्रयत्न केला. याचे १९२० पर्यंतच्या कालखंडातील दुसऱ्या फल म्हणजे १९०९ चे मोर्ले-मिटो रिफॉर्म आणि १९१९ चे मॉण्टेग-चेम्सफोर्ड रिफॉर्म. हा कालखंड हिंदुस्थानला फार अशांततेचाही गेला आणि याचे कारण इंग्रज राज्यकर्त्यांनी हिंदुस्थानातील जनतेची चळवळ कठोर मार्गाने मोडून काढण्याची पराकाष्ठा केली हे होय. स्वदेशीच्या चळवळीत भाग घेणाऱ्या विद्यार्थ्यांना फटक्यांची शिक्षा देण्यात आली. यातूनच हिंसाचाराची निर्मिती झाली. त्यातून खुदीराम बोस आणि प्रफुल्ल चाकी या दोघांनी मुजफ्फरपूर येथे बांबू टाकून तेथील जिल्हा मॅजिस्ट्रेट किंग्जफोर्ड याला ठार मारण्याचा प्रयत्न केला पण त्यात केनेडी ही स्त्री आणि तिची १६ वर्षांची मुलगी अशा दोघीजणी ठार झाल्या. सरकारला आणखी दडपशाही करावयाला निमित्त मिळाले आणि या धोरणाला पोषक असे अनेक कायदे सरकारने पास केले. दरम्यान काँग्रेसमधील जहाल मतवादी गट पुढे येऊ पहात होता. १९०७ आणि १९०८ या वर्षी अरविंद घोष यांनी नागपुरात अनेक सभा घेतल्या आणि जहाल मतवादी प्रणालीचा पुरस्कार केला. घोष यांची व्याख्याने देशसेवकमध्ये प्रसिद्ध झाली. त्यासाठी देशसेवकचे संपादक अच्युतराव कोल्हटकर यांना देशद्रोहाच्या कायद्याखाली अटक करण्यात येऊन १८ महिन्यांची सक्तमजुरीची शिक्षा देण्यात आली. १९०८ मध्ये नागपूर येथे जहाल मतवाद्यांनी अधिवेशन भरविण्याचा प्रयत्न केला परंतु सरकारने सभाबंदी हुकूम जारी केल्यामुळे हा प्रयत्न अयशस्वी झाला. बारीक सारीक गोष्टींबद्दल सरकारची प्रतिक्रिया न पटणारी अशी असे. नागपुरात भरलेल्या औद्योगिक प्रदर्शनाच्या वेळी राणी व्हिक्टोरियाच्या पुतळ्यावर क्रोणीतरी डांबविले. त्याबद्दल तेथील गेटकी विद्यालयाच्या वसतिगृहाचे अधीक्षक परांजपे, दोन ओव्हरसीयर आणि एक विद्यार्थी यांना अटक करण्यात आली. परंतु हायकोर्टात परांजपे यांच्यावर गुन्हा भावित झाला नाही व ते निर्दोष सुटले. तरी देखील त्यांना नोकरीतून वडतर्फे करण्यात आले. यांचा अर्थ असा की, देशातील एकंदर घटना बघून सरकारची

मनोवृत्ती द्विधा आणि विचलीत झाली होती. थोडक्यात सरकार घाबरले होते. सरकारला सर्वत्र कांतीची चिन्हे दिसू लागली होती. मध्यप्रांतात राष्ट्रीय चळवळीशी संबंध असलेल्या सर्व व्यक्तींना सरकारच्या या मनोवृत्तीचा चटका बसला. भंडारा जिल्ह्यातील एक निवृत्त तहसीलदार शिवराजसिंग याचे पेंशन चळवळीत भाग घेतल्याबद्दल बंद करण्यात आले. ही चळवळ कोणती तर लोकमान्य टिळकांना झालेल्या अटकेबद्दल निघालेल्या मिरवणुकीत भाग घेतला ती. याच गोष्टीबद्दल माहेगावचे एक शिक्षक वाळाजी नारायण यांना नोकरीतून काढून टाकण्यात आले. त्याचप्रमाणे नागपूर येथे गणेशोत्सवात भाषण दिल्याबद्दल वामनराव जोशी यांना एक वर्ष सक्तमजुरीची शिक्षा ठोठावण्यात आली. याच सुमारास हिंदुस्थानात माणिकतोळा खून खटला गाजला. त्यावर अग्रलेख लिहिल्याबद्दल टिळकांना ६ वर्षे हद्दपारीची शिक्षा देण्यात आली. ही बातमी नागपुरात येताच विद्यार्थ्यांनी वर्ग सोडले आणि मिरवणूक काढली. चिटणीस पार्कमध्ये सभेसाठी मोठ्या संह्येने लोक जमा झाले. परंतु लष्कराने जमाव मोडून काढला. तरी देखील काही ठिकाणी सभा भरून टिळकांच्या सुटकेची मागणी करण्यात आली आणि स्वदेशी आणि परदेशी वस्तूंचा हर-ताळाच्या शपथा घेण्यात आल्या. बऱ्हाडात लोकांच्या आंदोलनाने इतके उग्र स्वरूप धारण केले की, बऱ्हाडचा कमिशनर फ्रँक स्लाय यांना प्रमुख नागरिकांची सभा घेऊन आंदोलन न थांबल्यास सरकार कडक उपाय योजील अशी धमकी दिली. यावेळी पुन्हा एकदा सरकारच्या मुस्लिम धाजिण्या धोरणाचा प्रत्यय आला. नागपूरचा कमिशनर रेजिनाल्ड कॅडॉक यांना नागपूर येथील अंजुमान हायस्कूल चालकांचे विद्यार्थ्यांना चळवळीपासून दूर ठेवल्याबद्दल अभिनंदन केले. व्हाईसरॉय लॉर्ड मिंटो यांच्याच पाठिंब्यामुळे १९०६ मध्ये काँग्रेसला विरोधक शक्ती म्हणून मुस्लीम लीगची स्थापना झाली आणि या तथाकथित लीगच्या मागणीनुसार मोर्ले-मिटो रिफॉर्म्समध्ये मुसलमानांसाठी वेगळ्या मतदार विभागाची तरतूद केली गेली. लीगचे स्वरूप सुरुवातीला राष्ट्रीय होते. लीगमध्येही एक जहाल गट अलीबंधूंच्या नेतृत्वाखाली निर्माण झाला. परंतु पुढे लीगने सर्वत्र राष्ट्रीय चळवळीच्या ओघापासून अलिप्त असे वेगळे राजकारण खेळावयास सुरुवात केली. दरम्यान सरकारची दडपशाही जोरात चालू होती. दबतमाळ येथील हरी किशोरचे संपादक भावे यांना ५ वर्षे सक्तमजुरीची शिक्षा देण्यात आली तर हिंदू केसरीचे संपादक सत्रे यांना २१ ऑगस्ट १९०८ रोजी तुहंगात पाठविण्यात आले. त्याच दिवशी अच्युतराव कोल्हटकरांना नागपूर स्टेशनवर पकडण्यात येऊन त्यांची रवानगी तुहंगात झाली. त्यांना १८ महिने सक्त कारावासाची शिक्षा देण्यात आली. १९०९ च्या मोर्ले-मिटो रिफॉर्म्सचा वर जल्लेख करण्यात आलेला आहेच. त्यातून फारशी काही प्राप्ती झाली नाही. मुख्य सत्ता सरकारकडेच राहिली. प्रांतिक आणि केंद्रीय सभागृहातील सदस्यांची संख्या वाढली पण त्यांच्या अधिकारांत मात्र वाढ झाली नाही. जनतेच्या अपेक्षा अशा तऱ्हेने पुऱ्या न झाल्याने सर्वत्र निराशेचे आणि वैफल्येचे वातावरण निर्माण झाले. अर्थात मध्यप्रांताला अजून विधानपरिषद नव्हती. मध्यप्रांतातील जनतेची ही मागणी १९१२ साली सरकारने मान्य केली. केंद्रीय सभागृहाची १९०९ मध्ये पहिल्यांदा बैठक भरली तेव्हा मिंटो यांनी सरकारचा उद्देश या सभागृहाकडे सत्ता देण्याचा नाही असे स्पष्टपणे जाहीर केले. परिणामी जनतेच्या आकांक्षा तशाच राहिल्या आणि जनतेचे पुढारी तुहंगातच खिचपत पडले. या पुढाऱ्यांना तुहंगात जे भयानक हाल भोगावे लागले त्याचे उत्कृष्ट वर्णन अच्युतराव कोल्हटकरांनी केसरीला दिलेल्या मुलाखतीत केले आहे. १९०९ च्या सुधारणांपाठोपाठ सरकारने १९१० चा प्रेस अँक्ट पास करून वर्तमानपत्रांची मुस्कटदाबी केली. वर्तमानपत्रांकडून सरकारला जामीन मागण्याचा अधिकार या कायद्याने मिळाला आणि परिणामी अनेक राष्ट्रीय वृत्तपत्रे बंद झाली.

१९११ मध्ये हिंदू आणि मुसलमान जमातींना राष्ट्रीय पातळीवरून एकत्र आणण्याचा प्रयत्न झाला आणि त्यासाठी अनेक परिपदा भरल्या. सरकारचा पाठपुरावा करणाऱ्या अँग्लो-इंडियन वृत्तपत्रांनी याबद्दल नापसंती दर्शविली. याच वर्षी हार्डिंग या नव्या व्हाईसरॉयने काँग्रेसच्या एका शिष्टमंडळाची गाठ घेतली. अर्थात याचा अर्थ असा नव्हे की, सरकारचा काँग्रेसकडे वधण्याचा दृष्टिकोन बदलला होता. यानंतरच्या काही वर्षांत अशा घटना

घडल्या आणि त्यामुळे अशी भावना निर्माण झाली की, देशातील सर्व प्रगत मतांच्या व्यक्ती आणि पक्ष यांनी एकजूट केली तर स्वातंत्र्य आणि स्वराज्य काही दूर नाही. मध्यप्रदेशात कॅडॉक ऐवजी बेंजामिन रॉबर्टसन या प्रागतिक विचारांच्या कमिशनरची नेमणूक झाली. मध्यप्रांतात विधानपरिषद स्थापन करण्यात आली. १९१३ च्या नोव्हेंबर महिन्यात परिषदेच्या उद्घाटन प्रसंगी खुद्द व्हॅड्सरॉय हजर राहिला. सुरुवातीच्या सभासदांमध्ये मुधोळकर, मोरोपंत जोशी आणि विष्णुपंत शुक्ल ही मंडळी होती. टिळकांचे पुनरागमन झाले होते. त्यात १९१४ मध्ये महायुद्धाची ठिणगी पडली. हिंदुस्थान ह्या/युद्धात आपोआप खेचला गेला. या सर्व घटनांचे हिंदुस्थानातील राजकारणावर आणि राजकीय चळवळीवर फार दूरगामी परिणाम झाले.

या ठिकाणी इंग्रजांच्या मुसलमान धाजिण्या धोरणाचा तपशीलवार परामर्श घेण्याचे कारण नाही, परंतु सरकारने हिंदूविरुद्ध मुसलमानांना फूस लावण्याची जी वृत्ती ठेवली त्यामुळे स्वातंत्र्यलढ्याला खीळ बसली यात काहीच शंका नाही. जातीयवादाची सुरुवात १९ व्या शतकाच्या उत्तरार्धात अखेर अखेर झाली. काँग्रेसने मुसलमानांना राष्ट्रीय चळवळीच्या ओघात सामावून घेण्याचा नेटाने प्रयत्न केला परंतु इंग्रजांच्या मुत्सद्देगिरीपुढे काँग्रेसला हार खावी लागली. अनेक ठिकाणी हिंदू आणि मुसलमान यांचे दंगे झाले. काही ठिकाणी (एलिचपूर) सरकारला लष्कर बोलावून शांतता प्रस्थापित करावी लागली. यात देखील सरकारचे पक्षपाती धोरण दिवून येत असे. एखाद्या ठिकाणी दंग्याचा बंदोबस्त करताना एकाद्या अधिकाऱ्याने मुसलमानांविरुद्ध कडक धोरण स्वीकारल्यास त्याला तंबी देण्यात येत असे. अर्थात हिंदू-मुस्लिम प्रश्नाने उग्र स्वरूप धारण केले ते विसाव्या शतकाच्या सुरुवातीला. या वादाला सुरुवात झाली ती कर्जनने बंगालची फाळणी केल्यावर. मोल्ले-मिटो सुधारणांमुळे दोन्ही जमातींतील तेढ पक्की झाली. मध्यप्रांतात राष्ट्रीय चळवळीत भाग घेणारे फारच थोडे मुसलमान होते आणि १९०६ मध्ये मुस्लीम लीगची स्थापना झाल्यावर ही संख्या एकदमच घटली. नागपूरचा कमिशनर कॅडॉक याने १९०६ मध्ये अमरावतीला भेट दिली तेव्हा त्याचा मुसलमान जमातीतर्फे सत्कार करण्यात आला. कॅडॉक याने मुसलमानांना काँग्रेसपासून अलिप्त राहाण्याचा सल्ला दिला. आपले हित कशात आहे हे सांगणारा पुढारी त्या काळी तरी मुसलमान समाजाला मिळाला नाही. लीगचे अधिवेशन १९१० मध्ये नागपूरला भरले तेव्हा मध्यप्रांतातील बहुतेक मुसलमान पुढारी लीगचे सदस्य झाले. सरकारची, मोल्ले आणि मिटो यांची वारेमाप स्तुती या अधिवेशनात झाली. त्याचप्रमाणे मध्यप्रांत आणि वन्हाडला स्वतंत्र विधानपरिषद असावी असा ठराव या अधिवेशनात होऊन त्यात मुसलमानांना पुरेसे प्रतिनिधित्व देण्याची मागणी करण्यात आली. सरकारकडून मुस्लीम लीगच्या आवाहनाला उत्तम प्रतिसाद दिला गेला. अनेक मुसलमानांची सरकारी नोकऱ्यांत प्रमाणाबाहेर भरती करण्यात आली आणि त्यांच्या नेमणुका राष्ट्रीय चळवळीचा जोर अधिक आहे अशा ठिकाणी करण्यात आल्या. परिणामी उर्वरित हिंदुस्थानाप्रमाणेच मध्यप्रदेश देखील जातीयवादाच्यावणव्यात होरपळून निघाला.

या सुमाराने राजकीय परिषदा प्रांतोप्रांती भरविण्यात याव्या असा विचार स्वानिक पुढाऱ्यांच्या मनात आला. वन्हाडात अशी परिषद १८९६ मध्ये भरली होती. १९०५ मध्ये मध्यप्रांतातील पहिली परिषद नागपुरात भरली. या परिषदेत मुख्यतः प्रांतिक प्रश्नांची चर्चा झाली. परिषदेचे अध्यक्ष दादासाहेब खापर्डे हे होते. १९०६ आणि १९०७ मधील परिषदा अनुक्रमे जवळपूर आणि रायपूर येथे भरल्या. १९०७ मध्ये राष्ट्रीय काँग्रेसमध्ये पडलेल्या फुटीमुळे परिषदा भरविण्याची कल्पना तात्पुरती वारगळली. नंतरची परिषद १९१५ मध्ये जवळजवळ आठ वर्षांनी भरली. या परिषदांनी जनतेमध्ये जागृती करण्याचे आणि सामुदायिक चळवळीत भाग घेण्यासाठी जनतेचे मन तयार करण्याचे काम केले. याच वेळी हिंदी ही राष्ट्रभाषा असावी ही मागणी पुढे आली. राष्ट्रीय ऐक्याचे धागेदोरे या मागणीमधून गुंफले जाणार होते. त्याचप्रमाणे दारुबंदीच्या मागणीचा काँग्रेसतर्फे जोरदार पुरस्कार झाला आणि विद्यार्थ्यांनी या चळवळीत उत्साहाने भाग घेतला. नागपुरात दारु टुकानांवर पिकेटिंग करण्यात आले. सरकारचे धोरण दारुबंदीला पोषक नवून सरकारचा

रोष पिकेटिंग करणाऱ्यांवर अधिक होता. १९०५ मध्ये गोपाळ कृष्ण गोखले यांनी स्थापन केलेल्या सर्व्हंट्स ऑफ इंडिया सोसायटीने राष्ट्रीय कार्याला खूपच हातभार लावला. नागपुरात सोसायटीची एक शाखा स्थापन झाली आणि या शाखेची जबाबदारी द्रवीड यांच्यावर सोपविण्यात आली. शिवाजी महाराजांच्या जन्मदिनी उत्सव साजरा करण्याची सुरुवात टिळकांनी केली. मध्यप्रांतात १९०५ पासून हा उत्सव होऊ लागला. १९०८ मध्ये अकोला येथे झालेल्या एका उत्सवात खापड्यांनी या उत्सवाचे महत्त्व सांगून राम आणि कृष्ण यांच्या जन्मोत्सवापेक्षा राष्ट्राला शिवजन्माच्या उत्सवाचे आपसूच कसे अधिक आहे, हे विशद करून सांगितले. १९१२ मध्ये जेव्हा लढाई सुरू होण्याचा रंग दिसू लागला तेव्हा सरकारने प्रत्येक प्रांताकडे विशिष्ट प्रश्नावली पाठवून प्रांतिक सरकारांची उत्तरे मागविली. त्यातील काही अतिशय उद्बोधक आहेत. आणीबाणीच्या प्रसंगी धोक्याचा उद्भव कोठून आहे या प्रश्नाला वऱ्हाड आणि मध्यप्रांताचे मराठी जिल्हे यांत जहाल मतवादी पक्षाचा जोर आहे आणि हिंदुस्थानात इतरत्र चळवळ झाल्यास प्रमुख शहरांत त्याचे पडसाद उठतील असे उत्तर मध्यप्रांत सरकारने दिले. प्रांतामध्ये राजकीय ध्येयाने प्रेरित झालेल्या कोणत्या संघटना आहेत त्याला आर्यसमाज आणि मुस्लीम लीग असे उत्तर पाठविण्यात आले. नागपुरातील राष्ट्रीय मंडळाचाही उल्लेख करण्यात आला. मध्यप्रांतातील चळवळीचा संबंध इतरत्र कोठे पोहोचतो का याला जे उत्तर देण्यात आले त्यात बंगाल, पुणे आणि नाशिक यांचा खास उल्लेख होता. अमरावतीचे खापडें यांचा निर्देश टिळकांचा उजवा हात असा करण्यात आला. टिळकांच्या हद्दपारीचा नागपूरमधील चळवळीवर परिणाम झाला का याला होकारार्थी उत्तर देण्यात आले. गणपती उत्सव, गोवधवंदी चळवळ आणि शिवजन्मोत्सव यांचा राजकीय हेतूने उपयोग केला जातो का याला होकारार्थी उत्तर देण्यात आले. राष्ट्रीय काँग्रेसचे मध्यप्रांतातील स्थान काय याला उत्तर जवळजवळ नकारार्थी देण्यात आले. काँग्रेसची चळवळ ही फक्त सुशिक्षित समाजापुरतीच मर्यादित असून काँग्रेसमध्ये पडलेल्या दुफळीने काँग्रेसच्या चळवळीवर परिणाम झाला आहे असा अर्थ या उत्तरात अभिप्रेत होता. मुसलमान जमातीचा दृष्टिकोन कसा आहे आणि मुसलमान व हिंदू यांच्यामध्ये एकोप्याची शक्यता आहे का या प्रश्नाला मुसलमानांचा दृष्टिकोन हा सर्वसाधारणपणे राष्ट्रीय चळवळीला उत्तेजक असा नाही आणि हिंदू आणि मुसलमानांची एकी होण्याची जरी शक्यता नसली तरी ही शक्यता सरकारने नेहमी ध्यानात घेतली पाहिजे असे उत्तर देण्यात आले. वरील प्रश्नोत्तरांवरून मध्यप्रांतातील राष्ट्रीय चळवळीचे स्वरूप आणि सरकारचा या चळवळीबाबतचा दृष्टिकोन याची सहज कल्पना येण्यासारखी आहे.

१९१४ मध्ये पहिले महायुद्ध सुरू झाले आणि गांधी व टिळक यांनी इंग्लंडच्या युद्ध प्रयत्नांना संपूर्ण पाठिंबा दिला. मध्यप्रांतात सरकारने नागपूरमध्ये प्रमुख नागरिकांची एक बैठक युद्ध प्रयत्नांना उठाव देण्यासाठी बोलाविली. १९१५ मध्ये चौथी प्रांतिक परिषद नागपुरात भरली. या परिषदेचे अध्यक्ष पंडित विष्णुदत्त शुक्ल यांनी या प्रसंगी हिंदुस्थानातील जनतेने युद्धाच्या काळात इंग्लंडचा जो पाठपुरावा केला त्याबद्दल हिंदुस्थानला इतर वसाहतींप्रमाणे स्वायत्तता मिळेल अशी आशा प्रकट केली. ही आशा अर्थात फोल होती कारण सरकारने १९१५ च्या मार्च महिन्यात भारत संरक्षण कायदा पास करून शेकडो व्यक्तींना तुरुंगात डांबले. तुरुंगात त्यांचे अनन्वित हाल करण्यात आले. याला उत्तर एकच होते आणि ते म्हणजे काँग्रेसमधील दुफळी मिटविणे आणि हिंदू आणि मुसलमान यांना एकत्र आणणे. यावेळी टिळक सुटून आले होते. जीना जरी लीगला मिळाले होते तरी त्यांची भूमिका काँग्रेसविरोधी नव्हती. वेडंट वाईनी होमरूल लीगच्या स्थापनेसाठी आटोकाट प्रयत्न चालविले होते. अशा परिस्थितीत १९१५ मध्ये काँग्रेस आणि लीग यांची अधिवेशने मुंबईत भरली आणि दोन्हीमध्ये एकच तात्त्विक भूमिका मांडली गेली. होमरूल लीगची स्थापना २२ एप्रिल १९१६ मध्ये झाली. कोणत्याही सोयीस्कर मार्गाने स्वराज्य मिळविणे हे होमरूल लीगचे ध्येय होते. याच वर्षी मध्यप्रांतात होमरूल लीगची एक शाखा म्हणून एक प्रांतिक संघटना स्थापन करण्यात आली. या संघटनेचे अध्यक्ष हरीसिंग गौर हे होते आणि चिटणीस डॉ. मुंजे. या संघटनेवर प्रत्येक जिल्ह्याचा एक प्रतिनिधी येण्यात आला.

दरम्यान लढाई संपण्याची चिन्हे दिसत नव्हती. १९१६ मध्ये लखनौ येथे काँग्रेस आणि लीग यांची अधिवेशने झाली. काँग्रेसच्या व्यासपीठावर प्रथमच जहालमतवादी गट सुरत काँग्रेसच्या दुफळीनंतर आला होता. एकाच वेळी एकाच व्यासपीठावर टिळक, गांधी, वेंकट वाई, सुरेंद्रनाथ बॅनर्जी, खापडें, मोतीलाल नेहरू, जीना, राशबिहारी घोष, मजहसूल हक आणि महमुदावादेचे महाराज ही मंडळी होती. काँग्रेस आणि मुस्लीम लीग यांच्या युतीची फलश्रुती म्हणजे लखनौ करार. या करारान्वये मुसलमानांच्या जास्तीत जास्त मागण्या मान्य करण्यात आल्या. परंतु त्यामुळे का होईना हिंदुस्थानातील राजकीय मतभेद मिटल्यासारखे झाले आणि सरकारपुढे या एकजूटीला तोंड देण्याची समस्या उभी राहिली. १९१७ ते १९१९ या कालखंडात युद्धाची दिशा जशी बदलली त्याचप्रमाणे हिंदुस्थानातील राजकारणाचा रंग देखील पालटला. होमरूल लीगच्या चळवळीने जोर धरला आणि सरकारने या चळवळीला दडपशाहीने तोंड दिले. टिळकांनी नागपुरातील प्रचंड सभेत होमरूलला पाठिंबा देण्याचे लोकांना आवाहन केले. मध्यप्रांतात अनेक ठिकाणी होमरूल लीगच्या शाखा स्थापन झाल्या. मध्यप्रदेशातील बहुतेक नेते होमरूल लीगमध्ये सामील झाले. विद्यार्थ्यांनी उत्स्फूर्तनि सभा आणि मिरवणुकांत भाग घेतला. परिणामी नागपूर, वर्धा, यवतमाळ आणि अमरावती येथे अनेक विद्यार्थ्यांना शाळांतून काढण्यात आले. या पार्श्वभूमीवर २० ऑगस्ट १९१७ रोजी मॉण्टेग यांनी आपली सुप्रसिद्ध ऑगस्ट घोषणा केली. १९१७ चे काँग्रेसचे अधिवेशन कलकत्त्यात भरले. त्या अगोदर काही दिवस हिंदुस्थानातील कटांची चौकशी करण्यासाठी आणि क्रांतिकारी चळवळीचा प्रसार किती झाला आहे याबद्दल अहवाल सादर करण्यासाठी आणि त्यावर परिणामकारी उपाययोजना कशी करता येईल याबद्दल सरकारला शिफारस करण्यासाठी रौलट कमिटीची नियुक्ती करण्यात आली. ऑगस्ट घोषणेनंतर सरकारची ही कृती म्हणजे जनतेला खरेखुरे आव्हान होते आणि चळवळ झाल्यास कायद्याच्या वड्याचा आधार घेऊन ती चळवळ दडपून टाकण्यासाठी सरकारने उचललेले हे पहिले पाऊल होते हे यावरून सिद्ध होते. कलकत्ता अधिवेशनातला एकंदर सूर निर्णायक होता. अधिवेशनातून परतताना नागपूर आणि वऱ्हाडमधील अनेक स्थळांना टिळकांनी भेटी दिल्या आणि होमरूल लीगचे ध्येय विशद करून सांगितले. टिळक आणि विपीनचंद्र पाल यांना १९१८ मध्ये दिल्ली आणि पंजाबमध्ये प्रवेश करण्यास बंदी घालण्यात आली. नागपूर, वर्धा, वगैरे ठिकाणी सभा भरून सरकारच्या दडपशाहीचा निषेध करण्यात आला. १९१८ मध्ये सहावी प्रांतिक परिषद रायपूर येथे भरली. सरकार जोपर्यंत स्वराज्य देण्यास कबुली देत नाही तोपर्यंत युद्ध प्रयत्नात सहकार्य देणे कठीण होईल, असा ठराव परिषदेने केला. या दरम्यान मॉण्टेग यांचा हिंदुस्थानातील प्रांतोप्रांतीचा दौरा चालू होता. मध्यप्रांतात त्यांना जे शिष्ट-मंडळ भेटले त्यात पंडित विष्णुदत्त शुक्ल, खापडें, मुधोळकर, हरीसिंग गौर, गंगाधरराव चिटणवीस, मोरोपंत जोशी आणि ठक्कर आदी मंडळी होती. याचवेळी जिल्हा पातळीवर आणि प्रांतिक पातळीवर राजकीय परिषदांच्या बैठकी होत होत्या आणि या सभांतून स्वराज्याच्या गर्जना ऐकू येत होत्या. सरकारने आपले दडपशाहीचे धोरण चालू ठेवले. जुलै १९१८ मध्ये मॉण्टेग आणि चेम्सफोर्ड यांनी आपला अहवाल ब्रिटिश पार्लमेंटला सादर केला. या अहवालावर चर्चा करण्यासाठी अकोला येथे प्रांतिक परिषद भरली. या परिषदेत अहवालाच्या विसंवादी सूर निघाला. १९१८ मध्ये मुंबई येथे भरलेल्या काँग्रेसच्या अधिवेशनात निराशाजनक अशी या अहवालावर टीका झाली आणि अहवालात सर्वांना ग्राह्य होतील असे काही बदल या अधिवेशनात सुचविण्यात आले. मुस्लीम लीगने हाच पवित्रा घेतला. काँग्रेस-मधील मवाळांनी १९१८ च्या अधिवेशनावर बहिष्कार घातला आणि इंडियन नॅशनल लिबरल फेडरेशन अशी नवी संघटना स्थापन केली. याचवेळी रौलट कमिटीचा अहवाल प्रसिद्ध झाला. कमिटीने ज्युरीशिवाय खटला चालविणे आणि कोणालाही कैदेत ठेवणे वगैरे नवीन अधिकार सरकारने वापरण्याबद्दल शिफारस केली. दरम्यान लढाई संपुष्टात आली होती. इंग्रजांना विजय मिळून त्यांचे पारडे जड झाले होते. १९१८ मध्ये भरलेल्या काँग्रेसच्या अधिवेशनात शांतता परिषदेत हिंदुस्थानला प्रतिनिधित्व मिळावे अशी मागणी करण्यात आली आणि टिळक, गांधी व हसन इमाम यांची काँग्रेसने नियुक्ती केली. हे वर्ष हिंदुस्थानला

अतिशय वाईट गेले. इस्पलुंशाच्या साथीने सर्वत्र धुमाकूळ घातला आणि त्यात अवर्पणाची भर पडली. रौलट कमिटीने केलेल्या शिफारशींना सरकारने आता कायद्यांचे स्वरूप दिले. त्याच्या निपेधार्थ चांदा, वर्धा, सावनेर वगैरे ठिकाणी सभा झाल्या. मध्यप्रदेशाच्या विधान-परिषदेतील आणि त्याचप्रमाणे केंद्रीय विधानपरिषदेतील निवडून आलेल्या सभासदांनी केलेल्या निपेधाचा काहीही उपयोग झाला नाही. जी घाई सरकारने रौलट विलावावत केली तशी घाई सुधारणांवावत मात्र सरकारकडून झाली नाही. मॉण्टेग आणि चेम्सफोर्ड यांच्या अहवालावरील आधारीत कायदा हिंदुस्थानला देण्यात येणाऱ्या सुधारणांचा पहिला हप्ता म्हणून १९१९ च्या डिसेंवरमध्ये पास झाला परंतु प्रत्यक्षात मात्र जनतेच्या हाती विधानपरिषदांमधील सभासदांच्या संख्येतील वाढ आणि किरकोळ खात्यांवर अधिकार याशिवाय काहीच पडले नाही.

हिंदुस्थानात नुकत्याच आलेल्या गांधीजींनी रौलट विलावा मान्यता न देण्याबद्दल व्हाइसरॉयला कळविले होते पण त्याचा अर्थात काहीच उपयोग झाला नाही. परिणामी गांधीजींनी सत्याग्रहाच्या मार्गाचा अवलंब करण्याचे ठरविले. २० मार्च रोजी सर्वत्र हरताळ पाळण्यात आला. मध्य-प्रदेशात गांधीजींच्या आवाहनाला उत्तम प्रतिसाद मिळाला. दरम्यान जालियनवाला बाग येथे १३ एप्रिल १९१९ रोजी जनरल डायर याने बेफाट गोळीबार केला. त्यात ४०० माणसे ठार व १,२०० गंभीर रीत्या जखमी झाली. या घटनेचा सगळीकडे निपेध करण्यात आला. गांधीजींनी सत्याग्रह मागे घेतला. याच वेळी सरकारने युद्धात मिळालेला विजय साजरा करण्याचे ठरविले. यामध्ये जनता सहभागी होणे कठीण होते. १९१९ च्या सुधारणांना योग्य प्रतिसाद मिळावा म्हणून या सुमारास सरकारने सर्व राजकीय कैद्यांची मुक्तता केली. दरम्यान खिलाफतच्या चळवळीला जोर यावा म्हणून अलीवंधूनी गांधीजींची भेट घेतली. १९१९ मध्ये खिलाफत परिषद दिल्ली येथे झाली. या परिषदेत स्वातंत्र्यलढ्यासाठी सरकारवरोबर असहकाराच्या शस्त्राचा उपयोग करण्याची जाहीर घोषणा गांधीजींनी केली. अशा तऱ्हेने स्वराज्याकरिता चाललेली चळवळ आणि खिलाफतसाठी चाललेली चळवळ या एका चाकोरीत आल्या आणि पुन्हा एकदा हिंदू व मुसलमान एकदिलाने स्वातंत्र्यलढ्यात भाग घेत असल्याचे दृश्य दिसू लागले. मध्यप्रांतातदेखील ही युती दिसून आली. दरम्यान १ ऑगस्ट १९२० रोजी लोकमान्य टिळक यांचे देहावसान झाले. या घटनेने हिंदुस्थानच्या स्वातंत्र्य चळवळीला फार मोठा धक्का बसला. नागपूर येथे मोठी सभा भरून टिळकांना श्रद्धांजली वाहण्यात आली. देशभर हरताळ पाळण्यात आला. सप्टेंबर १९२० मध्ये गंभीर अशा वातावरणात कलकत्ता येथे काँग्रेसचे अधिवेशन भरले. या अधिवेशनात असहकाराचा कार्यक्रम जाहीर करण्यात आला. लाला लजपतराय, पाल आणि दास यांनी त्याला विरोध केला. मध्यप्रदेशात गांधीजींच्या असहकाराच्या तत्त्वाला विरोध होता आणि हा विरोध करणाऱ्यांत प्रमुख दादासाहेब खापर्डे हे होते. परंतु गांधीजींनी असहकार, अहिंसा, वहिष्कार आणि खादी यांबद्दल मांडलेला सविस्तर ठराव बहुमताने मंजूर झाला. या ठरावावरोबर स्वातंत्र्यसंग्रामाच्या एका नव्या युगाला सुरुवात झाली असे म्हणण्यास हरकत नाही. १९२० चे काँग्रेसचे अधिवेशन नागपूरला झाले. कलकत्ता काँग्रेसच्या आदेशाप्रमाणे अनेकांनी शाळा, कॉलेजे सोडली, वकील मंडळींनी न्यायालयात खटले चालविण्याचे काम सोडले. ही मंडळी नागपूर येथे जमली. या अधिवेशनात गांधीजींचे नेतृत्व निर्विवाद सिद्ध झाले. सर्व कायदेशीर आणि शांततामय मार्गांनी स्वातंत्र्य मिळविण्याबद्दलचा ठराव मंजूर झाला. खादी, असहकार, अस्पृश्यतानिवारण वगैरेसंबंधीचे ठरावही मंजूर झाले. याच अधिवेशनात भाषावार प्रांतरचना करण्याच्या तत्त्वाचा काँग्रेसने स्वीकार केला. या तत्त्वानुसार मध्यप्रांतात तीन समित्यांची-विदर्भ, महाकोशल आणि नागपूर-स्थापना झाली. परिणामी नागपूरशिवाय जबलपूर आणि अमरावती ही ठिकाणे नागपूरवरोबर राष्ट्रीय चळवळीची केंद्रस्थाने बनली. अधिवेशनानंतर गांधीजींनी मध्यप्रांतात दौरा काढून काँग्रेसचा नवा ध्येयवाद लोकांसमोर मांडला. मध्यप्रांतात नागपुरात दारूबंदीच्या चळवळीने प्रथम उचल खाल्ली. या चळवळीचे सूत्रधार डॉ. चोळकर आणि डॉ. परांजपे यांना अटक करण्यात आली. २७ जानेवारी १९२१ रोजी दारू दुकानांवर निदर्शने करणाऱ्या जमावावर पोलिसांनी गोळीबार केला त्यात १० माणसे ठार झाली. दारूबंदीच्या चळवळीवरोबर सर्वसामान्यांनी राष्ट्रीय ध्वज सरकारी हुकुमाविरुद्ध

लावण्याचा अट्टाहास घरेलू. या सर्व गोष्टींचा परिणाम लोकांमध्ये राजकीय जागृती होण्यात आणि त्यांच्यामधील कचऱ्याकडून वृत्ती घालवून एक नवीन तऱ्हेची अस्मिता निर्माण करण्यात झाली. याचे पडसाद नागपूर, विदर्भ आणि महाकोशल येथील प्रांतिक राजकीय परिपदांमध्ये उठले. अमहकाराची चळवळ भारता अमतांना प्रिन्स ऑफ वेल्सची हिंदुस्थान भेट झाली. सर्वदूर हरताळाने त्यांचे स्वागत झाले. सरकारने काँग्रेसच्या स्वयंसेवकांना अटक करण्याचे ठरवून जवळजवळ २०,००० लोकांना जेलमध्ये डांबले. १९२२ साल उजाडले आणि गांधीजींनी वाडोली येथे जमिनीवरील वाढलेल्या कराविरोध सत्याग्रहाचे उग्र आंदोलन करण्याचे ठरविले. पण त्याअगोदर चांदी चोराची दुर्घटना घडून आली आणि गांधीजींनी सत्याग्रह मागे घेतला. ही संधी सरकारने साधली आणि गांधीजींना १० मार्च १९२२ रोजी अटक करण्यात आली. गांधीजींवर खटला भरण्यात आला आणि त्यांना ६ वर्षांची सजा देण्यात आली. इतर राजकीय पुढाऱ्यांवरही सरकारची वक्रदृष्टी पडली. रायपूरच्या राजकीय परिपदेच्या मंडपात पंडित रविशंकर शुक्ला यांना पकडण्यात आले आणि त्यांना हातकड्या घालण्यात आल्या. सरकारची एकंदरीत सूडाची भूमिका यामध्ये दिमून येते. विधान-परिपदेमध्ये या प्रकरणावर खूप चर्चा झाली पण सरकारच्या वृत्तीत फरक पडला नाही. दरम्यान नागपुरात डॉ. मुंजे यांनी अमहकार आणि सत्याग्रह ही विधानपरिपदांपर्यंत नेऊन पोहोच-वावी अशी विचारसरणी मांडली आणि त्यांना या बाबतीत भरपूर पाठिंबा मिळाला. याचा अर्थ निवडणुका लढवून सर्व सरकारी व निमसरकारी संस्था काबीज करणे, असा होता. अशा तऱ्हेची शिफारसही काँग्रेस वर्कींग कमिटीला करण्यात आली. बऱ्हाडमध्येही याच विचारसरणीला पाठिंबा मिळाला. १९२२ च्या गया येथे भरलेल्या अधिवेशनात काँग्रेसने आपला पूर्वीचाच मार्ग चोखाळ-ण्याचे ठरविले आणि गांधीजींना पुन्हा एकदा विरोधकांवर मात करता आली. अर्थात काँग्रेसचा हा निर्णय हितावह होता किंवा नाही याबद्दल दुमत आहे. यातूनच दास आणि मोतीलाल नेहरू यांच्या नेतृत्वाखालील स्वराजिस्ट पक्षाची स्थापना झाली. काँग्रेसमधील या टुफळीमुळे राजकीय हालचाल एकदम थंडावली. सरकारी धोरणाविषयी मवाळ पक्षाची निराशा झाल्यामुळे त्यांच्यापैकी अनेकांनी विधानपरिपदांचे राजीनामे दिले. १९२३ मधल्या मुंबई येथील काँग्रेस अधिवेशनात काँग्रेसमधील टुफळी तात्पुरती मिटल्यासारखी वाटली. याच वर्षी राष्ट्रीय ध्वज लावण्याच्या प्रश्नावरून अशांतता निर्माण होणार असा रंग दिसू लागला. सरकारी हुकूम मोडून नागपूर येथे ध्वज लावण्याचे काँग्रेसने ठरविले. १३ एप्रिल रोजी ३६ जणांच्या एका तुकडीने ध्वज घेऊन मिळिल स्टेशनकडे कूच केले. त्या सर्वांना मारपीट करून पकडण्यात आले आणि दंड अथवा कारावासाची शिक्षा ठोठावण्यात आली. सगळीकडून नागपुरात स्वयंसेवक येऊन दाखल झाले. २ महिने हा सत्याग्रह चालला होता. सरकारने आपली हटवादी भूमिका सोडली नाही आणि सत्याग्रहींना अतिशय क्रूर अशी वागणूक दिली. सत्याग्रहींचे वर्तन त्यामानाने शिस्तबद्ध आणि संयमी होते. यानंतर मात्र या सत्याग्रहाने देशव्यापी स्वरूप धारण केले. 'नागपूर चलो' हा आवाज देशभर घुमला. जूनच्या १८ तारखेला नागपूर येथे मोठी मिरवणूक काढण्याचे ठरले पण १७ तारखेला वजाज, भगवान दिन आणि नीळकंठराव देशमुख यांना पकडण्यात आले. १८ तारखेच्या मिरवणुकीत १७५ स्वयंसेवक आणि विनोबा भावे व हर्डीकर यांना अटक झाली. सत्याग्रहींच्या तुकड्या नागपूर स्टेशनावर उतरल्या की सत्याग्रहींना अटक करण्यात येत असे. या सत्याग्रहात मोहन आणि अभिमन्यू या १४ वर्षांच्या मुलांना पोलिसांनी अतिशय क्रूर वागणूक दिली. या सत्याग्रहात प्रथमच स्त्रियांनी भाग घेतला. ह्या लढ्याला मार्गदर्शन करण्यासाठी सरदार पटेल हे नागपुरात आले. दरम्यान फौजदारी कायद्याच्या १४४ व्या कलमाची मुदत संपत आली होती. मध्यप्रांताचा गव्हर्नर आणि बल्लभभाई आणि विठ्ठलभाई पटेल यांत वाटाघाटी झाल्या आणि सत्याग्रहाचे प्रचंड स्वरूप पाहून दबून गेल्यामुळे सरकारने १४४ व्या कलमाची मुदत वाढविली नाही. परिणामी १८ ऑगस्टला शेकडो स्वयंसेवकांची मोठी मिरवणूक निघाली आणि या मिरवणुकीचे भाग्य असे की, त्यात बल्लभ-भाई पटेल यांच्यासारख्या थोर राष्ट्रभक्ताने भाग घेतला होता. १९२३ मध्ये विधानपरिपदांची मुदत संपली. नव्या निवडणुकांत स्वराजिस्ट पक्षाने भाग घेतला आणि विधानपरिपदेत बहुमत मिळविले. निवडून आलेल्यात खापर्डे, मुंजे, राघवेंद्रराव आणि रविशंकर शुक्ल ही मंडळी होती. केंद्रीय विधानसभेत मध्यप्रदेशातर्फे अभ्यंकर, हरीसिंग गौर आणि जम्भूदयाळ मिश्रा ही मंडळी होती. जमीनदारांतर्फे सेठ गोविंददास हे निवडून आले. विधानसभेत स्वराजिस्ट

पक्षाचे २५ सभासद होते. स्वराजिस्ट पक्षाने बहुमत असताना देखील मध्यप्रदेशात मंत्रिमंडळ बनविण्यास नकार दिला आणि अडवणुकीचे धोरण स्वीकारले. हाच मार्ग केंद्रीय विधि-मंडळातही त्या पक्षाने चोखाळला. सरकारने याचा फायदा घेऊन स्वराजिस्ट पक्षाची प्रतिमा जनमानसात डागाळण्याचा प्रयत्न केला. अर्थात सरकारचा हा प्रयत्न फसला. दरम्यान मोठ्या शहरात जातीय दंगे झाले. सरकारने काही ठिकाणी बॉम्बस्फोट झाल्याने दडपशाही जोरात सुरू केली. अशा वेळी काँग्रेसमध्ये ऐक्याची जरूरी होती. २१ नोव्हेंबर १९२४ रोजी मुंबईला सर्वपक्षीय परिषद भरली आणि काँग्रेसने असहकाराची चळवळ मार्गे घेऊन ऐक्याचा मार्ग सोपा केला. परंतु आता स्वराजिस्ट पक्षातच दुफळीची चिन्हे दिसू लागली. १९२५ च्या ऑक्टोबरमध्ये तांबे यांनी मध्यप्रांतातील गव्हर्नरच्या कार्यकारी मंडळाचे सभासदत्व स्वीकारण्याचे ठरविले. मुंबईमध्ये जयकर आणि केळकर यांनी तांब्यांना पाठिंबा दिला. याचा अर्थ उघड होता. या पक्षातील एका गटाला सरकारबरोबर सहकार्य करावयाचे होते. मोतीलाल नेहरू यांनी महाराष्ट्र हा स्वराजिस्ट पक्षाचा एक सडका भाग आहे आणि तो खंडीत करण्याची आपली केव्हाही तयारी आहे असे उद्गार या घटनेवर काढले. त्यांनी वऱ्हाड आणि नागपूर प्रांतांचा दौरा काढून स्वराजिस्ट पक्षातून फुटून निघालेल्या या मंडळीची विचारसरणी कशी चुकीची आहे हे लोकांपुढे मांडले. जयकर, केळकर आणि मुंजे हे स्वराजिस्ट पक्षातून फुटून निघाले. महाराष्ट्राच्या स्वराजिस्ट पक्षाची पुणे येथे बैठक भरली आणि या बैठकीत या फुटीर मंडळींना पाठिंबा देण्यात आला. स्वराजिस्ट पक्षातील फुटून निघालेल्या मंडळींनी रिसॉर्न्सिव को-ऑपरेशन पार्टी नावाचा पक्ष स्थापन केला. या संबंधात अकाली येथे बैठक झाली. जयकर हे नव्या पक्षाचे अध्यक्ष आणि खापर्डे व चोळकर हे सचिव होते. जेव्हा मध्यवर्ती व प्रांतिक विधानपरिषदांच्या बैठका झाल्या तेव्हा नवीन पक्षातील सभासद सोडून इतर सर्व सभासद बाहेर पडले. यामुळे मध्यप्रांतातील द्विदल राज्यपद्धती बरखास्त करण्यात आली. आता निवडणुका तोंडावर आल्या होत्या. स्वराजिस्ट पक्षातील दुफळीमुळे निवडणुकानंतर स्वराजिस्ट पक्षाच्या संख्येत खूपच घट पडली. मध्यप्रांतात ही संख्या ४० वरून १५ वर आली तर केंद्रीय विधानपरिषदेत ही संख्या जेमतेम ४० वर आली. १९२६ चे काँग्रेसचे अधिवेशन गौहती येथे झाले. या अधिवेशनावर दिल्ली येथे नुकत्याच झालेल्या स्वामी श्रद्धानंदांच्या खुनाची सावट पडली होती. देशातील जातीय राजकारणात किती तेढ निर्माण झाली होती त्याची यावरून कल्पना येण्यासारखी आहे. विधानपरिषदांत मुसलमान सभासदांचे धोरण हे नेहमीच सरकार-घाजिणे राहिले. १९२७ मध्ये नागपुरात जातीय दंगल होऊन १९ माणसे ठार व १२३ जखमी झाली. दरम्यान सरकारने हिंदुस्थानात घटनात्मक सुधारणा कशा करता येतील याची शिफारस करण्यासाठी एका कमिशनची नेमणूक केली. यातील सर्व सभासद युरोपियन होते. याची अतिशय तीव्र प्रतिक्रिया हिंदुस्थानात झाली. यावेळी मद्रास येथे काँग्रेसचे अधिवेशन झाले. काँग्रेसमधील तरुणांच्या गटाचे नेतृत्व जवाहरलाल नेहरू यांकडे ओघाने आले आणि संपूर्ण स्वातंत्र्य हे काँग्रेसचे ध्येय आहे अशा तऱ्हेचा महत्त्वपूर्ण ठराव या अधिवेशनात मंजूर झाला. वरील कमिशनचे अध्यक्ष सर सायमन हे होते. राजकीय आणि लौकिक पातळीवर सायमन कमिशनवर बहिष्कार घालण्याचे काँग्रेसने ठरविले. ३ फेब्रुवारीला आलेले सायमन कमिशन ३१ मार्च १९२८ ला आपला दौरा आटोपून परत गेले. १९२८ मध्ये नेहरूंनी आपला अहवाल सादर केला. या अहवालात हिंदुस्थानाच्या समस्यांवर तोडगा होता. दरम्यान जीना इंग्लंडमध्ये जवळजवळ पाच महिने होते ते २६ ऑक्टोबरला म्हणजे सायमन कमिशन पुन्हा हिंदुस्थानात आल्यावर १५ दिवसांनी परतले. जीनांनी हिंदुस्थानात आल्यावर आपला मोहरा पूर्णपणे बदलला. जीनांची राष्ट्रीय वृत्ती मावळून त्या ठिकाणी उघडउघड जातीयवाद प्रकटपणे जाणवू लागला. हे सर्व चालले असताना महात्मा गांधी सत्याग्रह सुरू करण्याच्या तयारीत होते. त्यांच्या मते सारे राष्ट्र सत्याग्रहासाठी तयार होते. हा सत्याग्रह त्यांनी वाडोली येथे जमिनीवरचा सारा २२ टक्क्यांनी वाढविल्याबद्दल सुरू केला. सारावाढीला आता सहा वर्षे झाली होती. हा सत्याग्रह अपेक्षावाहिर यशस्वी झाला. वाडोलीचा शेतकरी समाज एकदिलाने सर्वस्वाचा त्याग करून गांधीजींपाठीमागे उभा राहिला. सायमन कमिशनच्या दुसऱ्या भेटीचे स्वागत हरताळ आणि सायमन चले जाव या घोषणांनी झाले. लाहोर येथील कमिशनच्या भेटीत जनतेने उत्स्फूर्तीने प्रचंड मिरवणूक काढली. पोलिसांनी अमानुष लाठीमार केला. लाला लजपतराय यांना लाठीचा मार बसला आणि १५ दिवसांनी त्यांचे निधन झाले. या घटनेमुळे लोकांत विलक्षण चीड निर्माण झाली.

१९२९ च्या एप्रिलच्या ८ तारखेस सायमन विधानसभेच्या अधिवेशनाला हजर होते, तेव्हा भगतसिंगाने सभागृहात गावठी बाँब टाकला. भगतसिंग व त्याचे सहकारी यांना अटक झाली. सरकारने पुन्हा एकदा दडपशाहीचे सत्र सुरू केले. १९२९ चे काँग्रेसचे अधिवेशन लाहोरला भरले. त्यात स्वराज्याच्या मंत्राचा पुन्हा एकदा घोष केला गेला. देशातील पुरोगामी शक्ती एका वाजूला तर प्रतिगामी शक्ती दुसऱ्या वाजूला असे दृश्य दिसू लागले व त्याजवरोवर जातीयवाद्याला पुन्हा एकदा उधाण येणार अशी चिन्हे दिसू लागली. काँग्रेसची स्वराज्यवादी विचारसरणी आणि जीनांच्या नेतृत्वाखालील मुस्लीम लीगची जातीय विचारसरणी यांमध्ये आता पूर्ण फारकत झाली. स्वराज्यासाठी लढा आता अटळ होता. २६ जानेवारी १९३० हा दिवस स्वातंत्र्य दिन म्हणून मुक्रर करण्यात आला. सान्या देशात एक तन्हेचे चैतन्य निर्माण झाले. दूरदूरच्या तेंड्यात या दिवशी लहानयोर सर्व नागरिकांनी ध्वजारोहण केले. विधानसभांतील सदस्यांनी लाहोर काँग्रेसच्या आदेशाप्रमाणे राजीनामे दिले. असहकाराच्या चळवळीचे नेतृत्व काँग्रेस वर्कींग कमिटीने गांधीजींच्याकडे सोपविले. या चळवळीचा एक विजेप म्हणजे युवकांनी या चळवळीत भाग घेतला. प्रांताप्रांती युथ लीग आणि विद्यार्थी संघटना स्थापन झाल्या. विद्यार्थ्यांनी चळवळीत भाग घेतल्यास शैक्षणिक संस्था बंद करण्यात येतील अशी ताकीद सरकारने दिली. विद्यार्थ्यांप्रमाणेच कामगारवर्गातही चळवळीचा फैलाव झाला. सावरमती येथून गांधीजींनी असहकार व सत्याग्रहाच्या चळवळीची घोषणा केली. मध्यप्रदेशात या चळवळीची सुरुवात गांधीजींची दांडी पदयात्रा ६ एप्रिलला संपली तेव्हा झाली. वन्हाडात दहिहंडा येथे मिठाचा कायदा मोडण्यात आला, तेव्हा वीर वामनराव जोशी यांना कैद करण्यात आले. वापूजी अणे यांनी आता चळवळीची सूत्रे हाती घेतली. २१ एप्रिल १९३० रोजी दुर्गाबाई जोशी यांनी मीठ सत्याग्रह केला. मिठाच्या कायद्यावरोवरच मध्यप्रदेशाच्या पुढार्यांनी काँग्रेस वर्कींग कमिटीच्या संमतीने जंगल सत्याग्रह करण्याचे ठरविले. त्याचप्रमाणे त्यांनी सरकारने बंदी घातलेली पुस्तके जाहीर रीत्या वाचण्याचा क्रम चालू ठेवला. यावर सरकारने मोठ्या प्रमाणावर पुढार्यांची धरपकड केली. जंगल सत्याग्रहाला सुरुवात २४ जुलै रोजी झाली. तळेगाव येथे झालेला सत्याग्रह हा असामान्य होता. ७५,००० लोकांचा जनसमुदाय हा सत्याग्रह वधण्यासाठी जमला होता. ५०० सत्याग्रहींना येथे पकडण्यात आले. या सत्याग्रहावरोवर १९३० मध्ये झालेल्या निवडणुकांत मतदान केंद्रांवर पिकेटिंग करण्यात आले. यात १,१०० स्वयंसेवक सामील झाले होते. या पिकेटिंगमध्ये श्रीमती अनसूयाबाई काळे यांना अटक करण्यात आली. मध्यप्रांतात फैलावत जाणाऱ्या चळवळीवर कडक उपाययोजना म्हणून सरकारने फटक्यांची शिक्षा देण्याचे सत्र सुरू केले. सत्याग्रहींनी ज्या निग्रहाने या गोप्टींना तोंड दिले तो खरोखरीच कौतुकास्पद होता. हिंदुस्थानात इतर पुढार्यांची मोठ्या प्रमाणावर सरकारने धरपकड केली. जवाहरलाल नेहरू, मोतीलाल नेहरू यांनाही अटक करण्यात आली. गांधीजींनाही ४ मे १९३० रोजी अटक झाली. त्यांच्या पाठोपाठ अन्वास तथ्यवजी, सरोजिनी नायडू यांनाही अटक करण्यात आले. वर्षाखेर अटक करण्यात आलेल्या सत्याग्रहींची संख्या ६०,००० झाली. साहजिकच सायमन कमिशनच्या अहवालानुसार भरणाऱ्या गोलमेज परिपदेला काँग्रेसतर्फे प्रतिनिधी हजर असणे शक्य नव्हते. अशा परिस्थितीत काँग्रेसला गोलमेज परिपदेत आणण्याचे प्रयत्न सुरू झाले. सरकारने हे सुलभ व्हावे म्हणून विनाअट सर्व नेत्यांची मुक्तता केली. त्यातून गांधी-आर्याबिन करार झाला. असहकाराची चळवळ मागे घेण्यात आली. कराराप्रमाणे सर्व सत्याग्रहींना मुक्त करावयाचे होते. सरकारने इथेही आपले आडमूठे धोरण चालू ठेवले. मध्यप्रांतात अभ्यंकर आणि वामनराव जोशी यांची मुक्तता करण्यात आली नाही. काँग्रेसतर्फे गांधीजी हे गोलमेज परिपदेला गेले. पक्षोपपक्षांतील कलहामुळे गोलमेज परिपद यशस्वी झाली नाही. गांधीजी २८ डिसेंबरला हिंदुस्थानात परत आले. इंग्लंडमध्ये हुजूरपक्षाचे बहुमत असलेल्या मॅन्सिडलाच्या हाती राज्यकारभार गेला. त्याची प्रतिक्रिया हिंदुस्थानात होणे साहजिक होते. पुन्हा असहकार आणि सत्याग्रह चळवळ झाल्यास ती दडपून टाकावयाची असा निर्णय व्हाईसरॉयलॉर्ड विलिंग्डन याने केला. दरम्यान सरकारच्या दडपशाहीच्या धोरणामुळे क्रांतिकारी प्रवृत्तींनी पुन्हा उचल खाल्ली. व्हाईसरॉयने गांधीजींची भेट घेण्याचे नाकारले आणि काँग्रेसला संघटना करून चळवळ सुरू करण्याची संधी न देताच

गांधीजींसहित वर्कींग कमिटीच्या सदस्यांना अटक करण्यात आली. काँग्रेस संघटना आणि युवक संघटना वेकायदेशीर ठरविण्यात आल्या. सरकारच्या दडपशाहीला काँग्रेसने कृती करून तोंड दिले. प्रांतिक आणि जिल्हा काँग्रेस समित्या वरखास्त करण्यात आल्या आणि त्या ठिकाणी वॉर कौन्सिल्सची स्थापना करण्यात आली. वन्हाडचे नेतृत्व वामनराव जोशी व ब्रिजलाल वियाणी यांच्याकडे गेले आणि नागपूरचे पूनमचंद रांका याजकडे. ठिकठिकाणी निषेधपर सभा झाल्या. वर्धा आणि हिंगणघाट येथील सभांवर पोलिसांनी लाठीहल्ला केला. स्त्री सत्याग्रहींना दंड करून सोडण्यात येई किंवा त्यांना पकडण्यासाठी हरिजन स्त्रियांचा उपयोग करण्यात येई. सरकारी अधिकाऱ्यांची वृत्ती किती हीनकोटीला पोहोचली होती याची यावरून कल्पना येते. सरकारच्या या उपायांनी अर्थात चळवळ दडपली गेली नाही. काँग्रेसने आपले या वर्षाचे अधिवेशन दिल्ली येथे भरविण्याचे ठरविले. पण नियोजित अध्यक्ष पंडित मालवीय यांना अटक करण्यात आली. तद्वतच महाकोशल, नागपूर आणि विदर्भ यांच्या संयुक्त काँग्रेसचे नियोजित अध्यक्ष घनश्याम सिंग गुप्ता यांनाही अटक करण्यात आली आणि नागपूर येथे जमलेल्या ३०० सदस्यांना पकडण्यात आले. दरम्यान मुंबईमध्ये जातीय दंगा उसळला आणि त्याचा परिणाम साहजिकच चळवळीवर झाला. १९३२ मध्ये सरकारने कम्युनल अवॉर्ड प्रसिद्ध करून हरिजनांना हिंदूपासून वेगळे काढल्याबद्दल गांधीजींनी तुष्टता प्राणांतिक उपोषण सुरू केले. परंतु सर्व जमातींच्या पुढाऱ्यांनी हालचाल करून हिंदू जमातीवरील हा अन्याय दूर करण्याचे ठरविले. त्यातूनच पुणा करार झाला आणि गांधीजींचे प्राण वाचले. गांधीजींच्या या उपासाचे हिंदुस्थानच्या राजकारणावर फार दूरगामी परिणाम झाले. सामाजिक परिवर्तन व सुधारणा यांना चालना मिळाली आणि हिंदू व मुसलमान या जमातींत एकोपा घडवून आणण्याचे प्रयत्न पुन्हा सुरू झाले. दरम्यान विधानपरिषदेतील राष्ट्रीय वृत्तीच्या सदस्यांच्या अनुपस्थितीचा फायदा घेऊन सरकारने हिंदुस्थानच्या भवितव्याला बाधा आणणारे अनेक निर्णय घेतले. तेव्हा काँग्रेसमध्ये निवडणुका लढवाव्यात व विधानपरिषदांत पुन्हा प्रवेश करावा अशा विचारसरणीचा जोर वाढला. गांधीजींनी पुन्हा एकदा मनःशुद्धीसाठी २१ दिवसांच्या उपवासाला सुरुवात केली. गांधीजींची प्रकृती डाकिल झाल्यामुळे सरकारने त्यांची मुक्तता केली. गांधीजींनी आता सामुदायिक सत्याग्रहाऐवजी वैयक्तिक सत्याग्रहाची घोषणा केली. पुन्हा गांधीजींना पकडण्यात आले. गांधीजींनी १६ ऑगस्टला पुन्हा उपोषणाला सुरुवात केली. प्रकृती बिघडल्यामुळे त्यांना परत २३ ऑगस्टला मुक्त करण्यात आले. गांधीजींनी आता आपले प्रस्थान वर्धा येथे नेले आणि तेथून त्यांनी आपली हरिजनोद्धाराची मोहीम सुरू केली. काही काळ तरी त्यांनी राजकारण सन्यास घेतला. दरम्यान काँग्रेसने पुन्हा निवडणुका लढविण्याचे ठरविले. परिणामी स्वातंत्र्यलढ्याची दिशा बदलली. १९३४ च्या निवडणुकांत काँग्रेसला सर्वत्र धवधवीत यश मिळाले. दरम्यान १९३५ चा सुप्रसिद्ध घटनात्मक कायदा मंजूर झाला आणि काँग्रेसने नव्या कायद्याखाली निवडणुका लढविण्याची तयारी केली. अर्थात या कायदानुसार जनतेच्या पदरात फारसे काहीच पडले नाही ही गोष्ट वेगळी. निवडणुकांत काँग्रेसला पुन्हा एकदा अपेक्षेबाहेर यश मिळाले. मध्यप्रांतात काँग्रेसचे मंत्रिमंडळ अस्तित्वात आले. नव्या मंत्रिमंडळाने लोकहितार्थ अनेक सुधारणा घडवून आणल्या. परंतु खरे मंत्रिमंडळात पंचप्रसंग उद्भवल्यामुळे पंडित रविशंकर शुक्ला यांच्या नेतृत्वाखाली नवे मंत्रिमंडळ अधिकारावर आले. या सर्व घडामोडीत मुस्लीम लीगचा पवित्रा राष्ट्रविरोधी आणि काँग्रेसविरोधी होता. काँग्रेस मंत्रिमंडळे असलेल्या प्रांतांत मुसलमानांवर अन्याय आणि अत्याचार होत असल्याचा दावा लीगने केला. दरम्यान युरोपात युद्धाचे वारे वाहू लागले होते. युद्धात हिंदुस्थानने सामील व्हावयाचे किंवा नाही हे ठरविण्याचा अधिकार तेथील लोकांचा आहे असा आग्रह काँग्रेसने धरला. अर्थात ब्रिटिश सरकारकडून ह्याला कोणताच प्रतिसाद मिळाला नाही आणि व्हाईसरॉयने पूर्वीच्याच राज्यकर्त्यांची रीत ओढली. परिणामी काँग्रेसने मंत्रिमंडळातून अंग काढून घेण्याचे ठरविले. लीगने नेमके याउलट धोरण स्वीकारून काँग्रेसचा दावा सिद्धाकारून लावल्याबद्दल सरकारचे अभिनंदन केले आणि सरकारच्या युद्ध प्रयत्नांना आपला पाठिंबा दर्शविला. याच वेळी व्हाईसरॉय आणि पक्षोपपक्षांचे पुढारी यांच्यात वाटाघाटी चालूच राहिल्या. सरकारने आपले फोडा आणि झोडा हे राजकारण चालूच ठेविले. त्यामुळे काँग्रेस आणि सरकार

यांच्यामध्ये समझोता होऊ शकला नाही. काँग्रेस मंत्रिमंडळांनी राजीनामे दिल्यावर २२ डिसेंबरचा रमजानचा दिवस हा मुसलमानांनी प्रांतातील काँग्रेस सरकारच्या कचाट्यातून मुक्ततेचा दिवस मानावा असा जीनांनी आदेश दिला. स्वातंत्र्यासाठी लढा आता काँग्रेसला एकाकी लढावयाचा होता. २६ जानेवारी १९४० हा दिवस स्वातंत्र्य दिन म्हणून पाडण्याचा काँग्रेसने आदेश दिला. १९४० मध्ये मुस्लीम लीगचे अधिवेशन होऊन जीनांनी त्यात ट्विंटाईट्युटाचा पुरस्कार केला. काँग्रेसने पुन्हा एकदा हिंदुस्थानला संपूर्ण स्वातंत्र्य देण्याचे सरकारचे धोरण आहे असे जाहीर करण्याबद्दल सरकारला आवान्हून केले. यावर व्हाईसरॉयकडून ऑगस्ट ऑफर आली. काँग्रेसने अर्थात ऑगस्ट ऑफरचा धिःकार केला आणि ती नाकारली. आता सत्याग्रह अटळ होता. पण गांधीजींनी एक गोष्ट स्पष्ट केली की, हा सत्याग्रह अशा तऱ्हेने केला जाईल की सरकार त्यामुळे अडचणीत येणार नाही. सर्व हिंदुस्थानात हा वैयक्तिक सत्याग्रह सुरू करण्यात आला आणि पुन्हा एकदा सरकारने धरपकड केली. एकंदर २५ ते ३० हजार सत्याग्रही तुरुंगात गेले. १९२१ मध्ये मुस्लीम लीगने आपल्या मद्रास येथील अधिवेशनात पुन्हा एकदा पाकिस्तानची मागणी केली, इतकेच नव्हे तर हिंदू समाजात फूट पाडण्यासाठी द्रविडीस्तानाची निर्मिती करण्याची सूचना केली. सरकारचे मुस्लीमधार्जिणे धोरण चालूच राहिले. १९४१ मध्ये प्रसिद्ध झालेल्या अटलांटिक चार्टरने पारतंत्र्यात असलेल्या सर्व देशांना दिलासा दिला पण प्रधानमंत्री चर्चिल यांच्या भाषणामुळे हिंदुस्थान, ब्रह्मदेश आणि श्रीलंका या देशांमधील लोकांच्या उत्साहावर विरजण पडले. हिंदुस्थानच्या भवितव्याबद्दलचे चर्चिलचे उद्गार अगदी निराशाजनक होते. दरम्यान मित्रराष्ट्रांना युद्धात सर्वत्र हार खावी लागत होती. युद्ध हिंदुस्थानाच्या दाराशी येऊन ठेपले होते. याच वेळी सरकारने क्रिप्स योजना पुढे मांडली. या योजनेच्या तपशिलात जाण्याचे कारण नाही, पण ही योजनाही काँग्रेसने नाकारली. आता संघर्ष अटळ होता. काँग्रेस कमिटीची बैठक मुंबईला झाली आणि साऱ्या राष्ट्रांना लढ्यासाठी सिद्ध होण्याचा आदेश देण्यात आला आणि हिंदुस्थान छोडोची घोषणा देण्यात आली. या घोषणेबरोबरच सरकारने आपले दडपशाहीचे शस्त्र उगारले. लहानमोठ्या सर्व नेत्यांना पकडण्यात आले. नेते तुरुंगात गेल्यामुळे लोकांना मार्गदर्शन करणारा पुढारी उरला नाही आणि चळवळीने हिसक स्वरूप धारण केले. सरकारी दफ्तरे, रेल्वे, पोस्ट, टेलिग्राफ यांची अवास्तव मोडतोड करण्यात आली. पोलिसांनी देखील ही चळवळ दडपून टाकण्यासाठी गोळीबार केला आणि लाठीहल्ला, अश्रुधूर यांचा वेजवावदारपणे उपयोग केला. या स्वातंत्र्यजात कितीजण जखमी झाले असतील आणि कितीजणांची आहुती पडली असेल याची कल्पना करणेच कठीण आहे. रामटेक, दावली, आपटी आणि चिमूर येथे पोलिसांनी भयानक अत्याचार केले. पोलिसांच्या अत्याचाराचा परिणाम असा झाला की चळवळीमधील जहाल गट हा भूमिगत झाला. चळवळीला सशस्त्र उठावाचे स्वरूप शस्त्रास्त्रे आणि दाहगोळा आयात करून किंवा निर्माण करून देण्याचा प्रयत्न झाला. नागपुरात मगनलाल वागडी याने संघटित केलेल्या हिंदुस्थान रेड आर्मीने खूपच धामधूम उडवून दिली. नवावपूर पोलीस चौकीवर झालेल्या हल्ल्यात शंकर नावाचा तरुण पकडला गेला. त्याला फाशी देण्यात आले. मगनलाल वागडी यालाही पकडण्यात येऊन जन्मठेपेची शिक्षा देण्यात आली. डिसेंबर १९४२ पर्यंत ६०,००० लोकांना कैद करण्यात आले. गोळीबारात ९२० ठार आणि १,६३० जखमी झाले. हिंदुस्थानात सर्वदूर जणू काही जालियनवाला बागेची पुनरावृत्ती होत आहे की काय असा भास झाला. १९४३ साल उजाडले, परंतु अशांततेचा वणवा धुमसतच राहिला. गांधीजींनी तीन आठवड्यांच्या उपवासाचा निश्चय जाहीर केला. हा उपवास १० फेब्रुवारीला सुरू झाला. गांधीजींची प्रकृती अतिशय ढासळली. पण राष्ट्रांचे सुदैव म्हणून त्यांच्या प्राणावरचे संकट टळले. दरम्यान युद्धाचे स्वरूप पालटले आणि जपान, जर्मनी आणि इटली यांना सर्व आघाड्यांवर माघार घ्यावी लागली. १९४५ साली युद्ध संपले. परंतु सरकारच्या दृष्टिकोनात बदल झाला नव्हता. पुढारी तुरुंगातच कप्याचे जीवन जगत होते. दरम्यान व्हाईसरॉय वेव्हेल यांनी आपली योजना सादर केली. सर्व पुढाऱ्यांना चर्चेसाठी तुरुंगातून मुक्त करण्यात आले. १९४५ मध्ये निवडणुका झाल्या. मध्यप्रदेशात २७ एप्रिल १९४६ रोजी पंडित रविशंकर शुक्ला यांच्या मुख्य मंत्री पदाखाली मंत्रिमंडळाचा शपथविधी पार पडला. मंत्रिमंडळाने सर्व

राजकीय कैदी सोडले, दंडादाखलच्या रकमा परत केल्या आणि पकड वॉरंटे रद्द केली. याच वेळी कॅबिनेट मिशनचे आगमन झाले. मिशनने देऊ केलेल्या सुधारणांचे लीग सोडून सर्वत्र स्वागत झाले. मुस्लीम लीगने डायरेक्ट अॅक्शनची धमकी दिली आणि सर्वत्र जातीय दंगलींचा डोंव उसळला. हजारो निरपराध व्यक्तींची या डोंवात आहुती पडली. देशाची विभागणी अटळ होती आणि काँग्रेसला नव्या परिस्थितीस तोंड देण्यावाचून दुसरा मार्ग उरला नाही. जवाहरलाल नेहरूंनी स्पष्ट शब्दांत घोषणा केली की, मुस्लीम लीगला पाकिस्तान पाहिजे असल्यास त्यांना ते जरूर मिळेल. ३ जून रोजी व्हाईसरॉय लॉर्ड माऊंटबॅटन यांनी विभाजित हिंदुस्थानला सत्तादान करण्याचा आपल्या सरकारचा हेतू आहे अशी घोषणा केली. १५ ऑगस्ट १९४७ रोजी हे स्वातंत्र्य हिंदुस्थानला मिळाले. १४-१५ ऑगस्टच्या रात्री स्वतंत्र हिंदुस्थानातील मध्यप्रांताचे गव्हर्नर म्हणून मंगळदास पकवासा यांनी शपथ घेतली आणि मुख्य मंत्री पंडित रविशंकर शुक्ला यांनी ध्वजारोहण केले. जवळजवळ १०० वर्षांपेक्षा अधिक काळ चाललेला स्वातंत्र्यलढा अशा रीतीने समाप्त झाला आणि या लढ्यात भाग घेतलेल्या स्वातंत्र्य-सैनिकांच्या अमर त्यागाचे चीज झाले.

मुंबई

मार्च १९७६

भ. ग. कुंदे

कार्यकारी संपादक व सचिव

अ

अकतें, जगन्नाथ सीताराम (जन्म १९०६),

जन्मगाव शेंदूरजनाघाट (तालुका मोर्शी, जिल्हा अमरावती); शिक्षण बी. ए., एल. एल. बी.; यांना १९३० व १९३७ मधील चळवळीत भाग घेतल्याने अटक झाली व सोडून दिले; १९४२ साली ११ वर्षे स्थानबद्ध होते; शासनाकडून यांना सन्मानपत्र मिळाले.

अकलवार, पांडुरंग अप्पाजी, जगन्नाथ अप्पाजी (जन्म १९०३, मृत्यू १९५३),

जन्मगाव खरांगणा (तालुका आर्वी, जिल्हा वर्धा); शिक्षण मराठी चौथीपर्यंत; १९२८ साली प्रचार कार्यामुळे यांच्यावर खटला भरला गेला होता, त्यात ६ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा झाली होती, वर्धा तुरुंगात ती यांनी भोगली.

अकलवार, व्यंकट पांडुरंगजी (जन्म १९२३),

जन्मगाव खरांगणा (तालुका आर्वी, जिल्हा वर्धा); शिक्षण बी. ए., बी. टी. पर्यंत; १९४२ रोजी वर्धा येथे १४४ कलमाचा भंग करण्यासाठी एका सत्याग्रही तुकडीचे नेतृत्व केले; सुमारे ३ आठवडे कच्च्या कैदेत होते.

अकोय्या, नायडू जानकीराव (मृत्यू १९६७),

मूळगाव नागपूर (तालुका व जिल्हा नागपूर); शिक्षण मराठी प्राथमिक; स्वातंत्र्य आंदोलनात यांनी सक्रीय भाग घेतला; सन्मानपत्र मिळाले आहे.

अगंदकर, स्वामी शिवानंद (जन्म १८९२),

जन्मगाव वरुड (तालुका मोर्शी, जिल्हा अमरावती); शिक्षण मॅट्रिकपर्यंत; १९३० मध्ये यांना साताऱ्याजवळ पकडून ३ महिन्यांची साध्या कैदेची शिक्षा देण्यात आली व येरवडा जेलमध्ये पाठविण्यात आले.

अगरलाल, नरसिंगलाल छोटूलाल

जन्मगाव गोंदिया (तालुका गोंदिया, जिल्हा भंडारा); शिक्षण प्राथमिक; यांनी १९३०/३२-४२ या वर्षी चळवळीत भाग घेतला, त्याबद्दल एकूण ३ वर्षांची कारावासाची शिक्षा देण्यात आली होती.

अगरवाल, मिश्रीलालजी (जन्म १९०१),

जन्मगाव नागपूर (तालुका व जिल्हा नागपूर); १९३० साली नागपूर गढवाल कांती दिवशी यांनी केलेल्या कार्यामुळे यांना अटक करण्यात येणार असता यांनी स्थानांतर केले व सहकार्य चालू ठेवले; १९२१ साली विदेशी मालाची होळी केली. १९२९ साली जंगल सत्याग्रहात भाग घेणाऱ्या कार्यकर्त्यांना मदत केली.

अग्रवाल, ईश्वरदास श्रीकिसनदास (जन्म १९२२),

जन्मगाव भारसवाडा (तालुका आर्वी, जिल्हा वर्धा); शिक्षण सहावीपर्यंत; आंदोलन काळात भ्रापण देणे, निरोधने करणे ही कामे केली, त्याबद्दल १९४२ मध्ये १३ महिने शिक्षा भोगावी लागली; पोलिसांकडून मारहाण झाली; शासनाकडून २०० रुपये पेन्शन मिळते, सन्मानपत्र व शैक्षणिक सवलत मिळाली.

अग्रवाल, तिलोकचंद मेघराज (जन्म १९०८),

जन्मगाव मुजानगड-राजस्थान; यांनी महाजनी शिक्षण घेतले; १९२९ मध्ये स्वातंत्र्य आंदोलनात दारू पिकेटिंग केल्यामुळे अटक होऊन यांना ६ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा व ३०० रुपये दंड, दंड न भरल्यास १ महिना अधिक शिक्षा अशी शिक्षा झाली; शासनाकडून यांना सन्मानपत्र मिळाले आहे.

अग्रवाल, नंदकुमार खंडूलाल

मूळगाव भंडारा (तालुका व जिल्हा भंडारा); शिक्षण मराठी सहाव्या इयत्तेपर्यंत; १९४२ मध्ये स्वातंत्र्य आंदोलनात बुलेटिन्स वाटली; त्याबद्दल अटक होऊन यांना ६ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा झाली होती.

अग्रवाल, नांमिया मांगीलाल नथमल (जन्म १९१२),

जन्मगाव अमरावती (तालुका व जिल्हा अमरावती); शिक्षण मराठी चौथ्या इयत्तेपर्यंत; यांनी १९४१ मधील वैयक्तिक सत्याग्रहात भाग घेतला; त्याबद्दल ६ महिने सक्तमजुरी व ५० रु. दंड अशी शिक्षा झाली; एकवार अधिक सहाय्य मिळाले; सन्मानपत्र मिळाले आहे.

अग्रवाल, मन्नारायण धर्मनारायण

जन्मगाव इटावा, (यू. पी.), शिक्षण एम. ए., पीएच.डी.; विधानसभा सदस्य, काँग्रेस महामंत्री,

योजना आर्थिक सदस्य, नेपाळचे राजदूत, गुजरावचे राज्यपाल अशी कामे केली; स्वातंत्र्य लढ्यात यांनी आंदोलनात भाग घेतला होता त्याबद्दल यांना १९४२ ते १९४८ पर्यंत अकोला व नागपूर जेलमध्ये डिटेन्शनमध्ये दोन वर्षे ठेवले होते.

अग्रवाल, पुसुलाल रामलाल,

जन्मगाव रामटेक (तालुका रामटेक, जिल्हा नागपूर); शिक्षण इंग्रजी पहिलीपर्यंत; यांनी १९२१ साली असहकार चळवळीत भाग घेतला; १९३०-३१ मध्ये जंगल सत्याग्रह; दारू पिकेटींग व परदेशी कापड पिकेटींग यातही यांनी भाग घेतला.

अग्रवाल, विसनलाल चंडुलाल (जन्म १९२०, मृत्यू १९९१),

जन्मगाव परतवाडा (तालुका अचलपूर, जिल्हा अमरावती); शिक्षण इंटर कॉमर्सपर्यंत; स्वातंत्र्य लढ्यात यांनी १९८१ पासून भाग घेतला; वैयक्तिक सत्याग्रह केला व १९८२ साली चलेजाव चळवळीत भाग घेतला; त्याबद्दल अटक होऊन १११ वर्षे सक्तमजुरीची शिक्षा झाली; ती जवळपूर जेलमध्ये भोगली. यांना सन्मानपत्र मिळाले आहे.

अग्रवाल, वन्तीलाल हिरालाल (जन्म १९००).

जन्मगाव केळीवेळी (तालुका अकोट, जिल्हा अकोला); शिक्षण मराठी आठवीपर्यंत; स्वातंत्र्य लढ्यात १९३० साली जंगल सत्याग्रहात भाग घेतला; त्याबद्दल यांना ६ महिने सक्तमजुरीची व १०० रुपये दंड अशी शिक्षा झाली.

अग्रवाल, मदनगोपाळ जोधराज,

जन्मगाव नागपूर (तालुका व जिल्हा नागपूर); शिक्षण बी. ए., एल्. एल्. बी. पर्यंत; यांनी १९३२ साली कायदेमंग चळवळीत भाग घेतल्याबद्दल ३ महिने शिक्षा झाली; १९४२ साली चलेजाव आंदोलनात भाग घेतल्याबद्दल १३ महिने शिक्षा झाली.

अग्रवाल, मशु ऊर्फ माणकचंद अमरचंद मारवाडी (मृत्यू १९७२),

जन्मगाव मानोती (तालुका नांदगाव, जिल्हा अमरावती); शिक्षण प्राथमिक; बयाच्या पंधराव्या वर्षी नव १९४२ च्या चलेजावच्या चळवळीत यांनी भाग घेतल्याबद्दल यांना अटक करून कच्च्या कैदेत स्थानबद्ध केले; प्रकृती विघडल्याने सोळा दिवसांनी सोडून देण्यात आले.

अग्रवाल, माधोलाल मोतीलाल (जन्म १९२२), मूळगाव नागपूर (तालुका व जिल्हा नागपूर); शिक्षण मॅट्रिक; १९४२ साली आंदोलन काळात ६ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा झाली; सन्मानपत्र मिळाले आहे.

अग्रवाल, रतनलाल छोटालाल (जन्म १९१६),

जन्मगाव अचलपूर (तालुका अचलपूर, जिल्हा अमरावती); शिक्षण मॅट्रिक्युलेट; १९४० साली त्यांनी वैयक्तिक सत्याग्रह केला, त्याबद्दल १ दिवस कैद व ५० रुपये दंड अशी शिक्षा झाली; त्यानंतर १५ दिवसांचे अंतराने प्रथोभक भाषण केल्यामुळे ६ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा झाली.

अग्रवाल, हांडूलाल घासीलाल,

जन्मगाव गोंदिया (तालुका गोंदिया, जिल्हा भंडारा); शिक्षण प्राथमिक; १९४२ च्या 'चलेजाव' च्या चळवळीत यांनी भाग घेतला, त्याबद्दल ६ महिने सधम कारावासाची शिक्षा देण्यात आली होती.

अजमोरे, रशंक सूर्यमान,

जन्मगाव आर्वी (तालुका आर्वी, जिल्हा वर्धा); शिक्षण प्राथमिक; १९३०-३३ मध्ये निराधन व जनजागृती केली, जंगल सत्याग्रहात भाग घेतल्याबद्दल ३ महिने तुलंगवाम भोगावा लागला; शासनाकडून २५० रुपये अनुदान मिळाले; सन्मानपत्रही मिळाले आहे.

अटलोए, गोरीशंकर वढीलाल,

मूळगाव शेंदूरजनाघाट (तालुका मोर्शी, जिल्हा अमरावती); शिक्षण आयुर्विद्याविशारद; १९२४ मध्ये दारू पिकेटींग, परदेशी कापड पिकेटींग, बहिष्कार, होळी या मोहिमेतून यांनी भाग घेतला, मोठे सत्याग्रहातही भाग घेतला त्याबद्दल ४-५ महिने रत्नागिरी तुरुंगात ठेवले होते.

अढाऊ, आंकार भगवान

जन्मगाव खिरपुरी बुद्रुक (तालुका वाळापूर, जिल्हा अकोला); शिक्षण माध्यमिक; १९४२ मध्ये यांनी जेंड सत्याग्रहात भाग घेतला, त्याबद्दल यांना साधी कैद झाली होती; सन्मानपत्र मिळाले आहे.

अढाऊ, बळीराम दिनवा (जन्म १९१७),

जन्मगाव कळमेश्वर (तालुका सावनेर, जिल्हा नागपूर); शिक्षण मॅट्रिक; १९४० साली वैयक्तिक

सत्याग्रहात भाग घेतल्याबद्दल २ महिने शिक्षा झाली, १९४२ साली चले जावच्या चळवळीत भूमिगत कार्य केले; वॉरंट होते; सन्मानपत्र मिळाले आहे.

अढाव, रामचंद्र किसन (जन्म १९१४), जन्मगाव वेलखेडे (तालुका अकोट, जिल्हा अकोला); शिक्षण मराठी तिसऱ्या इयत्तेपर्यंत; १९४२ मधील 'चले जाव' च्या चळवळीत भाग घेतल्याने ८ महिने सश्रम कारावासाची शिक्षा देण्यात आली; सन्मानपत्र मिळाले आहे.

अनवट, माणिकचंद दोपचंद ऊर्फ बंडूलाल जन्मगाव मलकापूर (तालुका मलकापूर, जिल्हा बुलढाणा); १९४२ साली स्थानबद्ध म्हणून ३ वर्षे शिक्षा बुलढाणा, जवळपूर व नागपूर तुरुंगांत भोगली, गोवा मुक्तिसंग्रामात लाठीहल्ल्यात हाताचे हाड मोडून यांना मोठी दुखापत झाली; दोन वेळा यांनी गोवा मुक्तिसंग्रामात भाग घेतला होता.

अन्वरशाहा, मुसलमान पठाण (जन्म १९०४, मृत्यू १९४९),

जन्मगाव कळमेश्वर (तालुका सावनेर, जिल्हा नागपूर); १९३२ साली जंगल सत्याग्रहात भाग घेतला, त्याबद्दल ६ महिने शिक्षा झाली.

अनुवार, अप्पाजी नारायण (जन्म १९०५), जन्मगाव तळेगाव रामजी (तालुका आर्वी, जिल्हा वर्धा); शिक्षण प्राथमिक; १९३० मध्ये धारासना येथे मिठ सत्याग्रहात भाग घेतला; त्याबद्दल यांना चार महिने सश्रम कारावासाची शिक्षा देण्यात आली व ५० रुपये दंडही केला, दंड न दिल्यामुळे दीड महिना सश्रम कारावासाची शिक्षा पुन्हा देण्यात आली.

अवचार, मुकींद सोमाजी (जन्म १९१८), जन्मगाव वाडेगाव (तालुका वाळापूर, जिल्हा अकोला); शिक्षण प्राथमिक; १९४२ मध्ये प्रचार पत्रके वाटून जनजागृती केली; पोस्टाची धैली जाळण्याच्या आरोपाखाली यांना अटक होऊन ७ वर्षे सक्तमजुरीची शिक्षा झाली होती; महाराष्ट्र शासनाकडून रु. २५९ अनुदान मिळाले.

अब्दूल, वारी महमद रझाक (जन्म १९०१, मृत्यू १९६९),

मूळगाव वणी (तालुका वणी, जिल्हा यवतमाळ); शिक्षण सहाव्या इयत्तेपर्यंत; १९४१ मध्ये वैयक्तिक

सत्याग्रहात व १९४२ मध्ये चले जावच्या चळवळीत भाग घेतला; त्याबद्दल ९ महिने सश्रम कारावासाची शिक्षा देण्यात आली होती; शासनाकडून आर्थिक सहाय्य मिळाले आहे.

अवडू, अबदूल शेख (जन्म १९१७),

जन्मगाव खापा (तालुका सावनेर, जिल्हा नागपूर); शिक्षण मराठी तिसरीपर्यंत; १९४२ च्या चळवळीत ३ वर्षे सक्तमजुरीची शिक्षा देण्यात आली, आर्थिक सहाय्य एक वेळ मिळाले आहे. सन्मानपत्रही मिळाले आहे.

अमरते, सूर्यभान किसन,

जन्मगाव वाडेगाव (तालुका वाळापूर, जिल्हा अकोला), शिक्षण माध्यमिक; १९४२ च्या चले जावच्या चळवळीत प्रचार पत्रके वाटली, झेंडा सत्याग्रह केला; तेव्हा यांना ४ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा झाली; सन्मानपत्र मिळाले; एक वेळ २५० रुपये आर्थिक अनुदान मिळाले.

अलनेवार, अन्ना महादेवराव (जन्म १९२३),

जन्मगाव मौदा (तालुका रामटेक, जिल्हा नागपूर); शिक्षण प्राथमिक; ट्रेनिंग; आंदोलन काळात यांनी पटवारी तसेच महसूल दफ्तरे जाळण्याच्या कामात भाग घेतला; दारुगोळा पळविण्याच्या कामगिरीत सहभागी झाले; यांना दीड अधिक दीड अशी तीन वर्षांची शिक्षा झाली; यांना एक वेळ शासनाकडून २५० रुपये मानधन व सन्मानपत्र मिळाले.

अल्लदवार, वासुदेवराव महादेवराव,

जन्मगाव रामटेक (तालुका रामटेक, जिल्हा नागपूर), शिक्षण एम.ए., एल.एल.बी.; १९४२ च्या चले जाव या चळवळीत क्रांतिकारक गटात सक्रीय भाग घेतला, भारतीय नेत्यांनी चलेजावची घोषणा दिल्यानंतर १९४२ मध्ये विद्यार्थ्यांनी संप करून कलेक्टरच्या कार्यालयावर मोर्चा नेला; त्या वेळी कार्यालयाच्या इमारतीवरील युनियन जॅकचा झेंडा काढून त्या ठिकाणी तिरंगी ध्वज फडकावला; या प्रकाराने पोलिसांनी गोळीबारास सुरुवात केली; त्या वेळी यांना मांडीत गोळी लागून ते जखमी झाले; कलेक्टर साहेबांच्या घरात बांब ठेविण्याची योजना आखण्यात आली होती; परंतु बॉम्ब नेणाऱ्या व्यक्तीकडून चूक होऊन ते पकडले गेले; नंतर सेंट्रल

नागपूर जेलमध्ये कच्चे कैदी म्हणून डांबण्यात आले; नंतर खटला होऊन तीन वर्षांची सक्तमजुरीची शिक्षा झाली; हा खटला 'नागपूर तेलखेडी बॉम्ब केस' या नावाने प्रसिद्ध आहे; मध्य प्रदेश सरकारने रु. ५०० ची आर्थिक मदत केली होती.

अलोणी, शंकरराव गोविंदराव (जन्म १९०४), जन्मगाव पाटण सावंगी (तालुका सावनेर, जिल्हा नागपूर); १९३२ साली चारगाव जंगल सत्याग्रहात २५ रुपये दंड व तीन महिने सक्तमजुरीची शिक्षा झाली ती नागपूर जेलमध्ये यांनी भोगली; यांना २५० रुपये मानधन मिळाले.

अवघे, सौ. किसनी गणपत (जन्म १९०७, मृत्यू १९७२),

जन्मगाव हिंगणघाट (तालुका हिंगणघाट, जिल्हा वर्धा); १९३२ मध्ये दारू पिकेटिंगमध्ये यांना ६ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा झाली; शासनाकडून आर्थिक सहाय्य मिळाले.

अवघे, किसनी गणपत (मृत्यू १९३५),

जन्मगाव हिंगणघाट (तालुका हिंगणघाट, जिल्हा वर्धा); १९३२ मध्ये झालेल्या सिदीवंदी व दारूवंदी या चळवळीत यांनी भाग घेतला होता.

अवघे, गणपत भिवा (कुंभार) (जन्म १९०३, मृत्यू १९४४),

जन्मगाव हिंगणघाट (तालुका हिंगणघाट, जिल्हा वर्धा); सिदीवंदी व दारूवंदी सत्याग्रहात यांनी भाग घेतला; १९३२ मध्ये यांना सहा महिने सक्तमजुरीची शिक्षा झाली; २५० रुपये आर्थिक अनुदान व सन्मानपत्र मिळाले.

अवचार, गेंडू गणपत (जन्म १९१४),

जन्मगाव वाडेगाव (तालुका वाळापूर, जिल्हा अकोला); यांना १९४० मध्ये आंदोलनात भाग घेतल्याबद्दल ३ वर्षे शिक्षा झाली; शासनाकडून सन्मानपत्र मिळाले.

अवचार, फकिरा दाड (जन्म १९१४),

जन्मगाव वाडेगाव (तालुका वाळापूर, जिल्हा अकोला); शिक्षण प्राथमिक; १९३२ मध्ये प्रचार पत्रके वाटली परदेजी कापडावर बहिष्कार घातला; त्या वेळी यांना ४ महिन्यांची सक्तमजुरीची शिक्षा झाली, नंतर ८ दिवसांची व ६ महिन्यांची शिक्षा झाली.

अवपार, राधोजी यमाजी

जन्मगाव वाडेगाव (तालुका वाळापूर, जिल्हा अकोला); स्वातंत्र्य आंदोलन काळात १९३२ साली पिकेटिंग केल्यामुळे ६ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा झाली; सन्मानपत्र मिळाले.

अहीर, बाबू भालचंद्र मनोहरलाल (जन्म १९२३),

जन्मगाव नागपूर (तालुका व जिल्हा नागपूर); शिक्षण दुसरी हिंदी परीक्षा; १९४२ साली भूमिगत असताना पकडले गेले व ८ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा झाली; १९४८ मध्ये हैदराबाद येथे निझामी झेंडा काढून तिरंगाध्वज लावला; शासनाकडून सन्मानपत्र मिळाले आहे.

अहीरकर, दामोदर नथुराम (जन्म १९३५),

जन्मगाव नागपूर (तालुका व जिल्हा नागपूर); शिक्षण इंग्रजी चौथ्या इयत्तेपर्यंत, यांना गोवा आंदोलनात सालाझर की जय, पोर्तुगाल की जय हे न म्हटल्याबद्दल संगीतीने भोसकण्यात आले; वेताने मार बसला; १९५५ रोजी पुन्हा गोवा आंदोलनात भाग घेतला तेव्हा एका लहान देवळात गॅस सोडून ठार मारण्याचा प्रयत्न झाला होता; यांना सन्मानपत्र मिळाले.

अहिरराव, धैर्यशील अहिलेजीराव,

जन्मगाव नागपूर (तालुका व जिल्हा नागपूर); शिक्षण बी.ए., एल्.एल्.बी.; यांनी १९४२ च्या आंदोलनात भाग घेतला; त्यांच्यावर वॉरंट निवाल्यामुळे भूमिगत राहून कार्य केले, शासनाकडून सन्मानपत्र व शैक्षणिक सवलत मिळाली.

आ

आकर्ते, जगन्नाथ सीताराम,

जन्मगाव शेंदुरजनाघाट (तालुका मोशी, जिल्हा अमरावती); शिक्षण बी.ए., एल्.एल्.बी.; १९२० आणि १९३० च्या सत्याग्रहात भाग घेतल्याबद्दल यांना १११ वर्षे सक्तमजुरीची शिक्षा भोगावी लागली; सन्मानपत्र मिळाले आहे; पेंशनही मिळत आहे.

आकरे, विठोबा पंढरीनाथ (जन्म १९०६),

जन्मगाव नागपूर (तालुका व जिल्हा नागपूर); शिक्षण इंग्रजी दुसऱ्या इयत्तेपर्यंत; पिकेटिंगबाबत ६ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा भोगावी लागली.

आकोरे, शिवराम जयराम

जन्मगाव निपाणी (तालुका खामगाव, जिल्हा बुलढाणा); १९३० साली खामगाव येथे विदेशी माल पिकेटिंगमुळे ६ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा देण्यात आली, सन्मानपत्र मिळाले आहे.

आगरकर, नेमीनाथ शांतिनाथ (जन्म १९०७),

जन्मगाव मूर्तिजापूर (तालुका मूर्तिजापूर, जिल्हा अकोला); शिक्षण बी.ए., एल.एल.बी.; स्वातंत्र्य चळवळीत यांनी काँग्रेस कमिटीच्या आदेशाप्रमाणे शैक्षणिक व सामाजिक लोकजागृतीचे कार्य केले.

आगरकर, माणिकराव सखारामजी

मूळगाव लोणी (तालुका मोर्शी, जिल्हा अमरावती); शिक्षण मराठी माध्यमिक; १९४३ मध्ये हे पकडले गेले, ६ महिने कच्च्या तुंगगात काढल्यावर २ वर्षांची सक्तमजुरीची शिक्षा दिली गेली, १०० रु. दंडही करण्यात आला, शासनाने त्यांना एकवार २५० रु. मानधन दिले व मध्य प्रदेश सरकारकडूनही २५० मानधन मिळाले आहे.

आग्रवाल, नागिलिया मांगीलाल नथमल (जन्म १९१२),

जन्मगाव अमरावती (तालुका व जिल्हा अमरावती); शिक्षण मराठी प्राथमिक; १९४२ च्या स्वातंत्र्य आंदोलनात भाग घेतल्याबद्दल यांना सहा महिने सक्तमजुरीची शिक्षा भोगावी लागली, ५०० रु. दंडही झाला, शासनाकडून २०० रु. मासिक आजीव मानधन मिळत आहे.

आग्रवाल, पुसलाय रामलाल

जन्मगाव रामटेक (तालुका रामटेक, जिल्हा नागपूर); शिक्षण माध्यमिक; १९२१ मध्ये निरोधने, जंगल सत्याग्रह, विदेशी कापड यांचा प्रचार केला; १९२८ ते ३१ पर्यंत प्रचारासाठी हिडल्यानंतर १ वर्ष सक्तमजुरीची शिक्षा भोगावी लागली; १९४२ मध्ये भूमिगत कार्य केले; यांना सन्मानपत्र मिळाले.

अंगरवाल, मदन गोपाळ

जन्मगाव नागपूर (तालुका व जिल्हा नागपूर); शिक्षण बी.ए., एल.एल.बी.; राष्ट्रीय आंदोलनात १९३२ मधील कायदेभंगाच्या चळवळीत कारावास; विद्यार्थी चळवळीत भाग घेतला म्हणून चौदा महिने सश्रम कारावास;

नागपूर प्रदेश काँग्रेस कमिटीचे सर्वसाधारण चिटणीस (१९४७-५२) नंतर अध्यक्ष, म. भा. कां. क. चे सदस्य; अनेक लोकप्रयोगी संघटनांशी घनिष्ठ संबंध व पदाधिकारी, १९५२ मध्ये मुंबई विधानसभेवर निवड.

आगलावे, कृष्णा कोंडवा.

जन्मगाव तिरझडा (तालुका व जिल्हा यवतमाळ); शिक्षण मराठी पाचव्या इयत्तेपर्यंत; सन १९३२ सालच्या कायदेभंग चळवळीत वर्धा कचेरीवर झेंडा चडविण्यामध्ये भाग घेतला, त्याबद्दल यांना १ महिना सश्रम कारावासाची शिक्षा देण्यात आली.

आगलावे, गजानन विठ्ठलराव (जन्म १९०७),

जन्मगाव चंद्रपूर (तालुका व जिल्हा चंद्रपूर); १९३० साली जंगल सत्याग्रहात भाग घेतला, त्याबद्दल ६ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा झाली. ती चंद्रपूर कारागृहात भोगली, सरकारी आदेशानुसार ५ महिन्यांनंतर सुटका झाली, शासनाकडून सन्मानपत्र देण्यात आले.

आगलावे, महादेव शिवराम

मूळगाव तिरझडा (तालुका व जिल्हा यवतमाळ); शिक्षण मराठी पाचव्या इयत्तेपर्यंत; सन १९३० मध्ये जंगल सत्याग्रहात भाग घेतला, त्याबद्दल यांना २०० रुपये दंड झाला, तो न भरल्यामुळे घरगुती सामान जप्त केले.

आगाशे, आत्माराम वासुदेव (जन्म १९१९),

जन्मगाव रोहना (तालुका व जिल्हा भंडारा); शिक्षण मॅट्रिकपर्यंत; १९४२ मध्ये जनजागृती केल्याबद्दल यांना ६ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा भोगावी लागली; सन्मानपत्र मिळाले आहे.

आगाशे, विठ्ठल मारोतीराव

जन्मगाव चांदूर रेल्वे (तालुका व जिल्हा अमरावती); शिक्षण मराठी सातव्या इयत्तेपर्यंत; यांनी १९३० सालच्या जंगल सत्याग्रहात भाग घेतला, त्याबद्दल १ महिना शिक्षा व ५० रुपये दंड अशी शिक्षा झाली.

आडीकणे, नागोअप्पा विठ्ठलअप्पा (जन्म १९०८),

जन्मगाव मोझरी (तालुका चांदूर, जिल्हा अमरावती); शिक्षण सहाव्या इयत्तेपर्यंत; यांनी १९३० साली जंगल सत्याग्रहात भाग घेतल्याबद्दल

६ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा व ५० रु. दंड झाला होता; सन्मानपत्र मिळाले आहे.

आढाऊ, केशवराव भगवानजी (जन्म १९०८), जन्मगाव साहूर (तालुका आर्वी, जिल्हा वर्धा); शिक्षण चौथ्या इयत्तेपर्यंत; १९३० साली जामगाव जंगल सत्याग्रहात भाग घेतल्याने यांना ४ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा व ५० रु. दंड झाला होता, कुही, तालुका उमरेंड येथे स्वातंत्र्य चळवळीत भाग घेतल्याने यांना पुन्हा ५० रु. दंडाची शिक्षा झाली होती; शासनाकडून ५०० रु. मानधन मिळाले, सन्मानपत्र मिळाले.

आढाऊ, वळीराम दिनवाजी (जन्म १९१७), मूळगाव कळमेज्वर (तालुका सावनेर, जिल्हा नागपूर); शिक्षण आठव्या इयत्तेपर्यंत; १९४१ च्या चळवळीत भाग घेतला, त्यावद्दल स्थानवद्ध केले होते, १९४२ मध्ये हे भूमिगत राहून काम करीत, शासनाकडून सन्मानपत्र व २५० रु. अनुदान एकवेळ मिळाले आहे.

आढे, रामकृष्ण नामदेव (जन्म १९२३), जन्मगाव केळीवेळी (तालुका अकोट, जिल्हा अकोला); शिक्षण चौथ्या इयत्तेपर्यंत; १९४२ च्या स्वातंत्र्यलढ्यात यांनी भाग घेतला, प्रचार कार्य व जनजागृती केली म्हणून ४ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा झाली, शासनाकडून यांना शैक्षणिक सवलत मिळते.

आढे, रामकृष्ण महादेव

जन्मगाव केळीवेळी (जिल्हा अकोला); १९४२ साली 'चले जाव' च्या चळवळीत भाग घेतला, त्यावद्दल यांना ६ महिने मध्यम कारावासाची शिक्षा देण्यात आली.

आढे, लक्ष्मण भागोजी (जन्म १९०७),

जन्मगाव केळीवेळी (तालुका अकोट, जिल्हा अकोला); शिक्षण सातव्या इयत्तेपर्यंत; यांनी १९३२, १९४०, १९४१ व १९४२ मध्ये स्वातंत्र्य आंदोलनात भाग घेतला; त्यावद्दल अनुक्रमे ३ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा, ४ महिने, १ वर्ष व ६ महिने सक्तमजुरी अशी शिक्षा झाली; शासनाकडून सन्मानपत्र व आर्थिक सहाय्य मिळाले.

आदेराव, मारोती रामचंद्र (जन्म १९११),

जन्मगाव वेला (तालुका उमरेंड, जिल्हा नागपूर); शिक्षण मराठी चौथ्या इयत्तेपर्यंत; यांना १९३२

साली हिणगावाट येथे पिकेटिंग वावत पकडले; ४ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा नागपूर जेलमध्ये भोगली; सरकारतर्फे २५० रुपये अनुदान व ५० रुपये मासिक मानधन मिळते.

आदोकर, रामभाऊ तुकाराम (जन्म १९१३), जन्मगाव पातुरोड; स्वातंत्र्य आंदोलनात सक्रिय भाग घेतला; १९४० मध्ये हे पकडले गेले व १ वर्ष कच्च्या कैदेत ठेवल्यावर यांना वेमुदत तुरुंगात ठेवण्यात आले.

आन्दे, देवराम तुकाराम (जन्म १९०८), मूळगाव तेलकामटी (तालुका सावनेर, जिल्हा नागपूर); शिक्षण मराठी चौथीपर्यंत; १९३० साली दारूवंदी व जंगल सत्याग्रह चळवळीत यांनी भाग घेतला; वैयक्तिक सत्याग्रहात दीड महिना शिक्षा भोगली; १९४२ साली ९ महिने स्थानवद्ध होते.

आफरे, विष्णू गोविंद

जन्मगाव देऊरवाडा. (तालुका अजळपूर, जिल्हा अमरावती); शिक्षण प्राथमिक; यांनी १९४२ साली सत्याग्रहात भाग घेऊन देऊरवाडा पोस्ट ऑफिसमधील कागदपत्रे व शाळेतील कागदपत्रे जाळली, त्यावद्दल २० फटक्यांची शिक्षा झाली.

आवोजवार, विठ्ठल कृष्णाजी (जन्म १९१२, मृत्यू १९६९),

जन्मगाव मूल (तालुका व जिल्हा चंद्रपूर); शिक्षण मराठी प्राथमिक; यांनी १९३० साली मुक्काम चामुर्गी येथे भाषणवंदी हुकूम मोडल्याने ४ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा भोगली; जंगल सत्याग्रहात यांना ६ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा झाली; १९४२ साली डीटेन्यू म्हणून चंद्रपूर व नागपूर जेलमध्ये कैदेत होते; सन्मानपत्र मिळाले आहे.

आरकर, नारायणराव गोविंदराव (जन्म १९२३), जन्मगाव सेलुकाटे (तालुका व जिल्हा वर्धा); १९४२ च्या स्वातंत्र्य युद्धात सक्रिय भाग घेतल्यावद्दल ९ महिने कारावासाची शिक्षा वर्धा व चंद्रपूर कारागृहात भोगली; शासनाने पेंशन मंजूर केले आहे.

आरभी, वाळाजी गोविंदराव (जन्म १९१४, मृत्यू १९६०),

जन्मगाव रामटेक (तालुका रामटेक, जिल्हा नागपूर); शिक्षण इंग्रजी चौथ्या इयत्तेपर्यंत;

१९४२ च्या भारत छोडो आंदोलनात त्यांनी सक्रिय भाग घेतल्यामुळे त्यांना एक वर्ष कारावासाची शिक्षा झाली ; त्यांच्या पत्नीस भारत सरकारने पेंशन मंजूर केले आहे.

आमले, राजेश्वर केशवराव (जन्म १९०९), जन्मगाव वामूर (तालुका वाळापूर, जिल्हा अकोला); शिक्षण चौथ्या इयत्तेपर्यंत; भूमिगत राहून आंदोलनात कार्य केले.

आर्य, नरदेव राजेश्वर (जन्म १९१२), जन्मगाव नागपूर (तालुका व जिल्हा नागपूर); शिक्षण हिंदी प्राथमिक; १९३३ च्या बॉम्ब केसमध्ये पकडले गेले; ६ महिने कच्च्या कैदेत राहिल्यामुळे सुटले; १९४३ मध्ये आग्रा येथे चळवळीमध्ये पकडले गेले व १ वर्ष सक्तमजुरीची शिक्षा आग्रा जेलमध्ये भोगली.

आर्य, हिरालाल रघुनाथ (जन्म १९०७), जन्मगाव कामठी (तालुका व जिल्हा नागपूर); शिक्षण हिंदी प्राथमिक; दारूबंदी व सिंदीबंदी सत्याग्रहात व विदेशी कापडावरील बहिष्कार या चळवळींतही यांनी भाग घेतला, १९३२ मधील भूक हस्ताळात सामील झाले; त्याबद्दल स्थानबद्ध करण्यात येऊन १५ रुपये दंड करण्यात आला; १९३३ मध्ये स्थानबद्ध होते; शासनाकडून सन्मानपत्र मिळाले.

आन्हाळे, शंकरराव रामजी (जन्म १९२०), जन्मगाव कुपरा (तालुका मंगरूळपीर, जिल्हा अकोला); १९४२ साली चले जावच्या चळवळीत भाग घेतला, त्यावेळी अटक होऊन एक दिवसाची कच्ची कैद झाली.

आवारी, विठ्ठल लक्ष्मण (जन्म १९१९), जन्मगाव बोर्डा (तालुका वणी, जिल्हा यवतमाळ); शिक्षण मराठी सातव्या इयत्तेपर्यंत, स्वातंत्र्यलढ्यात यांनी १९४२ साली भाग घेतला, वेडोपाडी जन-जागृती, फॉरेस्ट कचेरीसमोर जंगल वायदा तोडण्याच्या घोषणा दिल्या त्यामुळे अटक झाली; यांना ६ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा झाली ती यवतमाळ जेलमध्ये भोगली; शासनाकडून यांना सन्मानपत्र व शैक्षणिक सवलत मिळाली.

आष्टेकर, गोविंद नारायण (जन्म १९१०), मूळगाव कापशी (तालुका हिंगणघाट, जिल्हा वर्धा); शिक्षण बी.ए., एल.एल.बी.; १९३० साली

मु. दाळेगाव (आर्वो) जंगल सत्याग्रहात यांना ६ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा झाली, ती वर्धा व नागपूर कारागृहांत भोगली.

आष्टीकर, वळवंत बकारामजी (जन्म १९१७), जन्मगाव आष्टी (तालुका व जिल्हा वर्धा); शिक्षण इंग्रजी तिसरीपर्यंत; जिल्हा वैतलकडे जाणारी मिलिटरीची गाडी ९० पास रोखून ठेवली होती; यांना पकडून ९ महिने वैतल व नागपूर पुसंगात बंदी करून ठेवण्यात आले होते; शासनाने सन्मानपत्र दिले आहे.

आसई, वासुदेव वापूजी (जन्म १९०६), जन्मगाव पवनी (तालुका व जिल्हा भंडारा); शिक्षण प्राथमिक यांना १९४२ च्या चले जावच्या चळवळीत वॉरंट नियाळ्यामुळे पकडले व ५ महिने भंडारा जेलमध्ये शिक्षा भोगली; शासनाकडून सन्मानपत्र मिळाले.

इ

इरमलवार, लक्ष्मण वाळाजी (जन्म १९०३), जन्मगाव आरमोली (तालुका गडचिरोली, जिल्हा चंद्रपूर); शिक्षण मराठी माध्यमिक; १९३० मध्ये जंगल सत्याग्रहात भाग घेतल्याबद्दल गडचिरोली येथे ५ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा झाली; ती यांनी चंद्रपूर जेलमध्ये भोगली. १०० रु. दंड झाला.

इरले, सोमा राघोबा

जन्मगाव सांदळ (तालुका नाकोली, जिल्हा भंडारा); शिक्षण मराठी चौथ्या इयत्तेपर्यंत; स्वातंत्र्य आंदोलनात सामील होते, यांनी जन-जागृती केली; लोकशिक्षण दिले.

इंगले, तखाराम तुकाराम (जन्म १९१६).

जन्मगाव दिवरा (तालुका वाळापूर, जिल्हा अकोला); शिक्षण चौथ्या इयत्तेपर्यंत; यांनी १९४२ च्या 'चले जाव' चळवळीत भाग घेतल्याबद्दल ५ महिने शिक्षा झाली; महाराष्ट्र शासनाकडून सन्मानपत्र मिळाले.

इंगळे, नारायण चिंध्या (जन्म १९११),

जन्मगाव वाडेगाव (तालुका वाळापूर, जिल्हा अकोला); शिक्षण मराठी माध्यमिक; १९३०

मध्ये मीठ सत्याग्रहात भाग घेतला; १९४२ मधील चले जावच्या चळवळीत भाग घेतला, तेव्हा दहा महिन्यांची साध्या कैदेची शिक्षा झाली; १९४० मध्ये केलेल्या वैयक्तिक सत्याग्रहात यांना १ महिना स्थानबद्ध केले होते; शासनाकडून सन्मानपत्र मिळाले व निवृत्तिवेतन मिळते.

इंगळे, मोतीराम भगवान

जन्मगाव पारस (तालुका वाळापूर, जिल्हा अकोला); स्वातंत्र्य आंदोलनात १९४२ साली चलेजाव चळवळीत रेल्वे लाईन उखडणे, तारा तोडणे, व बुलेटिन्स वाटणे इत्यादी कार्यक्रमांत भाग घेतल्याबद्दल यांना अटक झाली व ६ महिन्यांची सक्तमजुरीची शिक्षा देण्यात आली; शासनाकडून सन्मानपत्र व २५० रुपये अनुदान मिळाले आहे.

इंगळे, जामराव दिनाजी

जन्मगाव दिधी (तालुका व जिल्हा वर्धा); शिक्षण मराठी सातव्या इयत्तेपर्यंत; दारू गुल्यावरील निरोधनामुळे सहा महिने सक्तमजुरीची शिक्षा झाली; १९३३ मध्ये यांनी केलेल्या व्यक्तिगत जंगल सत्याग्रहामुळे सहा महिने सक्तमजुरीची शिक्षा भोगावी लागली; १९४२ च्या चलेजाव चळवळीत प्रचार कार्य केल्याबद्दलही एक महिना सक्तमजुरीची शिक्षा व ५० रुपये दंड झाला; दंड न भरल्यामुळे नव्या महिना ते अंडरट्रायल होते; शासनाकडून सन्मानपत्र व आर्थिक सहाय्य मिळाले.

इंगळे, तुळशीराम गोविंद (जन्म १९१०).

जन्मगाव वनोज (तालुका मंगरुळपीर, जिल्हा अकोला); शिक्षण माध्यमिक; स्वातंत्र्य आंदोलनात १९३० साली बुलेटिन्स वाटणे, दवंडी पिटणे, इत्यादी कार्यात भाग घेतल्याबद्दल यांना दोड महिना अकोला जेलमध्ये कच्च्या कैदेत ठेवले होते; १९३२ साली दारू पिकेटिंग कार्यात भाग घेतल्याबद्दल ६ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा भोगली; महाराष्ट्र शासनाकडून सन्मानपत्र व २५० रुपये अनुदान मिळाले.

इंगळे, नामदेव रंभाजी (जन्म १९१५).

जन्मगाव वेलुरा (तालुका वाळापूर, जिल्हा अकोला); शिक्षण मराठी प्राथमिक; स्वातंत्र्य आंदोलनात परदेशी मालावर बहिष्कार दाखवल्याच्या कार्यक्रमात यांनी भाग घेतला त्या वेळी दोन महिन्यांची शिक्षा झाली होती.

इंगळे, नामदेव चहाडू (जन्म १९०९),

जन्मगाव गवडाळा (तालुका नामगाव, जिल्हा बुलडाणा); शिक्षण मराठी तिसऱ्या इयत्तेपर्यंत; यांनी १९३०-३१ मध्ये दारूबंदी व स्वातंत्र्याचा प्रचार केला, त्याबद्दल साधी कैद झाली.

इंगळे, नारायण गणपती (जन्म १९१२),

जन्मगाव भंडारा (तालुका व जिल्हा भंडारा); शिक्षण मराठी सातव्या इयत्तेपर्यंत; १९३० मध्ये यांनी जंगल सत्याग्रहात भाग घेतला होता; १९३२ मध्ये स्वातंत्र्य चळवळीत भाग घेतल्याबद्दल ६ महिने सश्रम कारावासाची शिक्षा देण्यात आली; यांनी १९४१ साली वैयक्तिक सत्याग्रहात भाग घेतला त्याबद्दल ४ महिने शिक्षा झाली होती.

इंगळे, नारायण गोविंदराव (जन्म १९१३),

जन्मगाव वांबडा (तालुका आकोट, जिल्हा अकोला); शिक्षण प्राथमिक; यांनी १९४३ मध्ये आझाद हिंद फौजेतून इंजिनींगी लढा दिला; १९४५ मध्ये अटक होऊन कच्च्या कैदेत ठेवले व नंतर १ वर्षानंतर सुटका झाली; शासनाकडून शिक्षण सवलत मिळते.

इंगळे, नीलकंठराव पांडुरंगजी

जन्मगाव तळेगाव (तालुका आर्वी, जिल्हा वर्धा); शिक्षण मराठी सहाव्या इयत्तेपर्यंत; यांना १९३० साली तळेगाव जंगल सत्याग्रहात २०० रुपये दंड झाला होता; नागपूर येथे १९३२ ला मारहाण झाली होती; व्यक्तिगत सत्याग्रहात ७५ रुपये दंड झाला; पुन्हा व्यक्तिगत सत्याग्रह केला त्यात २ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा झाली होती; शासनाने २५० रुपये मानधन व २०० रुपये दंडाचे परत दिले; शासनाकडून यांना सन्मानपत्र मिळाले.

इंगळे, मेघरान किसनोराम (जन्म १८९६),

जन्मगाव फलोदी (जिल्हा जोधपूर, राजस्थान); वास्तव्य महाराष्ट्रात; शिक्षण तिसऱ्या इयत्तेपर्यंत; यांनी स्वातंत्र्य आंदोलनात दारूबंदी, प्रचार करणे कार्यक्रमात भाग घेतला; यांना साधी कैद झाली होती, सन्मानपत्र मिळाले.

इंगळे, संपत तुकाराम

मूळगाव कामठी (तालुका व जिल्हा नागपूर); शिक्षण प्राथमिक; १९३० मधील स्वातंत्र्य लढ्यात दारू पिकेटिंग केल्यामुळे यांना ५ दिवस शिक्षा झाली; १९३१ मध्ये ३ महिने शिक्षा अमरावती

तुहंगात भोगली; १९३२ मध्ये ३ महिने शिक्षा भोगली; १९४२ मध्ये भूमिगत कार्य केले.

इंगोळे, जयराम लक्ष्मण (जन्म १८९८, मृत्यू १९३५),

जन्मगाव वणी (तालुका वणी, जिल्हा यवतमाळ); शिक्षण दहाव्या इयत्तेपर्यंत; यांनी १९३० साली जंगल सत्याग्रहात भाग घेतला, त्यावद्दल ६ महिने शिक्षा झाली, ती अकोला जेलमध्ये भोगली.

इंगोळे, विठोबा पांडुरंग (जन्म १९१९),

जन्मगाव आप्ठी (तालुका आर्वी, जिल्हा वर्धा); १९४२ च्या आप्ठी स्वातंत्र्यसंग्रामात २ महिने वर्धा जेलमध्ये कच्च्या कैदेत होते, २५ रुपये दंड झाला; शासनाकडून मुलांना शिक्षण सवलत मिळत होती.

इटनकर, विठोबाजी दशरथ

जन्मगाव नागपूर (तालुका व जिल्हा नागपूर), शिक्षण मराठी चौथीपर्यंत, १९२३ मध्ये जेन्डा सत्याग्रह मिरवणुकीत होते; १९३० च्या जंगल सत्याग्रहात भाग घेतला; १९३२ मध्ये यांना ६ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा झाली; १९४२ मध्ये हे भूमिगत राहून काम करीत; यांना सन्मानपत्र मिळाले.

इटवार, भदया गुजाबा (जन्म १९२२),

जन्मगाव नागपूर (तालुका व जिल्हा नागपूर); १९४२ च्या स्वातंत्र्य आंदोलनात भाग घेतल्यामुळे यांना ६ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा भोगावी लागली; यांना सन्मानपत्र मिळाले.

इडपवार, गोविंद दामोदर (जन्म १९१४),

जन्मगाव वर्धा मनेरी (तालुका आर्वी, जिल्हा वर्धा), शिक्षण माध्यमिक; स्वातंत्र्यलढ्यात यांनी ग्राम सेवा मंडळ, गोपुरी येथे सत्याग्रहाश्रमात कार्य केले; जंगल सत्याग्रह आणि खडकी जंगल सत्याग्रहात कार्य केले.

इब्राहीम अब्दुल करीम बल्द महम्मद

जन्मगाव रामटेक (तालुका रामटेक, जिल्हा नागपूर); शिक्षण हिंदी नवव्या इयत्तेपर्यंत; १९४२ च्या स्वातंत्र्य आंदोलनात यांनी पोस्ट ऑफिस, पोलीस स्टेशन, रेल्वे स्टेशन, कचेरी वगैरेंची

जाळपोळ करण्यात भाग घेतला होता; त्यामुळे अटक झाली; वय लहान असल्याने गुन्हा गावीत झाला नाही.

इब्राहीम शेख महमद शख (जन्म १९१८),

मूळगाव नागपूर (तालुका व जिल्हा नागपूर); हे मलायात आझाद हिंद फौजेत दाखल झाले; लडाईत इंग्रजांच्या बंदीत पडून चटगावच्या जंगलात रहावे लागले; सन्मानपत्र मिळाले आहे.

इसाक, आझाद महमद हुयादमहमद

जन्मगाव वर्धा (तालुका व जिल्हा वर्धा); शिक्षण बी.ए., साहित्य रत्न, राष्ट्रभाषा समिती; स्वातंत्र्यलढ्यात यांनी आंदोलनात भाग घेतला त्यावद्दल ६ महिने शिक्षा झाली; कायदेभंगावद्दल १ वर्ष नजरकैद झाली होती; शासनाकडून सन्मानपत्र व ताम्रपट मिळाले आहे.

इसा जरोफ खाँ महंमद (जन्म १९१९, मृत्यू १९४९).

जन्मगाव पिंपळगाव राजा (तालुका खामगाव, जिल्हा बुलढाणा); शिक्षण तिसऱ्या इयत्तेपर्यंत; १९४१ मध्ये हे इंग्रज सैन्यात दाखल झाले; १९४२ मध्ये आझाद हिंद फौजेत गेले, जपान्यांनी कैद करून सिगापूरला नेले होते, आझाद हिंद फौजेत काम करून भारतात आले; आय.एन. तर्फे ७५० रुपये अनुदान मिळाले.

इरतकार, मंगारामजी राघोबाजी (जन्म १९०८, मृत्यू १९६४),

जन्मगाव भिपणूर तळेगाव (तालुका व जिल्हा वर्धा); शिक्षण मराठी सातव्या इयत्तेपर्यंत; १९३० मध्ये दाखल पिक्केटिंगवावत अटक व ६ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा भोगावी लागली; यांना सन्मानपत्र व २५० रुपये मानधन मिळाले.

उ

उईके, गोविंदा गणपत (जन्म १९२१).

जन्मगाव रानटेक (तालुका रामटेक, जिल्हा नागपूर); १९४२ च्या स्वातंत्र्यलढ्यात यांनी सक्रिय भाग घेतला होता; तहसील कचेरीवर आलेल्या मोर्च्यात हे सामील होते; त्यावेळी युनियन जॅक खाली खेचून तिरंगी ध्वज इमारतीवर फडकवला. वेअरहाऊसची हॉळी करण्यात महत्त्वाची कामगिरी केली; रेल्वे स्टेशन जाळण्यात आली; १९४२

मध्ये अटक झाली व निरनिराळ्या कलमांखाली यांना एकूण ७ वर्षे सकतमजुरीची शिक्षा झाली; जामनाकडून २५० रुपये आर्थिक सहाय्य मिळाले आहे.

उडके, पंचम कादया गोंड (जन्म १९१०, मृत्यू १९६२),

जन्मगाव गुदेगाव (तालुका रामटेक, जिल्हा नागपूर); यांना १९३० च्या सविनय कायदेभंगाच्या चळवळीत सक्रिय भाग घेतला; जंगल सत्याग्रहात भाग घेतल्याबद्दल नागपूर जेलमध्ये अमानुष मारहाण झाली; १९३२ च्या कायदेभंगाच्या चळवळीत भाग घेतल्याबद्दल ६ महिने सश्रम कारावासात झाला; १९४१ च्या वैयक्तिक सत्याग्रहांत भाग घेतल्याबद्दल २ महिने स्थानबद्ध करण्यात आले; १९४२ च्या जाळपोळीत भाग घेतल्याबद्दल अकोला जेलमध्ये २ वर्षे सकतमजुरीची शिक्षा झाली; जामनाकडून सन्मानपत्र व आर्थिक सहाय्य मिळाले.

उकाटे, विजू सीताराम (जन्म १९११, मृत्यू १९५५),

जन्मगाव मोहाडी (तालुका व जिल्हा भंडारा); शिक्षण चौथ्या इयत्तेपर्यंत; १९४२ साली सरकारने यांना ३ महिने ३ दिवस भंडारा जेलमध्ये स्थानबद्ध करून ठेवले होते; सन्मानपत्र, शिक्षण सवलत व २५० रुपये अनुदान जामनाकडून मिळाले आहे.

उके, कासू मंगसू (जन्म १९०३, मृत्यू १९५५),

जन्मगाव मुंडरी (तालुका व जिल्हा भंडारा); शिक्षण प्राथमिक; यांना १९३१ साली दारू पिकेटिंग व सत्याग्रहात भाग घेतल्याबद्दल १ वर्ष साक्षी शिक्षा झाली.

उके, नारायण मारुती (जन्म १९२२),

जन्मगाव पाथरोट (तालुका अचलपूर, जिल्हा अमरावती); शिक्षण प्राथमिक; १९४२ मध्ये सरकारी संपत्तीचा विध्वंस केल्याच्या आरोपावरून एक महिना साक्षी कैद आणि ३५ फटक्यांची शिक्षा यांना भोगावी लागली; सन्मानपत्र मिळाले आहे.

उकडे, गणेश राजेराम (जन्म १९२८),

जन्मगाव खानापूर (तालुका मोर्शी, जिल्हा अमरावती); शिक्षण प्राथमिक; अज्ञान असतानाच जंगल कायद्याखाली ३ महिने सजा झाली होती.

उखळकर, सदानंद श्रावण (जन्म १९२३),

जन्मगाव डोंगरगाव (तालुका व जिल्हा अकोला); शिक्षण बी.ए.; १९४२ मधील 'चले जाव' च्या चळवळीत प्रचार पत्रके वाटीत असताना अटक होऊन सश्रम कारावासाची शिक्षा झाली; यांना सन्मानपत्र मिळाले.

उगले, नथ्यू मोतीराम (जन्म १९१७),

जन्मगाव मनूरकू (तालुका जळगाव, जिल्हा बुलढाणा); शिक्षण नववी पर्यंत; यांना १९४२ मध्ये पकडून जबलपूर जेलमध्ये बंदी करण्यात आले, तेथे ते नव महिने स्थानबद्ध होते; यांना सन्मानपत्र व २५० रुपये अनुदान मिळाले आहे.

उगले, नारायण वळीराम (जन्म १९०६),

जन्मगाव गन्हा (तालुका चांदूर, जिल्हा अमरावती); शिक्षण प्राथमिक; स्वातंत्र्य चळवळीत सक्रिय भाग घेतला; यांना सन्मानपत्र मिळाले.

उधडे, बाबाराव मन्सारामजी (जन्म १९११),

जन्मगाव जेंदूरजना घाट (तालुका मोर्शी, जिल्हा अमरावती); शिक्षण दुसऱ्या इयत्तेपर्यंत; १९३० साली स्वदेशी व मीठ सत्याग्रहात भाग घेतला त्याबद्दल नागपूर येथील तुरुंगात ६ महिने होते; जंगल सत्याग्रहात भाग घेतल्याबद्दल ६ महिने कारावासात काढले; १९३३ साली दारूबंदी व विदेशी मालावर वहिष्कार वातला, त्याबद्दल ५ महिने शिक्षा झाली.

उपवंशी, मारोतीराव पांडुरंग

जन्मगाव नगरधन (तालुका रामटेक, जिल्हा नागपूर); शिक्षण मराठी माध्यमिक; १९३० साली जंगल सत्याग्रहात भाग घेतल्याबद्दल यांना महिने शिक्षा झाली होती; १९३२ च्या चळवळीत तारा तोडल्याबद्दल भंडारा जिल्ह्यात १ महिना तुरुंगात होते; १९४१ मध्ये वैयक्तिक सत्याग्रहात भाग घेतला त्याबद्दल यांना भंडारा कारागृहात २ महिने ठेवले होते.

उपाध्ये, सदाशिव रामचंद्र (जन्म १९१०),

जन्मगाव खांवा (जामळी) (तालुका साकोली, जिल्हा भंडारा); शिक्षण नॉन मॅट्रिक; १९३० च्या कायदेभंग चळवळीत यांनी भाग घेतला, त्याबद्दल अटक होऊन ६ महिने सश्रम कारावासाची शिक्षा देण्यात आली, ५० रुपये दंड अथवा १ महिना

जादा शिक्षा झाली, यांना भंडारा येथील जेलमध्ये पाठविण्यात आले, जप्ती करून दंडाचे ५० रुपये वसूल करण्यात आले.

उपरे, सेग पुवाजी (जन्म १९०८),

जन्मगाव मारोडी (तालुका रामटेक, जिल्हा नागपूर); १९४२ च्या आंदोलनात अधिकाऱ्यांच्या कागदपत्रांची जाळपोळ केल्याने यांना नागपूर सेंट्रल जेलमध्ये ११ महिने ठेवले होते.

उपासे, कृष्णाजी ऊर्फ दादा चिधूजी (जन्म १९१४),

जन्मगाव कोळोणा (तालुका व जिल्हा वर्धा); शिक्षण सहाय्या इत्येतेपर्यंत; १९३२ साली जंगल सत्याग्रहात भाग घेतल्याबद्दल ६ महिने सक्त-मजुरीची शिक्षा झाली.

उवार, रामभाऊ दामोदर (जन्म १९०३),

जन्मगाव भालेवाडा (तालुका उमरेड, जिल्हा नागपूर); शिक्षण सातवीपर्यंत; १९३० मध्ये जंगल सत्याग्रहात यांना पकडण्यात आले व तीन महिन्यांची शिक्षा झाली.

उबीर विठ्ठल, भगवंत

जन्मगाव कारंजा (तालुका मूर्तिजापूर, जिल्हा अकोला); शिक्षण मराठी तिसऱ्या इत्येतेपर्यंत; यांनी १९३० साली स्वातंत्र्य चळवळीत भाग घेतला; दारू पिकेटिंग केले, त्याबद्दल यांना ३ महिने सश्रम कारावासाची शिक्षा देण्यात आली व त्या कारावासात १ महिना अंधारकोटडीत बंद करण्यात आले; महाराष्ट्र शासनाकडून यांना सन्मानपत्र देण्यात आले.

उबरे, देवराव लालजी (जन्म १९२२),

मूळगाव नागपूर (तालुका व जिल्हा नागपूर); शिक्षण सहाय्य इत्येतेपर्यंत; आंदोलन काळात गामाखेत व माँदा पोलीस ठाण्यावर हल्ला केला.

उमक, दिनबा विश्वनाथ

मूळगाव कळम (तालुका व जिल्हा यवतमाळ); सन १९३२ मध्ये यांनी वर्धा येथे जंगल सत्याग्रहात भाग घेतला, त्याबद्दल ६ महिने शिक्षा देण्यात आली.

उमप, गोपाळ श्रावणजी

जन्मगाव मोजरी (तालुका चांदूर, जिल्हा अमरावती); शिक्षण चौथ्या इत्येतेपर्यंत; १९३० साली

जंगल सत्याग्रहात भाग घेतल्याबद्दल सक्तमजुरीची शिक्षा भोगली; सन्मानपत्र मिळाले आहे.

उमप, मोतीरामजी सूर्यभान (जन्म १९२१),

जन्मगाव वन्हा (तालुका चांदूर, जिल्हा अमरावती); शिक्षण सातवी पर्यंत; १९४२ च्या आंदोलनात भाग घेतल्याबद्दल यांना स्थानबद्ध करून ठेवण्यात आले होते.

उमरतकर, अंजनाबाई श्रावण (जन्म १९०३, मृत्यू १९७०),

मूळगाव पहर (तालुका व जिल्हा यवतमाळ); शिक्षण तिसऱ्या इत्येतेपर्यंत; १९४१ मध्ये वैयक्तिक सत्याग्रह केला, त्याबद्दल यांचेवर खटला भरण्यात येऊन ८५ रु. दंड करण्यात आला होता.

उमरत, दवलत बालाजी (जन्म १९१०),

जन्मगाव कळंब (तालुका व जिल्हा यवतमाळ); शिक्षण मराठी सातव्या इत्येतेपर्यंत; स्वयंसेवक म्हणून यांनी १९३० साली लोकजागृतीचे कार्य केले.

उमाठे, जैन पी. जी.

जन्मगाव ठाणेगाव (तालुका आर्वी, जिल्हा वर्धा); १९२८ पासून वानर सेनेत नामील; १९३० चे जंगल सत्याग्रहात सक्रिय भाग घेतला; १९४१ मध्ये वैयक्तिक सत्याग्रहांत भाग घेतला; १९४२ च्या चळवळीत भाग घेतल्याबद्दल ९ महिने कारावास.

उमाठे, तुकासाव मोतीसाव (जन्म १८८२, मृत्यू १९४४),

जन्मगाव कोंडाळी (तालुका कांदोल, जिल्हा नागपूर); शिक्षण पाचव्या इत्येतेपर्यंत; यांना १९३० मध्ये जंगल सत्याग्रहांत भाग घेतल्याबद्दल १ वर्ष सक्तमजुरी व १०० रु. दंड अथवा ६ महिने सक्तमजुरी अशी शिक्षा झाली; १९४१ साली वैयक्तिक सत्याग्रहांत भाग घेतला.

उमाठे, माणिकराव चंद्रासाव (जन्म १९००, मृत्यू १९३९).

जन्मगाव नवंगा (तालुका नांदूर, जिल्हा छिंदवाडा); वास्तव्य नागपूर; शिक्षण चौथ्या इत्येतेपर्यंत; दारू गुत्त्यावर पिकेटिंग करीत असताना अटक झाली, ४ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा झाली; जंगल सत्याग्रहाबाबत यांना ६ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा व ५० रु. दंड झाला.

उमाडे, मधुकर तुकाराम (जन्म १८८२, मृत्यू १९४४),

जन्मगाव कोंढाळी; शिक्षण मराठी पाचवीपर्यंत; १९३० साली जंगल सत्याग्रह केला; १ वर्ष सक्त-मजुरीची शिक्षा व १०० रुपये दंड; तो न दिल्याने ६ महिने शिक्षा झाली, ती नागपूर तुरुंगात भोगली.

उमाडे, विठ्ठल मुरारी (जन्म १९०९),

जन्मगाव वाडेगाव (तालुका वाळापूर, जिल्हा अकोला); शिक्षण मराठी प्राथमिक; १९३२ मध्ये पन्देशी मालावर वृष्टिपार टाकण्याच्या मोहिमेत भाग घेतला, त्यावेळी यांना सहा महिन्यांची सक्तमजुरीची शिक्षा झाली होती; सन्मानपत्र मिळाले आहे.

उमाळे, संपत सूर्यभान (जन्म १९०२),

जन्मगाव कानशिनी (तालुका व जिल्हा अकोला); १९३० मध्ये दारू पिकेडिंग केले; ६ महिने सश्रम कारावासाची शिक्षा झाली.

उरकुडकार, वाळाराम तुकारामजी (जन्म १९११),

जन्मगाव कोदा मेंढी (तालुका रामटेक, जिल्हा नागपूर); शिक्षण मराठी तिसरीपर्यंत; १९३२ मध्ये जंगल सत्याग्रहात कामटी येथे अटक व १ महिना ब्रिड्जिन ठेवले; गांधी-आर्यावर्त समज्ञोत्थाने सुटका झाली; पुन्हा एकवार अटक व ५ दिवसांनी सुटका झाली; १९४२ साली चळवळीत भाग घेतला; १ महिना भंडारा तुरुंगात काढल्यावर ६ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा दिली गेली; एकवेळ २५० रुपये अनुदान मिळाले; सन्मानपत्रही मिळाले आहे.

उराडे, वकाराम शिवाजी

मूळगाव रामटेक (तालुका रामटेक, जिल्हा नागपूर); शिक्षण मराठी माध्यमिक; झेंडा सत्याग्रहात १९४० मध्ये यांना १ वर्ष सक्तमजुरीची शिक्षा झाली; रामटेकच्या स्वातंत्र्यलढ्यात यांना प्रमुख म्हणून अटक झाली; १९४१ मध्ये नागपूर येथे सक्तमजुरीची शिक्षा झाली, ती भोगीत असताना सरकारी हुकुमाने १९४३ मध्ये सुटका झाली; सन्मानपत्र मिळाले; ताम्रपटही मिळाला आहे.

उराडे, वकाराम शिवाजी

जन्मगाव रामटेक (तालुका रामटेक, जिल्हा नागपूर); शिक्षण माध्यमिक; १९३९ साली कराची येथे कचेरीवर तिरंगी ध्वज लावला, त्यावेळी दीड वर्ष सक्तमजुरीची शिक्षा झाली; एकूण २५ वर्षे सक्तमजुरीची शिक्षा झाली; नागपूर सेंट्रल जेलमधून हे स्वातंत्र्यानंतर सुटले; एकवेळ आर्थिक सहाय्य मिळाले; सन्मानपत्रही मिळाले; ताम्रपटही मिळाला आहे.

उरेवार, मारोतराव नरसाप्पा (जन्म १९१४), जन्मगाव खापा (तालुका सावनेर, जिल्हा नागपूर); शिक्षण मराठी प्राथमिक; १९३२ मध्ये चळवळीत भाग घेतला, त्यावेळी सश्रम कारावास व २० रु. दंड व दंड न भरल्यास ४५ दिवसांची आणखी सश्रम कारावास अशी शिक्षा झाली; १९३३ मध्ये ३ वर्षे व १९४२ सालच्या चले जावच्या चळवळीत ४ वर्षे शिक्षा देण्यात आली.

उंबरकर, शामराव कोलवाजी (जन्म १९१७), जन्मगाव चिचगव्हाण (तालुका मोर्शी, जिल्हा अमरावती); शिक्षण प्राथमिक; १९४१ साली वैयक्तिक सत्याग्रहाच्या चळवळीत ८ महिने सक्तमजुरी, १९४२ साली भारत संरक्षण कायद्यान्वये १ महिना शिक्षा झाली; ते नागपूर सेंट्रल जेलमध्ये होते, सन्मानपत्र मिळाले.

उंबरकर, शामराव कोलवाजी (जन्म १९१७), जन्मगाव चिचगव्हाण (तालुका मोर्शी, जिल्हा अमरावती); शिक्षण मराठी प्राथमिक; १९४१ साली यांना १ वर्ष सक्तमजुरीची शिक्षा झाली होती, परंतु अपिल्यात ते १९४३ मध्ये सुटले; चले जावच्या चळवळीत ४ महिने तुरुंगात डांबून ठेवले होते; सन्मानपत्र मिळाले आहे.

ए

एकवोटे, पुरषोत्तम गोविंद (जन्म १९०७),

मूळगाव खामगाव (तालुका खामगाव, जिल्हा बुलडाणा); शिक्षण वैद्यकीय पदवी; १९४७ ते १९५७ पर्यंत विधानसभा सदस्य होते; १९४० च्या व्यक्तिगत सत्याग्रहात यांना ६ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा झाली; ब्रिटिश युद्ध विरोधी प्रचारामुळे १९४० ते १९४१ पर्यंत तुरुंगात होते; भारत छोडो चळवळीत प्रथम दिवशीच अटक झाली व १९४३ रोजी

यांची मुक्तता झाली ; वुलडाणा व नागपूर
तुहंगात हे स्थानवद्ध होते ; सन्मानपत्र मिळाले ;
७५० रुपये आर्थिक सहाय्य मिळाले.

एकोनकार, सदाशिव कृष्णाजी,

जन्मगाव देहेगाव (तालुका आर्वी, जिल्हा वर्धा) ;
१९३० पासून स्वातंत्र्यसंग्रामात जनजागृती
केली ; १९३२ मध्ये पकडले गेले ; तेव्हा ६
महिने सक्तमजुरीची शिक्षा झाली ; ती नागपूर
सेंट्रल जेलमध्ये यांनी भोगली ; यांना नागपूर
सेंट्रल जेलमध्ये १५ दिवस अंधार कोठडीत
ठेवण्यात आले होते ; ताम्रपट मिळाला आहे.

एकधरे, विश्वनाथअप्पा रामप्पा (जन्म १९१८),

जन्मगाव उगवा (तालुका व जिल्हा अकोला) ;
शिक्षण मराठी सातव्या इयत्तेपर्यंत ; १९४२
सालच्या चळवळीत भाषणे, प्रचार कार्य, जाहीर
सभा इत्याही कार्यक्रमांत भाग घेत असल्याने
नेहमी सरकारकडून यांच्या विषयी गुप्त चौकशी
चालू असे ; जालीयनवालावाग मज्जाह करीत
बसता अटक होऊन ४ महिने ४ दिवस सश्रम
कारावासाची शिक्षा देण्यात आली.

ओ

ओसरकर, नेमीनाथ बाबाजी (जन्म १९०२),

जन्मगाव मालेगाव (तालुका वाशिम, जिल्हा
अकोला) ; शिक्षण मराठी माध्यमिक ; स्वातंत्र्य
चळवळीत यांनी लोकजागृतीचे कार्य केले.

ओंकारकर, अंबरजी कान्होजी

जन्मगाव येरली (तालुका व जिल्हा भंडारा) ;
शिक्षण प्रौढ साक्षर वर्ग ; १९३२ च्या चळवळीत
भाग घेतला ; १९४२ च्या वैयक्तिक सत्याग्रहात
भाग घेतला तेव्हा १५ दिवस स्थानवद्ध करण्यात
आले होते ; पुन्हा १९४२ मध्ये भारत संरक्षण
कायद्यान्वये अटक होऊन ३ महिने स्थानवद्ध होते
व ६ महिने सक्तमजुरीची शिक्षाही झाली होती ;
सन्मानपत्र मिळाले आहे.

ओंकरलाला, हरपती भाडुले (जन्म १९२२),
शिक्षण प्राथमिक ; १९४२ च्या 'चले जाव' च्या
चळवळीत भाग घेतला त्यावेळी भंडारा व
जवळपूर तुहंगात ८ महिने स्थानवद्ध करून
ठेवले होते.

ओडे, शंकर उकडी (जन्म १९०६),

जन्मगाव केळीवेळी (तालुका अकोट, जिल्हा
अकोला) ; शिक्षण मराठी सातव्या इयत्तेपर्यंत ;
यांनी १९३२ साली सत्याग्रहात भाग घेतला
त्यावेळी ३ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा झाली.

औ

औचार, विश्राम दौलत (जन्म १९२४),

जन्मगाव वाडेगाव (तालुका वाळापूर, जिल्हा
अकोला) ; शिक्षण प्राथमिक ; स्वातंत्र्य आंदो-
लनाच्या काळात १९४२ मध्ये यांनी प्रचार पत्रके
वाटली ; जाळपोळीत भाग घेतला ;
टेलिफोन्सच्या तारा तोडल्या ; त्यावेळी अटक
झाली ; नहा महिने सक्तमजुरीची शिक्षा
देण्यात आली होती.

अं

अंबादास, सखारान दत्तात्रय (जन्म १९१२),

जन्मगाव कुही (तालुका उमरेड, जिल्हा नाग-
पूर) ; शिक्षण माध्यमिक ; १९३२ च्या अनहकार
चळवळीत यांनी भाग घेतला ; तेव्हा ४ महिने सक्त
मजुरीची शिक्षा झाली ; कायदेभंग, झेंडा मत्स्याग्रह
विलायती कापडाची होळी वगैरे कार्यक्रमात भाग
घेतला होता ; यांनी शिक्षा नागपूर व जवळपूर
सेंट्रल जेलमध्ये भोगली ; सन्मानपत्र मिळाले आहे.

**अंबादे, रामा तुकाराम (जन्म १९१६,
मृत्यू १९५४),**

मुळगाव रामटेक (तालुका रामटेक, जिल्हा
नागपूर) ; शिक्षण प्राथमिक ; १९४० मध्ये
भाषणाद्वारे जनजागृती केली ; त्यावेळी यांना
३ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा झाली होती.

आंबागाडे, रामजी शडबाजी (जन्म १९१०),

मुळगाव रामटेक (तालुका रामटेक, जिल्हा
नागपूर) ; शिक्षण मराठी माध्यमिक ; १९४२ च्या
स्वातंत्र्य लढ्यात यांनी भाग घेतला होता ;
राष्ट्रीय भजने करून प्रचार कार्य करीत
असताना यांना अटक झाली ; कोर्टाने यांना
५ वर्षे सक्तमजुरीची शिक्षा दिली ; शान्मनाकडून
यांना दरमहा ५० रुपये निवृत्ति वेतन मिळते ;
सन्मानपत्र मिळाले आहे.

आंबेकर, रंगराव व्यंकटराव (जन्म १९११),
जन्मगाव किन्हाळा (तालुका आर्घी, जिल्हा
वर्धा); शिक्षण मराठी तिसरी पर्यंत; १९३०
च्या जंगल सत्याग्रहात यांनी भाग घेतला;
१९४२ च्या आष्टीच्या स्वातंत्र्यसंग्रामाबद्दल
जन्मठेपेची शिक्षा यांना दिली गेली; परंतु
रायपूर जेलमध्ये माडेतीन वर्षे शिक्षा भोगून
मुदका झाली; एकवेळ ५०० रुपये आर्थिक
सहाय्य मिळाले; सन्मानपत्र मिळाले; ताम्रपट
मिळाले आहे; मासिक २०० रुपये निवृत्तीवेतनही
मिळते.

आंबेडारे, लक्ष्मण दामा

जन्मगाव हंसापुरी (तालुका व जिल्हा नागपूर);
शिक्षण प्राथमिक; १९३० च्या जंगल सत्याग्रहात
भाग घेतला; ४ महिने सश्रम कारावासाची शिक्षा
देण्यात आली यांना नागपूर जेलमध्ये ठेवण्यात
आले; सन्मानपत्र मिळाले आहे.

आंबेडकर, हरी दुधाजी (जन्म १९१०),

जन्मगाव नवरगाव (तालुका ब्रह्मपुरी, जिल्हा
चंद्रपूर); यांनी जंगल सत्याग्रहात भाग घेतला
त्याबद्दल हिंणघाट येथे अटक झाली व ६ महिने
सक्तमजुरीची शिक्षा झाली; अमरावती कारा-
गृहात भोगली; सन्मानपत्र मिळाले; ताम्रपटही
मिळाले; दरमहा ५० रुपये निवृत्तीवेतन
मिळाले.

अंबूलकर, पांडुरंग गणपती (जन्म १९०९),

जन्मगाव बरुड नेवाग्राम (तालुका व जिल्हा
वर्धा); शिक्षण सेकंडरी ऍड; स्वातंत्र्यलढ्यात
१९४२ साली चळवळीत भाग घेतला त्याबद्दल
यांना १ वर्ष सक्तमजुरीची शिक्षा झाली.

आंबाडारे, सीताराम कृष्णा (जन्म १९१२),

जन्मगाव हिंणघाट (तालुका हिंणघाट,
जिल्हा वर्धा); शिक्षण प्राथमिक; आंदोलन
काळात १९३२ मध्ये ६ महिने सक्तमजुरीची
शिक्षा झाली होती, ती यांनी नागपूर तुरुंगात
भोगली; सन्मानपत्र मिळाले आहे.

क

कळबाय, शिवलालसिंह रघुनाथसिंह (जन्म
१९०९),

जन्मगाव मडेगाव (तालुका साकोली, जिल्हा

भंडारा); शिक्षण मराठी प्राथमिक; १९३२
साली जंगलचा सत्याग्रह केला, त्याबद्दल ३ महिने
सश्रम कारावासाची शिक्षा झाली; १९४०
मध्ये वैयक्तिक सत्याग्रहात भाग घेतला; त्यावेळी
ते ५ दिवस तुरुंगात होते. १९४२ मध्ये
'चले जाव' या चळवळीत भाग घेतला;
त्यावेळी ते ५ दिवस तुरुंगात होते. १९४२ मध्ये
'चले जाव' या चळवळीत पकडले जाऊन भंडारा
व जवळपूर जेलमध्ये एकूण ४ महिने सश्रम
कारावासाची शिक्षा देण्यात आली; सन्मानपत्र
मिळाले.

कटगकार, मणोरामबाबू पांडुरंग (जन्म १८८१),

मूळगाव कुडी बोरगाव (तालुका व जिल्हा
भंडारा); स्वातंत्र्य चळवळीचा प्रचार यांनी
ठिकठिकाणी सभा घेऊन केला.

कटरे, पृथ्वीराज दसरथ (जन्म १९१९),

जन्मगाव खडकी, डोंगरगाव (तालुका गोंदिया,
जिल्हा भंडारा); शिक्षण मराठी प्राथमिक;
यांनी १९४२ मध्ये चले जाव या चळवळीत भंडा
वदन, प्रभात फेरी या कार्यक्रमांद्वारे जनजागृती
केली, त्याबद्दल यांना ६ महिने शिक्षा देण्यात
आली; २५० रुपये अनुदान मिळाले; सन्मान-
पत्रही मिळाले आहे.

कडेहरा, छतमल महनमल

मूळगाव खैरपूर मिरमा (तालुका व जिल्हा
खैरपूरमिरस); १९३०-१९३२ व १९४२
मध्ये स्वातंत्र्य चळवळीत भाग घेतला, त्याबद्दल
अनुक्रमे ७/१/१९ फटक्यांची शिक्षा त्यांना देण्यात
आली होती.

कटोल, महादेव बडगुजी (जन्म १९००),

जन्मगाव मोदा (तालुका रामटेक, जिल्हा नागपूर);
यांनी १९४२ मध्ये पोलीस रेकॉर्ड जाळण्यात भाग
घेतला. विध्वंसक कार्ये केली, त्याबद्दल अटक
होऊन ६ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा झाली;
शासनाकडून आर्थिक सहाय्य मिळाले; सन्मान-
पत्रही मिळाले आहे.

कठाळे, शंकरराव

जन्मगाव नागपूर (तालुका व जिल्हा नागपूर);
१९३२ मध्ये स्वातंत्र्य चळवळीत मिरवणुकीत
सहभागी झाले तेव्हा ३ महिने सक्तमजुरीची
शिक्षा झाली.

कडाळे, किसन खुशाल

जन्मगाव हिवरखेडा (तालुका खामगाव, जिल्हा वुलडाणा); १९३० सालच्या जंगल सत्याग्रहात यांनी भाग घेतला होता.

कडवे, रामचंद्र गणपत (जन्म १९११),

मूळगाव झडसो (तालुका व जिल्हा वर्धा); शिक्षण मराठी प्राथमिक; स्वातंत्र्यलढ्यात १९३० मध्ये यांनी सांगलीस जंगल सत्याग्रह केला होता; यांना सन्मानपत्र मिळाले आहे.

कडांसने, शामराव गुंडेराव

जन्मगाव नागपूर (तालुका व जिल्हा नागपूर); शिक्षण प्राथमिक; १९४२ मध्ये जाळपोळीच्या आरोपावरून यांना ३ वर्षे सश्रम कारावास व ३० रुपये दंड अशी शिक्षा झाली, शासनाकडून सन्मानपत्र मिळाले.

कतवारें, बाजीराव रावजी (जन्म १९०६),

जन्मगाव खापा (तालुका सावनेर, जिल्हा नागपूर); शिक्षण मराठी सातव्या इयत्तेपर्यंत; १९३० साली दारू पिकेटिंगवद्दल ६ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा झाली; १९३२ मध्ये जंगल सत्याग्रहात ३ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा झाली होती.

कतरे (कृष्णपक्षी), गोविंदराव जगनाथराव
(जन्म १९०८, मृत्यू १९४६),

जन्मगाव ठाणेगाव (तालुका गडचिरोली, जिल्हा चंद्रपूर); शिक्षण मराठी प्राथमिक; १९३० साली जंगल सत्याग्रहात भाग घेतल्यावद्दल ६ महिने सक्तमजुरी व ५० रु. दंड अशी शिक्षा झाली.

कयवानी, रामचंद्र दिपचंद (जन्म १९१४),

जन्मगाव महारावपूर (तालुका कडीआरो, जिल्हा नवावशाह); शिक्षण नवव्या इयत्तेपर्यंत; यांनी सर्व प्रकारच्या संग्रामात सक्रिय भाग घेतला; १९४२ च्या आंदोलनात भाग घेतल्यावद्दल ९ महिन्यांची सक्तमजुरीची शिक्षा झाली; शासनाकडून सन्मानपत्र मिळाले.

कथळकार, परशुराम सीताराम (जन्म १९१३),

जन्मगाव देवळी (तालुका व जिल्हा वर्धा); साक्षर; स्वातंत्र्यलढ्यात यांनी १९४२ साली भाग घेतला होता, त्यावद्दल त्यांना १११ वर्षे सक्त-

मजुरीची शिक्षा झाली होती; शासनाकडून यांना सन्मानपत्र, एकवार ३१० रुपये अनुदान व मुलांना गैरशिक्षण सवलत मिळाली.

कतुरे, भोलाजी ऊर्फ भय्याफो शोबबाब
(जन्म १९०२, मृत्यू १९५६),

मूळगाव नागपूर (तालुका व जिल्हा नागपूर); १९४२ मध्ये नागपूर येथील पोलीस चौकी जाळण्याच्या कटात भाग घेतल्याचा आरोप यांच्यावर ठेवण्यात आला होता; सन्मानपत्र मिळाले आहे.

कदम, जगजीवनराव गणपतराव (जन्म १९०५),

जन्मगाव वाठोडा (तालुका आर्वो, जिल्हा वर्धा); शिक्षण मॅट्रिक; आंदोलनात जंगल सत्याग्रह; व्यक्तिगत सत्याग्रह; चले जाव चळवळ या मोहिमेतून भाग; १९४२ मध्ये २१११ वर्षे शिक्षा झाली.

कदम, पंजाबराव लक्ष्मणराव (जन्म १९०८),

जन्मगाव गणोरी (तालुका व जिल्हा अमरावती); शिक्षण मराठी सहाव्या इयत्तेपर्यंत; १९३० साली जंगल सत्याग्रहात भाग घेतल्यामुळे यांना सक्तमजुरीची शिक्षा भोगावी लागली; सन्मानपत्र मिळाले आहे.

कदम, बाभनाजी नागोजी (जन्म १९११),

मूळगाव वणी वु।। (तालुका पुसद, जिल्हा यवतमाळ); शिक्षण मराठी पाचव्या इयत्तेपर्यंत; १९३० साली जंगल सत्याग्रहात भाग घेतला त्यावद्दल दोन दिवस अडकेत होते.

कदम, भाऊराव रावोजी (जन्म १९०८),

मूळगाव हिवरा (तालुका पुसद, जिल्हा यवतमाळ); शिक्षण मराठी चौथीपर्यंत; १९३० मध्ये सत्याग्रहात भाग घेतला, त्यावद्दल यांना १ महिना सक्तमजुरीची शिक्षा देण्यात आली.

कदम, रामजी पैकाजी

मूळगाव वडगाव रोड (तालुका व जिल्हा यवतमाळ); १९३० मध्ये जंगल सत्याग्रहात भाग घेतला; त्यावद्दल यांना ६ महिने सश्रम कारावासाची शिक्षा देण्यात आली होती.

कदम, शिवराम गणपत

मूळगाव विडोल (तालुका पुसद, जिल्हा यवतमाळ); शिक्षण माध्यमिक; १९३० मध्ये जंगल सत्याग्रहात भाग घेतला, त्या वेळी अज्ञान

असत्यामुळे सोडून देण्यात आले. १९३९ मध्ये हैद्राबाद येथे आर्य समाजाच्या सत्याग्रहात भाग घेतला; १९४७ मध्ये हैद्राबाद लढ्याच्या वेळेस तालुका हदगाव, जिल्हा नांदेड येथे यांच्या उजव्या पायाला रजाकारांची गोळी लागली.

कधवाणी, रामचंद्र दिपचंद

जन्मगाव महाराष्ट्रपूर (तालुका कंडीआरो, जिल्हा नवावशाह); शिक्षण मिथी नव वी इयत्ता पास; स्वातंत्र्य आंदोलनात वैयक्तिक सत्याग्रह, जेडा सत्याग्रह, परदेशी मालावर बहिष्कार, इत्यादि लढ्यात भाग घेतला; सन्मानपत्र मिळाले आहे.

कन्नमवार, मारोतराव ऊर्फ दादासाहेब सांव शिवपंत (जन्म १९००, मृत्यू १९७३),

जन्मगाव मावली (तालुका चंद्रपूर, जिल्हा चंद्रपूर); शिक्षण इंग्रजी पाचव्या इयत्तेपर्यंत; १९२३ साली जंगल सत्याग्रहात भाग घेतल्यामुळे अटक व कारावास; नागपूर जिल्हा काँग्रेस कमिटीचे चिटणीस व नंतर अध्यक्ष; १९४१ साली युद्ध विरोधी वैयक्तिक सत्याग्रहात भाग घेतला; १९४२ मध्ये चले जाव चळवळीत अटक आणि दीर्घ कारावास; १९५२ मध्ये विधानमंडळीवर निवड व मंत्री; काही काळ महाराष्ट्र राज्याचे मुख्य मंत्री.

कनाटे, वामन मारोती

जन्मगाव जेंदूर-जनाघाट (तालुका मोर्शी, जिल्हा अमरावती); शिक्षण सहाव्या इयत्तेपर्यंत; १९४२ च्या स्वातंत्र्य आंदोलनात यांनी भाग घेतल्या होता; मत्कारी दप्तर व इमारतीचा नाश करणे, जंगल सत्याग्रह करणे, यांत भाग घेतल्यामुळे यांना अटक होऊन १ वर्षे सक्तमजुरीची व ४०० रुपये दंड अशी शिक्षा झाली; ३ महिने अंडर ट्रायल होते; यांना सन्मानपत्र मिळाले आहे.

कपिले, दौलतसा मोतीसा (जन्म १९०५),

जन्मगाव कुरम (तालुका मूर्तिजापूर, जिल्हा अकोला); शिक्षण मराठी प्राथमिक; १९३० मध्ये स्वातंत्र्य चळवळीत भाग घेतला, त्याबद्दल यांना सश्रम कारावासाची ४ महिने शिक्षा देण्यात आली.

कपिले, लक्ष्मण आकाजी

जन्मगाव कुरम (तालुका मूर्तिजापूर, जिल्हा अकोला); १९३० साली स्वातंत्र्य चळवळीत

भाग घेतला, त्याबद्दल सश्रम कारावासाची शिक्षा देण्यात आली होती.

कपूर, मानसिंह जोधसिंह (जन्म १९१८ मृत्यू १९६८),

मूळगाव आधी शिक्षण इंग्रजी आठवी पर्यंत; काँग्रेस सेवादलाच्या आदेशावरून यांनी पंजाब प्रांतात कार्य केले; १९४२ मध्ये ५ वर्षे सक्तमजुरीची शिक्षा झाली; शासनाकडून यांच्या पत्नीला सन्मानपत्र मिळाले आहे.

कमविसदार, श्रीकृष्णराव गोविंदराव (जन्म १८९८),

जन्मगाव आर्वी (तालुका आर्वी, जिल्हा वर्धा); शिक्षण मॅट्रिक; १९३० च्या एका सभेतील भाषणाने यांना १ वर्षे साधी कैद झाली व ५०० रुपयांचे दोन जामीन, ५०० रुपयांचा वाण्ड लहून द्यावा लागला; यांना २५० रुपये मानधन मिळाले आहे.

करकाळे, लक्ष्मणराव जानराव (जन्म १९०१),

जन्मगाव करंजगाव (तालुका अचलपूर, जिल्हा अमरावती); १९४२ साली मोडतोडीच्या आरोपावरून २ वर्षांची सक्तमजुरीची शिक्षा झाली; परंतु १ वर्ष भोगावी लागली.

कडेकर, महादेवराव तुकाराम (जन्म १९२४),

जन्मगाव सेवाराय (तालुका व जिल्हा वर्धा); शिक्षण इंग्रजी चौथ्या इयत्तेपर्यंत, १९४२ साली विलायती कापडाच्या होळ्या करून प्रचार करीत, वर्धा येथे कर्फ्यू ऑर्डर मोडली; वर्धा सरकारी कचेरीवर झेंडा लावण्याचे कार्य केले, तेव्हा पोलिसांकडून वेदम मार वसला, नंतर १ महिना स्थानबद्ध करून ठेवले होते, पुन्हा वर्धा येथे गेल्यावर साडेतीन महिने तुरुंगात ठेवण्यात आले होते, नंतर १ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा दिली गेली, हे वर्धा व चंद्रपूर जेलमध्ये होते.

करंडे, गोपाळ हरबाजी (जन्म १९१९),

जन्मगाव भंडारा (तालुका व जिल्हा भंडारा); १९४२ च्या 'चलेजाव' चळवळीत भाग घेतला; शहिद मैदानातील मिटिंग झाल्यावर पोलिसांचा गोळीबार झाला; त्यात ते जखमी झाले त्यावेळी सरकारी दवाखान्यात पोलीस पहाऱ्यात ठेवण्यात आले; त्यानंतर ६ महिने जेलमध्ये पाठविण्यात आले होते.

करसोद, नृत्योबा आत्माराम (जन्म १९१९), जन्मगाव मोहप्पा (तालुका व जिल्हा वर्धा); शिक्षण मॅट्रिकपर्यंत; १९४२ मध्ये यांनी चळवळीत भाग घेतल्याबद्दल ४ महिने सक्त-मजुरीची शिक्षा झाली; त्याबरोबर ९ महिन्यांची शिक्षा दुसऱ्या कलमाखाली देण्यात आली; वर्धाहून यांना चंद्रपूरच्या जेलमध्ये पाठविण्यात आले व तेथून ते सुटले; १९४२ साली एका मिरवणुकीत पकडले व शिक्षा झाली; यांना सन्मानपत्र मिळाले आहे.

कराळे, गोपाळराव नारायणराव (जन्म १९०४), जन्मगाव यरली (तालुका चांदूर, जिल्हा अमरावती); शिक्षण प्राथमिक; १९३२ मध्ये आंदोलनात भाग घेतल्याबद्दल चार महिने सक्त-मजुरीची शिक्षा झाली; १९४२ मध्ये चळवळीत भाग घेतल्याबद्दल अंडर ट्रायल होते; यांना सन्मानपत्र मिळाले आहे.

कलार, गणपतराव धोंडसा (जन्म १९१२), जन्मगाव तीनखेडा (तालुका काटोल, जिल्हा नागपूर); शिक्षण प्राथमिक; १९३० मध्ये दारू पिकेटिंगबाबत ५ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा झाली; १९३८ मुंबईस चौपटीवर अटक व ६ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा येरवडा जेलमध्ये भोगली, १० रुपये दंड झाला होता; १९३६ मध्ये सहा महिने सक्तमजुरीची शिक्षा झाली, सन्मानपत्र मिळाले.

कलार, नथुलाल बाबूलाल (जन्म १९१४), जन्मगाव नागपूर (तालुका व जिल्हा नागपूर); शिक्षण प्राथमिक; यांनी १९४२ मध्ये कलकत्ता येथे स्वातंत्र्य चळवळीत भाग घेतला; दारू पिकेटिंगमध्ये भाग घेतल्याबद्दल ६ महिन्यांची शिक्षा झाली.

कलार, नारायण किसन (जन्म १९०४, मृत्यू १९७०),

जन्मगाव भिवापुर (तालुका उमरेड, जिल्हा नागपूर); शिक्षण माध्यमिक; १९४२ मध्ये स्वातंत्र्य आंदोलनात भाग, ६ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा झाली होती;

(कलार) लोहकरे, गणपत धोंडसा (जन्म १९१२), मूळगाव तीनखेडा (तालुका काटोल, जिल्हा नागपूर); शिक्षण तीनखेडा टिळक विद्यालय,

नागपूर; १९३० मध्ये विद्यार्थीदंगेत असता दारू निरोधन केले, त्याबद्दल ६ महिने सश्रम कारावासाची शिक्षा यांना देण्यात आली; १९३१ मध्ये जमावबंदी हुकूम मोडल्याबद्दल येरवडा जेल येथे ६ महिने सश्रम कारावासाची शिक्षा भोगली; १९३२ मध्ये काँग्रेस वुलेटिन्स वाटल्याबद्दल ६ महिने सश्रम कारावास व ५० रुपये दंड अशी शिक्षा यांना देण्यात आली.

कलवानी, किसनचंद पणणदास (जन्म १९१०), शिक्षण मराठी प्राथमिक; यांनी १९३० च्या कायदेभंग चळवळीत भाग घेतला, त्याबद्दल यांना ६ महिने कारावासाची शिक्षा देण्यात आली; खेरीज १०० रुपये दंड अथवा १ महिना जास्त कारावासाची अशीही शिक्षा देण्यात आली; यांनी ती हैद्राबाद येथील कारागृहात भोगली.

कलाल, परवतसा गणपतसा (मृत्यू १९७२), जन्मगाव नांदोरा पुलाचे (तालुका व जिल्हा यवतमाळ); शिक्षण आठव्या इयत्तेपर्यंत; यांनी स्वातंत्र्य आंदोलनात भाग घेतला; दारूच्या गुप्त्यावर निरोधन केले, त्याबद्दल दीड वर्ष सश्रम कारावासाची शिक्षा यांना देण्यात आली; शासनाकडून निवृत्तिवेतन मिळते.

कल्याणकर, अंबादास विश्वनाथ (जन्म १९०७), मूळगाव चाकुर्डा (तालुका रामटेक, जिल्हा नागपूर); शिक्षण मॅट्रिक; आंदोलनकाळात यांनी दारू पिकेटिंग व परदेशी मालावर बहिष्कार या मोहिमेत भाग घेतला, त्यामुळे यांना १ वर्ष सक्त-मजुरीची शिक्षा झाली, ती यांनी जवळपूर सेंट्रल जेलमध्ये भोगली; शासनाकडून सन्मानपत्र मिळाले आहे.

कल्याणकर, गंगाधर सदाशिव (जन्म १९०४), जन्मगाव वाशीम (तालुका वाशीम, जिल्हा अकोला); शिक्षण दहाव्या इयत्तेपर्यंत; १९३२ मध्ये वाशीम तालुक्यात डिक्टेटर म्हणून काम केले, त्याबद्दल यांना ९ महिने सश्रम कारावासाची शिक्षा देण्यात आली व ५० रुपये दंड करण्यात आला होता.

कव्हार, नथुलाल बाबूलाल जन्मगाव नागपूर (तालुका व जिल्हा नागपूर); शिक्षण प्राथमिक; नागपूर येथे १९३० मध्ये दारू

पिकेटिंग मध्ये ६ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा झाली; यांनी १९४२ मध्ये कलकत्ता येथे कायदे-भंगाने भाग घेतला होता.

कश्यप, मूळचंद झोलवाजी (जन्म १९१८),

जन्मगाव नागपूर (तालुका व जिल्हा नागपूर); शिक्षण मराठी बोध्या इयत्तेपर्यंत; यांना पकडून देणाऱ्याला २०० रुपये इनाम जाहीर केले होते; ३ वर्षे भूमिगत होते; यांना जासनाने सन्मानपत्र दिले आहे.

कहाते, नेमिनाथ दामोदर

जन्मगाव नागपूर (तालुका व जिल्हा नागपूर); शिक्षण माध्यमिक; १९३० साली दारूबंदी प्रचार केला व बुलेटिन वाटले; १९३२ मध्ये विलायती कपड्यांची होळी केली; १९४२ मध्ये टेलिफोन तारा तोडणे, घातपात, पोलिसांवर दगडमार वगैरे कार्यक्रमांत भाग घेतला, त्यावेळी गोळीबार झाला तेव्हा डाव्या हाताला गोळी लागली; नंतर हे आठ महिने भूमिगत राहिले; यांना सन्मानपत्र मिळाले आहे.

कहार, चुन्नीलाल गोपिचंद (जन्म १९०२, मृत्यू १९६१),

जन्मगाव नागपूर (तालुका व जिल्हा नागपूर); यांनी १९३० साली दारू पिकेटिंगमध्ये भाग घेतला, त्यावेळी ६ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा झाली.

कहार, भूरा मिन्या (जन्म १९१७, मृत्यू १९८२),

जन्मगाव विजली (तालुका गोंदिया, जिल्हा भंडारा); १९४० मध्ये गोळीबारात गोळी लागून हे जायबंदी होऊन हॉस्पिटलमध्ये मरण पावले; त्यांच्या पत्नीला १,८०० रुपये आर्थिक सहाय्य मिळाले.

कहार, हरीलाल डुम्भन (जन्म १९०५),

जन्मगाव नागपूर (तालुका व जिल्हा नागपूर); शिक्षण मराठी प्राथमिक; झेंडा सत्याग्रहात यांना पकडले व सोडून दिले होते; १९३० मध्ये दारू-निरोधनावाबत ६ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा झाली; २५० रु. अनुदान एक वेळ मिळाले; सन्मानपत्र मिळाले; व ५० रु. मासिक मानधन मिळते.

कळणावत, तुळशीराम देवराज (जन्म १९०६), जन्मगाव बुटी बोरी (तालुका व जिल्हा नागपूर); शिक्षण सातव्या इयत्तेपर्यंत; स्वातंत्र्यलढ्यात यांनी १९३० मध्ये जंगल सत्याग्रह केल्यामुळे यांना अटक होऊन सहा महिने सक्तमजुरीची शिक्षा झाली; ती नागपूर तुरुंगात भोगली; १९३१ मध्ये गांधी-आयविन कराराने जेलमधून सुटका; सन्मानपत्र मिळाले आहे; ५० रु. मासिक मानधन मिळते.

कळमकार, चिनकाजी गणपत (जन्म १९१३),

जन्मगाव पिंजर (तालुका व जिल्हा अकोला); यांनी १९४२ मध्ये चले जावच्या चळवळीत भाग घेतला, त्यावेळी ४ वर्षे सश्रम कारावासाची शिक्षा देण्यात आली.

कळमकर, बाळाजी पैकूजी (जन्म १९२२),

मूळगाव चिमूर (तालुका वरोरा, जिल्हा चंद्रपूर); शिक्षण मॅट्रिक; यांनी झेंडा सत्याग्रहात भाग घेतला; १९४३ मध्ये नागपूर जेलमध्ये खटला चालून २ वर्षे सक्तमजुरीची शिक्षा झाली; सन्मानपत्र मिळाले आहे.

कळमकर, शंकरराव जैरामजी

जन्मगाव रामटेक (तालुका रामटेक व जिल्हा नागपूर); शिक्षण आठव्या इयत्तेपर्यंत; यांनी १९३० च्या चळवळीत दारू व विदेशी मालावर बहिष्कार घातला; १९३२ च्या कायदेभंगाच्या चळवळीत भाषणबंदी मोडल्याबद्दल अटक झाली, यावेळी यांना अनुक्रमे ६ व ३ महिने सश्रम कारावासाची शिक्षा झाली; १९४२ च्या 'चले जाव' चळवळीत खादी विक्री, बुलेटिन्स वाटणे, जन जागृती करणे इत्यादी कार्ये केले.

कळवाणी, सिनचंद पमनदास (जन्म १९१०).

हे सिंध प्रांतीय; शिक्षण सिंधी प्राथमिक; यांनी १९३०-३२ मध्ये मीठ सत्याग्रहात भाग घेतला; त्यावेळी ६ महिने सश्रम कारावासाची शिक्षा व १०० रुपये दंडही झाला होता.

कळसकर, दौलत बाजीराव (जन्म १९०३),

मूळगाव माडी (तालुका वणी, जिल्हा यवत-माळ); शिक्षण मराठी सहाव्या इयत्तेपर्यंत; ३ एप्रिल १९३२ रोजी हिंगणघाट येथे जाहीर सभेत ब्रिटिश सत्तेविरुद्ध भाषण केल्याबद्दल अटक

होजन ९ महिने शिक्षा देण्यात आली; आर्थिक सहाय्य मिळाले; सन्मानपत्रही मिळाले आहे.

कलू, नारायण झांगोजी (जन्म १९०९),
जन्मगाव सोहोळ (तालुका मंगळपूर, जिल्हा अकोला); शिक्षण मराठी चौथ्या इयत्तेपर्यंत; १९४० मध्ये सत्याग्रहात भाग घेतला, त्यावद्दल ४ महिन्यांची साधी शिक्षा झाली, ती नागपूर कारागृहात भोगली.

कंगले, नारायण मारोतराव (जन्म १९०४),
जन्मगाव वाशिम (तालुका वाशिम, जिल्हा अकोला); १९४२ मधील 'चले जाव' चळवळीत यांनी भाग घेतला, त्यावद्दल १ महिना १५ दिवस सश्रम कारावासाची शिक्षा झाली; तसेच ते ३ आठवडे स्थानवद्ध होते, २५ रुपये दंडाची शिक्षाही झाली.

कंगाले, चंपत फकीरजी (जन्म १९१७),
जन्मगाव धनोडी (पोस्ट नांदपूर, तालुका आर्वी, जिल्हा वर्धा); शिक्षण मराठी इ. सातवीपर्यंत झाले; १९४२ मध्ये स्वातंत्र्यलढ्यात बुलेटिन्स वाटणे, कोर्टे जाळणे, वगैरे कार्यात भाग घेतला, त्यात यांना अटक होऊन २ वर्षे सक्तमजुरीची शिक्षा झाली; प्रत्यक्षात यांनी १० महिनेच शिक्षा भोगली.

कंगाले, नारायण मारोतराव (जन्म १९०४),
जन्मगाव भोजला (तालुका पुनद, जिल्हा यवत-माळ); शिक्षण मराठी दुसऱ्या वर्गापर्यंत; यांनी १९४२ च्या चले जावच्या चळवळीत मिरवणुकीत भाग घेतला; त्यावद्दल ४ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा झाली.

काकडे, नथोवा केशवराव (जन्म १९११),
जन्मगाव दिघी (तालुका व जिल्हा वर्धा); शिक्षण प्राथमिक; १९३० च्या जंगल सत्याग्रहात भाग घेतला; १९४२ मध्ये १३ महिन्यांची शिक्षा झाली, नागपूर जेलमध्ये ही शिक्षा भोगली; यांना सन्मानपत्र मिळाले आहे.

काकडे, माणिकराव जयरामजी
जन्मगाव नागपूर (तालुका व जिल्हा नागपूर); शिक्षण मराठी चौथ्या इयत्तेपर्यंत; १९३० मध्ये यांनी स्वातंत्र्य आंदोलनात भाग घेतला होता, तिरंगी झेंडा लावण्यावद्दल अटक होऊन ६ महिने

सक्तमजुरीची शिक्षा झाली; १९३२ मध्ये विला-यती मालाची होळी केल्यावद्दल ४ महिने सक्त-मजुरीची शिक्षा झाली; १९४२ साली सत्या-ग्रहींना अन्न पुरवण्याच्या गुन्ह्यावद्दल ६ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा भोगली.

काकन, भगवानसिंह रजवतसिंह (जन्म १८९२),
मूळगाव पुनद (तालुका पुनद, जिल्हा यवत-माळ); शिक्षण मॅट्रिक्युलेट; यांनी १९१४ साली यवतमाळ जिल्हा अधिवेशनामध्ये भाग घेतला; हैद्राबाद व वैयक्तिक सत्याग्रहात भाग घेतला; १९४२ मध्ये चले जावच्या चळवळीत सत्याग्रह केल्यावद्दल यांना अटक करण्यात आली होती.

काटवले, किसनलाल धावणजी
जन्मगाव सिवनी (पांडुरंगा, जिल्हा छिंदवाडा, मध्यप्रांत); शिक्षण एम्. ए. : बी. एड.; पी. टी. सी.; १९४०-४१-४२ मध्ये यांनी आंदोलनकाळात प्रचारकार्य केले; हे भूमिगत कार्यकर्ते होते; सन्मानपत्र मिळाले आहे.

काटसरपे, मारोती परसराम
मूळगाव शिघी (तालुका व जिल्हा यवतमाळ); १९३० मध्ये जंगल सत्याग्रहात भाग घेतला, त्यावद्दल यांना ६ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा देण्यात आली, ती अकोला कारागृहात भोगली; यांच्यामागे पत्नीला दरमहा २०० रुपये निवृत्ति-वेतन मिळते.

काठोके, (किराड) हरीराम यशवंतरावजी
(जन्म १९०३),

जन्मगाव महाडुला (तालुका रामटेक, जिल्हा नागपूर); १९४२ साली रामटेक दंगलीबाबत २ वर्षे सक्तमजुरीची शिक्षा झाली; ती यांनी नागपूर मध्यवर्ती तुरुंगात भोगली; सन्मानपत्र मिळाले आहे.

कातुरें, मोलाजी ऊर्फ भय्याजी झोलबा (जन्म १९०२),

जन्मगाव नागपूर (तालुका व जिल्हा नागपूर); यांनी १९४२ मध्ये पोलीस चौकी जाळण्यात भाग घेतला त्यावद्दल शिक्षा झाली होती.

कायवडे, अजावराव निवाजी (जन्म १९११),

जन्मगाव खुमारी (तालुका सावनेर, जिल्हा नागपूर); शिक्षण माध्यमिक; १९३२ मध्ये समा

घेतल्याने यांना पकडण्यात आले; ६ महिने सक्त-मजुरीची शिक्षा देण्यात आली; सन्मानपत्र मिळाले; २५० रु. आर्थिक सहाय्य मिळाले आहे.

कानफाडे, शंकरराव गोविंदराव (जन्म १९१४), मूळगाव खानापूर (तालुका मोगी, जिल्हा अमरावती); शिक्षण मराठी माध्यमिक; १९४२ मध्ये जंगल सत्याग्रह केला त्यावेळी ६ महिने सक्त-मजुरीची शिक्षा झाली; एकूण १४०० रुपये दंड ठोठवण्यात आला; शिक्षा अमरावती जेलमध्ये भोगली; यांना सन्मानपत्र मिळाले; एक वेळ ५०० रुपये आर्थिक सहाय्यही मिळाले होते.

कानोदे, जगन्नाथ छोटेलाल (जन्म १९०८), जन्मगाव नागपूर (तालुका व जिल्हा नागपूर); शिक्षण प्राथमिक; वैयक्तिक सत्याग्रहात यांना ६ महिने सक्तमजुरी व ५० रु. दंड अशी शिक्षा झाली.

कोष्टी, रामचंद्र तेजपान (जन्म १८९०, मृत्यू १९५६),

जन्मगाव गुमगाव, (तालुका व जिल्हा नागपूर); १९४२ च्या चले जाव चळवळीत भंडार्याला पोलिसांची बंदूक पळविल्याबद्दल अटक व पाच महिन्यांच्या कारावासानंतर मुटका; महाराष्ट्र शासनाने आईला दरमहा रुपये ५० पेन्शन मृत्यूपर्यंत दिले होते.

कापकर, लक्ष्मण पांडुरंग (जन्म १९१५), जन्मगाव वरोरा (तालुका वरोरा, जिल्हा चंद्रपूर); शिक्षण मराठी प्राथमिक; १९४२ मध्ये यांना घोपणा व प्रचार केल्यामुळे अडीच वर्षांची सक्तमजुरीची शिक्षा झाली; सन्मानपत्र मिळाले आहे.

कापडे, रामा महादू (जन्म १९११), जन्मगाव अंबज (तालुका खामगाव, जिल्हा बुलढाणा); १९३० मध्ये यांनी जंगल सत्याग्रहात भाग घेतल्याबद्दल ६ महिने सक्तमजुरी किंवा १२५ रु. दंड अशी शिक्षा झाली; शिक्षा दंड न भरता अकोला जेलमध्ये भोगली; यांना सन्मानपत्र मिळाले; २०० रु. मासिक अनुदानही मिळते.

कापरे, बालाजी विठोबा. (जन्म १९११), मूळगाव खांपा (तालुका सावनेर, जिल्हा नागपूर); शिक्षण मराठी चौथ्या इयत्तेपर्यंत; १९४२

सालच्या लढ्यात यांनी सक्रिय भाग घेतला होता; जनजागृती, तोडमोड व सरकारी मालमत्ता जाळणे या मोहिमेत भाग घेतल्यामुळे अटक होऊन ७ महिने कच्ची कैद व सामुदायिक दंड ७० रु. अशी शिक्षा झाली; यांना सन्मानपत्र मिळाले आहे.

कापसे, विठ्ठल पांडुरंग

जन्मगाव नागपूर (तालुका व जिल्हा नागपूर); शिक्षण प्राथमिक; यांनी १९३९ पासून भूमिगत कार्य केले; गुप्त माहिती पोहोचविणे, प्रचारपत्रे वाटणे वगैरे कामे केली; यांना सन्मानपत्र मिळाले आहे.

कावरे, भिकुलाल रामप्रताप (जन्म १९२४), जन्मगाव मावखेड (तालुका मेहकर, जिल्हा बुलढाणा); शिक्षण इंग्रजी चौथ्या इयत्तेपर्यंत; १९४२ मधील चले जावच्या चळवळीत प्रचारपत्र वाटताना पकडले जाऊन बुलढाणा जेलमध्ये २७ दिवस ठेवले होते.

कामडे, सखाराम शंकर

मूळगाव चंद्रपूर (तालुका व जिल्हा चंद्रपूर); यांनी राष्ट्रीय चळवळीत आघाडीवर राहून प्रथम-पासून काम केले आहे; चंद्रपूर जिल्ह्यात भूमिगत राहून कार्य केले; सन्मानपत्र मिळाले आहे.

कामडी, फकिरा श्रावण (जन्म १९०३),

जन्मगाव कळमेश्वर (तालुका सावनेर, जिल्हा नागपूर); १९४३ च्या नागपूर झेडा सत्याग्रहात भाग घेतला होता; यांना ३ वर्षे सक्तमजुरीची शिक्षा व ३० रुपये दंड झाला होता; शिक्षा नागपूर जेलमध्ये भोगली; सन्मानपत्र मिळाले आहे.

कामडी, फजिराव तुलबाजी (जन्म १९११), जन्मगाव चिमूर (तालुका वरोरा, जिल्हा चंद्रपूर); शिक्षण मराठी महाविद्या इयत्तेपर्यंत; १९४२ च्या चळवळीत भाग घेतल्याने पकडले गेले व चंद्रपूर जेलमध्ये २ महिने स्थानबद्ध होते; जाळपोळ केल्याबद्दल १९४२ मध्ये २,००० रु. दंड वसूल केला गेला.

कामळे, बाजीराव चिथुजी (जन्म १९२२), जन्मगाव रामटेक (तालुका रामटेक, जिल्हा नागपूर); शिक्षण दहावी पास; १९४२ मध्ये स्वातंत्र्यलढ्यात भाग घेतला; तिघा स्वातंत्र्यनैनिकांना अटकतून मुक्त केले, सरकारी मालमत्ता

जळिन्ही रेल्वे रुळ उखडले; त्यावेळी यांना २ वर्षे ७ महिने शिक्षा व ५० रुपये दंड झाला; शिक्षा नागपूर सेंट्रल जेलमध्ये भोगली; एक वेळ २५० रु. आर्थिक सहाय्य मिळाले आहे.

कारोटवार, सामाजी रामाजी (जन्म १९१५), जन्मगाव देवळी (तालुका व जिल्हा वर्धा); १९४२ साली ३ वर्षे सक्तमजुरीची शिक्षा भोगली शासनाकडून ५०० रुपये अनुदान मिळाले; सन्मानपत्रही मिळाले आहे.

कारोटकार, चंद्रभान रामाजी (जन्म १९१८), जन्मगाव देवळी (तालुका व जिल्हा वर्धा); स्वातंत्र्यलढ्यात यांनी १९४२ साली भाग घेतला होता, त्याबद्दल ४ वर्षे सक्तमजुरीची शिक्षा झाली होती; सन्मानपत्र मिळाले; एकवार ७०० रुपये अनुदानही मिळाले आहे.

कारोया, वसंतजी जयरामजी (जन्म १९०८), जन्मगाव कळंब (तालुका व जिल्हा यवतमाळ); शिक्षण गुजराती सातव्या इयत्तेपर्यंत; १९३० च्या जंगल सत्याग्रहात भाग घेतला, त्याबद्दल ३ महिने ते अकोला जेलमध्ये होते; सन्मानपत्र मिळाले आहे.

कार्डेकर, महादेव तुकाराम (जन्म १९२४), जन्मगाव सेवाग्राम (तालुका व जिल्हा वर्धा); शिक्षण मराठी चौथ्या इयत्तेपर्यंत; स्वातंत्र्यलढ्यात १९४२ मध्ये प्रचाराचे व सत्याग्रही संघटित करून पाठविण्याचे काम केले; त्याबद्दल त्यांना ९ महिने तुरुंगात काढावे लागले.

कालपांडे, नामदेव चहाडू

जन्मगाव वालेगाव (तालुका वाळापूर, जिल्हा अकोला); १९३० साली शाळेतील हेड मास्तरांच्या ऑफिसमध्ये तिरंगी झेंडा व महात्मा गांधींचा फोटो लावला यामुळे शाळे-तून काढून टाकले; मालेगाव येथे शिविरात भाग; ७ दिवसांचा जंगल सत्याग्रह सुरू झाला; सत्याग्रही लोकांना अन्नपाणी देतात म्हणून अटक झाली; दोन महिने कच्च्या कैदेत ठेवून सोडून दिले; १९३२ मध्ये विलायती मालावर वहिष्कार व दारू पिकेटिंग करताना अटक केले व १ महिना कच्च्या कैदेत ठेवले; नंतर ४ महिन्यांची सजा झाली.

काले, देवराव पांडूरंग (मृत्यू १९५७),

जन्मगाव वैला (तालुका उमरेड, जिल्हा नागपूर); शिक्षण मराठी सातव्या इयत्तेपर्यंत; १९४२ साली जळिताच्या खटल्यात ३ वर्षे सक्त-मजुरीची शिक्षा झाली; ती नागपूर सेंट्रल जेलमध्ये भोगली; सरकारने २५० रुपये मानधन एक वेळ दिले आहे.

कावडकर, गंगारामजी ताटनबाजी (जन्म १९१०),

जन्मगाव नागपूर (तालुका व जिल्हा नागपूर); शिक्षण प्राथमिक; विदेशी कपड्यावर पिकेटिंग केल्याबद्दल ३ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा व ५० रुपये दंड झाला; यांना सन्मानपत्र मिळाले; दरमहा ५० रुपये आजिव मानधनही मिळते.

कावरे, वासुदेव वामन

जन्मगाव केळीरेळी (तालुका अकोट, जिल्हा अकोला); शिक्षण माध्यमिक; ग्रामपंचायतीवर झेंडा लावल्याबद्दल अटक व सुटका; १९३२ साली चळवळीत भाग घेतल्याबद्दल तीन महिने शिक्षा झाली होती.

कावडे, आसाराम सोमाजी

जन्मगाव गोंदिया (तालुका गोंदिया, जिल्हा भंडारा); शिक्षण मेकॅनिकल; स्वातंत्र्यलढ्यात १९४२ मध्ये सत्याग्रह केल्याबद्दल यांना अटक होऊन ६ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा भोगावी लागली; शासनाकडून सन्मानपत्र मिळाले आहे; एकवार २५० रुपये मानधनही मिळाले आहे.

कावडे, रतीराम भोडकूजी (जन्म १९२३),

जन्मगाव पवनी (तालुका व जिल्हा भंडारा); शिक्षण टिळक राष्ट्रीय शाळेत; १९४२ साली झेंडावंदनात भाग घेतला; पकडले जाऊन ५ महिने चंद्रपूर जेलमध्ये होते.

कावळे, मारोती सखाराम (जन्म १९०३),

जन्मगाव कुशी (तालुका व जिल्हा भंडारा); शिक्षण प्राथमिक; १९४२ सालच्या 'चले जाव' च्या चळवळीत भाग घेतला; त्याबद्दल यांना ६ महिने सश्रम कारावासाची शिक्षा देण्यात आली; भूमिगत राहून कार्य केले.

कावळे, लक्ष्मीबाई वालाजी

जन्मगाव नागपूर (तालुका व जिल्हा नागपूर); १९३० मध्ये यांनी स्वातंत्र्य

आंदोलनात भाग घेतल्यामुळे ९ महिन्यांचा कारावासाचा नागपूर तुरुंगात भोगला.

कावलकर, नारायण श्रावण (जन्म १९२१), जन्मगाव पहर (तालुका व जिल्हा यवतमाळ); शिक्षण माध्यमिक; स्वातंत्र्यलढ्यात यांनी १९४२ मध्ये भाग घेतला होता, जनजागृती, युनिट्स वाटणे, अशी कार्ये भूमिगत राहून केली, यांना सन्मानपत्र मिळाले आहे.

कावळे, आसाराम सोमा

जन्मगाव गोंदिया (तालुका गोंदिया, जिल्हा भंडारा); शिक्षण मराठी प्राथमिक; यांनी १९४२ च्या 'चले जाव' चळवळीत जनजागृती केली; भाषण देत असताना भारत संरक्षण कायद्यान्वये अटक झाली व ६ महिने सधम कारावासाची शिक्षा देण्यात आली.

कावळे, दाजी मंगरु (जन्म १८९४, मृत्यू १९६४), जन्मगाव नानगडी (तालुका साकोली, जिल्हा भंडारा); १९४२ मध्ये 'चले जाव' च्या चळवळीत भाग घेतला; जनजागृती केली, तेव्हा यांना अटक होऊन ५ महिने तुरुंगीत ठेविले होते.

कावळे, दाजी वल्द मंगस (जन्म १८९४)

जन्मगाव नानगडी (तालुका साकोली, जिल्हा भंडारा); यांनी १९४२ सालच्या 'चले जाव' च्या चळवळीत भाग घेतला त्यावेळी भारत संरक्षण कायद्यान्वये यांना अटक करण्यात येऊन २ वर्षे ७ महिने सधम कारावासाची शिक्षा झाली; त्यांना भंडारा कारागृहात ठेवण्यात आले होते, शिक्षेत यांना ५ महिने ६ दिवस मुदत मिळाली.

कावळे, देवराव विठोबा (जन्म १९२२),

जन्मगाव नागपूर (तालुका व जिल्हा नागपूर); शिक्षण तिसऱ्या इयत्तेपर्यंत; १९४२ मध्ये यांना १ वर्षांची सक्तमजुरीची शिक्षा झाली; सन्मानपत्र मिळाले आहे.

कावळे, सिताराम सकर

जन्मगाव वडेगाव (तालुका साकोली, जिल्हा भंडारा); शिक्षण मराठी प्राथमिक; १९४२ च्या 'चले जाव' चळवळीत यांनी भाग घेतला; त्यावेळी त्यांच्यावर खटला भरण्यात येऊन ७ महिने नागपूर कारागृहात स्थानबद्ध करण्यात आले होते.

कावरे, वासुदेव

जन्मगाव केळीवेळी (तालुका अकोट, जिल्हा अकोला); शिक्षण मराठी सातव्या इयत्तेपर्यंत; १९३२ मध्ये स्वातंत्र्यलढ्यात यांनी खेडा सत्याग्रह केल्यावेळी यांना ३ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा झाली; दारू पिकेटिंग केल्यावेळीही २ दिवस अटक झाली; सन्मानपत्र मिळाले आहे.

कासार, अण्णा तोताराम (जन्म १९११),

जन्मगाव मालेगाव (तालुका दर्यापूर, जिल्हा अमरावती); शिक्षण मराठी माध्यमिक; १९३२ मध्ये ६ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा झाली ती यांनी अमरावती जेलमध्ये भोगली; १९४२ ते १९४३ या काळात जवळपूर जेलमध्ये स्थानबद्ध करून ठेवले होते; यांना एक वेळ ५०० रु. मानधन मिळाले आहे. सन्मानपत्र मिळाले; तांत्रपटही मिळाला आहे; दरमहा रु. २०० निवृत्तिवेतन मिळते.

कारोकार, पिलाजी चिघूजी (जन्म १९१८),

मूळगाव सावनेर, (तालुका सावनेर, जिल्हा नागपूर); शिक्षण सातव्या इयत्तेपर्यंत; यांनी पिकेटिंग, जंगल सत्याग्रह व प्रचार इत्यादी कार्यक्रमात भाग घेतला; सावनेर येथे तहसील ऑफिसवर मोर्चा नेत असताना पोलीसांनी गोळीबार केला, तेव्हा यांना तीन ठिकाणी गोळ्या लागल्या व ते पडून असताना यांच्यावर खटला भरला व ३ महिने खटला चालविल्यावर यांना सोडविण्यात आले; १९४२ साली यांनी भूमिगत कार्य केले; शासनाकडून एकवेळ २५० रुपये अनुदान मिळाले, सन्मानपत्रही मिळाले आहे.

काहाळे, पुंडलोक नारायणराव (जन्म १९२४),

जन्मगाव गडीमुर्ला (तालुका व जिल्हा चंद्रपूर); शिक्षण माध्यमिक; यांनी १९४२ च्या भारत छोडो चळवळीत भूमिगत राहून विध्वंसक कार्य केले त्यावेळी यांना १९११ तास जेलमध्ये डांबून ठेवले होते.

काळके, नारायण जगदेव

जन्मगाव वाडेगाव (तालुका वाळापूर, जिल्हा अकोला); १९४२ साली वंदी हुकूम मोडून यांनी मिरवणूक काढली त्यामुळे मारहाण झाली, एक दिवस अटकेत ठेवून लहान वय म्हणून सोडून दिले, पुढे हे भूमिगत स्वातंत्र्य सैनिक म्हणून काम करीत होते.

काळवांडे, नारायण कृष्णाजी (जन्म १९११),
जन्मगाव नरखेड (तालुका काटोल, जिल्हा
नागपूर); शिक्षण नॉन-मॅट्रिक; १९४२ मध्ये
चले जाव चळवळीत भाग घेतल्याबद्दल १ महिना
शिक्षा झाली; सन्मानपत्र मिळाले आहे.

काळपांडे, नामदेव महादू (जन्म १९०८),
जन्मगाव आलेगाव (तालुका वाळापूर, जिल्हा
अकोला); शिक्षण पाचवीपर्यंत; आंदोलनात भाग
घेतल्याबद्दल १९३२ मध्ये ४ महिने सजा भोगली;
सन्मानपत्र मिळाले. एक वेळ २५० रु. आर्थिक
सहाय्यही मिळाले.

काळवांधे, मुरलीधर रामचंद्र (जन्म १९०१),
मूळगाव आरमोरी (तालुका गडचिरोली, जिल्हा
चंद्रपूर); शिक्षण टिचर्स ट्रेनिंग; १९४२ च्या
स्वातंत्र्य आंदोलनात भाग घेतला त्याबद्दल पकडून
नागपूर सेंट्रल जेलमध्ये १५ दिवस ठेवण्यात आले
होते; सन्मानपत्र मिळाले आहे.

काळे, काशीराम किसन (जन्म १९०९),
जन्मगाव जवळा खुर्द (तालुका खामगाव व
जिल्हा बुलडाणा); शिक्षण मराठी तिसरीपर्यंत;
आंदोलनात भाग घेतल्याबद्दल ६ महिने शिक्षा
भोगली; महाराष्ट्र शासनाकडून रुपये ५० पेन्शन
दरमहा मिळते.

काळे, अण्णा विठ्ठल (जन्म १९१७),
जन्मगाव चांदूर (तालुका चांदूर, जिल्हा अमरा-
वती); शिक्षण मॅट्रिकपर्यंत; १९४२ च्या स्वातंत्र्य
आंदोलनात भाग घेतल्याबद्दल १३ महिने अमरा-
वती व अकोला तुरुंगात शिक्षा भोगली; सन्मानपत्र
मिळाले आहे.

काळे, किसन गोंदूजी (जन्म १९१९),
जन्मगाव भोर्शी, (तालुका भोर्शी, जिल्हा अमरा-
वती); वैयक्तिक सत्याग्रही व जिल्हा प्रचारक
म्हणून यांनी काम केले होते; १९४१ मध्ये वैय-
क्तिक सत्याग्रहात यांना साडेतीन वर्षांची सक्त
मजुरीची शिक्षा झाली, ती अमरावती तुरुंगात
भोगली; यांना आर्थिक सहाय्य मिळाले;
सन्मानपत्रही मिळाले आहे.

काळे, कुंडलराव देवराव (जन्म १९२१),
जन्मगाव सोनोरी (तालुका मूर्तिजापूर, जिल्हा
अकोला); शिक्षण नवव्या इयत्तेपर्यंत; १९४२

मधील 'चले जाव' च्या चळवळीत भाग घेतला,
त्याबद्दल १ महिना माध्या केंद्री शिक्षा
झाली.

काळे, गोपाळ नरहर
जन्मगाव वर्धा (तालुका व जिल्हा वर्धा); यांनी
स्वातंत्र्यलढ्यात सक्रिय भाग घेतला होता;

काळे, नय्युजी पैकूजी (जन्म १९१२),
जन्मगाव येरली (तालुका व जिल्हा भंडारा);
शिक्षण प्राथमिक; १९३० मध्ये जंगल सत्याग्रहात
भाग घेतला; १९३२ मध्ये दारू निरोधनात भाग
घेतला; १९३३ मध्ये नागपूर येथे साखर सत्या-
ग्रहात भाग घेतल्याबद्दल अटक होऊन ५ दिवसांनी
सोडण्यात आले; १९४२ मधील 'चले जाव' च्या
चळवळीत जाळेवर ध्वज लावल्याबद्दल पकडले
जाऊन ते प्रथम १ महिना अटकेत होते; नंतर
यांना ६ महिने सश्रम कारावासाची शिक्षा देण्यात
आली; यांना सन्मानपत्र मिळाले आहे.

काळे, नामदेव सीतारामपंत
जन्मगाव पाथरोट (तालुका अचलपूर, जिल्हा
अमरावती); शिक्षण मॅट्रिक; १९३० मध्ये जंगल
सत्याग्रहात यांना पोलिसांनी अटक केली व दर्यापूर
तहसील कचेरीत काही काळ डांबून ठेवण्यात आले
होते; १९४२ साली अमरावती तालुक्यात भाषणे
दिली, पाथरोट पोलिस स्टेशनवर इतर लोकांच्या
सहाय्याने मोर्चा नेला; १९४२ मध्ये यांना
सन्मानपत्र मिळाले आहे.

काळे, मोतीसा पासोबा (जन्म १९११).
जन्मगाव चांदूर रेल्वे (तालुका चांदूर, जिल्हा
अमरावती); शिक्षण मराठी चौथ्या इयत्तेपर्यंत;
यांनी १९३० साली जंगल सत्याग्रह व सभा यामध्ये
भाग घेतला होता; १२ फटक्यांची शिक्षा झाली;
१९४० साली वैयक्तिक सत्याग्रहात भाग घेतल्या-
बद्दल ६ महिने सश्रम कारावासात; अमरावती,
अकोला व नागपूर तुरुंगात होते; १९४२ साली
'चले जाव' आंदोलनात २ वर्षे स्थानबद्ध होते;
ताम्रपट मिळाला; सन्मानपत्रही मिळाले आहे.

काळे, रतीरामजी पैकूजी
जन्मगाव येरली (तालुका व जिल्हा भंडारा);
शिक्षण मराठी प्राथमिक; १९३० मध्ये यांनी
जंगल सत्याग्रहात भाग घेतला; १९४२ मध्ये जाळे-
वर ध्वज लावताना पकडले जाऊन १ महिना

अटकेत गेले होते; त्यानंतर यांना ६ महिने सश्रम कारावासाची शिक्षा देण्यात आली; सन्मानपत्र मिळाले आहे.

काळे, वामन भगवंत (जन्म १८९९),

जन्मगाव रिधपूर (तालुका मोर्शी, जिल्हा अमरावती); शिक्षण मराठी चौथ्या इयत्तेपर्यंत; १९३० साली जंगल सत्याग्रहात भाग घेतल्याबद्दल अटक होऊन ६ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा झाली; ताम्रपत्र मिळाला आहे; निवृत्तिवेतनही मिळते.

काळे, वामनराव मारोतराव

जन्मगाव बोराळा (तालुका अचलपूर, जिल्हा अमरावती); शिक्षण माध्यमिक; यांना १९४२ मध्ये १४ महिने स्थानवद्ध करण्यात आले होते; सन्मानपत्र मिळाले आहे.

काळे, सदाशिवराव पुंजाजी

जन्मगाव राजंदा (तालुका व जिल्हा अकोला); शिक्षण मराठी चौथ्या इयत्तेपर्यंत; १९४२ मध्ये मिरवणूक काढून प्रचार करीत असता यांना अटक होऊन ६ महिने सश्रम कारावासाची शिक्षा देण्यात आली; सन्मानपत्र मिळाले आहे.

काळे, सदाशिव सुखदेव (जन्म १९२६),

जन्मगाव मेडशी (तालुका व जिल्हा अकोला); शिक्षण दहाव्या इयत्तेपर्यंत; १९४२ ते १९४४ भूमिगत राहून शाळा, सरकारी इमारती जाळपोळ करणे ही कामे केली, नंदूरवार, विहार, आप्टी प्रकरणात भाग घेतला व परकीय शासन उलटण्याचा प्रयत्न केला; २ ऑक्टोबर १९४४ रोजी प्रकट होऊन गांधी जयंती साजरी करीत असता सभेमध्ये अटक झाली व प्रथम २० दिवस कच्ची कैद नंतर ६ महिने सश्रम कारावासाची शिक्षा देण्यात आली.

कांटे, रुपराज शामराजी (जन्म १९१०),

जन्मगाव लायलपूर (तालुका अचलपूर, जिल्हा अमरावती); शिक्षण इंग्रजी सातव्या इयत्तेपर्यंत; १९३० सालापासून काँग्रेसच्या सर्व सत्याग्रहांत यांनी भाग घेतला; १९३० साली ६ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा झाली होती; यांना सन्मानपत्र मिळाले; ताम्रपत्रही मिळाला; दरमहा २०० रुपये मासिक निवृत्तिवेतन मिळते.

कांदोकर, (पेहलवान) उदाराम रामचंद्र (जन्म १८८६),

जन्मगाव नागपूर (तालुका व जिल्हा नागपूर); शिक्षण मराठी चौथ्या इयत्तेपर्यंत; १९२१ साली दारूबंदी चळवळीत भाग घेतला; पोलिसांनी यांना पकडून वेड्या घातल्या; पण यांनी वेड्या तोडल्या व पोलिसांना मारहाण केली; नंतर ते भूमिगत झाले; यांचेवर वॉरंट निघून अटक व ११ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा भोगावी लागली; (हिंदू-मुस्लिम भांडणात दोन्ही जमातींना आढोक्यात आणून शांतता निर्माण केल्याबद्दल यांचा १९२५ साली सत्कार होऊन सुवर्णपदक रघुजीराव भोसल्यांच्या हस्ते मिळाले.

कांबळे, बाजीराव चिथूजी (जन्म १९२३),

मूळगाव रामटेक (तालुका रामटेक, जिल्हा नागपूर); शिक्षण इंग्रजी दहावीपर्यंत; १३ ऑगस्ट १९४२ च्या रामटेक उठावात यांनी गोळीबार करणाऱ्या शिपायांना प्रतिकार केला; त्यावेळी ७ वर्षांची शिक्षा झाली, ५० रुपये दंडही झाला; यांना एक वेळ ७५० रुपये अनुदान व ५० रुपये निवृत्तिवेतनही मिळाले; सन्मानपत्र मिळाले आहे.

किराड, ओमगरलाल हरपती (जन्म १९२२),

जन्मगाव गोंदिया (तालुका गोंदिया, जिल्हा भंडारा); शिक्षण प्राथमिक; १९४२ च्या चले जाव च्या चळवळीत भाग घेतला; त्याबद्दल यांच्यावर खटला भरण्यात येऊन ८ महिने जवळपूर जेलमध्ये स्थानवद्ध करून ठेवण्यात आले.

किराड, गोंविदा भिवानी

जन्मगाव गोंदिया (तालुका गोंदिया, जिल्हा भंडारा); शिक्षण प्राथमिक; स्वातंत्र्यलढ्यात यांनी भाग घेतल्यामुळे अटक झाली; जवळपूर जेलमध्ये शिक्षा भोगावी लागली.

किराड, धनीराम आडकुजी (जन्म १९२३),

जन्मगाव गोंदिया (तालुका गोंदिया, जिल्हा भंडारा); शिक्षण प्राथमिक; १९४२ च्या 'चले जाव' च्या चळवळीत त्यांनी भाग घेतला; त्याबद्दल एकूण ११ महिने जवळपूर जेलमध्ये स्थानवद्ध केले होते.

किरडे, गोविंद आनंदराव (जन्म १९२०),

जन्मगाव भोड (तालुका व जिल्हा अकोला); शिक्षण माध्यमिक; फॉरवर्ड ब्लॉक आझाद हिंद

दलात सामील झाले; आझाद हिंद सेनेच्या डिप्टिजनचे लेफ्टनंट होते; पोपा हिल्सवर यांना ब्रिटिशांनी पकडले व अनेक तुरुंगातून ठेवले; लाल किल्ल्यातून आक्टोबर १९४५ रोजी सुटले; १९४५ रोजी चाळीस हजार सैनिक एकत्र जमविले; निझाम राज्य विमोचनात हे सैनिक घेऊन गेले होते; गोवा आंदोलनातही यांनी भाग घेतला होता.

किल्लेदार, भेंड्यालाल पैकुजी

जन्मगाव काटी (तालुका गोंदिया, जिल्हा भंडारा); शिक्षण मॅट्रिकपर्यंत; १९३० च्या चळवळीत भाग घेतला; १९४२ च्या चले जाव चळवळीत यांनी पोलीस चौकीवर हल्ला करून जाळपोळ केली; यांनी भूमिगत कार्य केले.

किसनराव बाळीबाराव (जन्म १९०९),

जन्मगाव चिखली (तालुका वाझीम, जिल्हा अकोला); शिक्षण मराठी सातव्या इयत्तेपर्यंत; १९३२ मध्ये मीठ सत्याग्रह व परदेशी मालावर बहिष्कार या कार्यक्रमात भाग घेतला त्यावेळी यांना अटक करण्यात आली व ९ महिने सश्रम कारावासाची शिक्षा दिली गेली.

क्रीपलानी, टिकमदास रिजूमल (जन्म १९०७),

जन्मगाव घोटगी (जिल्हा सक्कर, पाकिस्तान); (वास्तव्य महाराष्ट्रात); शिक्षण सिंधी चौथी; १९४२ च्या स्वातंत्र्य चळवळीत भाग घेतला होता.

कुहपले, खुशाल जागोबा

जन्मगाव नांदा गोमुख (तालुका सावनेर, जिल्हा नागपूर); १९३२ साली जंगल सत्याग्रहात भाग घेतल्याबद्दल ६ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा झाली.

कुंकडे, वळीराम शामराव

जन्मगाव पाथर्डी (तालुका अकोट, जिल्हा अकोला); स्वातंत्र्य आंदोलनात यांना ३ महिने साधी शिक्षा झालेली आहे; सन्मानपत्र मिळाले आहे.

कुंकडे, मधुकर सीताराम (जन्म १९१९, मृत्यू १९५७),

जन्मगाव खापा (तालुका सावनेर, जिल्हा नागपूर); शिक्षण इंग्रजी आठवीपर्यंत; १९४२

च्या आंदोलनात भाग घेतला; वॉरंट निघाले; अटक झाली; यांना ६ महिने सश्रम कारावासाची शिक्षा झाली ती नागपूर सेंट्रल जेलमध्ये भोगली.

कुंकडे, मारोतराव कान्होबाजी (जन्म १८९८),
जन्मगाव वडनेर (तालुका हिंगणघाट, जिल्हा-वर्धा); शिक्षण प्राथमिक; गावोगावी मोठ-मोठ्या सभा घेऊन लोकांना स्वातंत्र्य संग्रामाकडे आकर्षित केले; १९३२ मध्ये ६ महिने सक्त-मजुरीची शिक्षा व ५० रुपये दंड झाला; सन्मान-पत्र मिळाले.

कुंकडे, विश्वासराव दौलतराव (जन्म १९०९),
जन्मगाव पाथर्डी (तालुका अकोट, जिल्हा अकोला); शिक्षण मराठी सातव्या इयत्तेपर्यंत; यांनी १९३० मध्ये झालेल्या चळवळीत भाग घेतला; त्याबद्दल ९ महिने शिक्षा झाली.

कुटे, वळीरामजी तुकाराम (मृत्यू १९५९),
जन्मगाव साहूर (तालुका आर्वी, जिल्हा वर्धा); दारू पिकोटींग, तसेच विलायती कापड होळी प्रकरणी यांना १०० रुपये दंड झाला; दोन दिवस कच्च्या कैदेत रहावे लागले.

कुटे, वळीरामजी तुकारामजी (जन्म १८९७, मृत्यू १९५९),

जन्मगाव साहूर (तालुका आर्वी, जिल्हा वर्धा); शिक्षण मराठी चौथ्या इयत्तेपर्यंत; यांनी १९३० च्या जंगल सत्याग्रहात दारू व कापड निरोधनात भाग घेतला; १९४१ मध्ये राजकीय चळवळीत भाग घेतल्याबद्दल २ दिवस शिक्षा व ७० रुपये दंड झाला; सन्मानपत्र मिळाले आहे.

कुंटे, विश्वनाथ वसाप्पा

जन्मगाव विडूळ (तालुका पूसद, जिल्हा यवत-माळ); शिक्षण मराठी चौथ्या इयत्तेपर्यंत; आप्टी हादगावचे मारोती पाटील खून प्रकरणी केस झाली. त्यात यांना १ वर्ष कच्ची कैद देण्यात आली.

कुटेमाटे, लक्ष्मण बाळकृष्ण (जन्म १९१०),
मूळगाव कळंब (तालुका व जिल्हा यवतमाळ); शिक्षण मराठी तिसऱ्या इयत्तेपर्यंत; १९२८ मध्ये परदेशी मालावर बहिष्कार घातला; १९३० मध्ये जंगल सत्याग्रहात भाग घेतला व वर्धा कोर्टावर डोंडा चढविण्यात सामील असल्यामुळे यांना

६ महिने कारावासाची शिक्षा देण्यात आली; सन्मानपत्र देण्यात आले, २०० रु. मदत मिळाली; १९६६ पासून रु. ५० पेन्शन मिळत आहे.

कुणवी, गोविंदा नंदू (जन्म १९०५, मृत्यू १९६१),

जन्मगाव मुंडरी (तालुका व जिल्हा भंडारा); शिक्षण मराठी दुसरीपर्यंत; यांनी १९३२ मध्ये जंगल मत्स्याग्रहात भाग घेतला होता.

कुणवी, लक्ष्मण कृष्णा (जन्म १९१३),

जन्मगाव काचनूर (तालुका आर्वी, जिल्हा वर्धा); शिक्षण प्राथमिक; यांनी १९३२ च्या चळवळीत लोकजागृती केल्याबद्दल अटक होऊन वर्धा व नागपूर जेलमध्ये शिक्षा भोगली.

कुणवी, झोवाल कवडू

जन्मगाव गुडेगाव (तालुका रामटेक, जिल्हा नागपूर); यांनी १९४२ च्या स्वातंत्र्य आंदोलनात सक्रीय भाग घेतला, मिरवणुका काढल्या, पटबाऱ्याचे रेकॉर्ड जाळले, त्याबद्दल नागपूर सेंट्रल जेलमध्ये १ वर्षाची मक्तमजुरीची शिक्षा देण्यात आली.

कुये, तुकाराम वळग (जन्म १९०५),

जन्मगाव गडेगाव (तालुका साकोली, जिल्हा भंडारा); शिक्षण मराठी प्राथमिक; १९४२ साली 'चलेजाव' चळवळीत भाग घेतला; त्याबद्दल भारत संरक्षण कायद्यान्वये ६ महिने तुरुंगात होते.

कुये, दत्तारव आत्माराम

जन्मगाव आमगाव (बुट्टी) (तालुका गडचिरोली, जिल्हा चंद्रपूर); शिक्षण मराठी महाव्या इयत्तेपर्यंत; यांनी १९३० साली जंगल मत्स्याग्रहात भाग घेतला, त्याबद्दल ५ महिने मक्तमजुरी व १०० रु. दंड अशी शिक्षा झाली.

कुननी, रामा झीना

जन्मगाव गुडेगाव (तालुका रामटेक, जिल्हा नागपूर); १९४२ साली यांनी स्वातंत्र्यलढ्यात भाग घेतला; पटवारीचे घरावर हल्ला करून सरकारी रेकॉर्ड जाळले; पटवाऱ्याच्या हातात तिरंगी झेंडा देऊन त्याला गुडेगावी आणले, कोतवालाचे घरी मोर्चा, सरकारी दप्तर जाळले; अटक झाली; एक वर्षाची सश्रम कारावासाची शिक्षा, नागपूर सेंट्रल जेलमध्ये भोगली.

कुवडे, श्रीकृष्ण तुकाराम (जन्म १९२४),

जन्मगाव शेंदूरजना घाट (तालुका मोर्शी, जिल्हा अमरावती); शिक्षण महाविद्यालयीन; १९४२ सालच्या चले जावच्या चळवळीत विद्यार्थीदंगेत अमतांना यांना पकडण्यात आले व १० महिने स्थानबद्ध करण्यात आले.

कुर्वे, रामचंद्र दाजीबा (जन्म १९१०, मृत्यू १९५१),

जन्मगाव निमगाव (तालुका उमरेंड, जिल्हा नागपूर); १९३० मध्ये विदर्भी कापड पिकेटिंगवात ६ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा भोगावी लागली.

कुंभलकर, गिन्तु बापू (जन्म १९११),

जन्मगाव रामटेक (तालुका रामटेक, जिल्हा नागपूर); १९४२ साली आंदोलनात भाग घेतला; तहशील कचेरीवर तिरंगा राष्ट्रध्वज लावला; १ वर्ष सक्तमजुरीची शिक्षा झाली, नागपूर तुरुंगात भोगली; महाराष्ट्र सरकारने यांना एकवेळ २५० रुपये अनुदान दिले आहे; सन्मानपत्र मिळाले; आजन्म मासिक वेतन ५० रुपये मिळते.

कुंभलकर, सदानंद सीताराम

जन्मगाव नागपूर (तालुका व जिल्हा नागपूर); शिक्षण इंग्रजी चौथ्या इयत्तेपर्यंत; १९४२ सालच्या स्वातंत्र्य आंदोलनात भाग घेतला होता; यांना सन्मानपत्र मिळाले आहे.

कुंभारे, मोडू बलद बोंडकू (जन्म १९०४, मृत्यू १९५०).

जन्मगाव सानगडी (तालुका साकोली, जिल्हा भंडारा); १९४२ मधील 'चले जाव' च्या चळवळीत यांनी भाग घेतला; त्याबद्दल भारत संरक्षण कायद्यान्वये ६ महिने सश्रम कारावासाची शिक्षा झाली होती; जासनाकडून आर्थिक सहाय्य मिळाले आहे.

कुंभलकर, श्रावण महाडू (जन्म १९१०),

जन्मगाव मोडा (तालुका रामटेक, जिल्हा नागपूर); शिक्षण प्राथमिक; १९४२ च्या चळवळीत जाळपोळ व गोळीबार करण्याला कारणीभूत झाल्याबद्दल यांना एकूण १४ वर्षे शिक्षा देण्यात आली; ती नागपूर तुरुंगात भोगली.

कुमारे, गणपती जेजूजी (जन्म १९२१),
मूळगाव पाडी (तालुका गडचिरोली, जिल्हा
चंद्रपूर); शिक्षण मॅट्रिक; १९४२ मध्ये चंद्रपूर
येथे झंडा सत्याग्रहात यांना अटक झाली; तेव्हा
यांना सहा महिने सक्तमजुरीची शिक्षा झाली;
ती त्यांनी चंद्रपूर कारागृहात भोगली; सन्मानपत्र
मिळाले आहे.

कुमारे, देवाजीबापू लखारामजी (जन्म १९०६),
जन्मगाव सडकअर्जुनी (तालुका साकोली, जिल्हा
भंडारा); शिक्षण मराठी चौथ्या इयत्तेपर्यंत;
यांनी १९३० साली जंगल सत्याग्रहात भाग
घेतला त्यावेळी अटक होऊन सोडून देण्यात आले;
लोकजागृतीचे कार्य केले.

कुंभारे, धनशाम हरीनाथ (जन्म १९००, मृत्यू
१९६५),

जन्मगाव खापा (तालुका सावनेर, जिल्हा नाग-
पूर); सरकारी मालमत्तेची नासधूस; केल्या-
वेळी ४ वर्षे सक्तमजुरीची शिक्षा झाली;
ती यांनी नागपूर जेलमध्ये भोगली; शासनाकडून
२५० रुपये मानधन मिळाले; सन्मानपत्रही
मिळाले आहे.

कुंभारे, देवन्य वलद तुकाराम (मृत्यू १९७०),
जन्मगाव सावनेर (तालुका सावनेर, जिल्हा
नागपूर); शिक्षण माध्यमिक; यांनी १९४२ च्या
चळवळीत भाग घेतल्यावेळी १ वर्ष शिक्षा
झाली.

कुंभारे, वरन्द तुकाराम (मृत्यू १९७०),
जन्मगाव खापा (तालुका सावनेर, जिल्हा
नागपूर); शिक्षण हायस्कूलपर्यंत; १९४२ च्या
चळेजाव आंदोलनात भाग घेतला होता; १
वर्षपर्यंत तुरुंगात डांबून ठेवण्यात आले होते; यांना
आर्थिक सहाय्य मिळाले; सन्मानपत्रही मिळाले
आहे.

कुंभारे, फकिरा हरीनाथ (जन्म १९१३),
मूळगाव खापा पेठ (तालुका सावनेर, जिल्हा
नागपूर); १९४२ च्या जाळपोळीत यांनी भाग
घेतला होता त्यावेळी १ वर्ष सक्तमजुरीची
शिक्षा झाली; अपीलात १ महिन्यांनी सुटले;
यांना २५० रुपये अनुदान मिळाले; सन्मानपत्रही
मिळाले आहे.

कुंरळकर, विठ्ठल रामदास (जन्म १९१६),
मूळगाव आर्वी (तालुका आर्वी, जिल्हा वर्धा);
१९४२ सालच्या चले जावच्या चळवळीत यांनी
भाग घेतला; त्यावेळी भारत संरक्षण कायद्यान्वये
तीन महिने स्थानबद्ध केले होते; यांना सन्मानपत्र
मिळाले आहे.

कुन्हाडे, जयकृष्ण नरहरी (जन्म १९०२),
मूळगाव सोनोरी (तालुका अचलपूर, जिल्हा
अमरावती); शिक्षण इंटरमिजिएट इंग्लिश;
१९४१ मध्ये वैयक्तिक सत्याग्रहामाठी जात
असताना अटक व ६ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा
देण्यात आली; सन्मानपत्र मिळाले; २०० रुपये
अनुदानही मिळाले आहे.

कुलकर्णी, दत्तात्रय लक्ष्मण (जन्म १८९६),
जन्मगाव हिवरा बुद्रुक (तालुका खामगाव, जिल्हा
बुलढाणा); शिक्षण मॅट्रिक; १९३० साली
तोकरी सोडून चळवळीत भाग घेतला; १९३२
मध्ये यांना पकडून १ वर्ष सक्तमजुरीची शिक्षा
झाली; १९४२ मध्ये परत यांना पकडण्यात आले;
ते १९४४ मध्ये सुटले; सन्मानपत्र मिळाले;
दरमहा ३० रुपये मानधन मिळते.

कुळकर्णी, भास्कर धुंडीराज (जन्म १९०८),
जन्मगाव तळणी माकोडी (तालुका मलका-
पूर, जिल्हा बुलढाणा); शिक्षण बी.ए., एल्.एल्.बी;
१९३० साली नागपूर जिल्ह्यात जंगल सत्या-
ग्रहात भाग घेतला म्हणून इंडियन पिनल
कोड खाली १ वर्षांची व जंगल सत्याग्रहात
भाग घेतल्यावेळी ६ महिन्यांची सक्तमजुरीची
शिक्षा झाली; सन्मानपत्र मिळाले; दरमहा
५० रुपये पेन्शन मिळते.

कुलकर्णी, वासुदेवराव नारायणराव (जन्म
१९०४, मृत्यू १९५६),

जन्मगाव आलेगाव (तालुका वाळापूर, जिल्हा
अकोला); शिक्षण मराठी माध्यमिक; १९४१
मध्ये यांनी लोकांसह सत्याग्रह केला; यावेळी
४ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा झाली होती;
अकोला जेलमध्ये शिक्षा भोगली.

कुलवाल, राधाकृष्ण गंगारामजी (जन्म १९१२),
जन्मगाव मोवाड (तालुका काटोल, जिल्हा
नागपूर); शिक्षण माध्यमिक; दाहूबंदी, परदेशी
क्रपडा निरोधन, जंगल सत्याग्रह, सरकारी निर्वध

तोडणे वगैरे कार्यक्रमात भाग घेतला; १९३० साली जंगल सत्याग्रहामुळे ६ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा झाली; १९४१ मध्ये वैयक्तिक सत्याग्रहात अटक करून नागपूर तुरुंगात ४ दिवस ठेवून सोडून दिले; १९४२ साली १ महिना २० दिवस सक्तमजुरी व १००० रुपये दंड झाला होता; १९४३ साली ३ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा झाली; तान्नपट मिळाला; भारत सरकारचे पेंशन मिळते.

हुसराम, तुकाराम कांढोजी (जन्म १९०३), जन्मगाव घेरली (तालुका व जिल्हा भंडारा); १९३० मध्ये जंगल सत्याग्रहात भाग घेतला; १९३२ मध्ये दाद निरोधनात भाग घेताना पकडले जाऊन १ दिवस कैद; १९४० सालच्या 'चले जाव' च्या चळवळीत भारत संरक्षण कायद्यान्वये ३ महिने स्यानवद्ध होते; यांच्या वरील नवत्याच्या निकालात यांना ३ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा देण्यात आली.

कुले, मारोतराव (जन्म १९१४).

जन्मगाव गुमगाव (तालुका व जिल्हा नागपूर); शिक्षण नानव्या इयत्तेपर्यंत; जनजागृतीमाठी यांनी पदयात्रा केली; कुलेटिन छापले; पिकेटिंगमध्ये भाग घेतला; १४ ऑगस्ट १९४२ रोजी नागपूर सेंट्रल जेलमध्ये १ वर्षभर होते; सन्मानपत्र मिळाले आहे; २५० रुपये अनुदान एक वेळ मिळाले आहे.

कुरील, बाळाराम मंगलीराम (जन्म १९१७), मूळगाव नागपूर (तालुका व जिल्हा नागपूर); शिक्षण मराठी प्राथमिक; स्वातंत्र्यलढ्यात यांनी भाग घेतल्यामुळे यांचेवर वॉरंट निघाले; सत्याग्रह केल्याबद्दल यांना वेमुदत स्यानवद्ध केले; १९४० मध्ये ११ महिने नागपूर तुरुंगात शिक्षा भोगली; सन्मानपत्र मिळाले आहे.

कुहिकर, बारक्या उर्फ बारक्या सत्ताराम कोष्टी

जन्मगाव उमरेड (तालुका उमरेड, जिल्हा नागपूर); शिक्षण चौथ्या इयत्तेपर्यंत; यांनी १९३० च्या राष्ट्रीय आंदोलनात भाग घेतला; विद्यार्थी कपड्यांची होळी केली; मिर्चीची झाडे तोडली; प्रभात फेऱ्या काढल्या; जनजागृती केली; त्याबद्दल ६ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा झाली; नागपूर सेंट्रल जेलमध्ये शिक्षा भोगली; १९४२ च्या आंदोलनात सक्रिय भाग घेतला; सन्मानपत्र मिळाले; आर्थिक सहाय्यही मिळाले आहे.

कुहीकर, रामचंद्र बालाजी (जन्म १९१३), जन्मगाव उमरेड (तालुका उमरेड, जिल्हा नागपूर); शिक्षण मराठी दुसरीपर्यंत; १९४२ सालच्या चळवळीत यांनी भाग घेतला, त्याबद्दल १९ दिवस ते नागपूर जेलमध्ये होते.

केकन, नारायणराव भाऊराव (जन्म १९११), जन्मगाव राजदा (तालुका व जिल्हा अकोला); शिक्षण मराठी चौथ्या इयत्तेपर्यंत; यांनी १९४१ मध्ये वैयक्तिक सत्याग्रह केला; त्याबद्दल हुशंगावाद येथे अटक झाली आणि २ दिवसानंतर अकोला जेलमध्ये १५ दिवस स्यानवद्ध केले होते; १९४२ मध्ये मिरवणूक काढली, त्याबद्दल ६ महिने सधम कारावासाची शिक्षा देण्यात आली.

केतकर, राजेश्वर हरी (जन्म १९१५), जन्मगाव अचलपूर (तालुका अचलपूर, जिल्हा अमरावती); शिक्षण मॅट्रिक; भूमिगत कार्य केले; जंगल सत्याग्रहात यांनी भाग घेतला होता.

केदार, राजाराम मारोती (जन्म १९१०), जन्मगाव भिवापूर (तालुका उमरेड, जिल्हा नागपूर); शिक्षण साक्षर; १९३१ साली चळवळीत भाग घेतल्याबद्दल यांना ६ महिने सक्तमजुरी व १०० रुपये दंड, अशी शिक्षा झाली; १९४२ मध्ये १५ दिवस नागपूरला जेलमध्ये होते.

केराम, नाणक्या प्रोमा

मूळगाव वडगाव रोड (तालुका व जिल्हा-यवतमाळ); १९३० मध्ये जंगल सत्याग्रहात भाग घेतल्याबद्दल ६ महिने शिक्षा देण्यात आली होती.

केवट, महादेव मनोराम

जन्मगाव मित्ती (तालुका व जिल्हा भंडारा); शिक्षण मराठी माध्यमिक; १९४२ सालच्या 'चले जाव' चळवळीत भाग घेतला, त्याबद्दल ६ महिने सधम कारावासाची शिक्षा झाली; यांना सन्मानपत्र मिळाले आहे.

केवटे, शिवराम सीताराम (मृत्यू १९६८),

मूळगाव कळंब (तालुका व जिल्हा यवतमाळ); १९३० मध्ये स्वातंत्र्य चळवळीत भाग घेतला; त्याबद्दल यांना अटक करून २०० रुपये सामुदायिक दंड करण्यात आला होता.

केनेकर, लक्ष्मण नारायण (जन्म १९२४),
जन्मगाव विवरा (तालुका वाळापूर, जिल्हा अकोला); शिक्षण आठव्या इयत्तेपर्यंत; स्वातंत्र्य आंदोलनात झेंडा मिरवणूक, खादी प्रचार, सरकारी मालावर वहिष्कार, इत्यादी गोष्टीत भाग घेतला; १९४२ साली चले जाव चळवळीत भाग घेतल्याबद्दल ६ महिने २१ दिवस सक्त-मजुरीची शिक्षा भोगली, सन्मानपत्र मिळाले; सहाय्य २५१ रुपयेही मिळाले.

केशरवाणी, जुगलचंद गणपत (जन्म १९०६),
जन्मगाव भाटापारा (तालुका रायपूर); सध्या वास्तव्य नागपूर; शिक्षण चौथ्या इयत्तेपर्यंत; १९४१ मध्ये वैयक्तिक सत्याग्रह केल्यामुळे यांना ४ महिने सधम कारावास; १९४२ च्या चले जावच्या लढ्यात भाग घेतल्यामुळे साडेतीन महिने सधम कारावासाची शिक्षा भोगावी लागली; सन्मानपत्र मिळाले; ३० रुपये पेन्शनही मिळते.

केशरवानी, रामअवतार वन्सीधारीलाल
(जन्म १९०७),

जन्मगाव डभोरा (मध्य प्रदेश); शिक्षण हिंदी प्राथमिक; १९३३ मध्ये केळजर या गावी झालेल्या जंगल सत्याग्रहात त्यांनी भाग घेतल्याबद्दल सहा महिन्यांची शिक्षा झाली; मारहाण झाली; आर्थिक सहाय्य मिळाले; सन्मानपत्र मिळाले आहे.

केशरवानी, रामगोपाळ भारतीजी

जन्मगाव रायपूर (मध्य प्रदेश); शिक्षण इंग्रजी सहाव्या इयत्तेपर्यंत; यांनी १९४१ साली वैयक्तिक सत्याग्रहात भाग घेतल्याबद्दल ६ महिने सक्त-मजुरीची शिक्षा झाली; सन्मानपत्र मिळाले आहे.

केसरी, कन्हैसिंग हिरासिंग (जन्म १९०८,
मृत्यू १९६८),

जन्मगाव कुही (तालुका उमरेड, जिल्हा नागपूर); शिक्षण चौथ्या इयत्तेपर्यंत; १९४२ साली मिरवणूक, जनजागृती करीत असताना यांना २ वर्षांची सक्तमजुरीची शिक्षा झाली; ती यांनी नागपूर तुरुंगात भोगली; २५० रुपये आर्थिक सहाय्य मिळाले; सन्मानपत्रही मिळाले; भारत सरकारने १०० रुपये दरमहा मानधन दिले आहे.

केसरी, नयुराम रामसिंग (जन्म १९१७),
जन्मगाव कुही (तालुका उमरेड, जिल्हा नागपूर); शिक्षण मराठी सातव्या इयत्तेपर्यंत; यांनी १९४२ च्या 'चलेजाव' च्या चळवळीत सरकार विरोधी कार्य केले; विध्वंसक कार्यात भाग घेतला; त्याबद्दल अटक होऊन १ महिन्याची शिक्षा झाली; सन्मानपत्र मिळाले; आर्थिक सहाय्यही मिळाले आहे.

केळकर, रमावाई रंगनाथ

जन्मगाव (तालुका मेहेकर, जिल्हा, वुलडाणा); शिक्षण मराठी चौथ्या इयत्तेपर्यंत; मिडवाईफचा कोर्स; स्वातंत्र्याच्या चळवळीत प्रत्येक सत्याग्रहात भाग घेतला; सत्याग्रहात ६ महिने तुरुंगवास, अकोला व नागपूर जेलमध्ये भोगला; गरीब जनतेत मोफत काम केले; साक्षरता प्रसाराकरता वर्ग चालविले; अकोला नगर-पालिकेच्या सदस्या; महाराष्ट्र शासनाकडून सन्मानपत्र; दरमहा रुपये ५० मानधन व केंद्राकडून रुपये १५० मानधन मिळाले.

केळकर, रंगनाथ परशुराम (मृत्यू १९५६),

वास्तव्य वुलडाणा; शिक्षण आर्किटेक्ट; स्वातंत्र्य आंदोलनात सतत भाग घेतला; १९२४ ते १९३२ च्या दरम्यान दोन वेळा तुरुंगवास भोगला.

केळोतकर, राजाराम सोनाजी (जन्म १९०२,
मृत्यू १९६७),

जन्मगाव वडाळा (तालुका आर्वी, जिल्हा वर्धा); १९४२ च्या चळवळीत यांना ५० रुपये दंड झाला व १४२ दिवस कच्च्या कैदेत होते; आर्थिक सहाय्य मिळाले; सन्मानपत्रही मिळाले आहे.

कोइतकर, मारोतराव तुकाराम (जन्म १९२४),

जन्मगाव सेवाग्राम (तालुका व जिल्हा वर्धा); स्वातंत्र्य आंदोलनात भाग घेतल्याबद्दल यांना १ महिने शिक्षा झाली होती.

कोकाटे, महादेव तुकारामजी

जन्मगाव पिंपरी पारगोठान (तालुका आर्वी जिल्हा वर्धा); शिक्षण नॉन-मॅट्रिक; हे जंगल सत्याग्रहात ४ दिवस पोलीस कोठडीत होते; दीड महिन्याची सक्तमजुरीची शिक्षा भोगली; यांची १,००० रुपये किमतीची गुरे जप्त झाली व विकली; पुढे हे इंडोनेशियात लढले.

कोकाटे, रामचंद्र दौलत (जन्म १९२१),

जन्मगाव मामुलवाडी (तालुका मलकापूर, जिल्हा बुलढाणा); शिक्षण प्राथमिक; १९४२ साली यांना झाडांना बांधून ठेवून पोलिसांनी अमानुष मारहाण केली; काही काळ स्थानवृद्ध राहिल्यावर यांनी भूमिगत प्रचार केला.

कोडापे, रामाजी चंतुजी (जन्म १९०४),

जन्मगाव पेठ अहमदपूर (तालुका आर्वी, जिल्हा वर्धा); १९४२ च्या आप्टी स्वातंत्र्यलढ्यात भाग घेतला; यांना २० वर्षांची शिक्षा झाली; स्वातंत्र्य प्राप्तीमुळे नाडेतीन वर्षांनी हे सुटले; शासनाकडून आर्थिक सहाय्य मिळाले.

कोडाल, एन्. बी. (जन्म १९००),

जन्मगाव वर्धा (तालुका व जिल्हा वर्धा); शिक्षण प्राथमिक १९२३ साली यांनी सत्याग्रहात भाग घेतला; त्यावेळी ७ महिने शिक्षा झाली; नाडेतीन महिन्यांनंतर यांची मुदत पूर्व मुदका झाली; १९३२ साली मीठ सत्याग्रहात भाग घेतल्यावेळी ६ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा झाली व ती नागपूर जेलमध्ये भोगली.

कोथरी, नरधूसिंग रामसिंग (जन्म १९१७),

जन्मगाव वुही (तालुका उमरेड, जिल्हा नागपूर); शिक्षण मराठी मातल्या इयत्तेपर्यंत; १९४२ च्या 'चले जाव'च्या चळवळीत यांनी भाग घेतला; त्यावेळी अटक होऊन ९ महिने कारावासाची शिक्षा देण्यात आली; सन्मानपत्र मिळाले आहे.

कोथर, राधोबा लोमाजी (जन्म १९२६),

(जिल्हा नागपूर); शिक्षण प्राथमिक; १९४२ च्या 'चले जाव'च्या चळवळीत भाग घेतला त्यावेळी यांच्यावर खटला भरण्यात येऊन ११ महिने कारावासाची शिक्षा झाली.

कोलनकर, श्रावण जानबाजी (जन्म १९१३),

जन्मगाव महेंद्री (तालुका काठोल, जिल्हा नागपूर); शिक्षण मॅट्रिक पास व एम्.टी.सी.; १९४२ रोजी सामुदायिक सत्याग्रहात भाग घेतला; आप्टी केसमध्ये जन्मठेपेची शिक्षा; शासनाकडून यांना १,००० रुपये अनुदान मिळाले.

कोल्हे, महादेव विठोबा (जन्म १९१३),

जन्मगाव सेवाग्राम (तालुका व जिल्हा वर्धा); शिक्षण मराठी इयत्ता सातवीपर्यंत; १९४२ च्या

आंदोलनात नेतृत्व केले, त्यावेळी यांना ९ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा झाली होती; सरकारकडून रुपये २५० अनुदान मिळाले.

कोल्हे, शंकर सखाराम

जन्मगाव अंत्रज (तालुका खामगाव, जिल्हा बुलढाणा); १९३० च्या जंगल सत्याग्रहात १२५ रुपये वंड अगर ६ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा झाली; सन्मानपत्र मिळाले आहे; एक वेळ २५० रुपये आर्थिक मानधन मिळाले; ५० रुपये निवृत्तिवेतन मिळते.

कोष्टी, भोळा देवाजी (जन्म १९००, मृत्यू १९५९),

जन्मगाव कळमेश्वर (तालुका सावनेर, जिल्हा नागपूर); १९३२ मध्ये जंगल सत्याग्रहावेळी यांना ६ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा झाली होती; ती नागपूर जेलमध्ये भोगली; सरकारने एकवार २५० रुपये अनुदान दिले आहे.

कोष्टी, लक्ष्मण बाळाजी (जन्म १९१६),

जन्मगाव नागपूर (तालुका व जिल्हा नागपूर); शिक्षण मराठी चौथ्या इयत्तेपर्यंत; जनजागृतीचे काम केले, हातात तिरंगा राष्ट्रध्वज घेऊन मिरवणुकीत असताना १९४२ साली यांना अटक झाली व ६ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा दिली गेली सन्मानपत्र मिळाले आहे.

कोसे, डोमा सीताराम (जन्म १८९७),

मूळगाव रामटेक (तालुका रामटेक, जिल्हा नागपूर); १९३० मध्ये सविनय कायदेभंगाच्या चळवळीत यांनी भाग घेतला; दारू व परदेसी कापडाविरुद्ध निरोधने केली; १९४२ मध्ये तहसील कचेरीवर तिरंगी झेंडा लावण्याच्या मोहिमेत सहभागी झाले होते, यांचेवर खटला भरून ५ वर्षे सक्तमजुरीची शिक्षा झाली; शासनाकडून यांना एकवार ५०० रुपये अनुदान मिळाले; दरमहा ७५ रुपये निवृत्तिवेतन मिळते; सन्मानपत्र मिळाले आहे.

कोसे, भाकर लहानू (जन्म १९०७),

जन्मगाव खापा (तालुका सावनेर, जिल्हा नागपूर); १९४२ च्या स्वातंत्र्य आंदोलनात यांनी सरकारी मालमत्तेची नामधूस करण्यात भाग घेतला; ३ वर्षे १० महिने सक्तमजुरीची शिक्षा झाली; शासनाकडून यांना एकूण ७५० रुपये आर्थिक अनुदान मिळाले आहे; सन्मानपत्रही मिळाले आहे.

कोसे, यशवंत मुकाजी

जन्मगाव खापा (तालुका सावनेर, जिल्हा नागपूर) ; स्वातंत्र्य आंदोलनात यांनी जाळपोळीत भाग घेतल्यामुळे अटक होऊन ४ वर्षे सक्तमजुरीची शिक्षा झाली ; एकवार २५० रुपये आर्थिक सहाय्य मिळाले आहे ; सन्मानपत्रही मिळाले आहे.

कोहडे, शोंगर वल्द यादो (जन्म १९११),

जन्मगाव सानगडी (तालुका साकोली, जिल्हा भंडारा) ; १९४२ मध्ये 'चल जाव' च्या चळवळीत भाग घेतला, त्यावद्दल भारत संरक्षण कायद्यान्वये यांना ६ महिने सश्रम कारावासाची शिक्षा देण्यात आली होती ; ती यांनी रायपूर कारागृहात भोगली.

कोहळे, मारोतराव कृष्णाजी (जन्म १९१२),

जन्मगाव देलवाडी (तालुका आर्वी, जिल्हा वर्धा) ; शिक्षण मराठी सातव्या इयत्तेपर्यंत ; १९४२ च्या आष्टी येथील स्वातंत्र्यसंग्रामात यांना पकडण्यात आले ; १ वर्ष ९ महिने कच्च्या कैदेत काढल्यावर यांना ४ वर्षे सक्तमजुरीची शिक्षा झाली होती ; पावणे दोन वर्षांनी स्वराज्य प्राप्ती नंतर हे सुटले ; शासनातर्फे २०० रुपये मानधन मिळाले ; सन्मानपत्रही मिळाले आहे.

कोहळे, नारायणराव बाळाजी (जन्म १९१४),

जन्मगाव देलवाडी (तालुका आर्वी, जिल्हा वर्धा) ; शिक्षण ८ वी इयत्तेपर्यंत ; १९४२ मध्ये आष्टी गावी झालेल्या स्वातंत्र्यसंग्रामात यांना पकडले होते, १ महिना ४ दिवस कच्च्या कैदेत ठेवल्यावर यांना सोडून देण्यात आले ; सन्मानपत्र मिळाले आहे.

कोळी, गणपत कान्हू

जन्मगाव पिपळगाव काळे (तालुका जळगाव, जिल्हा बुलढाणा) ; १९३० साली दारू व जंगल सत्याग्रह केला ; ६ महिन्यांची शिक्षा झाली ती यांनी बुलढाणा व अकोला जेलमध्ये भोगली.

कोंडव्यपुरे, बापूराव माधवराव (जन्म १९०३),

जन्मगाव आर्वी (तालुका आर्वी, जिल्हा वर्धा) ; शिक्षण पाचव्या इयत्तेपर्यंत ; १९३० साली आर्वी येथे जंगल सत्याग्रहात भाग घेतला, त्यावद्दल तीन आठवडे वर्धा जेलमध्ये

होते ; त्याशिवाय ५० रुपये दंड अथवा ६ आठवडे सक्तमजुरी अशी शिक्षा झाली.

ख

खडके, सदाशिव लोमाजी (जन्म १९०५, मृत्यू १९६३),

जन्मगाव सस्ती (तालुका मूर्तिजापूर, जिल्हा अकोला) ; १९३० साली लोणी जंगल सत्याग्रहात होते ; २५० रुपये अनुदान मिळाले आहे.

खडकार, दत्तात्रय माधवराव (जन्म १९१२),

जन्म बालाघाट (मध्यप्रदेश), शिक्षण बी.ए. पर्यंत ; १९३० मध्ये वानरसेनेचे नागपूरमध्ये सेनापती होते ; त्यावद्दल पकडले जाऊन ६ महिने सश्रम कारावासाची शिक्षा देण्यात आली ; गांधी आर्थिक करारानुसार यांची सुटका करण्यात आली.

खडसे, धोंडवा सखरू (जन्म १९१३, मृत्यू १९६६),

जन्मगाव कुही (तालुका उमरेड, जिल्हा नागपूर) ; यांनी १९४२ साली जनजागृती केली ; त्यावद्दल २ वर्षे सक्तमजुरीची शिक्षा झाली.

खडसे, पांडुरंग वापूजी (जन्म १९२३),

जन्मगाव गुमगाव (तालुका व जिल्हा नागपूर) ; शिक्षण प्राथमिक ; १९४२ मध्ये मिरवणुकीत, मोडतोड व जाळपोळीत भाग घेतल्याने यांना २१ वर्षांची सक्तमजुरीची शिक्षा झाली होती ; यांना २५० रुपये मानधन मिळाले ; सन्मानपत्रही मिळाले आहे.

खडसे, पांडुरंग बाळा

जन्मगाव सावनेर (तालुका सावनेर, जिल्हा नागपूर) ; यांना १९३० साली स्वातंत्र्य चळवळीत भाग घेतल्यावद्दल १ वर्ष सक्तमजुरी व ५ दिवस साधी कैद अशी शिक्षा झाली ; शिक्षा नागपूर जेलमध्ये भोगली ; आर्थिक मदत मिळाली ; सन्मानपत्रही मिळाले आहे.

खडसे, मारुती रामजी

जन्मगाव कवठळ (तालुका मंगरूळपीर, जिल्हा अकोला) ; शिक्षण प्राथमिक ; १९३० सालच्या चळवळीत वन विभागात झालेल्या सत्याग्रहात यांनी भाग घेतला ; १९४१ मध्ये माजोरा येथे २ दिवस ठेवून अकोला जेलमध्ये नजरकैदेत ठेवले होते.

खडसे तथा शोर्ला, सोनाजी राघोजी

जन्मगाव वाडेगाव (तालुका वाळापूर, जिल्हा अकोला); शिक्षण मराठी चौथीपर्यंत; यांनी सत्याग्रह केला, मारहाण झाली, ६ महिने शिक्षा भोगली.

खडसे, (विष्णु) तथा किसन उदेभाग

जन्मगाव उगवा (तालुका व जिल्हा अकोला) शिक्षण प्राथमिक; १९३० च्या स्वातंत्र्य संग्रामात यांनी पिकेटिंग मध्ये भाग घेतला; १९३२ मध्ये पिकेटिंग करताना अटक व ६ महिन्यांची शिक्षा झाली; स्वातंत्र्य सैनिकांच्या मवळतीचा फायदा मिळतो.

खडेकार, तुळशीराम हरीसा (जन्म १९१०),

जन्मगाव सारजी (तालुका व जिल्हा अमरावती); शिक्षण मराठी १लीपर्यंत, यांनी १९४२ च्या आष्टी स्वातंत्र्य संग्रामात विध्वंसक कार्यात भाग घेतला, सन्मानपत्र मिळाले आहे.

खत्री, चनिराम हिरालाल

जन्मगाव बुरवांडा (तालुका गोंदिया, जिल्हा मंडरा); शिक्षण प्राथमिक; १९३१ च्या चळवळीत यांनी भाग घेतला, त्यावद्दल ६ महिने सश्रम कारावासाची शिक्षा देण्यात आली.

खनाडे, वापूसिंग गणुसिंग (जन्म १९०५, मृत्यू १९७२),

मूळगाव पनज (तालुका अकोट, जिल्हा अकोला); शिक्षण मराठी प्राथमिक; १९३० मध्ये जंगल सत्याग्रह केला; तेव्हा यांना ६ महिने सक्त-मजुरीची शिक्षा झाली; १९३२ साली कायदेभंग चळवळीत भाग घेतला; मारहाण करून सोडले; सन्मानपत्र मिळाले आहे.

खपले, आबाराव तात्याराव (जन्म १९२२),

मूळगाव देऊळगावराजा (तालुका चिखली, जिल्हा बुलढाणा); शिक्षण मराठी चौथ्या इयत्तेपर्यंत; यांनी १९४२ साली चळवळीत भाग घेतल्यामुळे अटक झाली, १ महिना बुलढाणा जेलमध्ये होता.

खमेले, शिवशंकर रतनलाल

जन्मगाव नागपूर (तालुका व जिल्हा नागपूर); शिक्षण हिंदी प्राथमरी; स्वातंत्र्य आंदोलनात

यांनी १९३४ ते ४२ पर्यंत सक्रिय भाग घेतला; हे १९४२ ते ४३ पर्यंत अटकेत होते; यांना सन्मानपत्र मिळाले आहे.

खरडे, शामराव अमृतराव (जन्म १९०१),

जन्मगाव कुष्टा बु ॥ (तालुका अचलपूर, जिल्हा अमरावती); शिक्षण माध्यमिक; १९४२ मध्ये रेल्वे सत्याग्रहात भाग घेतल्यावद्दल यांना ५ वर्षे सक्तमजुरीची शिक्षा भोगावी लागली; ताम्रपत्र मिळाला आहे.

खरपकर, मोतिराम बाबाजी

जन्मगाव वैनोडा (तालुका मोर्शी, जिल्हा अमरावती); शिक्षण मराठी तिसऱ्या इयत्तेपर्यंत; १९३० च्या राष्ट्रीय आंदोलनात वानरसेना या संघटनेत भाग घेऊन दारूच्या दुकानावर पिकेटिंग केल्यावद्दल सहा महिने सक्तमजुरीची शिक्षा; नागपूर जेलमध्ये पाठविले; पण गांधी-आयविन समेटामुळे सुटका झाली; १९३२ मध्ये मिटवर पिकेटिंग करताना अटक होऊन चार वर्षे शिक्षा झाली; शासनाकडून सन्मानपत्र; केंद्र सरकारकडून ताम्रपत्र व पन्शन मिळते.

खरया, कै. छल्लीलाल गिरधारीलाल (जन्म १८९४, मृत्यू १९७५),

जन्मगाव अमरावती, (तालुका व जिल्हा अमरावती); शिक्षण मॅट्रिकपर्यंत; १९३०, १९३२, १९४१ व १९४२ च्या राष्ट्रीय आंदोलनाचे मार्गदर्शक, नगरपालिकेचे ३ वर्षे अध्यक्ष.

खरवडे, गणपतराव मुकुंद (जन्म १९०५),

जन्मगाव हिंगणे (तालुका व जिल्हा वर्धा); शिक्षण मराठी चौथ्या इयत्तेपर्यंत; स्वातंत्र्य-लढ्यात १९२३ मध्ये यांनी वेंडा सत्याग्रहामध्ये भाग घेतला होता, त्यावद्दल ६ महिने आणि ४ महिने अशी एकूण १० महिने शिक्षा भोगावी लागली.

खरवडे, राजाराम लक्ष्मण (जन्म १९००, मृत्यू १९६८),

जन्मगाव नगरधन (तालुका रामटेक, जिल्हा नागपूर); यांना १९४२ मध्ये दोन वर्षांची शिक्षा झाली होती, ती एकत्र भोगावयाची असल्याने एकत्र वर्ष भोगली; सन्मानपत्र मिळाले आहे.

खराट; नथ्यूजी गणपतराव (जन्म १९१६),
जन्मगाव सिंदी (तालुका व जिल्हा वंधी); शिक्षण
प्राथमिक; १९४२ मधील चळवळीत मिरवणुकीत
पकडले गेले, ६ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा झाली;
ती नागपूर मध्यवर्ती कारागृहात भोगली; पुन्हा
खटला झाला त्यात १ महिना ४ दिवस शिक्षा
झाली; सन्मानपत्र मिळाले; दरमहा ५० रुपये
मानधनही मिळाले आहे.

खराबे, अमृतराव सखारामजी (जन्म १९२३),
जन्मगाव नागपूर (तालुका व जिल्हा नागपूर);
शिक्षण मराठी चौथ्या इयत्तेपर्यंत; यांनी स्वातंत्र्य
चळवळीत सक्रिय भाग घेतला; सन्मानपत्र मिळाले
आहे.

खराळाकार, शंकर गोविंद (जन्म १९१०),
जन्मगाव खराळा (तालुका अचलपूर, जिल्हा
अमरावती); शिक्षण इंटरपर्यंत; यांनी १९३०
मध्ये प्रचार कार्य केले; कायदेभंग केला; १९३०
मध्ये जंगल सत्याग्रहात भाग घेतला; तेव्हा यांना
अटक झाली, त्यावेळी ६ महिने सक्तमजुरीची
शिक्षा झाली, ती यांनी नागपूर कारागृहात
भोगली; सन्मानपत्र मिळाले आहे.

खरे, देवमणजी मेशाजी (जन्म १९०६, मृत्यू
१९४७),

जन्मगाव नांदोरा (गवळी) (तालुका आर्वी,
जिल्हा वंधी); यांनी १९३० च्या जंगल सत्या-
ग्रहात भाग घेतल्याबद्दल सक्तमजुरीची शिक्षा
झाली होती.

खरे, हरिश्चंद्र फंडुराव (जन्म १९२१),

जन्मगाव नागपूर (तालुका व जिल्हा नागपूर);
शिक्षण प्राथमिक; १९४२ च्या स्वातंत्र्यलढ्यात
जंगल सत्याग्रह, नाका जाळणे यात भाग घेतला
होता; म्हणून अटक होऊन ६ महिने सक्तमजुरीची
शिक्षा भोगावी लागली.

खवडसे, धोंडबा सखरू (जन्म १९१३, मृत्यू
१९६६),

जन्मगाव कुही (तालुका उमरेड, जिल्हा नागपूर);
यांनी १९४२ च्या चळवळीत सत्याग्रहात भाग
घेतला; यांना २ वर्षांची सक्तमजुरीची शिक्षा
झाली.

खवत्कर, सीताराम डोमाजी (जन्म १९२८),
जन्मगाव लाखणी (तालुका साकोली, जिल्हा
भंडारा); शिक्षण मराठी प्राथमिक; जनजागृती
व सामाजिक जागृती करीत स्वातंत्र्यलढ्यात
भाग घेतला.

खंडारे, दगडू शिवाजी (जन्म १९१२, मृत्यू
१९६७),

जन्मगाव माटरगाव (तालुका खामगाव, जिल्हा
बुलढाणा); यांना १९३० साली जंगल सत्या-
ग्रहात भाग घेतल्याबद्दल ३० फटक्यांची शिक्षा
झाली; १९३२ च्या कायदेभंगाच्या चळवळीत
भाग घेतल्याबद्दल ६ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा
झाली; ती अमरावती जेलमध्ये भोगली, सन्मान-
पत्र मिळाले; अधिक सहाय्यही मिळाले
आहे.

खंडेलवाल, रघुनाथप्रसाद गोविंद नारायण
(जन्म १९१७),

जन्मगाव अमरावती (तालुका व जिल्हा अमरा-
वती); शिक्षण मॅट्रिकपर्यंत; १९४१ मध्ये व्यक्ति-
गत सत्याग्रहात यांना १ वर्ष सक्तमजुरीची शिक्षा
झाली होती; १९४२ साली झालेल्या लाठी
हल्ल्यात जखमी झाले; यांना सन्मानपत्र मिळाले
आहे.

खाडे, भीमराव झिंगराजी (जन्म १९१५),

मूळगाव शिराळा (तालुका व जिल्हा अमरावती);
शिक्षण माध्यमिक; १९४२ च्या आंदोलनात
भाग घेतला, यांना १ वर्ष ६ महिने साध्या कैदेची
शिक्षा झाली.

खाडे (देशमुख), माणिकराव भिवरावजी

वास्तव्य शिराळ (तालुका व जिल्हा
अमरावती); १९४२ साली जाहीर समेत
इंग्रज सरकारविरुद्ध देशद्रोही भाषण केल्याबद्दल
१ वर्ष ६ महिने शिक्षा झाली.

खातणकर, नारायण सखाराम (जन्म १९१३),

जन्मगाव भेंडकी (तालुका ब्रह्मपुरी, जिल्हा चंद्र-
पूर); शिक्षण माध्यमिक; १९४२ साली चळ-
वळीत भाग घेतल्यामुळे ७ महिने स्थानबद्ध होते;
१९४२ ते १९४४ चंद्रपूर, नागपूर, जवळपूर
तुरुंगात होते; शासनाने यांना आठ एकर जमीन
दिली आहे; सन्मानपत्र मिळाले आहे.

खादीवाला, हाजी नूरमहमद शेख अनवर
(जन्म १९०५),

मूळगाव नागपूर (तालुका व जिल्हा नागपूर);
शिक्षण मॅट्रिकपर्यंत; नागपूर येथे झेंडा सत्याग्रह
केल्यामुळे यांना १९२३ मध्ये १ महिना शिक्षा
झाली व ७० रुपये दंड झाला, दंड न भरल्यामुळे
अधिक सात दिवस शिक्षा भोगली; एकवार २५०
रुपये आर्थिक सहाय्य मिळाले, सन्मानपत्र मिळाले
आहे.

खान, गुलाम मुस्तका गुलाम अहमद (जन्म
१८९२, मृत्यू १९७०),

जन्मगाव पिंपळगाव राजा (तालुका खामगाव,
जिल्हा बुलढाणा); शिक्षण बी. ए.; १९२०
सालापासून प्रचार कार्य केले; १ महिना बुल-
ढाणा कारागृहात शिक्षा भोगल्यावर दंड वसूल
केला गेला; शासनाने २५० रुपये अनुदान दिले;
सन्मानपत्रही मिळाले आहे.

खापरे, दौलत फकीराजी (जन्म १८९९),

जन्मगाव विरुळ (तालुका व जिल्हा वर्धा);
शिक्षण मराठी चौथ्या इयत्तेपर्यंत; १९२०
साली दारू पिकेटींगवद्दल ५ महिने सक्तमजुरी
व ५० रुपये दंड अशी शिक्षा झाली; १९२१ साली
मिरवणुकीत भाग घेतल्यावद्दल १ वर्ष सक्त
मजुरीची शिक्षा झाली, शासनाकडून सन्मानपत्र
मिळाले आहे.

खान, मोहंमद अबदुल्ला खान

जन्मगाव गुमगाव (तालुका कारोल, जिल्हा
नागपूर); शिक्षण मराठी माध्यमिक; १९२०
पासून अमहकार चळवळीत भाग घेतला;
१९३० च्या जंगल सत्याग्रहात भाग; १९४०
मध्ये वैयक्तिक सत्याग्रहात भाग घेतल्यावद्दल
६ महिने सश्रम कारावास; १९४२ च्या
भारत छोडो आंदोलनात निरनिराळ्या आरोपा-
खाली अटक व १ वर्ष कारावास, १९३७-
४६ या काळात नागपूर तालुका काँग्रेस
कमिटीचे सेक्रेटरी व अध्यक्ष; १९३८-५४
या काळात ऑल इंडिया काँग्रेस डेलिगेट;
१९५२ मध्ये मध्यप्रदेश विधानसभेवर निवड;
१९५७ मध्ये मुंबई विधानसभेवर सदस्य.

खिमजी, भवानजी अर्जुन

जन्मगाव खामगाव (तालुका खामगाव, जिल्हा
अकोला); शिक्षण प्राथमिक; १९३०-३१ च्या

कायदेभंगाच्या चळवळीत वहिष्कार चळवळीचे
संचटक, सरकारने प्रतिबंध केला तेव्हा कापड
बझार संपूर्णपणे बंद पाडून सरकारला अडचणीत
आणले; तांबडतोव सोडले; मु. प्र. कां. क. चे
सदस्य व खजिनदार, १९३७ ते ४६ मुंबई विधान-
सभेचे सभासद; १९४० च्या युद्ध विरोधी
वैयक्तिक सत्याग्रहात भाग घेऊन एक वर्ष
कारावास; १९४२ च्या चले जाव चळवळीत
दीर्घ मुदतीची स्थानबद्धता; १९४६-५० घटना
समिती सदस्य; १९५२ गुजरात पार्लमेंटरी
वोडचे सदस्य; अ. भा. कां. क. चे सदस्य;
लोकसभेचे १९५२ चे सदस्य; अनेक व्यापारी
संस्थांचे पदाधिकारी.

खान, गुलाम रव्वानी गुलाम मुस्तका खान
(जन्म १९१८),

जन्मगाव पिंपळगाव राजा (तालुका खामगाव,
जिल्हा बुलढाणा); शिक्षण प्राथमिक; १९४२
मध्ये सिंगापूर येथे आझाद हिंद सेनेत गेले; पोषा-
हिल लढाईत होते.

खाने, मनोहर दिनकर (जन्म १९२५),

जन्मगाव वाशिम (तालुका वाशिम, जिल्हा
अकोला); शिक्षण मराठी प्राथमिक; १९४३
मध्ये स्वातंत्र्य चळवळीत यांनी भाग घेतला;
त्यावद्दल भारत संरक्षण कार्यचान्वये अटक झाली
होती.

खापरे, दौलतराव फकिराजी (जन्म १८९९),

जन्मगाव शिरुळ (तालुका व जिल्हा वर्धा);
शिक्षण चौथ्या इयत्तेपर्यंत; यांनी १९२० मध्ये
दारू निरोधन केल्यावद्दल ५ महिने सक्तमजुरीची
शिक्षा व ५१ रुपये दंड झाला; १९२१ मध्ये मिर-
वणूक काढल्यामुळे १ वर्ष सक्तमजुरीची शिक्षा
झाली, सन्मानपत्र मिळाले; ताम्रपत्रही मिळाला
आहे.

खापरे, बळीरामजी पैकूजी (जन्म १८९२),

जन्मगाव नागपूर (तालुका व जिल्हा नागपूर);
स्वातंत्र्य आंदोलनात भाग घेतल्यावद्दल यांना
१९२१ मध्ये ३ महिने सक्तमजुरी व ३०० रुपये
दंड झाला होता, १९२३ मध्ये झेंडा सत्याग्रहात
११ महिना, १९३० ला बुलेनिटचे संपादक म्हणून
३ महिने, १९३२ ला निरोधनात भाग घेतल्याने
एक महिना व १९४३ मध्ये ६ महिने अशा सक्त-
मजुरीच्या शिक्षा झाल्या; व्यक्तिगत सत्याग्रहात

१९४१ साली झांशी, सागर व आग्रा कारागृहांत एक एक महिना शिक्षा भोगली.

खापेकर, लक्ष्मण महादेव (जन्म १९१६),

मूळगाव नागपूर (तालुका व जिल्हा नागपूर); शिक्षण इंग्रजी चौथीपर्यंत; १९३६ पासून स्वातंत्र्य आंदोलनात यांनी भूमिगत कार्य केले.

खामनकार, बापूराव पांडुरंग (जन्म १९२२),

जन्मगाव बोर्डी (तालुका वणी, जिल्हा यवत-माळ); शिक्षण मराठी सातव्या इयत्तेपर्यंत; १९४१ मध्ये वैयक्तिक सत्याग्रहात यांनी भाग घेतला; १९४२ मध्ये चले जावच्या आंदोलनात ठिकठिकाणी सभा घेतल्या. त्यावेळी एका प्रचार सभेत पकडले जाऊन ६ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा देण्यात आली.

खाते, लक्ष्मण बाला (जन्म १९१०),

जन्मगाव सावनेर (तालुका सावनेर, जिल्हा नागपूर); स्वातंत्र्य आंदोलनात १० ऑक्टोबर १९३० रोजी यांना ६ दिवस साधी, १ वर्ष सक्तमजुरीची व ६ महिने सक्तमजुरीची अशा शिक्षा झाल्या; सर्व शिक्षा एकदम भोगावयाच्या होत्या; यांना एकवेळ २५० रुपये अनुदान मिळाले, सन्मानपत्र मिळाले आहे, ५० रुपये मासिक मानधनही मिळते.

खांडेकर, हेमचंद्र (जन्म १९००, मृत्यू १९५२),

जन्मगाव वाकोडी (तालुका व जिल्हा नागपूर); शिक्षण मॅट्रिक्युलेट; १९४१ साली वैयक्तिक सत्याग्रहात यांनी भाग घेतला; १९४२ साली चले जावच्या चळवळीत भाग घेतल्यावद्दल ६ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा झाली; १९३७ ते १९५२ आमदार होते, १९४६ ते १९५२ मध्य-प्रदेश शुक्ला मंत्रिमंडळामध्ये पार्लमेंट सेक्रेटरी होते.

खिराडे, पांडुरंग झिंगराजी (जन्म १९०३),

जन्मगाव मंगरुळपीर (तालुका मंगरुळपीर, जिल्हा अकोला); शिक्षण प्राथमिक; १९३० च्या जंगल सत्याग्रहात भाग घेतला, १९४० मध्ये वैयक्तिक सत्याग्रह केला; १९४२ मध्ये चले जावच्या चळवळीत सहभागी झाले; त्यावेळी १११ वर्ष भूमिगत राहून कार्य केले.

खुटाडे, लक्ष्मीनारायण बिहारोलाल (जन्म १९१६),

जन्मगाव जलाल खेडा (तालुका काटोल, जिल्हा नागपूर); शिक्षण मॅट्रिक्युलेट; १९४१ साली वैयक्तिक सत्याग्रहात भाग घेतला, त्यावद्दल अटक होऊन नागपूर सेंट्रल जेलमध्ये होते; १९४२ साली चले जावच्या चळवळीत भूमिगत कार्य केले; यांना सन्मानपत्र मिळाले आहे.

खुळे, अकारामजी महिमाजी (जन्म १९०६, मृत्यू १९४५),

जन्मगाव बोराळा (तालुका अचलपूर, जिल्हा अमरावती); शिक्षण आठव्या इयत्तेपर्यंत; भारतीय स्वातंत्र्य आंदोलनात भाग घेतल्यावद्दल १९४२ मध्ये येरवडा तुरुंगात ३ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा भोगावी लागली; सन्मानपत्र मिळाले आहे.

खेसकर, उद्धव नारायण (मृत्यू १९४४),

जन्मगाव चिभूर (तालुका वरोरा, जिल्हा चंद्रपूर); शिक्षण प्राथमिक; स्वातंत्र्य आंदोलनात यांना नागपूर कारागृहात ठेवले होते, तेथेच यांचा १९४४ मध्ये अंत झाला; त्यांना झालेला २०० रु. दंड वसूल केला गेला.

खेडकर, सुदाम बल्ल लोलु (जन्म १९१२),

जन्मगाव सानगडी (तालुका साकोली, जिल्हा भंडारा); १९४२ मध्ये 'चले जाव' चळवळीत भाग घेतला. त्यावद्दल भारत संरक्षण कायद्यान्वये यांना अटक होऊन प्रथम भंडारा व नंतर नागपूर कारागृहात नेण्यात आले; १० महिने सश्रम कारावासाची शिक्षा देण्यात आली; १ महिना १४ दिवस शिक्षेत सूट मिळाली.

खेडकर, सीताराम तुकारामजी (जन्म १९२०),

जन्मगाव यावली (तालुका व जिल्हा अमरावती); शिक्षण मराठी चौथ्या इयत्तेपर्यंत; १९४२ साली चलेजावच्या चळवळीत सरकार विरोधी प्रचार केला त्यावद्दल ९ महिने शिक्षा भोगली; शासनाकडून यांना दरमहा रु. २०० मानधन मिळते.

खेडपायोरे, माणिकराव

मूळगाव नागझरी (तालुका व जिल्हा वर्धा); १९३० मध्ये कापड निरोधन सत्याग्रहात यांना ४ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा झाली; एक वेळ २५० रुपये आर्थिक अनुदान मिळाले.

खेडोकर, नारायण लक्ष्मण

जन्मगाव लावनी (तालुका साकोली, जिल्हा भंडारा); शिक्षण इंग्रजी नवव्या इयत्तेपर्यंत; यांनी १९२७-२८ मध्ये जंगल मत्स्याग्रहात भाग घेतला; १९४२ च्या चले जाव' चळवळीत भाग घेतल्यामुळे जवळपूर जेलमध्ये ४ महिने स्थानवद्ध होते.

खेडोकर, बापूराव विश्वनाथ (जन्म १८८४, मृत्यु १९६२),

जन्मगाव लावनी (तालुका साकोली, जिल्हा भंडारा); शिक्षण अकराव्या इयत्तेपर्यंत; १९२९ मध्ये जंगल मत्स्याग्रह, दारू पिकेदिगमध्ये भाग घेतला; १९४२ च्या चळवळीत पोलीस स्टेशन, कचेऱ्यावर हल्ला केला; त्यावद्दल ४ महिने जवळपूर जेलमध्ये स्थानवद्ध होते; शासनाकडून आर्थिक सहाय्य मिळाले.

खेडारे, कै. दगडू शिवाजी (जन्म १९१२),

जन्मगाव मादरगाव (तालुका खामगाव, जिल्हा वृत्तडाणा); १९३० साली जंगल मत्स्याग्रहात यांना १५ फटकांची शिक्षा देण्यात आली होती; १९३२ साली ३ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा झाली होती; शासनाकडून सन्मानपत्र व एकवार २५० रुपये अनुदानही मिळाले आहे.

खेडेर, जगन्नाथसा प्रल्हादसा (जन्म १९१२),

मूळगाव पाथरोट (तालुका अचलपूर, जिल्हा अमरावती); शिक्षण मराठी तिसऱ्या इयत्तेपर्यंत; यांनी जंगल मत्स्याग्रहात भाग घेतला त्यावद्दल यांना ४ वर्षे ३ महिन्यांची सक्तमजुरीची शिक्षा झाली, नंतर १९४६ मध्ये सोडून देण्यात आले.

खेडेर, प्रल्हादसा राजारामसा (जन्म १९००),

जन्मगाव पाथरोट (तालुका अचलपूर, जिल्हा अमरावती); पाथरोटच्या जाळपोळीच्या प्रकरणात १ महिना सक्तमजुरीची शिक्षा झाली होती.

खेडेर, चवनसा प्रल्हादसा (जन्म १९२०),

जन्मगाव पाथरोट (तालुका अचलपूर, जिल्हा अमरावती); शिक्षण आठव्या इयत्तेपर्यंत; यांनी जाळपोळ व रुळ उखडणे या कार्यक्रमात भाग घेतला होता; सन्मानपत्र मिळाले; एकवेळ २५० रुपये अनुदान देण्यात आले; २०० रुपये मानधनही मिळाले.

खेडेर, लक्ष्मणसा प्रल्हादसा

जन्मगाव पाथरोट (तालुका अचलपूर, जिल्हा अमरावती); तारा तोडणे, पोस्ट व शाळा जाळणे रेल्वे रुळ उखडून टाकणे, असे आरोप यांच्यावर होते, त्यांबद्दी ते एक महिना फरारी होते.

खेडेर, तुळशीराम हरीसा (जन्म १९१३),

जन्मगाव सारजी (तालुका व जिल्हा अमरावती); शिक्षण मराठी पहिल्या इयत्तेपर्यंत; १९४२ साली आप्ती स्वातंत्र्यसंग्रामात यांनी स्टेशनवर तिरंगी झेंडा लावला; शासनाने यांना सन्मानपत्र दिले आहे.

खेरडे, महादेव बकाराम (जन्म १९१६),

मूळगाव खराळा (तालुका अचलपूर, जिल्हा अमरावती); शिक्षण मराठी पहिल्या इयत्तेपर्यंत; १९४२ सालच्या चळवळीत प्रचार कार्य व भाषणे केली, त्यावद्दल यांना ९ महिन्यांची सक्तमजुरीची शिक्षा झाली; शासनाकडून यांना सन्मानपत्र मिळाले; २०० रुपये मानधनही मिळते.

खेर, श्रीराम बाळासा

जन्मगाव वाणिम (तालुका वाणिम, जिल्हा अकोला); शिक्षण मराठी प्राथमिक; १९४२ मधील 'चले जाव' चळवळीत यांनी भाग घेतला, त्यावद्दल यांना १ महिना १५ दिवस नश्रम कारावाणाची शिक्षा देण्यात आली होती. नसेच ३ आठवडे स्थानवद्ध केले होते व २५ रुपये बंडाची शिक्षाही झाली.

खोटे, सदा (जन्म १९१७),

जन्मगाव देवळी (तालुका व जिल्हा वर्धा); १९४२ साली १ वर्ष सक्तमजुरीची शिक्षा झाली; शासनाने सन्मानपत्र मिळाले; २०० रुपये अनुदान मिळाले.

खोड, पुंजाजी बापूजी (जन्म १९०३),

जन्मगाव चांदूर (तालुका अचलपूर, जिल्हा अमरावती); शिक्षण मराठी पाचव्या इयत्तेपर्यंत; १९४२ मध्ये यांनी आंदोलनात भाग घेतल्यामुळे अटक होऊन २ महिने कैदेत ठेवण्यात आले; यांना सन्मानपत्र मिळाले; दरमहा रुपये ५० मानधनही मिळते.

खोडके, शामराव महादेवराव (जन्म १९०३),

जन्मगाव जळगाव (तालुका आर्वी, जिल्हा वर्धा); शिक्षण महाविद्यालयीन; तळगाव जंगल मत्स्या-

ग्रहात हे पकडले गेले व ६ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा व १०० रुपये दंड झाला.

खोडे, किसना मल्हारी (जन्म १९१२),

जन्मगाव भामंडेरी (तालुका वरोडा, जिल्हा चंद्रपूर); शिक्षण प्राथमिक; यांनी दारूबंदी तसेच सिद्दीबंदी या सत्याग्रहात भाग घेतला, त्यावेळी १९३२ मध्ये हिंगणघाट येथे सहा महिन्यांची सक्तमजुरीची शिक्षा झाली; सन्मानपत्र मिळाले आहे.

खोडे, महादेवराव गोविंदराव (जन्म १९०५),

जन्मगाव खोपडा (तालुका मोर्जी, जिल्हा अमरावती); शिक्षण मराठी चौथ्या इयत्तेपर्यंत; यांनी १९३० सालच्या जंगल सत्याग्रहात भाग घेतला; १९४२ साली आष्टी पोलीस ठाण्यावर तिरंगी बंडा चढविण्यात भाग घेतला त्यावेळी २ वर्षे सक्तमजुरीची शिक्षा झाली; शासनाकडून दरमहा ५० रुपये मानधन मिळाले; सन्मानपत्रही मिळाले आहे.

खोडे, राजाभाऊ तुळशीरामजी (जन्म १९१८),

जन्मगाव कापून तळणी (तालुका दर्यापूर, जिल्हा अमरावती); शिक्षण आठव्या इयत्तेपर्यंत; १९४१ साली दारूबंदी निरोधन, जंगल सत्याग्रह अशा मोहिमेंत सहभागी झाल्याबद्दल यांना १५ दिवस सक्तमजुरीची शिक्षा व २०० रुपये दंड झाला; १९४२ मध्ये यांना स्थानबद्ध करण्यात आले होते; त्यावेळी हे ९ महिने अमरावती व अकोला कारागृहात होते; शासनाकडून सन्मानपत्र मिळाले, दरमहा २०० रुपये मानधनही मिळते.

खोडे, दलपतराव महिपतराव (जन्म १९१६),

जन्मगाव मामुळवाडी (तालुका मलकापूर, जिल्हा बुलढाणा); शिक्षण प्राथमिक; १९४२ साली खामगाव येथे कोर्ट उघेपर्यंत शिक्षा झाली, मारहाण झाली; १९३० व ४२ साली काही काळ स्थानबद्ध होते; भूमिगत कार्य केले.

खोन्नागडे, संपत पूना (जन्म १९०७, मृत्यू १९७२),

जन्मगाव सानगडी (तालुका साकोली, जिल्हा मंडारा); १९४२ मध्ये 'चले जाव' च्या चळवळीत भाग घेतला, तेव्हा अटक होऊन यांना १ वर्षे सश्रम कारावासाची शिक्षा देण्यात आली; महाराष्ट्र शासनाकडून सन्मानपत्र मिळाले आहे, एकवार रु. २५० मानधन देण्यात आले.

खोडेकर, हरबा महादेव (जन्म १९०७),

जन्मगाव वेरडी (तालुका औसर, जिल्हा छिंदवाडा); वास्तव्य नागपूर; शिक्षण मराठी चौथ्या इयत्तेपर्यंत; १९३२ साली दारू पिकेटिंग मध्ये यांना ६ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा झाली, ती त्यांनी छिंदवाडा व अमरावती कारागृहात भोगली; शासनाकडून सन्मानपत्र मिळाले व ५० रुपये दरमहा मानधनही मिळते.

ग

गजवे, बापूराव सीताराम (जन्म १८८६, मृत्यू १९५९),

जन्मगाव काटोल (तालुका काटोल, जिल्हा नागपूर); शिक्षण दहाव्या इयत्तेपर्यंत; १९३० साली ९ महिन्यांची सक्तमजुरीची शिक्षा झाली; ती यांनी नागपूर तुरुंगात भोगली; जमानते यांना २५० रुपये अनुदान दिले.

गजवे, नारायण धुलाजी (जन्म १९०२),

जन्मगाव सिदी (तालुका व जिल्हा यवतमाळ); शिक्षण मराठी चौथ्यापर्यंत; यांनी १९३० साली स्वातंत्र्यलढ्यात जंगल सत्याग्रह केला, त्यात यांना ३ महिने सक्तमजुरी व २०० रुपये दंड झाला, दंड न भरल्याने दोड महिना अधिक शिक्षा भोगावी लागली; शासनाकडून यांना एकवार २०० रुपये अनुदान मिळाले; ५० रुपये मासिक पेंशन मिळते; सन्मानपत्रही मिळाले आहे.

गजमे, नयू चितू (जन्म १९१३),

जन्मगाव तिमूर (तालुका वरोरा, जिल्हा चंद्रपूर); १९४२ मध्ये आंदोलनात भाग घेतल्यामुळे यांना अटक झाली व ३ महिने शिक्षा झाली; यांनी ती शिक्षा चंद्रपूर कारागृहात भोगली.

गजभिये, डोमा धोंडू (जन्म १९२२),

जन्मगाव आकोली (तालुका उमरेड, जिल्हा नागपूर); आकोली गावच्या नदीवरील पुलाची मोडतोड १९४२ साली केल्याच्या आरोपावरून व स्टेशन जाळपोळीचा आरोप ठेवून यांना १५ दिवस नागपूर सेंट्रल तुरुंगात ठेवले; यांना सन्मानपत्र मिळाले आहे.

गजभिये, राजाराम आत्माराम (जन्म १९१३),

जन्मगाव आकोली (तालुका उमरेड, जिल्हा नागपूर); कुही रेल्वे स्टेशन जवळील पूल व रुळ

काढून टाकण्याचे काम करीत असताना पकडले गेले; पुढे १५ दिवसांनी सोडून दिले; सन्मानपत्र मिळाले आहे.

गजभिये, राजाराम तंदू

जन्मगाव आकोली (तालुका उमरेड, जिल्हा नागपूर); १९४२ च्या स्वातंत्र्यलढ्यात यांनी भाग घेतला त्याबद्दल १४ दिवस अटकत रहावे लागले.

गजभिये, नृत्युजी कान्होजी (जन्म १९१४, मृत्यू १९७१);

जन्मगाव गोंदिया (तालुका गोंदिया, जिल्हा मंडारा); शिक्षण प्राथमिक; स्वातंत्र्य आंदोलनात यांनी भाग घेतल्यामुळे ६ महिने शिक्षा भोगावी लागली; शासनाकडून आर्थिक अनुदान मिळाले आहे.

गहरिया, पुरुषोत्तम सुखालाल (जन्म १९१२),

जन्मगाव अंवागड चौकी (तालुका व जिल्हा राजनांदगाव); हल्लीचे वास्तव्य नागपूर येथे; शिक्षण हिंदी चौथ्या इयत्तेपर्यंत; १९४१ साली वैयक्तिक सत्याग्रहात भाग घेतल्याबद्दल २ महिने स्थानवद्ध होते; १९४२ साली चळवळीत यांनी भाग घेतला, त्याबद्दल अटक होऊन प्रथम २ महिने स्थानवद्ध होते; नंतर ६ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा झाली, ती रायपूर तुरुंगात भोगली.

गणपत सखाराम

जन्मगाव वाडेगाव (तालुका वाळापूर, जिल्हा अकोला); शिक्षण सातव्या इयत्तेपर्यंत; यांनी १९३२ मध्ये चळवळीत भाग घेतला; शासनाकडून सन्मानपत्र मिळाले.

गणवीर, वारलु गोपाळा (जन्म १९२२),

जन्मगाव मालची (तालुका उमरेड, जिल्हा नागपूर); १९४२ मध्ये गुप्त प्रचार करण्याच्या आरोपावरून ५ महिने कारावास भोगावा लागला.

गणवीर, फागो गोपाळा (जन्म १९०३),

जन्मगाव पालची (तालुका उमरेड, जिल्हा नागपूर); कुही स्टेशन जवळच्या जाळपोळीत यांना पकडण्यात आले; १५ दिवस कच्च्या कैदेत ठेवल्यावर सोडून दिले.

गयलोत, रघुवीरसिंह गणपतसिंह (जन्म १९०४),

जन्मगाव घनज (तालुका मूर्तिजापूर, जिल्हा अकोला); शिक्षण चौथ्या इयत्तेपर्यंत; स्वातंत्र्य

चळवळीत यांनी दारू गुत्यावर पिकेटिंग, परदेशी मालावर बहिष्कार घालणे, वगैरे कार्ये केली, जंगल सत्याग्रहातही भाग घेतला; शासनाकडून सन्मानपत्र मिळाले; आर्थिक सहाय्य मिळते.

गणपतचाटी मातंड

जन्मगाव नागपूर (तालुका व जिल्हा नागपूर); शिक्षण साक्षर; १९३० रोजी जंगल सत्याग्रहाच्या वावरीत लोकजागृती करीत असताना यांना ६ महिन्यांची सक्तमजुरीची शिक्षा झाली, ५० रु. दंड, दंड न दिल्यास १ महिना शिक्षा होती ती यांनी नागपूर जेलमध्ये भोगली; शासनाकडून सन्मानपत्र मिळाले आहे.

गभने, विठ्ठल गणपतराव

जन्मगाव आर्वी (तालुका आर्वी, जिल्हा वर्धा); शिक्षण मॅट्रिक; यांनी १९३० साली जंगल सत्याग्रहात भाग घेतल्याबद्दल अटक होऊन ३ आठवडे कच्च्या कैदेत ठेवले व खटला होऊन ३०० रुपये दंड व दंड न भरल्यास सहा आठवड्यांची सश्रम कारावासाची शिक्षा झाली.

गवई, मारोती पिराजी

जन्मगाव भरतपूर (तालुका वाळापूर, जिल्हा अकोला); शिक्षण मराठी प्राथमिक; यांनी स्वातंत्र्य आंदोलनात सत्याग्रहात भाग घेतला; टेलिफोनच्या तारा तोडणे, जनजागृतीची कामे केली, त्याबद्दल ३ महिने तुरुंगवासाची शिक्षा झाली; शासनाकडून रुपये २५० आर्थिक सहाय्य मिळाले, सन्मानपत्रही मिळाले आहे.

गवई, जैराम परशाराम (जन्म १९१३),

जन्मगाव भरतपूर (तालुका वाळापूर, जिल्हा अकोला); शिक्षण मराठी प्राथमिक; स्वातंत्र्य आंदोलनात १९३२ साली परदेशी मालावर बहिष्कार टाकण्याच्या व १९४२ साली टेलिफोनच्या तारा तोडण्याच्या कार्यक्रमात यांनी भाग घेतला होता; यांना दोन वेळा ४ महिन्यांची शिक्षा झाली; महाराष्ट्र शासनाकडून रु. २५० आर्थिक सहाय्य मिळाले.

गवते, विनायकराव नयूजी (जन्म १९०७),

जन्मगाव वेला (तालुका उमरेड, जिल्हा नागपूर); शिक्षण इंग्रजी दुसऱ्या इयत्तेपर्यंत; १९३३ मध्ये प्रभात फेऱ्या, विदेशी कापड होळी, प्रचार, सूत कताई, खादी प्रचार, हरिजन कार्य, किसान

चळवळी इ. कार्ये केली; १९३९ मध्ये सत्याग्रहा-
मध्ये ६ महिने शिक्षा झाली; सन्मानपत्र मिळाले
आहे.

गवळी, महादेव मनाळी,

मूळगाव चांदूरवाजार (तालुका अचलपूर, जिल्हा
अमरावती); शिक्षण मराठी चौथ्या इयत्तेपर्यंत;
१९४० व १९४२ च्या आंदोलनात भाग घेतला;
प्रचार कार्य केले; १९४२ साली ३० फटक्यांची
शिक्षा झाली.

गहलोद, किसनसिंह गोपालसिंह (जन्म १९०५),
जन्मगाव मौजा हिवरा (हिवरी) (तालुका उम-
रेड, जिल्हा नागपूर); शिक्षण इंग्रजी दुसऱ्या
इयत्तेपर्यंत; १९३० मध्ये ६ महिने सक्तमजुरी
व २०० रुपये दंडाची शिक्षा झाली; सन्मानपत्र
मिळाले आहे.

गहलोत, बिसनसिंग अडकूसिंग (जन्म १९१०),
जन्मगाव कुही (तालुका उमरेड, जिल्हा नागपूर);
शिक्षण मराठी पाचवी; १९३० रोजी जंगल
सत्याग्रहात यांना पकडले व ६ महिने सक्तमजुरीची
शिक्षा झाली; ती नागपूरतुरुंगात भोगली; १९३१
मध्ये हुंजाबाद-जेलमधून महात्मा गांधी-आर्याविन
समझोत्यामुळे सुटले; १९४२ साली एक वर्ष भूमि-
गत राहून कार्य केले; सन्मानपत्र मिळाले आहे.

गहिलोट, भीमसिंह गोविंदसिंह (जन्म १९०५),
जन्मगाव पातूर (तालुका वाळापूर, जिल्हा
अकोला); शिक्षण बी.ए. हिंदी साहित्य विशारद;
स्वातंत्र्यलढ्यात यांनी १९४० साली असहकार
चळवळीत भाग घेतला म्हणून यांना ७ दिवस
जेल व ५०० रु. दंड झाला; शासनाकडून सन्मान-
पत्र मिळाले आहे.

गंगाप्रसाद, जमनालाल (जन्म १८९४),

जन्मगाव खांडवा (तालुका मलकापूर; जिल्हा
बुलडाणा); १९३० साली दारू पिकेटिंग केले
ल्याबद्दल ३ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा झाली.

गंगोत्री, चुन्नीलाल गोपीचंद (जन्म १९०६, मृत्यू
१९६१),

जन्मगाव हुंसापुरी (तालुका व जिल्हा नागपूर);
शिक्षण प्राथमिक; झेंडा सत्याग्रहात ७ दिवस
कच्च्या कैदेत काढावे लागले; १९३० मध्ये ताडी
दुकानावरच्या निरोधनात अटक व ६ महिने
सक्तमजुरीची शिक्षा भोगावी लागली.

गंगोत्री, बाबूलाल झंडलाल

जन्मगाव नागपूर (तालुका व जिल्हा नागपूर);
शिक्षण आठव्या इयत्तेपर्यंत; १९४२ मध्ये कच्च्या
कैदेत ठेवल्यावर ६ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा
भोगावी लागली; यांना सन्मानपत्र मिळाले;
२५० रु. मानधनही मिळाले आहे.

गंगोत्री, बिहारीलाल गोपीचंद (मृत्यू १९६८),

जन्मगाव हुंसापुरी (तालुका व जिल्हा नागपूर);
सन १९३३ मध्ये गंजीपठ येथे निरोधने करीत
असताना यांना अटक झाली व ६ महिने सक्त-
मजुरीची शिक्षा झाली; १९६८ साली मृत्यू
पावले; ५० रुपये दरमहा पेन्शन मिळत
होती.

गार्डनकर, श्रीराम मास्ती (जन्म १९०४),

जन्मगाव वरण (तालुका व जिल्हा अमरावती);
शिक्षण बी. ए., एल.एल. बी.; यांना १९३० साली
जंगल सत्याग्रहात भाग घेतल्यामुळे ६ महिने
सक्तमजुरीची शिक्षा झाली; शासनाकडून आर्थिक
सहाय्य मिळाले; सन्मानपत्र मिळाले; ताम्रपटही
मिळाला.

गाढे, किसनराव रामजी (जन्म १९१०),

मूळगाव असलगाव (तालुका जामोद जळगाव,
जिल्हा बुलडाणा); शिक्षण मराठी माध्यमिक
ट्रेड; १९३३ मध्ये अकोला येथे जंगल सत्याग्रहात
जात असताना यांना पकडण्यात आले व ६ महिने
सक्तमजुरीची शिक्षा देऊन अकोला जवळपूर
जेलमध्ये पाठविण्यात आले; १९४२ मध्ये १ वर्ष
४ महिने स्थानवद्ध होते; १९४५ मध्ये झेंडाबंदना-
बद्दल यांना पकडून ६ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा
देण्यात आली व २५ रुपये दंड ठोठावण्यात आला;
महाराष्ट्र शासनाकडून ५० रुपये मासिक मानधन
व सन्मानपत्र मिळाले आहे.

गाडगे, अभिमन्यु जागोबा (जन्म १९१२),

जन्मगाव ब्राम्हणी (तालुका व जिल्हा नागपूर);
शिक्षण इंग्रजी चौथ्या इयत्तेपर्यंत; यांना १९३१
मध्ये ६ महिन्यांची व १९३२ मध्ये ६ महिन्यांची
सक्तमजुरीची शिक्षा झाली; शासनाकडून
सन्मानपत्र मिळाले आहे.

गाडेदिया, मांगोलाल रामगोपाळ (जन्म १८९९),

मूळगाव खामगाव (तालुका खामगाव, जिल्हा
बुलडाणा); शिक्षण कॉलेज प्रथम वर्ष; १९३०

मध्ये यांनी जंगल सत्याग्रहात भाग घेतला, त्या-
बद्दल ६ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा व २५०
रुपये दंड झाला.

गाढवे, गंगाधर नागोबाजी (जन्म १९१८),

जन्मगांव उखाडा (तालुका आर्वी, जिल्हा वर्धा);
शिक्षण मराठी चौथ्या इयत्तेपर्यंत, मांदा स्टेज
पोलीस स्टेज गोंडोवारात सर्व सरकारी दप्तर-
कचेऱ्या जाळण्यात हे होते; पकडले जाऊन वटला
भरला गेला व यांना १ वर्षे सक्तमजुरीची शिक्षा
झाली; सरकारी अनुदान मिळाले आहे.

गाढवे, सदाशिव अप्पा (जन्म १८९९),

जन्मगाव मोर्शी (तालुका मोर्शी, जिल्हा
अमरावती); शिक्षण इंग्रजी दुसऱ्या इयत्तेपर्यंत;
१९२० पासून स्वराज्य मिळविण्याच्या प्रयत्नात
नहभागी होते; १९४२ साली चले जावच्या
चळवळीत १ वर्षे शिक्षा झाली.

गायकवाड, नामदेव रघुजी

जन्मगांव निवी (तालुका व जिल्हा अकोला);
शिक्षण मराठी मानव्या इयत्तेपर्यंत; १९३२ मध्ये
चळवळीत भाग घेतला; त्याबद्दल ४ महिने सश्रम
कारावासाची शिक्षा देण्यात आली.

गायकवाड, बासुदेव नारायणराव (जन्म १९०९),

जन्मगाव भारसवाडा (तालुका आर्वी, जिल्हा
वर्धा); शिक्षण मराठी सहावीपर्यंत; १९३० साली
जंगल सत्याग्रहात भाग घेतला, त्याबद्दल ६ महिने
सक्तमजुरीची शिक्षा झाली होती; आष्टी
पोलीस स्टेज जाळण्याच्या कामात यांनी भाग
घेतला होता.

गायधने, रामा पांडुरंग (जन्म १९०६),

जन्मगाव मुंदरी (तालुका व जिल्हा भंडारा);
शिक्षण मराठी सहाव्या इयत्तेपर्यंत; यांना १९३०
साली जंगल सत्याग्रहात ३ महिने सश्रम
कारावास झाला; दारू पिकेटिंग व प्रभात फेरी
यामध्ये भाग घेतला होता.

**गावंडे, लक्ष्मण अर्जुन (जन्म १९०३, मृत्यू
१९७०);**

जन्मगाव पहरजिरा (तालुका खामगाव, जिल्हा
बुलडाणा); शिक्षण मराठी माध्यमिक; १९४२
मध्ये यांना बुलडाणा जेलमध्ये ६ महिनेपर्यंत
ठेवले होते; १९४३ मध्ये जवळपूर जेलमधून
मुटले; शासनाकडून सन्मानपत्र मिळाले आहे.

गावडे, यशवंत जागोबा (जन्म १९०८);

जन्मगाव बांकी (तालुका व जिल्हा यवतमाळ);
शिक्षण वकिली; १९४२ च्या आंदोलनात
यांनी भाग घेतला होता; मंगळू दस्तगीर, तालुका
चांदूर येथील भाषणात अटक झाली व १४ महिने
स्थानबद्ध रहावे लागले, नागपूर जेलमध्ये होते;
पुढे दोन वेळा यांना जंगल सत्याग्रहात व शस्त्र
सत्याग्रहात अटक झाली होती, पण सोडून देण्यात
आले होते; शासनाकडून पेंशन मिळते.

गावंडे, वामनराव जानबाजी (जन्म १८९३),

जन्मगाव दत्तापूर (तालुका चांदूर, जिल्हा
अमरावती); शिक्षण आठव्या इयत्तेपर्यंत; यांनी
१९२५ सालापासून स्वातंत्र्यलढ्यात भाग घेतला
होता; १९३० साली चांदूर जंगल सत्याग्रहात
भाग घेतल्याबद्दल ६ महिने सश्रम कारावास व
५०० रुपये दंड झाला; शासनाकडून २०० रुपये
मासिक मानधन मिळाले; सन्मानपत्रही मिळाले
आहे.

गावंडे, सखाराम सिताराम (जन्म १९०९),

जन्मगाव दिग्रस बु. (तालुका वाळापूर, जिल्हा
अकोला); स्वातंत्र्य आंदोलनात १९३२ मध्ये
सत्याग्रहामुळे ४ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा
झाली; बुलंदिन वाटल्याबद्दल १९४२ मध्ये
१५ दिवसांची शिक्षा झाली; सन्मानपत्र मिळाले;
एकवेळ रुपये २५० आर्थिक सहाय्य दिले
आहे; ५० रु. निवृत्तिवेतन मिळते.

गांजिवार, रजाराम डोमाणो

जन्मगाव तुमसर (तालुका व जिल्हा भंडारा);
शिक्षण मॅट्रिक; १९३० मध्ये दारूच्या दुकानावर
पिकेटिंग केले, त्याबद्दल यांना अटक होऊन
४ महिने सश्रम कारावासाची शिक्षा देण्यात आली.
ती नागपूर कारागृहात भोगली.

गांधी, निल्लव्या बाल्लव्या कोंडाल (जन्म १९०५),

जन्मगाव वर्धा (तालुका व जिल्हा वर्धा);
शिक्षण चौथ्या इयत्तेपर्यंत; स्वातंत्र्य आंदोलनात
१९२३ साली नागपूर येथे झेंडा सत्याग्रहात भाग
घेतल्याबद्दल सहा महिने सक्तमजुरीची शिक्षा
व एक महिना साधी कैद; १९३२ सालामध्ये
कायदेभंगाच्या चळवळीत जंगल सत्याग्रहात सहा
महिने सक्तमजुरीची शिक्षा व रु. ५० दंड अगर
दोन महिने सक्तमजुरीची शिक्षा दिली;
शासनाकडून सन्मानपत्र, ताम्रपट व आर्थिक
सहाय्य मिळाले.

गांधी, महादेव रामन्ना पोद्दुवार (जन्म १९१९), जन्मगाव नागपूर (तालुका व जिल्हा नागपूर) शिक्षण मराठी चौथीपर्यंत; यांनी १९४२ साली आंदोलनात भाग घेतला त्यामुळे अटक होऊन ३ वर्षे सक्तमजुरीची शिक्षा झाली; शासनाकडून यांना एकवार ५०० रुपये अनुदान व सन्मानपत्रही मिळाले आहे.

गांधी, महादेव रामन्ना (जन्म १९२०), जन्मगाव नागपूर (तालुका व जिल्हा नागपूर); शिक्षण मराठी चौथ्या इयत्तेपर्यंत; १९४२ साली चलेजावच्या चळवळीत भाग घेतला, विध्वंसक कार्य केले, बॉरंट निघून अटक झाली व ३ वर्षे सक्तमजुरीची शिक्षा झाली; शासनाकडून सन्मानपत्र मिळाले.

गांधी, लक्ष्मीदास पुरुषोत्तम

जन्मगाव तलाजा (गुजरात); वास्तव्य नागपूर; शिक्षण इंग्रजी सहावीपर्यंत; यांनी १९३१ साली काठेवाड परिषदेत भाग घेतला, त्यावद्दल १॥ महिना शिक्षा झाली; १९३२ मध्ये मीठ सत्याग्रहात भाग घेतल्यावद्दल ६ महिने अहमदाबाद व नाशिक तुरुंगात होते; १९३३ साली भगतसिंह दिनाचा प्रचार केला त्यावद्दल ३ महिने शिक्षा झाली; १९३३-३४ साली व्यक्तिगत सत्याग्रहात १ वर्षाची शिक्षा झाली.

गावंडे, मारोती बळीराम (जन्म १९०९),

जन्मगाव वाई (तालुका मूर्तिजापूर, जिल्हा अकोला); शिक्षण सिसव्या वर्गापर्यंत, यांनी १९३० साली चळवळीत भाग घेतल्यावद्दल १ वर्षे सक्तमजुरीची शिक्षा झाली.

गिरी (गोसावी), उत्तमगिर बळीरामगिर (जन्म १९२०),

जन्मगाव कापूसतळणी (तालुका व जिल्हा अमरावती); शिक्षण सातवीपर्यंत; १९४२ च्या चलेजाव संग्रामात सरकार विरोधी भाषणे करण्यावद्दल अटक होऊन ३॥ महिने तुरुंगवास व ६ महिने स्थानवद्धतेची शिक्षा भोगावी लागली; महाराष्ट्र शासनाने सन्मानपत्र व रुपये २५० अनुदान दिले आहे.

गिरी, प्रल्हादगिर बालगिर (जन्म १९०९, मृत्यू १९५४),

मूळगाव टेंवा (तालुका व जिल्हा अमरावती); शिक्षण मराठी सातव्या इयत्तेपर्यंत; १९३० साली

जंगल सत्याग्रहात भाग घेतला; त्यावद्दल यांना भारत संरक्षण कायद्यान्वये ६ महिने सश्रम कारावासाची शिक्षा देण्यात आली होती, शासनाकडून निवृत्तिवेतन मिळते; सन्मानपत्रही मिळाले आहे.

गिरी, उत्तम हरिभाऊ

जन्मगाव केळीवेळी (तालुका आकोट, जिल्हा अकोला); शिक्षण मॅट्रिक; यांनी प्रचार पत्रे वाटली, भितीपत्रे चिकटविली; भूमिगत कार्य केले; सरकारी कचेऱ्यांना आगी लावण्याच्या कार्यक्रमात सहभागी झाले; शासनाकडून सन्मानपत्र व मानधन मिळाले.

गिरी, रामगिरी दशरथ (जन्म १९२३),

जन्मगाव दिग्रस बु. (तालुका वाळापूर, जिल्हा अकोला); शिक्षण मराठी प्राथमिक; तारा तोंडण्यावद्दल १५ दिवस शिक्षा झाली, स्वातंत्र्य आंदोलनात यांनी प्रचार व लोकजागृतीचे काम केले; महाराष्ट्र शासनाकडून सन्मानपत्र मिळाले.

गिरोलकर, शंकरासिंह पैकासिंह (जन्म १८९६),

जन्मगाव यवतमाळ (तालुका व जिल्हा यवतमाळ); शिक्षण बी.एससी; यांनी सन १९३० मध्ये जंगल सत्याग्रहात बुलेटिन काढली, जनजागृती द्वारे आंदोलनात भाग घेतला, त्यावद्दल ९ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा व १०० रु. दंड करण्यात आला; शासनाकडून निवृत्तिवेतन व सन्मानपत्र मिळाले.

गोरे, काशीराम सुखदेव (जन्म १९२०),

जन्मगाव माटरगाव (तालुका खामगाव, जिल्हा बुलडाणा); शिक्षण माध्यमिक; आंदोलन काळात यांनी प्रचार कार्य केले; १९४२ मध्ये २ आरोपाखाली १६ महिन्यांची शिक्षा दिली ती एकदम भोगावयाची होती; शासनाकडून सन्मानपत्र व शैक्षणिक सवलत मिळाली आहे.

गिऱ्हे, सुखदेव शिवराम (जन्म १९२०),

जन्मगाव आळेगाव (तालुका वाळापूर, जिल्हा अकोला); शिक्षण सातवीपर्यंत; स्वातंत्र्य आंदोलनात यांनी भाग घेतल्यावद्दल ३ महिने कारावास भोगला; महाराष्ट्र शासनाकडून सन्मानपत्र मिळाले व पत्नीला २५ रुपये पेन्शन मिळत आहे.

गुप्ता, रामअवतार वसधारीलाल केसस्वामी
जन्मगाव डव्होरा (जिल्हा रीमा); वास्तव्य
महाराष्ट्रात; शिक्षण हिंदी प्राथमिक, जंगल
सत्याग्रहात यांना वर्धा येथे ६ महिने सक्त-
मजुरीची शिक्षा झाली; १९४२ माली भूमिगत
राहून काम करीत असत; शासनाकडून आर्थिक
सवलत, सन्मानपत्र व शिक्षण सवलत मिळाली.

गुजर, तुकाराम गणपत

जन्मगाव पाथडी (तालुका अकोट, जिल्हा
अकोला); शिक्षण मराठी दुसरीपर्यंत; स्वातंत्र्य
लढ्यात यांनी हिवरनेड येथे हाती झेंडा धेऊन
मिरवणुकीत भाग घेतल्या, यामुळे यांना ३ महिने
सक्तमजुरी व ५० रु. दंड अशी शिक्षा झाली,
शासनाकडून सन्मानपत्र मिळाले.

गुजर, शंकरराव वापूजी (जन्म १८९९),

जन्मगाव वर्धा (तालुका व जिल्हा वर्धा); शिक्षण
मराठी पहिलीपर्यंत; १९४२ गोळी झेंडा फडकवल्या
त्याबद्दल यांना पकडण्यात आले व ८ महिने सक्त-
मजुरीची शिक्षा झाली, ती नागपूर मेंदुल जेलमध्ये
भोगली; दारुबंदीमाठी निरोधने करीत असताना
मार देऊन १८ दिवस कच्च्या कैदेत ठेवण्यात आले;
रेल्वे रुळ उघडण्यातही यांनी भाग घेतल्या होना;
भूमिगत कार्य केले; शासनाकडून निवृत्तिवेतन
व सन्मानपत्र मिळाले.

गुजर, बाबुलाल नारायणराव

जन्मगाव नागठाणा गुजरी (तालुका वर्धा, जिल्हा
वर्धा); शिक्षण प्राथमिक; १९३२ मध्ये
कायदेभंगाच्या चळवळीत भाग घेतला; मिर्दी
झाडे तोड सत्याग्रहांतही भाग घेतल्या; दारु
गुल्यासमोर आंदोलन केले, त्यावेळी यांना ३
महिने सक्तमजुरीची शिक्षा भोगावी लागली;
शासनाकडून सन्मानपत्र, शिक्षण सवलत व आर्थिक
सहाय्य मिळाले.

गुतहोने, गुलाब गणतराव (जन्म १९०२),

जन्मगाव आप्ठी (तालुका अर्बी, जिल्हा वर्धा);
शिक्षण मराठी सातव्या इयत्तेपर्यंत; १९४२ मध्ये
आप्ठीच्या स्वातंत्र्य चळवळीत सरकारी कचेऱ्या,
कागदपत्रे यांची मोडतोड, जाळपोळ या गुन्ह्या-
साठी यांना पकडून २ महिने ७ दिवस ठेवल्यावर
सोडण्यात आले, हे वर्धा जेलमध्ये होते; यांना
महाराष्ट्र शासनाने सन्मानपत्र दिले.

गुप्ता, कन्हैयालाल झेंडालाल (जन्म १९१०),
जन्मगाव अमरावती (तालुका व जिल्हा अमरा-
वती); शिक्षण आठव्या इयत्तेपर्यंत; सन १९३२
पामून राष्ट्रीय आंदोलनात भाग घेतला; १९४२
च्या चलेजाव आंदोलनात ३ महिन्यांत ५॥ वर्षे
सक्तमजुरीची शिक्षा झाली; भारत सरकारने
ताम्रपट व पेंशन दिले आहे.

गुप्ता, कुंदनलाल रघुनाथ प्रसाद (जन्म १९०२),
मूळगाव फैजाबाद (जिल्हा लखनौ); वास्तव्य
नागपूर; शिक्षण सहाव्या इयत्तेपर्यंत; १९३०
मध्ये प्रतापगड जिल्ह्यात कायदा मोडून मिरवणूक
काढल्याबद्दल १ वर्षे सक्तमजुरीची शिक्षा झाली;
१९३९ मध्ये सॅडम मंडर केममध्ये ७ वर्षे सक्त-
मजुरीची शिक्षा झाली, यावेळी यांना रावळपिंडी,
त्रिचनापल्ली व शेवटी अंदमान या कारागृहांत
ठेवले होते; काकोरी केसमध्ये हे फरारी झाले;
१९४२ मध्ये यांना पकडले व ४५ नाळामध्ये
नागपूर कारागृहात राजबंदी म्हणून ठेवले होते;
शासनाकडून सन्मानपत्र, ताम्रपट व दरमहा २००
रुपये मानिक निवृत्तिवेतन मिळते.

गुप्ता, दिन दयाळ (जन्म १९०९),

जन्मगाव नागपूर (तालुका व जिल्हा नागपूर);
शिक्षण बी. एम्.सी., एल्.एल्. बी.; राष्ट्रीय
आंदोलनात १९४१ माली युद्ध विरोधी सत्याग्रहात
भाग घेतल्या म्हणून अटक व सहा महिने कारावास;
नागपूर युद्ध मंडळाचे सेक्रेटरी म्हणून एक वर्षाचा
कारावास; १९४२ च्या चले जाव चळवळीची
आखणी करणारे पुढारी म्हणून अटक व तीन
वर्षे कारावास, प्रकाश व काँग्रेस सभाचार पाक्षिक
चालविले; नागपूर काँग्रेस कमिटीचे सेक्रेटरी
व अध्यक्ष, मध्यप्रदेश मंत्रिमंडळातील मजूर,
जन्न, घर बांधणी इत्यादि खात्याचे मंत्री;
१९५७ मध्ये मुंबई विधानसभेवर उप सभापती;
नॅशनल स्टुडेंट युनियनचे अध्यक्ष.

गुप्ता, देवीदास ठाकुरदास (जन्म १९१६,
मृत्यू १९६०),

जन्मगाव आप्ठी (तालुका अर्बी, जिल्हा वर्धा);
शिक्षण सातव्या इयत्तेपर्यंत; यांनी १९४२ च्या
चळवळीत विध्वंसक कार्यात भाग घेतल्या त्याबद्दल
६ महिने अंडर ट्रायल होते व ६०० रुपये दंड
भरला.

गुप्ता, बलदेव प्रसाद कालूराम (जन्म १९०२, मृत्यू १९६६),

जन्मगाव झांशी; वास्तव्य उत्तरप्रदेश; सन १९४१ मध्ये व्यक्तिगत सत्याग्रहात दोन वेळा जेल यात्रा; महाराष्ट्र शासनाने रु. ५० पेन्शन मंजूर केले.

गुप्ता, बलदेव प्रसाद जागोप्रसाद (जन्म १८९८), जन्मगाव किशुनपूर (तालुका खागा, जिल्हा तैपूर) (उत्तर प्रदेश); वास्तव्य नागपूर; शिक्षण हिंदी चौथ्या इयत्तेपर्यंत; १९४२ च्या चळवळीत झेंडा वंदन करीत असताना यांना पकडले; नंतर ९ महिन्यांची सक्तमजुरीची शिक्षा झाली; ती नागपूर मध्यवर्ती तुलगात यांनी भोगली; सरकारकडून सन्मानपत्र व आर्थिक सहाय्य मिळाले आहे.

गुप्ता, भैयालाल गणेशलाल (जन्म १९१५),

जन्मगाव नागपूर (तालुका व जिल्हा नागपूर); शिक्षण मॅट्रिक; १९४२ च्या लढ्यात यांनी भाग घेतला होता; प्रचार कार्य, बुलेटिन काढणे, लोकमत जागृत करणे वगैरे कार्य करीत असताना पकडले व ९ महिने हे जेलमध्ये होते; महाराष्ट्र शासनाकडून यांना सन्मानपत्र व दरमहा ५० रुपये पेन्शन व केंद्र सरकारकडून १५० रुपये पेन्शन मिळते.

गुप्ता, कुंजीलाल कालीचरण (जन्म १९२३),

जन्मगाव कामटी (तालुका व जिल्हा नागपूर); शिक्षण हिंदी चौथ्या इयत्तेपर्यंत; स्वातंत्र्य चळवळीत मोडतोड, जाळपोळ, गोळीबारात होते; लाठीमारात यांचे डावे हाताचे हाड मोडल्याने अपंग बनले; भूमिगत कार्य करीत असत; सन्मानपत्र मिळाले.

गुप्ता, टेकचंद वलमद (जन्म १९१५),

जन्मगाव टिमकी (तालुका व जिल्हा नागपूर); शिक्षण प्राथमिक; १९४२ साली भाई बागडी यांचे नेतृत्वाखाली मौदा पोलीस स्टेशनवर हल्ला केला; लालसेनेत भाग घेऊन सरकारी मालमत्ता जाळली; यांनी भूमिगत कार्य केले.

गुप्ता, प्रेमलाल नंदलाल (जन्म १९२२)

जन्मगाव सितावडी (तालुका व जिल्हा नागपूर); शिक्षण हिंदी पाठशाला पर्यंत; १९४२ मध्ये विदेशी मालावर, इंग्रजीवर बहिष्कार; नागपूर

जेलमध्ये अटकेत, १९४२ ते ४४ भूमिगत कार्य केले; शासनाकडून यांना सन्मानपत्र व मुलांना शैक्षणिक सवलत मिळते.

गुप्ता, फुलचंद बलदेव (जन्म १९२३),

जन्मगाव दिग्रस (तालुका दारुवा, जिल्हा यवतमाळ); शिक्षण प्राथमिक; १९४२ च्या चळवळीत सरकार विरोधी कार्य केले; सत्याग्रह मिरवणुकीत भाग घेतला; पृढे भूमिगत कार्य केले.

गुप्ता, बाबुलाल चुन्नीलाल (जन्म १९०४),

जन्मगाव खापा (तालुका सावनेर, जिल्हा नागपूर); शिक्षण प्राथमिक; यांनी १९२१-२२ मध्ये दाहू पिकेटिंगमध्ये भाग घेतला, मारहाण झाली, पकडले जाऊन १४ दिवसांनी सोडून दिले; १९३० साली जंगल सत्याग्रहात भाग घेतल्याबद्दल १५ दिवस अटकेत होते; १९४२ साली चले जाव-च्या जवळवळीत विध्वंसक कार्यात भाग घेतला, त्याबद्दल नामुदायिक दंड वमला गेला; १९४३ साली हैद्राबाद मुक्तिसंग्रामात भाग घेतला; शासनाकडून सन्मानपत्र मिळाले.

गुप्ता, रामलाल चंद्रप्रसाद

जन्म उत्तरप्रदेश, वास्तव्य भंडारा; शिक्षण मॅट्रिक-पर्यंत; १९४०-४१-४२ मधील चळवळीत भाग घेतल्याबद्दल यांना एकूण ३ वर्षे १५ दिवस कारावासाची शिक्षा झाली; शासनाकडून शिक्षण सवलत मिळते.

गुप्ता, रामदयाळ अयोध्याप्रसाद (जन्म १९१६),

जन्मगाव अमरावती (तालुका व जिल्हा अमरावती); शिक्षण इंटर; स्वातंत्र्य आंदोलनात सभा मिरवणुकीत वेळोवेळी भाग घेतल्याबद्दल यांना १९४० मध्ये ९ महिने, १९४१ मध्ये ६ महिने शिक्षा; १९४२ मध्ये २ वर्षे त्यानवढ करण्यात आले होते; यांना भारत सरकारचे २०० रु. मानधन मिळते. महाराष्ट्र विधान-सभेचे सदस्य.

गुप्ता, कन्ह्यालाल गेंडालाल (जन्म १९१६),

जन्मगाव अमरावती (तालुका व जिल्हा अमरावती); शिक्षण सातव्या इयत्तेपर्यंत; भारतीय स्वातंत्र्य आंदोलनात १९४२ मध्ये भाग घेतल्याबद्दल दोन वर्षे सक्तमजुरीची शिक्षा भोगली; शासनाने सन्मानपत्र दिले आहे; २०० रु. मासिक आजीव मानधन मिळते.

गुप्ता, शाळीग्राम ठाकूरदास (जन्म १९१३), जन्मगाव आप्टी (तालुका आर्वी, जिल्हा वर्धा); शिक्षण मराठी सातव्या इयत्तेपर्यंत; १९४२ च्या आप्टीच्या दंगलीत सरकारी मालमत्तेची हानी, जाळपोळ केल्याच्या आरोपावरून यांना १ महिना ७ दिवस वर्धा जेलमध्ये कच्च्या कैदेत रहावे लागले होते; शासनाने सन्मानपत्र व शिक्षण नवलत दिली आहे.

गुप्ता, रामलाल बलमद्र प्रसाद

जन्मगाव कोराडी (तालुका गोंदिया, जिल्हा भंडारा); शिक्षण मॅट्रिकपर्यंत; यांनी १९४० मध्ये वैयक्तिक सत्याग्रहात भाग घेतला; पुढे १९४२ मध्ये 'चले जाव' च्या चळवळीत भाग घेतला; त्यावेळी यांना १ महिना सक्तमजुरी व १५ रुपये दंड अशी शिक्षा झाली होती.

गुप्ता, भाऊ उर्फ महावीर उर्फ मन्नालाल प्रसादजी जन्मगाव ववोरा (तालुका गाजीपूर, जिल्हा फतेपूर) (यू. पी.); हल्लीचे वास्तव्य नागपूर; १९४३ साली लुटीत यांनी भाग घेतला; सार्वजनिकरित्या विदेशी कापडाची होळी केली, त्यावेळी यांना २ वर्षांची शिक्षा भोगावी लागली; यांना सन्मानपत्र मिळाले.

गुप्ते, नरहर अमृतराव (जन्म १८९२, मृत्यू १९६५),

जन्मगाव चंद्रपूर (तालुका व जिल्हा चंद्रपूर); शिक्षण दहावीपर्यंत; १९३० मध्ये गडवाल दिनाचे सत्याग्रहांत भाग घेतला; १९४१ साली वैयक्तिक सत्याग्रहात ६ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा झाली; १९४३ मध्ये यांना ६० दिवस स्थानबद्ध करण्यात आले; शासनाकडून सन्मानपत्र मिळाले.

गुरव, गोविंद बालकृष्ण (जन्म १९०५),

जन्मगाव वर्धा (तालुका व जिल्हा वर्धा); शिक्षण मराठी चौथ्या इयत्तेपर्यंत; यांनी १९३२ साली सत्याग्रह केला, चळवळीत भाग घेतला त्यावेळी यांना चार महिने सश्रम कारावासाची शिक्षा देण्यात आली.

गुरव, गोविंद बाळाजी (जन्म १८९८, मृत्यू १९५३),

जन्मगाव खापा (तालुका सावनेर, जिल्हा नागपूर); शिक्षण मराठी चौथ्या इयत्तेपर्यंत;

यांनी १९२१ च्या असहकार चळवळीत निरोधन केले, त्यावेळी यांना ६ महिने सश्रम कारावासाची शिक्षा देण्यात आली.

गुरव, जानकीबाई रामचंद्र (जन्म १८९७, मृत्यू १९५२),

जन्मगाव वर्धा (तालुका व जिल्हा वर्धा); शिक्षण मराठी चौथ्या इयत्तेपर्यंत; यांनी १९३२ मध्ये सत्याग्रह चळवळीत भाग घेतला, त्यावेळी त्यांना ४ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा देण्यात आली.

गुल्हाने, गुलाब गणपतराव (जन्म १९२२),

जन्मगाव आप्टी (तालुका आर्वी, जिल्हा वर्धा); शिक्षण सातव्या इयत्तेपर्यंत; यांनी १९४२ च्या चळवळीत जाळपोळ व नासधूस केल्याबद्दल २७ दिवस कच्च्या कैदेत होते; शासनाकडून सन्मानपत्र मिळाले.

गु. मुस्तफाखाँ अहमदखाँ (जन्म १८९३, मृत्यू १९७०),

जन्मगाव पिंपळगाव राजा (तालुका खामगाव, जिल्हा बुलडाणा); शिक्षण बी.ए.; डी. एस. पी. सक्तीने बेलगाड्या नेत असताना अडथळा केला, म्हणून यांना पकडून १,५०० रुपये दंड व १ महिना कच्च्या कैदेची शिक्षा झाली; स्वातंत्र्य सैनिक म्हणून यांना २५० रुपये अनुदान व सन्मानपत्र मिळाले आहे.

गु., रवानोखाँ गु. मुस्तफाखाँ (जन्म १९१८),

जन्मगाव पिंपळगाव राजा (तालुका खामगाव, जिल्हा बुलडाणा); शिक्षण उर्दू शाळेत सातव्या इयत्तेपर्यंत; १९३९ मध्ये सैन्यात भरती झाले; आझाद हिंद फौजत असताना इंग्रजांविरुद्ध लढा दिला होता, एकूण ८८० रुपये सरकारी मदत मिळाली आहे.

गुरुदेव, मकडे ए. एम्. (जन्म १८८९),

जन्मगाव भंडारा (तालुका व जिल्हा भंडारा); शिक्षण इंटरमिजिएट; १९२० नंतर सरकारी शाळेतील नोकरीचा राजीनामा देऊन राष्ट्रीय शाळा स्थापन केली; १९३० मध्ये जंगल सत्याग्रहात भाग घेतल्याबद्दल कारावास; १९३२ च्या कायदेभंगात सत्याग्रह केल्यामुळे कारावास; १९४२ च्या चले जावच्या आंदोलनात सक्रिय कार्य केल्याबद्दल कारावास; १९४६ साली मध्य प्रदेश विधानसभेवर निवडून आले,

पार्लमेंटरी मंत्री म्हणून मंत्रिमंडळात काम केले ; १९५७ साली मुंबई विधानसभेवर निवडले गेले.

गुलहाणे, शामराव गणपतराव (जन्म १९२८; मृत्यू १९४९),

मूळगाव नवावपूर (नेर) (तालुका दारुवा, जिल्हा यवतमाळ) ; शिक्षण दहाव्या इयत्तेपर्यंत ; सन १९४२ च्या 'चले जाव' चळवळीत भाग घेतला, त्यावेळी यांना ६ महिने सश्रम कारावाणाची शिक्षा देण्यात आली होती.

गुलहाने, सदाशिव मोतीसा (जन्म १९१८) :

मूळगाव खानापूर (तालुका मोर्शी, जिल्हा अमरावती) ; शिक्षण प्राथमिक ; प्रचार कार्यामुळे यांना स्थानवद्ध करण्यात आले होते ; शिक्षण नवलत व सन्मानपत्र मिळाले आहे.

गुंडलवार, सखाराम सोताराम (जन्म १९१२) :

जन्मगाव उमरेड (तालुका व जिल्हा नागपूर) ; शिक्षण इंटर आर्ट्स, ग्रामसफाई, सडका दुरुस्ती, लादी प्रचार व प्रसार, व्याख्यानाने जनजागृती यांनी केली ; १९४३ ते ४७ पर्यंत हे भूमिगत राहून काम करीत असत ; १५ दिवस जेलमध्ये स्थानवद्ध होते, तेवून मुदल्यावर यांना पुन्हा पकडले व ५ महिन्यांनी सोडून दिले.

गोडाम, शंकरराव दौलतराम (जन्म १९१९),

जन्मगाव थादूरवाडा योगावी (तालुका काटोल, जिल्हा नागपूर) ; शिक्षण बी.ए.एल.एल. बी. ; शाळेत बघाच्या दहाव्या वर्षी प्रभात फेरी ; सायं सोंडावंदन, वगैरे कार्यक्रमात भाग घेत ; १९३० च्या जंगल सत्याग्रहात सामील झाले ; कलिजात असताना राष्ट्रीय युवक संघ चळवळीत भाग घेतला ; १९४२ च्या भारत छोडो आंदोलनात सक्रिय भाग ; नागपूर मेडिकल कॉलेजची परीक्षा उध्वस्त केली ; शाळा कॉलेजमध्ये जाणाऱ्या मुलांना अडविणे, त्यांच्या अंगावर रंग फेकणे इ. कार्यक्रम केले, पुढे अटक ; ६ महिने कच्ची कैद, नागपूर सेंट्रल जेल ; १९४३ मध्ये मुदतका ; १९७५ मध्ये ताम्रपट मिळाले ; १९५२ ते वाजपर्यंत आमदार ; महाराष्ट्र प्रदेश काँग्रेस कमिटीचे १९६४ पासून पदाधिकारी.

गोडाम, गोमा गणपत (जन्म १९०९),

मूळगाव सोनगाव ; स्वातंत्र्य चळवळीत सक्रिय भाग घेतला ; १९ मे १९३३ रोजी यांना पकड-

ण्यात आले व ६ महिने नक्तमजुरीची शिक्षा झाली.

गोडाम, पुंडलकराव दौलतराव (जन्म १९२६),

जन्मगाव भादूरवाडा (तालुका काटोल, जिल्हा नागपूर) ; शिक्षण वैद्यकीय ; विद्यार्थी ; दशोत्तम 'राष्ट्रीय युवक संघ' या राष्ट्रीय संस्थेत जाऊ लागले ; काटोल शाळेचा प्रमुख म्हणून काम केले ; नागपूर शहर विद्यार्थी काँग्रेसचे प्रतिनिधी म्हणून मुंबईला गेले ; १९३९ साली जन्मगावी युवक जिविरान प्रामुख्याने भाग घेतला : अस्थिरता निवारण, महामोजन, हरिजननां विहिरीवर पाणी भरू देणे आदी गोष्टी गावान केल्या ; १९४२ च्या लढ्यात नागपूर मेडिकल स्कूलची परीक्षा उध्वस्त लावली ; त्यावेळी पकडण्यात येऊन १० महिन्यांचे वर अंडरट्रायल कैदी म्हणून ठेवले ; नंतर सोडले ; महागाष्ट शासनाने सन्मानपत्र दिले आहे.

गेरवार, लक्ष्मणसिंग चंदनसिंग (जन्म १९०१),

जन्मगाव केलोद (तालुका नावनेर, जिल्हा नागपूर) ; शिक्षण मराठी निमरीपर्यंत ; १९४० च्या स्वातंत्र्य लढ्यात यांनी भाग घेतला होता ; म्हणून यांना अटक होऊन ५॥ महिने नक्तमजुरीची शिक्षा झाली ; शासनाकडून एकवार २५० रुपये आर्थिक मदत व सन्मानपत्र मिळाले आहे.

गोडू, भिवसन (जन्म १९१०).

जन्मगाव वाडेगाव (तालुका वाड्यापूर, जिल्हा अकोला) ; शिक्षण मराठी नहाव्या इयत्तेपर्यंत ; यांनी १९३२ साली प्रचार कार्य, जंगल सत्याग्रहात भाग घेतला, त्यावेळी १ वर्ष नक्तमजुरीची शिक्षा झाली ; शासनाकडून सन्मानपत्र व आर्थिक सहाय्य मिळाले.

गोखले, गोदख शंकर (जन्म १९१८).

जन्मगाव खापा (तालुका नावनेर, जिल्हा नागपूर) ; शिक्षण मराठी चौथ्या इयत्तेपर्यंत ; १९४२ साली लालमेनतर्फे स्वातंत्र्य आंदोलनात भाग घेतला ; खापा पोलिस स्टेशन. नेत्रे होताना सरकारी इमारती जाळण्यात भाग घेतला होता, त्यामुळे १९४२ मध्ये अटक झाली व २ वर्ष ६ महिने शिक्षा झाली ; शासनाकडून २ वेळा २५० रुपये आर्थिक अनुदान व सन्मानपत्र मिळाले.

गोखले, त्रिबक महादेव (जन्म १९०९),

जन्मगाव अमरावती (तालुका व जिल्हा अमरावती) ; शिक्षण मॅट्रिक ; मिठाचा सत्याग्रह ;

जंगल सत्याग्रह ; परदेशी कापड निरोधन इत्यादि चळवळीत भाग घेतल्याबद्दल मारहाण झाली.

गोखे, फकीर शंकर (जन्म १९१८),

जन्मगाव खापा (तालुका सावनेर, जिल्हा नागपूर); शिक्षण पहिल्या इयत्तेपर्यंत; यांनी १९४२ च्या चळवळीत मालमत्ता नष्ट केली, जाळपोळ केली. त्याबद्दल २ वर्षे सक्तमजुरीची शिक्षा झाली; शासनाकडून शैक्षणिक सवलत मिळाली.

गोगसे, माधोराव महादेवराव (जन्म १९१६),

जन्मगाव आंजी (तालुका व जिल्हा वर्धा); यांना १९३२ साली आर्वी येथे २ वर्षे सक्तमजुरीची शिक्षा झाली होती. ती यांनी वर्धा व नागपूर जेलमध्ये भोगली; सन्मानपत्र मिळाले आहे.

गोड, कोठीराम जानवा (जन्म १९२०),

जन्मगाव नवावपुरा (तालुका काटोल, जिल्हा नागपूर); यांनी १९४२ च्या आंदोलनात भाग घेतला; त्याबद्दल ५ वर्षे शिक्षा झाली; शासनाकडून ताम्रपट व सन्मानपत्र मिळाले.

गोड, भगवान खंडूजी (जन्म १९१२),

जन्मगाव पारम (तालुका वाळापूर, जिल्हा अकोला); शिक्षण दुसऱ्या इयत्तेपर्यंत; यांनी १९३० साली जंगल सत्याग्रहामध्ये भाग घेतला; त्याबद्दल २ दिवस कैदेत होते व १२ रुपये दंड भरला.

गोडबोले, लक्ष्मण भिकाजी (जन्म १९२३, मृत्यू १९४२),

जन्मगाव अकोला (तालुका व जिल्हा अकोला); शिक्षण तिसऱ्या इयत्तेपर्यंत; यांना १९४२ च्या आंदोलनात भाग घेतल्याबद्दल ६ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा झाली.

गोड्डे, नारायण काशीनाथ (जन्म १९१०),

जन्मगाव नागपूर (तालुका व जिल्हा नागपूर); शिक्षण मराठी सातव्या इयत्तेपर्यंत; १९४२ मध्ये बुधवारीतील जळित खटल्यात हे होते; कापड पिकेटिंगबद्दल ६ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा झाली; यांना २५० रुपये मानधन व सन्मानपत्र मिळाले.

गोनाडे, पांडुरंग राणजी

जन्मगाव मुंदरी (तालुका व जिल्हा भंडारा); शिक्षण प्राथमिक; यांनी १९३१ साली दारू पिकेटिंग, सत्याग्रहाचे संचालन व प्रभात फेरी यामध्ये भाग घेतल्याबद्दल १ वर्ष साधी शिक्षा झाली; १९६८ साली मृत्यू पावले.

गोपालक, नामदेवराव सहदेवराव (जन्म १९१८),

जन्मगाव स्वास्ती (तालुका वाळापूर, जिल्हा अकोला); शिक्षण प्राथमिक; यांनी १९३९-४२ च्या स्वातंत्र्य आंदोलनात भाग घेतला त्याबद्दल ४ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा झाली; १९४२ मध्ये तीन आठवडे वर्धा जेलमध्ये स्थानबद्ध होते.

गोमासे, दौलत दमडाजी (जन्म १९१३),

जन्मगाव साहूर (तालुका आर्वी, जिल्हा वर्धा); शिक्षण दुसऱ्या इयत्तेपर्यंत; यांनी १९४२ च्या आष्टी सत्याग्रह व जाळपोळीत भाग घेतल्याबद्दल ४ महिन्यांची शिक्षा वर्धा जेलमध्ये भोगली.

गोलीवार, जगन्नाथ नागोजी

जन्मगाव सानगडी (तालुका साकोली, जिल्हा भंडारा); शिक्षण माध्यमिक; यांनी १९३० व १९४२ साली जनजागृती आंदोलनात भाग घेतला; त्याबद्दल १९३० मध्ये ६ महिन्यांची शिक्षा झाली व १९४३ साली रायपूर जेलमध्ये शिक्षा भोगली; शासनाकडून सन्मानपत्र व मानधन देण्यात आले.

गोवारी, गोपाळ किसन (जन्म १९०४ मृत्यू १९७३),

जन्मगाव वालाघाट, वास्तव्य नागपूर; शिक्षण मराठी तिसरीपर्यंत; १९३२ मध्ये दारू पिकेटिंगमध्ये यांना पकडले व शिक्षा झाली; शासनाकडून २५० रुपये अनुदान व सन्मानपत्र मिळाले आहे.

गोवारी, दुग्गा चांगो (जन्म १९१०),

जन्मगाव रामटेक (तालुका रामटेक, जिल्हा नागपूर); १९४२ च्या चळवळीत सरकारी कचेऱ्या, रेल्वे स्टेशन जाळणे, इजिनाची मोडतोड करणे वगैरे कार्यक्रमांत यांनी भाग घेतला, तहसील कचेरीवर स्वातंत्र्यध्वज उभारला; मिलिटरीने यांना पकडले व नागपूर येथे ३ वर्षे सक्तमजुरीची शिक्षा झाली; ११ वर्षांनी हे तुरुंगातून सुटले; शासनाने २५० रुपये अनुदान, ५० रुपये दरमहा पेन्शन, सन्मानपत्र व शैक्षणिक सवलत दिली आहे.

गोंविंदानी, चौडथराव भिमनदास

जन्मस्थान सामोरिया (तालुका डोकोरी) (सिंधप्रांत); हल्लीचे वास्तव्य यवतमाळ; शिक्षण सातव्या इयत्तेपर्यंत; यांनी १९४२ सालच्या 'चले जाव' च्या चळवळीत भाग घेतला, त्यावद्दल यांना १५ फटक्यांची शिक्षा देण्यात आली.

गोसाई, बिरेंद्रपुरी आवंदपुरी

जन्मगाव मुरदाडा (तालुका गोंदिया, जिल्हा भंडारा); शिक्षण नवव्या इयत्तेपर्यंत; १९३० च्या जंगल सत्याग्रहात यांनी भाग घेतला, यांच्यावर खटला भरण्यात येऊन १११ वर्ष कारावासाची शिक्षा झाली; १९६३ मध्ये मृत्यू पावले; शासनाकडून सन्मानपत्र मिळाले.

गोसावी, केशवपुरी गोंविंद पुरी (जन्म १९०८)

जन्मगाव सिरजगाव (तालुका अचलपूर, जिल्हा अमरावती); शिक्षण प्राथमिक; १९३० साली यांनी जंगल सत्याग्रहात भाग घेतला; १९४२ साली चले जावच्या चळवळीत भाग घेतला. पोस्टाची हानी केली, त्यावद्दल पकडले गेले, मारहाण झाली व खटला चालून १ वर्ष सक्तमजुरीची शिक्षा अमरावती जिल्हा कारागृहात भोगली; शासनाकडून अनुदान, स्वातंत्र्य सैनिक निवृत्ति-वेतन व सन्मानपत्र मिळाले.

गोसावी, रामचंद्र सदाशिव (जन्म १९१०),

जन्मगाव पौनी (तालुका व जिल्हा भंडारा); यांना वर्धा जिल्हा कलेक्टर कचेरीवर १९३२ मध्ये झेंडा लावण्याच्या प्रयत्नात पकडले व ६ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा झाली; नागपूर जेलमध्ये शिक्षा भोगली; शासनाकडून यांना सन्मानपत्र मिळाले; दरमहा ५० रुपये निवृत्ति वेतन मिळते.

गोसावी, रामकरण बीजगीर

जन्मगाव तळेगाव (तालुका आर्वी, जिल्हा वर्धा); शिक्षण मराठी चौथ्या इयत्तेपर्यंत; १९३० साली तळेगाव जंगल सत्याग्रहात भाग घेतला त्यावद्दल ३ महिने सक्तमजुरी व ३० रु. दंड झाला; यांना सन्मानपत्र व २५० रु. अनुदान मिळाले.

गोसावी, युद्धगीर हिरागीर (जन्म १९०८ मृत्यू १९५१),

मूळगंवि वंडोदा (तालुका व जिल्हा नागपूर); शिक्षण मराठी प्राथमिक; १९४२ च्या स्वातंत्र्य

संग्रामातील एका दंगलीत यांना अटक झाली त्यावेळी यांना साडेचार वर्षांची शिक्षा झाली.

गोस्वामी (पहेलवान), काशीपुरी कन्हईपुरी

वास्तव्य तुमसर (तालुका व जिल्हा भंडारा); १९४० ते १९४२ चळवळीत सक्रिय भाग घेतल्यावद्दल १३ महिने कारावासाची शिक्षा झाली; सन्मानपत्र मिळाले.

गोसेवाडे, रविंद्र व्यंकटराव (जन्म १९३४, मृत्यू १९७१),

जन्मगाव विलासपूर (म. प्र.), वास्तव्य नागपूर; शिक्षण एम. ए., एलएल. बी.; १९५५ मध्ये गोवा मुक्तिसंग्रामात यांनी भाग घेतला होता.

गोमकाळे, शंकरराव बुध्दुराव (जन्म १९११),

जन्मगाव रायपूर (मध्यप्रदेश); वास्तव्य वर्धा; शिक्षण इंग्रजी पाचव्या इयत्तेपर्यंत; स्वातंत्र्य लढ्यात यांनी सन १९३१-३२ मध्ये प्रभात फेरी, पिकेटिंग करणे, विदेशी वस्त्र जाळणे व प्रचार कार्य करणे यांत भाग घेतला; १९४२ साली प्रत्यक्ष आंदोलनात भाग घेतला, त्यावद्दल यांना ६ महिने १८ दिवसांची सजा झाली; महाराष्ट्र शासनाकडून सन्मानपत्र व शिक्षण सवलत मिळाली.

गोमासे, दीलत दमडाजी (जन्म १९१३),

जन्मगाव साहूर (तालुका आर्वी, जिल्हा वर्धा); शिक्षण मराठी दुसरीपर्यंत; १९४२ च्या स्वातंत्र्यसंग्रामात भाग घेतल्यामुळे ४ महिने वर्धा येथे कच्च्या कैदेत होते.

गोमाते, विठोबाजी यादोजी (जन्म १९०५),

जन्मगाव नागपूर (तालुका व जिल्हा नागपूर); शिक्षण प्राथमिक; १९३० साली दारू पिकेटिंग मध्ये गंजीपेठ विभागात पकडले गेले त्यावेळी ६ महिने सक्त मजुरीची शिक्षा झाली; यांना दरमहा ५० रुपये मिळतात; सन्मानपत्र मिळाले.

गोरडे, मोतीराम लक्ष्मणजी (जन्म १९०६),

जन्मगाव भातकुली (तालुका व जिल्हा अमरावती); शिक्षण मराठी माध्यमिक; १९३० मध्ये जंगल सत्याग्रह केला, त्यावेळी ६ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा झाली; १९३२ मध्ये पुन्हा यांना ६ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा झाली; यांना सन्मानपत्र मिळाले आहे.

गोरवे, फकीर शंकर (जन्म. १९१८),

जन्मगाव खापा (तालुका सावनेर, जिल्हा नागपूर); शिक्षण प्राथमिक; सरकारी माल-मत्तेची जाळपोळ केली, त्यावद्दल २ वर्षे सक्त-मजुरीची शिक्षा झाली; शासनाकडून सन्मानपत्र व आर्थिक सहाय्य मिळते.

गोस्वामी, रामपुरी सुखदेवपुरी (जन्म १९०८),

जन्मगाव साहूर (तालुका आर्वी, जिल्हा वर्धा); शिक्षण मराठी चौथीपर्यंत; १९३० साली जंगल सत्याग्रहात यांनी भाग घेतला, त्यावेळी ४ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा झाली.

गोस्वामी, गणेशपुरी सांवपुरी (जन्म १९००),

जन्मगाव धानोली (तालुका रामटेक, जिल्हा नागपूर); शिक्षण प्राथमिक; झेंडा सत्याग्रहात भाग घेतला; विलायती कापडाचे दुकानावर पिकेटिंग केले; १९४२ मध्ये अटक झाली.

गोंड, गोविंद जालम (मृत्यू १९६७),

जन्मगाव ब्राह्मणवाडा (तालुका आर्वी, जिल्हा वर्धा); शिक्षण मराठी चौथ्या इयत्तेपर्यंत; १९३० मध्ये सत्याग्रहात यांना ३ महिने सक्त-मजुरीची शिक्षा झाली होती.

गोंतम, मन्नासिंह रिसालसिंह (जन्म १९२२),

जन्मगाव गोंदिया (तालुका गोंदिया, जिल्हा भंडारा); शिक्षण मॅट्रिकपर्यंत; १९४२ साली 'चले जाव' च्या चळवळीत भाग घेतल्यावद्दल भारत संरक्षण कायद्यान्वये यांना ६ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा झाली होती.

गौर, गेंदलाल गटरु भोई (जन्म १९१२),

जन्मगाव नागपूर (तालुका व जिल्हा नागपूर); शिक्षण हिंदी तिसरी इयत्तेपर्यंत; यांनी १९४२ मध्ये झेंडा सत्याग्रहात भाग घेतला; ६ महिन्यांची शिक्षा झाली; शासनाकडून सन्मानपत्र व शैक्षणिक सवलत मिळते.

गौर, चुन्नीलाल गोपिचंद कहार (जन्म १९०२, मृत्यू १९६१),

मूळगाव नागपूर (तालुका व जिल्हा नागपूर); १९३० मध्ये दारू निरोधने केल्याने यांना ६ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा झाली, ती नागपूर मध्यवर्ती तुरुंगात भोगली; शासनाकडून २५० रुपये अनुदान व सन्मानपत्र मिळाले आहे.

गौर, जमीपालसिंह सोहवर्वासिंह

जन्मगाव वांदा, उत्तरप्रदेश; सध्या वास्तव्य भंडारा येथे; शिक्षण हिंदी माध्यमिक; १९३० च्या आंदोलनात विद्यार्थीदशेत यांनी शाळा सोडून भाग घेतला; भारत संरक्षण कायद्यान्वये यांना स्थानवद्ध करण्यात आले; १५ ऑगस्ट १९६६ रोजी शासनाकडून सन्मानपत्र देण्यात आले.

गौर, दीनदयाळ मोहनलाल

जन्मगाव नागपूर (तालुका व जिल्हा नागपूर); शिक्षण हिंदी चौथीपर्यंत; वर्धा व रामटेक तालुक्यांत भूमिगत राहून १९४२ ते १९४४-४५ पर्यंत यांनी कार्य केले; सन्मानपत्र मिळाले आहे.

गौर, वरजोरसिंग

जन्मगाव पारिसीवनी (तालुका गोंदिया, जिल्हा भंडारा); १९३० च्या चळवळीत भाग घेतला, त्यावद्दल अटक होऊन यांना ६ महिने सश्रम कारावासाची शिक्षा देण्यात आली; १९४२च्या 'चलेजाव' चळवळीत यांनी भाग घेतला; भारत संरक्षण कायद्यान्वये हे ६ महिने स्थानवद्ध होते.

गौर, वरजोरसिंह जगनसिंह (जन्म १९०६, मृत्यू १९७१),

जन्मगाव परसवाडा (तालुका गोंदिया, जिल्हा भंडारा); शिक्षण मॅट्रिकपर्यंत; स्वातंत्र्य लढ्यात यांनी १९३० साली भाग घेऊन जंगल सत्याग्रह केला म्हणून ६ महिने शिक्षा भोगावी लागली; १९४२ साली चले जावच्या चळवळीत ७ महिने शिक्षा झाली; शासनाकडून यांना २५० रुपये आर्थिक सहाय्य मिळाले आहे.

गौर, मलुकदास (जन्म १९२१, मृत्यू १९७२),

जन्मगाव नागपूर, (तालुका व जिल्हा नागपूर); १९४२ साली चले जावच्या चळवळीत भाग घेतला, यावद्दल भारत संरक्षण कायद्यान्वये ४ महिने नागपूर जेलमध्ये स्थानवद्ध होते; शासनाकडून यांना सन्मानपत्र मिळाले.

गौर, मिठाईलाल धरमू (जन्म १९०७, मृत्यू १९५६),

जन्मगाव नागपूर (तालुका व जिल्हा नागपूर); यांना १९३० साली १ वर्षाची साधी कंद झाली होती; शासनाकडून सन्मानपत्र व आर्थिक सहाय्य मिळाले.

डॉ. गौर, राज वहादूर (जन्म १९२०),
वास्तव्य विदर्भ ; शिक्षण एम्. बी. बी. एस्. ;
१९३९ साली कम्युनिस्ट पक्षात ; १९४० ते
१९४३ हैद्राबाद विद्यार्थी संघटनेच्या कार्य-
कारिणीचे सदस्य ; १९४६ मध्ये निजाम सर-
कारने यांना पकडले व स्थानवद्ध केले ;
तुहंगातून ते पळून गेले ; त्यांना १९५१ मध्ये
पुन्हा पकडले ; १९५२ पर्यंत स्थानवद्ध ; १९५२
च्या सार्वत्रिक निवडणुकीत लोकसभेवर निवड ;
१९४६ पासून हैद्राबाद ट्रेड युनियनचे जनरल
सेक्रेटरी.

गौर, हनुमानसिंह उमेदसिंह (जन्म १९०६),
जन्मगाव भंडारा (तालुका व जिल्हा भंडारा) ;
शिक्षण माध्यमिक ; १९३० च्या जंगल सत्याग्रहात
यांनी भाग घेतला, त्यावद्दल यांच्यावर खटला
भरण्यात येऊन ६ महिने सश्रम कारावासाची
शिक्षा देण्यात आली ; त्यानंतर १९४१ मध्ये
वैयक्तिक सत्याग्रह केला, त्यावद्दल १५ दिवस
स्थानवद्ध होते.

गौर, जमनालाल हेमराज (जन्म १९२६),
जन्मगाव नागपूर (तालुका व जिल्हा नागपूर) ;
शिक्षण नववीपर्यंत ; यांनी भूमिगत राहून काम
केले ; हैद्राबाद सीमापार यांनी काम केले व
हैद्राबाद विमोचनाला मदत केली ; बुलेटिन वाटणे,
पोस्टर्स चिटकविणे, ही कामे केली ; शासनाकडून
सन्मानपत्र मिळाले..

गौर, रामदीन रामचंद्र (मृत्यु १९६०),
जन्मगाव नागपूर (तालुका व जिल्हा नागपूर) ;
शिक्षण प्राथमिक ; १९४२ मध्ये यांना पकड-
ण्याच्या खटपटीत पोलिस असताना हे भूमिगत
राहून काम करू लागले ; ते १९४४-४५
भूमिगत होते ; यांना शासनाने सन्मानपत्र दिले
आहे.

गौर, हरीसिंह भगवानसिंह
जन्मगाव हिवरा हिवरी (तालुका उमरड, जिल्हा
नागपूर) ; शिक्षण दहावीपर्यंत ; आयुर्वेद
विशारद ; १९३० साली जंगल सत्याग्रह केला,
त्यावद्दल यांना १ वर्ष सक्तमजुरीची शिक्षा
झाली ; १०० रुपये दंड अगर ३ महिने शिक्षा
झाली ; यांना शासनाकडून २५० रुपये मानधन
व सन्मानपत्र मिळाले आहे.

गौरकार, परशुराम राघो (जन्म १९०३),
जन्मगाव वेगाव (तालुका वणी, जिल्हा यवत-
माळ) ; शिक्षण इंग्रजी सातव्या इयत्तेपर्यंत ;
स्वातंत्र्यलढ्यात यांनी १९३०, १९४० व
१९४२ साली भाग घेतला, त्यावद्दल १०० रुपये
दंड व ६ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा झाली ;
शासनाकडून यांना ताम्रपट मिळाला आहे.

गोंड, योगीराम जानवा

वास्तव्य महाराष्ट्रात, १९४२ च्या भारत
छोडो आंदोलनात इतर लोकांसमवेत यांनी एका
पोलिनावर तेल ओतून पेटवून दिले, त्यावद्दल
फाशीची शिक्षा देण्यात आली, ती काळ्या
पाण्याची शिक्षा करवून घेतली, १९४७ साली
हे सुटले ; शासनाकडून ताम्रपट व मानधन
देण्यात आले.

घ

घरत, रामकृष्ण गनोबा (जन्म १९१३),

जन्मगाव गणेशपूर (तालुका मोर्शी, जिल्हा
अमरावती) ; १९४२ मध्ये यांना ४ महिने सश्रम
कारावासाची शिक्षा झाली ; शासनाकडून ५० रुपये
मासिक मानधन मिळते.

घाटोळ, पंढरी किसन

जन्मगाव कसारखेड (तालुका बालापुर, जिल्हा
अकोला) ; शिक्षण मराठी प्राथमिक ; स्वातंत्र्य
आंदोलनात १९४२ साली भाग घेतल्यावद्दल
१५ दिवसांची तुहंगावासाची शिक्षा झाली होती.

घाटोळ, सखाराम राघोजी (जन्म १९१२),

जन्मगाव अडगाव (तालुका मोर्शी, जिल्हा-
अमरावती) ; शिक्षण मॅट्रिकपर्यंत ; १९३० मध्ये
जंगल सत्याग्रहात ६ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा
झाली ; १९४० मध्ये तुहंगावाद येथे अटक व
२ वर्षांची सक्तमजुरीची शिक्षा झाली ; १९४२
मध्ये ५ वर्ष सक्तमजुरीची शिक्षा झाली ; या सर्व
शिक्षा अमरावती व रायपूर जेलमध्ये भोगल्या ;
शासनाकडून सन्मानपत्र मिळाले आहे व
दरमहा ५० रुपये अनुदान मिळते.

घाटोळ, नामदेव उकडाजी (जन्म १९०९),

जन्मगाव जोगाव (तालुका खामगांव, जिल्हा
बुलढाणा) ; शिक्षण मराठी आठवीपर्यंत ; यांना
१९३० मध्ये जंगल सत्याग्रहात ६ महिने

सक्तमजुरीची शिक्षा व २५० रुपये दंड किंवा १।। महिना सक्तमजुरीची शिक्षा झाली, दंड न भरता एकूण ७।। महिने शिक्षा भोगली; यांना शासनाकडून सन्मानपत्र मिळाले आहे व केंद्र सरकार २०० रुपये मासिक आजीव मानधन देते.

घाटोळे, सुमन शंकरराव (जन्म १९२३),

जन्मगाव माहली (तालुका दर्यापूर, जिल्हा अमरावती); शिक्षण मराठी सातव्या इयत्तेपर्यंत; यांनी १९४२ साली चले जावच्या चळवळीत झेंडा-बंदनात भाग घेतला, अटक झाली; ३ महिने अंडर ट्रायल होते व ६ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा झाली.

घातले, लालजी नागोजी

वान्तव्य जिल्हा अकोला; १९३२ मध्ये यांनी झेंडा सत्याग्रहाना भाग घेतला; सन्मानपत्र व ७२० रुपये अनुदान मिळाले.

घारकर, जीयालाल लक्ष्मणप्रसाद

जन्मगाव नागपूर (तालुका व जिल्हा नागपूर); शिक्षण हिंदी चौथीपर्यंत; विदेशी कापड दुकानावर यांनी १९३२ साली निरोधन केले; १९३२ मध्ये ३ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा झाली व ५० रुपये दंड अगर दीड महिना शिक्षा झाली. ती यांनी नागपूर जेलमध्ये भोगली; महाराष्ट्र शासनाकडून सन्मानपत्र मिळाले. शैक्षणिक सवलत व दगमहा ५० रुपये अनुदान मिळते.

घावट, नारायण श्रावण (जन्म १९०८),

जन्मगाव पायडी (तालुका अकोट, जिल्हा अकोला); शिक्षण मराठी चौथ्या इयत्तेपर्यंत; यांनी १९२९ साली दाह निरोधनात भाग घेतला; १९३० मध्ये जंगल सत्याग्रह व प्रचार कार्य केले, त्याबद्दल ३ महिने नश्वम कारावासाची शिक्षा देण्यात आली व २५ रुपये दंड झाला, दंड न दिल्यास पुन्हा ३ महिने शिक्षा झाली.

घाळे, देवप्पा चरणप्पा

जन्मगाव गारडगाव (तालुका खामगांव, जिल्हा वृद्धाणा); शिक्षण दुसऱ्या इयत्तेपर्यंत; यांनी १९४२ साली ब्रुलेटिन वाटणे, प्रभानफेच्या काढणे, जनतेत चळवळीचा प्रचार करणे वगैरे कार्ये केल्याबद्दल पोलिसांकडून मारहाण झाली व ६ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा झाली; शासनाकडून आर्थिक सहाय्य व सन्मानपत्र मिळाले.

घांडे, नथुराव माधवराव

वास्तव्य विदर्भात; यांनी सन १९३२ मध्ये मिरवणूक काढली, तेव्हा ३ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा नागपूर जेलमध्ये भोगावी लागली होती.

घिसड, नारायण बाळकृष्ण

जन्मगाव वाशिम (तालुका वाशिम, जिल्हा अकोला); यांनी १९३० साली जंगल सत्याग्रहात भाग घेतला; १९३२ साली भूमिगत कार्य केले; त्यावेळी यांना अनुक्रमे ९ महिने व ३ महिने सक्तमजुरी व ५० रुपये दंड अर्जा शिक्षा झाली; स्वातंत्र्य सैनिक निवृत्तिवेतन मिळते.

घिसाड, नारायण बाळकृष्ण (जन्म १९०२),

जन्मगाव वाशिम, (तालुका वाशिम, जिल्हा अकोला); शिक्षण शालांत परीक्षेपर्यंत; यांनी १९३२ मध्ये स्वातंत्र्य चळवळीत भाग घेतला, त्याबद्दल यांना ४ महिने नुंगवासाची शिक्षा झाली.

घुळधर, नथ्यु राघोजी (जन्म १९०१, मृत्यू १९६९),

जन्मगाव चमक्र (तालुका अचलपूर, जिल्हा अमरावती); शिक्षण मराठी चौथ्या इयत्तेपर्यंत; १९२० सालापासून हे काँग्रेसमध्ये होते; १९४२ साली वेमुदत अमरावती जेलमध्ये असताना आजारी पडल्यामुळे सरकारने यांना सोडून दिले; सन्मानपत्र मिळाले आहे.

घांगडी, काशिनाथ रामजी (जन्म १९११),

जन्मगाव येळीक्रेली (तालुका व जिल्हा वर्धा); शिक्षण मराठी सातव्या इयत्तेपर्यंत; यांना १९३२ च्या सत्याग्रहात १ वर्ष सक्तमजुरीची शिक्षा झाली, ती वर्धा व नागपूर जेलमध्ये भोगली; शासनाकडून सन्मानपत्र व आर्थिक मदत मिळाली.

घोगरे, अबघूत जगदेव (जन्म १८९८),

जन्मगाव भरतपूर (तालुका वाळापूर, जिल्हा अकोला); शिक्षण सहाव्या इयत्तेपर्यंत; स्वातंत्र्य आंदोलनात प्रचार, जनजागृती करीत असत; सन्मानपत्र मिळाले.

घोगरे, बळीराम यादोजी (जन्म १९१०),

जन्मगाव भरतपूर, (तालुका वाळापूर, जिल्हा अकोला); शिक्षण मराठी प्राथमिक; स्वातंत्र्य

आंदोलनात परदेशी मालावर बहिष्कार तसेच टेलीफोनच्या तारा तोडणे इत्यादी कार्यक्रमात यांनी भाग घेतला होता; यांना ४ महिने शिक्षा झाली होती; महाराष्ट्र शासनाकडून रुपये २५० आर्थिक अनुदान मिळाले आहे.

घोटाळे, दयाबाई वहीकर ऊर्फ सौ. सुमन शंकर-राव (जन्म १९२३),

जन्मगाव माहली घोडे (तालुका दर्यापूर, जिल्हा अमरावती); शिक्षण सातवीपर्यंत; १९४२ साली झेंडा बंदन प्रसंगी लाठी चार्ज झाला; माफी न मागितल्यामुळे अटक झाली; ३ महिने काढल्यावर ६ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा झाली, ही शिक्षा वृत्तिन्स वाटल्यावावत होती; यांना सन्मानपत्र मिळाले.

घोटे, निलकंठ भुराजी (जन्म १९२०),

जन्मगाव मोर्शी (तालुका व जिल्हा अमरावती); शिक्षण इंग्रजी पाचव्या इयत्तेपर्यंत; यांनी ब्रिटिश नात्राज्य विरोधी प्रचार, ग्रामोद्योग व स्वदेशी प्रचार, अस्पृश्यता निवारण, युवक संघटन वगैरेत भाग घेतला; शासनाकडून यांना सन्मानपत्र मिळाले आहे व मुलांना शिक्षणवृत्ती मिळते.

घोडाकाडे, जेठू गोमा (जन्म १९११),

जन्मगाव रामटेक (तालुका रामटेक, जिल्हा नागपूर); शिक्षण प्राथमिक; १९३० ते १९३२ सालच्या कायदेभंगाच्या चळवळीत यांनी भाग घेतला, दाहगुते व परदेशी कापडावर पिकेटिंग केले; जंगल सत्याग्रह केला; १९४२ मध्ये झालेल्या रामटेक येथील संग्रामात भाग घेतला होता; सरकारी कचेऱ्या, वेअर हाऊस; रेल्वे वगैरे जाळपोळीत सक्रिय भाग घेतला होता; १९४२ मध्ये यांना अटक झाली, यांचेवर खटला चालून यांना १७ वर्षे सश्रम कारावासाची शिक्षा झाली; पुढे सरकारच्या आदेशावरून ४ वर्षांनी नुटले; सन्मानपत्र मिळाले; एकवेळ ५०० रुपये अनुदान मिळाले आहे.

घोडे, नानाजी नामदेव (जन्म १९१७),

जन्मगाव देवळी (तालुका व जिल्हा वर्धा); स्वातंत्र्य लढ्यात यांनी १९४२ साली भाग घेतला, त्यावेळ ४ वर्षे सक्तमजुरीची शिक्षा झाली होती; शासनाकडून यांना सन्मानपत्र, एकवार ७०० रुपये आर्थिक मदत व मुलांना शैक्षणिक सवलत मिळाली.

व्हीएफ ४८३१—४अ

घोडे, शामराव उकंडी (जन्म १९०२, मृत्यू १९५८),

जन्मगाव लादगड (तालुका आर्वी, जिल्हा वर्धा); शिक्षण मराठी दुसऱ्या इयत्तेपर्यंत; स्वातंत्र्य आंदोलनात भाग घेतल्यावेळ यांना ६ महिने शिक्षा व ४०० रुपये दंड झाला.

घोडेस्वार, रामकृष्ण उकंडेराव (जन्म १९१८),

जन्मगाव आपटी (तालुका आर्वी, जिल्हा वर्धा); शिक्षण मराठी सातवीपर्यंत; १९४२ च्या आपटीच्या दंगल प्रकरणानंतर वर्धा जेलमध्ये ४ महिने कच्च्या कैदेत होते; २६ रु. दंड भरला; यांना महाराष्ट्र शासनाने सन्मानपत्र व शिक्षण सवलत दिली आहे.

घोरमाडे, श्रीमती साळुबाई अवचितराव (वय ९०),

१९३१ साली विदेशी वस्तूवर बहिष्कार आंदोलनात ६ महिन्यांची सक्तमजुरीची शिक्षा भोगली व रुपये १०० दंड भरला; गांधी-आयर्विन कराराने सोडण्यात आले; १९३२ साली झेंडा सत्याग्रहात पकडल्या गेल्या व ३ महिने कारावास भोगला; १९४२ च्या चळेजाव आंदोलनात नागपूरमधील रेल्वे खेडी वाव केसमध्ये भूमिगत राहिल्या व काम केले; महाराष्ट्र शासनाने रुपये १०० मान्यता मंजूर केले आहे.

घोनमोडे, रामचंद्र दिनवाजी (जन्म १९०३, मृत्यू १९३२),

जन्मगाव कामठी (तालुका व जिल्हा नागपूर); यांनी १९३१ मध्ये दाह पिकेटिंग केल्यावेळ ६ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा झाली; शासनाने कडून निवृत्तिवेतन मिळते.

घोरमारे, रामदास कृष्णराव (जन्म १९१३),

जन्मगाव देवगाव (तालुका मुलताई, जिल्हा बैतुल); हल्लीचे यांचे वास्तव्य नागपूर येथे आहे; शिक्षण इंग्रजी पहिलीपर्यंत; त्रिद्यायी-दशेत स्वतंत्र्यसंग्रामात यांनी भाग घेतला; १९३०-३१ साली विदेशी कापडाची होडी, मिरवणुका यात भाग घेतल्यावेळ पकडून मारहाण झाली; १९४६ साली भूमिगत राहून कार्य केले; शासनाकडून यांना सन्मानपत्र मिळाले.

घोंगडे, विश्वनाथ नामदेवराव (जन्म १९२४); जन्मगाव अडगाव (तालुका व जिल्हा अमरावती); शिक्षण सातव्या इयत्तेपर्यंत; यांनी स्वातंत्र्य आंदोलनात १९४२ मध्ये निरोधने केली, आमला येथील रेल्वेपूल उडविण्याच्या कटात सामील झाल्याने अमरावती तुरुंगात दोन वर्षे शिक्षा भोगली; सन्मानपत्र मिळाले आहे.

घोंगे, शेखराव महादेव

जन्मगाव वाघोडा (तालुका सावनेर, जिल्हा नागपूर); यांनी १९३०-३२ सालच्या चळवळीत जंगल सत्याग्रह व दारू पिकेटिंग केले; १९४२ मध्ये ठुक्रानावर पिकेटिंग केल्याबद्दल ७ महिने जवळपूर जेलमध्ये शिक्षा भोगली; शासनाकडून सन्मानपत्र मिळाले.

च

चकोले, आनंदराव यादोवराव

जन्मगाव तुमसर (तालुका व जिल्हा भंडारा); यांनी १९२० सालापासून राष्ट्रीय चळवळीत भाग घेतला; स्वतःच्या राहत्या वाड्यात लोकमान्य टिळक राष्ट्रीय विद्यालय सुरू केले; १९३२ व १९३९ मध्ये कारावास पत्करला व ५०० रुपये दंड सोसला; १९३६ ते १९४० पर्यंत डिस्ट्रिक्ट कौन्सिलचे सभासद म्हणून भारतीय जनतेची सेवा केली व राष्ट्रीय जागृतीचे कार्य केले.

चकोले, गोपाळराव गणपती (जन्म १९०६, मृत्यू १९६७),

जन्मगाव मुढरी (तालुका व जिल्हा भंडारा); शिक्षण प्राथमिक; यांनी १९३८ साली वैयक्तिक सत्याग्रहात भाग घेतला, १९४२ साली १ वर्षाची शिक्षा झाली.

चतुर्वेदी, एच्. के.

जन्मगाव नागपूर (तालुका व जिल्हा नागपूर); शिक्षण वैद्यकीय; १९३० साली झेंडा सत्याग्रहात भाग घेतला; त्याबद्दल परिक्षेला बसू देण्यात आले नाही; १९४०-४१ साली सत्याग्रहात भाग घेतला, १९४२ साली हिंदुस्तानी लाल सेनेतर्फे स्वातंत्र्य चळवळीत भाग घेतला व भूमिगत कार्य केले.

चमेडिया, केशरीमल मणीराम (जन्म १९०२, मृत्यू १९५८),

जन्मगाव यवतमाळ (तालुका व जिल्हा यवतमाळ); शिक्षण प्राथमिक; सन १९३० मध्ये

जंगल सत्याग्रहात भाग घेतला, त्याबद्दल अटक झाली व ११ वर्षे सक्तमजुरीची शिक्षा देण्यात आली; शासनाकडून सन्मानपत्र देण्यात आले.

चवंडके, मारोतीराव गोविंदराव (वावाराव) (जन्म १८९६),

जन्मगाव खामगाव (तालुका खामगाव, जिल्हा बुलढाणा); शिक्षण आठव्या इयत्तेपर्यंत; १९३० सालापासून सर्व सत्याग्रहात भाग घेतला; १९३२ मध्ये हे निरोधन करीत असताना ६ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा झाली; यांना सन्मानपत्र व २५० रुपये अनुदान मिळाले आहे.

चवंडके सौ. प्रभावतीबाई मारोतीराव

जन्मगाव चिखली (तालुका चिखली, जिल्हा बुलढाणा); शिक्षण उच्च माध्यमिक; यांनी १९३० पासून भूमिगत काम केले; कार्यकर्त्यांना व स्वातंत्र्य सैनिकांना मदत केली.

चवंडके, प्रल्हाद गोविंद (जन्म १९०७),

जन्मगाव खामगाव (तालुका खामगाव, जिल्हा बुलढाणा); शिक्षण पाचव्या इयत्तेपर्यंत; १९३० मध्ये झेंडा लावण्याचा सत्याग्रह केल्यानंतर यांना ६ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा झाली; १९३१ साली पुन्हा ६ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा झाली; शिक्षा अमरावती कारागृहात भोगली; यांना सन्मानपत्र मिळाले आहे.

चव्हाण, वामन नारायण (मृत्यू १९७४),

जन्मगाव लोहारी (तालुका काटोल, जिल्हा नागपूर); १९४२ साली चले जावच्या चळवळीत इंग्रजी शासनाविरुद्ध प्रचार करणे, बुलेटिन्स छापणे, प्रसारित करणे, वगैरे कामे लालसेने तर्फे केली; पोलिसांचा ससेमिरा चुकविण्यासाठी पुढे भूमिगत राहून कार्य केले; हैद्राबाद मुक्ति संग्रामातही यांनी भाग घेतला; शासनाकडून सन्मानपत्र व शैक्षणिक सवलत मिळाली.

चरपे, मुका गोरख माळी (जन्म १९०३),

जन्मगाव सावनेर (तालुका सावनेर, जिल्हा नागपूर); स्वातंत्र्य आंदोलनात यांनी भाग घेतल्यामुळे अटक होऊन १ महिना स्थानबद्ध, व ५ महिने ८ दिवस नागपूर मध्यवर्ती कारागृहात होते; यांनी सरकारी मालमत्ता जाळली असा आरोप होता, पण खटल्यात निर्दोष सुटले.

चव्हाण, उमरावासिंग चिरसिंह

जन्मगाव रामटेक (तालुका रामटेक, जिल्हा नागपूर) ; १९३० मध्ये सविनय कायदेभंगाच्या चळवळीत यांनी सक्रिय भाग घेतला ; दाह दुकानांवर व परदेशी मालावर निरोधने केली, १९४२ मध्ये वेअर हाऊसवर पिकेटींग केले याबद्दल यांना अटक होऊन १ वर्षांची सक्त-मजुरीची शिक्षा झाली ; शासनाकडून यांना २५० रुपये आर्थिक सहाय्य व सन्मानपत्र मिळाले.

चव्हाण, गणपत बापुजी

जन्मगाव गोविंदपूर (तालुका ब्रह्मपुरी, जिल्हा चंद्रपूर) ; स्वातंत्र्यलढ्यात यांनी भाग घेतल्यामुळे १९३० मध्ये ६ महिन्यांची सक्तमजुरीची शिक्षा झाली ; सन्मानपत्र मिळाले आहे.

चव्हाण, नागोराव गोपाळराव (जन्म १९१०),

जन्मगाव कोंडोली (तालुका मंगरूळपूर, जिल्हा अकोला) ; शिक्षण मराठी माध्यमिक ; यांनी १९३० मध्ये जंगल सत्याग्रह केला ; त्याबद्दल २०० रुपये दंडाची शिक्षा झाली होती.

चव्हाण, महादेवसिंह किसनसिंह (जन्म १९०८),

जन्मगाव कुही (तालुका उमरेड, जिल्हा नागपूर) ; शिक्षण मराठी सहाय्या इयत्तेपर्यंत ; जंगल सत्याग्रहात भाग घेतल्याबद्दल ६ महिने शिक्षा भोगली ; कुही स्टेशन जळीताच्या १९४२ च्या खटल्यात यांना अडीच वर्षे सक्तमजुरीची शिक्षा झाली ; ११ महिने यांना फरारी व्हावे लागले होते ; यांना सन्मानपत्र व ५० रुपये मासिक मानधन मिळते.

चव्हाण, मारोतराव हेवतराव-बादूराव (जन्म १९०२),

मूळगाव गोविंदपूर (तालुका ब्रह्मपुरी, जिल्हा चंद्रपूर) ; शिक्षण मराठी प्राथमिक ; १९३० मध्ये दाह निरोधनावारत ६ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा झाली ; ती यांनी नागपूर तुरुंगात भोगली ; १९३४ मध्ये २ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा झाली ; शासनाकडून यांना सन्मानपत्र मिळाले व रुपये २०० निवृत्तिवैतन दरमहा मिळते.

चव्हाण, शामराव गोविंदराव (जन्म १९११)

जन्मगाव सोनुली (तालुका ब्रह्मपुरी, जिल्हा चंद्रपूर) ; १९३० सालापासून हे चळवळीत भाग घेत असत ; १९३२ मध्ये तरुणांच्या

भरलेल्या सभेत यांना अटक झाली ; ३ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा नागपूरच्या तुरुंगात भोगली ; ५० रुपये दंड भरला गेला नाही म्हणून १९३२ जूनमध्ये सुटका झाली ; शासनाकडून २५० रुपये आर्थिक अनुदान मिळाले आहे.

चाने, गुलाबसिंह रामराबसिंह (मृत्यू १९६४), मूळगाव साँसर (तालुका साँसर, जिल्हा छिंदवाडा) ; वास्तव्य नागपूर ; शिक्षण उर्दू आठव्या इयत्तेपर्यंत ; १९३० मध्ये यांना दाहवंदी निरोधन करीत असताना अटक झाली, त्यावेळी झालेली ३ महिने २० दिवसांची शिक्षा नागपूर कारागृहात भोगली.

चातरकर, गोविंद गणपतराव (जन्म १९०८),

मूळगाव बाभुळगाव (तालुका व जिल्हा यवत-माळ) ; शिक्षण मराठी सहाय्या इयत्तेपर्यंत ; १९३० मध्ये यांनी जंगल सत्याग्रहात भाग घेतला ; त्याबद्दल अटक झाली व नंतर सोडण्यात आले ; १९४२ मध्ये यांनी भूमिगत कार्य केले.

चातूरकर, रामभाऊ रत्ताजी (जन्म १९१४),

जन्मगाव आप्टी (तालुका आर्वी, जिल्हा वर्धा) ; शिक्षण मराठी दुसऱ्या इयत्तेपर्यंत ; १९४२ सालच्या स्वातंत्र्य चळवळीत भाग घेतला, त्याबद्दल १ महिना ५ दिवस कच्ची कैद व ३० रुपये दंड करण्यात आला.

चामाटे, नाना नामदेव (जन्म १९१५),

जन्मगाव हिंगणा (तालुका व जिल्हा नागपूर) ; शिक्षण मराठी चौथ्या इयत्तेपर्यंत ; १९४२ च्या भारत छोडो आंदोलनात भाग घेतला.

चामारे, नामदेव जगोवा

मूळगाव हिंगणा (तालुका व जिल्हा नागपूर) ; शिक्षण मराठी प्राथमिक ; १९४२ मध्ये मोडतोड व सरकारी सामान, इमारतींची जाळपोळ या आरोपावरून अडीच वर्षांची सक्तमजुरीची शिक्षा झाली ; ती नागपूर मध्यवर्ती कारागृहात भोगली ; सरकारकडून दरमहा ५० रुपये मानधन व सन्मानपत्र मिळाले.

चापळे, (तेली) लक्ष्मण नागो (जन्म १९१७),

जन्मगाव नंदापुरी (तालुका रामटेक, जिल्हा नागपूर) ; १९४२ साली नगरधन येथे हे पोचणा

देत असताना पोलिमांनी पकडले, एक आठवडा कच्च्या कैदत ठेवल्यावर नागपूर मध्यवर्ती तुलंगात २ वर्षे सक्तमजुरीची शिक्षा झाली; बालाघाट तुलंगात पाठविण्यात आले; शासनाकडून सन्मानपत्र, शिक्षण सवलत व आर्थिक सहाय्य मिळाले.

चापेकर, टिकाराम कृष्णाजी

जन्मगाव चिमूर (तालुका वरोडा, जिल्हा चांद्रा); शिक्षण मराठी चौथ्या इयत्तेपर्यंत; स्वातंत्र्य लढ्यात १९४२ साली भाग घेतला; सरकारी कामाला अडथळा आणणे, स्वातंत्र्याविषयी लोकमत जागृत करणे हे कार्य केले; चिमूर गावी प्रभात फेरी काढली व इतरांसह पोलीस स्टेशन, कचेरी वगैरे सरकारी इमारती जाळल्या; यांचेवर वॉरंट निघून अटक झाली; ६ महिने अंडर ट्रायल म्हणून जेलमध्ये रहावे लागले, नंतर दोन वर्षे सक्तमजुरीची शिक्षा झाली; परंतु ८ महिन्यांनी सोडण्यात आले.

चापेकर, भूरा पैकू

जन्मगाव नावंगी (तालुका नावनेर, जिल्हा नागपूर); १९४२ च्या स्वातंत्र्य आंदोलनात भाग घेतल्याबद्दल १ महिना पोलीस कस्टडीमध्ये व नंतर ६ महिने अंडर ट्रायल म्हणून तुलंगामध्ये होते.

चिचलेडे, महादेव सखारामजी

जन्मगाव खापा (तालुका नावनेर, जिल्हा नागपूर); १९४२ च्या चळवळीत भाग घेतल्याबद्दल १० महिने सक्तमजुरीची शिक्षा झाली; शासनाकडून सन्मानपत्र, आर्थिक सहाय्य मिळाले आहे.

चिचघरे, बापुराव धोंडबाजी

जन्मगाव वेला (तालुका उमरेड, जिल्हा नागपूर); शिक्षण ज्यूनियर पी. टी. सी; स्वातंत्र्यलढ्यात यांनी भाग घेतल्यामुळे ९ महिने स्थानबद्ध करण्यात आले, ८ महिने अंडर ट्रायल होते; यांना २ वर्षे सक्तमजुरीची शिक्षा झाली; पण वय लहान असल्यामुळे यांना नरसिंग बोस्टन इन्स्टीट्यूटमध्ये १९४५ पर्यंत ठेवण्यात आले; सन्मानपत्र व ५०० रु. मानधनही मिळाले.

चिचघरे, नामदेव उरकुडा (जन्म १९२२),

जन्मगाव नागपूर (तालुका व जिल्हा नागपूर); शिक्षण मराठी चौथ्या इयत्तेपर्यंत १९१९४२ ते

१९४४ पर्यंत हे फरारी होते; भूमिगत कार्य केले; यांना पकडून देण्यासाठी २०० रुपयांचे बक्षीस लावले होते.

चिचुरकर, श्रावण गणपत वाढई (जन्म १९११),

जन्मगाव रामटेक (तालुका रामटेक, जिल्हा नागपूर); यांनी १९३० च्या सविनय कायदे-भंगाच्या चळवळीत भाग घेतला; दारू गुत्पावर व वेअर हाऊसवर निरोधन केले; १९४२ साली तहमील कचेरीवर तिरंगी झेंडा फडकविला; तारा तोडल्या, पूल उध्वस्त केले, सरकारी कचेऱ्या जाळल्या, त्याबद्दल अटक करून २ वर्षे सक्तमजुरीची शिक्षा झाली; शासनाकडून आर्थिक सहाय्य, सन्मानपत्र व शिक्षण सवलत मिळाली.

चिचूलकर, मुकुंदा डोमाजी (जन्म १९०२),

जन्मगाव पाथरीट (तालुका अक्कलापूर, जिल्हा अमरावती); १९४२ मध्ये रूळ उखडणे, जाळागूह व टपाल कचेऱ्या जाळणे या कार्यात भाग घेतल्याबद्दल ३ वर्षे सक्तमजुरीची शिक्षा झाली, २०० रुपये दरमहा निवृत्तिवेतन मिळते.

चिचोळकर, पुंजाजी गोविंद (जन्म १९१४),

जन्मगाव वाडेगाव (तालुका वाळापूर, जिल्हा अकोला); शिक्षण प्राथमिक; स्वातंत्र्य आंदोलनात १९३२ साली परदेशी मालावर बहिष्कार घातला; सहा महिन्यांची सक्तमजुरीची शिक्षा झाली; १९४२ साली चले जावच्या आंदोलनात भाग घेतल्याबद्दल १५ दिवस साध्या कोंदेची शिक्षा झाली; सन्मानपत्र मिळाले व रु. २५० आर्थिक सहाय्य मिळाले.

चिचोळकर, शामराव पुंजाजी

जन्मगाव वाडेगाव (तालुका वाळापूर, जिल्हा अकोला); शिक्षण मराठी माध्यमिक; १९४२ मध्ये यांनी झेंडा सत्याग्रह केला; प्रभात फेऱ्या काढल्या; तेव्हा ३ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा झाली; रु. २५० आर्थिक अनुदान मिळाले आहे.

चिचोळकर, नारायण पुंडलिक (जन्म १९१९, मृत्यू १९६७),

जन्मगाव द्रुग (मध्यप्रदेश); वास्तव्य नागपूर; शिक्षण अकरावीपर्यंत; १९४२ सालच्या चळवळीत रामटेक येथे यांनी भाग घेतला होता; खटला चालून १ वर्ष शिक्षा झाली; शासनाकडून यांना सन्मानपत्र, मुलांना शैक्षणिक सवलत व २५० रुपये आर्थिक मदत मिळाली.

चित्रकार, भांकरु गणपत वाटई (जन्म १९११),
जन्मगाव रामटेक (तालुका रामटेक, जिल्हा नागपूर); शिक्षण प्राथमिक; १९४२ च्या रामटेक येथील कांतीत हे होते; १९४३ मध्ये यांना ५ वर्षे सक्तमजुरीची शिक्षा देण्यात आली; १९४६ च्या एप्रिल महिन्यात सरकारी आदेशा-प्रमाणे यांची नागपूर तुरुंगातून मुक्तता झाली; शासनाकडून सन्मानपत्र, शिक्षण सवलत, ५०० रुपये मानधन व मासिक आजीव ५० रुपये मानधन मिळाले.

चिमोटे, भुजंग बालाजी (जन्म १९०९),
मूळगाव मोहपा (तालुका सावनेर, जिल्हा नागपूर); शिक्षण इंग्रजी तीन इयत्ता; स्वातंत्र्य आंदोलनात यांनी भाग घेतल्यामुळे यांना १ महिना १२ दिवस सक्तमजुरीची शिक्षा झाली; ती यांनी नागपूर मध्यवर्ती कारागृहात भोगली; शासनाकडून यांना सन्मानपत्र मिळाले; दरमहा ५० रुपये निवृत्तीवेतन मिळते.

चिलाने, गोपीसा धनसा (जन्म १९११),
जन्मगाव मालेगाव (तालुका अकोट, जिल्हा अकोला); शिक्षण मराठी चौथ्या इयत्तेपर्यंत; १९३२ मध्ये यांनी स्वातंत्र्य चळवळीत दारू निरोधन वगैरे कार्यात भाग घेतला; त्यावद्दल यांना ४ महिने सश्रम कारावासाची शिक्षा देण्यात आली; शासनातर्फे १९६६ मध्ये यांना सन्मानपत्र व ५० रुपये मानधन देण्यात आले.

चुकोले, गोविंदराव लखूजी (जन्म १९१२),
जन्मगाव भंडारा (तालुका व जिल्हा भंडारा); १९४२ च्या 'चले जाव' च्या चळवळीत भाग घेतल्यावद्दल ६ महिने सश्रम कारावासाची शिक्षा देण्यात आली; शासनाकडून सन्मानपत्र मिळाले.

चुलेदीया, शितलप्रसाद रामजीलाल (जन्म १९२३),

वास्तव्य भंडारा; शिक्षण चौथ्या इयत्तेपर्यंत; १९४२ च्या लड्यात यांनी मोर्च्यात भाग घेतल्यामुळे यांना ६ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा भोगावी लागली.

चुहे, नेताराम आत्मज नारायण (जन्म १९१७),
जन्मगाव मोहाडी (तालुका व जिल्हा भंडारा); शिक्षण मराठी चौथ्या इयत्तेपर्यंत; यांनी १९४२ साली 'चले जाव' च्या चळवळीत भाग घेतला,

त्यावद्दल अटक होऊन १ महिना सश्रम कारावासाची शिक्षा झाली, ती भंडारा कारागृहात भोगली; त्यानंतर रायपूर जेलमध्ये ६ महिने सश्रम कारावासाची शिक्षा झाली होती; शासनाकडून सन्मानपत्र व ३०० रुपये अनुदान मिळाले.

चोइयराम, भिमनदास गोविंदाणी

मूळगाव सामोरिया (तालुका डोंकरी, जिल्हा लाडगावा); वास्तव्य यवतमाळ; शिक्षण सातव्या इयत्तेपर्यंत; १९४२ च्या चलेजावच्या चळवळीत यांनी भाग घेतला, त्यावद्दल यांना १६ फटक्यांची शिक्षा देण्यात आली.

चौयमल, श्रीपाद अनंत (जन्म १९१४).

जन्मगाव बोराला (तालुका दर्यापूर, जिल्हा अमरावती); शिक्षण माध्यमिक; १९३० साली दारू व विदेशी कापड पिकेटिंग केले, त्यावद्दल वर्धा जेलमध्ये होते; १९४० मध्ये पकड वॉरंट अन्वयामुळे भूमिगत होते; पकडले जाऊन ६ महिन्यांची शिक्षा नागपूर व अकोला तुरुंगात भोगली.

चोरे, ललिताबाई भूजंगराव

जन्मगाव आलोडी (तालुका व जिल्हा वर्धा); शिक्षण मराठी चौथीपर्यंत; स्वातंत्र्य लड्यात दारू निरोधन प्रचार कार्य केले, त्यावद्दल यांना १२ महिन्यांची सक्तमजुरीची शिक्षा झाली.

चोक्शी, जमनादास अमृतलाल (जन्म १९१४),

जन्मगाव अहमदाबाद; वास्तव्य नागपूर; शिक्षण इंग्रजी चौथीपर्यंत; स्वातंत्र्यलड्यात यांनी १९३० मध्ये नावरमती येथे मीठ सत्याग्रह केला, त्यात यांना ३ महिने सक्तमजुरीची व २०० रुपये दंडाची शिक्षा झाली; १९३२ मध्ये मंडी येथे (नुरतजवळ) मिठाचा सत्याग्रह व वुलेटिन्स वाटणे यात अटक होऊन यांना ९ महिने सजा व ५० रुपये दंड झाला; शासनाकडून सन्मानपत्र व २५० रुपये आर्थिक मदत मिळाली.

चौधरी, पांडुरंग गणपत (जन्म १९०१),

मूळगाव बरोडा (तालुका बरोडा, जिल्हा चांद्रा); शिक्षण मराठी प्राथमिक; बॅंडा सत्याग्रहात नागपूर येथे अटक होऊन ६ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा झाली; ती नागपूर तुरुंगात भोगली.

चौधरी, कृष्णराव महादेवराव

जन्मगाव पवनुर (तालुका व जिल्हा वर्धा); शिक्षण सातव्या इयत्तेपर्यंत; यांना १९३२ च्या जंगल सत्याग्रहात ४ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा झाली; ती यांनी वर्धा व नागपूर कारागृहांत भोगली; शासनाकडून सन्मानपत्र मिळाले.

चौधरी, विठोबा गणुजी (जन्म १९१२),

जन्मगाव दिग्रस (तालुका कटोल, जिल्हा नागपूर); शिक्षण मॅट्रिक; १९३० मध्ये दारु पिकेटिंगमध्ये यांना ६ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा झाली; ती नागपूर मॅट्रोल जेलमध्ये भोगली; १९३२ मध्ये परदेशी कापड पिकेटिंगमध्ये ३ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा झाली; यांना शासनाने ५० रुपये मासिक आजीव मानधन, सन्मानपत्र, शिक्षण सवलत दिली आहे.

चौधरी, नथु गोविंदगोवारी (जन्म १९१४),

जन्मगाव रामटेक (तालुका रामटेक, जिल्हा नागपूर); शिक्षण मराठी चौथीपर्यंत; १९४२ साली रामटेक येथे स्वातंत्र्यलढ्यात यांनी भाग घेतला; तहसिलचे इमारतीवरील युनियन जॅक खाली खेचून तिरंगी ध्वज फडकावली; सरकारी मालमत्ता जाळली; सरकारी अधिका-यांचे युनिफॉर्म उतरवून खादी कपडे घालण्याची सक्ती केली व पोलीस इन्स्पेक्टरचे हातात तिरंगी झेंडा देऊन त्याला मोर्चात सामील केले; अटक झाली; नागपूर मध्यवर्ती तुरुंगात खानगी, खटला चालून सरकारी आदेशानुसार तुरुंगातून ३ वर्षे २ महिने शिक्षा होऊन यांचे मुटका झाली; शासनाकडून सन्मानपत्र, २५० रु.ऐवजी आर्थिक सहाय्य व दरमहा ५० रुपये पेन्शन मिळते.

चौधरी, प्रदनगोपाळ झुंबरलाल (जन्म १९११),

जन्मगाव कविठा दु. (तालुका अत्रलपूर, जिल्हा अमरावती); स्वातंत्र्यलढ्यात यांनी १९४० साली वैयक्तिक सत्याग्रह केला म्हणून यांना सहा महिने सक्तमजुरीची शिक्षा व १०० रु. दंड करण्यात आला; शासनाकडून यांना सन्मानपत्र मिळाले आहे.

चौधरी, शंकरराव तोताराम

जन्मगाव वर्धा (तालुका व जिल्हा वर्धा); शिक्षण मॅट्रिकपर्यंत, यांना १९२३ मध्ये झेंडा सत्याग्रहात अडीत्र वर्षे शिक्षा झाली; १९३२ च्या चळवळीत परदेशी मालावर निरोधन केल्याबद्दल ४ महिने

शिक्षा झाली; १९४२ च्या गोळीबार चळवळीत भाग घेतल्याबद्दल ३ वर्षे २ महिने शिक्षा नागपूर जेलमध्ये भोगली; शासनाकडून सन्मानपत्र मिळाले.

चौधरी, ज्ञानोबा दौलतराव

जन्मगाव पवनुर (तालुका व जिल्हा वर्धा); शिक्षण मराठी सातव्या इयत्तेपर्यंत; १९३३ साली कायदेभंग चळवळीत यांना ४ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा झाली, ती यांनी नागपूर तुरुंगात भोगली; १९३४ मध्ये यांना पुन्हा एकाच ९ महिन्यांची सक्तमजुरीची शिक्षा झाली; शासनाकडून सन्मानपत्र व आर्थिक सहाय्य मिळाले.

चौधरी, रामचंद्र दौलतराव (जन्म १९०५),

जन्मगाव पवनुर (तालुका व जिल्हा वर्धा); शिक्षण आठव्या इयत्तेपर्यंत; १९३२ साली स्वातंत्र्य आंदोलनात भाग घेतल्याबद्दल १३ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा झाली; ती यांनी नागपूर कारागृहात भोगली; शासनाकडून २५० रु. अनुदान मिळाले.

चौधरी, दत्तात्रय सदाशिव (जन्म १९१६),

मूळगाव मांगळ (तालुका वर्धा, जिल्हा यवत-माळ); शिक्षण आठव्या इयत्तेपर्यंत; यांनी १९३४-३५ मध्ये सत्याग्रहात भाग घेतला; जंगल सत्याग्रह केला; ३-४ वेळा अटक करून सोडले.

चौधरी, हरिचंद्र सेगोजी

जन्मगाव सिहोरा (तालुका भंडारा, जिल्हा भंडारा); शिक्षण सातवी; सन १९३० पासून राष्ट्रीय आंदोलनात भाग घेतला; वरोवरीच्या मूलांना संघटित करून राष्ट्रीय गीते गात आणि काँग्रेसच्या घोषणा देत खेडोपाडी प्रचार करत हिंडणे, पोस्टर व ब्लेटिनचा प्रचार, भींतीवर ब्लेटिन लावणे वगैरे कामे केली; दारुपिकेटिंग करत असताना पोलीसांचा वेदम मार बसला; १९३०-३१ मध्ये परदेशी कापडाची होळी व पंचम जॉर्ज वादग्रहाचा फोटो जाळल्याबद्दल मारजोड झाली; अस्पृश्यता निवारण, सूत कटाई, खादी प्रचार वगैरे विधायक कार्यक्रमांत भाग घेतला.

चौथमल, श्रीपाद अनंत

जन्मगाव वीराळा (तालुका दर्यापूर, जिल्हा अमरावती); १९३१ साली विदेशी कपडा, दारु

निरोधन, सभा, मिरवणुका यांत भाग घेतला त्यावद्दल काही काळ कळ्या कैदेत ठेवले होते; १९४० साली काही काळ अकोल्यात भूमिगत झाले होते; ६ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा झाली, ती अकोला व नागपूर तुरुंगांत भोगली.

चौवे, केशवराव नानाजी (जन्म १९०४),

जन्मगाव पाचगाव (तालुका उमरेड, जिल्हा नागपूर); शिक्षण प्राथमिक; स्वातंत्र्य चळवळीत सक्रीय भाग घेतला होता; २५० रुपये अनुदान, ५० रुपये मासिक मानधन व सन्मानपत्र मिळाले आहे.

चौहान, ठाकूर हीरासिंग (जन्म १९०८),

जन्मगाव अमरावती (तालुका व जिल्हा अमरावती); १९३६ ते १९३७ या कालावधीत अमरावती नगर काँग्रेस कमिटीचे मंत्री; १९४१ मध्ये त्यांनी व्यक्तिगत सत्याग्रहात भाग घेतल्यावद्दल १ दिवसाचा कारावास व रुपये २५ दंड; १९४४ मध्ये क्षत्रिय सेवा संघ, मध्य प्रदेश व वऱ्हाडचे अध्यक्ष; १९५२-१९५३ मध्ये अमरावती नगर काँग्रेसचे अध्यक्ष; १९४३ ते ५३ नगर परिषद सदस्य; महाविदर्भ आदिवासी संस्थेचे उपाध्यक्ष; विदर्भ गुमास्ता मंडळाचे (अमरावती जिल्हा गुमास्ता मंडळ) अध्यक्ष; रजपूत क्षत्रिय सभा, अमरावती अध्यक्ष.

चौहान, ठाकूर हीरासिंह (जन्म १९०८),

जन्मगाव अमरावती (तालुका व जिल्हा अमरावती); शिक्षण मॅट्रिक; १९४१ च्या वैयक्तिक सत्याग्रहात भाग घेतला.

चौहान, मोगलसिंह बसंतसिंह

जन्मगाव कनेरी (तालुका साकोली, जिल्हा भंडारा); शिक्षण प्राथमिक; १९४२ च्या 'चलेजाव' चळवळीत भाग घेतला, त्यावद्दल यांना ७ महिने स्थानबद्ध केले होते; भंडारा व नागपूर येथील तुरुंगांत पाठविण्यात आले; १९४७ साली मृत्यू पावले; शासनाकडून आर्थिक सहाय्य मिळाले.

चौहान, धनजीभाई केशवजीभाई (जन्म १९१४),

जन्मगाव कराची; वास्तव्य नागपूर; शिक्षण दहाव्या इयत्तेपर्यंत; १९४२ साली ६ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा झाली व ती कराची तुरुंगात भोगली; सन्मानपत्र व शिक्षण सवलत मिळते.

चंचभाई, भावणजी गोविंदराव (जन्म १९२३), जन्मगाव नागपूर (तालुका व जिल्हा नागपूर); शिक्षण मराठी तिसरी पर्यंत; यांनी भूमिगत राहून स्वातंत्र्य मिळोपर्यंत काम केले.

चंदन-वटवे, अंबादास घासीराम

जन्मगाव रामटेक (तालुका रामटेक, जिल्हा नागपूर); शिक्षण प्राथमिक; यांनी १९३० च्या जंगल सत्याग्रहात व १९४२ च्या चळवळीत मोडतोड, जाळपोळीत भाग घेतला म्हणून एकूण ५ वर्षांची शिक्षा भोगावी लागली व २५० रुपये दंड झाला; यांना २५० रुपये अनुदान व सन्मानपत्र मिळाले.

चंद्रवंशी (पाटील), वानाजी नाना (जन्म १९१९),

जन्मगाव सुकळी (तालुका पुसद, जिल्हा यवतमाळ); शिक्षण सातव्या इयत्तेपर्यंत; सन १९४४ मध्ये स्वातंत्र्य सैनिक म्हणून जनजागृतीचे कार्य केले; ८ महिने सश्रम कारावासाची शिक्षा देण्यात आली.

चंवडेके, प्रभावतीबाई मारोतीराव (जन्म १९१४),

जन्मगाव चिखली (तालुका चिखली, जिल्हा बुलढाणा); शिक्षण इंग्रजी चौथ्या इयत्तेपर्यंत; यांनी १९३०-३२ मध्ये दारू दुकानावर व परदेशी कापड दुकानावर पिकेटिंग केले; भूमिगत राहून कार्य केले; प्रभात फेऱ्या, जनजागृती, सभा घेणे, गावोगावी जाऊन स्वातंत्र्याचा प्रचार करणे इत्यादी कार्ये केली.

चंवडेकर, प्रल्हाद गोविंदा (जन्म १९०७, मृत्यू १९४८),

जन्मगाव खामगाव (तालुका खामगाव, जिल्हा बुलढाणा); शिक्षण इंग्रजी पाचव्या इयत्तेपर्यंत; यांनी १९३२ च्या कायदेभंगाच्या चळवळीत भाग घेतल्यावद्दल ६ महिन्यांची सक्तमजुरीची शिक्षा झाली; अमरावती तुरुंगात अंशतः भोगली; शासनाकडून सन्मानपत्र मिळाले.

चंवडेके, बाबाराव (ऊर्फ) मारोती गोविंदा (जन्म १८९६),

जन्मगाव खामगाव (तालुका खामगाव, जिल्हा बुलढाणा); शिक्षण आठव्या इयत्तेपर्यंत; १९३० मध्ये जंगल सत्याग्रहात प्रचार कार्य केले; १९३२ मध्ये दारू पिकेटिंग, परदेशी कापडावर वहिष्कार

वगैरे कार्य केल्यामुळे ६ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा झाली; शासनाकडून सन्मानपत्र, आर्थिक सहाय्य मिळते.

चांडक, किसनगोपाल तेजमल (जन्म १९०३),
जन्मगाव कवठण (तालुका जळगाव, जिल्हा बुलढाणा); शिक्षण मराठी प्राथमिक; यांचे वाडमय ब्रिटिश मत्तेने जप्त केले होते; १९२० मध्ये नांदुरा या गावी वंदे मातरम् म्हटल्यावरून यांना अटक झाली, कच्च्या कैदेत रहावे लागले; १९३० साली दारूबंदी पिकेटिंगमुळे यांना बुलढाणा तुरुंगाने ७ दिवस स्थानबद्ध केले; १९३३ साली जंगल सत्याग्रहात भाग घेतला; १९४२ साली चलेजावच्या चळवळीत भाग घेतल्याबद्दल अटक करून ३ दिवसांनी मुक्त झाली; शासनाकडून सन्मानपत्र मिळाले.

चांडक, मेघराज किसनोराम (जन्म १८९६),
जन्मगाव फलोदी (जिल्हा जोधपूर, राजस्थान); वास्तव्य बुलढाणा; शिक्षण मराठी निनव्या इयत्तेपर्यंत; स्वातंत्र्य आंदोलनात स्वामगाव येथे काँग्रेसचे कार्य केले; दारूबंदीवाचून प्रचार केला, त्याबद्दल साधी कैद झाली.

चांदरकर, नयुजी मारोतराव
मूळगाव आपटी (तालुका आर्वी, जिल्हा वर्धा); शिक्षण मराठी मातव्या इयत्तेपर्यंत; १९४२ च्या चळवळीत जाळपोळ खटल्यात २ महिने कच्च्या कैदेत काढल्यानंतर यांना ६० रुपये दंड करण्यात आला; यांना ज्ञाननाते सन्मानपत्र, शिक्षण सवलत दिली आहे.

चांदरकर, सहदेव दशरथ (जन्म १८९०),
जन्मगाव नागपूर (तालुका व जिल्हा नागपूर); यांनी दारू पिकेटिंग, मीठ सत्याग्रह, जंगल सत्याग्रह वगैरे कार्यात भाग घेतला होता; १९४३ मध्ये लाकडी पूल, पोलीस नाके जाळले यानाठी ३ वर्षे सक्तमजुरीची शिक्षा दिली गेली; १३ महिन्यांनी अपिलात हे सुटले; सरकारकडून सन्मानपत्र मिळाले आहे.

चांदेकर, घालाजी गेंदवाजी
मूळगाव नागपूर (तालुका व जिल्हा नागपूर); नागपूर येथे नाके जाळण्याच्या प्रकारावरून यांना २ वर्षे सक्तमजुरीची शिक्षा व ३० रुपये दंडही झाला; ती शिक्षा यांनी नागपूर तुरुंगात भोगली; सन्मानपत्र मिळाले.

छ

छगनलाल, नरसीदास (जन्म १९२३),
जन्मगाव उगवा (तालुका व जिल्हा अकोला); शिक्षण मातव्या इयत्तेपर्यंत; १९४२ च्या चले जावच्या चळवळीत भाग घेतला, त्याबद्दल ४ महिने नश्रम कारावासाची शिक्षा झाली.

छद्रे, सरस्वतीबाई गणेश (जन्म १८८९),
जन्मगाव नागपूर (तालुका व जिल्हा नागपूर); १९३० मध्ये दारू दुकाने, विदेशी मालाची दुकाने यावर निरोधने केली. त्याबद्दल अटक करण्यात आली व ११ महिना शिक्षा व ५० रुपये दंड करण्यात आला.

ज

जगताप, गुलाब ऊर्फ देवराव (मृत्यु १९६३),
जन्मगाव नागझरी (तालुका व जिल्हा वर्धा); शिक्षण प्राथमिक; यांना १९३२ मध्ये ६ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा झाली, ती वर्धा व नागपूर जेलमध्ये भोगली; शासनाकडून सन्मानपत्र व ५० न. मानधन मिळते.

जगत्या, सुका गोंड (जन्म १९०१),
जन्मगाव सदापूर (तालुका रामटेक, जिल्हा नागपूर); दारू पिकेटिंगमध्ये यांनी भाग घेतला होता; पवनी जंगल सत्याग्रहात एकूण ८ महिन्यांची सक्तमजुरीची शिक्षा भोगावी लागली; यांना सन्मानपत्र व २५० न. आर्थिक मदत मिळाली.

जगदळे, चंपतराव कृष्णराव (जन्म १९१२),
जन्मगाव खुबगाव (तालुका आर्वी, जिल्हा वर्धा); शिक्षण मॅट्रिकपर्यंत; स्वातंत्र्यलढ्यात यांनी हरिजनतांच्या शाळा चालविणे, ताडीची झाडे तोडण्याचा सत्याग्रह, जाळियनवाला बाग, गडवाल दिन, वावू गेनू, शाहिद भगत सिंग अशा प्रत्येक नागपूरच्या लहान मोठ्या मिरवणुकीमध्ये भाग घेतला, त्याबद्दल १९३२ साली ६ महिन्यांची सक्तमजुरीची शिक्षा झाली; शासनाकडून तारपट, आर्थिक सहाय्य व सन्मानपत्र मिळाले.

जगदंबे, रामचंद्र वळीराम (जन्म १९०६),
जन्मगाव सांसार (जिल्हा छिंदवाडा); वास्तव्य नागपूर; शिक्षण माध्यमिक; दारू निरोधनात

भाग घेतला, त्यावेळ ६ महिन्यांची सक्तमजुरीची शिक्षा व १ महिना नाधी कैद झाली; १९३९ मध्ये मजूर चळवळीत भाग घेतल्यामुळे वॉरंट निघाले होते;

जगसाडे, शंकरराव राघोबाजी (जन्म १९०८, मृत्यू १९६७),

जन्मगाव पेट अहमदपूर (तालुका आर्वी, जिल्हा वर्धा); शिक्षण मॅट्रिक; आष्टीच्या स्वातंत्र्य संग्रामात यांना २० वर्षांची सक्तमजुरीची शिक्षा झाली होती; १९४६ साली स्वातंत्र्य मिळतेपर्यंत यांनी ती शिक्षा नागपूर व अमरावती जेलमध्ये भोगली; शासनाकडून सन्मानपत्र, शिक्षण सवलत, व आर्थिक सहाय्य मिळते.

जगरे, पांडुरंग धोंडवा (जन्म १९१३),

जन्मगाव हिंगणघाट (तालुका व जिल्हा वर्धा); यांना हिंगणघाट येथे पिकेटिंगवात पकडून ६ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा दिली गेली; शासनाने सन्मानपत्र, तारपट, २५० रुपये अनुदान व मासिक ५० रुपये मानधन दिले आहे.

जठार, शिवराम परशराम

जन्मगाव वाडेगाव (तालुका वाळापूर, जिल्हा अकोला); शिक्षण प्राथमिक; १९३० मध्ये मिठाचा सत्याग्रह केला; दाखवंदीची निरोधने केली, त्यावेळी यांना ४ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा झाली होती; १९४२ मध्ये यांनी जंगल सत्याग्रह केला तेव्हा ६ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा झाली; पटवारी, दप्तर तसेच पोस्टाच्या येत्या जाळण्याच्या कार्यक्रमात भाग घेतला, त्यावेळी ७ वर्षांची शिक्षा झाली; शासनाकडून सन्मानपत्र, शिक्षण सवलत व आर्थिक सहाय्य मिळाले.

जबीर, उल्लाखां हमीदुल्लाखां (जन्म १९२०, मृत्यू १९४५),

जन्मगाव पिपळगाव राजा (तालुका खानगाव, जिल्हा वुलडाणा); शिक्षण उर्दू प्राथमिक; १९४० मध्ये सैन्यात भरती झाले; आझाद हिंद फौजेत होते; पुढे तिगापुरला आझाद हिंद फौजेत दाखल झाले; भारतात इंग्रजी सैन्याबरोबर लढा दिला.

जमाल हकीम (जन्म १९०६),

जन्मगाव आलेगाव (तालुका वाळापूर, जिल्हा अकोला); शिक्षण हुसैन्या इयत्तेपर्यंत; यांना

१९३० साली ६ महिने शिक्षा झाली; शासनाकडून सन्मानपत्र मिळाले.

जयस्वाल, मोतीलाल जोषीलाल (जन्म १८९९, मृत्यू १९३९),

मूळगाव मुंदरी (तालुका व जिल्हा भंडारा); शिक्षण मराठी प्राथमिक; स्वातंत्र्य चळवळीत भाग घेतल्यावेळ यांना १ वर्ष मध्यम कारावासाची शिक्षा झाली होती व २० रुपये दंड करण्यात आला होता.

जयस्वाल, पांडुरंगजी (जन्म १८९०, मृत्यू १९४९),

जन्मगाव आष्टी (तालुका आर्वी, जिल्हा वर्धा); शिक्षण मराठी मानध्या इयत्तेपर्यंत; १९४० साली आष्टी वंगलीच्या वेळी मरकारी मालमतेची नानधूम केली म्हणून यांना फाजीची शिक्षा व ६०० रुपये दंड झाला होता, परंतु फाजी झाली नाही; स्वातंत्र्य प्राप्तीनंतर हे मुटले; शासनाकडून आर्थिक सहाय्य मिळाले.

जयस्वाल, रामकिसन मयुरालाल (जन्म १९०८),

जन्मगाव शिरजगाव कळवा (तालुका अचलपूर, जिल्हा अमरावती); शिक्षण मराठी चौथीपर्यंत; स्वातंत्र्यलढ्यात यांनी १९४२ मध्ये भाग घेतला; यांनी व्यक्तिगत मर्यादाहान भाग घेतला. म्हणून २५ रुपये दंड झाला; पुन्हा १९४१ साली व १९४२ साली जनजागृती करताना अटक व १ वर्ष ६ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा झाली; शासनाने कडून यांना तारपट व मासिक २०० रु. पेन्शन मिळते.

जरारे, लक्ष्मण भिमसेन (जन्म १८९८),

मूळगाव अकोला (तालुका व जिल्हा अकोला); शिक्षण मॅट्रिकपर्यंत; यांनी स्वातंत्र्य चळवळीत भूमिगत कार्य केले, त्यावेळ ६ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा झाली.

जरेल, गोपीचंद गणपतराव (जन्म १९२५),

जन्मगाव नागपूर (तालुका व जिल्हा नागपूर); शिक्षण प्राथमिक; पोस्ट ऑफिस, पोलीस स्टेशन जाळण्याच्या आगोपावहन यांना अटक झाली; परंतु मुटल्यावर हे १ वर्ष भूमिगत होते.

जरोदे, पंचम राघोबा (जन्म १९१२),

जन्मगाव कळमेवर (तालुका व जिल्हा नागपूर); १९३२ मध्ये विनायकी माळाच्या दकानावर

निरोधन करताना पकडले गेले व ३ महिने सक्त-मजुरीची शिक्षा दिली गेली, ५० रुपये दंड अगर दीड महिना शिक्षा झाली होती; ती सर्व शिक्षा दंडा सहित यांनी नागपूर जेलमध्ये भोगली; शिक्षण सवलत मिळते.

जवरे, नारायण तोताराम (जन्म १९१३),
जन्मगाव अंती (तालुका मलकापूर, जिल्हा बुलढाणा); शिक्षण मराठी व इंग्रजी प्राथमिक; जंगल सत्याग्रह, युद्ध विरोध व दारू पिकेटींग मध्ये यांना १९४२ ते १९४३ पर्यंत विना खटला अडकवून ठेवण्यात आले होते; तेव्हा ते जवळपूर जेलमध्ये होते; शासनाकडून सन्मानपत्र देण्यात आले आहे.

जवळेकर, संभाजी रघुनाथजी (जन्म १९१७),
जन्मगाव बरुड (तालुका मोर्शी, जिल्हा अमरावती); शिक्षण मराठी सातव्या इयत्तेपर्यंत; १९४२ साली स्वातंत्र्यसंग्रामात भाग घेतल्याने वॉरंट निघाले; परंतु हे भूमिगत होते; यांची सर्व स्थावर जंगम मालमत्ता जप्त झाली; लुटमार झाली; शासनाकडून मुलांना शिक्षण सवलत मिळते.

जवाजी, नथ्यूजी नरसंया (जन्म १९१२),
जन्मगाव चांदूर बाजार (तालुका अचलपूर, जिल्हा अमरावती); शिक्षण मराठी चौथ्या इयत्तेपर्यंत; १९३० मध्ये जंगल सत्याग्रहात सहा महिन्यांची शिक्षा झाली; बोरेंज सत्याग्रहात अमरावती येथे यांना पकडले ही शिक्षा अमरावती जेलमध्ये भोगली; १९४२ मध्ये २ वर्षांची शिक्षा झाली; अपिलात दीड वर्षांची शिक्षा अमरावती जेलमध्ये भोगली; शासनाकडून सन्मानपत्र व ५०० रुपये अनुदान मिळाले आहे.

जळीत, केशव रामाजी (जन्म १९०५),
जन्मगाव मोहपा (तालुका सावनेर, जिल्हा नागपूर); शिक्षण मराठी सातवी पास व प्रशिक्षण; स्वातंत्र्यलढ्यात १९२९-३० मध्ये कायदेभंगाच्या चळवळीत यांनी भाग घेतला; जंगल सत्याग्रह, देशी मालाचा प्रचार, दारू निरोधनात भाग घेतला होता; १९४२ मध्ये सरकारचा निषेध म्हणून मिरवणूक काढली, सभेत भाग घेतला म्हणून यांना अटक होऊन १० महिने स्थानबद्ध करण्यात आले होते; शासनाकडून अनुदान व सन्मानपत्र मिळाले आहे.

जळीत, गुलाब केशव
जन्मगाव निमतलाई (कोयुळणा), (तालुका सावनेर, जिल्हा नागपूर); शिक्षण इंग्रजी तिसरी पर्यंत झाले; १९४२ च्या स्वातंत्र्यलढ्यात यांनी भाग घेतला, त्याबद्दल अटक करण्यात आली; नंतर १४ महिने ८ दिवस यांना नजर कैदेत रहावे लागले; शासनाकडून आर्थिक सहाय्य, सन्मानपत्र व शैक्षणिक सवलत मिळते.

जबुलवार, ठकूजी पुलंया
जन्मगाव कामठी (तालुका व जिल्हा नागपूर); यांनी १९३२ मध्ये परदेशी कापडाच्या दुकानावर निरोधन केल्याबद्दल ३ महिने सक्तमजुरी व २५ रुपये दंड अशी शिक्षा झाली; शासनाकडून सन्मानपत्र व शैक्षणिक सवलत मिळाली.

जंगमवार, शामराव जैराम (जन्म १९१७, मृत्यू १९७३),

जन्मगाव आरमोरी (तालुका गडचिरोली, जिल्हा चंद्रपूर); शिक्षण मराठी तिसऱ्या इयत्तेपर्यंत; स्वातंत्र्याच्या उठावासाठी सामाजिक जागृतीचे कार्य केले; १९४२ च्या आंदोलन काळात स्थानबद्ध; महाराष्ट्र शासनाने सन्मानपत्र दिले आहे.

जागरे, पांडू धोंडू (जन्म १९०९),
जन्मगाव गडचिरोली (तालुका गडचिरोली, जिल्हा चंद्रपूर); सिदीबंदी व दारूबंदी या सत्याग्रहात यांनी भाग घेतला; विदेशी कापडावरील बहिष्काराच्या चळवळीतही ते सहभागी झाले होते; त्याबद्दल १९३२ मध्ये हिंजणघाट येथे सहा महिन्यांची सक्तमजुरीची सजा झाली; शासनाकडून आर्थिक सहाय्य व दरमहा ५० रु. मिळतात.

जांगडे, रामचंद्र विठोबा (जन्म १९१३),
जन्मगाव खापा (तालुका सावनेर, जिल्हा नागपूर); शिक्षण मराठी चौथीपर्यंत; १९४२ साली स्वातंत्र्य चळवळीत यांनी भाग घेतल्यामुळे ८११ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा झाली; शासनाकडून २५० रुपये मानधन व सन्मानपत्र मिळाले आहे.

जाजु, नारायण श्रीकृष्ण (जन्म १९२२),
जन्मगाव वर्धा (तालुका व जिल्हा वर्धा); शिक्षण एम्. कॉम; १९४२ साली चले जावच्या चळवळीत भाग घेतला, त्याबद्दल १६ महिने नागपूर जेलमध्ये होते.

जाधन, ओंकार सखाराम (जन्म १९१३),
जन्मगाव दानाळा (तालुका मलाकापूर, जिल्हा
बुलढाणा); शिक्षण मराठी सातवी पर्यंत; १९३०
मध्ये स्वातंत्र्य चळवळीत भाग घेतला, तेव्हा
६ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा व १०० रु. दंड
झाला होता.

जाधव, गणपतराव बापूजी (जन्म १९०५),
जन्मगाव नाचणगाव (तालुका व जिल्हा वर्धा);
शिक्षण मराठी माध्यमिक; १९३२ मध्ये वर्धा
येथे कायदेभंगामुळे यांना ६ महिने सक्तमजुरीची
शिक्षा झाली; पुन्हा १९३४ मध्ये हे पकडले गेले;
सत्याग्रही म्हणून पुन्हा ६ महिने सक्तमजुरीची
शिक्षा झाली; ती वर्धा व नागपूर सेंट्रल जेलमध्ये
भोगली; १९४२ मध्ये भूमिगत कार्य केले;
शासनाकडून सन्मानपत्र व २५० रुपये अनुदान
मिळाले आहे.

जाधव (मराठा), भय्या विठोवा (जन्म
१९२३),

जन्मगाव नागपूर (तालुका व जिल्हा नागपूर);
शिक्षण मॅट्रिक; व्हेल्टिन वाटीत असताना १९४२
मध्ये अटक झाली; सन्मानपत्र मिळाले आहे.

जाधव, माधवराव मारुतीराव

जन्मगाव कारंजा (तालुका मूर्तिजापूर, जिल्हा
अकोला); शिक्षण एम.बी., एच.बी. एड.
सायन्स पर्यंत, १९३० साली ६ महिने सश्रम
कारावास, १९३२ साली कायदेभंगात भाग
घेतल्याबद्दल १ वर्ष सश्रम कारावास तो
येरवडा तुरुंगात भोगला, शासनाकडून सन्मानपत्र
मिळाले.

जाधव, शंकर भजन

मळगाव रोहणी (वसु), (तालुका व जिल्हा
वर्धा); शिक्षण मराठी तिसऱ्या इयत्तेपर्यंत;
सन १९४२ च्या चलेजाव व कायदेभंग चळवळीत
यांनी भाग घेतला, त्याबद्दल दोन वेळा ३ महिने
सश्रम कारावासाची शिक्षा देण्यात आली;
दोन्ही शिक्षा एकावेळी भोगल्या.

जाधव, शंकर

जन्मगाव धदन (तालुका वाळापूर, जिल्हा
अकोला); स्वातंत्र्य आंदोलनात यांनी विदेशी
दारु विक्रीस विरोध केला.

जाधव, बळीराम टिकाराम (जन्म १९०८,
मृत्यू १९६३),

जन्मगाव अमरावती, (तालुका व जिल्हा
अमरावती); शिक्षण मॅट्रिकपर्यंत; १९४२
मध्ये चळवळीत भाग घेतल्याने यांच्यावर खटला
होऊन ३०० रुपये दंड व १३ वर्षांची शिक्षा
झाली; यांना सन्मानपत्र मिळाले आहे.

जाधव, बाबुराव तुकाराम (जन्म १९१०),
जन्मगाव फुलचूर पेठ (तालुका गोंदिया, जिल्हा
भंडारा); शिक्षण एम्. ए., बी. टी.; प्रचार
कार्य, लोकमत जागृत करणे, विद्यार्थ्यांना
स्वातंत्र्याबद्दल प्रेम निर्माण करणे, यामुळे खटला
होऊन यांना १ वर्ष सक्तमजुरी व ५० रु. दंड
व दंड न दिल्यास ३ महिने अधिक शिक्षा अशी
शिक्षा झाली; महाराष्ट्र सरकारकडून यांना
५० रुपये व केंद्र सरकारकडून २०० रुपये निवृत्ति
वेतन दरमहा मिळते.

जाधव, लोदू ल्हंयबक

जन्मगाव धदम (तालुका वाळापूर, जिल्हा
अकोला); यांनी स्वातंत्र्य आंदोलनात १९३२
मध्ये विदेशी दारु विरोधी निरोधन केले.

जाधव, शांतीकुमार भिसनदास (जन्म
१९१४),

वास्तव्य अकोला; यांनी १९३२ मध्ये सत्याग्रहात
भाग घेऊन विदेशी कापडाच्या दुकानावर पिकेटिंग
केले त्याबद्दल ३ महिने सक्तमजुरी व २५ रु.
दंड झाला; १९४२ मध्ये भूमिगत कार्य केले;
शासनाकडून सन्मानपत्र मिळाले.

जामकर, चंपतराव कानबाराव (जन्म
१९१५),

मूळगाव वेलेरा (तालुका पुनद, जिल्हा यवत-
माळ); शिक्षण मराठी चौथ्या इयत्तेपर्यंत; मन
१९४२ च्या चले जावच्या चळवळीत जनजागृती
केली; आंदोलनात मारहाण झाली व त्याचेवर
वॉरंट निघाले होते.

जामठी, गोविंद केवजी (जन्म १९१०),

जन्मगाव जामठी (तालुका मूर्तिजापूर, जिल्हा
अकोला); यांनी १९३० साली स्वातंत्र्य चळ-
वळीत भाग घेतला त्याबद्दल अकोला जेलमध्ये
६ महिन्यांची सक्तमजुरीची शिक्षा झाली.

जामनकर, विठोबा राधोबाजी (जन्म १९२१),
वास्तव्य वर्धा (तालुका व जिल्हा वर्धा) ;
यांनी स्वातंत्र्य चळवळीत भाग घेतला, त्याबद्दल
प्रथम अंडर ट्रायलवर ठेवून ९ महिने सक्त-
मजुरीची शिक्षा देण्यात आली ; प्रत्यक्षात
५ महिने शिक्षा भोगली.

जामोदकर, आनंदा गणपतराव (जन्म १९२३),
मूळगाव खानापूर (तालुका मोर्शी, जिल्हा
अमरावती) ; शिक्षण प्राथमिक ; १९४२ मध्ये
नत्याग्रहात भाग घेतला त्याबद्दल ३ महिने
सक्तमजुरी व २५ रुपये दंड अशी शिक्षा झाली ;
एकदा १२ फटक्यांची शिक्षा भोगावी लागली ;
यांना सन्मानपत्र व २०० रुपये आर्थिक सहाय्य
मिळाले आहे.

जामोडवार, नानाजी मारोतराव (जन्म १८९४),
जन्मगाव उवदा (तालुका हिंगणवाट, जिल्हा
वर्धा) ; शिक्षण मराठी महाव्या इयत्तेपर्यंत ;
१९३० साली चळवळीत भाग घेतला त्याबद्दल
२ महिने १५ दिवस व १९३२ मध्ये ३ महिने
२१ दिवस कारावास झाला.

जाम्भळकौ, गंगाराम पंचमजी (जन्म १९२१),
जन्मगाव विमूर (तालुका वरीरा, जिल्हा
चंद्रपूर) ; शिक्षण मराठी सातव्या इयत्तेपर्यंत ;
यांनी सरकारी नोकरींना नोकऱ्या मोडण्याचा
उपदेश व सरकारला त्रामा होईल अशी कृत्ये
केली ; याच्या पायाला जबरदस्त मार बसला ;
यांना १९४२ मध्ये पकडून चंद्रपूर जेलमध्ये ठेवले
होते, परंतु नंतर सोडून देण्यात आले ; शासना-
कडून सन्मानपत्र व २५० रुपये एकवार अनुदान
मिळाले आहे.

जांभोरकर, विनायक प्रल्हाद

वास्तव्य चिखली (तालुका चिखली, जिल्हा
बुलडाणा) ; यांनी गोवा मुक्तिसंग्रामात आरंदा
मार्गे गोव्यात जाऊन सत्याग्रह केला ; गोवा
संग्राम नैतिक म्हणून प्रमाणपत्र मिळाले.

जिचकर, शिवराम उकंडवार (जन्म १९१०),
जन्मगाव कोडाली (तालुका काटोल, जिल्हा
नागपूर) ; शिक्षण सातवीपर्यंत ; १९४२ साली
चळवळीत भाग घेतल्याबद्दल यांना पकडले होते ;
१ वर्ष कच्च्या कैदेत नागपूर मध्यवर्ती तुरुंगात

काढल्यावर ६ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा
झाली ; यांना शासनाने सन्मानपत्र व २५० रुपये
मानधन दिले आहे.

जिडवाले, वामन वळोराम (जन्म १९०९),
जन्मगाव आपटी (तालुका आर्वी, जिल्हा वर्धा) ;
शिक्षण मराठी पाचवीपर्यंत ; १९४२ च्या लढ्यात
आर्वी येथे भाग घेतला, म्हणून यांना अटक होऊन
फांशीची शिक्षा झाली होती, पण नंतर गव्हर्नरकडून
माफी मिळाली व सत्वातीन वर्षेपर्यंत तुरुंगावास
भोगावा लागला ; शासनाकडून यांना सन्मानपत्र
मिळाले आहे.

जीवनलाल, सावंगोदास चांडक (जन्म १९१८)
जन्मगाव जामगाव (तालुका काटोल, जिल्हा
नागपूर) ; शिक्षण बी.ए. ; यांनी स्वातंत्र्य
आंदोलनात लोकशिक्षणाद्वारे जनजागृती करण्याचे
काम केले ; खादी ग्रामीचोग संस्था चालविल्या.

जुनधरे, हरबा राधो (जन्म १८९४),
जन्मगाव उमरी (तालुका सावनेर, जिल्हा
नागपूर) ; स्वातंत्र्य चळवळीत १९३० मध्ये
यांनी जंगल सत्याग्रह केल्यामुळे ६ महिने सक्त
मजुरीची शिक्षा झाली ; शासनाकडून एकवार
२५० रुपये आर्थिक मदत व सन्मानपत्र मिळाले
आहे.

जुमडे, रामभाऊ लक्ष्मणराव (जन्म १९२०, मृत्यू
१९६९),

जन्मगाव उमरेड (तालुका उमरेड, जिल्हा
नागपूर) ; शिक्षण बी.ए. ; १९४२ साली
भूमिगत राहून काम केले ; १९४३ साली १
महिन्यानी पुराव्याच्या अभावी सोडून देण्यात
आले ; शासनाने सन्मानपत्र व शिक्षण सत्रलत
दिली आहे.

जुमळे, चिंतामण वामनराव

जन्मगाव सेलू (घोरड), (तालुका व जिल्हा
वर्धा) ; शिक्षण मराठी चौथ्या इयत्तेपर्यंत ;
१९४२ मध्ये नागपूर गोळीबारात यांना मृत्यू
आला.

जुरारे, लक्ष्मण भीमसेन (जन्म १८९८),

जन्मगाव अकोला (तालुका व जिल्हा अकोला) ;
शिक्षण मॅट्रिकपर्यंत ; १९३२ साली चळवळीत
भाग घेतल्याबद्दल यांना ६ महिने सक्तमजुरीची
शिक्षा झाली.

जुवार, बाळा गोविंदराव (जन्म १९०४),
जन्मगाव सावनेर (तालुका सावनेर, जिल्हा नागपूर); यांनी १९३० साली दारू निरोधन केल्याबद्दल ६ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा व २५ रुपये दंड झाला; १९४२ च्या आंदोलनात गोळीबारात जखमी झाले; शासनाकडून आर्थिक सहाय्य मिळाले.

जैन, लाला रामनारायण काशीनाथ (जन्म १९१२),

जन्मगाव नसिराबाद (राजस्थान); वास्तव्य नागपूर; शिक्षण आठव्या इयत्तेपर्यंत; १९४२-४३ सालच्या चळवळीत भाग घेतल्याबद्दल नागपूर सेंट्रल जेलमध्ये १ वर्ष होते.

जैन, सामलदास प्रेमचंद

वास्तव्य अकोला; यांनी १९३१ च्या स्वातंत्र्य आंदोलनात विलायती कापडावर निरोधन केले; त्याबद्दल पकडले जाऊन ६ महिन्यांची शिक्षा झाली; १९४२ साली चले जावच्या चळवळीत भाग घेतला.

जैव्हाल, रामकिसन मथुरालाल (जन्म १९०८),

जन्मगाव गिरसगाव (तालुका व जिल्हा अमरावती); शिक्षण मराठी चौथ्या इयत्तेपर्यंत; यांनी १९४१ साली वैयक्तिक सत्याग्रह केला; त्याबद्दल १ वर्ष सश्रम कारावासाची शिक्षा देण्यात आली व अकोला येथील मध्यवर्ती तुंगगात पाठविण्यात आले; गिवाय २५ रुपये दंडही झाला होता; १९४२ साली 'चले जाव'च्या चळवळीत ६ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा देण्यात आली; शासनाकडून यांना सन्मानपत्र, ताम्रपट व २०० रु. मासिक पेन्शन मिळते.

जैन, जयकुमार बाळासा

जन्मगाव अनसिंग (तालुका वाशिम, जिल्हा अकोला); १९३० मध्ये जंगल सत्याग्रहात भाग घेतला; १९४२ मध्ये 'चले जाव'च्या चळवळीत भाग घेतला; तुंगवास भोगला; शासनाकडून यांना सन्मानपत्र देण्यात आले आहे.

जैन, नेमीनाथ भवानी (जन्म १९०६),

जन्मगाव मुंगळा (तालुका वाशिम, जिल्हा अकोला); शिक्षण मराठी प्राथमिक; १९३२ मध्ये ब्रिटिशांच्या मालावर वहिष्कार घातला,

त्याबद्दल यांना सश्रम कारावासाची शिक्षा देण्यात आली व अकोला येथील मध्यवर्ती तुंगगात पाठविण्यात आले.

जैन, रामनारायण काशिनाथ (जन्म १९१२),

जन्मगाव नशीराबाद (राजस्थान); वास्तव्य महाराष्ट्रात; शिक्षण इंग्रजी सातवी; व्यक्तिगत सत्याग्रहासाठी पदयात्रा केली; १९४२ मध्ये एक वर्षपर्यंत हे नजरकैदेत होते.

जैन, सुरजमल गण्पुलाल (जन्म १९१२, मृत्यू १९७०),

जन्मगाव गोंदिया (तालुका गोंदिया, जिल्हा भंडारा); शिक्षण प्राथमिक; १९३२ साली मीठ सत्याग्रह केला, त्याबद्दल ३ महिने शिक्षा झाली; १९३३ मध्ये पुन्हा अटक झाली होती.

जैन, हिरालाल चुन्नोलाल (जन्म १९२४),

जन्मगाव होशंगाबाद (वास्तव्य भंडारा); शिक्षण मॅट्रिकपर्यंत; यांनी १९८० साली 'चले जाव'च्या चळवळीत भाग घेतला, त्याबद्दल ६ महिने सश्रम कारावासाची शिक्षा देण्यात आली होती.

जैनवाणी, कितन मणीराम (जन्म १९०८, मृत्यू १९६६),

जन्मगाव आर्वी (तालुका आर्वी, जिल्हा वर्धा); शिक्षण मराठी सातव्या इयत्तेपर्यंत; १९३० मध्ये आंदोलनात भाग घेतला; तेन्हा ४ महिने सश्रम कारावासाची शिक्षा दिली गेली; १९३२ मध्ये पुन्हा निरोधनामुळे ३ महिने सश्रम कारावासाची शिक्षा देण्यात आली होती; अमरावती तुंगगात होते; शासनाकडून २५० रुपये आर्थिक सहाय्य मिळाले.

जोजाळकर, तुळशीराम वारकू (जन्म १९१२),

जन्मगाव मौदा (तालुका रामटेक, जिल्हा नागपूर); १९४२ मध्ये मौदा पोलीस ठाण्यावरच्या हल्ल्यात व गोळीबारात हे पकडले गेले व १ वर्ष सक्तमजुरीची शिक्षा त्यांनी नागपूर मध्यवर्ती तुंगगात भोगली; शासनाकडून यांना सन्मानपत्र, शैक्षणिक सवलत व आर्थिक सहाय्य मिळाले आहे.

जोशी, कृष्णराव गणेश (जन्म १९०९),

जन्मगाव निवोली भोगे (तालुका चांदूर, जिल्हा अमरावती); शिक्षण मॅट्रिक; यांनी १९४१ साली वैयक्तिक सत्याग्रहात भूमिगत राहून कार्य केले; शासनाकडून सन्मानपत्र मिळाले.

जोशी, कृष्णाचार्य व्यंकप्पाचार्य (जन्म १९००).
जन्मगाव मूळगुंडी (तालुका व जिल्हा रायचूर);
वास्तव्य विदर्भ; शिक्षण बी.ए., एल्.एल्.बी;
संस्कृत पंडित; १९४६ साली संस्थानी प्रजा
परिषदेच्या हद्दावाद स्टेट काँग्रेसच्या मत्याग्रहात
भाग घेतल्यामुळे स्थानवद्ध; हद्दावाद स्टेट
काँग्रेसचे जॉईंट सेक्रेटरी; हद्दावादमधील
निर्वाचनांच्या पुनर्वचनात बहुमोल कार्य,
१९५२ मध्ये लोकमभेवर निवडून आले;
१९५६ पुन्हा लोकमभेचे नमानद.

जोशी, मनोहर तुकाराम

जन्मगाव नागपूर (तालुका व जिल्हा नागपूर);
शिक्षण माध्यमिक; यांनी १९३० मध्ये मराठी
जाळा बंद पाडणे. बुलेटिन वाटणे, सभा मिरवणूक
काढणे. पन्देशी मालावर बहिष्कार व दाह पिकेटिंग
वरून कामे केली, त्याबद्दल ६ महिने सक्तमजुरीची
शिक्षा झाली; १९४३ मध्ये भूमिगत कार्य केले.

जोशी, रामभाऊ कृष्णराव

मूळगाव शिरपूर (तालुका वाशिम, जिल्हा
अकोला); शिक्षण आयुर्वेदिक; स्वातंत्र्य आंदो-
लानात यांनी सक्रिय भाग घेतला; भूमिगत कार्य
केले; १९३० व ३२ मध्ये १५ दिवस माधी कैद
झाली; सन्मानपत्र मिळाले आहे.

जोशी, जगन्नाथ जानकीलाल

जन्मगाव गोंदिया (तालुका गोंदिया, जिल्हा
भंडारा); शिक्षण प्राथमिक; यांनी १९३०-३२
व १९४० च्या चळवळीत जनजागृती, पत्रके वाटणे
व इतर भूमिगत कार्य केले.

जोशी, बुद्धलाल गणेशलाल (जन्म १९००),

जन्मगाव नागपूर (तालुका व जिल्हा नागपूर);
शिक्षण दुसऱ्या इयत्तेपर्यंत; १९४२ साली गोळी-
बारांत उजवा हात गोळी लागल्याने जायबंदी
झाला; शासनाकडून आर्थिक सहाय्य व सन्मानपत्र
मिळाले आहे.

जोशी, प्रभाकर दत्तात्रय

जन्मगाव नवरगाव (तालुका ब्रम्हपुरी, जिल्हा
चंद्रपूर); शिक्षण मराठी प्राथमिक; १९४२ मध्ये
यांच्यावर जाळपोळीचा खटला भरला होता
त्याबद्दल यांना १॥ महिना चांदा जेलमध्ये स्थान
वद्ध करण्यात आले; सन्मानपत्र देण्यात आले
आहे.

जोशी, प्रल्हाद जगन्नाथ (जन्म १९०७),

जन्मगाव बरुड (तालुका मोगाँ, जिल्हा अमरा-
वती); शिक्षण मराठी चौथी इयत्ता; दुसऱ्या
महायुद्धाच्या काळात ६ वर्षे नगरपालिका सदस्य;
प्रभातफेऱ्या काढणे, दाहगुत्त्यावर निरोधन करणे;
हुरिजन व आदिवासी समाजात जनजागृती
या कार्यक्रमात भाग; १९३० मध्ये मत्याग्रहाला
प्रोत्साहन दिल्याच्या आरोपाखाली अटक; १
वर्ष सक्तमजुरीची शिक्षा; २०० रु. निवृत्ति-
वेतन, सन्मानपत्र व ताम्रपट मिळाले.

जोशी, भास्कर श्रीकृष्ण (जन्म १९१०),

जन्मगाव रियपूर (ऋद्धपूर), (तालुका मोगाँ,
जिल्हा अमरावती); शिक्षण मॅट्रिक; स्वातंत्र्य-
लढ्यात यांनी १९३२ मध्ये भाग घेतला होता,
त्याबद्दल ६ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा भोगली;
शासनाकडून दरमहा ५० रुपये पेन्शन मिळते.

जोशी, मोतीलाल सुरजमल

जन्मगाव परतवाडा (तालुका अचलपूर, जिल्हा
अमरावती); १९३० साली जंगल मत्याग्रहात
यांनी भाग घेतला; प्रभातफेऱ्या काढल्या, सभा
वैठकी घेणे; स्वयंसेवकाचे काम केले; पकडले
जाऊन मारहाण झाली; १९४० ते ४२ पर्यंत
भूमिगत कार्य केले.

जोशी योगाचार्य, भास्करराव श्रीकृष्णपंत (जन्म
१९०९),

जन्मगाव रियपूर, (तालुका मोगाँ, जिल्हा
अमरावती); शिक्षण माध्यमिक; १९३१ मध्ये
तालुक्यातील २८५ गावे ब्रिटिश साम्राज्यशाही-
विरुद्ध प्रचाराकरिता पदतळी घातली; हिंणवाट
येथे १ फेब्रुवारी १९३२ ला त्यांना दाह व परदेशी
माग्याचे पिकेटिंग व प्रचार कार्याकरिता पकडण्यात
आले; महा सहा महिल्यांची सक्तमजुरीची शिक्षा
झाली, ती एकाच वेळी भोगावयाची होती;
जेलमध्ये अन्यायाचे व जुलूमाचे विरुद्ध आठ
दिवसांचे उपोषण केले; १९४० मध्ये वैयक्तिक
मत्याग्रहात भाग घेतला; १९४२ मध्ये चले जाव
चळवळीचा 'करो या मरो' चा निर्भयपणे
प्रचार केला; नागपूरमधील बानरसेना चळ-
वळीला व्याख्यानाद्वारे मार्गदर्शन केले; श्री. हर्दकर
यांनी 'बाल हिंदू सेना' काढल्यावर श्री. जोशी
यांनी त्यांचे कार्य स्थगित केले; फाणी निवारण
मंडळाकरिता फंड जमवून दिला.

जोशी, रामभाऊ कृष्णराव (जन्म १९१३),
जन्मगाव शिरपूर (तालुका वाशिम, जिल्हा अकोला); शिक्षण मराठी माध्यमिक, वैद्यकीय; १९३५ ते ४५ या काळात भूमिगत राहून प्रचाराचे कार्य केले; अकोला येथे निरोधने केली, त्यावेळी १५ दिवस साधी कैद झाली; सन्मानपत्र मिळाले आहे.

जोशी, रामचंद्र वैजनाथ (जन्म १९०५),
जन्मगाव उगवा (तालुका व जिल्हा अकोला); शिक्षण मराठी सहाय्या इत्येतपर्यंत; १९३० मध्ये यांनी जंगल सत्याग्रह केला, त्यावेळ २ महिने सश्रम कारावासाची शिक्षा झाली; १९३२ मध्ये दारू पिकेटिंग केले, त्यावेळ ९ महिने सश्रम कारावासाची शिक्षा झाली.

जोशी, दिवंगे पितामह कै. वीर वामनराव (जन्म १८८१, मृत्यू १९५६),

जन्मगाव अमरावती (तालुका व जिल्हा अमरावती); शिक्षण मॅट्रिक; विद्यार्थी दशेत राष्ट्रीय आंदोलनात भाग घेऊ लागले; सन १९०४ व १९०८ मध्ये राजद्रोही भाषणे केल्या-वेळ एक वर्ष व दोन वर्षांची शिक्षा; १९२१ व १९२३ मध्ये जेल; सन १९२३ मध्ये श्री. जोशी यांना जनतेने 'वीर' ही पदवी वहाल केली; सन १९३०, १९३२, १९४१ व १९४२ च्या राष्ट्रीय आंदोलनात कारावास; सन १९४१ मध्ये कै. डॉ. बाबु राजेंद्रप्रसाद यांच्या द्वारा 'विदर्भ पितामह' हा किताब त्यांना देण्यात आला; १९३०-१९३४ विदर्भ प्रदेश काँग्रेस कमिटीचे अध्यक्ष; अखिल भारतीय काँग्रेस समितीचे सदस्य; १९४१ मध्ये जेलमध्ये असताना सेंट्रल असेंब्लीवर निवड; १९५२ ते १९५६ मध्ये प्रदेश विधानसभेचे सदस्य; १९०४ पासून १९५६ पर्यंत काँग्रेस संघटना करण्यात प्रमुख, पत्रकार, नाटककार व पट्टीचे वक्ते म्हणून महाराष्ट्रात व महाराष्ट्राबाहेर सुप्रसिद्ध; भारत सरकारने रु. ५,००० मानधन म्हणून दिले पण त्याचा स्वीकार केला नाही.

जोशी, सखाराम गणेश (जन्म १९०८),
मूळगाव पूसद (तालुका पूसद, जिल्हा यवतमाळ); शिक्षण नॉन-मॅट्रिक; सन १९३० मध्ये जंगल सत्याग्रहात भाग घेतला, त्यावेळ यांना एक आठवडा सश्रम कारावासाची शिक्षा देण्यात आली.

जोशी, श्रीधर हरी (जन्म १९११),
वास्तव्य अमरावती, शिक्षण वैद्यकीय; १९३० साली रामटेक तालुक्यात जंगल सत्याग्रहाचे वेळी सत्याग्रही जखमी झाल्यास तात्काळिक उपचार करण्यासाठी उपस्थित होते; त्यावेळ अटक व ६ महिन्यांची शिक्षा; गांधी-आयर्विन कराराने सुटका (सुटून आल्यावर पुन्हा वैद्यकीय शिक्षणास सुरवात, पण काँग्रेसला मदत करणार नाही हे लहून माफी मागण्यास नकार दिला.)

जोंधळे, चिंतामण डुवाजी (जन्म १९१८),
जन्मगाव सातेफळ (तालुका चांदूर, जिल्हा अमरावती); यांना १९४२ च्या चले जावच्या चळवळीत भाग घेतला त्यावेळ १ वर्षांची सक्त-मजुरीची शिक्षा झाली; शासनाकडून २५० रुपये आर्थिक मदत मिळाली.

जोंधळेकर, यादव रामजी (जन्म १९०४),
जन्मगाव अमरावती (तालुका व जिल्हा अमरावती); शिक्षण मराठी तिसऱ्या इत्येतपर्यंत; यांनी १९२३ मध्ये मुळशी सत्याग्रहात भाग घेतला; १ महिन्याची शिक्षा झाली; विदेशी मालावर बहिष्कार घालण्यासंबंधी भाषण केले म्हणून अटक होऊन १॥ महिना पुन्हा शिक्षा झाली; शासनाकडून सन्मानपत्र, आर्थिक सहाय्य मिळाले.

जोंधळे, चिंतामण डुवाजी (जन्म १९१८),
मूळगाव सातेफळ (तालुका चांदूर, जिल्हा अमरावती); सन १९४२ मध्ये चले जावच्या चळवळीत चांदूर रेल्वे अमरावती येथून भाग घेतला, त्यावेळ १ वर्ष सश्रम कारावासाची शिक्षा देण्यात आली; महाराष्ट्र शासनाकडून १९५५ मध्ये २५० रुपये मदत व १९६६ मध्ये सन्मानपत्र देण्यात आले.

जंगम, सदाशिव ओंकार (जन्म १९१४),
मूळगाव दिग्रस (तालुका दारव्हा, जिल्हा यवतमाळ); शिक्षण मराठी चौथ्या इत्येतपर्यंत; १९४२ साली चले जावच्या चळवळीत प्रभात फेरी, निरोधन, जनजागृती वगैरे कार्य केले, त्यावेळ यांना ४ महिने सश्रम कारावासाची शिक्षा देण्यात आली.

जंजुलवार, उक्ता ठकुजी बल्य पुलंदा
जन्मगाव कामठी (तालुका व जिल्हा नागपूर); १९३२ साली स्वातंत्र्य चळवळीत यांनी भाग

घेतला होता ; कापडाचे दुकानावर पिकेटिंग केले, त्यावेळी अटक झाली; खटला चालून ३ महिने सक्त मजुरीची शिक्षा व २५ रुपये दंड अशी शिक्षा झाली; ती शिक्षा यांनी नागपूर सेंट्रल जेल व अमरावती जेलमध्ये भोगली; शासनाकडून यांना सन्मानपत्र मिळाले आहे.

झ

झरारीया, रघुनाथ विहारिलाल (जन्म १९१४), जन्मगाव तिरोंडा (तालुका गोंदिया, जिल्हा भंडारा); शिक्षण मानव्या इयत्तेपर्यंत; १९४२ च्या 'चले जाव' च्या चळवळीत भाग घेतला, त्यावेळी अटक होऊन ७ महिने कारावासाची शिक्षा देण्यात आली; ती जवळपूर तुरुंगात भोगली.

झागो, आप्पा गोविंदा आप्पा (जन्म १९१७), जन्मगाव पारस (तालुका वाळापूर, जिल्हा अकोला); शिक्षण मराठी तिसऱ्या इयत्तेपर्यंत; यांनी १९४२ साली टेलिफोनच्या तारा तोडल्या या संशयावरून १७ दिवस पोलीस कस्टडीमध्ये कैदेत होते.

झाडू, बलदेव देवदास (जन्म १९१०), जन्मगाव नवागांव (जिल्हा नागपूर); १९३० मध्ये दाह पिकेटिंग केल्यावेळी यांना ६ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा झाली; १९३२ मध्ये विदेशी कपडा पिकेटिंगबाबत ३ महिने सक्तमजुरीची व ५० रुपये दंड, दंड न भरल्यास १॥ महिना शिक्षा झाली; सन्मानपत्र मिळाले आहे; ५० रुपये मासिक निवृत्तिवेतनही मिळते.

झाडू, मोहनलाल विठ्ठलदास (मृत्यू १९७१), जन्मगाव मातोद (तालुका आर्वी, जिल्हा वर्धा); शिक्षण चौथ्या इयत्तेपर्यंत; स्वातंत्र्य चळवळीत भाग घेतल्यावेळी यांना ६ महिने शिक्षा झाली होती; सन १९७१ मध्ये शासनाकडून अनुदान मिळाले.

झाडे, दशरथ कान्हूजी किराड

जन्मगाव रामटेक (तालुका रामटेक; जिल्हा नागपूर); १९३२ च्या जहापूर सरकारी जंगल सत्याग्रहात भाग घेतला; पटवारी कोतवाल यांच्यावर बहिष्कार घातला; १९४२ च्या रामटेक जाळपोळीत व लुटालुटीत हे सहभागी झाले

होते; १९४२ मध्ये जहापूर राखीव जंगल सत्याग्रहात यांना पकडण्यात येऊन २ वर्षे सक्तमजुरीची शिक्षा झाली; सन्मानपत्र व २५० रुपये एकवेळ अनुदान मिळाले आहे.

झाडे, पंजाबराव नागोजी (जन्म १९०३), जन्मगाव दिधी (तालुका व जिल्हा वर्धा); यांना ३ महिन्यांची सक्तमजुरीची शिक्षा १९३२ मध्ये झाली होती; सन्मानपत्र मिळाले व दरमहा ५० रुपये निवृत्तिवेतनही मिळते.

झाडे, रघुनाथ रामा

वास्तव्य विदर्भात; जंगल सत्याग्रह, दाहवंदी, पंचाळा दारुगुल्यावर हल्ला. व शव पटवाऱ्यांचे दप्तर जाळले; या चळवळीत भाग घेतल्यावेळी यांना पकडण्यात आले व २ वर्षे सक्तमजुरीची शिक्षा देण्यात आली.

झाडे, शिवराम गोविंदा (जन्म १९०९),

मुळगाव टाकरखेडा (तालुका वर्धा, जिल्हा यवतमाळ); शिक्षण मराठी चौथ्या इयत्तेपर्यंत; १९२६ मध्ये सत्याग्रहात भाग घेतला, त्यावेळी अटक होऊन ६ तासांनी सोडले.

झाडोकार, रामभाऊ तुकाराम (जन्म १९१३),

जन्मगाव पातुर्डा (तालुका जळगाव, जिल्हा बुलढाणा); यांनी १९४० साली वैयक्तिक सत्याग्रहात भाग घेतला, त्यावेळी बुलढाणा जेलमध्ये १ वर्षे स्थानबद्ध होते.

झामडे, नीळकंठ महादेवराव

जन्मगाव आवाद किन्ही (तालुका आर्वी, जिल्हा वर्धा); शिक्षण मराठी चौथ्या इयत्तेपर्यंत; १९४२ साली चळवळीत भाग घेतल्यावेळी ३ महिने शिक्षा झाली.

झामडे, रामचंद्र सीतारामजी (जन्म १९२३),

जन्मगाव आवाद किन्ही (तालुका आर्वी, जिल्हा वर्धा); शिक्षण मराठी चौथीपर्यंत; १९४२ साली चळवळीत भाग घेतल्याने १ महिना शिक्षा झाली, वर्धा तुरुंगात होते; सरकारकडून शिक्षण सवलत, सन्मानपत्र मिळाले आहे.

झंझुनवाला, सौ. सीतादेवी पुरुषोत्तमजी

जन्मगाव वर्धा (तालुका व जिल्हा वर्धा); शिक्षण मॅट्रिक; राष्ट्रभाषा कोविदविपारद; अल्पवयात

१९३२ मध्ये दारू व विदेशी कापडावर
वहिष्कार घालण्याच्या चळवळीत भाग घेतला.

ट

टंगोळे, जयाराम लक्ष्मण (जन्म १८९८,
मृत्यू १९३५),

मूळगाव वणी (तालुका वणी, जिल्हा यवतमाळ);
शिक्षण दहाव्या इयत्तेपर्यंत; यांनी १९३० मध्ये
जंगल सत्याग्रहात भाग घेतला, त्याबद्दल ६ महिने
सश्रम कारावासाची शिक्षा देण्यात आली होती.

टाक, रघुनाथ पुरव्या

जन्मगाव सांसर (तालुका सांसर, जिल्हा छिंद-
वाडा); वास्तव्य नागपूर; १९४२ च्या चळ-
वळीत ३ महिने शिक्षा झाली होती; सन्मानपत्र व
२५० रुपये मानधन मिळाले.

टावरी, चंपालाल इंदरचंद

जन्मगाव चौदई (जिल्हा छिंदवाडा); वास्तव्य
नागपूर; शिक्षण इंग्रजी दुसऱ्या इयत्तेपर्यंत; १९२९
मध्ये जंगल सत्याग्रहात भाग घेतला; १९३१
मध्ये दारू पिकोटींग केले व परदेशी मालावर वहि-
ष्कार घातला, त्याबद्दल पकडले जाऊन ६ महिने
सक्तमजुरी व ५०० रुपये दंड किंवा ३ महिने सक्त-
मजुरी अशी शिक्षा झाली; दंडाची रक्कम वसूल
केली; शासनाकडून सन्मानपत्र मिळाले.

टिकार, देवराव रावजी (जन्म १९१४),

जन्मगाव टेभूनी (तालुका खामगाव, जिल्हा
बुलडाणा); शिक्षण मराठी चौथीपर्यंत; विला-
यती कापड निरोधनाबाबत ६ महिने सक्तमजुरीची
शिक्षा झाली; शासनाकडून आर्थिक सहाय्य व
सन्मानपत्र मिळाले आहे.

टिकेकर, गणपतरावजी नारायणराव (जन्म
१८७९, मृत्यू १९३७),

जन्मगाव नागर (तालुका व जिल्हा नागर);
वास्तव्य नागपूर; शिक्षण मॅट्रिक; जंगल सत्या-
ग्रहात भाग घेतल्याबद्दल यांना शिक्षा झाली.

टिपले, सखाराम बाळाजी

जन्मगाव चंद्रपूर (तालुका व जिल्हा चंद्रपूर);
शिक्षण इंग्रजी चौथ्या इयत्तेपर्यंत; १९३० साली
सत्याग्रहात भाग घेतल्याबद्दल १ महिना सक्त-
मजुरी व ५० रुपये दंड अशी शिक्षा झाली.

व्हीएफ ४८३१—५४

टिपूत, दवलत (जन्म १९०४),

जन्मगाव कळमेखर (तालुका सावनेर, जिल्हा
नागपूर); १९३२ साली कायदेमंगात भाग घेतला
त्याबद्दल ६ महिने शिक्षा झाली.

टिंगरे, चित्तामण रामजी (जन्म १८९८),

जन्मगाव हिंगणघाट (तालुका हिंगणघाट, जिल्हा
वर्धा); सिदीवदी व दारूवदी या सत्याग्रहात
ह्यांनी भाग घेतला; १९३२ मध्ये आंदोलन काळात
प्रचार पत्रके काढण्याचे काम ते करीत असत;
त्याबद्दल यांना सहा महिन्यांची सक्तमजुरीची
शिक्षा झाली; महाराष्ट्र शासनाकडून २५० रुपये
आर्थिक अनुदान व सन्मानपत्र मिळाले.

टेकाम, शिवराम भागो (जन्म १९०९),

जन्मगाव तारणा (तालुका उमरेड, जिल्हा नाग-
पूर); शिक्षण मराठी चौथीपर्यंत; १९३१ मध्ये
यांना ६ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा झाली;
१९३२ च्या जंगल सत्याग्रहात ११ वर्षे सक्त-
मजुरीची शिक्षा झाली; यांना महाराष्ट्र शासनाने
सन्मानपत्र व मासिक ५० रुपये मानधन दिले आहे.

टेकाम, सतु डल्लू गोंड (जन्म १९११),

जन्मगाव पिपळवाणी नवकील पेंडरी (तालुका
शिबणी, मध्यप्रदेश); वास्तव्य नागपूर; १९४२
मध्ये रामटेक तहसील कचेरीवर तिरंगी ध्वज
फडकविल्या; रेल्वे स्टेशन जाळणे, रेल्वे रुळ उखडणे,
दारूचे कोठार नष्ट करणे, ब्रिटिश कचेऱ्यांना आगी
लावणे, इत्यादि कार्यक्रमात यांनी भाग घेतला;
त्याबद्दल अटक होऊन ४ वर्षे सक्तमजुरीची शिक्षा
झाली; शासनाकडून एक वेळ ५०० रुपये अनुदान
व सन्मानपत्र मिळाले आहे.

टेंगे, विठोबा आत्माराम (जन्म १९१९),

जन्मगाव केसलवाडा (तालुका नाकोली, जिल्हा
भंडारा); शिक्षण मराठी माध्यमिक; विद्यार्थी
दशेत असल्यापासून यांनी स्वातंत्र्य चळवळीत
भाग घेतला; १९४२ सालच्या 'चले जाव' च्या
चळवळीत शासनाविरुद्ध कार्यक्रमात भाग घेतला
होता; ९ महिने कारावासाची शिक्षा झाली;
शासनाकडून यांना सन्मानपत्र मिळाले आहे व
२५० रुपये मानधनही मिळाले.

टेंजे, शामराव शिवरामजी (जन्म १९२०,
मृत्यू १९७०);

जन्मगाव वरुड (तालुका भोर्शी, जिल्हा अमरा-
वती); शिक्षण मराठी माध्यमिक; स्वातंत्र्य

चळवळीत १ वर्ष सक्कमजुरीची शिक्षा देण्यात आली; १९४२ मध्ये अमरावती जेलमध्ये दाखल झाल्यावर प्रकृतीच्यामुळे १९४३ मध्ये यांची मुक्तता करण्यात आली; शासनाकडून यांना ५०० रुपये अनुदान व सन्मानपत्र मिळाले आहे.

टोडलसिंह, रामचरणसिंह खुवसी (जन्म १९१२), जन्मगाव गोंदिया (तालुका गोंदिया, जिल्हा भंडारा); शिक्षण मराठी प्राथमिक; १९३० मध्ये यांनी राष्ट्रीय कविता कव्हन इंग्रजी शासना-विरुद्ध जनजागृती केली; १९४२ सालच्या 'चले जाव' च्या चळवळीत यांनी अतिरपयंत भूमिगत कार्य केले.

टोळे, बाळकृष्ण मुकुंद (जन्म १९०२),

जन्मगाव विलासपूर (मध्यप्रदेश); वास्तव्य नागपूर; शिक्षण मॅट्रिक; नागपूर कचेरी समोरील जेड सत्याग्रहात भाग घेतला, त्याबद्दल नऊ महिने सक्कमजुरी व ५० रुपये दंडाची शिक्षा झाली; शासनाकडून सन्मानपत्र व शैक्षणिक सवलत मिळाली आहे.

ठ

ठगे, भव्याजी गणपतराव (जन्म १९१३, मृत्यू १९६१),

जन्मगाव नागपूर (तालुका व जिल्हा नागपूर); शिक्षण प्राथमिक; १९४२ च्या आंदोलनात भाग घेतला होता, त्याबद्दल पकडले जाऊन १९४३ पर्यंत नागपूर तुरुंगाने होते; ९ महिने शिक्षा भोगली; शासनाकडून सन्मानपत्र मिळाले आहे.

ठवळी, नागोराव सूर्यभानजी (जन्म १९२४),

जन्मगाव खवगांव (तालुका आर्वी, जिल्हा वर्धा); शिक्षण मराठी चांथीपर्यंत; १९४३ च्या आंदोलनात जनजागृतीचे कार्य केले; त्याबद्दल १ वर्ष २२ दिवस नाथी कैद झाली; शासनाकडून ३५० रुपये मानधन, शिक्षण सवलत व सन्मानपत्र मिळाले.

ठाकरे, गोविंद रामजी (जन्म १९०३),

जन्मगाव कामठी (तालुका व जिल्हा नागपूर); शिक्षण हिंदी चौथ्या इयत्तेपर्यंत; १९३०च्या बारहवडी निरोधनात भाग घेतला; विदेगी कापड निरोधनात १९३२ साली भाग घेतल्याबद्दल तीन महिने सक्कमजुरीची शिक्षा झाली, ती नागपूर

व अमरावती जेलमध्ये भोगली; २५ रुपये दंड भरला; शासनाकडून २५० रुपये अनुदान व दरमहा ५० रुपये मानधन व सन्मानपत्र मिळाले आहे.

ठाकरे, जयपाल धानू

जन्मगाव बेरली (तालुका व जिल्हा भंडारा); शिक्षण प्रांठ शिक्षण; १९३० मध्ये जंगल सत्याग्रहात भाग घेतला; १९४२ च्या चळवळीत गाळेवर ध्वज लावला, प्रसात फेरी काढली, घोषणा दिल्या त्यावेळी यांना अटक होऊन ते १ महिना स्थानबद्ध होते; पुढे यांना ३ महिने सश्रम कारावासाची शिक्षा झाली; शासनाकडून सन्मानपत्र देण्यात आले आहे.

ठाकरे, नारायण रघुनाथ

जन्मगाव हिंगणघाट (तालुका हिंगणघाट, जिल्हा वर्धा); शिक्षण प्राथमिक, अधिवेद दुसरी परीक्षा पास; यांनी १९३० साली सत्याग्रहात भाग घेतला व प्रचार कार्य करीत असताना ९ महिने सक्कमजुरीची शिक्षा झाली; १९३४ च्या कलकत्ता काँग्रेसला गेले होते; सात दिवस कच्ची कैद झाली होती; १९४२ साली कार्य करीत होते; शासनाकडून यांना सन्मानपत्र व शिक्षण सवलत मिळाली.

ठाकरे, नारायण बाळाजी

जन्मगाव सोनेगाव (तालुका व जिल्हा वर्धा); स्वातंत्र्यलढ्यात यांनी १९४२ साली भाग घेतला होता, त्याबद्दल ३ महिने सक्कमजुरीची शिक्षा झाली; १९६३ मध्ये मृत्यू पावले.

ठाकरे, पांडुरंग संपत (जन्म १९१७),

जन्मगाव गिरोडा (तालुका व जिल्हा अकोला); शिक्षण माध्यमिक; स्वातंत्र्य आंदोलनात १९४० साली वैयक्तिक सत्याग्रहात भाग घेतल्याबद्दल यांना शिक्षा झाली होती; महाराष्ट्र शासनाकडून रु. २५० आर्थिक मदत मिळाली व सन्मानपत्र मिळाले आहे.

ठाकरे, बाबूराव अमृतराव (जन्म १९१७),

जन्मगाव किन्ही (नहादेवाची वाडी), (तालुका ब्रामगाव, जिल्हा बुलडाणा); शिक्षण सातव्या इयत्तेपर्यंत, मोडताडीचे गुप्त कार्य केले; सन्मानपत्र मिळाले.

ठाकरे, भाषकरराव तुळशीरामजी
(जन्म १९२४),

जन्मगाव पीनी (तालुका मोर्शी, जिल्हा अमरावती); शिक्षण सहाय्या इयत्तेपर्यंत; यांनी १९४२ च्या आंदोलनात जंगल सत्याग्रह, जाळपोळ, बुलेटिन्स वाटणे वगैरे कार्यात भाग घेतल्याबद्दल अटक करून १५ दिवस कच्च्या कैदेत ठेवले व नंतर ६ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा भोगली; शासनाकडून आर्थिक सहाय्य, ताम्रपट, सन्मानपत्र मिळाले.

ठाकरे, भीमराव दौलतराव (जन्म १९१८),

जन्मगाव पीनी (तालुका मोर्शी, जिल्हा अमरावती); शिक्षण प्राथमिक; १९४२ मध्ये यांना अटक होऊन १ वर्ष सक्तमजुरीची शिक्षा झाली; १९४२ मध्ये चार महिने भूमिगत होते; सन्मानपत्र व २५० रुपये मानधन मिळाले आहे.

ठाकरे, श्रावण नागो (जन्म १९१३),

जन्मगाव हिंगणघाट (तालुका हिंगणघाट, जिल्हा वर्धा); शिक्षण मराठी प्राथमिक; यांनी जंगल सत्याग्रह, दारू पिकेटिंग, झेंडा चढविणे, विदेशी मालावर बहिष्कार या चळवळीत भाग घेतला, त्याबद्दल वर्धा येथे सहा महिने सक्तमजुरीची शिक्षा देण्यात आली; शासनाकडून यांना सन्मानपत्र व आर्थिक सहाय्य मिळाले.

ठाकूर, किसनसिंह कन्हयासिंह (जन्म १९१४).

जन्मगाव केळीवेळी (तालुका अकोट, जिल्हा अकोला); शिक्षण सातव्या इयत्तेपर्यंत; यांना १९३२ साली ३ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा झाली.

ठाकूर, गोविंदसिंह नारायणसिंह

जन्मगाव चिखलगाव (तालुका व जिल्हा अकोला); १९४२ च्या 'चले जाव' चळवळीत भाग घेतल्याबद्दल ४ महिन्यांची शिक्षा झाली; महाराष्ट्र शासनाकडून सन्मानपत्र मिळाले.

ठाकूर, तोंडलसिंह रामचरणसिंह (जन्म १९१२),

मूळगाव गोंदिया (तालुका गोंदिया, जिल्हा भंडारा); शिक्षण प्राथमिक; १९३० च्या जंगल सत्याग्रहात भाग घेतला, त्याबद्दल यांना ७ दिवस भंडारा जेलमध्ये रहावे लागले.

ठाकूर, नारायण धोंडोसिंग (जन्म १९०८),

जन्मगाव एलिचपूर (तालुका दर्यापूर, जिल्हा अमरावती); शिक्षण पाचव्या इयत्तेपर्यंत; झेंडा

सत्याग्रहात भाग घेतल्याबद्दल यांना तीन महिन्यांची सक्तमजुरीची शिक्षा झाली; शासनाकडून सन्मानपत्र मिळाले आहे.

ठाकूर, नारायणराव सूर्यभानजी (जन्म १९०५),

जन्मगाव कामरगाव (तालुका मूर्तिजापूर, जिल्हा अकोला); शिक्षण मराठी माध्यमिक; १९३० मध्ये जंगल सत्याग्रह केला; १९४० मध्ये वैयक्तिक सत्याग्रह केला, त्याबद्दल कोर्ट उठेपर्यंत शिक्षा झाली; १९४२ च्या चले जावच्या चळवळीत १ महिना अंडर ट्रायलवर होते व यांना ४ महिने सश्रम कारावासाची शिक्षा देण्यात आली; शासनाकडून यांना सन्मानपत्र देण्यात आले आहे.

ठाकूर, भगवंत वामन (जन्म १९१२),

जन्मगाव कोंडोली (तालुका मंगरूपीर, जिल्हा अकोला); शिक्षण सातव्या इयत्तेपर्यंत; यांनी १९३० साली मिठाचा सत्याग्रह, विलायती मालावर बहिष्कार, दारू पिकेटिंग, जंगल सत्याग्रह वगैरे कार्यात भाग घेतला, त्याबद्दल २ महिने स्थानवद्ध होते; १९४२ साली भूमिगत कार्य केले; शासनाकडून सन्मानपत्र मिळाले.

ठाकूर, मोहील गोपालसिंह रामसिंह (जन्म १९०४),

जन्मगाव रामटेक (तालुका रामटेक, जिल्हा नागपूर); शिक्षण मराठी सहावीपर्यंत; १९२३ साली नागपूर येथील झेंडा सत्याग्रहात यांनी भाग घेतला, त्यामुळे यांना काही दिवस कैदेत रहावे लागले; १९३० च्या सविनय कायदेभंगाच्या चळवळीत यांनी भाग घेऊन नारखेड गावी जंगलात सत्याग्रह केला; यांना दोन दिवस अटक झाली; १९४१ साली व्यक्तिगत सत्याग्रह यांनी केला, त्याबद्दल यांना अटक होऊन नागपूर सेंट्रल जेलमध्ये स्थानवद्ध केले; १९४२ मध्ये अटक झाली व १ वर्ष नागपूर सेंट्रल जेलमध्ये स्थानवद्ध ठेवले होते; शासनाकडून यांना सन्मानपत्र मिळाले असून दरमहा ५० रुपये पेन्शन मिळते.

ठाकूर, यादोजी हेसुजी (जन्म १९०७),

जन्मगाव सावनेर (तालुका सावनेर, जिल्हा नागपूर); शिक्षण प्राथमिक; १९४२ साली चळवळीत भाग घेतल्याबद्दल यांना शिक्षा झाली, प्रथम १५ दिवस कच्च्या कैदेत होते; नंतर ८ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा झाली व ती यांनी नागपूर जेलमध्ये भोगली.

ठाकूर, रामधनसिंह सकलसिंह (जन्म १९१४),
जन्मगाव अरखपूर (उत्तर प्रदेश); वास्तव्य जिल्हा
अकोला; शिक्षण मराठी प्राथमिक; १९३२
सालच्या चळवळीत भाग घेतला; भारत संरक्षण
कायदा मोडला, त्याबद्दल ६ महिने कैद व १००
रुपये दंड अशी शिक्षा झाली; १९४१ मध्ये
वैयक्तिक सत्याग्रहात भाग घेतला; १९४२
मधील 'चले जाव' च्या चळवळीत ४ महिने शिक्षा
झाली होती.

ठाकूर, रामसिंग मोतीसिंग (जन्म १९०६),
जन्मगाव कळमेश्वर (तालुका सावनेर, जिल्हा
नागपूर); शिक्षण मॅट्रिक; १९८१ साली वैयक्तिक
सत्याग्रहात भाग घेतला, त्याबद्दल अटक होऊन
७ दिवसांची शिक्षा झाली.

ठाकूर, लालसिंग नारायणसिंग सुरजवन्ती
जन्मगाव धानला (तालुका रामटेक, जिल्हा
नागपूर); विदेशी कपड्यांवरील बहिष्कार तमेच
दारुबंदी या सत्याग्रहात यांनी भाग घेतला
त्याबद्दल १९३२ मध्ये हिंगणवाट येथे महा
महिण्यांची नवतमजुरीची मजा झाली; शासना-
कडून २५० रुपये अनुदान व सन्मानपत्रही मिळाले

ठाकूर, वामन बळीरामजी (मृत्यू १९६८),
जन्मगाव मातेगाव (तालुका दर्यापूर, जिल्हा
अमरावती), १९३० साली दहिगाव येथे जंगल
सत्याग्रहात भाग घेतल्यामुळे ६ महिने सक्त-
मजुरी व दंड; १९५७ सालात भूदान यज्ञात
सहभागी.

ठाकूर, बिठ्ठलसिंह बंकटसिंह (जन्म १९०९),
जन्मगाव कारंजा (तालुका कारंजा, जिल्हा
अकोला); स्वातंत्र्य चळवळीत यांनी भाग घेतला.

ठाकूर, विन चोरसोया शिवनारायण (जन्म
१९०४),

जन्मगाव गोंदिया (तालुका गोंदिया, जिल्हा
भंडारा); शिक्षण मॅट्रिकपर्यंत; स्वातंत्र्यलढ्यात
भाग घेतल्याबद्दल दंड झाला होता.

ठाकूर, हिरासिंग झनकसिंग (जन्म १९२१),
जन्मगाव रामटेक (तालुका रामटेक, जिल्हा
नागपूर); १९४२ मध्ये यांच्यावर जाळपोळ व

लुटालुटीचा आरोप आला; व २ वर्षांची सक्त-
मजुरीची शिक्षा भोगावी लागली; शासनाकडून
यांना सन्मानपत्र मिळाले आहे व मासिक ५० रुपये
आजीव मानधन मिळते.

ठाकूर, सुंदराबाई रामचरणसिंह (मृत्यू १९६६),
जन्मगाव गोंदिया (तालुका गोंदिया, जिल्हा
भंडारा); शिक्षण माध्यमिक; १९३० मध्ये
वानरसेनेत भरती होऊन दारू निरोधने, विलायती
कापडावर बहिष्कार यात भाग घेतला; १९४२
साली जनजागृती व पोलीस ठाण्यावर ध्वज
चढविल्याबद्दल अटक होऊन ८ महिने सक्त
मजुरीची शिक्षा भोगावी लागली; शासनाकडून
यांना सन्मानपत्र मिळाले आहे.

ठाकूर, हीरासिंह चौहान (जन्म १९०८),
जन्मगाव अमरावती (तालुका व जिल्हा अमरा-
वती); शिक्षण मॅट्रिक्युलेंट; १९४१ साली
वैयक्तिक सत्याग्रहात भाग घेतला.

ठाकूरदास बेंग
जन्मगाव गणोरी (तालुका व जिल्हा अमरावती);
शिक्षण एम.ए., एल.एल.बी.; स्वातंत्र्यलढ्यात
भूदान कार्यात भाग घेतला; १९४२ मध्ये
वर्धा जिल्ह्यातील देवळी येथे भाषण केल्यामुळे
२ वर्षे सक्तमजुरीची शिक्षा झाली; यांचे
मुलांना शिक्षण सक्कल मिळते.

ठाकूर, किसनसिंह कन्हैयासिंह
जन्मगाव केळीवेळी (तालुका व जिल्हा अकोला);
शिक्षण मराठी सातव्या इयत्तेपर्यंत; १९३२ मध्ये
यांनी सत्याग्रहात भाग घेतला त्याबद्दल ३ महिने
सश्रम कारावासाची शिक्षा देण्यात आली.

ठाणेकर, गोविंदराव गणपतराव (जन्म १९०८),
जन्मगाव नागपूर (तालुका व जिल्हा नागपूर);
शिक्षण पाचव्या इयत्तेपर्यंत; १९३० मध्ये चळ-
वळीत दारू पिकेटिंग केले, त्याबद्दल ६ महिन्यांची
शिक्षा झाली; शासनाकडून स्वातंत्र्य सैनिक
निवृत्ति वेतन मिळते.

ठारवानी, चेलाराम कोटूमल (जन्म १९१७),
जन्मगाव महारापूर (तालुका कंडीवारी, जिल्हा
नवावशहा); (सिंधप्रांत); वास्तव्य नागपूर; शिक्षण
पाचव्या इयत्तेपर्यंत; १९४२ च्या आंदोलनात

भाग घेतल्याबद्दल १० महिन्यांची शिक्षा झाली; शासनाकडून सन्मानपत्र मिळाले.

ठोकरे, जानोजी उर्फ श्रीपत सदाशिव

मूळगाव परसिया (तालुका छिंदवाडा, वास्तव्य भंडारा); शिक्षण प्राथमिक; स्वातंत्र्यलढ्यात यांनी १९४०-४१ साली भाग घेऊन जंगल सत्याग्रह केला त्याबद्दल यांना अटक झाली.

ठोकरे, नारायण सदाशिव (जन्म १९०२, मृत्यू १९७०),

मूळगाव कुंडा परासिया (तालुका शिवणी, जिल्हा छिंदवाडा); वास्तव्य नागपूर; १९३० सालच्या चळवळीत यांना ६ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा, ५० रु. दंड किंवा १११ महिन्यांची शिक्षा दिली गेली, ती यांनी नागपूर तुरुंगात भोगली; १९३२ मध्ये यांना ६ महिन्यांची सक्तमजुरीची शिक्षा झाली ती नागपूर तुरुंगात भोगली; यांना शासनाकडून सन्मानपत्र मिळाले आहे.

ठोंदरे, गंगाराम नारायण (जन्म १९२१),

जन्मगाव पाथरोट (तालुका अचलपूर, जिल्हा अमरावती); १९४२ मध्ये रेल्वेचे रूळ उल्लंघने, तारा तोडणे, पोस्ट-ऑफिसची जाळपोळ करणे या आरोपाखाली ३ वर्षे सक्तमजुरीची आणि १५ फटकांची शिक्षा भोगावी लागली; यांना २५० रुपये अनुदान व सन्मानपत्र मिळाले आहे.

ठोमणे, शामरावजी महादेवराव (जन्म १९२२, मृत्यू १९६४),

जन्मगाव तारसा (तालुका रामटेक, जिल्हा नागपूर); शिक्षण सातव्या वर्गापर्यंत; १९४२ मध्ये जाळपोळ, मोडतोड, सरकारी इमारती व सामान दप्तर यांची जाळपोळ याबद्दल यांच्यावर ४ खटले भरले गेले व एकूण ४ वर्षे सश्रम कारावास व ८० रुपयांची दंडाची शिक्षा झाली; सन्मानपत्र व शिक्षण सवलत मिळाली आहे.

ठांभरे, विठ्ठल तानवाजी

जन्मगाव सावरगाव घाडगे (तालुका काटोल, जिल्हा नागपूर); १९४२ साली चळवळीत टेलिफोनच्या तारा मोडणे व डाकघराची मोडतोड करणे वगैरे कार्यात भाग घेतला, त्याबद्दल यांचेवर खटला होऊन ३ वर्षे सक्तमजुरीची व १०० रुपये दंड अशी शिक्षा झाली.

ड

डगवाल, तुकाराम दौलतसा

मूळगाव परसोडी (तालुका व जिल्हा यवतमाळ); शिक्षण व्ह. फा. पर्यंत; सन १९३० मध्ये जंगल सत्याग्रहात भाग घेतला; त्याचप्रमाणे सन १९४२ मध्ये अजात राहून कार्य केले.

डवरे, देवराव लालजी (जन्म १९२२),

जन्मगाव नागपूर (तालुका व जिल्हा नागपूर); शिक्षण चौथ्या इयत्तेपर्यंत; १९४२ च्या भारत छोडो आंदोलनात भूमिगत राहून कार्य केले; इंग्रज सरकारने यांना पकडून देणान्यास २०० रुपये इनाम ठेवले होते.

डवीर, रामभाऊ दामोदर (जन्म १९०१),

जन्मगाव भालेवाडा (तालुका उमरेड, जिल्हा नागपूर); शिक्षण आठव्या इयत्तेपर्यंत; १९३० साली जंगल सत्याग्रहात भाग घेतला; वॉरंट निघून पकडण्यात आले; तीन महिन्यांची शिक्षा झाली.

डवले, नारायण लक्ष्मण

जन्मगाव रामतीर्थ (तालुका मंगळपूर, जिल्हा अकोला); शिक्षण मॅट्रिक; १९३० मध्ये जंगल सत्याग्रहात भाग घेतला; त्याबद्दल ६ महिने कारावासाची शिक्षा देण्यात आली; १९४१ मध्ये वैयक्तिक सत्याग्रहात यांना ६ महिने सश्रम कारावास सोनवा लागला; १९४२ च्या 'चले जाव'च्या चळवळीत १८ महिने सश्रम कारावासाची शिक्षा देण्यात आली होती.

डहाके, झिंगरसा झामुसा (जन्म १९०३),

जन्मगाव घामणगाव (तालुका चांदूर, जिल्हा अमरावती); शिक्षण इंग्रजी तिसऱ्या इयत्तेपर्यंत; केसरी सेनेत राहून यांनी भाग घेतला; सन १९४२ मध्ये ते स्थानबद्ध होते; यांना सन्मानपत्र मिळाले.

डहाके, वामनराव विठोबाजी

जन्मगाव नागपूर (तालुका व जिल्हा नागपूर); शिक्षण माध्यमिक; १९३० साली जंगल सत्याग्रहात ६ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा झाली; १९३२ साली डेंडा सत्याग्रहात ६ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा झाली; १९४१ साली व्यक्तिगत सत्याग्रहात ५ महिने व १९४३ साली दोनदा

शिक्षा झाल्या होत्या ; सरकारने यांना आर्थिक सहाय्य ; सन्मानपत्र व शिक्षण सवलत दिली आहे.

डाखानी, चेलाराम कोंडमल (जन्म १९१३); जन्मगाव महारापूर काडीयासे (जिल्हा नवावगहा, सिवप्रांत) ; वास्तव्य महाराष्ट्रात ; शिक्षण सिंधी पाचवी पर्यंत ; १९४२ साली यांना पकडून १० महिने हैद्राबाद जेलमध्ये बंदिस्त करून ठेवले होते ; शाननाकडून सन्मानपत्र मिळाले.

डाखोरे, यशवंत गोविंद (जन्म १९१३), जन्मगाव धदम (तालुका वाळापूर, जिल्हा अकोला) ; शिक्षण मराठी चौथ्या इयत्तेपर्यंत ; स्वातंत्र्य आंदोलनात १९३२ च्या चळवळीत, जंगल सत्याग्रह, दारुबंदी, परदेशी मालावर वहिष्कार वगैरे कार्यक्रमात भाग घेतल्याबद्दल ६ महिन्यांची शिक्षा झाली.

डाखोरे, व्यंकट शिवाजी जन्मगाव धदम (तालुका वाळापूर, जिल्हा अकोला) ; शिक्षण प्राथमिक ; स्वातंत्र्य आंदोलनात १९३२ मध्ये विदेशी दारुविरुद्ध प्रचार केला ; महाराष्ट्र शासनाकडून सन्मानपत्र मिळाले आहे ; रुपये २५० आर्थिक मदत मिळाली आहे.

डांगरे, राजाभाऊ विठ्ठलराव (जन्म १८९१), जन्मगाव भिवापूर (तालुका व जिल्हा नागपूर) ; शिक्षण मॅट्रिक ; १९२१ च्या राष्ट्रीय असहकाराच्या आंदोलनात सरकारी नोकरीचा राजीनामा देऊन चळवळीत आले ; १९२२-२३ च्या झेंडा सत्याग्रहात सक्रीय भाग ; स्वातंत्र्य आंदोलनात अनेक वेळा भाग घेऊन सहा वर्षांपेक्षा अधिक काळ कारावास व दंडाची शिक्षा भोगली ; मराठी व इंग्रजी वर्तमानपत्रांतून आलेपाह, प्रसाराचे लिखाण केले ; १९३०-३५ व १९४८-५१ नागपूर प्रादेशिक काँग्रेस कमिटीचे उपाध्यक्ष ; १९६६ मध्ये राज्यसभेवर निवड.

डांगरे, शंकरराव विठ्ठलराव (जन्म १९११), जन्मगाव नांदेड (तालुका उमरेड, जिल्हा नागपूर) ; शिक्षण मॅट्रिकपर्यंत ; जंगल सत्याग्रह, दारु निरोधने, परदेशी मालावर वहिष्कार आदी मोहिमांत भाग घेतला ; यांना १९४२ मध्ये

१ वर्ष ६ महिन्यांची शिक्षा नागपूर येथे झाली ; सरकारकडून एकवार २५० रुपये मानधन व सन्मानपत्र मिळाले आहे.

डांगे, मोतिराम पांडुरंग (जन्म १८८९, मृत्यु १९४२),

जन्मगाव गुमगाव (तालुका व जिल्हा नागपूर) ; शिक्षण सहाव्या इयत्तेपर्यंत ; स्वातंत्र्यलढ्यात यांनी भाग घेतल्यामुळे यांना जंगल सत्याग्रह करताना अटक झाली व ६ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा झाली ; जिवाय ३०० रुपये दंड व दंड न भरल्यास दीड महिना अधिक शिक्षा, अशी शिक्षा झाली ; शासनाकडून सन्मानपत्र मिळाले आहे.

डाव्होरे, सखाराम नारायण (जन्म १९२६), जन्मगाव वाशिम (तालुका वाशिम, जिल्हा अकोला) ; शिक्षण प्राथमिक ; १९४२ साली 'चले जाव' च्या चळवळीत भाग घेतल्या, त्याबद्दल यांना ४ महिने सधम कारावासाची शिक्षा देण्यात आली ; शासनाकडून सन्मानपत्र देण्यात आले.

डारवोरे, महादेव लढार जन्मगाव पेंडरी पाचगाव (तालुका साकोली, जिल्हा भंडारा) ; शिक्षण प्राथमिक ; १९४२ मध्ये जाळपोळ करण्याच्या आरोपावरून पकडले गेले तेव्हा ६ महिन्यांची सक्तमजुरीची शिक्षा झाली.

डुकरे, बापुराव रामजी जन्मगाव किन्हाळा (तालुका आर्वी, जिल्हा वर्धा) ; शिक्षण मराठी तिसऱ्या इयत्तेपर्यंत ; यांनी स्वातंत्र्य आंदोलनात भाग घेतल्याबद्दल ६ महिन्यांची शिक्षा झाली.

डुकरे, लक्ष्मण पुंजाजी (जन्म १९२२), जन्मगाव सावरगाव (तालुका चिखली, जिल्हा बुलडाणा) ; शिक्षण मराठी सातव्या इयत्तेपर्यंत ; हैद्राबाद मुक्तिसंग्रामात ६ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा औरंगाबाद जेलमध्ये भोगली ; १९४७ साली हैद्राबाद सरहद्दीवर प्रचार करताना यांना पकडण्यात आले, गालना येथे जन्मदेपेची शिक्षा झाली होती ; पोलीस कारवाईनंतर हे सुटले.

डुनरगावकर, कृष्ण व्यंकटेश (जन्म १९११), मूळगाव वागलकोट (तालुका व जिल्हा विजापूर) ; वास्तव्य महाराष्ट्रात ; शिक्षण बी.ए. ;

यांनी दारू निरोधनात भाग घेतला ; १९३० मध्ये अटक व ६ महिन्यांची सक्तमजुरीची शिक्षा झाली ; पुन्हा निरोधने केल्याने १९३१ मध्ये ३ महिन्यांची सक्तमजुरीची शिक्षा झाली.

डुबे, रामप्रसाद परमानंद (जन्म १९१७, मृत्यू १९५८);

जन्मगाव नांद्रा (आष्टी) (तालुका हिंगणघाट, जिल्हा वर्धा) ; शिक्षण प्राथमरी ; स्वातंत्र्य लढ्यात यांनी पिकेटिंग केले, व आंदोलनात भाग घेतला ; शासनाकडून २५० रुपये व सन्मानपत्र मिळाले आहे.

डेकाटे, गरीबाजी बारकुजी

मूळगाव गोंदिया (तालुका गोंदिया, जिल्हा भंडारा) ; शिक्षण मराठी प्राथमिक ; स्वातंत्र्य लढ्यात १९२२ मध्ये नागपूरच्या झेंडा सत्याग्रहात भाग घेतला म्हणून यांना अटक झाली ; प्रचार, निरोधने केल्याबद्दल २ वेळा वॉरंट निघाले होते.

डेकाटे, तुकाराम सीताराम (जन्म १९०८),

जन्मगाव मोहाडी (तालुका व जिल्हा भंडारा) ; शिक्षण मराठी चौथ्या इयत्तेपर्यंत ; १९४२ साली यांना भंडारा तुरुंगात ३ महिने ६ दिवस स्थानबद्ध करून ठेवले होते ; शासनाकडून शिक्षण सवलत व २५० रुपये मानधन मिळाले आहे.

डोकीमारे, लक्ष्मण आडकूजी (जन्म १९११, मृत्यू १९५१),

जन्मगाव रामटेक (तालुका रामटेक, जिल्हा नागपूर) ; १९४२ मधील पोस्ट कचेऱ्या, नगरपालिका दफ्तरे जाळण्याच्या कामगिरीत भाग घेतला, त्यावेळी यांना ४ वर्षे सक्तमजुरीची शिक्षा झाली होती, ती यांनी नागपूर मध्यवर्ती कारागृहात भोगली ; शासनाकडून आर्थिक मदत व सन्मानपत्र मिळाले.

डोंगरे, अमृत लक्ष्मण (जन्म १९१३),

जन्मगाव पालातरा (तालुका सोंसर, जिल्हा छिंदवाडा) ; वास्तव्य नागपूर ; स्वातंत्र्य लढ्यात यांनी १९४२ मध्ये भाग घेतल्यामुळे यांना अटक झाली ; १५ दिवस सक्तमजुरीची शिक्षा झाली ;

सुटल्यानंतर ६ महिने रोज पोलीस स्टेशनवर हजेरी लावावी लागे ; यांना सन्मानपत्र मिळाले आहे.

डोंगरे, मारोतराव यादवराव (जन्म १८९६),

मूळगाव डोंगरगाव (तालुका वरोडा, जिल्हा चंद्रपूर) ; १९४१ मध्ये यांनी आंदोलनात प्रचार-कार्य केले ; देवळी येथे भाषण बंदी मोडल्याबद्दल यांना अटक झाली, पुढे चार दिवसांनी यांची चंद्रपूर तुरुंगातून मुक्तता झाली.

डोंगरे (हरिजन), सीताराम रामचंद्र

जन्मगाव कामटी (तालुका व जिल्हा नागपूर) ; १९२३ मध्ये जंगल सत्याग्रहात यांनी भाग घेतला होता, त्यावेळी ३ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा झाली ; १९३२ मध्ये परदेशी कापडाची होळी, दारू दुकानावर निरोधने केली याबद्दल २ महिने स्थानबद्ध होते ; १९४२ मध्ये नागपूर तुरुंगात २ महिने स्थानबद्ध होते ; सन्मानपत्र मिळाले आहे.

डोंगे, शिवराम सुखदेव (जन्म १९१६),

जन्मगाव पटुरजिरा (तालुका खामगाव, जिल्हा बुलढाणा) ; शिक्षण मराठी सहाव्या इयत्तेपर्यंत ; हिंदी राष्ट्रभाषा परिचय ; १९४०-४१ मध्ये वैयक्तिक सत्याग्रहात साधी शिक्षा झाली ; १९४२ मध्ये १ वर्ष स्थानबद्ध होते ; शासनाकडून सन्मानपत्र, ताम्रपत्र, शिक्षण सवलत मिळाली आहे.

डोनारकर, जेरामी रामजी (जन्म १८९९, मृत्यू १९६७),

मूळगाव नागपूर (तालुका व जिल्हा नागपूर) ; यांनी वारडोली सत्याग्रहात भाग घेतला ; १९३१ मध्ये दारूबंदी सत्याग्रहाबद्दल ४ महिन्यांची शिक्षा भोगली ; १९४१ मध्ये शिक्षा झाली ; १९४३ मध्ये १ महिन्याची शिक्षा झाली ; कॉटन मार्केट-मध्ये झेंडा सत्याग्रहात १९४६ मध्ये रुपये ६० दंड झाला ; शासनाकडून सन्मानपत्र मिळाले.

डोळके, भय्याजी ऊर्फ म. व. (जन्म १९०१),

जन्मगाव मोहपा (तालुका सावनेर, जिल्हा नागपूर) ; शिक्षण इंटर ; १९३० साली युद्ध मंडळाचे ऑफिस सांभाळले, यांच्या घरावर सी. आय. डी. रात्रंदिवस पहारा होता ; १९३२ मध्ये यांना पकडून ६ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा दिली गेली.

ढ

ढवढले, वलश्रढ वढपूओी (ऑढ १९०७),
ऑढढगढ पेट, अहढदपूर (ढालुका आर्वी, ऑलुह ढरुषी); ऑलषण सहुवुढ इषुतेपरुत; १९४२ ढधु आषुढीऑुढ सुवढतुतु ऑलवळीत पकडले, व ढुनी ३॥ वरुष तुसुंगवढ ढुगल; षढसढढकडून सढढढ-
पव व आरुषल ढहुढु ढलळढले.

ढवळे (धनगर), षढढओी उषढसरढव (ऑढ १९०३),

ऑढढगढ ढढवनेर (ढालुका ढढवनेर, ऑलुह ढढगपूर); ऑलषण ढरढठी ऑुढुढ इषुतेपरुत; १९३० व १९४२ ऑुढ सुवढतुतु आंदोलढढत ढढग, १९४२ ढधु ॢ ढहलुढुढुढी ऑलष ङढली; षढसढढकडून आरुषल ढहुढु ढलळढले.

ढवळे, ढरसु वलढुवढ (ऑढ १९०१),

ढूळगढव उकणी (ढालुका वणी, ऑलुह ढवढतढढळ); ऑलषण इंगलल ढलसुढुढ इषुतेपरुत; ङढले; ढढ १९३० ढधु ऑंगल सलुढुढरुहढत ढढग घेतलढ, लुढढवहुल ढुढढ ६ ढहलने ढश्रढ करढ-
वढढुढी ऑलष ढेषुढत आली.

ढढले, कढशलढढ ढुकुंदओी (ढुतु १९ॢ४),

ढूळगढव सढढगडी (ढालुका ढढकोली, ऑलुह ढुडरढ); ऑलषण ऑुढुढ इषुतेपरुत; १९४२ सढली ढुढढ १ वरुष ढकढढऑुरीऑुढी ऑलष ङढली; ढुडरढ ऑेलढधुढ ढुढढ रढषपूर ऑेलढधु ढढठ-
वलषुढत आले. तुतुेऑ ऑेलढधु ढुढे १९४ॢ ढधु ढलधढ ङढले.

ढुढे, ढढववरढव ऑुढरढढपढत (ऑढ १९०५, ढुतु १९४५),

ऑढढगढ वणी (ढालुका वणी, ऑलुह ढवढतढढळ); ऑलषण ढवढुढ इषुतेपरुत; १९३० सढली सलुढुढ-
रुहढत ढढग घेतलढ, लुढढवहुल ँक ढहलढ ढकढ-
ढऑुरीऑुढी ऑलष ङढली.

ढेढे, ढढरुतुीवढई रघुढढढ (ढुतु १९५५),

ढूळगढव ढुढरढवती (ढालुका वरुीरढ, ऑलुह ऑंदुर-
पूर); १९३० ढधुल ऑंगल सलुढुढरुहढत ढुढढ अढक ङढली, १०० रुढुढे दंड करषुढत आलढ हुतढ.

ढेढे, वलढुवढ आलुढरढढ (ऑढ १९१९),

ऑढढगढ केललवढडढ (ढालुका सढकोली, ऑलुह ढुडरढ); ऑलषण ढरढठी सहुवुढ इषुतेपरुत; १९४२ सढली ढुढढ ढकडषुढत आले व ऑललपूर ऑेलढधु ॢ ढहलने १५ दलव ढऑर वंद करुढ ढेवषुढत आले; ढुढढ षढसढढकडून सढढढपव, तढढुरढठ, ऑलषण सवलढ व २५० रुढुढे अनुदढढ ढलळले आहे.

ढेढे, ढढरुतुीवढई रघुढढढ

ढूळगढव ढुढरढवती (ढालुका वरुीरढ, ऑलुह ऑंदुर-
पूर); १९३० सढली ऑंगल सलुढुढरुहढत ढढग घेतलढ, लुढढवहुल अढक हुतुऑढ १०० रुढुढे दंड ङढलढ.

ढेढे, सुदढ ढलवळुओी ऊरु वकरढढओी

ऑढढगढ तढरसढ (ढालुका रढढटेक, ऑलुह ढढग-
पूर); ऑलषण ढरढठी तलसुढुढ इषुतेपरुत; १९४२ ढधु तढरसढ ढेषुली ढीठ ऑढललुढढढ आरुष हुतढ, अढक ङढली व ढढरुहढणही ङढली; १९४२ ढधु १ वरुष सकढढऑुरी, १० रुढुढे दंड कलवढ १ ढहलढ ऑलष ढलली गेली, ढढगपूर सेंढुरल ऑेलढधु ढुढढ ही ऑलष ढुगली; षढसढढकडून २५० रुढुढे अनुदढढ व सढढढपव ढलळले आहे.

ढुीक, रढढरढव रढढरढढ

ऑढढगढ ढशुढेढ (ढालुका अवलपूर, ऑलुह अढरढवती); ऑलषण वेषुकीढ; १९४ॢ सढली 'वल ङढव' ऑुढ ऑलवळीत ढढग घेतलुढने १ वरुष सकढढऑुरीऑुढी ऑलष ङढली; षढसढढकडून सढढढ-
पव व आरुषल ढहुढु ढलळले.

ढुीवळे, तुढढओी दढओीवढओी

ऑढढगढ केलुढ (ढालुका सढवनेर, ऑलुह ढढग-
पूर); ऑलषण सहुवुढ इषुतेपरुत; ढुढढ १९३० सढलऑुढ ऑलवळीत वलषुढरुषी दुरुणेत असतढढ ढढग घेतलढ; १९४२ सढली केलुढ रेलुवे स्टेण ङढल-
षुढऑुढ कढढी सहुढढणी ङढलुढढुळे अढक करुढ ढढगपूर ऑेलढधु ढेवषुढत आले; ढुरढुढ अढढुढी ढुढकढ ङढली; ढंतर ५ ढहलने ढढगपूर ऑेलढधु हुते; षढसढढकडून सढढढपव व आरुषल ढहुढु ढलळले.

ढुीवळे, ढतु तढढवढओी

ऑढढगढ ढरुखेड (ढालुका कढुल, ऑलुह ढढग-
पूर); ऑलषण ढुरढुषलक; ढुढढ १९३० ढधु

अस्पृश्यता निवारण, दारू निरोधन, जंगल सत्याग्रह वगैरे कार्यात भाग घेतला; १९४२ च्या चळवळीत भाग घेतल्याबद्दल शिक्षा झाली; शासनाकडून सन्मानपत्र व शिक्षण सवलत मिळाली.

ढोबळे, यशवंत राधोबा (जन्म १९०८),

मूळगाव केलोद (तालुका सावनेर, जिल्हा नागपूर); शिक्षण प्राथमिक; १९३० मध्ये स्वातंत्र्यलढ्यात यांनी दारू गुल्यावर निरोधने केली, त्यावेळी यांना अटक होऊन ६ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा झाली, ती नागपूर तुरुंगात भोगली; यांना एकवार २५० रुपये अनुदान मिळाले आहे, सन्मानपत्रही मिळाले आहे.

ढोबळे, विजयकुमार ऊर्फ बाळाराम गणपतराव

जन्मगाव वडगाव (तालुका व जिल्हा वर्धा); शिक्षण चौथ्या इयत्तेपर्यंत; स्वातंत्र्य चळवळीत रेकॉर्ड जाळणे, टेलिफोनच्या तारा तोडणे वगैरे कार्यक्रमात भाग घेतला.

ढोबळे, विष्णूजी महादेवराव (जन्म १९२१),

जन्मगाव गव्हा (निपाणी), (तालुका चांदूर, जिल्हा अमरावती); शिक्षण आठवीपर्यंत; १९४२ मध्ये दारू कोठारावर तिरंगी झेंडा फडकविण्याच्या कार्यात एकूण सहा वर्षे कैद झाली; यांना सन्मानपत्र व आर्थिक सहाय्य मिळाले.

ढोले, केशव संपत

जन्मगाव कासमपूर (तालुका अचलपूर, जिल्हा अमरावती); शिक्षण मराठी चौथ्या इयत्तेपर्यंत; १९३० साली यांनी झाडे तोडण्यात भाग घेतला; त्याबद्दल अटक झाली व अमरावती जेलमध्ये ६ महिन्यांची शिक्षा झाली; शासनाकडून यांना सन्मानपत्र देण्यात आले.

ढोले, दौलत लक्ष्मणजी (जन्म १९०३),

जन्मगाव गुमगाव (तालुका व जिल्हा नागपूर); शिक्षण मराठी प्राथमिक; दारू पिकेटींग, जंगल सत्याग्रह, परदेशी कापड होळी, या कार्यात भाग घेतल्याबद्दल १६ महिने शिक्षा भोगावी लागली; शासनाकडून यांना सन्मानपत्र देण्यात आले व दरमहा ५० रु. आजीव मानधन मिळते.

त

तईकर, आत्माराम सखाराम

जन्मगाव नागपूर (तालुका व जिल्हा नागपूर); शिक्षण मराठी चौथ्या इयत्तेपर्यंत; १९४० मध्ये

नगर संरक्षक दलात होते; गंगाजमान व गरुडदांव चौकी जळीत प्रकरणात रस्ता बंद करण्यासाठी रस्त्यावरील झाडे तोडून टाकून रस्ता आडवून टाकला, बाहूक बंद पाडली, १ महिना भूमिगत राहिल्यावर हॅपोलिनांना सापडले व खटला झाला; जेलमध्ये ३ महिने २३ दिवस हेअंडर टायल म्हणून कच्च्या कैद होते; ७ फटकांची शिक्षा झाली व ती भोगली.

तनवाणी, रोचिराम सदानंद (जन्म १९१५),

जन्मगाव नलानी (तालुका खनराव, जिल्हा नवावगहा-सिंधप्रांत); वास्तव्य महाराष्ट्रात; शिक्षण इंटर; १९४२ मध्ये स्वातंत्र्य आंदोलनात भाग घेतल्याबद्दल एकूण पावणे दोन वर्षे सक्त मजुरीची शिक्षा; १९४५ मध्ये पुन्हा २ महिन्यांची सक्तमजुरीची शिक्षा झाली.

तरारे, जागो घाडू (जन्म १८९७, मृत्यू १९५८),

जन्मगाव मोहाडी (तालुका मोहाडी, जिल्हा भंडारा); १९४२ च्या चळवळीत भंडारा-नुसर रस्ता रोखून सैन्याला अडथळा केला, या बाबतीत यांना ६ महिने कच्च्या कैदेत ठेवून नंतर १ वर्षे सक्तमजुरीची शिक्षा दिली गेली, ती यांनी भंडारा व रायपूर जेलमध्ये भोगली; शासनाकडून सन्मानपत्र व १०० रुपये मानधन मिळत आहे.

तरारे, जागो घाडू (जन्म १९०६),

जन्मगाव मोहाडी (तालुका व जिल्हा भंडारा); १९४३ साली स्वातंत्र्य चळवळीत यांनी भाग घेतला; यांना भंडारा जेलमध्ये १ महिना ठेवण्यात आले होते; त्यानंतर ६ महिने सश्रम कारावासाची शिक्षा देण्यात आली, ती रायपूर तुरुंगात भोगली.

तन्हाळे, गंगाराम आजाजी

जन्मगाव देगाव (तालुका वाळापूर, जिल्हा अकोला); शिक्षण मराठी तिसऱ्या इयत्तेपर्यंत; १९३२ सालच्या चळवळीत भाग घेतल्याबद्दल ४ महिने सश्रम कारावासाची शिक्षा देण्यात आली.

तवाणी, मोतीलाल सदानंद (जन्म १९०७),

जन्मगाव जवानी (तालुका कदिहारी, जिल्हा नवावगहा-सिंधप्रांत); वास्तव्य महाराष्ट्रात; शिक्षण एम. ए.; स्वातंत्र्य आंदोलनात सतत भाग घेतल्यामुळे एकूण ९ महिन्यांची सक्तमजुरीची शिक्षा भोगावी लागली; १९४५ मध्ये यांना जिल्हाबंदी करण्यात आली होती.

तळखंदे, नीलकंठ वापुराव (जन्म १९२२),
जन्मगाव मोहगाव भदाडे (तालुका काटोल, जिल्हा नागपूर); शिक्षण इंग्रजी दुसरी पर्यंत; स्वातंत्र्य आंदोलनात यांनी जंगल सत्याग्रह, शाळा बंद पाडणे, झेंडा घेऊन मिरवणुका काढणे वगैरे कार्यात भाग घेतला होता, त्याबद्दल अटक होऊन स्थानबद्ध म्हणून राहावे लागले; व्हाईसरॉयची गाडी उलटवण्याच्या कटात यांना अटक झाली होती पण मध्यस्थीने ते सुटले; शासनाकडून यांना सन्मानपत्र व मुलांना शैक्षणिक सवलत मिळाली.

तळवेकर, भाऊराव (जन्म १९१९),
जन्मगाव कुरझडी (तालुका व जिल्हा वर्धा); शिक्षण प्राथमिक; आंदोलनात विदेशी कपड्यां-वर वहिष्कार, हुकानासमोर निरोधने, प्रचार-पत्रे वाटणे, दबडी देणे, ही कामे केली; वैयक्तिक सत्याग्रहात यांना सहा महिन्यांची सक्तमजुरीची सजा झाली; यांना सन्मानपत्र मिळाले.

तळवेकर, भाऊराव अण्णाजी
जन्मगाव वायगाव (जिल्हा वर्धा); शिक्षण मराठी प्राथमिक; १९३२ रोजी एका मिरवणुकीत बंदी हुकूम मोडल्याने पकडले गेले; सन १९४२ साली यांना ५ महिनेपर्यंत नागपूर व जबलपूर येथील तुरुंगात ठेवले होते; सन्मानपत्र मिळाले आहे.

तंबोली, कालीचरण बच्चालाल (जन्म १९०३),
जन्मगाव सीतावडी (तालुका व जिल्हा नागपूर); शिक्षण मॅट्रिक; यांनी स्वातंत्र्य आंदोलनात भाग घेतल्यामुळे ३ वेळा शिक्षा झाली; १०० रु. व ५०० रुपये दंड झाला; शासनाकडून आर्थिक मदत मिळाली.

ताकी, अबुदलगनी महंमद (जन्म १९१७),
जन्मगाव मोदा (तालुका रामटेक, जिल्हा नागपूर); शिक्षण मराठी प्राथमिक; १९४२ मध्ये यांना पकडून १ वर्ष तुरुंगात ठेवण्यात आले; यांना २५० रुपये मानधन मिळाले व सन्मानपत्र मिळाले आहे.

ताकिपरे, परशुराम तुकाराम (जन्म १९१३),
मूळगाव जळगाव (तालुका आर्वी, जिल्हा वर्धा); शिक्षण नॉन-मॅट्रिक; सन १९४२ च्या चले जाव आंदोलनात जनजागृती, प्रभात फेरी, नाका निरोधन वगैरे कार्याबद्दल यांना ४ महिने सश्रम

कारावासाची शिक्षा देण्यात आली; आर्थिक सहाय्य व सन्मानपत्र मिळाले आहे.

ताजनेकर, दाजीबा लक्ष्मणराव (मृत्यू १९६७),
जन्मगाव आर्वी (तालुका आर्वी, जिल्हा वर्धा); शिक्षण आठव्या इयत्तेपर्यंत; १९४२ मध्ये सरकारविरोधी लोकमत तयार केल्याबद्दल ८ महिने ७ दिवस शिक्षा भोगावी लागली; मारहाण झाली; शासनाकडून सन्मानपत्र मिळाले आहे.

ताठे, मारोतराव हणमंतराव (जन्म १९०३),
जन्मगाव पुसाठा (तालुका मोर्शी, जिल्हा अमरावती); शिक्षण मराठी तिसऱ्या इयत्तेपर्यंत; १९३० मध्ये जंगल सत्याग्रहात यांनी भाग घेतला; १९४२ साली आष्टी येथे दरोगा साहेब मरण पावल्यानंतर हे फरारी झाले, यांना पकडण्यासाठी वक्षीस लावले होते, ९ महिन्यांनी मुखेड (तालुका अचलपूर) येथे यांना पकडले; १ वर्ष ९ महिने वर्धा जेलमध्ये कच्च्या कैदेत राहिल्यावर यांची सुटका झाली; शासनाकडून यांना सन्मानपत्र देण्यात आले आहे; तसेच शैक्षणिक सवलत व २०० रुपये मासिक अनुदान मिळते.

तातगोंड, दीनालु शिवराम आईसे (जन्म १८९८),
जन्मगाव रामटेक (तालुका रामटेक, जिल्हा नागपूर); शिक्षण चौथी पर्यंत; १९४२ साली चळवळीत भाग घेतला.

तातड, शिवराम परशुराम (मृत्यू १९७१),
मूळगाव कान्हा (तालुका पुसद, जिल्हा यवत-माळ); सन १९३० मध्ये जंगल सत्याग्रहात भाग घेतला, त्याबद्दल यांना अटक होऊन ५ आठवडे सश्रम कारावास व १० रुपये दंड अशी शिक्षा देण्यात आली होती; शासनाकडून २५० रुपये अनुदान मिळाले.

तानबाडे, तुकाराम वकाराम (जन्म १९१५),
जन्मगाव अंतोरा (तालुका आर्वी, जिल्हा वर्धा); आष्टी लढ्यात हे पकडले गेले व खटला होऊन यांना २० वर्षे सक्तमजुरीची शिक्षा देण्यात आली; ४ वर्षे ५ महिन्यांनी नागपूर व नंतर जबलपूर जेलमध्ये पाठविण्यात आले असताना हे तेथून सुटले; महाराष्ट्र सरकारने सन्मानपत्र व ७०० रुपयांचे मानधन दिले आहे; दरमहा २०० रुपये मानधन मिळते.

तापी, घनश्याम माधव (जन्म १९०२),

मूळगाव नायगाव बुद्रुक (तालुका चिखली, जिल्हा बुलढाणा); शिक्षण मराठी सातव्या इयत्तेपर्यंत; १९३० साली मिठाचा सत्याग्रह केल्याने यांना पकडण्यात आले; ६ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा झाली.

तायडे, बाबुजी र्पाजी (जन्म १९११),

जन्मगाव पारस (तालुका वाळापूर, जिल्हा अकोला); शिक्षण माध्यमिक; स्वातंत्र्य आंदोलनात १९३० मध्ये जंगल सत्याग्रह केला होता; १९३१ मध्ये काँग्रेस शिविरात ९ महिने राहून दारू निरोधनाचे कार्य केले; १९४० मध्ये युद्धविरोधी वैयक्तिक सत्याग्रह केला त्यावेळी यांना २ महिने स्थानबद्ध केले होते; १९४१ मध्ये पुन्हा सत्याग्रह केला त्यावेळी ६ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा झाली; १९४२ मध्ये पोस्ट लुटणे, तारा तोडणे, दप्तर जाळणे इत्यादी कार्यक्रमात भाग घेतल्याबद्दल यांना स्थानबद्ध केले होते; महाराष्ट्र शासनाकडून सन्मानपत्र मिळाले आहे.

तायडे, भिमराव गणपतराव (जन्म १९२३),

जन्मगाव निमगव्हाण (तालुका चांदूर, जिल्हा अमरावती); शिक्षण एम.बी.बी.एस.; १९४२ साली चले जाव च्या चळवळीत यांनी भाग घेतला; ब्रिटिश राज्य नष्ट करण्याच्या दृष्टीने जनमत जागृत केले; रेल्वे लाईन नादुरुस्त करणे, व इतर विध्वंसक कार्यात भाग घेतला; त्याबद्दल यांना अटक झाली; अल्पवयीन असूनही माफी न मागितल्यामुळे २ वर्षे सश्रम कारावासाची शिक्षा झाली; शासनाकडून यांना सन्मानपत्र व ताम्रपट देण्यात आला.

तायडे, मोतीराम भवताजी

राहणार हिरूर (तालुका अचलपूर, जिल्हा अमरावती); १९३० च्या सत्याग्रहात भाग घेतल्यामुळे अटक; माफी न मागितल्यामुळे ३ महिन्यांची सक्तमजुरीची शिक्षा व रु. २०० दंड करण्यात आला.

तायवाड, रामनाथ संभूजी (जन्म १९२४),

जन्मगाव मौदा (तालुका रामटेक, जिल्हा नागपूर); शिक्षण मराठी सातवीपर्यंत; १९४२ च्या मौदा येथील पटवारी व मालगुप्तार आणि सरकारी इमारती, कागदपत्रांच्या जाळपोळीच्या

प्रकारावरून गोळीबार झाला व १ वर्ष सक्तमजुरीची शिक्षा झाली; शासनाकडून शिक्षण सवलत मिळाली;

तायवाडे, केशवराव कृष्णराव

जन्मगाव भिण्णूर (तालुका काटोल, जिल्हा नागपूर); शिक्षण चौथ्या इयत्तेपर्यंत; १९४० च्या कायदेभंग चळवळीत, १९४१ च्या चळवळीत व १९४२ च्या भारत छोडो आंदोलनात ५ वर्षे भूमिगत राहून कार्य केले; शासनाकडून सन्मानपत्र मिळाले आहे.

तायवाडे, तुकाराम वकाराम (जन्म १९१४),

जन्मगाव अंतोरा (तालुका आर्वी, जिल्हा वर्धा); यांनी १९४२ च्या आष्टी येथील स्वातंत्र्य लढ्यात भाग घेतला त्याबद्दल खुनाच्या आरोपावरून जन्मठेपेची शिक्षा झाली; परंतु ४ वर्षे नागपूर, जबलपूर जेलमध्ये शिक्षा भोगली; शासनाकडून सन्मानपत्र व आर्थिक सहाय्य मिळाले.

ताले, शामराव सांगोजी (जन्म १९१७),

जन्मगाव चान्नी (तालुका वाळापूर, जिल्हा अकोला); शिक्षण मराठी प्राथमिक; स्वातंत्र्य आंदोलनात भाग घेतल्याबद्दल यांना अटक झाली; १ वर्ष सक्तमजुरीची व २०० रुपये दंडाची अशी शिक्षा झाली; ती त्यांनी वीड व औरंगाबाद कारागृहांत भोगली; सन्मानपत्र मिळाले आहे.

तावडे, पुंजाजी गणुजी (जन्म १९०७, मृत्यू १९७३),

जन्मगाव माटरगाव (तालुका खामगाव, जिल्हा बुलढाणा); शिक्षण मराठी माध्यमिक; १९३० मध्ये मुंदही हंडा (अकोला), येथे मिठाचा सत्याग्रह केला; १९३२ साली विलायती कापड दुकानावर खामगाव येथे निरोधने केली, तेव्हा यांना पकडण्यात येऊन ६ महिन्यांची सक्तमजुरीची शिक्षा देण्यात आली, ती अमरावती तुरुंगात भोगली; १९४१ मध्ये माटरगाव येथे वैयक्तिक सत्याग्रह केला, त्यात ५० रुपये दंड व १ महिना सक्तमजुरीची शिक्षा झाली, ती नागपूर जेलमध्ये भोगली; चले जाव च्या चळवळीत भाग घेतला; त्यानंतर यांना ३ महिने व ६ महिने शिक्षा झाल्या; त्या जबलपूर जेलमध्ये भोगल्या; यांना सन्मानपत्र व २५० रुपये मानधन मिळाले आहे.

ताळे, नामदेव संपत (जन्म १९१३),
जन्मगाव विवरा (तालुका वाळापूर, जिल्हा अकोला); शिक्षण दुसऱ्या इयत्तेपर्यंत; १९४२च्या चळेजावच्या चळवळीत खादी प्रचार, बुलेटिन्स वाटणे, तिरंगी झेंड्याची मिरवणूक काढणे वगैरे प्रचार कार्यात भाग घेतल्याबद्दल ६ महिने २१ दिवस सक्तमजुरीची शिक्षा भोगली; महाराष्ट्र शासनाकडून सन्मानपत्र व आर्थिक मदत रुपये २५१ मिळाले.

ताळे, हस्तमराव संपतराव (जन्म १९०१),
जन्मगाव दिग्रस बु. (तालुका वाळापूर, जिल्हा अकोला); शिक्षण माध्यमिक; स्वातंत्र्य आंदोलनात जंगल सत्याग्रह केला, त्यावेळी ६ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा झाली; १९४२ मध्ये जनजागृतीसाठी भाषणे केली; याबद्दल ४ महिने शिक्षा व रु. ७५ दंड किंवा २ महिने जादा कैदीची शिक्षा झाली; महाराष्ट्र शासनाकडून सन्मानपत्र व रु. ४०० आर्थिक अनुदान मिळाले आहे.

ताळे, सुगदेव नामदेव (जन्म १९१०, मृत्यू १९७२),

जन्मगाव दिग्रस बु. (तालुका वाळापूर, जिल्हा अकोला); शिक्षण मराठी प्राथमिक; स्वातंत्र्य आंदोलनात १९३० साली जंगल सत्याग्रहात भाग घेतला, त्यावेळी ६ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा झाली होती.

तांबेकर, भाऊराव रामचंद्र (जन्म १९२४),
जन्मगाव आप्ठी (तालुका आर्वी, जिल्हा वर्धा); शिक्षण आठव्या इयत्तेपर्यंत; १९४२ साली हे भूमिगत कार्य करीत असत; १९४२ च्या आप्ठी येथील धरपकडीत हे फरारी झाले; महाराष्ट्र शासनाने यांना सन्मानपत्र, शिक्षण सवलत दिली आहे.

तांबे, रामभाऊ बापुजी (जन्म १९१४),
जन्मगाव तळगाव डौल (तालुका आकोट, जिल्हा अकोला); शिक्षण मराठी सातव्या इयत्तेपर्यंत; १९४२ साली भूमिगत राहून कार्य केल्याबद्दल ९ महिने शिक्षा झाली; शासनाकडून २५० रु. अनुदान, सन्मानपत्र व ताम्रपट मिळाले.

तांबेकर, गंगाधर लक्ष्मणराव (जन्म १९०८, मृत्यू १९६०),

जन्मगाव वेला (तालुका उमरेड, जिल्हा नागपूर); शिक्षण इंग्रजी चौथ्या इयत्तेपर्यंत; १९३०

च्या जंगल सत्याग्रहात भाग घेतल्याने ६ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा, ५० रुपये दंड अगर १११ महिन्यांची शिक्षा झाली; १९३२ मध्ये ४ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा; १९४२ साली जाळपोळी-बाबत १ वर्ष सक्तमजुरीची शिक्षा झाली; ते १ महिन्यांनी नागपूर मध्यवर्ती तुरुंगातून सुटले.

तांबेकर, तात्याजी सदाशिव (जन्म १९०५),
मूळगाव वेला (तालुका उमरेड, जिल्हा नागपूर); शिक्षण नॉन-मॅट्रिक; १९४२ साली चळवळीत भाग घेतल्याने १११ महिना अंडर टायल होते; १९४५ साली जाहीर सभेत भाषण केले; त्याबद्दल अटक झाली व निकालात सुटका झाली.

तांबेकर, बापूराव देविदास (जन्म १९०२),
जन्मगाव देवळी (तालुका व जिल्हा वर्धा); शिक्षण साक्षर; स्वातंत्र्य आंदोलनात यांनी १९४२ साली भाग घेतला होता, त्याबद्दल ६ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा झाली होती; शासनाकडून यांना सन्मानपत्र, एकवार २५० रुपये अनुदान मिळाले असून दरमहा ५० रुपये पेन्शन मिळते.

तांबोळी, गोविंद ग्यानबा (जन्म १९१२),
जन्मगाव उमरखेड (तालुका पुसद, जिल्हा यवत-माळ); शिक्षण साक्षर; यांनी १९३२ मध्ये प्रभात फेरी, चळवळीचा प्रचार, निरोवने, जनजागृती वगैरे कार्य केले, त्याबद्दल यांना सश्रम कारावासाची शिक्षा देण्यात आली; यांना सन्मानपत्र मिळाले असून दरमहा ५० रुपये पेन्शन मिळते.

तिजारे, वामन नामदेवराम (जन्म १९०८),
जन्मगाव सुकळी (तालुका साकोली, जिल्हा भंडारा); शिक्षण इंग्रजी चौथ्या इयत्तेपर्यंत; व आयुर्वेद भिषक; यांनी स्वातंत्र्य आंदोलनात जनजागृती केली, लोकशिक्षण दिले.

तिडके, काशिनाराय जागोबा (जन्म १९१०, मृत्यू १९६७),

जन्मगाव पारजिवनी (तालुका रामटेक, जिल्हा नागपूर); शिक्षण सातव्या इयत्तेपर्यंत; १९३० साली पोहोरा जंगलात अमरावती तालुक्यात जंगल सत्याग्रह केला; भाषणाबद्दल यांना ६ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा झाली ती यांनी नागपूर व अमरावती जेलमध्ये भोगली; शासनाने यांना सन्मानपत्र व २५० रुपये अनुदान दिले आहे.

तिडके, चिंतामण रावजी (जन्म १८९६,
मृत्यू १९६७),

जन्मगाव कळंब (तालुका व जिल्हा यवतमाळ);
शिक्षण मराठी चौथ्या इयत्तेपर्यंत; सन १९२३
मध्ये नागपूर झेंडा सत्याग्रहात एक वर्ष सक्त-
मजुरीची शिक्षा झाली; १९३२ साली हुकुम
भंगांमुळे ३ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा झाली;
१९३९ मध्ये जंगल सत्याग्रहात यांना २ वर्षे
सक्तमजुरीची शिक्षा झाली; १९४२ साली १५
ऑगस्टला पकडले गेले व १७ महिने स्थानवद्ध
होते; सन १९५२ ते ५७ पर्यंत एम. एल. ए.
म्हणून निवडून आले होते.

तिडके, लक्ष्मण किसनराव (जन्म १९१६),

जन्मगाव भिवापूर (तालुका उमरेड, जिल्हा
नागपूर); शिक्षण मराठी सातेवी पास; १९४२
मध्ये १५ दिवस यांना अटकेत रहावे लागले;
शासनाने यांना शिक्षण सवलत दिली आहे.

तिडके, हिरामण दयाराम (जन्म १९२३),

जन्मगाव चिखली (तालुका गोंदिया, जिल्हा
भंडारा); शिक्षण मराठी सातव्या इयत्तेपर्यंत;
१९४२ च्या 'चले जाव' चळवळीत यांनी भाग
घेतला, त्यावेळी त्यांच्यावर खटला भरण्यात
आला व ६ महिने कारावासाची शिक्षा देण्यात
आली; यांनी भंडारा येथील तुरुंगात शिक्षा
भोगली; शासनाकडून आर्थिक सहाय्य मिळाले.

तिजारे, अप्पाजी रामचंद्र (जन्म १८९६),

जन्मगाव भंडारा (तालुका व जिल्हा भंडारा);
शिक्षण महाविद्यालयीन; १९२१ मध्ये मुळशी
सत्याग्रहात १ महिना येरवडा तुरुंगात सश्रम
कारावास भोगला; १९२३ साली नागपूर झेंडा
सत्याग्रहात आणखी २ महिने कारावासात काढले;
१९३० साली दारुबंदी निरोधनाच्या प्रचारामुळे
यांना ५ महिने छिंदवाडा व रायपूर जेलमध्ये
शिक्षा भोगावी लागली होती; वैयक्तिक सत्या-
ग्रहात १ वर्ष कारावासाची शिक्षा झाली; ती
शिक्षा नागपूर व शिवनी तुरुंगांत भोगली.

तिरपुडे, देवजी छोटू

जन्मगाव वोरगाव (तालुका गोंदिया, जिल्हा
भंडारा); शिक्षण आयुर्वेदिक; यांनी १९४२
साली 'चले जाव'च्या चळवळीत भाग घेतला;
त्यावेळी ६ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा झाली
होती.

तिलवंत, सखाराम लक्ष्मण (जन्म १९०७),

जन्मगाव डोणगाव (तालुका मेहकर, जिल्हा
बुलढाणा); शिक्षण प्राथमिक; १९३० साला-
पासून सत्याग्रहात भाग घेतला; पिकेटिंग, जंगल
सत्याग्रह केला; १९४२ मध्ये यांना त्यांच्या
गावी पकडून स्थानवद्ध करण्यात आले व २ महिने
शिक्षा देण्यात आली होती; सन्मानपत्र मिळाले
आहे.

तिवसकर, पुष्पोत्तम श्रीहरी (जन्म १९१५),

जन्मगाव कळमेरवर (तालुका काटोल, जिल्हा
नागपूर); शिक्षण आठव्या इयत्तेपर्यंत; यांनी
१९४२ च्या चळवळीत भाग घेतल्यावेळी ६
महिने सक्तमजुरीची शिक्षा झाली; शासनाकडून
सन्मानपत्र मिळाले.

तिवारी, मोहनलाल जगन्नाथ (जन्म १९०३),

जन्मगाव नागपूर (तालुका व जिल्हा नागपूर);
शिक्षण इंग्रजी सहावी पर्यंत; १९३० मध्ये यांना
जंगल कायद्याखाली ३ महिने सक्तमजुरीची
शिक्षा झाली होती; शासनाकडून सन्मानपत्र
मिळाले आहे.

तिवारी, सत्यनारायण (जन्म १९०७),

जन्मगाव खंडवा (मध्यप्रदेश); वास्तव्य
नागपूर; शिक्षण मॅट्रिक; १९३२ च्या चळवळीत
भाग घेतल्यावेळी १५ महिने नागपूर जेलमध्ये
होते.

तीर्थ, स्वामी रामानंद (जन्म १९०३),

जन्मगाव चिन्नामली (तालुका गुलबर्गा);
वास्तव्य विदर्भ; शिक्षण एम.ए.; १९२६-२७
मध्ये कॅ. ना. म. जोशी यांच्या मार्गदर्शनाखाली
मुंबई गिरणी कामगार युनियन मध्ये काम केले;
१९२८ साली सोलापूर गिरणी कामगारांचा
हरताळ यशस्वीपणे चालविला; हिप्परगा येथील
शाळेत शिक्षक; १९३८ ते १९४८ पर्यंत हैद्राबाद
स्टेट काँग्रेसचे सूत्रधार व सत्याग्रह चळवळीचे
मार्गदर्शक नेते; सत्याग्रहात भाग घेतला म्हणून
कारावास; १९५२ मध्ये लोकसभेचे सभासद.

तुपकर, दिवाकर रघुनाथ

जन्मगाव काटोल (तालुका काटोल, जिल्हा
नागपूर); १९३२ मध्ये जंगल सत्याग्रह केला व
६ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा नागपूर मध्यवर्ती
तुरुंगात भोगली; यांना सरकारकडून २५०
रुपये अनुदान मिळाले आहे.

तुपकर, पुणाजी चिधुजी (जन्म १९२२),
जन्मगाव नागपूर (तालुका व जिल्हा नागपूर);
शिक्षण चौथ्या इयत्तेपर्यंत; १९४२ मध्ये मौला
स्टेशनवर यांनी हल्ला केला; गोळीबारातील
गोळींचे छरे अंगाला लागले; १८ दिवस नागपूर
जेलमध्ये स्थानवद्ध केले.

तुमसरे, आनंदराव यादोराव (जन्म १९१०),
जन्मगाव तुमसर (तालुका व जिल्हा भंडारा);
शिक्षण मराठी चौथ्या इयत्तेपर्यंत; १९३२
साली चळवळीत भाग घेतला त्यावद्दल ६ महिने
नक्तमजुरी व ५०० रुपये दंड अशी शिक्षा झाली;
ती रायपूर जेलमध्ये भोगली; १९४२ साली
चलेजावच्या चळवळीत भाग घेतल्यावद्दल दीड
वर्ष साधी कैद जयलपूर जेलमध्ये झाली;
शासनाकडून सन्मानपत्र, ताम्रपट व आर्थिक
सहाय्य मिळते.

तुमसरे, श्रीराम तिमाजी
जन्मगाव तिरोंडा (तालुका गोंदिया, जिल्हा
भंडारा); शिक्षण मराठी नाव्या इयत्तेपर्यंत;
१९४२ च्या 'चले जाव' चळवळीत यांनी भाग
घेतला, त्यावद्दल ६ महिने कारावासाची शिक्षा
देण्यात आली होती; शासनाकडून सन्मानपत्र व
आर्थिक सहाय्य मिळाले.

तुम्मपल्लीवार, मारोतीराव दामोदर (जन्म
१९१०),

जन्मगाव नेरी वास्तव्य विदर्भ; शिक्षण मॅट्रिक;
राष्ट्रीय आंदोलनात १९३० च्या कायदेभंगाच्या
चळवळीत भाग घेतल्यामुळे कारावाम; १९४१
च्या युद्ध विरोधी वैयक्तिक नत्याग्रहात भाग
घेतल्यावद्दल कारावाम; १९४२ च्या चलेजावच्या
चळवळीत भाग घेतल्यावद्दल सश्रम कारावास;
१९४८ ते ५१ नागपूर प्रदेश काँग्रेस कमिटीचे
जनरल सेक्रेटरी; १९५७ मध्ये राज्यसभेवर
निवड.

तुळशीदास मंजी राजा (जन्म १९२४),

मूळगाव कारंजा (तालुका मृत्तिजापूर, जिल्हा
अकोला); १९५५ मध्ये गोवा मुक्ती संग्रामात
सत्याग्रही म्हणून यांनी भाग घेतला, त्यावद्दल
पोलिसांनी अतिशय मारहाण केली.

तेलंगा, नरसैया चचइपा (जन्म १९०८, मृत्यू
१९५५);

जन्मगाव गोंदिया (तालुका गोंदिया, जिल्हा
भंडारा); स्वातंत्र्यलढ्यात यांनी १९३० मध्ये

जंगल सत्याग्रह केला त्यावद्दल सहा महिने शिक्षा
भोगावी लागली; शासनाकडून यांना एकाच
२५० रुपये अनुदान मिळाले.

तेली, चंपकलाल छोडालाल

मूळगाव नागपूर (तालुका व जिल्हा नागपूर);
शिक्षण प्राथमिक; १९४३ मध्ये लुटालूट व
जाळपोळीत भाग घेतल्याने यांना २ वर्षे ३
महिण्यांची सक्तमजुरीची शिक्षा झाली; नंतर
अपिलात ते सुटले.

तेली, जगन्नाथ मारोती (जन्म १९१२),

जन्मगाव खापा (तालुका सावनेर, जिल्हा नाग-
पूर); शिक्षण मराठी सातव्या इयत्तेपर्यंत; स्वा-
तंत्र्य लढ्यात यांनी १९४२ साली मौदा पोलीस
स्टेशनवर हल्ला केला, नंतर ११ महिने भूमिगत
होते; १९४३ मध्ये हे पकडले गेले व ३ महिने
पोलीस चौकीवर अटकत रहावे लागले; नंतर
नागपूर सेंट्रल जेलमध्ये १५ दिवस नजर कैदेत
रहावे लागले; पुन्हा २ वर्षे स्थानवद्ध म्हणून
रहावे लागले.

तेली, झोलवा वायलसा (जन्म १९२०),

जन्मगाव लोहीत (लाडाचे कारंजे), (तालुका
मृत्तिजापूर, जिल्हा अकोला); शिक्षण दुसऱ्या
इयत्तेपर्यंत; हैद्राबादच्या मुक्तीसंग्रामात यांनी
भाग घेतला व सत्याग्रह केला यासाठी यांना
दीड वर्षांची सक्तमजुरीची शिक्षा झाली,
सत्याग्रहाच्या ठिकाणी भयंकर मारहाण झाली,
परंतु हैद्राबाद मुक्तीनंतर सोडण्यात आले.

तेली, नारायण (वाळा) सदाशिव (मालती)

जन्मगाव उमरेड (तालुका उमरेड, जिल्हा
नागपूर); स्वातंत्र्य आंदोलनात भाग घेतल्यावद्दल
अटक परंतु आरोप सिद्ध झाले नाहीत म्हणून
१९४३ मध्ये दोषमुक्त म्हणून सोडून दिले.

तेली, श्रावण सूर्यभान (मृत्यू १९४७),

जन्मगाव हिवरखेड (तालुका खामगाव, जिल्हा
बुलढाणा); १९३० च्या जंगल सत्याग्रहात यांना
६ महिन्यांची सक्तमजुरीची शिक्षा झाली होती,
ती यांनी नागपूर जेलमध्ये भोगली; शामनाने
२५० रुपये अनुदान दिलेले आहे.

तेली, वापुराव माधवराव (जन्म १९०३),

जन्मगाव आर्वी (तालुका आर्वी, जिल्हा वर्धा);
शिक्षण इंग्रजी पाचव्या इयत्तेपर्यंत; यांना १९३०

सालच्या सत्याग्रहात भाग घेतल्याबद्दल तीन आठवडे कच्चा कैदेत ठेवले व नंतर ५० रुपये दंड अथवा ६ आठवडे सक्तमजुरीची शिक्षा झाली.

तौल, नामदेव संपत (जन्म १९१३),
जन्मगाव विवरा (तालुका वाळापूर, जिल्हा अकोला); शिक्षण मराठी दुसऱ्या इयत्तेपर्यंत; स्वातंत्र्य चळवळीत सक्रीय भाग घेतला; बुलेटिन्स वाटणे, संदेश पोचविणे वगैरे कार्य केले; शासनाकडून आर्थिक सहाय्य मिळाले.

थ

थवाना, मोटूमल सच्यानंद (जन्म १९०७),
जन्मगाव हलानी (सिधप्रांत); वास्तव्य नागपूर; शिक्षण एम. ए.; १९३२, १९४० १९४२ व १९४३ सालच्या चळवळीतून भाग घेतल्याबद्दल यांना अनुक्रमे २, ४, व ३ महिने शिक्षा व १४ महिने स्थानवद्ध केले होते.

थावराणी, पोहूमल वेन्होमल (जन्म १९१४),
जन्मगाव दाहू (सिधप्रांत); वास्तव्य नागपूर; शिक्षण सहाय्या इयत्तेपर्यंत; यांनी १९३२ साली मिठाच्या सत्याग्रहात भाग घेतला त्याबद्दल अटक होऊन कोर्ट उठेपर्यंत शिक्षा व १०० रुपये दंड झाला; १९३२ च्या चळवळीत परदेशी कापड निरोधन केल्याबद्दल ६ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा हैद्राबाद जेलमध्ये झाली; शासनाकडून सन्मानपत्र मिळाले.

थांदरें, सदाशिवराव फजितराव (जन्म १९०७),
मूळगाव नागपूर (तालुका व जिल्हा नागपूर); शिक्षण इंग्रजी दुसरी पर्यंत; १९३० मध्ये यांना ६ महिने सश्रम कारावासाची शिक्षा झाली; सन्मानपत्र मिळाले.

थरे, दिवेकचंद्र गणपतराव

जन्मगाव अचलपूर (तालुका अचलपूर, जिल्हा अमरावती); शिक्षण वैद्यकीय; १९२९ साली जंगल सत्याग्रहात भाग घेतला; १९४२ साली स्त्री व पुरुष सत्याग्रहींचे नेतृत्व करीत असताना अटक करण्यात आले; येरवडा जेलमध्ये ९ महिने सश्रम कारावासाची शिक्षा भोगली; १०० रुपये दंडाबद्दल २ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा भोगली; शासनाकडून सन्मानपत्र मिळाले.

व्हीएफ ४८३१—६

थोटे, दत्ताराम गोमाजी (जन्म १९२०),

जन्मगाव मोहाडी (तालुका व जिल्हा भंडारा); शिक्षण मराठी सातव्या इयत्तेपर्यंत; १९४२ मध्ये मोहाडी येथे ब्रिटिश शासनाचे अनुशासन भंग चळवळीमध्ये भाग घेतल्यामुळे यांना भंडारा येथील तुरुंगात पाठविण्यात आले होते.

थोरात, त्रिविक नामदेव (जन्म १९१८),

जन्मगाव पुसद (तालुका पुसद, जिल्हा यवत-माळ); शिक्षण चौथ्या इयत्तेपर्यंत; स्वातंत्र्य चळवळीत निझामी पोलिसांच्या अन्यायाचा प्रतिकार करणे, मिरवणुका काढणे, सॅडा फडकविणे, मत्थाग्रही तयार करणे वगैरे कार्ये केली, त्याबद्दल पकडले जाऊन खटला होऊन दंड केला; गोवा मुक्ती आंदोलनात भाग घेतल्याने कच्चा कैदेत होते.

थोरात, नारायण शामराव

जन्मगाव चिखलगाव (तालुका व जिल्हा अकोला); शिक्षण मराठी प्राथमिक; स्वातंत्र्य चळवळीत यांनी दाहू पिकेटिंग, सभा भरविणे, खादी प्रचार इत्यादी विधायक कार्ये केली; १९४२ च्या 'चलेजाव' च्या चळवळीत भाग घेतल्याबद्दल यांना ६ महिने सश्रम कारावासाची शिक्षा देण्यात आली; शासनाकडून सन्मानपत्र मिळाले.

थोरात, मोतीराम हरिभाऊ (जन्म १९०५),
जन्मगाव केळीवेळी (तालुका अकोट, जिल्हा अकोला); शिक्षण मराठी सातव्या इयत्तेपर्यंत; स्वातंत्र्यलढ्यात १९३२ मध्ये भाग घेतल्याबद्दल यांना ६ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा झाली; शासनाकडून शैक्षणिक मवळत मिळाली.

द

ददगाळे, रामचंद्र डोमा बकाराम (जन्म १९२२),

जन्मगाव पवनी (तालुका मोर्शी, जिल्हा अमरावती); शिक्षण मराठी सातव्या इयत्तेपर्यंत; १९४२ च्या चळवळीत गावोगाव प्रचार कार्य करीत असताना यांच्यावर दोन कलमांखाली खटले भरले गेले; प्रत्येक कलमाखाली ६ महिन्यांची सजा देण्यात आली ती एकत्र भोगावी लागली; यांनी ती नागपूर तुरुंगात भोगली; सन्मानपत्र मिळाले आहे.

दर्डा, जवाहरलाल अमोलकचंद

जन्मगाव वाभूळगाव (तालुका व जिल्हा यवत-
माळ); शिक्षण मॅट्रिकपर्यंत; यांनी १९३१ मध्ये
प्रभातफेरी व वानरसेनेत भाग घेतला; सन
१९४१ मध्ये वैयक्तिक सत्याग्रहात भाग घेतला;
१९४२ मध्ये चले जावच्या चळवळीत भाग घेतला;
त्यावद्दल अटक होऊन जवळपूर जेलमध्ये २१
महिने स्थानवद्ध केले; १९४७ मध्ये हैद्राबाद
मुक्ती आंदोलनात भाग घेतला; महाराष्ट्र
शासनाकडून यांना सन्मानपत्र मिळाले.

दत्तात्रय, अंबादास सखाराम (जन्म १९१२),

जन्मगाव कुही (तालुका उमरेड, जिल्हा नागपूर);
शिक्षण प्राथमिक; यांनी १९३२ च्या चळवळीत
भाग घेतल्यामुळे मारहाण झाली व ४ महिने
सक्तमजुरीची शिक्षा जवळपूर व नागपूर जेलमध्ये
झाली; डेंडा सत्याग्रह व मीठ सत्याग्रहात भाग
घेतला; शासनाकडून सन्मानपत्र मिळाले.

दलाल, पंढरी मारोती (जन्म १९१६),

जन्मगाव भंडारा (तालुका व जिल्हा भंडारा);
१९४२ चे 'चले जाव' चळवळीत यांनी भाग
घेतला; त्यावेळी झालेल्या गोळीबारात ते जखमी
झाले होते; १९४२ मध्ये ५ महिने अंडर ट्रायल
होते.

दवलत, कडतूजी (जन्म १९०७),

जन्मगाव वाडेगाव (तालुका वाळापूर, जिल्हा
अकोला); शिक्षण पाचव्या इयत्तेपर्यंत; यांनी
१९४२ मध्ये सत्याग्रहात भाग घेतला, त्यावद्दल
८ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा झाली; शासना-
कडून सन्मानपत्र मिळाले.

दवलतकार, भाऊराव माधवराव (जन्म १९१०),

मूळगाव वेणी (तालुका व जिल्हा यवतमाळ);
शिक्षण मराठी सातवीपर्यंत; यांनी १९३०
सालच्या चलेजावच्या चळवळीत भाग घेतला,
त्यावद्दल ३ महिने सश्रम कारावासाची शिक्षा
देण्यात आली; महाराष्ट्र शासनाकडून सन्मानपत्र
देण्यात आले आहे.

दवलत टिपु (जन्म १९०४, मृत्यू १९५०),

जन्मगाव कळमेश्वर (तालुका सावनेर, जिल्हा
नागपूर); १९३३ मध्ये जंगल सत्याग्रहात यांनी
भाग घेतला होता; त्यात यांना अटक होऊन ६
महिने शिक्षा भोगावी लागली.

दवलतशाह, हुंगशाह सयाम (मृत्यू १९४५),

मूळगाव देवसरा (तालुका गडचिरोली, जिल्हा
चंद्रपूर); १९४२ साली 'चले जाव' चळवळीत
जनजागृती केली, त्यामुळे ब्रिटिश सरकारने
यांची मालमत्ता जप्त केली; तुरुंगवासाची शिक्षा
झाली.

द्रवेकार, दौलत संपत (जन्म १९०७, मृत्यू १९५१),

मूळगाव साहूर (तालुका आर्वी, जिल्हा वर्धा);
शिक्षण मराठी सातव्या इयत्तेपर्यंत; १९३० च्या
जंगल सत्याग्रहात यांनी भाग घेतला होता;
१९३२ च्या दारु पिकेदिगममध्ये नागपूर येथे ६
महिने सक्तमजुरीची शिक्षा झाली होती.

दहिकर, गणपतराव शिवरामजी

जन्मगाव मधापूर (तालुका मूर्तिजापूर, जिल्हा
अकोला); शिक्षण सहाव्या इयत्तेपर्यंत; १९३०
मधील जंगल सत्याग्रहात यांनी भाग घेतला;
महाराष्ट्र शासनाकडून सन्मानपत्र मिळाले.

दहीमाते, शंकरराव तुकाराम (जन्म १९१३),

जन्मगाव गुमगाव (तालुका व जिल्हा नागपूर);
शिक्षण प्राथमिक; १९४२ च्या गुमगावच्या
गोळीबारात यांना २॥ वर्षे कारावासाची शिक्षा
भोगावी लागली; सन्मानपत्र मिळाले.

दहिलेकार, केशव राधोजी (जन्म १९१४),

जन्मगाव वर्धा (तालुका व जिल्हा वर्धा);
शिक्षण प्राथमिक; वर्धा येथील हातभट्टीच्या
दारुगुल्यावर निरोधन करीत असताना यांना
अटक करण्यात येऊन तीन वेगवेगळ्या कलमां-
खाली सहा-सहा महिने सश्रम कारावासाची सजा
देण्यात आली; क्रांतिकारकांच्या गुप्त बैठकी
आयोजित केल्या; काढलेली पत्रके वाटली;
महिलांच्या बैठकी घडवून आणून त्यांना स्वातंत्र्य-
लढ्यासाठी उत्स्फूर्त केले; शासनाकडून सन्मान-
पत्र व निवृत्तिवेतन मिळते.

दंडेवार, जानकीराम शिंगुजी

जन्मगाव चित्तेगाव (तालुका व जिल्हा चंद्रपूर);
शिक्षण माध्यमिक; १९४२ मध्ये विद्यार्थीदशेतच
विविध चळवळीत भाग घेतला, त्या वेळी यांना
साधी कैद झाली.

दंडेवार, बाबुराव सेवाराम (जन्म १९०५),

जन्मगाव नागपूर (तालुका व जिल्हा नागपूर);
शिक्षण मराठी प्राथमिक; डेंडा सत्याग्रहात ६

महिने सक्तमजुरीची शिक्षा भोगावी लागली; यांना सन्मानपत्र व ५० रु. मासिक मानधन मिळते.

दागा, सुरजरतन किसनगोपाळ (जन्म १९१५), जन्मगाव मोहाडी (तालुका व जिल्हा भंडारा); शिक्षण प्राथमिक; यांनी १९४२ साली आंदोलनात भाग घेतला; त्यावद्दल पकडले जाऊन भंडारा जेलमध्ये १ महिना होते; शासनाकडून शिक्षण सवलत व सन्मानपत्र मिळाले.

दाखळे, दत्तात्रय केशव

मूळगाव वशेरा (तालुका व जिल्हा चंद्रपूर); शिक्षण कायद्याची पदवी; मीठाचा सत्याग्रह व सायमन कमिशन बहिष्कार प्रकरणांत भाग घेतला होता; १९२८ मध्ये यांनी सत्याग्रहात भाग घेतला.

दाते, श्रीधरराव कृष्णराव (जन्म १९११), जन्मगाव धनोडी (तालुका आर्वी जिल्हा वर्धा); शिक्षण मॅट्रिक; यांना जंगल सत्याग्रहात तळेगाव आर्वी येथे १९३० मध्ये तीन महिन्यांची सक्तमजुरीची शिक्षा झाली; ती वर्धा व नागपूर जेलमध्ये भोगली; शासनाकडून सन्मानपत्र, शिक्षण सवलत मिळाली.

दानव (माळी), कृष्णा काशिनाथ (जन्म १९१४), जन्मगाव नाचणगाव (तालुका व जिल्हा वर्धा); शिक्षण प्राथमिक; १९३२ मध्ये स्वातंत्र्यलढ्यात यांनी भाग घेतल्यामुळे अटक होऊन ६ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा झाली; शासनाकडून सन्मानपत्र व एकावर २५० रुपये अनुदान मिळाले.

दानेज, अंबादासपंत नारायणसा (मृत्यू १९५२), जन्मगाव वाळापूर (तालुका वाळापूर, जिल्हा अकोला); शिक्षण इंग्रजी तिसऱ्या इयत्तेपर्यंत; १९३१ साली जंगल सत्याग्रहात यांना अटक होऊन ९ महिने शिक्षा झाली.

दानोडे, आत्माराम तुकाराम (जन्म १९२२), जन्मगाव पिपळगाव (तालुका साकोली, जिल्हा भंडारा); शिक्षण मराठी प्राथमिक; यांनी १९४१ मध्ये वैयक्तिक सत्याग्रहात भाग घेतला; १९४२ साली 'चले जाव' च्या चळवळीत भाग घेतल्यावद्दल अटक झाली व तुरुंगात १ वर्ष स्थानवद्ध केले होते; शासनाकडून आर्थिक सहाय्य मिळाले.

व्हीएफ ४८३१—६अ

दापूरकर, नामदेव सखाराम

जन्मगाव राजुरा (तालुका भोर्गो, जिल्हा अमरावती); शिक्षण मराठी चौथ्या इयत्तेपर्यंत; १९४२ साली चले जावच्या चळवळीत भाग घेतला, त्यावद्दल १ वर्ष सक्तमजुरीची शिक्षा झाली.

दाभाडे, प्रल्हाद सोनवा

जन्मगाव वाशिम (तालुका वाशिम, जिल्हा अकोला); शिक्षण मराठी प्राथमिक; १९३२ च्या चळवळीत यांना ६ महिने शिक्षा झाली होती.

दारव्हेकर, गुलाबराव रामजी (जन्म १९१८),

जन्मगाव नागपूर (तालुका व जिल्हा नागपूर); शिक्षण तिसऱ्या इयत्तेपर्यंत; बुलेटिन्स वाटप, काँग्रेसचा ध्वज घेऊन मिरवणुकी काढणे, यावद्दल यांना १११ वर्ष सक्तमजुरीची शिक्षा भोगावी लागली; सन्मानपत्र मिळाले.

दास, सनातन गौरांग

जन्मगाव सुवर्णपूर (तालुका वांकी, जिल्हा कटक-ओरिसा); वास्तव्य विदर्भ; शिक्षण सातव्या इयत्तेपर्यंत; १९३० च्या स्वातंत्र्य आंदोलनात मिठाच्या सत्याग्रहात भाग घेतल्यावद्दल शिक्षा झाली; १९३० ते ३४ या वेळी २० वेळा फटक्यांची शिक्षा भोगली; १९४२ च्या चले जाव आंदोलनात महाराष्ट्रात सक्रिय भाग घेतल्यामुळे १६ महिने अंडर ट्रायल कैदी ठेवले, पण कोर्टाने निर्दोषी म्हणून सोडले; भारत सरकारने ताम्रपट व स्वातंत्र्य सैनिक पेंशन रुपये २०० मंजूर केले आहे. महाराष्ट्र शासनाने सन्मानपत्र दिले आहे.

दासगुप्ता, देवीदास ठाकूर (जन्म १९१६, मृत्यू १९६०),

जन्मगाव आप्टी (तालुका आर्वी, जिल्हा वर्धा); शिक्षण मराठी सातव्या इयत्तेपर्यंत; १९४२ च्या आप्टीच्या सत्याग्रहात अंडर ट्रायल कैदी म्हणून ६ महिने होते, शेवटी यांना ६०० रुपये दंडाची शिक्षा झाली.

दासरवार, बापूराव मारोती (जन्म १९०२),

मूळगाव बोदाड (तालुका वर्धा, जिल्हा यवत-माळ); १९४२ सालच्या 'चले जाव' च्या चळवळीत पुढाऱ्यांना अटक झाली, म्हणून त्यांच्या सूचनेप्रमाणे प्रचार करीत होते; त्यावेळी अटक होऊन ६ महिने कैदेची शिक्षा देण्यात आली; शासनाकडून आर्थिक सहाय्य मिळाले.

दांडेकर, काशीनाथ रामनाथ

जन्मगाव नागपूर (तालुका व जिल्हा नागपूर); शिक्षण प्राथमिक; १९४२ साली सॅंडा घेऊन मिरवणूक काढल्याने यांना पकडून ६ महिने सक्त-मजुरीची शिक्षा झाली; यांना सन्मानपत्र मिळाले.

दांडेवार, लक्ष्मण विश्वनाथ (जन्म १९१३),
मूळगाव नागपूर (तालुका व जिल्हा नागपूर); शिक्षण मराठी प्राथमिक; १९४२ च्या स्वातंत्र्य आंदोलनात भाग घेतला त्याबद्दल यांना ६ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा झाली, ती यांनी नागपूर जेलमध्ये भोगली; शासनाकडून यांना एकवेळ २५० रुपये अनुदान, सन्मानपत्र व शिक्षण सवलत मिळाली आहे.

दांडेकर, लक्ष्मीबाई रामचंद्र (जन्म १९०३),
मूळगाव लोणार (तालुका मेहकर, जिल्हा बुलढाणा); शिक्षण मराठी चौथ्या इयत्तेपर्यंत; १९३२ गडवाल सेना दलाच्या दिना निमित्त सत्याग्रह चळवळीत भाग घेतला.

दिवाण, प्रभाकर वलवंत (जन्म १९११),
जन्मगाव बुलढाणा (तालुका चिखली, जिल्हा बुलढाणा); शिक्षण संस्कृत काव्यतीर्थ; १९३२ मध्ये यांनी जंगल सत्याग्रहात भाग घेतला, त्यात सहा महिने सक्तमजुरीची शिक्षा झाली; तसेच सहा महिन्यांचा साधा कारावासही भोगावा लागला; १९४२ च्या आंदोलन काळात दूरवर दौरे करून राष्ट्रीय वृत्तीची जागृती केली; शासनाकडून सन्मानपत्र व पॅन्शन मिळाले.

दिवाण, मनोहर बळवंत (जन्म १९०१),
जन्मगाव बुलढाणा (तालुका चिखली, जिल्हा बुलढाणा); शिक्षण महाविद्यालयीन; १९३०-३२, १९३३, व १९४३-४४ या कालावधीत झालेल्या विविध स्वातंत्र्य चळवळीत भाग घेतला; त्यात यांना १२ महिने सक्तमजुरीची १० महिने डिटेन्शन व सहा महिने अंडर ट्रायल कारावासाची शिक्षा झाली; सन्मानपत्र मिळाले, पदमश्री हा किताबही मिळाला आहे.

दिवाण, आर. श्रीनिवासराम

जन्मगाव गुलवर्गा (तालुका गुलवर्गा); वास्तव्य विदर्भ; शिक्षण बी.ए., एल्.एल्. बी.; १९२१ साली असहकाराच्या चळवळीत काँग्रेसमध्ये सामील झाले; १९३६ मध्ये ते हिप्परगा मुलींच्या

शाळेत शिक्षक म्हणून दाखल झाले; १९३८ मध्ये लातूर या ठिकाणी भरविण्यात आलेल्या महाराष्ट्र अधिवेशनाच्या कार्यात त्यांनी भाग घेतला; यानंतर १९३८ च्या हैद्राबाद स्टेट काँग्रेसच्या सत्याग्रहात भाग घेतला; १९४१ व १९४२ च्या स्वातंत्र्य आंदोलनात चलेजाव-मध्ये घेऊन कारावास भोगला; १९४५ ला लातूर येथील महाराष्ट्र परिषदेच्या अधिवेशनाचे जनरल सेक्रेटरी होते; १९४७ साली सोलापूर जिल्हा काँग्रेस कमिटीचे सदस्य; म. प्रा. कां. क. चे सदस्य, गोरक्षण संस्थेचे आजीवे सदस्य; १९५६ साली लोकसभेवर निवड.

दीक्षित, भय्या अडकोबाजी (जन्म १९०४),
जन्मगाव वडनेर (तालुका हिंगणघाट, जिल्हा वर्धा); शिक्षण मराठी सातव्या इयत्तेपर्यंत; १९३२ मध्ये दाहू ठुकानावर पिकेटिंग केल्याने यांना ६ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा झाली; शासनातर्फे २५० रुपये मानधन व सन्मानपत्र मिळाले.

दुधपचारे, सोमा चिधू (जन्म १९११),
जन्मगाव साळवा (तालुका उमरेड, जिल्हा नागपूर); स्वातंत्र्य आंदोलन चळवळीत तारा तोडणे, नाकी जाळणे, वगैरे कामे केली.

दुवे, रामप्रसाद वरूद परमानंद (जन्म १९१७, मृत्यू १९५८),

जन्मगाव नांद्रा (तालुका हिंगणघाट, जिल्हा वर्धा); शिक्षण प्राथमिक; यांनी काँग्रेसमध्ये राहून पिकेटिंगचे काम केले; शासनाकडून सन्मानपत्र व आर्थिक सहाय्य मिळाले.

दुवे, शिवप्रसाद लक्ष्मणप्रसाद (जन्म १८८९, मृत्यू १९५८),

जन्मगाव पातुर्डी बु. (तालुका जुळगाव, जिल्हा बुलढाणा); शिक्षण माध्यमिक, टॅंड; कमिशनरच्या हुकूमप्रमाणे यांना १९२१ मध्ये नोकरीतून वडतर्फे केल्यावर १ महिना स्थानबद्ध ठेवण्यात आले; सन १९२३ मध्ये राज्यातून हद्दपार करण्यात आले; १९३० च्या जंगल सत्याग्रहात यांनी भाग घेतला होता; यांना सन्मानपत्र मिळाले आहे.

दुवे, हेमराज नारायण (जन्म १८९६),

जन्मगाव रामटेक (तालुका रामटेक, जिल्हा नागपूर); शिक्षण मराठी चौथी इयत्ता पास;

१९४२ साली चळवळीत भाग घेतला, त्यावद्दल पकडले जाऊन २५ दिवस जेलमध्ये होते; ५ महिन्यांनी सुटका झाली.

दुमोरे, महादेव राजेश्वर (जन्म-१९१३),

मूळगाव बोरडा (तालुका वणी, जिल्हा यवत-माळ); शिक्षण मराठी सातवीपर्यंत; १९४१ च्या वैयक्तिक सत्याग्रहात भाग घेतला; १९४२ च्या 'चले जाव' च्या चळवळीत भाग घेतला; मिरवणुका काढल्या, सभा घेतल्या, त्यावद्दल यांना यवतमाळ जेलमध्ये ६ महिन्यांची सक्तमजुरीची शिक्षा देण्यात आली.

डुंगे, मारोतराव दमडाजी

जन्मगाव देउळगाव (तालुका व जिन्हा वर्धा); शिक्षण बी.ए., एल.एल.बी.; स्वातंत्र्य लढ्यात यांनी १९४२ साली भारत छोडो आंदोलनात भाग घेतला; त्यावद्दल यांना पकडण्यात आले व दीड वर्षे नागपूर जेलमध्ये स्थानवद्ध होते; सरकार-कडून सन्मानपत्र मिळाले.

डुंगे, बाबाराव उकंडराव (जन्म १९१६),

जन्मगाव हातुणी (तालुका व जिल्हा अमरावती); शिक्षण इयत्ता आठवी पर्यंत; स्वातंत्र्यलढ्यात १९४२ मध्ये झेंडा वंदन केल्यामुळे यांना अटक झाली; तेव्हा ६ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा भोगावी लागली; शासनाकडून यांना २५० रुपये वार्षिक सहाय्य व सन्मानपत्र मिळाले आहे.

दुसाने, हणमंत दामोदर (जन्म १९२३),

जन्मगाव जोगाव (तालुका खामगाव, जिल्हा बुलढाणा); शिक्षण मॅट्रिकपर्यंत; राष्ट्रसेवा दलामध्ये काम केले; जवळ शस्त्रे सापडल्यामुळे खूप मास्हाण झाली; १९४२ मध्ये दोन वर्षांची शिक्षा झाली; काही दिवस भूमिगत होते.

देगे, रघुनाथ तुकाराम (मृत्यू १९५५),

जन्मगाव भद्रावती (तालुका वरोरा, जिल्हा चंद्रपूर); १९३० साली जंगल सत्याग्रहात ३०० रुपये दंड झाला होता.

देडाव, सीताराम वाळाजी (जन्म १९२१)

मूळगाव रामटेक (तालुका रामटेक, जिल्हा नागपूर); शिक्षण मराठी चौथीपर्यंत; १३ ऑगस्ट १९४२ रोजी रामटेक येथे झालेल्या संग्रामात यांनी सक्रिय भाग घेतला होता;

सरकारी कचेरी, वेअर हाऊस, रेल्वे स्टेशन जाळपोळीत भाग घेतला होता, त्यात यांना अटक झाली; ३०-१-४३ रोजी ४ वर्षे सक्तमजुरीची शिक्षा झाली, ती यांनी १४-४-४६ पर्यंत भोगली; शासनाकडून एकूण १,२५० रुपये वार्षिक सहाय्य मिळाले आहे.

देव, गोविंद भंयाजी (जन्म १९१२),

जन्मगाव वाळापूर (तालुका वाळापूर, जिल्हा अकोला); शिक्षण मॅट्रिक; यांनी १९३१ मध्ये सभा, मिरवणुका, मीठ सत्याग्रह, परदेशी कापडावर निरोधने, जंगल सत्याग्रह वगैरे कार्ये केली, त्यावद्दल वॉरंट निघून पकडले गेले व ६ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा झाली; १९४२ साली स्वातंत्र्य आंदोलनात भाग घेतल्यावद्दल २ वर्षे सक्तमजुरीची शिक्षा झाली; शासनाकडून सन्मानपत्र व शिक्षण सवलत मिळते.

देवकर, नारायण शिवराम (जन्म १९०५, मृत्यू १९६२),

जन्मगाव पळशी सुपा (तालुका जळगाव जिल्हा बुलढाणा); शिक्षण मराठी माध्यमिक; १९३० मध्ये जंगल सत्याग्रहात यांना पकडण्यात आले व ६ आठवडे सक्तमजुरीची शिक्षा झाली, २०० रुपये दंड करण्यात आला; ती शिक्षा यांनी बुलढाणा व अकोला तुरुंगात भोगली.

देवकर, माणिकराव मोतीराम (जन्म १९१४),

मूळगाव नागपूर (तालुका व जिल्हा नागपूर); शिक्षण मराठी माध्यमिक; तळेगाव येथे यांनी जंगल सत्याग्रह केला, यांना ३ महिने सक्तमजुरी व ५० रुपये दंड किंवा १ महिना शिक्षा अशी शिक्षा झाली; ती यांनी अमरावती व नागपूर तुरुंगांत भोगली; १९३२ मध्ये यांना पुन्हा सजा झाली; सन्मानपत्र मिळाले आहे.

देवतळे, सुरेश बळीरामजी

जन्मगाव आरा (तालुका व जिल्हा नागपूर); शिक्षण बी.ए., एल.एल.बी.; १९४२ साली यांना पकडून नागपूर व वर्धा जेलमध्ये ठेवण्यात आले होते, ते २ वर्षांनी सुटले; जिल्हा परिषद सदस्य, नागपूर खेड विकास समितीचे सभासद होते; १९६७ ते ७२ पर्यंत उमरेड विभागातून ते एम्.एल.ए. म्हणून निवडून आले होते; नागपूर जिल्हा काँग्रेस कमेटिचे सभासद व पदाधिकारी होते.

देववरे, नरेंद्र रामचंद्रजी (जन्म १९२२),

जन्मगाव नागपूर (तालुका व जिल्हा नागपूर); शिक्षण बी. कॉम. १९४२ च्या राष्ट्रीय चले जाव आंदोलनात भाग घेतल्याबद्दल १९ महिने स्यान-वद्ध केले; प्रजा समाजवादी पक्षाचे सदस्य; विणकर समाजाचे संघटक; १९५५-५७ ना. प्रां. कां. क. चे व अखिल भारतीय काँग्रेस कमिटीचे सभासद; १९६७ मध्ये लोकसभेवर निवड.

देवपुरे, भिकूलाल किसनलाल

जन्मगाव मनजगाव (तालुका खामगाव, जिल्हा बुलढाणा); शिक्षण नवव्या इयत्तेपर्यंत; चित्रकला मॉडेलिंग कलाविनीत परीक्षा पास; भारतीय स्वातंत्र्यसंग्रामात १९२७ पासून भाग घेण्यास सुरुवात केली; प्रभात फेरी, दारूबंदी, मिठाचा सत्याग्रह, जंगल सत्याग्रह, परदेशी मालावर वहिष्कार इ. कार्यक्रमांत सक्रिय भाग घेतला; १९३२ मध्ये ६ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा झाली; अमरावती जेलमध्ये ४ दिवस अन्न पाण्याशिवाय काढावे लागले; शासनाकडून रु. २५० आर्थिक मदत, सन्मानपत्र, तामपट व स्वातंत्र्य सैनिक पेंशन रु. २०० व मुलांना शैक्षणिक सवलत मिळाली.

देववन्शी, रामओतार परमेश्वरदास (जन्म १९१३)

मुळगाव यवतमाळ (तालुका व जिल्हा यवतमाळ); शिक्षण आठवीपर्यंत; सन १९४२ च्या स्वातंत्र्य चळवळीत यांनी भूमिगत राहून कार्य केले; महाराष्ट्र शासनाकडून सन्मान पत्र मिळाले.

देवरे, अडकु तुकाराम (जन्म १८९३, मृत्यू १९४३),

जन्मगाव सानगडी (तालुका साकोली, जिल्हा भंडारा); यांनी १९४२ मध्ये स्वातंत्र्य आंदोलनात भाग घेतला, त्याबद्दल अटक होऊन १ वर्ष भंडारा जेलमध्ये होते; जेलमध्ये मृत्यू पावले; शासनाकडून शिक्षण सवलत मिळाली.

देवसरकार, महादेव वामनराव (जन्म १९०१, मृत्यू १९७२),

जन्मगाव नागपूर (तालुका व जिल्हा नागपूर); शिक्षण मॅट्रिकपर्यंत; १९३० मध्ये जंगल सत्याग्रहामुळे अटक झाली व ५ महिने सक्तमजुरी व १०० रुपये दंड अशी शिक्षा दिली गेली; शासनाने यांना सन्मानपत्र दिले आहे.

देवळी, खोटे सदलू (जन्म १९१५),

मुळगाव देवळी (तालुका व जिल्हा वर्धा); १९४२ चे आंदोलनात यांनी भाग घेतला, त्याबद्दल १ वर्ष सक्तमजुरीची शिक्षा झाली; शासनाकडून २०० रुपये मदत मिळाली आहे.

देवळकार, महादेव नरसाजी (जन्म १९१३),

जन्मगाव वेलखेड (तालुका आकोट, जिल्हा अकोला); शिक्षण मराठी सहाव्या इयत्तेपर्यंत; ते अकोला येथे रिमांडमध्ये ४५ दिवस होते.

देशकर, आत्माराम जगोवा (जन्म १९२४),

जन्मगाव आंबोली (तालुका वरोरा, जिल्हा चंद्रपूर); शिक्षण मराठी प्राथमिक; १९४२ साली वानर सेनेत असल्याने यांना दोन दिवस पोलिसांनी कच्च्या कैदेत ठेऊन सोडून दिले.

देशकर, गंगाधर जागोवाजी (जन्म १९२२),

जन्मगाव आंबोली (तालुका वरोरा, जिल्हा चंद्रपूर); शिक्षण प्राथमरी टॅंड; १९४२ साली वर्धा व चंद्रपूर जिल्ह्यामध्ये भूमिगत राहून इंग्रजी सत्तेविरुद्ध जनजागृतीचे कार्य केले.

देशकर, दमडू जागोवाजी (जन्म १९१२),

जन्मगाव आंबोली (तालुका वरोरा, जिल्हा चंद्रपूर); शिक्षण मराठी माध्यमिक; १९३० साली जंगल सत्याग्रहात भाग घेतल्याने नोकरीवरून काढून टाकण्यात आले; जनजागृतीसाठी हे भाषणे देत, १९४२ मध्ये यांना पकडून चंद्रपूर जेलमध्ये डेटिन्यू म्हणून ठेवण्यात आले होते; यांना सरकारने २५० रुपये अनुदान व सन्मानपत्र दिले आहे.

देशपांडे, आनंद आप्पाजी (जन्म १९२१),

मुळगाव पळसखेड (तालुका चांदूर, जिल्हा अमरावती); शिक्षण मॅट्रिक; सन १९४०-४१ मध्ये वैयक्तिक सत्याग्रहात भाग घेतला; त्याबद्दल ते १५ दिवस यवतमाळ येथे व दीड महिना नागपूर येथे स्यानवद्ध होते; सन १९४२ मध्ये चलेजावच्या चळवळीत एका मिरवणुकीचे नेतृत्व केले; त्याबद्दल अटक झाली; सन १९४३ मध्ये ते भारत संरक्षण कायद्यान्वये स्यानवद्ध होते; शासनाकडून यांना सन्मानपत्र मिळाले.

देशपांडे, जयकृष्ण नारायण (जन्म १९०७),

जन्मगाव नेर पिगळावाई (तालुका मोर्शी, जिल्हा अमरावती); शिक्षण मॅट्रिक; १९३२ च्या

नागपूर जेंडा सत्याग्रहात यांना ३ महिने सक्त-मजुरीची शिक्षा झाली ; १९४२ मध्ये नागपूर जेलमध्ये ६ महिने डांबून ठेवण्यात आले होते ; सरकारकडून यांना २५० रुपये अनुदान, शिक्षण सवलत, सन्मानपत्र मिळाले आहे.

देशपांडे, पांडुरंग दिगंबर (जन्म १९१२),

जन्मगाव मूर्तिजापूर (तालुका मूर्तिजापूर, जिल्हा अकोला); शिक्षण वाणिज्य महाविद्यालयीन; सन १९३० मध्ये असहकार चळवळीत भाग घेतला, क्रांतिकारी कार्य केले; यांचेवर ३०२ कलम लावले होते; वॉरस्टर असफली यांनी जुलमी कलमातून मुक्तता केली; परंतु यांना ६ महिने सश्रम कारावास व ५० रुपये दंड अशी शिक्षा देण्यात आली, दंड न भरता १॥ महिना अधिक शिक्षा भोगली.

देशपांडे, बाबुराव दशरथ (जन्म १९०६),

जन्मगाव आप्ठी (तालुका व जिल्हा अमरावती); शिक्षण एल.एल.बी.; १९३८ साली सत्याग्रहाचा प्रचार करतात म्हणून यांचेवर खटला झाला व ४ महिने सश्रम कारावासाची व २०० रुपये दंडाची शिक्षा झाली; १९४२ साली भूमिगत कार्य केले; १९४८ मध्ये परभणी येथे सत्याग्रह केल्याबद्दल यांना चार महिने सश्रम कारावासाची शिक्षा झाली.

देशपांडे, महादेव देवराव (जन्म १९१६),

जन्मगाव चिमूर (तालुका वरोरा, जिल्हा चंद्रपूर); शिक्षण माध्यमिक; स्वातंत्र्यलढ्यात १९४२ मध्ये चिमूर येथे भाग घेतला, त्यावेळी यांना ५ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा झाली होती.

देशपांडे, मोरेश्वर राजाभाऊ

जन्मगाव मेहेकर (तालुका वाळापूर, जिल्हा अकोला); शिक्षण मॅट्रिक्युलेट; यांनी १९३० व १९३२ च्या चळवळीत भाग घेतला; १९४० साली १ वर्ष स्थानवद्ध होते.

देशपांडे, विष्णु घनःश्याम (जन्म १९११),

जन्मगाव साखरखेडा (तालुका व जिल्हा बुलडाणा); शिक्षण एम.ए.; १९३९ साली हिंद महासभेने हैद्राबाद संस्थानात केलेल्या सत्याग्रहीं-पैकी सत्याग्रही; सत्याग्रहात भाग घेतला म्हणून कारावास; १९४१ भागलपूर सत्याग्रहात भाग घेतल्यामुळे कारावास; १९४२ च्या चले जाव

आंदोलनात भाग घेतल्याबद्दल शिक्षा झाली; 'आदेश' व 'हिंदु आजटलुक' चे संपादक; १९५२ मध्ये लोकसभेचे सभासद; अखिल भारतीय हिंदु महासभेचे संघटक.

देशपांडे, श्रीराम वासुदेव

जन्मगाव भुगाव (तालुका व जिल्हा अमरावती); शिक्षण मॅट्रिक्युलेट; १९११ साली परदेशी कापडाची होळी करणे, परदेशी साखर दुकानातून फेकणे वगैरे कार्य केले; त्याबद्दल पकडले जाऊन ८ दिवस अचलपूर जेलमध्ये होते; १९३० साली जंगल सत्याग्रहात भाग घेतला; त्याबद्दल १ वर्ष सक्तमजुरीची शिक्षा झाली; गांधी-आर्याविरुद्ध करारांमुळे ७ महिन्यांनी सुटका झाली; शासनाकडून पेन्शन मिळते.

देशमुख, आनंदराव अमृतराव

मूळगाव खानापूर (तालुका मोर्शी, जिल्हा अमरावती); शिक्षण मॅट्रिकपर्यंत; १९३० साली जंगल सत्याग्रह, रेल्वे रुळ काढणे, पोस्ट ऑफिस, शाळा जाळणे या आरोपाखाली यांना १॥ वर्ष शिक्षा व प्रत्येक कलमाखाली ३०० रु. दंड असा एकूण ९०० रुपये दंड झाला, तो वसूल केला गेला; यांना २५० रुपये मानधन व सन्मानपत्र मिळाले आहे.

देशमुख, आनंदराव बाबाराव

जन्मगाव करंजा (तालुका मूर्तिजापूर, जिल्हा अकोला); शिक्षण इयत्ता सातवीपर्यंत; १९४१ मध्ये सत्याग्रहात भाग घेतल्याबद्दल पकडले गेले; ४ महिने तुरुंगात होते.

देशमुख, आनंदराव साहेबराव (मृत्यू १९५१),

जन्मगाव वोरगाव मंजू (तालुका वाळापूर, जिल्हा अकोला); शिक्षण मराठी माध्यमिक; १९२५ मध्ये निघालेली मिरवणूक अडवली त्याबद्दल यांना सहा महिन्यांची शिक्षा झाली; शासनाकडून शिक्षण सवलत मिळाली.

देशमुख, उमाबाई गुलाबराव (वय ४८),

जन्मगाव मलकापूर (तालुका मलकापूर, जिल्हा बुलडाणा); यांना १९३० साली जंगल सत्याग्रहात भाग घेतल्यामुळे १ महिना सक्तमजुरीची शिक्षा झाली होती; अकोल्याच्या तुरुंगात यांनी ही शिक्षा भोगली.

देशमुख, किसनराव देवराव

जन्मगाव हिवरवेड (तालुका खामगाव, जिल्हा वुल्हाणा); स्वातंत्र्य चळवळीत जंगल सत्याग्रहात यांनी भाग घेतला.

देशमुख, कुंजीलाल धर्माजी (जन्म १९२३),

मूळगाव गोंदीया (तालुका गोंदीया, जिल्हा भंडारा); शिक्षण मॅट्रिक; यांनी १९४२ साली भूमिगत राहून इंग्रजी शासनाविरुद्ध प्रचार केला.

देशमुख, केशव आत्माराम

वास्तव्य श्रीरामनगर वरुड (तालुका मोर्शी, जिल्हा अमरावती); शिक्षण एम्.ए., बी.टी.; १९४२ च्या स्वातंत्र्यसंग्रामात सक्रिय भाग घेतल्याबद्दल स्थानबद्ध करण्यात आले; जवळ-जवळ १० महिने कारावासात राहिले.

देशमुख, कृष्णराव गुलाबराव (जन्म १९२२),

जन्मगाव अमरावती (तालुका व जिल्हा अमरावती) शिक्षण बी.ए., एल्.एल्.बी.; १९४२ च्या राष्ट्रीय आंदोलनात चलेजाव चळवळीत भाग घेतला होता; १९४९ मध्ये अमरावती जिल्हा काँग्रेस कमिटीचे जनरल सेक्रेटरी; १९५२ मध्ये लोक सभेवर सदस्य.

देशमुख, कृष्णराव उर्फ वावासाहेब माधवराव (जन्म १८८७, मृत्यू १९४६),

जन्मगाव आर्वी (तालुका आर्वी, जिल्हा अमरावती) १९२० च्या असहकार चळवळीत त्यांनी भाग घेतला; १९३० च्या कायदेभंगाच्या मोहिमेत त्यांनी अमरावती जिल्ह्यात खेडोपाडी जाऊन जनजागृती केली; झेंडा सत्याग्रहात सामील झाले; १९४० च्या वैयक्तिक सत्याग्रह आंदोलनात भाग; १९४२ च्या चलेजाव आंदोलनात प्रचार केला; गावच्या पंचायतीचे १२ वर्षे सरपंच; लोकल बोर्ड चेअरमन व तालुका काँग्रेसचे अध्यक्ष होते.

देशमुख, कृष्णराव शामराव

जन्मगाव चांदस वाढोडा (तालुका मोर्शी, जिल्हा अमरावती); शिक्षण प्राथमिक; १९३० साली पाटवरी दप्तर जाळणे, जंगल सत्याग्रहात भाग घेतला; १ महिना स्थानबद्ध होते; एकवार सरकारकडून २५० रुपये मानधन व सन्मानपत्र मिळाले आहे.

देशमुख, गणेशराव मल्हारराव (जन्म १९१२),

जन्मगाव घारोडा (तालुका खामगाव, जिल्हा वुल्हाणा); शिक्षण इंग्रजी सातव्या इयत्तेपर्यंत; १९३० च्या सत्याग्रहात भाग घेतला; जनजागृती केली, दारू पिकेटिंग केले, त्याबद्दल मारहाण झाली व ६ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा झाली; शासनाकडून सन्मानपत्र व आर्थिक सहाय्य मिळाले.

देशमुख, गोपाळ नारायण

मूळगाव पवनार (तालुका व जिल्हा वर्धा); शिक्षण बी.ए. पर्यंत; यांनी १९३० मध्ये स्वातंत्र्य चळवळीत भाग घेतला; कायदेभंग करणे, दारूबंदी-करिता मिरवणुकी काढणे, या कार्याबद्दल नगर येथे १ महिना कच्ची कैद, त्यानंतर ४ महिने सश्रम कारावासाची व दंड अशी शिक्षा यांना करण्यात आली.

देशमुख, गोविंद पुंजाजी

जन्मगाव अमरावती (तालुका व जिल्हा अमरावती); शिक्षण बी.ए., बी.टी.; १९४२ साली चलेजावच्या चळवळीत यांना १ वर्षे सक्त-मजुरीची शिक्षा झाली.

देशमुख, तुरेराव उत्तमराव (जन्म १९०७),

जन्मगाव वेलुरा (तालुका वाळापूर, जिल्हा अकोला); शिक्षण माध्यमिक; स्वातंत्र्य आंदोलनात १९३० साली जंगल सत्याग्रहात भाग घेतल्याबद्दल यांना ५ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा झाली होती; सन्मानपत्र व २५० रुपये अनुदान मिळाले आहे.

देशमुख, नाजुकराव गुलाबराव (जन्म १९१२),

जन्मगाव वेलुरा (तालुका वाळापूर, जिल्हा अकोला); शिक्षण माध्यमिक; १९३२ साली आंदोलनात वाळापूर तालुक्यात जनजागृतीचे कार्य करीत असताना अटक झाली; चार महिने शिक्षा भोगावी लागली.

देशमुख, नारायण गणपती (जन्म १९०५),

जन्मगाव उमरेड (तालुका व जिल्हा नागपूर); १९३९ च्या चळवळीत यांना शिक्षा झाली; १९४२ मध्ये भूमिगत होते; यांना सरकारकडून ५०० रुपये मानधन, सन्मानपत्र व शिक्षण सवलत मिळते.

देशमुख, नारायणराव देवराव (जन्म १९०६),
जन्मगाव भावेटी (तालुका आकोट, जिल्हा
अकोला); शिक्षण मराठी सहाय्या इयत्तेपर्यंत;
१९३० मध्ये १११ महिना कैद व २५ रु. दंड झाला;
शासनाकडून यांना सन्मानपत्र मिळाले.

देशमुख, पंजाबराव नागोराव (जन्म १९०८),
मूळगाव कारंजा (तालुका मूर्तिजापूर, जिल्हा
अकोला); शिक्षण मराठी प्राथमिक; स्वातंत्र्य
आंदोलनात १९३० मध्ये भाग घेतला, त्यावद्दल
४ महिने स्थानवद्ध होते; १९४२ मध्ये दोन महिने
भूमिगत होते.

देशमुख, वॅ. डॉ. पंजाबराव एस्. (जन्म १८९८),
जन्मगाव पापल (तालुका व जिल्हा अमरावती);
शिक्षण बी. ए., एम. ए. (एडिंबरो), डी. पी.
एच. (ऑक्सफर्ड) बार अॅट लॉ, १९२६ मध्ये
मंदिर प्रवेश सत्याग्रहात भाग घेतला; अमरावती
येथे मंदिर प्रवेशासाठी संघटना स्थापन केली;
१९३० ते ३७ मध्ये प्रदेश विधान सभेचे सभासद
श्री जिवाजी शिक्षण संस्थेचे संस्थापक व अध्यक्ष;
या संस्थेने शाळा, होस्टेल्स काढून शिक्षणाचा
प्रसार करण्यास मदत केली; १९४६ साली
घटना समितीचे सदस्य; केंद्रीय मंत्रि मंडळात
शेती, सहकार वगैरे खात्याचे मंत्री होते.

देशमुख, पुंजीलाल धर्माजी (जन्म १९२३),
जन्मगाव गोंदिया (तालुका गोंदिया, जिल्हा
भंडारा); शिक्षण मॅट्रिकपर्यंत; १९४२ च्या
'चले जाव' च्या चळवळीत यांनी भाग घेतला;
यांनी भूमिगत कार्य केले.

देशमुख, पुरुषोत्तम उर्फ पंडित दिगंबरराव
जन्मगाव सालोड (तालुका व जिल्हा वर्धा);
यांनी भूमिगत राहून कार्य केले, जंगलातून हिंडून
भूमिगत पुढाऱ्यांना व स्वयंसेनिकांना सर्वतोपरी
सहकार्य केले; शासनाकडून सन्मानपत्र मिळाले.

देशमुख, प्रल्हादराव शेषराव (जन्म १९२२),
जन्मगाव माटरगाव (तालुका खामगाव, जिल्हा
बुलढाणा); शिक्षण सातवीपर्यंत; १९४२ च्या
चले जावच्या चळवळीत खेड्यापाड्यांतून प्रचार
केल्यावद्दल ६ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा झाली.

देशमुख, बापूराव भारोतराव (जन्म १९१६),
जन्मगाव सेवाग्राम (तालुका व जिल्हा वर्धा);
शिक्षण हायर मॅट्रिक; १९४२ च्या चले जाव

चळवळीत भाग घेतल्यावद्दल २ वर्षे सश्रम
कारावासाची शिक्षा; १९५२ मध्ये प्रदेश
विधानसभेवर निवड; १९५६ मध्ये मुंबई
विधानसभेवर निवड; १९६२ मध्ये महाराष्ट्र
विधानसभेवर फेरनिवड; शासनाकडून सन्मान-
पत्र मिळाले.

देशमुख, बापूराव सदाशिव (जन्म १९०९),
जन्मगाव हमदापूर (तालुका व जिल्हा वर्धा);
शिक्षण आठव्या इयत्तेपर्यंत; १९३२ च्या जंगल
सत्याग्रहात यांना ४ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा
झाली; शासनाकडून यांना २५० रुपये अनुदान
व सन्मानपत्र मिळाले.

देशमुख, बाबा गणेश
जन्मगाव सोनगाव (तालुका चांदूर, जिल्हा
अमरावती); स्वातंत्र्यलढ्यात यांनी १९३०-३१
साली भाग घेतला होता; जंगल सत्याग्रह केल्याने
६ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा झाली होती;
ती यांनी अकोला जेलमध्ये भोगली; शासनाकडून
एकवार २०० रुपये अनुदान, मिळाले सन्मान पत्र
व शैक्षणिक सवलत मिळते.

देशमुख, बाबाराव बापूराव (जन्म १९२३, मृत्यू
१९६९),

जन्मगाव देऊळगाव (तालुका मेहेकर, जिल्हा
बुलढाणा); शिक्षण दहाव्या इयत्तेपर्यंत; १९४२
च्या आंदोलनात यांना पकडून ३ महिने वर्धा
जेलमध्ये ठेवले होते.

देशमुख, बुधारामजी शिवरामजी (जन्म १८९८,
मृत्यू १९५२),

जन्मगाव तुमसर (तालुका व जिल्हा भंडारा);
शिक्षण इंग्रजी चौथ्या इयत्तेपर्यंत; सायमन कमि-
शनच्या वेळचा हरताळ सर्व तहसिलात फिरून
कडकडीत पाळला; १९३० मध्ये जंगलचा कायदा
मोडल्यावद्दल ६ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा यांनी
भोगली; १९४० च्या सत्याग्रहात स्थानवद्ध
करण्यात आले होते; १९४२ मध्ये १६ महिने
स्थानवद्ध होते.

देशमुख, भास्करराव बासुदेवराव (जन्म १९२२),
जन्मगाव गारडगाव (तालुका खामगाव, जिल्हा
बुलढाणा); शिक्षण दुसरीपर्यंत; प्रभात फेऱ्या,
बुलेटिन्स वाटणे, जनतेला चळवळीची माहिती देणे
वगैरे कार्यक्रमात यांनी भाग घेतला; ६ महिने
शिक्षा झाली; शासनाकडून २५० रुपये मानधन
मिळते.

देशमुख, भाऊराव नारायण

जन्मगाव बेहळा खुर्द (तालुका वाळापूर, जिल्हा अकोला); शिक्षण चौथ्या इयत्तेपर्यंत; यांनी १९३२ साली जंगल सत्याग्रहात भाग घेतला, त्याबद्दल ३ महिने शिक्षा झाली; शासनाकडून सन्मानपत्र, आर्थिक सहाय्य व शिक्षण सवलत मिळाली.

देशमुख, भुजंगराव वामुदेवराव (जन्म १९१५),

मूळगाव गारडगाव (तालुका खामगाव, जिल्हा बुलढाणा); शिक्षण दुसऱ्या इयत्तेपर्यंत; अकोला येथे यांनी सरकारला काळे सॅंड दाखविले व पिकेटिंग केले; यांना ३ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा झाली; ती अकोला जेलमध्ये भोगली; सन्मानपत्र व २५० रुपये अनुदान महाराष्ट्र शासनाने दिले आहे.

देशमुख, कृष्णराव माधवराव (जन्म १८८७, मृत्यू १९५६),

जन्मगाव आर्वी (तालुका आर्वी, जिल्हा वर्धा); शिक्षण माध्यमिक; १९२० सालापासून खेड्यापाड्यांतून हिडून जनजागृतीचे कार्य केले; १९४२ साली चळवळीत सक्रीय भाग घेतला.

देशमुख, माधवराव (जन्म १९१२, मृत्यू १९४०),

(तालुका व जिल्हा वर्धा); शिक्षण प्राथमिक; स्वातंत्र्य आंदोलनात जाळपोळ प्रकरणात जन्मठेपेची शिक्षा भोगावी लागली.

देशमुख, माधवराव अकाजीराव (जन्म १९०१, मृत्यू १९६७),

जन्मगाव वरणगाव (तालुका वाळापूर, जिल्हा अकोला); शिक्षण मराठी ४ व्या इयत्तेपर्यंत; १९३० साली जंगल सत्याग्रहात भाग घेतल्याबद्दल यांना अटक झाली व ६ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा झाली ती अकोला जेलमध्ये भोगली; शासनाकडून २५० रु. अनुदान मिळाले आहे.

देशमुख, माधवराव गुंडेराव

जन्मगाव मोहपा (तालुका व जिल्हा नागपूर); शिक्षण बी. एस. सी., एल. एल. बी.; १९३० मध्ये कायदेभंगाच्या चळवळीत १ वर्ष ६ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा झाली, यांनी ती अमरावतीच्या तुरुंगात भोगली; यांना मध्यप्रदेश सरकारकडून सन्मानपत्र मिळाले आहे.

देशमुख, यादवराव शामराव (जन्म १८९५),

जन्मगाव वेला (तालुका उमरेड, जिल्हा नागपूर); शिक्षण बी. ए., नागपूर प्रांत युद्ध मंडळाचे १९३० साली सभासद होते; वाडोलीचा लढा या भाषणाबद्दल अटक झाली; एक वर्ष साध्या कैदेची शिक्षा झाली ती नागपूर जेलमध्ये भोगली; १९३१ मध्ये गांधी आयविन करारामुळे मुदले.

देशमुख, रघुपत हनुमंतराव

जन्मगाव भातकुली (तालुका व जिल्हा अमरावती); शिक्षण मॅट्रिक; १९३० च्या सविनय कायदेभंगाच्या चळवळीत कॉलेजवर हुरताळ, काँग्रेस प्रचार पत्रके वाटणे वगैरे कामे केली; महाराष्ट्र शासनाने त्यांना सन्मानपत्र दिले आहे.

देशमुख, रामराव आत्माराम :

जन्मगाव गिरोली (तालुका मंगरुळपीर, जिल्हा अकोला); शिक्षण आठवी इयत्ता; १९४१ मध्ये यांनी वैयक्तिक सत्याग्रहात भाग घेतला, त्याबद्दल हुजंगावाद कारागृहात १ महिना कैदेत होते; १९४२ मधील 'चले जाव' चळवळीत ९ महिने भूमिगत राहून कार्य केले.

देशमुख, लक्ष्मण रस्तुमराव (जन्म १९०२),

जन्मगाव कवठळ (तालुका जळगाव, जिल्हा बुलढाणा); शिक्षण दहाव्या इयत्तेपर्यंत; बुलढाणा जिल्हा काँग्रेस कमिटीचे सेक्रेटरी, शेगाव काँग्रेस कमिटीचे अध्यक्ष; जंगल सत्याग्रहात १९२१ साली यांना १ वर्ष सक्तमजुरीची शिक्षा झालेली होती, नंतर जानोरी सत्याग्रहात लगेच ३ दिवसांनी ५०० रु. दंड किंवा ६ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा झाली; यांना दरमहा २०० रुपये आजीव मानधन मिळते व शासनाकडून सन्मानपत्र व ताम्रपट मिळाला आहे.

देशमुख, वामनराव गुलावराव (जन्म १९१०, मृत्यू १९५९),

जन्मगाव विवरा (तालुका व जिल्हा अकोला); शिक्षण मराठी चौथ्या इयत्तेपर्यंत; मळसर येथे जंगल सत्याग्रहात व पिकेटिंग मध्ये भाग घेतला.

देशमुख, वामनराव वळीराम (जन्म १९०९),

जन्मगाव कुरुम (तालुका वाशिम, जिल्हा अकोला); शिक्षण मॅट्रिक्युलेट; स्वातंत्र्य चळवळीत यांनी सक्रीय भाग घेतला; १९६६ मध्ये शासनाकडून सन्मानपत्र देण्यात आले.

देशमुख, वंकुठराव काशीराव

जन्मगाव कोंडवर्धा (तालुका अचलपूर, जिल्हा अमरावती); शिक्षण मराठी सातव्या इयत्तेपर्यंत; स्वातंत्र्य चळवळीत भाग घेतल्याबद्दल यांना १९३२ मध्ये ६ महिने शिक्षा झाली; सन १९४२ मध्ये १ वर्ष स्थानबद्ध होते; शासनाकडून सन्मानपत्र मिळाले आहे.

देशमुख, शामराव रामराव

जन्मगाव शिरपुर (तालुका वाशिम, जिल्हा अकोला); शिक्षण मराठी प्राथमिक; १९३० मध्ये कायदेभंगाच्या चळवळीत भाग घेतला, जनजागृती केली; सन्मानपत्र मिळाले आहे.

देशमुख, शंकरराव उत्तमराव (जन्म १९०७),

जन्मगाव सस्ती (तालुका वाळापूर, जिल्हा अकोला); शिक्षण मराठी प्राथमिक; आंदोलनात जंगल सत्याग्रहात भाग घेतल्याबद्दल २ महिने शिक्षा भोगली; रु. १०० आर्थिक मदत मिळाली.

देशमुख, शंकरराव किसनराव (जन्म १९११),

जन्मगाव वेळूरा खुर्द (तालुका वाळापूर, जिल्हा अकोला); शिक्षण आठव्या इयत्तेपर्यंत; यांनी १९३० साली प्रचार कार्य केले; जनजागृती केली त्याबद्दल ६ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा व ५० रु. दंड झाला; १९४० मध्ये वैयक्तिक सत्याग्रहात भाग घेतल्याबद्दल ३ वेळा अटक झाली, अनुक्रमे ७ दिवस १५ दिवस व पावणे दोन महिने स्थानबद्ध होते; शासनाकडून शिक्षण सवलत व सन्मानपत्र मिळाले.

देशमुख, शंकरराव विठ्ठलराव (जन्म १९१२),

जन्मगाव शेवगाव (तालुका मेहेकर, जिल्हा बुलढाणा); शिक्षण बी.ए., एल.एल.बी.; १९३० च्या चळवळीत भाग घेतल्याबद्दल १५ दिवस कारावास; मेहेकर म्युनिसिपल कमिटी सदस्य व उपाध्यक्ष, जिल्हा को-ऑपरेटिव्ह बँकेचे चेअरमन; अनेक ठिकाणच्या शिक्षण संस्थांशी संबंध व पदाधिकारी; १९५७ मध्ये मुंबई विधानसभेचे सदस्य; १९६२ मध्ये फेर-निवड.

देशमुख, सुलतानराव चंपतराव (जन्म १९०२),

जन्मगाव सोहोळ (तालुका मूर्तिजापूर, जिल्हा अकोला); शिक्षण मराठी प्राथमिक; यांनी १९४१ मध्ये वैयक्तिक सत्याग्रह केला, जनजागृती केली; हुशंगावाद येथे कैद केले होते व अकोला जेलमध्ये ६ दिवस ठेवले होते.

देहलीवाला, प्रभुदयाल गिरधारलाल (जन्म १९१६),

जन्मगाव तिरोडा (तालुका गोंदिया, जिल्हा भंडारा); शिक्षण मराठी सातव्या इयत्तेपर्यंत; १९४१ च्या वैयक्तिक सत्याग्रहात यांनी जनजागृती केली; यांना अटक होऊन ३ महिने सश्रम कारावासाची शिक्षा झाली, व भंडारा येथील तुरुंगात पाठविण्यात आले; १९४२ च्या 'चले जाव' चळवळीत भाग घेतला, त्यावेळी ते एकूण १० महिने स्थानबद्ध होते, यांना भंडारा, बुलढाणा, नागपूर येथील जेलमध्ये ठेवण्यात आले होते.

देखवे, दयारामजी चांगोजी (जन्म १९०८),

जन्मगाव आगर (तालुका व जिल्हा अकोला); शिक्षण मराठी सातव्या इयत्तेपर्यंत; यांनी १९४१ मध्ये वैयक्तिक सत्याग्रह केला.

दोंड, चिंतामणराव (जन्म १८९५, मृत्यू १९६४),

जन्मगाव यवतमाळ (तालुका व जिल्हा यवतमाळ); शिक्षण माध्यमिक; यांनी सभा मिरवणुकामध्ये भाग घेतला होता; १९४२ साली 'चले जाव' आंदोलनात भाग घेतल्याबद्दल १० महिने सक्तमजुरीची शिक्षा झाली.

दोंड, पांडुरंग गबुलजी (जन्म १९२३),

जन्मगाव चमक बु. (तालुका अचलपूर, जिल्हा अमरावती); शिक्षण मॅट्रिक; भाषणवंदी मोडल्यामुळे जळगाव जामोद येथे यांना १९४२ मध्ये अटक झाली, सुटल्यावर बुलढाणा येथे स्थानबद्ध होते; यांना ६ फटक्यांची शिक्षा झाली; चमकचा रेल्वे पूल, पोस्ट ऑफिस जाळण्याच्या आरोपावरून पुन्हा पकडण्यात आले; सन्मानपत्र मिळाले आहे.

दोनाडे, आत्माराम तुकाराम (जन्म १९२२),

जन्मगाव पिंपळगाव (तालुका व जिल्हा भंडारा); शिक्षण मराठी प्राथमिक; १९४२ च्या 'चले जाव' च्या चळवळीत भाग घेतला, त्याबद्दल यांना अटक होऊन ७ महिने तुरुंगात ठेवले होते.

दोरे, मोतीराम दौलत (जन्म १९१४),

जन्मगाव आगर (तालुका व जिल्हा अकोला); शिक्षण मराठी चौथ्या इयत्तेपर्यंत; यांनी १९३९ मध्ये वैयक्तिक सत्याग्रह केला, त्याबद्दल साध्या कैदेची शिक्षा झाली; १९४२ मध्ये लोकजागृती केली, त्याबद्दल काही दिवस स्थानबद्ध होते; शासनाकडून सन्मानपत्र मिळाले.

दौलत, तुकाराम अप्पा (जन्म १९०९),
जन्मगाव मुंगळा (तालुका वाशिम, जिल्हा अकोला); शिक्षण मराठी प्राथमिक; १९३०-३१ मध्ये वाशिम येथे सत्रेमध्ये भाषण केले व जंगल सत्याग्रह केला, त्यावद्दल यांना ४ महिने सश्रम कारावासाची शिक्षा देण्यात आली.

ध

धदन, नागाजी व्यंकव

जन्मगाव धदम (तालुका वाळापूर, जिल्हा अकोला); शिक्षण प्राथमिक; स्वातंत्र्य आंदोलनात यांनी दारूबंदी सत्याग्रह केला;

धनोकार, रामचंद्र किसन

जन्मगाव जोगाव (तालुका खामगाव, जिल्हा वुलढाणा); शिक्षण प्राथमिक; यांनी १९२९ साली मीठ सत्याग्रह, परदेशी कापड व दारू पिकेटिंगमध्ये भाग घेतला; १९३० साली जंगल सत्याग्रहात भाग घेतल्यावद्दल ६ महिने सक्त-मजुरीची शिक्षा झाली; शासनाकडून सन्मानपत्र, आर्थिक सहाय्य व शिक्षण सवलत मिळते.

धनोकार, संपत नट्यु (जन्म १९०४),

जन्मगाव पळसी (तालुका वाळापूर, जिल्हा अकोला); शिक्षण सातव्या इयत्तेपर्यंत; यांनी १९३२ मध्ये प्रचार कार्य; पिकेटिंग, मिरवणुकीत भाग घेतला; त्यावद्दल ६ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा झाली; शासनाकडून सन्मानपत्र व आर्थिक सहाय्य मिळाले.

धन्ने, सदाशिव फजितराव (जन्म १९०३),

जन्मगाव नागपूर (तालुका व जिल्हा नागपूर); शिक्षण इंग्रजी दुसऱ्या इयत्तेपर्यंत; १९३० मध्ये स्वातंत्र्य आंदोलनात सक्रिय भाग घेतला; अटक होऊन ६ महिने सश्रम कारावासाची शिक्षा नागपूर जेलमध्ये भोगली.

धमगाये, पुंजाराम आत्माराम

जन्मगाव रामटेक (तालुका रामटेक, जिल्हा नागपूर); शिक्षण मराठी प्राथमिक; १९४२ मध्ये रामटेक येथे झालेल्या स्वातंत्र्य चळवळीत यांनी सक्रिय भाग घेतला, त्यामुळे यांना अटक झाली; खटला चालून ३ वर्षे सक्तमजुरीची शिक्षा झाली; दोन वर्षे शिक्षा भोगून हे सुटले; शासनाकडून यांना ५०० रुपये अनुदान, सन्मानपत्र व शिक्षण सवलत मिळाली.

धाईत, तुळशीराम नारायण (जन्म १९१२),
जन्मगाव गडचिरोली (तालुका गडचिरोली, जिल्हा चंद्रपूर); शिक्षण ट्रेनिंग; १९३० मध्ये जंगल सत्याग्रहात यांनी भाग घेतला; भिक्ती पत्रके गुप्तपणे लावण्यापासून सभा करून प्रचार करण्याचेही हे काम करीत असत; १९३० मध्ये ४ महिन्यांची सक्तमजुरीची शिक्षा झाली; यांना सन्मानपत्र मिळाले आहे.

धानोरकर, सुदामराव सटवाजीराव (जन्म १९१७),

जन्मगाव अकोला (तालुका मंगरुळपीर, जिल्हा अकोला); शिक्षण नागरी संरक्षण; १९३९ ते १९४२ क्रांतीकारी सैनिक गुप्त रीतीने तयार केले; १९४२ सालच्या 'चले जाव' च्या चळवळीत डिस्ट्रिक्ट जेल, रायपूर येथे चौदा महिने कारावासात होते, त्यापैकी ९ महिने सश्रम कारावासाची शिक्षा झाली; १९४६ मध्ये आझाद हिंद सेनेचे कमांडर होते.

धमाने, ईश्वरसिंग दर्यावासिंग (जन्म १८९८),

जन्मगाव वरवडी (तालुका व जिल्हा वर्धा); शिक्षण इंग्रजी तिसऱ्या इयत्तेपर्यंत; १९४३ मध्ये ९ महिने २० दिवस खटला चालून ३ वर्षांची सक्त-मजुरीची शिक्षा झाली; प्रत्यक्षात यांनी १६ महिने ८ दिवस शिक्षा भोगली; सन्मानपत्र व मासिक ५० रुपये आजीव मानधन मिळते.

धरमारे, महादेव देवाजी (जन्म १९०५),

जन्मगाव नागपूर (तालुका व जिल्हा नागपूर); शिक्षण मराठी चौथ्या इयत्तेपर्यंत; १९३० साली दारू पिकेटिंग, विदेशी कापडाची होळी केली; १९३१ साली मीठ सत्याग्रहात भाग घेतला; १९३२ साली ३ महिने कारावास नागपूर जेलमध्ये भोगला; १९३३ मध्ये ६ महिने शिक्षा व ५० रुपये दंड झाला.

धामोरे, श्रीराम अप्पाजी (जन्म १९०६);

जन्मगाव मानकोपरा (तालुका दारुव्हा, जिल्हा यवतमाळ); १९३० मध्ये स्वातंत्र्य चळवळीत भाग घेतला; त्यावद्दल अटक झाली व ३ महिने साध्या कैदेची शिक्षा झाली.

धार्मिक (कोष्टी), व्यंकव वाजीराव (जन्म १९१२),

जन्मगाव खापा (तालुका सावनेर, जिल्हा नागपूर); शिक्षण मराठी दुसऱ्या इयत्तेपर्यंत;

१९४२ मध्ये आंदोलनात भाग घेतला ; १० महिने भूमिगत होते ; नंतर अटक होऊन १० महिने सक्तमजुरीची शिक्षा झाली ; नंतर ११ महिने अज्ञातवास ; शासनाकडून यांना सन्मानपत्र व एकवार २५० रुपये आर्थिक मदत मिळाली आहे.

घांदे, वासुदेव भुकाजी (जन्म १९२०),

जन्मगाव सुरगाव (तालुका व जिल्हा वर्धा) ; शिक्षण मराठी चौथ्या वर्गापर्यंत ; १९४२ साली चळवळीत कार्य केले ; विध्वंसक कार्यात भाग घेतला , त्यावद्दल वर्धा जेलमध्ये १३ महिने कारावासात होते.

घिरडे, माणिकराव महादेवराव (जन्म १९०७),
मूळगाव केळवद (तालुका सावनेर, जिल्हा नागपूर) ; शिक्षण प्राथमिक ; जनजागृती करीत असताना दारूबंदी पिकेटिंगमध्ये नागपूर येथे १९३० मध्ये ६ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा झाली ; ती यांनी नागपूर जेलमध्ये भोगली ; सन्मानपत्र मिळाले आहे ; दरमहा ५० रुपये मानधन मिळते.

घुर्वे, दुल्या वल्ल दसल्या (मृत्यू १९६९),
जन्मगाव ब्राह्मणवाडा (तालुका आर्वी, जिल्हा वर्धा) ; जंगल सत्याग्रहात भाग घेतला त्यावद्दल ३ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा यांना झाली ;

घोटे, दादा दाजिबा (जन्म १९१२),
जन्मगाव भंडारा (तालुका व जिल्हा भंडारा) ; शिक्षण माध्यमिक ; १९३० च्या जंगल सत्याग्रहात भाग घेतला ; १९४१ मध्ये वैयक्तिक सत्याग्रहात कारावास भोगावा लागला ; भंडारा नगरपालिकेचे सदस्य ; अनेक शैक्षणिक संस्थांवर सदस्य व पदाधिकारी ; १९५७ मध्ये विधानसभेवर निवड ; १९६२ मध्ये फेरनिवड.

घोटे, नीलकंठ भुराजी (जन्म १९२०),
जन्मगाव मोर्शी (तालुका मोर्शी, जिल्हा अमरावती) ; शिक्षण पाचव्या इयत्तेपर्यंत ; यांनी १९४२ च्या स्वातंत्र्य आंदोलनात प्रचार कार्य, सत्याग्रही गोळा करणे, पत्रके वाटणे वगैरे कार्य केले ; शासनाकडून सन्मानपत्र व शिक्षण सवलत मिळाली.

घोबी, पुंजाजी सुपडाजी (जन्म १९२०),

जन्मगाव इरीदांतगाव (तालुका जळगाव, जिल्हा बुलडाणा) ; शिक्षण मराठी प्राथमिक ; १९४२

मध्ये चले जाव मोहिमेत यांनी प्रचार कार्य केले ; लोकजागृती केली ; त्यावेळी यांना ६ महिन्यांची साधी शिक्षा झाली ; सन्मानपत्र व एक वेळ २५० रुपये आर्थिक अनुदान मिळाले आहे.

घोबी, भय्यालाल गुल्लू

जन्मगाव नागपूर (तालुका व जिल्हा नागपूर) ; शिक्षण हिंदी प्राथमिक ; १९४२ च्या स्वातंत्र्य चळवळीत यांनी भाग घेतला ; शासनाकडून सन्मानपत्र मिळाले.

घोबी, महादेव भागलाली (जन्म १९१४),

जन्मगाव खानापूर (तालुका मोर्शी, जिल्हा अमरावती) ; १९४२ च्या चळवळीत पटवान्याचे दप्तर फेकणे, जंगल सत्याग्रह, जाळपोळ अशी कृत्ये केल्यामुळे १११ वर्ष व ३ वर्षे सक्तमजुरीची शिक्षा झाली ; यांना सरकारकडून २५० रुपये मानधन व सन्मानपत्र मिळाले आहे.

न

नगरे, वारक्या घुंडक्या (जन्म १८९८),

मूळगाव रामटेक (तालुका रामटेक, जिल्हा नागपूर) ; यांनी १९३० मध्ये कायदेभंगाच्या चळवळीत भाग घेतला ; परदेशी मालावर बहिष्कार, दारू पिकेटिंग या मोहिमेत भाग घेतला ; १९४२ मध्ये झेंडा सत्याग्रहात भाग घेतला ; रेल्वे स्टेशन तसेच सरकारी दप्तरे जाळली ; त्यावद्दल अटक झाली, दोन वर्षांची सक्तमजुरीची शिक्षा झाली ; शासनाकडून सन्मानपत्र, दरमहा ५० रुपये निवृत्तिवेतन मिळते.

नत्यानी, सिवघनदास मोतीराम (जन्म १८८०, मृत्यू १९६८),

जन्मगाव उमरेड (तालुका उमरेड, जिल्हा नागपूर) ; शिक्षण बी.ए. ; १९४२ साली चिमूर येथील दंगलीत महाभागी होते ; निरनिराळ्या कलमांखाली १५ वर्षे शिक्षा दिली गेली ; काही काळ फरारी होते ; ६ महिने सक्तमजुरी अथवा ५० रुपये दंड अशी शिक्षा झाली ; सन्मानपत्र मिळाले आहे.

नवाब, मे. रशीद खां सादतखां (जन्म १९१७, मृत्यू १९४२),

जन्मगाव पेठ अहमदपूर (तालुका आर्वी, जिल्हा वर्धा) ; शिक्षण इंग्रजी तिसरी पर्यंत ; १९४२ मध्ये

आष्टी स्वातंत्र्यसंग्रामात यांना गोळी लागून मृत्यू आला ; शाननाकडून आर्थिक सहाय्य मिळाले आहे.

नरठी, गोठीराम जानवाजी (जन्म १९२०), जन्मगाव चिकटा धामणा (तालुका व जिल्हा नागपूर) ; शिक्षण प्राथमिक ; १९४२ मध्ये पोलिसाला मारल्याबद्दल फाशीची शिक्षा मिळाली होती ; शासनाकडून सन्मानपत्र व ताम्रपट मिळाले आहे.

नरवाते, गणपतराव शंकरराव (मृत्यू १९७३), जन्मगाव पुमला (तालुका मोर्शी, जिल्हा अमरावती) ; खादीप्रचार केला ; १९४२ मध्ये शाळेवर निरोधने केली, स्वयंसेवक तयार केले, त्याबद्दल आठ महिने शिक्षा भोगावी लागली ; यांना एकवार आर्थिक अनुदान मिळाले आहे ; २०० रुपये दरमहा पेन्शन मिळते.

नरिलवार, तेलंग घोड्या बाबुली मूळगाव नागपूर (तालुका व जिल्हा नागपूर) ; शिक्षण मराठी प्राथमिक ; यांनी १९३० सालापासून कायदेभंगाच्या आंदोलनात भाग घेण्यास सुरवात केली ; विदेशी कापडाच्या होळ्या केल्या ; दारू गुप्ते तसेच जेअर वाजारावर निरोधने करताना अटक होऊन महा महिने सक्तमजुरीची शिक्षा झाली ; जंगल सत्याग्रह, झेंडा सत्याग्रह यातूनही भाग घेतला ; ३० जानेवारी १९४२ रोजी यांना ५ वर्षे ; ५ वर्षे व ३ वर्षे अशी एकदम शिक्षा झाली ; ५०० रुपये अनुदान मिळाले व ५० रुपये दरमहा मानधन मिळते.

नरेकर, पांडुरंग शिवराम (जन्म १९०९, मृत्यू १९५०), जन्मगाव जरुड (तालुका मोर्शी, जिल्हा अमरावती) ; १९३० साली सत्याग्रह चळवळीत भाग घेतला, त्याबद्दल १ वर्ष सश्रम कारावासाची शिक्षा झाली.

नरेकर, शंकर गणपत (जन्म १९२४) जन्मगाव मोर्शी (तालुका मोर्शी, जिल्हा अमरावती) ; १९४२ साली चळवळीत भाग घेतल्याबद्दल यांना ४ महिने सश्रम कारावासाची शिक्षा देण्यात आली.

नवधरे, नत्युजी उरकुडाजी जन्मगाव पिंडकापार (तालुका रामटेक, जिल्हा नागपूर) ; यांनी १९२० साली असहकार

चळवळीत भाग घेतला ; १९२३ साली नागपूर येथे झेंडा सत्याग्रहात भाग घेतला ; १९३० साली प्रचार कार्य, सविनय कायदेभंग, दारू पिकेडिंग, जंगल सत्याग्रह वगैरे कार्यात भाग घेतला त्याबद्दल २५ फटक्यांची शिक्षा झाली ; शासनाकडून सन्मानपत्र मिळाले.

नवरे, नारायण तोताराम (जन्म १९१३), जन्मगाव अंत्री (तालुका मलकापूर, जिल्हा बुलढाणा) ; शिक्षण इंग्रजी, आठवीपर्यंत ; १९४० मध्ये सत्याग्रहात काम केले ; यांना सरकारने जमीन दिली आहे.

नक्षणे, तुळशीराव राधोबाजी (जन्म १९१५), जन्मगाव नागपूर (तालुका व जिल्हा नागपूर) ; शिक्षण मराठी तिसऱ्या इयत्तेपर्यंत ; १९४१ साली सरकार विरोधी प्रचार केला ; त्याबद्दल अटक झाली ; १५ दिवस कच्च्या कैदेत राहिल्यावर सोडून देण्यात आले, पुन्हा पकडले जाऊन दीड महिना नागपूर सेंट्रल जेलमध्ये कच्च्या कैदेत होते ; शासनाकडून यांना आर्थिक सहाय्य, सन्मानपत्र व शैक्षणिक सवलत मिळाली आहे.

नंदनवार, नारायण दाजीबा (जन्म १९१२), जन्मगाव सानगडी (तालुका साकोली, जिल्हा भंडारा) ; यांनी १९४२ च्या 'चले जाव' च्या आंदोलनात भाग घेतल्यामुळे भंडारा जेलमध्ये ७ महिने नजरकैदेत होते, शासनाकडून सन्मानपत्र व आर्थिक सहाय्य मिळाले.

नंदनवार, वालाजी वासुदेव (जन्म १८९१), मूळगाव खापा (तालुका सावनेर, जिल्हा नागपूर) ; शिक्षण प्राथमिक ; १९३० मध्ये कायदेभंगाचा प्रचार केला, निदर्शने केली, युद्धविरोधी प्रचार केला, तेव्हा ६ महिन्यांची सक्तमजुरीची शिक्षा झाली ; सन्मानपत्र मिळाले आहे ; दरमहा निवृत्तिवेतन मिळते ; १९४२ च्या चळवळीत भाग घेतल्याबद्दल १० महिने सक्तमजुरीची शिक्षा झाली.

नंदनवार, भास्कर गोपाळा (जन्म १९०१), जन्मगाव मोदा (तालुका रामटेक, जिल्हा नागपूर) ; शिक्षण मराठी चौथ्या इयत्तेपर्यंत ; १९४३ च्या स्वातंत्र्यलढ्यात भाग घेतला तेव्हा ६ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा यांनी मध्यवर्ती नागपूर तुळंगात भोगली ; महाराष्ट्र शासनाने २५० रुपये अनुदान, सन्मानपत्र, शिक्षण सवलत दिली आहे.

नंदनवार, राधा जागो (जन्म १९१०),

जन्मगाव भिसी (तालुका वरोरा, जिल्हा चंद्रपूर); शिक्षण प्राथमिक; विदेशी कापडावरील बहिष्कर, सिंदीवंदी व दारूबंदी सत्याग्रह या मोहिमेत सामील झाले, त्यावद्दल १९३२ मध्ये यांनी सहा महिन्यांचा कारावास अमरावती जेलमध्ये भोगला; यांना शासनाकडून २५० रुपये अनुदान, ५० रुपये मासिक मानधन व सन्मानपत्र मिळाले आहे.

नंदनवार, विठोबा गोमा (जन्म १९००),

जन्मगाव सोनगडी (तालुका साकोली, जिल्हा भंडारा); यांनी १९४२ सालच्या 'चले जाव' च्या चळवळीत भाग घेतला, त्यावद्दल यांना १ वर्ष १० महिने सश्रम कारावासाची शिक्षा झाली; शासनाकडून आर्थिक सहाय्य व सन्मानपत्र मिळाले.

नंदरघने, सदाशिव गणवा (जन्म १९२२),

जन्मगाव नागपूर (तालुका व जिल्हा नागपूर); शिक्षण इंग्रजी दुसरी इयत्ता; स्वातंत्र्य आंदोलनात यांनी १९४० पासून भाग घेतला; जनजागृती केली, प्रभात फेऱ्या काढल्या; १९४२ च्या लढ्यात यांनी सरकारी मालमत्ता व रेकोर्ड जाळण्यात भाग घेतला; त्यावद्दल यांना अटक झाली, तेव्हा निरनिराळ्या कलमांखाली यांना १६ वर्षे सक्तमजुरीची शिक्षा झाली; ती यांनी नागपूर कारागृहात भोगली; यांना सन्मानपत्र, एकवार ५०० रु. आर्थिक अनुदान व ४ एकर जमीन मिळाली आहे.

नाईक, चंडुसिंग अमरसिंग

मूळगाव गहली (तालुका पुसद, जिल्हा यवत-माळ); शिक्षण एम. कॉम., एल.एल. बी.; ९ ऑगस्ट १९४२ रोजी चलेजावच्या चळवळीत भाग घेतला, त्यावद्दल यांना कॉलेजमधून काढून टाकले व सर्व सामान जप्त केले; लाठीमारांमध्ये जखमी झाले; अकोला जेलमध्ये ८ दिवस राहून सुटका झाली.

नाई, मालीराम चिमनीराम

जन्मगाव चुडो (राजस्थान) वास्तव्य वर्धा; शिक्षण हिंदी प्राथमरी; १९४२ साली स्वातंत्र्यलढ्यात यांना घातपाती कृत्य करण्याची व बुलेटिन्स वाटप करण्याची कामगिरी वजावित असताना ६ महिने १० दिवस स्थानबद्ध करून ठेवण्यात आले; सरकारकडून दरमहा ५० रुपये आर्थिक मदत मिळते.

नाईक, सखाराम वाजीराव (जन्म १९१७, मृत्यू १९६९),

जन्मगाव पुसद (तालुका पुसद, जिल्हा यवत-माळ); शिक्षण मॅट्रिक; वैयक्तिक सत्याग्रहात भाग घेतला; १९४२ च्या चले जावच्या आंदोलनात भाग घेतल्यावद्दल ९ महिने स्थानबद्ध कर करण्यात आले.

नाकाडे, जगन्नाथ गणपतराव (जन्म १९०८, मृत्यू १९६२),

जन्मगाव नागपूर (तालुका व जिल्हा नागपूर); १९४३ साली सरकारी इमारत जाळल्याचा आरोप यांच्यावर होता, ३ वर्षे सक्तमजुरी व ३० रुपये दंडाची शिक्षा झाली; १ वर्षांनी नागपूर जेलमधून सुटका झाली; शासनाकडून आर्थिक मदत व सन्मानपत्र मिळाले आहे.

नाकोड, उरकिडा सीताराम (जन्म १८९६, मृत्यू १९६६),

जन्मगाव कुही (तालुका उमरेड, जिल्हा नागपूर); १९४२ साली रेल्वे जाळणीत रूळ उखडण्यात भाग घेतला, त्यावद्दल २ वर्षे सक्तमजुरीची शिक्षा देण्यात आली; शासनाने सन्मानपत्र व २५ रुपये मानधन दिले आहे.

नागजीभाई भूराभाई (जन्म १९०२),

जन्मगाव शेडूभार (सीराष्ट्र); वास्तव्य अकोला; शिक्षण चौथ्या इयत्तेपर्यंत; यांनी १९४० ते १९४४ पर्यंत स्वातंत्र्य चळवळीत भाग घेतला त्यावद्दल कैदेत होते.

नागपुरे, काशीराव सखारामजी (जन्म १९०८),

जन्मगाव खडकी (तालुका आर्वी, जिल्हा वर्धा); शिक्षण चौथी पर्यंत; १९४२ च्या आष्टी सत्याग्रहात अटक झाली, ३६ दिवस कच्च्या कैदेत राहिल्यावर पुरावा नाही म्हणून सुटका झाली; शासनाकडून यांना २५० रुपये अनुदान, सन्मानपत्र व शिक्षण सवलत मिळाली.

नागपुरे, जगन्नाथ महादेव (जन्म १९१२),

जन्मगाव सुसुंदी (तालुका सावनेर, जिल्हा नागपूर); जंगल सत्याग्रहात २६ एप्रिल १९३० रोजी १० रुपये दंड झाला होता, दंड न भरल्याने १॥ महिना सक्तमजुरीची शिक्षा झाली; १९४१ मध्ये यांना सहा महिने सश्रम कारावासाची शिक्षा झाली.

नागपुरे, धर्मा श्रावण (जन्म १९०४),

जन्मगाव साळवा (तालुका उमरेड, जिल्हा नागपूर); १९४२ च्या स्वातंत्र्य चळवळीत त्यांनी भाग घेतला होता.

नागपुरे, नामदेव पांडुरंगजी

जन्मगाव वडाळा (तालुका आर्वी, जिल्हा वर्धा); शिक्षण बी. कॉम., एम. ए.; यांनी आंदोलन काळात इंग्रजांविरुद्ध प्रचार, सत्याग्रहात भाग घेतला; १९४२-४३ साली दंड करण्यात आला, माराहाण झाली; भूमिगत कार्य केले; यांना शासनाने सन्मानपत्र दिले आहे.

नागपुरे, परशुराम मंगलूजी (जन्म १९२१),

जन्मगाव लाखनी (तालुका साकोली, जिल्हा भंडारा); शिक्षण प्राथमिक; १९४२ साली खेडो-पाडी सत्याग्रहाचे लोण पोहचविण्याचे काम केले.

नागपुरे, बापूराव शिवरामजी (जन्म १९०३),

जन्मगाव खडकी (तालुका आर्वी, जिल्हा वर्धा); शिक्षण चौथ्या इयत्तेपर्यंत; १९४२ मध्ये यांना खडकी येथे पकडण्यात आले व ३६ दिवस कच्च्या कैदेत ठेवल्यावर सोडून देण्यात आले; शासनाने यांना ३०० रुपये अनुदान, सन्मानपत्र व शिक्षण सवलत दिली आहे.

नागपुरे, शामराव राधोजी (जन्म १९२१),

जन्मगाव खडकी (तालुका आर्वी, जिल्हा वर्धा); शिक्षण सहावी इयत्तेपर्यंत; स्वातंत्र्यलढ्यात करडगाव येथे वैयक्तिक सत्याग्रह केला, त्यावद्दल झालेली १ वर्ष सक्तमजुरीची शिक्षा अमरावती जेलमध्ये भोगली; १९४२ मध्ये आष्टीच्या स्वातंत्र्यसमरात भाग घेतल्याने अटक झाली, माराहाण झाली व २० वर्षांची सक्तमजुरीची शिक्षा झाली; ४ वर्षांनंतर अमरावती जेलमधून स्वातंत्र्य मिळाल्याने सुटले; यांना शासनाकडून ७०० रुपये अनुदान मिळाले, व नंतर ३०० रुपये मिळाले, ताम्रपत्र; सन्मानपत्र; शिक्षण सवलत मिळाली, दरमहा २०० रुपये मानधन मिळाले.

नागभिडकर, वारलूजी मारोती

जन्मगाव नागपूर (तालुका व जिल्हा नागपूर); शिक्षण मराठी चौथ्या इयत्तेपर्यंत; १९२३ मध्ये नागपूर झेंडा सत्याग्रहात भाग घेतल्यावद्दल यांना ६ महिन्यांची शिक्षा झाली होती, पण ३ महिन्यांनी सरकारी सूचनेप्रमाणे सुटका झाली; सन्मानपत्र मिळाले आहे.

नागरमोजे, शंकर बहिणाजी (जन्म १९०३),

जन्मगाव वैरागड (तालुका चिखली, जिल्हा बुलढाणा); शिक्षण प्राथमिक; १९३० मधील जंगल सत्याग्रहात ते अग्रभागी होते; यांनी झाडे तोडली म्हणून १९३० मध्ये ६ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा दिली गेली, ती यांनी बुलढाणा, अमरावती व नागपूर कारागृहांत भोगली.

नागरीकर, सोमा मंगु (जन्म १९०५),

जन्मगाव तिरोडा (तालुका गोंदिया, जिल्हा भंडारा); १९३० च्या कायदेभंग चळवळीत भाग घेतला; त्यावद्दल यांना ४ महिने सश्रम कारावासाची शिक्षा देण्यात आली; यांना भंडारा व नागपूर येथील तुरुंगांत ठेवण्यात आले होते; शासनाकडून आर्थिक सहाय्य मिळाले.

नागरे, पांडुरंग वा.

जन्मगाव हिंगणघाट (तालुका हिंगणघाट, जिल्हा वर्धा); १९२९-३२ या काळात जंगल सत्याग्रह, विदेशी कापडावरील वहिष्कार या चळवळीत भाग घेतला; दारू गुत्त्यांवरील निरोधनात यांना सहा महिन्यांची शिक्षा झाली; सन्मानपत्र, ताम्रपत्र मिळाले.

नागरीकर, गोविंद विठोबा (जन्म १९०८),

जन्मगाव नागपूर (तालुका व जिल्हा नागपूर); शिक्षण मराठी दुसरीपर्यंत; स्वातंत्र्यलढ्यात १९३० साली यांनी भाग घेतला होता; दारू पिकेटींग करताना हे पकडले गेले व यांना ६ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा झाली, ती यांनी नागपूर जेलमध्ये भोगली; १९४१ साली वैयक्तिक सत्याग्रह केल्यामुळे यांना १५ दिवसांची शिक्षा झाली; पुन्हा प्रचार करीत होते, तेव्हा यांना अटक होऊन १२ दिवस शिक्षा झाली; शासनाकडून सन्मानपत्र मिळाले.

नागझे, काशिराव सखारामजी (जन्म १९०८),

जन्मगाव खडकी (तालुका आर्वी, जिल्हा वर्धा); शिक्षण चौथ्या इयत्तेपर्यंत; यांनी १९४२ च्या आष्टी संग्रामात भाग घेतल्यावद्दल अटक होऊन ३६ दिवस वर्धा जेलमध्ये अंडर ट्रायल होते; शासनाकडून आर्थिक मदत, शिक्षण सवलत व सन्मानपत्र मिळाले.

नागलदार, हरदास रामन्ना (जन्म १९१७),

जन्मगाव नागपूर शिरस (तालुका व जिल्हा नागपूर); स्वातंत्र्य आंदोलनात १९४२ मध्ये

६ महिने; ४२ दिवस नागपूर तुरुंगात विनाखटला अटकावून ठेवले होते; शासनाकडून आर्थिक सहाय्य, सन्मानपत्र व शिक्षण सवलत मिळाली.

नागो, वदत राधी सळमके

जन्मगाव देवसरा (तालुका गडचिरोली, जिल्हा चंद्रपूर); १९४२-४३ मध्ये स्वातंत्र्य चळवळीत भाग घेतला, त्यावद्दल यांना शिक्षा होऊन ते चंद्रपूर जेलमध्ये होते.

नाडे, व्यंकट सावजी

जन्मगाव दिग्रस वुद्रुक (तालुका वाळापूर, जिल्हा अकोला); शिक्षण मराठी प्राथमिक; यांनी झेंडा सत्याग्रहात भाग घेतला होता; त्यावेळी यांना १५ दिवसांची शिक्षा झाली होती; महाराष्ट्र शासनाकडून सन्मानपत्र मिळाले.

नातू, दिनकर गणेश (जन्म १९०३),

जन्मगाव नागपूर (तालुका व जिल्हा नागपूर); शिक्षण इंग्रजी दुसऱ्या इयत्तेपर्यंत; १९३१ साली दारू पिकेटींगमध्ये भाग घेतला, त्यावद्दल नागपूर सेंट्रल जेलमध्ये ६ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा झाली; शासनाकडून सन्मानपत्र व आर्थिक सहाय्य मिळाले.

नाथ, देवनाथ रामनाथ (जन्म १९०७),

जन्मगाव कुरम (तालुका मूर्तिजापूर, जिल्हा अकोला); शिक्षण मराठी माध्यमिक; १९३० मध्ये स्वातंत्र्य चळवळीत भाग घेतला, त्यावद्दल यांना सश्रम कारावासाची शिक्षा देण्यात आली.

नाडूरकर, कृष्णा यशवंतराव (मृत्यू १९६८),

जन्मगाव सोनरवास (तालुका व जिल्हा यवतमाळ); १९४२ च्या चळवळीत अटक व ६ महिने वर्धा जेलमध्ये होते.

नानोटी, बाळाजी गोविंद (जन्म १९०९),

जन्मगाव झिलमिली (छिंदवाडा); वास्तव्य नागपूर येथे; १९३० साली गडबाल दिनानिमित्त कायदेभंग चळवळीत भाग घेतल्याने ६ महिने सक्तमजुरी व १ महिना साधी शिक्षा झाली; गांधी-आयर्विन करारामुळे मुदतपूर्व सुटका झाली; शासनाकडून आर्थिक सहाय्य मिळते.

नावकार, दौलत गणपत (जन्म १९१३),

जन्मगाव देगाव (तालुका वाळापूर, जिल्हा अकोला); शिक्षण प्राथमिक; स्वातंत्र्य आंदोलनात १९३२ साली कायदेभंगाच्या चळवळीत

भाग घेतल्यावद्दल यांना ६ महिन्यांची शिक्षा झाली; महाराष्ट्र शासनाकडून आर्थिक मदत दरमहा रु. ५० मिळते.

नायक, काळू पोदा (जन्म १९०७, मृत्यू १९४२),

मूळगाव नागपूर (तालुका व जिल्हा नागपूर); १९४२ च्या आंदोलनात गोळीबारात गोळी लागून घायाळ झाले व त्यातच यांना मृत्यू आला.

नायक, जागर व. जुगरा

जन्मगाव गांजाखेन (तालुका व जिल्हा नागपूर); स्वातंत्र्य आंदोलनात यांना १९४३ साली कारावास झाला; पोलीस स्टेशनवर रोज हुजेरी द्यावी लागे.

नायक, शितल झोल्वा

जन्मगाव नागपूर (तालुका व जिल्हा नागपूर); १९४२ साली चले जाव च्या चळवळीत भाग घेतला त्यावद्दल १११ वर्ष सक्तमजुरीची शिक्षा झाली; शासनाकडून सन्मानपत्र मिळाले.

नायडू, जानकीराव अकंपा (मृत्यू १९६७),

जन्मगाव नागपूर (तालुका व जिल्हा नागपूर); शिक्षण मॅट्रिकपर्यंत; स्वातंत्र्य आंदोलनात भाग घेतला; शासनाकडून सन्मानपत्र मिळाले.

नायडू, राजेंद्रकुमार मुहस्वामी

जन्मगाव नागपूर (तालुका व जिल्हा नागपूर); शिक्षण नवव्या इयत्तेपर्यंत; १९४२ मध्ये झेंडा सत्याग्रहात भाग घेतला त्यावद्दल ६ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा झाली.

नायसे, भिकू अण्णाजी

जन्मगाव मलकापूर, (तालुका मलकापूर, जिल्हा वुलडाणा); शिक्षण प्राथमिक; १९३० मध्ये जंगल सत्याग्रहात पकडले गेले व ६ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा झाली, ५० रु. दंड झाला होता; भांडीकुंडी दंडासाठी जप्त झाली होती.

नारके, दामोदर रामचंद्र

मूळगाव भद्रावती (तालुका वरोरा, जिल्हा चंद्रपूर); १९४२ मध्ये चंद्रपूर तुरुंगात ठेवण्यात आले होते; यांना शासनाकडून सन्मानपत्र व ४ एकर जमीन मिळाली आहे.

नारनवरे, गणू दिना (जन्म १९०९),

जन्मगाव आसगाव (तालुका व जिल्हा भंडारा); यांनी १९४२ साली 'चले जाव' च्या चळवळीत

भाग घेतला, त्यावद्दल यांना ८ महिने स्थानवद्ध केले होते; यांना सन्मानपत्र व ताम्रपट मिळाले आहे.

नारायणे, लक्ष्मण गंभीराजी

मूळगाव नागपूर (तालुका व जिल्हा नागपूर); स्वातंत्र्यलढ्यात १९३० मध्ये तळेगाव जंगल सत्याग्रह केल्यावद्दल यांना अटक होऊन ६ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा झाली; सन्मानपत्र मिळाले आहे.

नारंगे, उमाकांत मलकार्जुन (जन्म १९१७),

जन्मगाव यवतमाळ (तालुका व जिल्हा यवतमाळ); शिक्षण एफ. वाय. आर्ट्स, भापा रत्न; स्वातंत्र्य आंदोलनात १९४१ ते ४७ पर्यंत मुंबई प्रा. फॉरवर्ड ब्लॉक या (नेताजी सुभाषचंद्र बोस यांनी काढलेल्या) पक्षाचे जॉईंट सेक्रेटरी होते; 'भारत छोडो' या चळवळीच्या वेळी 'वॉर ऑफ इंडिपेंडन्स' या पत्रिकेची सुरुवात, संघटना, प्रचार, लेखन आदि कार्यात प्रत्यक्ष भाग घेतला; १९४२ च्या दरम्यान घरपकड झाली पण सापडले नाहीत; १९४६ साली नौदलाचा उठाव झाला त्यावेळी भाषणवंदी मोडली म्हणून पकडले व १६ दिवसांनी सोडून खटले भरले, १०-११ महिने खटला चालून चार महिन्यांची सक्तमजुरीची शिक्षा झाली.

नारले, जयराम केवा (जन्म १९०७, मृत्यू १९५९),

जन्मगाव वडाळा (तालुका वरीरा, जिल्हा चंद्रपूर); शिक्षण मराठी प्राथमिक; १९४२ मध्ये चलेजावच्या चळवळीत विध्वंसक कार्यात भाग घेतला, तेव्हा यांना दीड वर्ष सक्तमजुरीची शिक्षा झाली.

नासरे, महादेव तुकाराम

मूळगाव कारंजा (तालुका आर्वी, जिल्हा वर्धा); शिक्षण मराठी सातव्या इयत्तेपर्यंत; स्वातंत्र्य चळवळीत भाग घेतल्यावद्दल १९३२ साली यांना ८ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा झाली होती.

नांगलिया, मांगीलाल नयमल अप्रवाल (जन्म १९१२),

जन्मगाव अमरावती (तालुका व जिल्हा अमरावती); शिक्षण मराठी चौथी पर्यंत; स्वातंत्र्यलढ्यात यांनी १९४१ साली भाग घेतला त्यावद्दल ६ महिने सक्तमजुरी व ५०० रु. दंड अशी

शिक्षा नागपूर जेलमध्ये भोगली; शासनाकडून यांना सन्मानपत्र व २०० रुपये मासिक पेन्शन मिळते.

नांदुरे, गणपतराव सीताराम (जन्म १९०४, मृत्यू १९६३),

जन्मगाव नागपूर (तालुका व जिल्हा नागपूर); १९३० च्या चळवळीत भाग घेतल्यावद्दल ४ महिन्यांची सक्तमजुरीची शिक्षा झाली; शासनाकडून सन्मानपत्र मिळाले आहे.

नांदुरकर, देवीदास पांडुरंगजी (जन्म १९०६),

जन्मगाव नेर पिगळाई (तालुका मोर्शी, जिल्हा अमरावती); शिक्षण मॅट्रिकपर्यंत; सत्याग्रह, शिविर व सर्कल काँग्रेसमध्ये काम करीत असत; वॉरंट असल्याने यांना १ वर्ष भूमिगत रहावे लागले; एकवार पकडून सोडून देण्यात आले होते.

नांदूरकर, रामचंद्र उरकुडाजी (जन्म १९१७),

जन्मगाव नागपूर (तालुका व जिल्हा नागपूर); १९४२ साली यांना पकडण्यात आले; १९४३ पर्यंत स्थानवद्ध; ६ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा यांनी भोगली; शासनाकडून सन्मानपत्र मिळाले आहे.

नांदूरकर, कृष्णा यशवंतराव (मृत्यू १९६८),

जन्मगाव सोनवास (तालुका व जिल्हा यवतमाळ); १९४२ साली चले जावच्या चळवळीत भाग घेतल्यावद्दल यांना ६ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा झाली होती; हे चंद्रपूर जेलमधून सुटले; शासनाकडून सन्मानपत्र मिळाले आहे.

निकोडे, लक्ष्मण गणवाजी (जन्म १९१६),

जन्मगाव नागपूर (तालुका व जिल्हा नागपूर); शिक्षण मराठी तिसऱ्या इयत्तेपर्यंत; मिलिटरी कॉन्ट्रक्टरचे गुदाम लुटून ते गरिबांना वाटून दिले अशा आरोपावरून पकडले जाऊन यांना तीन वर्षे सक्तमजुरीची शिक्षा झाली; शासनाकडून सन्मानपत्र, शिक्षण सचलत व आर्थिक मदत मिळाली.

निखार, वासुदेव पोयातम (जन्म १९२१),

जन्मगाव सानगडी (तालुका साकोली, जिल्हा भंडारा); शिक्षण मराठी प्राथमिक; १९४२ च्या 'चले जाव' चळवळीत यांनी भाग घेतला त्यावद्दल यांना १ वर्ष कारावासाची शिक्षा झाली.

निखारे, बाजोराव सोताराम (जन्म १८९५, मृत्यू १९६४),

जन्मगाव मोहाडी (तालुका व जिल्हा भंडारा); शिक्षण मराठी चौथ्या इयत्तेपर्यंत; १९४२ साली झेंडा मिरवणुकीत सामील असल्याचा यांच्यावर आरोप होता; तुमसरचा मार्ग सैनिकांच्यासाठी अडवून धरला म्हणून यांना पकडण्यात आले; ६ महिने भंडारा व रायपूर तुरुंगात कच्च्या कैदेत ठेवल्यावर यांना १ वर्ष सक्तमजुरीची शिक्षा झाली; शासनाकडून यांना सन्मानपत्र, २५० रुपये अनुदान व केंद्र शासनाकडून १०० रुपये मानधन मिळते.

निखारे, महादेव वापूदास (जन्म १९१०),

मूळगाव नागपूर (तालुका व जिल्हा नागपूर); १९३० मध्ये स्वातंत्र्य चळवळीत भाग घेतला; तेव्हा ६ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा झाली ती यांनी नागपूर तुरुंगात भोगली.

निखारे, महादेव लक्ष्मण (जन्म १९१०),

जन्मगाव भंडारा (तालुका व जिल्हा भंडारा); शिक्षण मराठी चौथ्या इयत्तेपर्यंत; यांनी १९४२ साली स्वातंत्र्य आंदोलनात भाग घेतला, त्यावद्दल २ वर्ष सक्तमजुरीची शिक्षा झाली होती, मुदतपूर्व ३ महिने सुटले; शासनाकडून सन्मानपत्र व आर्थिक सहाय्य मिळाले.

निखाडे, नामदेव मारुती (जन्म १९०७),

जन्मगाव सस्ती (तालुका वाळापूर, जिल्हा अकोला); शिक्षण आठव्या इयत्तेपर्यंत; स्वातंत्र्य आंदोलनात १९३० साली जंगल सत्याग्रह केल्यावद्दल २ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा भोगली; शासनाकडून सन्मानपत्र व रु. २५० आर्थिक अनुदान मिळाले.

निघोटे, कृष्णराव गर्डाजी

जन्मगाव कोहली (तालुका सावनेर, जिल्हा नागपूर); शिक्षण मॅट्रिक; यांनी १९४२ च्या चळवळीत निरोधने व झेंडा सत्याग्रहात भाग घेतला त्यावद्दल ४ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा झाली; शासनाकडून सन्मानपत्र मिळाले.

निघोट, नय्यूजी लक्ष्मण (जन्म १९०६),

जन्मगाव तेलकामटी (तालुका सावनेर, जिल्हा नागपूर); शिक्षण मराठी चौथ्या इयत्तेपर्यंत; १९३० सालापासून जंगल सत्याग्रह, दारूबंदी

सत्याग्रहात भाग घेतला; १९४१ साली वैयक्तिक सत्याग्रह केला, त्यावद्दल स्थानवद्ध केले.

निडकर, विश्वनाथ रघुनाथ

जन्मगाव हमदापूर, (तालुका व जिल्हा वर्धा); १९३१ मध्ये स्वातंत्र्य आंदोलनात भाग घेतला; १९३२ मध्ये वर्धा येथे जंगल सत्याग्रहात भाग घेतला, त्यावद्दल अटक होऊन नागपूर सेंट्रल जेलमध्ये ४ महिने कारावासात होते.

निपाने, जागो पांडुरंग (जन्म १९०७, मृत्यू १९४५),

मूळगाव नागपूर (तालुका व जिल्हा नागपूर); आंदोलन काळात यांनी पोस्ट ऑफिस जाळणे, टेलिफोनच्या तारा तोडणे वगैरे कार्यक्रमात भाग घेतला; त्यावद्दल १ महिना २६ दिवस शिक्षा झाली.

निपाने, मका मुका (जन्म १९०७),

जन्मगाव सानगडी (तालुका साकोलो, जिल्हा भंडारा); १९४२ साली 'चले जाव' च्या चळवळीत भाग घेतला, त्यावद्दल यांना ११ वर्ष भंडारा व रायपूर तुरुंगात कारावासाची शिक्षा झाली.

निंबाते, सोमाजी तुकारामजी (जन्म १९१८),

जन्मगाव राजोला (तालुका उमरेड, जिल्हा नागपूर); शिक्षण प्राथमिक; १९४२ मध्ये झेंडा सत्याग्रहात यांना अटक झाली; ६ महिन्यांची सक्तमजुरीची शिक्षा नागपूर तुरुंगात भोगल्यावर १९४३ मध्ये हे सुटले; सन्मानपत्र व शिक्षण सवलत मिळाली.

निंबकर, पांडू गोमा (जन्म १९०८),

जन्मगाव आरमोरी (तालुका गडचिरोली, जिल्हा चंद्रपूर); १९३० च्या जंगल सत्याग्रहात भाग घेतल्यावद्दल ५ महिन्यांची सक्तमजुरीची शिक्षा झाली होती.

निमकर, संपत (जन्म १९०७),

जन्मगाव कुरुम (तालुका मूर्तिजापूर, जिल्हा अकोला); शिक्षण मराठी सातव्या इयत्तेपर्यंत; १९३० मध्ये जंगल सत्याग्रहात भाग घेतला, त्यावद्दल यांना ३ महिने सश्रम कारावासाची शिक्षा देण्यात आली; सन्मानपत्र मिळाले आहे.

निमजे, देवनाथ एकनाथ

जन्मगाव मोहाडी (तालुका व जिल्हा भंडारा); शिक्षण मराठी चौथीपर्यंत; १९३० साली जंगल

सत्याग्रहात ३ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा झाली; ती यांनी भंडारा जेलमध्ये भोगली; शासनाकडून यांना सन्मानपत्र मिळाले आहे.

निरवाडे, नामदेव मारोती (जन्म १९०७),

जन्मगाव सस्ती (तालुका वाळापूर, जिल्हा अकोला); शिक्षण मराठी सातवीपर्यंत; लोणी जंगल सत्याग्रहात यांना २ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा झाली होती, शासनाकडून सन्मानपत्र व २५० रु. अनुदान मिळाले.

निलमवार, बाळकृष्ण राजन्ना

(जिल्हा वर्धा); शिक्षण आठव्या इयत्तेपर्यंत; सीतावडी टांगस्टॅड वाँव केसमध्ये हे पकडले गेले होते, ६ महिने २७ दिवसांचा तुहंगवास भोगून १९३४ मध्ये सुटले; १९४२ मध्ये भूमिगत होते; यांना सन्मानपत्र व एकवार २५० रु. अनुदान मिळाले.

निवसकर, पुरुषोत्तम श्रीहरि

जन्मगाव कळमेश्वर (तालुका आर्वी, जिल्हा वर्धा); १९३२ साली स्वातंत्र्यसंग्रामात भाग घेतल्याने ६ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा झाली, ती यांनी वर्धा व नागपूर जेलमध्ये भोगली; सरकारने २५० रु. मानधन व सन्मानपत्र दिले.

निसन, वळीराम जगन

मूळगाव रामटेक (तालुका रामटेक, जिल्हा नागपूर); हरताळ पाळण्याचा प्रचार करीत असताना यांना अटक होऊन ३ महिन्यांची सक्तमजुरीची शिक्षा झाली; एकवळ २५० रु. अनुदान व सन्मानपत्र मिळाले आहे.

निंभोरकर, हरीभाऊ वाजीराव (जन्म १९०९),

जन्मगाव वायगाव (तालुका व जिल्हा अमरावती); शिक्षण इंटरपर्यंत; १९४२ च्या स्वातंत्र्य आंदोलनात भाग घेतल्याबद्दल यांना सहा महिन्यांची सक्तमजुरीची शिक्षा भोगावी लागली; शासनाकडून सन्मानपत्र मिळाले.

नेमा, शामलाल गिरधारीलाल (जन्म १९१२),

जन्मगाव मध्यप्रदेश; वास्तव्य बुलढाणा; शिक्षण बी. ए., बी. टी.; साहित्य विशारद; यांनी १९४०-४१ मध्ये वैयक्तिक सत्याग्रहात भाग घेतला त्याबद्दल अनुक्रमे ३ व ४ महिन्यांची सक्तमजुरी

व. १० व २५ रु. दंड अशी शिक्षा झाली; १९४२ च्या 'चले जाव'च्या चळवळीत भाग घेतल्याबद्दल ३ महिने शिक्षा झाली; शासनाकडून आर्थिक सहाय्य मिळाले.

नेमाडे, नथु निमदाजी (जन्म १९१३),

जन्मगाव उरळ वु. (तालुका वाळापूर, जिल्हा अकोला); शिक्षण मराठी माध्यमिक; स्वातंत्र्य आंदोलनात १९३९ साली वैयक्तिक सत्याग्रहात भाग घेतल्याबद्दल कोर्ट उठेपर्यंत शिक्षा झाली होती; १९४२ साली 'चले जाव' च्या चळवळीत मोडतोडीच्या कामात व पटवारी दप्तर जाळपोळीत अटक झाली; व १ वर्ष शिक्षा भोगली; सन्मानपत्र निर्विह वेतन मिळते.

नेरकर, गजानन विठोबाजी

मूळगाव गडचिरोली (तालुका व जिल्हा चंद्रपूर); शिक्षण मराठी प्राथमिक; १९३० मध्ये जंगल सत्याग्रहात यांना ६ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा झाली; रुपये २०० आजीव मानधन व सन्मानपत्र मिळाले.

नेरकर, शामराव महादेव (जन्म १९०६),

जन्मगाव मोहपा (तालुका सावनेर, जिल्हा नागपूर); शिक्षण इंग्रजी चौथ्या इयत्तेपर्यंत; दारू गुप्ता व परदेशी कापड यावर यांनी निरोधन केले; स्वातंत्र्यदिनाचे वेळी झालेल्या कार्यक्रमात यांनी भाग घेतला; त्या वेळी यांना लाठीने वेदम मारण्यात आले.

नेवारे, चेपाजी मसाजी (जन्म १९००, मृत्यू १९५०),

जन्मगाव आरमोरी (तालुका गडचिरोली, जिल्हा चंद्रपूर); शिक्षण मराठी सातव्या इयत्तेपर्यंत; १९३० मधील जंगल सत्याग्रहात १ महिना सक्तमजुरीची शिक्षा झाली व ५० रुपये दंड झाला होता; शासनाकडून यांना सन्मानपत्र मिळाले.

नेवारे, कारु वल्द अर्जुन (जन्म १८९५),

जन्मगाव सानगडी (तालुका साकोली, जिल्हा भंडारा); १९४२ मध्ये स्वातंत्र्य आंदोलनात यांनी भाग घेतला होता; भारत संरक्षण कायद्यान्वये यांना १ वर्ष सक्तमजुरीची शिक्षा झाली; त्यानंतर पुन्हा २ वर्षे सश्रम कारावासाची शिक्षा देण्यात आली.

नेवारे, रघुनाथ शंकर (जन्म १८९७, मृत्यू १९४२),

जन्मगाव नागपूर (तालुका व जिल्हा नागपूर); शिक्षण चौथ्या इयत्तेपर्यंत; १९४२ च्या चळवळीत विध्वंसक कार्य केले; राष्ट्रीय ध्वज लावीत असता ब्रिटिशांच्या गोळीला बळी पडले; मरणोत्तर सन्मानपत्र व आर्थिक सहाय्य देण्यात आले.

नंनाम, परसराम महाजन (जन्म १९०७),

जन्मगाव सोनपूर (तालुका गडचिरोली, जिल्हा चंद्रपूर); शिक्षण मराठी प्राथमिक; १९४२च्या स्वातंत्र्य चळवळीत ५ महिने शिक्षा झाली; शिक्षा रायपूर जेलमध्ये भोगली; १९३२ च्या चळवळीत भाग घेतल्याबद्दल ५ महिने शिक्षा व दंड झाला;

नेमा, शामलाल गिरीधारीलाल (जन्म १९१२), जन्मगाव आदेशाव (तालुका लखनादोन, जिल्हा सिवनी (मध्यप्रदेश), सध्या वास्तव्य बुलढाणा; शिक्षण बी.ए., बी.टी.; १९३०, १९४१ आणि १९४२ मध्ये तीन वेळा यांना कारावास भोगावा लागला, अनुक्रमे ३, महिने ४ महिने व ३ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा व दंड रुपये १० आणि रुपये २५ झाला.

प

पंधे गुरुजी, मुकुंद श्रीकृष्ण (जन्म १९०३),

जन्मगाव नरसिंगपूर (मध्यप्रदेश) वास्तव्य बुलढाणा, शिक्षण मॅट्रिक; १९२१ च्या चळवळीत यांनी भाग घेतला; नागपूर झेंडा सत्याग्रहात यांना शिक्षा झाली; मुळशी, सत्याग्रहातही यांना काही काळ येरवडा जेलमध्ये काढावा लागला, १९३० ते १९३२मध्ये त्यांना दोन-तीन वेळा तुरुंगवास घडला, युद्धविरोधी घोषणामुळे १९४० साली त्या सर्व वेळी यांना सरकारने "क" वर्गाचे कैदी म्हणून वागविले, १९४२ मध्ये कारावास, व १९४३ मध्ये सुटका झाली; शासनाने यांना सन्मानपत्र व ताम्रपट दिले आहे.

पंचारे, सोमा चिंधू (जन्म १९११, मृत्यू १९७२),

जन्मगाव साळवा (तालुका उमरेड, जिल्हा नागपूर); १९४२ साली तारा तोडणे, नाके जाळणे वगैरे कार्यक्रमांमध्ये भाग घेतला.

पटेकर, बालाजी किसन

जन्मगाव नागपूर (तालुका व जिल्हा नागपूर); शिक्षण इंटर आर्ट्सपर्यंत; १९३० मध्ये दारू पिऊन केल्यामुळे यांना अटक होऊन ६ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा; १९४२ मध्ये चले जाव चळवळीत यांना वामन केसमध्ये १११ वर्षे कच्ची कैद झाली; शासनाकडून यांना सन्मानपत्र मिळाले आहे.

पटले, धोंडूजी नंदाजी (जन्म १९१०),

जन्मगाव येरली (तालुका व जिल्हा भंडारा); शिक्षण प्रीठ साक्षरता; १९४१ मध्ये वैयक्तिक सत्याग्रहात भाग घेतला त्याबद्दल अटक होऊन १५ दिवस स्थानबद्ध केले होते; १९४२ साली शाळेवर ध्वज लावल्याबद्दल यांना १ महिना ३ दिवस स्थानबद्ध केले होते; पुढे खटला भरण्यात येऊन ६ महिने सश्रम कारावासाची शिक्षा देण्यात आली.

पटेकर, बाळाजी किसनजी

जन्मगाव नागपूर (तालुका व जिल्हा नागपूर); शिक्षण इंटर आर्ट्सपर्यंत; यांनी १९३० च्या चळवळीत दारू निरोधन केल्याबद्दल ६ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा झाली; १९४२ मध्ये तेलंगखेडी यांवर केसमध्ये दीड वर्षे कच्ची कैद झाली; शासनाकडून सन्मानपत्र मिळाले.

पठाण, अन्वरशा मुसलमान (जन्म १९०४, मृत्यू १९४२),

जन्मगाव कळमेश्वर (तालुका सावनेर, जिल्हा नागपूर); १९३२ मध्ये जंगल सत्याग्रहात भाग घेतल्याबद्दल सहा महिन्यांची शिक्षा झाली होती.

पठाण, सुलेमान खाँ अब्दुल खाँ

जन्मगाव गुरगाव (तालुका व जिल्हा नागपूर); शिक्षण मॅट्रिकपर्यंत; १९३० व १९४२ च्या चळवळीत भाग घेतला; त्याबद्दल यांना कारावास घडला; १९५६ ते १९६० महाराष्ट्र विधानपरिषदेचे सदस्य, १९६७ मध्ये महाराष्ट्र विधानसभेचे सदस्य.

पठाण, इस्माइलखान महमदखान (जन्म १९२०),

जन्मगाव लाखांदूर (तालुका साकोली, जिल्हा भंडारा); शिक्षण उर्दू प्राथमिक; १९३९ ते

१९४५ पर्यंत रंगून येथे मिलिटरीमध्ये काम केले; गोवा सत्याग्रहात भाग घेतला, पोर्तुगीज कैदेत होते.

पठाण, विलनखाँ रसूलखाँ (जन्म १९१४),
जन्मगाव पवनूर (तालुका व जिल्हा वर्धा);
शिक्षण मराठी सहाय्या इयत्तेपर्यंत स्वातंत्र्य-
लढ्यात यांना १९३२ मध्ये ६ महिने सक्त-
मजुरीची शिक्षा झाली होती.

पठाण, मियाखाँ इस्माईलखाँ (जन्म १९१९),
जन्मगाव रामटेक (तालुका रामटेक, जिल्हा
नागपूर); शिक्षण तिसऱ्या इयत्तेपर्यंत; यांनी
१९४२ च्या स्वातंत्र्य आंदोलन चळवळीत भाग
घेतला त्यावेळी ३ वर्षे सक्तमजुरीची शिक्षा
झाली, शासनाकडून आर्थिक सहाय्य व सन्मानपत्र
मिळाले.

पठाण, मेहतावखाँ बल्द भोलेखाँ (जन्म १९०६,
मृत्यू १९४६),

जन्मगाव सानगडी (तालुका साकोली, जिल्हा
भंडारा); शिक्षण मराठी प्राथमिक; १९४२
सालच्या 'चले जाव' च्या चळवळीत भाग घेतल्या-
वेळी भारत संरक्षण कायद्यान्वये यांना भंडारा
जेलमध्ये पाठविले, त्यानंतर रायपूर जेलमध्ये
नेण्यात आले; एकूण यांना २ वर्षे सश्रम कारा-
वासची शिक्षा देण्यात आली; कैदेत ३ महिने
११ दिवस मृत देण्यात आली.

पठाण, मोहम्मद अब्दुलखान (जन्म १९०७),
जन्मगाव गुनगाव (तालुका व जिल्हा नागपूर);
शिक्षण माध्यमिक; स्वातंत्र्य आंदोलनात त्यांनी
१९२० साली विद्यार्थीदंगेत भाग घेतला;
१९३१ साली जंगल सत्याग्रह केला; १९४१
साली यांनी वैयक्तिक सत्याग्रह केला; यांना
नागपूर येथे अटक होऊन ६ महिने सक्तमजुरीची
शिक्षा झाली; १९४२ साली नागपूर तालुका
आंदोलन चळवळीचे प्रमुख म्हणून ११ महिने
अटकेत होते. १९५२ साली मध्यप्रदेश विधान
परिषद सदस्य व १९५७ ते १९६२ महाराष्ट्र
विधानपरिषदेचे सदस्य होते;

पठाण, रहेमानखाँ अब्दुल्लाखाँ (जन्म १९२०
मृत्यू १९६६),

जन्मगाव गुनगाव (तालुका व जिल्हा नागपूर);
१९४२ मध्ये चले जाव आंदोलनात भाग घेतला;

त्या वेळी ११ महिने स्थानबद्ध होते; त्यानंतर
१९४३ मध्ये ११ महिने स्थानबद्ध.

पठाण, लालखाँ हिदायतखाँ (जन्म १९०२),
जन्मगाव आजी (तालुका व जिल्हा वर्धा);
शिक्षण मराठी चौथ्या इयत्तेपर्यंत; स्वातंत्र्य
चळवळीत १९२२ मध्ये यांना २ महिने सक्त
मजुरीची शिक्षा झाली; शासनाकडून यांना
२५० रुपये अनुदान मिळाले; ५० रुपये मासिक
निवृत्ति वेतनही मिळते.

पडवशी, किसनसिंह महावीरसिंह (जन्म १९२४),
जन्मगाव नागपूर (तालुका व जिल्हा नागपूर);
शिक्षण नॉन-मेट्रिक; यांनी १९४२ च्या चळ-
वळीत भाग घेतल्यामुळे नागपूर जेलमध्ये १५
दिवस स्थानबद्ध करण्यात आले; तेलंगखेडी
बॉम्ब केसमध्ये भाग घेतल्याच्या आरोपावरून
११ वर्षे खटला चालू होता, शासनाकडून सन्मान-
पत्र देण्यात आले.

पत्रे, जगन्नाथ लक्ष्मणराव (जन्म १९१०),
जन्मगाव आजी (मोठी) (तालुका व जिल्हा
वर्धा); शिक्षण बर्ड इयरपर्यंत; १९४२ च्या
आंदोलनात भाग घेतल्यावेळी आजी (मोठी)
पोलीस ठाणे, सरंगना, तालुका वर्धा येथे अटक
करण्यात आली; इंग्रजी राजवट उलथून टाक-
ण्याच्या आरोपाखाली यांना एकूण १ वर्ष ४ महिने
व २५ दिवस शिक्षा झाली; ती यांनी वर्धा,
अकोला व नागपूर येथील कारागृहांत भोगली;
शासनाकडून निवृत्ति वेतन मिळते.

पद्मावार, रामभाऊ रामकृष्ण

जन्मगाव दिग्रस (तालुका दारुवा, जिल्हा यवत-
माळ); यांनी १९४२ साली भूमिगत कार्य
केले; मिरवणुकीत भाग घेणे, परदेशी मालावर
वहिष्कार घालणे वगैरे कार्य केले.

परतिते, सिंगर सोनवाजी (जन्म १९२३),

जन्मगाव रामटेक (तालुका रामटेक, जिल्हा
नागपूर); शिक्षण चौथ्या इयत्तेपर्यंत;
१९४२ साली चले जावच्या चळवळीत भाग
घेतल्यावेळी यांना मारहाण झाली; प्रभात फेरीत
भाग घेतल्यावेळी पकडले जाऊन ५ वर्षे
सक्तमजुरीची शिक्षा झाली; शासनाकडून
सन्मानपत्र व आर्थिक सहाय्य मिळाले.

परवेशी, गौर मुनुकदास शिवदिन (जन्म १९२१, मृत्यू १९७२);

जन्मगाव मुगाव; १९४२ च्या चळवळीत १ वर्षाची शिक्षा झाली; सन्मानपत्र मिळाले आहे.

परदेशी, सुखनंदन मन्त्रुराम (जन्म १९११),

जन्मगाव माळ राजुरा (तालुका वाळापूर, जिल्हा अकोला); शिक्षण आठव्या इयत्तेपर्यंत; १९३० मध्ये चळवळीत भाग घेतल्याबद्दल २ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा झाली; महाराष्ट्र शासनाकडून रु. २५० आर्थिक मदत मिळाली.

परमार, भगवान वसरामजी (जन्म १९११),

मूळगाव सरदारगढ (तालुका काठीयावाड); सध्या वास्तव्य यवतमाळ येथे आहे; शिक्षण गुजराथी तिसऱ्या इयत्तेपर्यंत; सन १९३० मध्ये जंगल सत्याग्रहात भाग घेतला, त्याबद्दल यांना २ महिने सश्रम कारावासाची शिक्षा देण्यात आली; शासनाकडून आर्थिक सहाय्य मिळाले.

परवार, गुलाबचंद हुकुमचंद (जन्म १९२१),

जन्मगाव रामटेक (तालुका रामटेक, जिल्हा नागपूर); शिक्षण प्राथमिक; यांनी १९४२ साली स्वातंत्र्य आंदोलनात भाग घेतल्याबद्दल खटला भरण्यात येऊन ३ वर्षांची शिक्षा व ५० रु. दंड अशी शिक्षा झाली; शासनाकडून सन्मानपत्र व शिक्षण सवलत मिळाली.

परसोडकर, नरवीर बाजीरावजी बालाराम (जन्म १८९९, मृत्यू १९७४),

जन्मगाव भंडारा (तालुका व जिल्हा भंडारा); शिक्षण मॅट्रिक पर्यंत; राष्ट्रीय आंदोलनात १९१८ पासून सक्रिय कार्यकर्ते होते; १९३० च्या चळवळीत भंडारा तहसील युद्ध मंडळाचे अध्यक्ष; १९३२ मध्ये जिल्हा युद्ध मंडळाचे अध्यक्ष नेमले; ब्रिटिश सरकारला त्यांच्या भूमिगत चळवळीचा सुगावा लागला, सरकारने अटक करून त्यांना ६ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा दिली; १९३४ साली भंडारा टाऊन हॉलमध्ये खास सभा होऊन त्यांना 'नरवीर' ही पदवी देण्यात आली; महाराष्ट्र शासनाने त्यांना स्वातंत्र्य सैनिक म्हणून मानधन रु. ५० दिले होते.

परळकर, तुकाराम रावजी (जन्म १९०७, मृत्यू १९४८),

जन्मगाव वाशिम (तालुका व जिल्हा अकोला); १९३० सालच्या जंगल सत्याग्रहात भाग घेतल्याबद्दल यांनी अकोला जेलमध्ये शिक्षा भोगली; १९४२ साली चळवळीत भाग घेतल्याबद्दल सक्तमजुरीची शिक्षा झाली होती.

पराते, शामुजी नागोबाजी (जन्म १९०६, मृत्यू १९६५),

जन्मगाव खापा (तालुका सावनेर, जिल्हा नागपूर); शिक्षण प्राथमिक; यांनी १९४२ च्या चळवळीत भाग घेतल्याबद्दल ३ वर्षांची शिक्षा झाली; शासनाकडून आर्थिक सहाय्य व सन्मानपत्र मिळाले.

परांजपे, अनंत नारायण

जन्मगाव डिपोरी (विदर्भ); शिक्षण टिळक महाविद्यापीठाची प्रवेश परीक्षा; १९२२ साली मूळशी सत्याग्रहात भाग; १९३० साली वडाळा मिठाच्या सत्याग्रहात भाग घेतल्यामुळे १ दिवस शिक्षा; वांगलाण सत्याग्रहात ६ महिने सक्तमजुरी व ५० रुपये दंड; १९३२ मध्ये पंढरपूरला अटक व ६ महिने सक्तमजुरी व ५० रुपये दंड; १९४२ साली ८ महिने सक्तमजुरी व १०० रुपये दंड अशी शिक्षा झाली.

परांजपे, केशवराव वापूराव (जन्म १८९४, मृत्यू १९६९),

जन्मगाव नागपूर (तालुका व जिल्हा नागपूर); शिक्षण नॉन-मॅट्रिक; रामटेक येथील जंगल सत्याग्रहात झाडे तोडून सत्याग्रह केला. त्याबद्दल शिक्षा झाली; सन्मानपत्र मिळाले आहे.

परांडे, महादेव गंगाधर (जन्म १९०८),

जन्मगाव जवळपूर; वास्तव्य विदर्भ (शिवण माध्यमिक); १९३० च्या जंगल सत्याग्रहात यांना ६ महिने सक्तमजुरी व १०० रु. दंड किंवा १५ दिवस जादा शिक्षा भोगावी लागली; यांना सन्मानपत्र मिळाले.

परियाळ, कालुराम नानकराम (जन्म १९२०),

जन्मगाव वर्धा (तालुका व जिल्हा वर्धा); शिक्षण इंग्रजी चौथ्या इयत्तेपर्यंत; १९३८ पासून काँग्रेस आंदोलनात क्रियाशील होते; स्वातंत्र्यलढ्यात भूमिगत राहून लोकांना

खेडोपाडी पायी जाऊन पत्रे वाटणे व गुप्त छपाई करणे वगैरे काम केले; शासनाकडून यांना सन्मानपत्र मिळाले आहे.

परियाती, नथोरमल साधुराम (जन्म १९२२), जन्मगाव सिध, पाकिस्तान; वास्तव्य नागपूर, शिक्षण एफ्. वाय्.; १९४२ साली 'चले जाव' च्या चळवळीत भाग घेतला, त्यावेळ २ महिने अंडर ट्रायलवर होते; तेव्हा पोलिसांनी खूप छळ केला; ६ महिने जिला झाली; शासनाकडून यांना सन्मानपत्र देण्यात आले.

परिहार (ठाकूर), जगपालसिंह लालसिंह (जन्म १९०२),

जन्मगाव कळमेश्वर (तालुका सावनेर, जिल्हा नागपूर); शिक्षण सातव्या इयत्तेपर्यंत; १९३२ मध्ये कायदेभंगाच्या चळवळीत भाग घेतल्यावेळ अटक झाली; १९४२ मध्ये भूमिगत कार्य केले.

प्रजापती, अधीन मातावदल (जन्म १९०३),

जन्मगाव नागपूर (तालुका व जिल्हा नागपूर); शिक्षण प्राथमिक; १९३० च्या कायदेभंग चळवळीत यांनी भाग घेतला; त्यावेळ यांच्यावर खटला भरण्यात येऊन ४ महिने कारावासाची शिक्षा देण्यात आली; यांना नागपूर येथील तुलंगात पाठविण्यात आले होते; शासनाकडून आर्थिक सहाय्य मिळाले.

प्रल्हादगौर बालगौर (जन्म १९०१, मृत्यू १९५४),

जन्मगाव अमरावती (तालुका व जिल्हा अमरावती); यांनी १९३० मध्ये जंगल सत्याग्रहात भाग घेतला; त्यावेळ यांना ६ महिने सश्रम कारावासाची शिक्षा देण्यात आली होती.

पलसकर, पुंडलिक वळीरामजी (जन्म १९१६),

जन्मगाव परसापूर (तालुका अचलपूर, जिल्हा अमरावती); शिक्षण प्राथमिक; १९४२ मध्ये रेल्वे सत्याग्रहात भाग घेतल्यावेळ यांना अमरावती कारागृहात ९ महिन्यांची सक्तमजुरीची शिक्षा भोगावी लागली; शासनाकडून सन्मानपत्र व आर्थिक सहाय्य मिळाले आहे.

पल्हाडे, विठ्ठल पूंजाजी (जन्म १९१२),

जन्मगाव उमरी (तालुका व जिल्हा अकोला); शिक्षण सहाव्या इयत्तेपर्यंत; १९४२ मधील

'चले जाव'च्या चळवळीत बुलेटिन्स वाटणे, ब्रिटिश सरकारविरुद्ध प्रचार करणे, जनजागृती करणे, वगैरे कार्य केले; रेल्वे गाडी उलटविण्याच्या आरोपावरून पकडले जाऊन ८ महिने कारावासाची शिक्षा देण्यात आली व स्थानबद्ध होते; शासनाकडून यांना सन्मानपत्र व अनुदान मिळाले.

पल्हाडे, शाळीग्राम रामू

जन्मगाव बाडेगाव (तालुका वाळापूर, जिल्हा अकोला); शिक्षण मराठी व माध्यमिक; १९४२ मध्ये स्वातंत्र्य आंदोलनाच्या काळात यांनी झेडा सत्याग्रहात भाग घेतला, पत्रके वाटली; त्यावेळी यांना ६ महिने तुलंगावासाची सजा झाली; सन्मानपत्र व २५० रुपये आर्थिक अनुदान मिळाले आहे.

पवार, गोविंद सदाशिव

जन्मगाव डोंगरगाव (तालुका हिंगणघाट, जिल्हा वर्धा); शिक्षण प्राथमिक; १९४२ चे 'चले जाव' चळवळीत यांनी भाग घेतला, त्यावेळ यांना ९ महिने सश्रम कारावासाची शिक्षा देण्यात आली होती.

पवार, नामदेव पुजाजी (जन्म १९०९),

जन्मगाव पाडळी (तालुका चिखली, जिल्हा बुलडाणा); शिक्षण मॅट्रिकपर्यंत; मोठाच्या सत्याग्रहात विदभं तुकडीत होते; १९३१ मध्ये यांना ६ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा झाली; सुटून आल्यावर पुन्हा ६ महिने तुलंगात गेले; दोन्ही शिक्षा अकोला जेलमध्ये भोगल्या; १९५१ ते ५६ आणि १९५७ ते ६२ पर्यंत दोन वेळा ते विधानसभेवर निवडून आले होते; यांना सन्मानपत्र मिळाले आहे.

पवार, बापूराव कोंडीबा (जन्म १९०७),

जन्मगाव यवतमाळ (तालुका व जिल्हा यवतमाळ); शिक्षण उर्दू दुसऱ्या इयत्तेपर्यंत; १९५५ मध्ये गोवा मुक्तिसंग्रामात यांनी भाग घेतला.

पवार, बापूराव पर्वतराव (जन्म १९०५),

जन्मगाव तळेगाव (तालुका आर्वी, जिल्हा वर्धा); शिक्षण मराठी प्राथमिक; १९३० मध्ये जंगल सत्याग्रह केल्याने ६ महिन्यांची सक्तमजुरीची

शिक्षा; ५० रुपये दंड झाला होता; आप्ती पोलीस स्टेशनवर १९४२ साली सत्याग्रह करताना पकडले होते; यांना सन्मानपत्र व २५० रुपये अनुदान मिळाले.

पवार, भिका उमसा (जन्म १९०८),

मूळगाव पाडीतांडा (तालुका पुसद, जिल्हा यवतमाळ); शिक्षण मराठी दुसऱ्या इयत्तेपर्यंत; १९३० मध्ये जंगल सत्याग्रहात भाग घेतल्याने अटक करण्यात आली व त्यावद्दल यांचेवर खटला भरण्यात येऊन दीड आठवडा सश्रम कारावास व १५ रुपये दंड अशी शिक्षा यांना देण्यात आली; महाराष्ट्र सरकारकडून सन्मानपत्र मिळाले.

पवार, भास्कर पांडुरंग

जन्मगाव अडगाव (तालुका आकोट, जिल्हा अकोला); शिक्षण मराठी चौथ्या इयत्तेपर्यंत; १९४२ सालच्या 'चले जाव' च्या चळवळीत चावडीवर झेंडा लावण्याचे प्रयत्नात असता पकडले गेले व सोडून देण्यात आले; त्यानंतर पुन्हा इतर कार्यात भाग घेतला असता पकडले गेले व ११ महिना शिक्षा देण्यात आली.

पवार, लक्ष्मण बळीराम (जन्म १९१३),

मूळगाव पुसद (तालुका पुसद, जिल्हा यवतमाळ); शिक्षण मराठी पहिल्या इयत्तेपर्यंत; १९४२ सालच्या "चले जाव" च्या चळवळीत भाग घेतला, त्यावद्दल यांना १३ महिने जेलची शिक्षा देण्यात आली; शासनाकडून सन्मानपत्र मिळाले.

पवार, हरीभाऊ केरुजी (जन्म १९०९),

मूळगाव यवतमाळ (तालुका व जिल्हा यवतमाळ); शिक्षण मराठी चौथ्या इयत्तेपर्यंत; यांनी १९३० साली जंगल सत्याग्रहात भाग घेतला; त्यावद्दल यांना ३ महिने सश्रम कारावासाची शिक्षा देण्यात आली; १९३१ मध्ये अकोला येथे निरोधन केल्यावद्दल हे १५ दिवस जेलमध्ये होते; यांनी १९३३ मध्ये कापड दुकानावर निरोधन केले; १९४२ मध्ये स्वातंत्र्य आंदोलनात शासकीय वस्तूंचा विध्वंस केला, त्यावद्दल ते दीड महिना जेलमध्ये होते; शासनाकडून यांना सन्मानपत्र मिळाले.

पसपूलवार, गुलाब मुरलीधर

जन्मगाव हिंगणघाट (तालुका हिंगणघाट, जिल्हा वर्धा); शिक्षण मराठी चौथ्या इयत्तेपर्यंत; विदेशी कपड्यावरील बहिष्कार तसेच नशाबंदी सत्याग्रह यात यांनी भाग घेतला; त्यावद्दल १९३२ मध्ये सहा महिन्यांची सक्तमजुरीची शिक्षा झाली; शासनाकडून २५० रुपये अनुदान मिळाले; सन्मानपत्र मिळाले.

पळशीकर, नारायण बळवंत (जन्म १९०८),

जन्मगाव भंडारा (तालुका व जिल्हा भंडारा); शिक्षण माध्यमिक; १९३० साली मीठ व जंगल सत्याग्रहात भाग घेतला, त्यावद्दल यांना अटक होऊन १ वर्ष सक्तमजुरीची शिक्षा झाली; ती भंडारा व नागपूर जेलमध्ये भोगत असता गांधी-आयविन करारामुळे ८ महिन्यांनी सुटका झाली.

पळसकर, गुलाब खुशालराव (जन्म १९१२),

जन्मगाव कुम्टा बुद्रुक (तालुका अचलपूर, जिल्हा अमरावती); शिक्षण मराठी सहाव्या इयत्तेपर्यंत; १९४२ मध्ये सरकारी माल व इमारतीची नासधूस केली या अपराधाबाबत १ वर्ष ६ महिन्यांची सक्तमजुरीची शिक्षा झाली; सरकारकडून २५० रुपये अनुदान, सन्मानपत्र व शैक्षणिक सवलती मिळाल्या आहेत.

पळसकार, वाबन भशिनी (जन्म १९१८),

जन्मगाव वाडेगाव (तालुका वाळापूर, जिल्हा अकोला); शिक्षण मराठी माध्यमिक; १९४२ मध्ये यांनी प्रभात फेऱ्या काढल्या; प्रचार पत्रके वाटली; यावद्दल यांना दीड महिन्यांची शिक्षा झाली होती; यांना सन्मानपत्र मिळाले आहे.

पळसकार, रामभाऊ जयराम

जन्मगाव जलंब (तालुका खामगाव, जिल्हा बुलढाणा); शिक्षण पाचव्या इयत्तेपर्यंत; यांनी १९३२ च्या सत्याग्रहात भाग घेतल्यावद्दल पकडून सोडून देण्यात आले; १९४० साली वैयक्तिक सत्याग्रह केला; १९४२ च्या चलेजावच्या चळवळीत भाग घेतला; त्यावद्दल १ महिना स्थानबद्ध व ६ महिन्यांची सक्तमजुरीची शिक्षा झाली; शासनाकडून सन्मानपत्र, शिक्षण सवलत, आर्थिक सहाय्य मिळाले.

पंचगाडे, श्रीराम सोनबाजी (जन्म १९२१),
जन्मगाव चानी (तालुका दारव्हा, जिल्हा
यवतमाळ); शिक्षण प्राथमिक; १९४२ साली
इंग्रजी राजवटीविरुद्ध आंदोलन केले; भूमिगत
कार्यात भाग घेतला.

पंचभाई, श्रावणजी गोविंदराव (जन्म १९२३),
जन्मगाव नागपूर (तालुका व जिल्हा नागपूर);
शिक्षण मराठी तिसऱ्या इयत्तेपर्यंत; यांनी
१९४२ साली भूमिगत कार्य केले.

पंचाळ, बाळाभाऊ वामनराव (जन्म १९१३),
जन्मगाव दिघम (तालुका दारव्हा, जिल्हा
यवतमाळ); शिक्षण मराठी चौथ्या इयत्ते-
पर्यंत; सन १९४८ साली यांनी स्टेट काँग्रेस
सैनिक म्हणून कार्य केले; शासनाकडून
सन्मानपत्र मिळाले.

पंडे, केशव गोविंद (जन्म १८९६),

जन्मगाव रामटेक (तालुका रामटेक, जिल्हा
नागपूर); शिक्षण इंग्रजी नववीपर्यंत; सन
१९२० च्या अमहकार चळवळीत यांनी
भाग घेतला; परदेशी मालावर बहिष्कार
घातला व प्रचार कार्य केले; १९३० च्या
सविनय कायदेभंगाच्या चळवळीत भाग घेतला;
दारु पिकेटिंग व जंगल सत्याग्रह केला;
१९३२ च्या कायदेभंगात भाग घेतला;
टुलेटिन्स वाटली; त्यावेळी यांना अटक होऊन
६ महिने सक्कतजुरीची शिक्षा झाली; शासना-
कडून सन्मानपत्र मिळाले आहे; दरमहा
५० रुपये मिळतात.

पंढराम, मनीराम रामचंद्र

जन्मगाव नागपूर (तालुका व जिल्हा नाग-
पूर); शिक्षण चौथ्या इयत्तेपर्यंत; यांनी
१९४२ च्या आंदोलनात सक्रिय भाग घेतला;
तेलंगखेडी बॉम्ब केसमध्ये भाग घेतल्यामुळे
१ वर्ष ५ महिने जेलमध्ये होते; शासनाकडून
सन्मानपत्र मिळाले.

पंढरे, जयपालसिंह सितलसिंह

जन्मगाव गोंदिया (तालुका गोंदिया, जिल्हा
भंडारा); शिक्षण हिंदी सातव्या इयत्तेपर्यंत;
१९३० च्या कायदेभंग चळवळीत यांनी भाग
घेतला; त्यावद्दल यांना ३ महिने सश्रम
कारावासाची शिक्षा देण्यात आली; १९३२

च्या सरकारविरुद्ध परिपदेत - यांनी भाग
घेतला; त्यावेळी यांना अटक झाली व ३
महिने कारावासाची शिक्षा देण्यात आली.

पाऊलझगडे, आडकुजी सोनुजी (जन्म १९१०),
जन्मगाव दोंडगाव देवी (तालुका साकोली,
जिल्हा भंडारा); शिक्षण दुसऱ्या इयत्तेपर्यंत;
१९३० साली जंगल सत्याग्रहात भाग
घेतल्यामुळे १५ दिवस सागर जेल व
१५ दिवस भंडारा जेलमध्ये होते; १९४२
साली स्वातंत्र्य चळवळीत ६ महिने सक्कतजुरीची
शिक्षा झाली; भंडारा जेलमध्ये होते; १९५७
पातून एम्. एल्. ए. आहेत; शासनाकडून
आर्थिक मदत व सन्मानपत्र मिळाले.

पाकणीकर, माधव खंडेराव (जन्म १९०९),

जन्मगाव गोंदिया (तालुका गोंदिया, जिल्हा
भंडारा); शिक्षण एल्.एल्. बी. (अॅव्हो-
केट); १९३० साली नागपूर येथे मीठ व
जंगल सत्याग्रहात भाग घेतला; पिकेटिंग
केले; त्यावद्दल १ वर्ष ८ महिने येरवडा
व विसापूर जेलमध्ये तुलंगवासात होते;
१९४२ साली चळवळीत भाग घेतला;
त्यावद्दल पकडले जाऊन विजापूर व विनापूर
तुलंगत होते.

पागोडे, बानुदेव मारोतराव (जन्म १९२२),

जन्मगाव सिंदी (तालुका व जिल्हा वर्धा);
शिक्षण सहाव्या इयत्तेपर्यंत; यांनी १९४२ मध्ये
स्वातंत्र्य आंदोलनात भाग घेतल्यामुळे ९
महिन्यांची शिक्षा झाली; शासनाकडून सन्मान-
पत्र मिळाले आहे.

पाजतकर, आनंदराव बकाराम (जन्म १९११),

जन्मगाव रमुलाबाद (तालुका आर्वी, जिल्हा
वर्धा); शिक्षण नवव्या इयत्तेपर्यंत; स्वातंत्र्य-
लढ्यात यांनी भाग घेतला; शासनाकडून
यांना सन्मानपत्र मिळाले आहे.

पाटमासे, बकाराम सदाशिव (जन्म १८९८,
मृत्यु १९४८),

जन्मगाव काचनूर (तालुका आर्वी, जिल्हा
वर्धा); शिक्षण चौथ्या इयत्तेपर्यंत; १९३०
साली चळवळीत भाग घेतल्यावद्दल यांना
नागपूर सेंट्रल जेलमध्ये ६ महिने सक्कतजुरीची
शिक्षा व ५० रुपये दंड झाला; सरकारने
२५० रुपये अनुदान दिले.

पाटील, अडकोबा सीताराम (जन्म १८९२, मृत्यू १९५७),

जन्मगाव वर्धा (तालुका व जिल्हा वर्धा); शिक्षण मराठी चौथ्या इयत्तेपर्यंत; यांनी १९२१-१९३० व १९३२ मधील स्वातंत्र्य चळवळीत भाग घेतला, त्यावद्दल १९३०-३२ मध्ये अनुक्रमे ६ व ९ महिने सश्रम कारावासाची शिक्षा देण्यात आली; महाराष्ट्र शासनाकडून यांना सन्मानपत्र देण्यात आले.

पाटील, उत्तमराव विठोबा (जन्म १९२१),

जन्मगाव बोदेगाव (तालुका दारुवा, जिल्हा यवतमाळ); शिक्षण शालान्त परीक्षेपर्यंत; १९४२ सालच्या 'चले जाव' चळवळीत भाग घेतला, त्यावद्दल यांना १॥ महिना स्थानवद्ध केले होते.

पाटील, ओंकार जयाराम (जन्म १९०९),

जन्मगाव गाडेगाव (तालुका जळगाव, जिल्हा बुलढाणा); शिक्षण मराठी चौथीपर्यंत; सन १९३२ साली यांना पकडून ६ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा दिली; शासनाने २५० रुपये अनुदान, सन्मानपत्र, शिक्षण सवलत, ताम्रपट दिले.

पाटील, गुलाबराव सीतारामजी (जन्म १९०८),

जन्मगाव वरुड (कुलट) (तालुका दर्यापूर, जिल्हा अमरावती); शिक्षण मॅट्रिकपर्यंत; १९३० साली जंगल सत्याग्रहात ६ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा भोगली; १९४२ मध्ये भूमिगत राहून काम करीत; यांना शासनाकडून सन्मानपत्र, ताम्रपट व २०० रुपये मानधन मिळत आहे.

पाटील, जगदेवराव तुकाराम (जन्म १९००, मृत्यू १९३९),

जन्मगाव बुर्दी (तालुका मलकापूर, जिल्हा बुलढाणा); शिक्षण सहावीपर्यंत; १९३२ मध्ये ६ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा झाली होती; शाळेत पंचम जॉर्ज व महाराणी यांचा प्रार्थनेनंतर जयजयकार करण्याला नकार दिला म्हणून यांना शाळेतून काढून टाकले होते; कोकोरी कटात सामील होते; १९३२ साली यांचा चैतन्य मेळा गाजला होता; शेगावच्या जाहीर सभेत पकडून यांना ६ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा झाली; १९३९ मध्ये रस्त्याने परत जात असता पूर्व नियोजित हल्ला करून त्यांना ठार मारण्यात आले; शासनातर्फे मरणोत्तर सन्मानपत्र देण्यात आले.

पाटील, त्र्यंबक खुशाल

जन्मगाव मूर्ती (तालुका मलकापूर, जिल्हा बुलढाणा); शिक्षण सातवीपर्यंत; स्वातंत्र्यलढ्यात यांनी १९३७ साली भाग घेतला; जनजागृती केली व चळवळीत सहभागी झाले; शासनाकडून यांना सन्मानपत्र मिळाले आहे.

पाटील, तुकाराम बाबूराव (जन्म १९१०),

जन्मगाव नागपूर (तालुका व जिल्हा नागपूर); शिक्षण चौथ्या इयत्तेपर्यंत; वेळोवेळी स्वातंत्र्य चळवळीत भाग घेतला; शासनाकडून सन्मानपत्र मिळाले.

पाटील, देवराव ऊर्फ रामभाऊ आत्माराम ठाकरे

जन्मगाव नांदगाव (तालुका मोर्शी, जिल्हा अमरावती); शिक्षण प्राथमिक; स्वातंत्र्यलढ्यात सरकारी कागदपत्रे फाडली, प्रचार कार्य केले; जनजागृती केली; परदेशी मालावर पिकेटिंग केले; शासनाकडून यांना सन्मानपत्र मिळाले आहे.

पाटील, नामदेव तुकाराम (जन्म १९०८),

मूळगाव नायगाव (तालुका मलकापूर, जिल्हा बुलढाणा); शिक्षण मॅट्रिक; स्वातंत्र्य चळवळीत जंगल, मीठ व वैयक्तिक सत्याग्रहात यांनी भाग घेतला तेव्हा ३ महिने जेलमध्ये काढावे लागले.

पाटील, पंढरीनाथ सीताराम (जन्म १९०३),

जन्मगाव आंबोडा (तालुका खामगाव, जिल्हा बुलढाणा); शिक्षण आठव्या इयत्तेपर्यंत; नागपूर कायदे मंडळाचे सभासद, राज्यसभेचे सभासद होते; सन १९४०-४१ आणि ४२ मध्ये वारंवार कायदेभंग करून तुरुंगात गेले, काही आठवडे स्थानवद्ध होते.

पाटील, पत्तु वाना (जन्म १९१६),

जन्मगाव मोहाडी (तालुका व जिल्हा भंडारा); शिक्षण मराठी चौथ्या इयत्तेपर्यंत; १९४२ मध्ये तुमसर येथे शहीदांच्या प्रेतयात्रेसाठी जाणाऱ्या सैनिकाला मु. मोहाडी येथे थोपवून धरणाऱ्या यांचा भाग होता, यावरून यांना पकडण्यात येऊन भंडारा जेलमध्ये ६ महिने स्थानवद्ध करून ठेवण्यात आले होते; पुढे खटला झाला व १ वर्ष सक्तमजुरीची शिक्षा झाली त्यावेळी ते भंडारा व रायपूर जेलमध्ये होते; शासनाकडून यांना सन्मानपत्र व शैक्षणिक सवलत मिळाली आहे.

पाटील, बबन तानकु (जन्म १९२२),
जन्मगाव कुंद्री (तालुका चिखली, जिल्हा बुलढाणा); शिक्षण मराठी चौथ्या इयत्तेपर्यंत; १९४२ सालच्या चळवळीत बुलेटिन्स विकत असताना यांना २ वर्षे सक्तमजुरीची शिक्षा झाली; शासनाकडून सन्मानपत्र व ५०० रुपये अनुदान मिळाले आहे.

पाटील, मधुकर तुळशीराम (जन्म १९१४),

जन्मगाव पाश्र्चोट (तालुका अचलपूर, जिल्हा अमरावती); शिक्षण मराठी माध्यमिक; यांनी १९४२ मध्ये सभावंदीचा हुकूम मोडला व जाहीर सभेत भाषण केले, दुसरे दिवशी प्रभात फेरी काढून नंतर जाहीर सभा घेतली व पोस्टावरील सत्याग्रहाची घेपणा केली; यांना पकडून १ वर्ष ६ महिने शिक्षा दिली गेली ती एकदम भोगावयाची होती; यांना ताम्रपट, सन्मानपत्र मिळाले व २०० रुपये मासिक मानधन आमरण मिळाले आहे.

पाटील, रामचंद्र दौलत (जन्म १९००),

मूळगाव अंजी (तालुका व जिल्हा वर्धा); शिक्षण इंग्रजी चौथ्या इयत्तेपर्यंत; १९४२ च्या 'चले जाव' च्या चळवळीत भाग घेतला, त्यावद्दल सहा महिने त्यांना स्थानबद्ध केले होते.

पाटील, रामचंद्र सूर्यभान (जन्म १९०७),

मूळगाव उमरी (तालुका व जिल्हा अकोला); शिक्षण मराठी आठव्या इयत्तेपर्यंत; १९३० च्या कायदेभंगाच्या चळवळीत भाग घेतला त्यावद्दल सहा महिने व १९४२ च्या 'चले जाव' च्या चळवळीत भाग घेतला त्यावद्दल यांना आठ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा झाली.

पाटील, रामभाऊ पूर्णाजी (जन्म १९०८),

मूळगाव जवळा ब्रुद्रुक (तालुका खामगाव, जिल्हा बुलढाणा); शिक्षण मॅट्रिक; अकोल्याच्या धारासना मीठ सत्याग्रहाच्या तुकडीत हे होते, यांना त्यावेळी ६ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा झाली; हे बुलेटिन्स काढीत म्हणून यांना पकडून देण्यासाठी सरकारने १० हजार रुपयांचे वक्षीस लावले होते; शासनाकडून सन्मानपत्र देण्यात आले.

पाटील, वामनराव अर्जुनजी (जन्म १९२२),

जन्मगाव इचा (तालुका मंगरुळपीर, जिल्हा अकोला); शिक्षण मराठी माध्यमिक; १९४१

मध्ये वैयक्तिक सत्याग्रहात भाग घेतला; १९४२ मध्ये पोस्ट कचेऱ्यांना आगी लावल्याच्या आरोपाखाली अटक झाली; अकोला तुरुंगात ७ महिने स्थानबद्ध करून ठेवले होते, परंतु पुरावा न मिळाल्याने सुटले; सन्मानपत्र व २५० रुपये मानधन मिळाले आहे.

पाटील (तेली), सीताराम भगवान (जन्म १९१७),

जन्मगाव सावनेर (तालुका सावनेर, जिल्हा नागपूर); शिक्षण सहाव्या इयत्तेपर्यंत; १९४२ च्या स्वातंत्र्यलढ्यात यांनी प्रभात फेरी काढली; सावनेर येथे भाषण करीत असताना यांना अटक होऊन नागपूर सेंट्रल जेलमध्ये पाठविले, ८ महिने स्थानबद्ध करून ठेवले होते; शासनाकडून एकवार २५० रुपये मानधन मिळाले.

पाठक, पांडुरंग अंबादास (जन्म १९१०),

जन्मगाव वेलोरा (तालुका आर्वी, जिल्हा वर्धा); शिक्षण चौथ्या इयत्तेपर्यंत; स्वतः जंगल सत्याग्रह केला, त्यावद्दल ६ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा झाली होती; १९३३ मध्ये प्रभात फेरीमुळे यांना ४ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा झाली होती; सन्मानपत्र व ताम्रपट मिळाले आहे, आर्थिक सहाय्यही मिळाले आहे.

पाठक, महादेव मल्लूजी (जन्म १९०७, मृत्यू १९५१),

जन्मगाव चिंचोली (तालुका दर्यापूर, जिल्हा अमरावती); शिक्षण वैद्यकीय; यांनी १९३२ साली दारु पिकेटिंगमध्ये भाग घेतला, त्यावद्दल २ वर्षे सक्तमजुरीची शिक्षा झाली.

पाठक, वेणूताई रघुनाथ (जन्म १९०४),

जन्मगाव मोझरी (तालुका चांदूर, जिल्हा अमरावती); शिक्षण मराठी प्राथमिक; १९३० मध्ये यांनी मोझरी येथे जंगल सत्याग्रहात भाग घेतला; १९३२ मध्ये भंडारा येथे पिकेटिंगमध्ये भाग घेतला, त्यावद्दल यांना ६ महिने कारावासाची शिक्षा देण्यात आली, यांना नागपूर येथील तुरुंगात ठेवण्यात आले.

पाठक, हिरालाल देवराव (जन्म १९१५),

जन्मगाव वेंवळा (तालुका मुर्तिजापूर, जिल्हा अकोला); शिक्षण माध्यमिक; १९४२ सालच्या चळवळीत यांना ८ महिने व ४ महिने सश्रम

कारावासाची शिक्षा देण्यात आली होती; शासनाकडून यांना सन्मानपत्र मिळाले आहे.

पातुरकर, केशव राजाराम (जन्म १९२१),

जन्मगाव शेंदुरजनाघाट (तालुका मोर्शी, जिल्हा अमरावती); शिक्षण मराठी चौथ्या इयत्तेपर्यंत; १९४२ साली झेंडा घेऊन प्रभात फेऱ्या काढणे, पटवान्याचे दप्तर जाळणे, पोलीस स्टेशन जाळणे वगैरे विध्वंसक कार्यात भाग घेतल्याबद्दल अटक होऊन २११ वर्षांची सक्तमजुरीची शिक्षा झाली; अपिलात १० महिन्यांनी सुटले; शासनाकडून आर्थिक सहाय्य, सन्मानपत्र व शिक्षण सवलत मिळते.

पातुरकर, ना. व्यं. (जन्म १८९८),

जन्मगाव नागपूर (तालुका व जिल्हा नागपूर); शिक्षण मेडिकल, लोकमान्य टिळकांचे अध्यक्षते-खाली भरलेल्या परिषदेत स्वयंसेवक, दारू पिकेटिंग, परदेशी कापडांची होळी वगैरे कार्य-क्रमात भाग; १९३० साली मीठ व जंगल सत्या-ग्रहात भाग घेतला, त्याबद्दल १११ वर्षे सक्तमजुरी व २५० रुपये दंड, दंड न भरल्यास ४ महिने जास्त शिक्षा; अशी शिक्षा झाली; प्रत्यक्षात ६ महिने शिक्षा भोगून सुटले; शासनाकडून स्वातंत्र्य सैनिक निवृत्तिवेतन मिळते.

पानघटे, लटारी माधव (जन्म १९१९),

जन्मगाव वोडी (तालुका वणी, जिल्हा यवत-माळ); शिक्षण सातव्या इयत्तेपर्यंत; १९४० मध्ये प्रचार कार्य केले; वैयक्तिक सत्याग्रहाची घोषणा केली; अटक होऊन सागर जेलमध्ये होते; १९४२ साली चले जावच्या चळवळीत भाग घेतल्याबद्दल ६ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा झाली; शासना-कडून सन्मानपत्र मिळाले.

पानट्टे, संभाजी बुघाजी (जन्म १९१५),

जन्मगाव गुंज (तालुका पुसद, जिल्हा यवत-माळ); शिक्षण मराठी चौथ्या इयत्तेपर्यंत; यांनी १९४२ मध्ये 'चले जाव' च्या चळवळीत भाग घेतला; फॉरेस्ट गार्ड या नोकरीचा राजीनामा देऊन चळवळीचे कार्य केले; प्रचार केला, त्याबद्दल अटक होऊन यांना १ वर्ष सश्रम कारावासाची शिक्षा झाली; महाराष्ट्र शासना-कडून यांना सन्मानपत्र व केंद्र शासनामार्फत तांत्रपट देण्यात आला आहे.

पानट्टे, शाम केशव

हैद्राबादच्या स्वातंत्र्यलढ्यात यांनी १९४७ साली भाग घेतला; १९४७ मध्ये यांनी जंगल सत्याग्रह मौजे कांडली येथे दिपाजी पाटलांचे नेतृत्वाखाली केला; १९४८ रोजी १६ सैनिकांसह नाका जाळला; पोस्ट ऑफिस जाळले.

पानबुडे, चंपनराव जयरामजी (जन्म १९०५),

जन्मगाव वायगाव निपाणी (तालुका व जिल्हा वर्धा); शिक्षण सातव्या इयत्तेपर्यंत; १९२३, ३०, ३२ व ४२ च्या आंदोलनात यांनी भाग घेतला होता; सन १९२३ मध्ये १ महिना ७ दिवस कच्ची कैद; १९३२ मध्ये पिकेटिंग केल्याबद्दल ४ महिने सक्त मजुरीची शिक्षा; १९३० मध्ये जंगल सत्याग्रहाबाबत ७ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा व ३० रु. दंड अशी शिक्षा यांनी भोगली आहे; शासनाकडून शिक्षण सवलत, पेंशन, मिळते.

पाने, दगडुजी रामचंद्र (जन्म १९०८),

(तालुका व जिल्हा नागपूर); शिक्षण मराठी प्राथमिक; १९३२ मध्ये विदेशी कापडाची होळी, झेंडा सत्याग्रह याबद्दल यांना ७ महिने सक्त-मजुरीची शिक्षा झाली; व जंगल सत्याग्रह केल्या-बद्दल ८ महिने शिक्षा भोगावी लागली; यांना सन्मानपत्र मिळाले आहे.

पारधी, गंगाराम मोतीराम

जन्मगाव रामटेक (तालुका रामटेक, जिल्हा नागपूर); शिक्षण मराठी पहिल्या इयत्तेपर्यंत; १९३० पासून सविनय कायदेभंग व वानरसेनेत हे दाखल झाले; १९४२ मध्ये रामटेक येथे तहनील कचेरीवरील युनियन जॅक खाली उतरविला व तिरंगी ध्वज फडकविला, ३ स्वातंत्र्य सैनिकांना सोडविले, सरकारी मालमत्ता जाळल्या, त्यात यांना अटक झाली, १५ दिवसांनंतर सुटका झाली, ४/५ महिने भूमिगत झाले; १९४३ मध्ये यांना अटक झाली व खटला होऊन ६ महिने सक्त-मजुरीची शिक्षा झाली; शासनाकडून यांना एकावर २५० रु. आर्थिक मदत, सन्मानपत्र व व मुलांना शैक्षणिक सवलत मिळते.

पारधी, शामराव वाबाजी (जन्म १९२१),

जन्मगाव गोंदिया (तालुका गोंदिया, जिल्हा भंडारा); शिक्षण मॅट्रिकपर्यंत; गोंदिया पोलीस स्टेशनवर विद्यार्थ्यांचा मोर्चा १९४२ मध्ये गेला त्यात हे होते, त्याबद्दल अटक होऊन काही दिवस नजरकैद होते; सरकारने सन्मानपत्र दिले आहे.

पारधी, सुकोबाजी विठोबाजी

जन्मगाव घेरली (तालुका व जिल्हा भंडारा); शिक्षण प्रौढ साक्षर; १९३० मध्ये जंगल सत्याग्रहात भाग घेतला होता; १९४२ मध्ये भारत संरक्षण कायद्यान्वये यांना पकडण्यात आले; ३ महिने अटकत ठेवले, ६ महिने सश्रम कारावासाची शिक्षा झाली.

पारसकर, भिकाजी विठ्ठल (जन्म १९१०),

जन्मगाव वडाळी (तालुका मलकापूर, जिल्हा बुलडाणा); शिक्षण इंग्रजी प्राथमिक व मराठी माध्यमिक; महार खंड येथील जंगल सत्याग्रहात यांना १२५ रु. दंडाची शिक्षा झाली.

पालकर, विठ्ठल सिंगराजी

जन्मगाव तन्हाळा (तालुका भंगदळपीर, जिल्हा अकोला); यांनी १९३२ मध्ये स्वातंत्र्य चळवळीत भाग घेतला, त्यावद्दल यांना ६ महिने कारावासाची शिक्षा देण्यात आली.

पालीवाल, जसराम तुलसीराम (जन्म १९२०),

जन्मगाव आर्वी (तालुका आर्वी, जिल्हा वर्धा); शिक्षण माध्यमिक; यांना १९४२ साली चले जाव यांना लनात भाग घेतल्यावद्दल २ वर्ष सश्रम काम झाला; शासनाकडून ताम्रपट व पार मानपत्र मिळाले.

पावसे, श्रावण अंतुजी (जन्म १९१८),

जन्मगाव वेला (तालुका उमरेड, जिल्हा नागपूर); शिक्षण मराठी सातवी पर्यंत; १९४२ च्या लढ्यात यांनी भाग घेतल्यामुळे यांना अटक होऊन १११ वर्षे सक्तमजुरीची शिक्षा झाली.

पाशीमकर, दत्तात्रय प्रल्हाद (जन्म १८९८),

शिक्षण माध्यमिक; स्वातंत्र्यलढ्यात १९३२ मध्ये दारू पिकेटिंगमध्ये भाग घेतला, त्यावद्दल ६ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा झाली; १९३३ साली वैयक्तिक सत्याग्रहात भाग घेतल्यावद्दल ६ महिन्यांची सक्तमजुरीची शिक्षा झाली; १९४२ साली भारत छोडो आंदोलनात भाग घेतला, त्यावद्दल १ महिना शिक्षा झाली; राष्ट्रपती यांचे हस्ते रु. ५०० अनुदान मिळाले आहे.

पासफुलबार, गुलाबराव मुरलीधर

जन्मगाव हिंगणघाट (तालुका हिंगणघाट, जिल्हा वर्धा); शिक्षण मराठी चौवी पास; यांना

१९३२ साली पिकेटिंग वावत हिंगणघाट येथे पकडून ६ महिने सक्त मजुरीची शिक्षा झाली, ती अमरावती जेलमध्ये भोगली; यांना २५० रुपये अनुदान, ५० रुपये मासिक मानधन, सन्मानपत्र व ताम्रपट मिळाले आहे.

पांचाळ, पंकूजी रामाजी (जन्म १९०४),

जन्मगाव मोदा (तालुका रामटेक, जिल्हा नागपूर); शिक्षण प्राथमिक; १९३० च्या चळवळीत दारू निरोधने केली, त्यावद्दल सहा महिने सक्तमजुरीची शिक्षा भोगावी लागली; यांना २०० रुपये अनुदान व ५० रुपये दरमहा मानधन मिळते.

पांगरे, सुखदेव भिकाजी (जन्म १९२०),

जन्मगाव पारस (तालुका वाळपूर, जिल्हा अकोला); शिक्षण मराठी तिसऱ्या इयत्तेपर्यंत; यांनी १९४२ सालच्या 'चले जाव' च्या चळवळीत भाग घेतल्यावद्दल यांना ६ महिने सश्रम कारावासाची शिक्षा देण्यात आली; शासनाकडून यांना सन्मानपत्र देण्यात आले आहे.

पांडुजी, पांचपवार भगवान (जन्म १९०४),

जन्मगाव जोनपळ (तालुका मेहेर, जिल्हा बुलडाणा); शिक्षण तिसरीपर्यंत; १९३० साली जंगल सत्याग्रहात यांना ६ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा व २०० रुपये दंड झाला, दंड वसूल केला गेला; यांना शासनाने सन्मानपत्र दिले आहे.

पांडे, कृष्णराव तथा भाऊराव गोपाळराव, (जन्म १९०३, मृत्यू १९२५),

जन्मगाव कापूस तळणी (तालुका दर्यापूर, जिल्हा अमरावती), शिक्षण नवव्या इयत्तेपर्यंत; असहकाराच्या चळवळीत कापूस तळणी येथे विदेशी कपड्यांची होळी व चरखा, सूत-कताई व ग्रामोद्योग यांचा खेड्यापाड्यात प्रचार; दर्यापूर काँग्रेस कमिटीचे अध्यक्ष; 'काकोनाडा' काँग्रेस अधिवेशनाला प्रतिनिधी म्हणून हजर; १९२३ साली नागपूर येथे 'झंडा' सत्याग्रहात भाग घेतल्यामुळे अटक व ६ महिन्यांची सक्तमजुरीची शिक्षा झाली.

पांडे, पुरुषोत्तम पदमजी (जन्म १९१०),

जन्मगाव गींगला (जिल्हा उदयपूर); वास्तव्य वर्धा; शिक्षण प्राथमिक; वर्धा कचेरीवर झेंडा

फडकविण्याच्या कार्यक्रमांत भाग घेतला; १९३०-३२ मधील असहकार चळवळीत यांनी भाग घेतला; स्वातंत्र्य समराच्या काळात ते कांही काळ भूमिगत होते; यांनी साडेचार महिन्यांची सजा भोगली; सन्मानपत्र मिळाले.

पांडे, भीमराव त्र्यंबकराव (जन्म १९१५),
जन्मगाव भंडारज बु. (तालुका वाळापूर, जिल्हा अकोला); शिक्षण मॅट्रिक; १९४० साली क्रांती कार्यासाठी बॉम्ब तयार करणे, संघटना दृढ करणे वगैरे कार्याबद्दल हे १ वर्षे जेलमध्ये होते.

पांडे, शंकर प्रल्हाद (जन्म १९१६),
जन्मगाव वन्हा (तालुका चांदूर; जिल्हा अमरावती); शिक्षण मॅट्रिक; ट्रेडिंग; यांना महात्मा गांधी जयंतीची तयारी करीत असताना १९४२ रोजी मुक्काम दुर्ग, जिल्ह्यातील बेमेतरा गावी पकडले, यांना १८ महिन्यांची सक्तमजुरीची शिक्षा देण्यात आली; रायपूर कारागृहात यांनी ही शिक्षा भोगली; शासनाकडून सन्मानपत्र व शिक्षण सवलत मिळाली.

पांडे, सत्यवती सुरखदिन (जन्म १९०४),
मूळगाव हिणगघाट (तालुका हिणगघाट, जिल्हा वर्धा); शिक्षण मराठी चौथ्या इयत्तेपर्यंत; १९३२ च्या सत्याग्रहाच्या चळवळीत भाग घेतला, त्याबद्दल त्यांना चार महिने सक्तमजुरीची शिक्षा झाली.

पांडे, सदाशिव गणपत (जन्म १८९६),
जन्मगाव रामटेक (तालुका रामटेक, जिल्हा नागपूर); यांनी १९४२ च्या आंदोलनात तहसील कचेरीवर तिरंगी झेंडा लावला. सरकारी कचेऱ्या जाळल्या; दारू गुप्त्याचा साठा नष्ट केला; अशा तऱ्हेच्या विध्वंसक कार्यात भाग घेतल्याबद्दल ४ वर्षे सक्तमजुरीची शिक्षा झाली; शासनाकडून आर्थिक सहाय्य, सन्मानपत्र व निवृत्ति वेतन मिळते.

पांढरकर, रामचंद्र कृष्ण (जन्म १९१५),
मूळगाव सेलुकाटे (तालुका व जिल्हा वर्धा); शिक्षण मराठी चौथ्या इयत्तेपर्यंत; १९४४ कलम मोडल्याने १९४२ मध्ये यांना पकडण्यात आले; ३ महिन्यांची सक्तमजुरीची शिक्षा झाली; शासनाकडून सन्मानपत्र व २५० रुपये मानधन मिळाले.

पांढरा, रामचंद्र कृष्ण (जन्म १९१५),
मूळगाव सेलु (तालुका व जिल्हा वर्धा); स्वातंत्र्य आंदोलनात भाग घेतल्याने यांना ९ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा झाली होती.

पांढरे, गंगाधर उद्धवराव (जन्म १९१५),
जन्मगाव भांदक (भद्रावती) (तालुका वरोरा, जिल्हा चंद्रपूर); शिक्षण मॅट्रिक; स्वातंत्र्य आंदोलनात यांनी भूमिगत कार्य केले.

पिचलकर, रमेशचंद्र धनराज (जन्म १९००),
जन्मगाव वर्धा (तालुका व जिल्हा वर्धा); शिक्षण प्राथमिक; १९३० साली चळवळीत भाग घेतला; परदेशी कापड निरोधन केले, वंदेमातरम् गीत म्हटले, बुलेटिन्स वाटली, त्याबद्दल पकडले जाऊन ६ महिन्यांची सक्तमजुरीची शिक्षा नागपूर जेलमध्ये भोगली.

पिंजरकर, शांति नाथजी
जन्मगाव शेदूरजनाघाट (तालुका मोर्शी, जिल्हा अमरावती); १९२३ मध्ये सशस्त्र सत्याग्रहात भाग घेतला; १९३० साली जंगल सत्याग्रह, दारू पिकेटिंग, खेडोपाडी प्रचार कार्य केले; १९४२ साली सत्याग्रहात भाग घेतला.

पिलुपांडे, कवड्या गोमा कोळी (जन्म १९१२),
जन्मगाव नागपूर (तालुका व जिल्हा नागपूर); १९४२ च्या लढ्यात यांनी सक्रिय भाग घेतला; १९४२ मध्ये यांना ६ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा झाली; शासनाकडून एकवार २५० रुपये आर्थिक मानधन, सन्मानपत्र व मुलांना शैक्षणिक सवलती मिळतात.

पिल्ले, डॉ. टी. बाळकृष्ण (जन्म १९१२),
जन्मगाव जवळपूर (मध्य प्रदेश); वास्तव्य नागपूर; शिक्षण वैद्यकीय एल्. एम्. पी.; १९३३ साली इंदूर टेराॅरिस्ट केसमध्ये यांना तीन वर्षे सक्तमजुरीची व १०० रुपये दंडाची सजा भोगावी लागली; यांना सन्मानपत्र मिळाले.

पिसन, दशरथजी दाजीबाजी (जन्म १८९०,
मृत्यू १९४५),

मूळगाव रामटेक (तालुका रामटेक, जिल्हा नागपूर); १९४२ मध्ये रामटेकच्या दंगलीत हे पकडले गेले त्यावेळी ५ वर्षांची सक्तमजुरीची शिक्षा झाली होती.

पिसाळ, घोंडू नाना (जन्म १९०३, मृत्यू १९४७),
जन्मगाव खांडवा (तालुका मलकापूर, जिल्हा
बुलढाणा); शिक्षण मॅट्रिकपर्यंत; १९४१ साली
जनजागृती व सत्याग्रह केल्याबद्दल ३ महिने
सश्रम कारावास; १९४२ मध्ये चले जाव
आंदोलनात भाग घेतल्याबद्दल १० महिने,
१० दिवस सश्रम कारावास.

पिसाळकर, कवडूजी मारोतरावजी (जन्म
१९२०),

मूळगाव-पिपळगाव (तालुका व जिल्हा यवत-
माळ); शिक्षण मॅट्रिकपर्यंत; १९४२ सालच्या
चले जावच्या चळवळीत प्रभात फेरी काढणे,
इंग्रजां विरोधी बुलेटिन्स काढणे वगैरे कार्य केले;
त्याबद्दल यांना पकडून सोडण्यात आले.

पिसूडे, अण्णाजी भाऊजी (जन्म १९२२),
जन्मगाव सेलुकाटे (तालुका व जिल्हा वर्धा);
शिक्षण मराठी सातव्या इयत्तेपर्यंत; १९४२ मध्ये
१४४ कलम मोडल्याने यांना शिक्षा झाली, हे वर्धा
व चंद्रपूर तुरुंगाना होते; शासनाकडून सन्मान-
पत्र व २५० रुपये अनुदान मिळाले.

पिसे, तुकाराम नारायण (जन्म १९०५),
जन्मगाव मोहाडी (तालुका व जिल्हा भंडारा);
१९४२ सालच्या चळवळीत रस्ता बंद करण्याच्या
कामी इतरांवरोबर यांना पकडून ६ महिने कच्च्या
कैदेत ठेऊन खटला भरला, त्यांना १ वर्ष सक्त-
मजुरीची शिक्षा झाली, ती यांनी भंडारा व रायपूर
जेलमध्ये भोगली; शासनाकडून यांना सन्मानपत्र,
ताम्रपट, शैक्षणिक सवलत व २०० रुपये मानधन
मिळाले आहे.

पिस्तुलवार, विस्तारी विजप्पा

जन्मगाव आरमोरी, (तालुका गडचिरोली, जिल्हा
चंद्रपूर); शिक्षण माध्यमिक; भारत छोडो या
महात्माजींच्या चळवळीत बुलेटिन्स पदयात्रेनी
प्रचार, मर्मभेदी व्याख्याने हे देत, त्याबद्दल १९४२
मध्ये पकडले जाऊन स्थानबद्ध केले गेले. यांच्यावर
खटला झाला, त्यात यांना दीड वर्ष सक्तमजुरीची
शिक्षा झाली; आणि चंद्रपूर जेलमध्ये ठेवले;
'रयतनाक छोकरा' म्हणून दुसरा खटला भरला
गेल्या, त्यात दीड वर्षांची शिक्षा झाली; ८ महिने
९ दिवस शिक्षा भोगल्यानंतर यांना सोडून देण्यात
आले; सन्मानपत्र मिळाले आहे.

पिंजारकर, सदानंद शांतीलाल (जन्म १९२२),
जन्मगाव शेंदूरजनाघाट (तालुका मोशी, जिल्हा
अमरावती); शिक्षण मराठी माध्यमिक; स्वातंत्र्य
चळवळीत भाग घेतल्याबद्दल अटक झाली व १
वर्षाची शिक्षा झाली; यांना सन्मानपत्र मिळाले
आहे.

पिंजारी, शेरमहंमद गुलमहंमद

जन्मगाव वर्धा (तालुका व जिल्हा वर्धा); शिक्षण
मराठी तिसरीपर्यंत; स्वातंत्र्य लढ्यात १९३२ चे
क्रांतिकारक आंदोलनात भाग घेतल्यामुळे पकडले
गेले व त्याबद्दल १ वर्ष जेलमध्ये होते व त्यानंतर
२ वर्षे सक्तमजुरीची शिक्षा झाली; शासनाकडून
यांना २५० रुपये पेन्शन, सन्मानपत्र व ताम्रपट
मिळाले.

पिंपरकर, गणेश मारुड (जन्म १८९८),

जन्मगाव परतवाडा (तालुका अचलपूर, जिल्हा
अमरावती); शिक्षण होमिओपॅथिक; १९३०
साली जंगल सत्याग्रहात व्याख्याने देऊन जन
जागृती केली; त्याबद्दल १ वर्ष सक्तमजुरीची
शिक्षा झाली; शासनाकडून स्वातंत्र्य सैनिक
निवृत्तीवेतन मिळते.

पिंपळपुरे, रामचंद्र गणपत

जन्मगाव तारणा (तालुका उमरेड, जिल्हा
नागपूर); शिक्षण इंग्रजी चौथीपर्यंत; १९२६
ते १९३० पर्यंत विद्यार्थी स्वयंसेवक या नात्याने
खादी विक्री, शिवीर व प्रचार कार्य, दारू पिकेटिंग,
बुलेटिन्स वाटणे, सायमन कमिशनवर वहिष्कार,
इत्यादि कार्य केले; १९३० मध्ये ६ महिने सक्त-
मजुरीची शिक्षा झाली; शासनाकडून एकवार
२५० रुपये आर्थिक सहाय्य व सन्मानपत्र मिळाले
आहे व मुलांना शैक्षणिक सवलती मिळतात.

पुखाल, बापूसिंग फत्तेसिंग (जन्म १९१४),

जन्मगाव इटगाव (तालुका रामटेक, जिल्हा
नागपूर); शिक्षण इंटर आर्ट्स; १९३२ साली
यांनी जंगल सत्याग्रहात भाग घेतला; दारू
निरोधन केले; १९३८ साली हैद्राबाद मुक्ति
संग्रामात भाग घेतला; त्याबद्दल ६ महिने सक्त-
मजुरीची शिक्षा झाली; गुलबर्गा मध्यवर्ती
तुरुंगात ते होते; शासनाकडून यांना सन्मानपत्र
देण्यात आले.

पुज, जवाहरलाल दौलतराम

जन्मगाव वडेगाव (तालुका गोंदिया, जिल्हा
भंडारा); शिक्षण नववीपर्यंत; १९४२ च्या

‘चले जाव’ च्या चळवळीत यांनी भाग घेतला, त्याबद्दल यांच्यावर खटला भरण्यात येऊन ६ महिने कारावासाची शिक्षा देण्यात आली; यांना भंडारा जेलमध्ये ठेवण्यात आले होते.

पुजारी, भास्कर गोपाळ (जन्म १९०८, मृत्यू १९६४),

जन्मगाव रामटेक (तालुका रामटेक, जिल्हा नागपूर); शिक्षण इयत्ता दहावीपर्यंत; १९४२ च्या ‘चले जाव’ चळवळीत यांनी भाग घेतला; त्यामुळे यांना दोन कलमाखाली २ वर्षे शिक्षा झाली; शासनाकडून यांना सन्मानपत्र, एकवार १,००० रुपये आर्थिक अनुदान व मुलांना शैक्षणिक सवलत मिळते.

पुत्रकरवार, नारायण विठोबा ऊर्फ गोविंदराव (मृत्यू १९५१),

जन्मगाव गोदिया (तालुका गोदिया, जिल्हा भंडारा); शिक्षण मराठी प्राथमिक; १९३० मध्ये यांना ६ महिने व १९४२ च्या ‘चले जाव’ च्या चळवळीत १५ महिने सश्रम कारावासाची शिक्षा झाली; सन्मानपत्र मिळाले आहे.

पुराणिक, मुरलीधर विष्णू ऊर्फ मामा (जन्म १८९८),

जन्मगाव जळंब (तालुका खामगाव, जिल्हा बुलढाणा); शिक्षण मॅट्रिकपर्यंत; स्वातंत्र्य लढ्यात यांनी १९२० साली भाग घेतला; नत्याग्रह केल्यामुळे यांना अटक होऊन १ महिना सक्तमजुरीची शिक्षा झाली; १९३० साली यांना १ वर्ष सक्तमजुरीची शिक्षा झाली; ती यांनी नागपूर व हुशंगावाड येथे भोगली; पुन्हा १९३२ मध्ये ६ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा व १०० रुपये दंड अथवा दीड महिना अधिक शिक्षा दंड न भरता शिक्षा भोगून हे नागपूर, अमरावती जेलमधून सुटले; महाराष्ट्र शासनाकडून यांना एकवार २५० रुपये आर्थिक सहाय्य, सन्मानपत्र मिळाले व केंद्र सरकारकडून दरमहा २०० रुपये पेन्शन मिळते.

पुरी, नामदेव गोविंद (जन्म १९०८),

जन्मगाव साहूर (तालुका आर्वी, जिल्हा वर्धा); शिक्षण चौथ्या इयत्तेपर्यंत; यांनी १९३० सालच्या जंगल सत्याग्रहात भाग घेतल्याबद्दल ४ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा झाली.

व्हीएफ ४८३१-—८

पुरी, फणिद्वानंद नंदलाल (जन्म १९१०),

जन्मगाव दोनीवाडा (तालुका गोंदिया, जिल्हा भंडारा); शिक्षण मॅट्रिकपर्यंत; यांना पिकेटिंग व भाषण केल्याबद्दल ६ महिने सश्रम कारावास झाला.

पुरी, विरेंद्रानंद नंदलाल (मृत्यू १९६५),

जन्मगाव दोनीवाडा (तालुका गोंदिया, जिल्हा भंडारा); शिक्षण इंग्रजी चौथ्या इयत्तेपर्यंत; १९३० साली सत्याग्रह व काँग्रेस कार्य केल्याबद्दल यांना १ वर्ष सश्रम कारावास झाला; शासनाकडून २५० रुपये अनुदान व शैक्षणिक सवलत मिळाली.

पुरोहित, सोहनलाल काळूराम (जन्म १९१४),

जन्मगाव होशंगावाड (मध्य प्रदेश), (वास्तव्य अकोला); शिक्षण इंटर व हिंदी विज्ञान; यांनी १९४१ साली वैयक्तिक सत्याग्रहात भाग घेतला; १९४२ साली भूमिगत कार्य केले; वॉरंट निघाले होते.

पुलकर, बाळकृष्ण नयूजी (जन्म १९१०),

जन्मगाव कळंब (तालुका व जिल्हा यवतमाळ); शिक्षण माध्यमिक; १९३० साली जंगल सत्याग्रहात भाग घेतल्याने ७ दिवस नक्तमजुरी व १० रुपये दंड अशी शिक्षा झाली.

पुसदकर, वापूराव तुकाराम (जन्म १९०५, मृत्यू १९४९),

मूळगाव जवळा (तालुका दारुवा, जिल्हा यवतमाळ); शिक्षण मराठी चौथ्या इयत्तेपर्यंत; यांनी १९३० मध्ये जंगल सत्याग्रहात भाग घेतला; त्याबद्दल यांना ९ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा व १०० रुपये दंड करण्यात आला होता; अकोला जेलमध्ये शिक्षा भोगली.

पुंज, जवाहरलाल दौलतराय

जन्मगाव वडेगाव (तालुका गोंदिया, जिल्हा भंडारा); शिक्षण मराठी नवव्या इयत्तेपर्यंत; यांना १९४२ साली ‘चले जाव’ च्या चळवळीत ६ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा झाली; हे भंडारा जेलमध्ये होते; शासनाकडून आर्थिक सहाय्य मिळाले.

पुंजे, पांडुरंग आबाजी (जन्म १९०२),

जन्मगाव काटोल (तालुका काटोल, जिल्हा नागपूर); शिक्षण आठव्या इयत्तेपर्यंत; यांनी

१९२३ साली मुळशी सत्याग्रहात भाग घेतल्या-
बद्दल ३ महिने नक्तमजुरीची शिक्षा येरवडा
जेलमध्ये भोगली; झेंडा सत्याग्रहात नागपूर
जेलमध्ये १ महिना स्थानबद्ध होते; १९४२ साली
चलेजावच्या चळवळीत २ महिने स्थानबद्ध;
शासनाकडून सन्मानपत्र व आर्थिक सहाय्य मिळाले.

पुंडकर, मुकुंद भोंडुजी (जन्म १९१८),

जन्मगाव सुपलीपार (तालुका गोंदिया, जिल्हा
भंडारा); १९४२ साली झेंडा फडकविताना
पकडले जाऊन यांना चार महिन्यांची शिक्षा
देण्यात आली; शासनाकडून यांना २५० रुपये
अनुदान देण्यात आले.

पुंड, पांडुरंग लक्ष्मण (जन्म १९१९, मृत्यू १९७१),

जन्मगाव सावनेर (तालुका सावनेर, जिल्हा
नागपूर); शिक्षण इंग्रजी चौथ्या इयत्तेपर्यंत;
स्वातंत्र्यलढ्यात यांनी भाग घेतला; शासना-
कडून यांना एकवार २५० रुपये आर्थिक मदत
व शिक्षण सवलत मिळाली.

पेदाम, शिगर दामो (जन्म १९०८),

जन्मगाव पोहरा (तालुका साकोली, जिल्हा
भंडारा); यांनी १९४२ मध्ये आंदोलनात भाग
घेतला होता; त्यावेळी यांना तीन महिन्यांची
कारावासाची सजा झाली होती.

पेदाम, इस्तारी महापू

जन्मगाव पोहरा (तालुका साकोली, जिल्हा
भंडारा); १९३० च्या जंगल सत्याग्रहात, १९३२
मध्ये दाह पिकेटिंग व १९४२ च्या 'चले जाव' या
चळवळीत भाग घेतला; त्याबद्दल यांना २ वर्षांची
कारावासाची शिक्षा देण्यात आली.

पेटकर, महादेव माधव

जन्मगाव सोनेगाव (तालुका व जिल्हा वर्धा);
शिक्षण बी. ए., एल्.एल. बी., यांनी १९२३ मध्ये
नागपूर झेंडा सत्याग्रहात भाग घेतल्यामुळे शिक्षा
झाली; १९३२ च्या कायदेभंगाच्या चळवळीत
भाग घेतला; १९४०-४१ मध्ये व्यक्तिगत सत्या-
ग्रहात भाग घेतला होता; जनजागृतीचे कार्य
केले; शासनाकडून सन्मानपत्र व शिक्षण सवलत
मिळाली.

पेटकर, नामदेव महादेवजी (जन्म १९०७),

जन्मगाव कुमरा (तालुका मंगरुळपीर, जिल्हा
अकोला); १९३० मध्ये सावरगाव बंदीत

गवतावर सत्याग्रह केला त्याबद्दल अटक होऊन २
महिने कारावासाची शिक्षा झाली.

पेंडसे, पुरुषोत्तम दत्तात्रय (जन्म १९०२),

जन्मगाव अमरावती (तालुका व जिल्हा अमरा-
वती); शिक्षण इंटरपर्यंत; भगतसिंग व राजगुरू
यांचेबरोबर आंतिकारी संस्थेचे सभासद; सन
१९३० मध्ये झेंडा सत्याग्रहात भाग घेतल्याबद्दल
यांना १० छड्यांचा भार खावा लागला; जंगल
सत्याग्रहात भाग घेतल्याबद्दल ५ आठवडे शिक्षा
देण्यात आली; शासनाकडून निवृत्ती वेतन व
सन्मानपत्र देण्यात आले.

पेंराते, नयूमजी कोठोराम (जन्म १९०५),

जन्मगाव नागपूर (तालुका व जिल्हा नागपूर);
शिक्षण मराठी प्राथमिक; जनरल अवारी यांच्या
नेतृत्वाखाली सशस्त्र लढ्यात भाग घेतला,
त्याबद्दल १५ दिवस शिक्षा व १० रु. दंड झाला;
झेंडा सत्याग्रहात भाग घेतल्याबद्दल ३ महिने सक्त-
मजुरीची शिक्षा भोगावी लागली; २० रु. दंडा-
बाबत दीड महिना ज्यादा शिक्षा भोगावी लागली;
यांना सन्मानपत्र व २५० रुपये मानधन मिळाले.

पोकळी, देविदास रुखबसाव (जन्म १९१२),

जन्मगाव रोहिणी (तालुका व जिल्हा वर्धा);
शिक्षण आठव्या इयत्तेपर्यंत; यांनी १९३०-३२
च्या चळवळीत, प्रभात फेरी, ग्राम सफाई, जंगल
सत्याग्रह वगैरे कार्यात भाग घेतल्याबद्दल ६
महिने शिक्षा झाली; शासनाकडून सन्मानपत्र
मिळाले.

पोकळे, मारोतराव भिवाजी

जन्मगाव राजुरावाजार (तालुका मोर्शी, जिल्हा
अमरावती); शिक्षण चौथ्या इयत्तेपर्यंत; १९४२
च्या जाळपोळीत भाग घेतला; त्याबद्दल ३ वर्षे
शिक्षा झाली; शासनाकडून सन्मानपत्र मिळाले.

पोटदुखे, सुखदेव मोतिराम

जन्मगाव वाडेगाव (तालुका वाळापूर, जिल्हा
अकोला); शिक्षण मराठी प्राथमिक; १९४२
मध्ये यांनी पोस्टाच्या पेट्या जाळण्याच्या कार्य-
क्रमात भाग घेतला; त्यावेळी यांना ३ वर्षांची
शिक्षा झाली; यांना सन्मानपत्र मिळाले आहे.

पोटफोडे, बळीराम गणेश (जन्म १९०१, मृत्यू
१९४७),

जन्मगाव वाणिम (तालुका वाणिम, जिल्हा
अकोला); १९३२ च्या चळवळीत सरकारविरुद्ध

भाषण केल्याबद्दल अटक होऊन ५ महिने सश्रम कारावासांची शिक्षा झाली.

पोटवार, मारोती मल्लुभी (जन्म १९०५),

जन्मगाव अड्याळ (तालुका व जिल्हा भंडारा); शिक्षण मराठी तिसरीपर्यंत; १९३० मध्ये स्वातंत्र्य आंदोलनात यांनी भाग घेतला होता, कायदेभंगाच्या चळवळीत यांनी दारू पिकेटिंग केले, त्याबद्दल यांना सहा महिने सक्तमजुरीची शिक्षा झाली; शासनाकडून यांना दरमहा ५० रुपये आर्थिक मदत व सन्मानपत्र मिळाले आहे.

पोपट, द्वारकादास मुकुंदजी

जन्मगाव यवतमाळ (तालुका व जिल्हा यवतमाळ); शिक्षण प्राथमिक; १९३१-३२ च्या चळवळीत दारू पिकेटिंग, परदेशी कापड पिकेटिंग केल्याबद्दल ४ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा येरवडा तुरुंगात भोगली; शासनाकडून सन्मानपत्र मिळाले.

पोलकर, विठोबा जागोबा

जन्मगाव पिंपरा (तालुका उमरेड, जिल्हा नागपूर); शिक्षण मराठी चौथ्या इयत्तेपर्यंत; यांनी १९३० साली राष्ट्रीय आंदोलनाचा गावोगावी प्रचार केला व जंगल सत्याग्रहात भाग घेतला त्यामुळे अटक होऊन मारहाण झाली व १ वर्ष ६ महिन्यांची शिक्षा नागपूर जेलमध्ये झाली; १९४२ च्या आंदोलनात भाग घेतला; शासनाकडून सन्मानपत्र व आर्थिक सहाय्य मिळाले.

पोहरे, विश्वनाथ राजाराम (जन्म १९२२);

जन्मगाव उरळ (तालुका वाळापूर, जिल्हा अकोला); शिक्षण माध्यमिक; स्वातंत्र्य आंदोलन काळात १९४२ साली पटवाऱ्यांचे दप्तर जाळण्याच्या कार्यात भाग घेतला; यांना अटक होऊन १८ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा झाली होती; सन्मानपत्र मिळाले आहे.

पोहरे, शामराव सखाराम

जन्मगाव उरळ (तालुका वाळापूर, जिल्हा अकोला); शिक्षण सातव्या इयत्तेपर्यंत; यांनी १९४२ चे आंदोलनात पटवारी रेकॉर्ड जाळले, त्याबद्दल ११ वर्षांची शिक्षा झाली.

पोहोरकार, बापूराव रामजी (मृत्यू १९६३),

जन्मगाव परतोडा (तालुका आर्वी, जिल्हा वर्धा); १९४२ मध्ये यांना पकडून तुरुंगात ठेवण्यात आले,

१ महिन्याने सुटका झाली; शासनाकडून सन्मानपत्र मिळाले.

पौनीकर, गणपतराव पैकू (जन्म १९०३, मृत्यू १९६१);

(तालुका व जिल्हा नागपूर); १९४२ मध्ये ताके जाळण्याच्या आरोपावरून यांना ३ वर्षे सक्तमजुरीची व ३० रुपये दंडाबद्दल २ महिने जादा शिक्षा भोगावी लागली.

फ

फकिरा, अन्वरशा अब्दुलशा (जन्म १९२२),

मूळगाव खापा (तालुका सावनेर, जिल्हा नागपूर); शिक्षण मराठी दुसरीपर्यंत; स्वातंत्र्य आंदोलनात यांनी २ वर्षे सक्तमजुरीची शिक्षा नागपूर व नरसिंगपूर कारागृहांत भोगली; शासनाकडून सन्मानपत्र मिळाले आहे.

फकिरावतद, धीगुजी काटलाम

जन्मगाव देवसरा (तालुका गडचिरोली जिल्हा चंद्रपूर); १९४२ साली 'चले जाव' च्या चळवळीत भाग घेतल्यामुळे यांना शिक्षा झाली व ती चंद्रपूर कारागृहात भोगली.

फटींग, भिकाजी जागो (जन्म १९२२),

जन्मगाव वडोदा (तालुका व जिल्हा नागपूर); जनजागृती केल्यामुळे मारहाण झाली व आर्थिक नुकसान झाले; शासनाकडून सन्मानपत्र व आर्थिक सहाय्य मिळाले.

फडणवीस, बाळकृष्ण ऊर्फ अण्णा रामचंद्र

जन्मगाव कुही (तालुका उमरेड, जिल्हा नागपूर); शिक्षण मराठी सातवीपर्यंत; १९३९ मध्ये किसान सत्याग्रह केला म्हणून यांना ९ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा झाली; १९४२ साली जमावासह यांनी कुही पोलीस स्टेशन, नाकी, रेल्वे स्टेशन जाळली; २ वर्षे सक्तमजुरी व ३० रुपये दंड अशी शिक्षा झाली; शासनाकडून यांना सन्मानपत्र व आर्थिक सहाय्य मिळाले.

फरकाडे, चिंतामण गोविंद (जन्म १९१२, मृत्यू १९४२),

जन्मगाव वाजारगाव (तालुका व जिल्हा नागपूर); शिक्षण ट्रेनिंगपर्यंत; पटवारी रेकॉर्ड जाळले त्याबद्दल अटक होऊन नागपूर जेलमध्ये

असताना वारले ; सरकारकडून १,००० रुपयांचे आर्थिक सहाय्य मिळाले आहे.

फरकाळे, जानराव लक्ष्मण (जन्म १९०१),

जन्मगाव करंजगाव (तालुका अचलपूर, जिल्हा अमरावती) ; शिक्षण मॅट्रिक ; १९४२ मध्ये विद्यार्थ्यांमध्ये देशभक्ती निर्माण करण्याचे कार्य केले व स्वातंत्र्य चळवळीत सक्रिय भाग घेतला ; २ वर्षांची शिक्षा झाली होती परंतु १ वर्षाची भोगली.

फरसोले, जयकुमार नत्थोवा (जन्म १९१९),

जन्मगाव गोहदा (तालुका व जिल्हा वर्धा) ; शिक्षण मॅट्रिक ; यांनी १९४२ मध्ये चले जाव आंदोलन सत्याग्रहात भाग घेतला त्याबद्दल यांना ९ महिने व ४ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा झाली ; जंगल सत्याग्रहातही भाग घेतला होता ; शासनाकडून सन्मानपत्र , मुलांना शिक्षण सवलत व रुपये २५० मानधन मिळाले आहे.

फाटे, रुपराव शामराव (जन्म १९१०),

जन्मगाव सावळापूर (तालुका अचलपूर, जिल्हा अमरावती) ; शिक्षण मराठी प्राथमिक ; १९३० मध्ये जंगल सत्याग्रहात भाग घेतला, त्याबद्दल ६ महिन्यांची सक्तमजुरीची शिक्षा झाली ; ती यांनी अमरावती कारागृहात भोगली ; सन्मानपत्र, तारुपट व २०० रुपये निवृत्तिवेतन मिळाले आहे.

फाळके, नारायण जगदेव

जन्मगाव वाडेगाव (तालुका वाळापूर, जिल्हा अकोला) ; शिक्षण मराठी सहाय्या इयत्तेपर्यंत ; १९४२ साली विद्यार्थीद्वेषेतच ते काँग्रेस चळवळीत पडले ; १९४२ साली डॅंडा मिस्त्रवणुकीत सामील झाल्याने यांना मार वसला ; शासनाने सन्मानपत्र व शिक्षण सवलत दिली आहे.

फाळदे, वामनराव जैराम (जन्म १९०९),

जन्मगाव वाडेगाव (तालुका वाळापूर, जिल्हा अकोला) ; शिक्षण चौथ्या इयत्तेपर्यंत ; यांनी १९३२ मध्ये आंदोलनात भाग घेतला त्याबद्दल ४ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा झाली ; शासनाकडून सन्मानपत्र मिळाले.

फाळे, देवराव पांडुरंग

जन्मगाव वेला (तालुका उमरेड, जिल्हा नागपूर) ; शिक्षण सातव्या इयत्तेपर्यंत ; १९४२

च्या आंदोलनात भाग घेतल्याबद्दल वॉरंट काढून पकडण्यात आले व ३ वर्षे सक्तमजुरीची शिक्षा झाली ; शासनाकडून रुपये २५० आर्थिक सहाय्य मिळाले.

फुलझेले, विजयकांत मुकुंदराव

जन्मगाव नागपूर (तालुका व जिल्हा नागपूर) ; शिक्षण मॅट्रिकपर्यंत ; १९४२ साली चले जावच्या चळवळीत हिंदुस्थानी लाल सेनेतर्फे भाग घेतला व विध्वंसक कार्य केले.

फुलवांधे, गंगाधरराव बापूराव

जन्मगाव पारशिवनी (तालुका रामदेक, जिल्हा नागपूर) ; शिक्षण मॅट्रिक ; १९४२ मध्ये आंदोलनात भाग घेतल्याबद्दल १८ महिने कच्ची कैद भोगली ; सन्मानपत्र मिळाले आहे.

फुले, नीलकंठ रामचंद्र

जन्मगाव नागपूर (तालुका व जिल्हा नागपूर) ; शिक्षण एल्.एल्. बी. ; १९४१ साली सत्यात भरती झाले ; आय. एन्. ए. मध्ये राहिले ; १९४५ मध्ये ब्रह्मदेशात कैद केले गेले ; शासनाकडून सन्मानपत्र मिळाले आहे.

फुसे, महादेव मारोती (जन्म १९१४),

जन्मगाव गुमगाव (तालुका व जिल्हा नागपूर) ; शिक्षण प्राथमिक ; १९४२ मध्ये मोडतोड व सरकारी मालमत्तेची नुकसानी केल्याच्या संशयावरून पकडून १ वर्षांची सक्तमजुरीची शिक्षा झाली ; शासनाकडून २५० रुपये अनुदान व सन्मानपत्र मिळाले आहे.

फेदेवार, पांडुरंग डोमाजी

जन्मगाव नागपूर (तालुका व जिल्हा नागपूर) ; शिक्षण इंग्रजी पहिली इयत्तेपर्यंत ; १९४२ च्या आंदोलनात भाग घेतल्याबद्दल ६ महिन्यांची सक्तमजुरीची शिक्षा झाली ; भंडारा तुरुंगात शिक्षा भोगली.

फोकमारे, तुळशीराम नथ्यूजी (जन्म १९१४),

जन्मगाव राजंदा (तालुका व जिल्हा अकोला) ; शिक्षण मराठी सहाय्या इयत्तेपर्यंत ; स्वातंत्र्य चळवळीत यांनी भूमिगत राहून बुलेटिन्स वाटणे, काँग्रेस प्रचार करणे वगैरे कार्य केले ; भूमिगत कार्यकर्ते म्हणून शासनाकडून सन्मानपत्र मिळाले.

ब

बगळे, संभा विठोबा (जन्म १८९८),

जन्मगाव बेला (तालुका उमरेड, जिल्हा नागपूर); शिक्षण तिसऱ्या इयत्तेपर्यंत; यांना १९३० मध्ये जंगल सत्याग्रहात भाग घेतल्याबद्दल ६ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा झाली.

बघेल, शंकरासिंग गजराजसिंग

जन्मगाव हिंगणघाट (तालुका हिंगणघाट, जिल्हा वर्धा); शिक्षण मराठी चौथ्या इयत्तेपर्यंत; यांनी १९३२ च्या चळवळीत दारू पिकेटिंग केले; पत्रके वाटली; त्याबद्दल पोलिसांकडून मारहाण झाली व ६ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा झाली; शासनाकडून सन्मानपत्र व आर्थिक सहाय्य मिळाले.

बजाज, कमलनयन जमनालाल (जन्म १९१५),

जन्मगाव वर्धा (तालुका व जिल्हा वर्धा); शिक्षण बार-अॅट-लॉ; औद्योगिक कंपन्यांचे पदाधिकारी; १९४८ साली जयपूर काँग्रेस अधिवेशनाच्या वेळी स्वागत समितीचे सभासद; अखिल भारतीय सं. प्रजापरिषदेच्या पार्लमॅटरी बोर्डाचे सभासद; दक्षिणी संस्थानी पार्लमॅटरी बोर्डाचे अध्यक्ष; अखिल भारतीय काँग्रेस कमिटीचे सदस्य; १९५२ पासून १९६२ पर्यंत लोकसभेवर निवड

बजाज, रामेश्वरजी भगवानदास (जन्म १९२१), जन्मगाव वर्धा (तालुका व जिल्हा वर्धा); शिक्षण एल.एल.बी., स्वातंत्र्यलढ्यात तेलंगखेडी वांव केसमध्ये होते; त्यात नागपूरची इस्टेट जप्त झाली; शासनाकडून आर्थिक सहाय्य रु. २५० मिळाले.

बडवाईक, शेषराव आत्माराम

जन्मगाव सावनेर (तालुका व जिल्हा अमरावती); शिक्षण मॅट्रिक; १९४२ मध्ये इंग्रजी शिक्षणावर बहिष्कार व शाळा कॉलेजवर निरोधन केले; खेडोपाडी जाऊन प्रभात फेऱ्या व प्रचार कार्य केले; लोकमत जागृत केले; त्याबद्दल ६ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा यांना झाली; शासनाकडून यांना सन्मानपत्र मिळाले.

बडुकले, नट्यू गणाजी याबलेकर

मूळगाव यावली झहीद (तालुका व जिल्हा अमरावती); शिक्षण मराठी चौथ्या इयत्तेपर्यंत; १९३० मध्ये जंगल सत्याग्रहात भाग घेतला व

१९४२ मध्ये चले जावच्या चळवळीत पोस्ट ऑफिस, पाटलाची कचेरी, फॉरेस्ट गार्ड नाक्यावर सत्याग्रह केला, त्याबद्दल २ वर्षांची कारावासाची शिक्षा देण्यात आली; शासनाकडून आर्थिक सहाय्य मिळाले.

बदरसे, बंडू जयराम (जन्म १९२०, मृत्यू १९५३),

जन्मगाव पारस (तालुका वाळापूर, जिल्हा अकोला); शिक्षण मराठी माध्यमिक; १९४२ मध्ये यांनी सरकारी पटवाऱ्याची दप्तर जळली; यामुळे ९ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा झाली; महाराष्ट्र शासनाकडून रु. २५० अनुदान मिळाले आहे.

बद्विनारायण स्वामी कृष्णस्वामी (जन्म १९०७),

मूळगाव दिग्रस (तालुका पुसद, जिल्हा यवत-माळ); पंजाब विद्यापीठ दिल्ली येथे शिक्षण झाले; सन १९३९ साली यांनी वैयक्तिक सत्याग्रह केला, त्याबद्दल ते १ महिना स्थानबद्ध होते; सन १९४२च्या 'चले जाव' चळवळीत भाग घेतल्याबद्दल ४ महिने सश्रम कारावासाची शिक्षा यांना देण्यात आली.

बनकर, चंद्रमान डोमाजी (जन्म १९२०, मृत्यू १९६७),

जन्मगाव भंडारा (तालुका व जिल्हा भंडारा); शिक्षण मराठी चौथ्या इयत्तेपर्यंत; १९४२ च्या चले जावच्या चळवळीत गोळीवारात जखमी झाले; शासनाकडून आर्थिक सहाय्य व सन्मानपत्र मिळाले.

बनकर, विठ्ठलराव जगोबाजी (जन्म १९०२),

मूळगाव चिमूर (तालुका वरोरा, जिल्हा चंद्रपूर); शिक्षण माध्यमिक ट्रेन्ड; १९४२ मध्ये चिमूर येथे सत्याग्रह केल्याबद्दल यांना पकडले; ३०० रु. दंड वसूल केला; ७ वर्षे सक्तमजुरीची शिक्षा झाली; यांना एक वेळ ७०० रु. अनुदान व सन्मानपत्र मिळाले आहे.

बनारसे, वीरप्रकाश उर्फ बबन विठ्ठल

वास्तव्य अमरावती; (तालुका व जिल्हा अमरावती); शिक्षण मराठी आठव्या इयत्तेपर्यंत; १९४२ साली 'चले जाव' च्या चळवळीत विध्वंसक कार्यात भाग घेतला; झेंडा सत्याग्रहात पकडले जाऊन ३ महिने कारावासाची

शिक्षा झाली; १९४२ साली बुलेटिन्स वाटीत असता पुन्हा पकडले जाऊन ६ महिने सक्त-मजुरीची शिक्षा झाली.

दन्तिलाल हिरालाल (जन्म १९००),

जन्मगाव केळीवेळी (तालुका व जिल्हा अकोला); शिक्षण आठवीपर्यंत; मन १९३० सालच्या चळवळीत सत्याग्रह केल्याबद्दल ६ महिने सक्त-मजुरी व १,००० रु. दंड झाला.

वनोया, किसनलाल छोटेलाल (जन्म १९११),

जन्मगाव वर्धा (तालुका व जिल्हा वर्धा); शिक्षण हिंदी चौथ्या इयत्तेपर्यंत; १९३२ मधील जंगल सत्याग्रहात भाग घेतला; विदेशी कापडा-वरील वहिष्कार व दारूच्या गुप्त्यावरील निरोधने चळवळीत ते सहभागी होते; त्याबद्दल १९३२ मध्ये यांना सहा महिने बंदिवासाची सजा झाली; शासनाकडून सन्मानपत्र, आर्थिक सहाय्य व निवृत्ति वेतन मिळाले.

वनोदे, जगन्नाथ छोटेलाल (जन्म १९०१),

जन्मगाव नागपूर (तालुका व जिल्हा नागपूर); शिक्षण मराठी चौथ्या इयत्तेपर्यंत; १९४१ साली वैयक्तिक सत्याग्रहात भाग घेतल्याबद्दल ६ महिन्यांची शिक्षा व ५० रु. दंड झाला; १९४२ मध्ये वॉरंट निघाल्यामुळे १ वर्ष भूमिगत होते.

वरगट, चिमनाजी वकारामजी (जन्म १९०८),

जन्मगाव नांदागोमुख (तालुका सावनेर, जिल्हा नागपूर); शिक्षण सहाय्या इयत्तेपर्यंत; यांना १९३२ मध्ये बुलेटिन्स वाटून प्रचार केल्यामुळे मारहाण झाली व ३ महिने शिक्षा झाली; शासनाकडून सन्मानपत्र, शिक्षण सवलत व आर्थिक सहाय्य मिळाले.

वरडे, दौलत तुळशीरामजी (जन्म १९२८, मृत्यू १९७३),

जन्मगाव तांदळी (तालुका वाळापूर, जिल्हा अकोला); शिक्षण सातव्या इयत्तेपर्यंत; स्वातंत्र्य आंदोलनात ह्यांनी सक्रिय भाग घेतला; यांना सन्मानपत्र मिळाले आहे.

वरलेवार, हरीभाऊ नरहरी (जन्म १९१३),

जन्मगाव नागपूर (तालुका व जिल्हा नागपूर); १९३३ सालापासून यांनी सर्व आंदोलनांत भाग घेतला होता; १९४२ ला कायदेभंगासाठी

सत्याग्रह तुकडीचे नेतृत्व केले; ६ महिने सधम कारावासाची शिक्षा झाली; यांना सन्मानपत्र मिळाले आहे.

बलगेवार, जागो कृष्णाप्पा (जन्म १९१०),

जन्मगाव रामटेक (तालुका रामटेक, जिल्हा नागपूर); १९३० च्या सविनय कायदेभंगाच्या आंदोलनात भाग घेतला; दारूच्या दुकानावर पिकेटिंग व परदेशी मालावर वहिष्कार यात भाग घेतला; त्याबद्दल ६ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा; १९४२ मध्ये रामटेक येथील आंदोलनात सक्रिय भाग घेतला; सरकारी अधिकाऱ्यांचे युनिफॉर्म उतरवून खादी कपडे घालण्यास लावणे; तहसील कचेरीवर तिरंगी ध्वज फडकविणे, आगगाडी, रेल्वे वगैरे सरकारी मालमत्ता पेटविणे यात भाग घेतला होता; त्याबद्दल यांना अटक झाली; शासनाकडून यांना सन्मानपत्र, शिक्षण सवलत व दरमहा ५० रु. पेन्शन मिळते.

बल्लेवार, गोविंद मार्कंडराव (जन्म १९२०, मृत्यू १९६०),

जन्मगाव सिंदेवाही (तालुका ब्रह्मपुरी, जिल्हा चंद्रपूर); शिक्षण माध्यमिक; स्वातंत्र्य आंदोलनात ह्यांनी भूमिगत कार्य केले.

बलबंडे, तुकाराम नंदराम (जन्म १९०१),

जन्मगाव प्रभात-पट्टन (तालुका मुलताई, जिल्हा वेतुल); वास्तव्य नागपूर; यांनी १९४२ च्या स्वातंत्र्य आंदोलनात भाग घेतल्याबद्दल ३ वर्षे सक्तमजुरीची शिक्षा झाली; शासनाकडून सन्मानपत्र मिळाले.

बवकर, चंद्रभाऊ डोमाजी (जन्म १९२०),

जन्मगाव भंडारा (तालुका व जिल्हा भंडारा); शिक्षण प्राथमिक; १९४२ च्या 'चले जाव' चळवळीत भाग घेतला; त्या वेळी झालेल्या गोळी-वारात गोळी लागून जखमी झाले होते.

बसेना, छोटेलाल जयसिंह (जन्म १९२३),

जन्मगाव सिंगोला (मध्यप्रदेश); वास्तव्य भंडारा; शिक्षण व्ह. फायनल; यांनी स्वातंत्र्य आंदोलनात सक्रीय भाग घेतला.

बसेना, छोटेलाल नासिर

जन्मगाव सिंगोला (तालुका गोंदिया, जिल्हा भंडारा); शिक्षण प्राथमिक; यांनी १९३७ ते

१९४६ पर्यंत निरनिराळ्या स्वातंत्र्य आंदोलनात भाग घेतला; १९४६ मध्ये मिंटिंग घेतल्यावद्दल यांची शिक्षकाची नोकरी गेली.

बहुरूपी, श्रावण कणाजी

जन्मगाव राजुरा (तालुका मोर्शी, जिल्हा अमरावती); शिक्षण मराठी चौथ्या इयत्तेपर्यंत; १९३९ साली असहकार चळवळीत व दारूबंदीत भाग घेतला; १९४० साली व्यक्तिगत सत्याग्रहात भाग घेतला; त्यावद्दल अटक होऊन १ वर्ष सक्त-मजुरीची शिक्षा झाली, १९४२ साली चले जावच्या चळवळीत भाग घेतल्याने १ वर्ष सक्तमजुरीची शिक्षा झाली; शासनाकडून सन्मानपत्र, ताम्रपट मिळाला.

बहेकार, गोविंद सिमकू (जन्म १९०७);

जन्मगाव पिपरी (तालुका साकोली, जिल्हा भंडारा); विदेशी कापडावरील बहिष्कार, दारूबंदी तसेच सिंदीबंदी या चळवळीत यांनी भाग घेतला; त्यावद्दल १९३२ मध्ये यांना सहा महिने सक्तमजुरीची शिक्षा झाली; शासनाकडून सन्मानपत्र व २५० रुपये अनुदान मिळाले.

बहोरिया, बुध्दलाल आसाराम

जन्मगाव नागपूर (तालुका व जिल्हा नागपूर); यांना स्वातंत्र्य आंदोलनात भाग घेतल्यावद्दल ६ महिने शिक्षा झाली; शासनाकडून सन्मानपत्र मिळाले.

बक्षी, गुलाबराव सखाराम (जन्म १८७६, मृत्यू १९५१),

जन्मगाव अमरावती (तालुका व जिल्हा अमरावती); शिक्षण मॅट्रिकपर्यंत; यांना १९०८ साली १ वर्ष सश्रम कारावास झाला; १९३०-३२ व १९४२ साली चळवळीत भाग घेतला होता.

बक्षिया, कडत्या (जन्म १९१०),

जन्मगाव हिवरखेडा (तालुका खामगाव, जिल्हा बुलढाणा); यांनी १९३० सालच्या जंगल सत्याग्रहात भाग घेतला होता.

बंग, ठाकुरदास

जन्मगाव गणोरी (तालुका व जिल्हा अमरावती); शिक्षण एम. ए., एलएल बी.; १९४३ मध्ये भाषण बंदीचा कायदा मोडल्याने यांना २ वर्षे सक्तमजुरीची शिक्षा झाली; शासनाकडून शिक्षण सवलत मिळाली.

बंड, बापूराव खुशालराव (कुणबी) (मृत्यू १९७०),

सूळगाव दिगरगव्हाण (तालुका व जिल्हा अमरावती); शिक्षण मराठी चौथ्या इयत्तेपर्यंत; सन १९४२ सालच्या चले जाव चळवळीत जनजागृती, प्रभात फेरी व नाका निरोधन इत्यादी कार्यात यांनी भाग घेतला होता.

बंडेकर, रामचंद्र उर्फ राम काशिनाथ (जन्म १९२२),

जन्मगाव वाभळगाव (तालुका व जिल्हा अकोला); शिक्षण मॅट्रिकपर्यंत; १९४२ मध्ये आंदोलनात भाग घेतल्यावद्दल १ वर्ष ६ महिने हे जेलमध्ये डिटेन्यू म्हणून ठेवले गेले होते; यांना सन्मानपत्र मिळाले आहे.

बंदेवार, बाळाजी नारायण (जन्म १९१४),

जन्मगाव देवळी (तालुका व जिल्हा वर्धा); शिक्षण मराठी चौथ्या इयत्तेपर्यंत; यांनी १९४२ च्या चळवळीत भाग घेतल्यावद्दल ३ वर्षे सक्त-मजुरीची शिक्षा झाली, ती चंद्रपूर, वर्धा व जवळ-पूर जेलमध्ये भोगली; शासनाने यांना सन्मानपत्र दिले आहे.

बाखई, गुलाबराव बळीरामजी (जन्म १९१६),

जन्मगाव सावनेर (तालुका सावनेर, जिल्हा नागपूर); शिक्षण एम. ए., एलएल. बी.; सन १९४२-४३ मध्ये भूमिगत कार्य केले; यांना सन्मानपत्र मिळाले आहे.

बागडी, देवीसिंग धोंडूसिंग

जन्मगाव इटगाव (तालुका रामटेक, जिल्हा नागपूर); शिक्षण मराठी सातव्या इयत्तेपर्यंत; यांना १९४२ साली लोकजागृती व जंगल सत्याग्रहाबाबत १२ तास पोलीस कस्टडीत बंद करण्यात आले; १६ महिने खटला चालून निर्दोषी सुटले.

बागडी, धोंडूसिंग डोमाजी (जन्म १९०४),

जन्मगाव इटगाव (तालुका रामटेक, जिल्हा नागपूर); शिक्षण मराठी चौथ्या इयत्तेपर्यंत; यांना १९३२ मध्ये भिंतीपत्रके लावल्यावद्दल ३ महिने कैद झाली; १९४२ मध्ये जंगल सत्याग्रहात तुकडीचे नेतृत्व केल्यावद्दल १ वर्ष नागपूर सेंट्रल जेलमध्ये ठेवण्यात आले; शासनाकडून सन्मानपत्र व आर्थिक सहाय्य मिळाले.

बागळे, मिमसा रामसा

मूळगाव मोहा (तालुका व जिल्हा यवतमाळ); १९३० सालच्या चळवळीत वैकायदेशीर जमावात भाग घेतला, त्यावद्दल यांना ६ महिन्यांची शिक्षा देण्यात आली; शासनाकडून सन्मानपत्र देण्यात आले.

बाजड (मराठे), श्रीपत तात्याजी (जन्म १९२०), जन्मगाव सुकळी (कलार) (तालुका व जिल्हा नागपूर); शिक्षण मराठी दुसरीपर्यंत; १९४२ च्या स्वातंत्र्य आंदोलनात यांनी भाग घेतला; दाहू पिकेटिंग, सरकारी कार्यालयावर पिकेटिंग केले; ब्रॅंडा सत्याग्रहात यांना ६ महिने सक्त-मजुरीची शिक्षा झाली; शासनाकडून यांना एक-वार २५० रुपये आर्थिक मदत मिळाली.

बाजारे, बंड्या अप्पा हनुमय्या अप्पा (जन्म १९१०),

जन्मगाव आप्टी (तालुका आर्वी, जिल्हा वर्धा); शिक्षण मराठी चौथ्या इयत्तेपर्यंत; १९४२ च्या सरकारी मालमत्तेची नासधूस प्रकरणात हे पकडले गेले होते, त्यावद्दल २० वर्षांची सक्तमजुरीची सजा झाली होती, स्वातंत्र्य मिळाल्यावर हे सुटले; यांना शासनाने सन्मानपत्र व शिक्षण सवलत दिली आहे.

बाजारे, भाऊराव सदाशिवराव

जन्मगाव आप्टी (तालुका आर्वी, जिल्हा वर्धा); शिक्षण मराठी आठव्या इयत्तेपर्यंत; १९४२ च्या आप्टीच्या प्रकरणात यांना २ महिने कच्च्या कैदेत काढावे लागले; नंतर दंड ७५ रुपये झाला; महाराष्ट्र शासनाने यांना शिक्षण सवलत दिली आहे.

बाजीराम, रामकृष्ण गोपाळ (जन्म १९०६),

जन्मगाव नागपूर (तालुका व जिल्हा नागपूर); शिक्षण मराठी चौथ्या इयत्तेपर्यंत; विदेशी कापडाच्या होळ्या व ध्वज बंदन केले; त्यामुळे यांना ४-५ दिवस अटक झाली; १९४१ मध्ये व्यक्तिगत सत्याग्रह केला, व ४-५ दिवस सजा भोगावी लागली; १९४२ मध्ये यांनी भूमिगत राहून प्रचार कार्य केले; शासनाकडून यांना सन्मानपत्र व एक-वार २५० रुपये आर्थिक सहाय्य मिळाले.

बाडेकर, अवधूत पुंडलिकनाथ

जन्मगाव वाडेगाव (तालुका वाळापूर, जिल्हा अकोला); शिक्षण मराठी सहाव्या इयत्तेपर्यंत;

१९३०-३१ मध्ये वाळापूर तालुक्यात प्रचार केला; १९३० साली जंगल सत्याग्रहात हे पकडले गेले होते; ४ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा झाली; अकोला जेलमध्ये होते; शासनाकडून सन्मानपत्र व २५० रुपये अनुदान मिळाले आहे.

बापट, गोविंद सदाशिव

जन्मगाव अमरावती (तालुका व जिल्हा अमरावती); शिक्षण मॅट्रिकपर्यंत; १९४१ च्या वैयक्तिक सत्याग्रहात भाग घेतला; १९४२ च्या स्वातंत्र्य आंदोलन चळवळीत भूमिगत राहून कार्य केले, त्यावद्दल अटक होऊन शिक्षा झाली; अमरावती जेलमध्ये स्थानबद्ध होते.

बाभुळकर, रामा धुलवाजी (जन्म १९१८),

मूळगाव सेलू (तालुका व जिल्हा वर्धा); १९४२ च्या स्वातंत्र्य आंदोलनात भाग घेतल्यावद्दल १ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा झाली होती.

बाभुळकर, शंकरराव गणपतराव (जन्म १९१३),

जन्मगाव आप्टी (तालुका हिंगणघाट, जिल्हा वर्धा); शिक्षण एम्.ए., बी.एड.; यांनी १९४१ च्या वैयक्तिक सत्याग्रहात भाग घेतल्यावद्दल ४ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा नागपूर जेलमध्ये भोगली; १९४२ च्या स्वातंत्र्य आंदोलनात भाग घेतल्यावद्दल २ वर्षे स्थानबद्ध होते; शासनाकडून सन्मानपत्र, शिक्षण सवलत व आर्थिक सहाय्य मिळाले.

बायस्कार, अर्जुन शिवाजी (जन्म १९०२),

जन्मगाव तल्हाळा (तालुका मंगरूळपीर, जिल्हा अकोला); यांनी १९३२ च्या चळवळीत भाग घेतला; त्यावद्दल ५ महिने कैदेची शिक्षा झाली.

बायस्कार, देवीदास मारोती (जन्म १९०९),

जन्मगाव आकोट (तालुका आकोट, जिल्हा अकोला); शिक्षण मराठी तिसऱ्या इयत्तेपर्यंत; यांनी १९३२ मध्ये जंगल सत्याग्रहात भाग घेतला; त्यावद्दल अटक होऊन यांचेवर खटला भरण्यात आला; ६ महिने सश्रम कारावासाची शिक्षा देण्यात आली; १९४२ सालच्या 'चले जाव'च्या चळवळीत ३ महिने अंडर ट्रायल होते; ६ महिने सश्रम कारावासाची शिक्षा देण्यात आली.

बारई, केशव आडकुजी (जन्म १९१८),

जन्मगाव खापा (तालुका सावनेर, जिल्हा नागपूर); शिक्षण पाचव्या वर्गापर्यंत; १९४२ मध्ये

जनजागृती केली; सत्याग्रही गोळा करणे इत्यादि कारणास्तव अटक करून नागपूर व भंडारा जेलमध्ये २ वर्षे स्थानबद्ध होते; शासनाकडून सन्मानपत्र, शैक्षणिक सवलत व निवृत्तिवेतन मिळाले.

बारई, गुलाबराव बळीराम (जन्म १९१६),

जन्मगाव सावनेर (तालुका सावनेर, जिल्हा नागपूर); शिक्षण एम.ए., एल्.एल्.बी.; १९४३ साली भूमिगत कार्य केले; पकडले जाऊन नागपूर सेंट्रल जेलमध्ये होते; शासनाकडून सन्मानपत्र मिळाले.

बारई, गोविंदराव जगन्नाथ (जन्म १९१४, मृत्यू १९६८),

जन्मगाव सावनेर (तालुका सावनेर, जिल्हा नागपूर); शिक्षण आठव्या इयत्तेपर्यंत; १९४२ साली चळवळीत तिरंगी ध्वज कचेरीवर लावला व विध्वंसक कार्यात भाग घेतल्याबद्दल ४ वर्षे शिक्षा झाली; शासनाकडून सन्मानपत्र व आर्थिक सहाय्य मिळाले.

बारई, महादेव बळीराम

जन्मगाव सावनेर (तालुका सावनेर, जिल्हा नागपूर); शिक्षण बी.ए.; भूमिगत राहून चळवळ चालविली; १९४२ मध्ये सिव्हिल लाइन वांब खटल्यात हे पकडले गेले; १९४३ मध्ये हे सुटले; १९४५ मध्ये पुन्हा स्थानबद्ध होते; शासनाकडून यांना सन्मानपत्र देण्यात आले.

बार्लिंगे, डॉ. वामन शिवदास (जन्म १९०४),

जन्मगाव आर्वी (तालुका आर्वी, जिल्हा वर्धा); शिक्षण एम.ए., पीएच.डी., वार-अंट-लॉ; हरिजनांचे विशेष कार्य; सर्वोदय समाजाचे सदस्य; १९४६ ते ५२ संसद व पार्लमेंटचे सभासद; आरोग्य व शिक्षण मंत्री.

वारसागडे, जागो मंगरू (जन्म १९०२, मृत्यू १९७२),

जन्मगाव सानगडी (तालुका साकोली, जिल्हा भंडारा); शिक्षण मराठी पहिल्या इयत्तेपर्यंत; यांनी १९४२ साली चले जावच्या चळवळीत भाग घेतला; त्याबद्दल ६ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा झाली; शासनाकडून सन्मानपत्र व आर्थिक सहाय्य मिळाले.

बारापत्रे, जगन्नाथ भावण (जन्म १८८६, मृत्यू १९४६),

जन्मगाव खापा (तालुका सावनेर, जिल्हा नागपूर); शिक्षण मराठी चौथीपर्यंत; असहकार चळवळीत भाग घेतला होता; १९४२ सालच्या 'चले जाव' चळवळीत यांनी भाग घेतला होता; त्याबद्दल यांना १३ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा झाली; शासनाकडून यांना एकवार ३५० रुपये आर्थिक सहाय्य मिळाले आहे.

बालबुद्धे, रामराव नारायणराव (जन्म १९१७),

जन्मगाव सावंगी (तालुका उमरेड, जिल्हा नागपूर); शिक्षण मॅट्रिक; नागपूर जनपद शिक्षक मंडळाचे अध्यक्ष; संघटक किसान शेती तक्रार निवारण समिती, नागपूर; शेतीविषयक विविध संस्थांचे सदस्य, निर्माते व संघटक; नागपूर तालुका काँग्रेस समितीचे अध्यक्ष; अखिल भारतीय काँग्रेस समितीचे सदस्य; १९५७ ला नागपूर नगरपालिकेवर निवड; १९५८, मुंबई विधानसभेवर सदस्य; १९३२, १९४१-४२ या काळातील स्वातंत्र्य-संग्रामात एकूण ५ वर्षांचा कारावास भोगावा लागला.

बावनकर, नामाजी विश्वनाथ

मूळगाव पाटण सावंगी (तालुका सावनेर, जिल्हा नागपूर); १९४२ मध्ये गोमुखनांदा येथे जंगल सत्याग्रहात भाग घेतला; १९४२ मध्ये भूमिगत कार्य केले; शासनाकडून सन्मानपत्र मिळाले.

बावनकर, आत्माराम विठोबा (जन्म १९०४),

जन्मगाव खमारी (तालुका गोंदिया, जिल्हा भंडारा); शिक्षण मराठी सातवी इयत्तेपर्यंत; १९३० च्या जंगल सत्याग्रहात यांनी भाग घेतला; त्याबद्दल यांच्यावर खटला भरण्यात येऊन ४ महिने सश्रम कारावासाची शिक्षा देण्यात आली; यांना भंडारा व नागपूर येथील तुरुंगात पाठविण्यात आले; शासनातर्फे सन्मानपत्र देण्यात आले.

बावनथडे, चैतराम लटारू (जन्म १९०९, मृत्यू १९६७),

जन्मगाव सुकडी (तालुका गोंदिया, जिल्हा भंडारा); शिक्षण प्राथमिक; स्वातंत्र्यलढ्यात

यांनी १९३० मध्ये जंगल सत्याग्रह केला; म्हणून यांना तीन महिन्यांची शिक्षा भोगावी लागली.

वावने, गुलाबराव गोमा (जन्म १९२३),

जन्मगाव गोंदिया (तालुका व जिल्हा भंडारा); शिक्षण प्राथमिक; यांनी १९४२ साली 'चले जाव' च्या चळवळीत भाग घेतला; त्यावद्दल झालेली तीन वर्षांची शिक्षा यांनी नरसिंगपूर येथील कारागृहात सोसली.

वावने, नामदेव रावजी

जन्मगाव बैराटणापूर (तालुका व जिल्हा अकोला); यांनी १९३० साली सत्याग्रहात भाग घेतला, त्यावद्दल चार दिवस शिक्षा व २० रुपये दंड झाला.

वान्ते, सीताराम किसनजी (जन्म १९१६),

जन्मगाव सक्करदरा (तालुका व जिल्हा नागपूर); शिक्षण मराठी चौथीपर्यंत; डेंडा मिरवणुकीत भाग घेतला; त्यावद्दल यांना ६ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा झाली; शाननाकडून सन्मानपत्र मिळाले.

वासई, वामुदेव बापूजी (जन्म १९०६),

जन्मगाव पवनी (तालुका व जिल्हा भंडारा); शिक्षण प्राथमिक; १९४२ च्या 'चले जाव' च्या चळवळीत भाग घेतल्यावद्दल वॉरंट निघाले व अटक होऊन ५ महिने सत्रम कारावासाची शिक्षा देण्यात आली ती शिक्षा त्यांनी भंडारा येथील तुलंगान भोगली; शाननातर्फे यांना २५० रुपये अनुदान व सन्मानपत्र मिळाले आहे.

वाळजी गोविंद (जन्म १९०९),

जन्मगाव झिलमिल (जिल्हा छिंदवाडा); वास्तव्य महाराष्ट्रात; गडवाल दिनानिमित्त मिरवणुकीत हे सामील होते, म्हणून यांना ६ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा झाली व १५० रुपये दंड किंवा १ महिना साधी कैद अशी शिक्षा देण्यात आली; यांना महाराष्ट्र शासनाकडून दरमहा ५० रुपये मानधन व सन्मानपत्र मिळाले आहे.

वांगडकर, तुळशीराम लहानुजी (जन्म १९०४),

जन्मगाव पारगिवनी (तालुका रामटेक, जिल्हा नागपूर); शिक्षण चौथ्या इयत्तेपर्यंत; यांनी १९३०-३२ मध्ये मीठ सत्याग्रह, जंगल सत्याग्रह दाह पिकेटिंग या कार्यात भाग घेतला; १९४२ मध्ये सरकारी कचेऱ्या जाळल्याच्या आरोपावद्दल १

महिना २४ दिवस सेंट्रल जेलमध्ये होते; पुढे १४ महिने स्थानवद्ध होते; शासनाकडून सन्मानपत्र व आर्थिक सहाय्य मिळाले.

वांगडे, महादेव बालकदास (जन्म १९१४),

जन्मगाव खापा (तालुका सावनेर, जिल्हा नागपूर); शिक्षण साक्षर; १९४३ साली हे पकडले गेले व १० महिन्यांनी सुटले; सरकारने यांना २५० रुपये अनुदान दिले आहे.

वांबल, देवाजी नागोजी (जन्म १९१०),

जन्मगाव कळमेश्वर (तालुका सावनेर, जिल्हा नागपूर); शिक्षण इंग्रजी तिसरीपर्यंत; १९४१ साली चळवळीत भाग घेतल्यावद्दल जेलमध्ये ठेवले परंतु हे सुटले; पुन्हा सत्याग्रह केला त्यावद्दल ४ महिने स्थानवद्ध केले; १९४२ मध्ये हे भूमिगत राहून काम करीत होते; शासनाकडून २५० रुपये अनुदान व सन्मानपत्र मिळाले आहे.

ब्राह्मण, बाळानाऊ मारोती (जन्म १९०१),

जन्मगाव भावेरी (तालुका अकोट, जिल्हा अकोला); शिक्षण तिसऱ्या इयत्तेपर्यंत; १९३० सालच्या चळवळीत भाग घेतला त्यावद्दल १११ महिना साधी कैद व २५ रुपये दंडाची शिक्षा झाली.

ब्राह्मण, हनुमान गिरधारीलाल

जन्मगाव मुंगळा (तालुका वाशिम, जिल्हा अकोला); शिक्षण मराठी प्राथमिक; १९३२ मध्ये जंगल सत्याग्रह केला, परदेशी मालावर वहिष्कार टाकण्यात भाग घेतला; चिथावणी दर्शक प्रचार केला म्हणून यांना ६ महिने सत्रम कारावासाची शिक्षा झाली.

ब्राह्मण, हरिनारायण गुलजारीलाल (जन्म १९२२),

जन्मगाव गोंदिया (तालुका गोंदिया, जिल्हा भंडारा); शिक्षण हिंदी प्राथमिक; १९४२ च्या 'चले जाव' चळवळीत भाग घेतला त्यावद्दल यांच्यावर खटला भरण्यात येऊन यांना ६ महिने कारावासाची शिक्षा देण्यात आली.

बिडहा, रामस्वरूप राघोलाल (जन्म १९२०),

मूळगाव सिहोरा रोड, जिल्हा जबलपूर (मध्य प्रदेश); वास्तव्य नागपूर; शिक्षण आठवी इयत्ता; १९३९ त्रिपुरी काँग्रेसमध्ये स्वयंसेवक, दाहवंदी,

खादी प्रचार वगैरे कार्यक्रमांत भाग घेतला; १९४२ मध्ये भूमिगत राहून चले जाव चळवळीत काम केले; महाराष्ट्र सरकारने सन्मानपत्र दिले आहे.

बिडकर, विश्वनाथ रघुनाथ

जन्मगाव हमदापूर (तालुका व जिल्हा वर्धा); यांनी १९३१ पासून चळवळीत भाग घेतला; १९३२ च्या केळसर येथील जंगल सत्याग्रहात भाग घेतल्याबद्दल ४ महिने शिक्षा नागपूर जेलमध्ये झाली; १९४२ च्या चळवळीत प्रचार करणे, मदत करणे वगैरे कार्य केली.

बिडवई, भाऊराव गणपतराव (जन्म १८७८, मृत्यू १९७०),

जन्मगाव डोणगाव (तालुका मेहेकर, जिल्हा बुलडाणा); शिक्षण चौथीपर्यंत; स्वातंत्र्य चळवळीत भाषणे, प्रचार, सभा, मिरवणुकी व प्रभात फेऱ्या याद्वारे यांनी लोकजागृती केली; जंगल सत्याग्रह व कचेरीवरील मोर्चांमुळे पकडले गेले; यांना अकोला जेलमध्ये ठेवण्यात आले.

बिडवई, विश्वनाथ भाऊराव (जन्म १९१२),

जन्मगाव डोणगाव (तालुका मेहेकर, जिल्हा बुलडाणा); शिक्षण माध्यमिक; १९३२ मध्ये ब्रिटिश सरकार विरोधी आंदोलनात १ वर्ष शिक्षा भोगावी लागली, ती यांनी अकोला व जवळपूर जेलमध्ये भोगली; सन्मानपत्र व ताम्रपट मिळाले आहे.

बिडवाईकर, महादेव राजाराम (जन्म १९०५),

जन्मगाव लाडपिपळ (तालुका ब्रह्मपुरी, जिल्हा चंद्रपूर); शिक्षण प्राथमिक; १९४२ च्या 'चले जाव' च्या चळवळीत यांनी भाग घेतला; त्याबद्दल यांना ५ महिने कारावासाची शिक्षा झाली; ते भंडारा जेलमध्ये होते; शासनाकडून आर्थिक सहाय्य मिळाले.

बिसमिल्ला शेख मौलाना शेख (जन्म १९२०),

जन्मगाव शिराला (तालुका व जिल्हा अमरावती); शिक्षण मराठी सातव्या इयत्तेपर्यंत; १९४५ साली फौजेत असताना इंग्रजांनी यांना अटक केली, एक वर्ष कच्च्या कैदेत काढल्यावर खेदेत्यात यांची सुटका झाली नंतर यांनी आझाद हिंद दलाची स्थापना केली; शिक्षण सवलत मिळते.

बिसेन, दशरथ भागवत (जन्म १९०४),

जन्मगाव वडेगाव (तालुका गोंदिया, जिल्हा भंडारा); शिक्षण प्राथमिक; १९४२ च्या 'चले जाव' च्या चळवळीत त्यांनी भाग घेतला; त्यावेळी त्यांच्यावर खटला भरण्यात येऊन ७ महिने नागपूर जेलमध्ये स्थानबद्ध केले होते.

बिसेन, वसंत माधो चंडुसिंह

जन्मगाव रामटेक (तालुका रामटेक, जिल्हा नागपूर); शिक्षण दहावी इयत्तेपर्यंत; १९४२ च्या स्वातंत्र्य लढ्यात यांनी विद्यार्थ्यांना लढा करण्यास प्रवृत्त करून काँग्रेस कमिटीशी सहयोग करून त्यांचे नेतृत्व केले; म्हणून यांचेवर वॉरंट निघाले व हे भूमिगत असताना अटक होऊन ६ महिने १८ दिवस सश्रम कारावासाची शिक्षा झाली; शासनाकडून सन्मानपत्र मिळाले आहे.

बुटले, महादेव बकाराम (जन्म १९२२),

जन्मगाव आर्वी (तालुका आर्वी, जिल्हा वर्धा); १९४२ मध्ये आंदोलनात भाग घेतल्याबद्दल १ वर्ष शिक्षा भोगावी लागली; शासनाकडून सन्मानपत्र मिळाले आहे.

बुधे, मारोतराव आवजी (जन्म १९०८),

जन्मगाव मंगळूपीर (तालुका मंगळूपीर, जिल्हा अकोला); शिक्षण प्राथमिक; १९२७ मध्ये भूमिगत राहून काँग्रेसचे प्रचार कार्य केले; १९३१ मध्ये स्वातंत्र्य आंदोलनात भाग घेतला; त्यावेळी ११ महिना सश्रम कारावास भोगावा लागला.

दुरडे, धनराज सीताराम (मृत्यू १९६०),

जन्मगाव खापा (तालुका सावनेर, जिल्हा नागपूर); शिक्षण प्राथमिक; १९४२ साली चळवळीत भाग घेतला त्याबद्दल त्यांना १ वर्ष सक्त-मजुरीची शिक्षा झाली.

दुलीवार, विठ्ठल शिवराम (जन्म १९१०),

जन्मगाव वेशड (तालुका व जिल्हा चंद्रपूर); शिक्षण प्राथमिक; १९३० व १९४२ मध्ये यांनी सत्याग्रहात भाग घेतला होता; १९३० साली जंगल सत्याग्रहात ६ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा झाली होती; १९४२ च्या चले जाव चळवळीत ४ महिने विना खटला कारावासात डांबून ठेवले होते.

बेदी, गोविंदराव तात्याजी

जन्मगाव हिंगणघाट (तालुका हिंगणघाट, जिल्हा वर्धा); १९२८ मध्ये यांनी झेंडा सत्याग्रहात भाग घेतला; १९३२ मध्ये ते असहकार चळवळीत सामील झाले; कोर्टावर बहिष्कार या आंदोलनात सामील झाले; त्यावद्दल यांना सश्रम कारावासाची सजा व १०० रुपये दंडही झाला.

बेड, राजाराम लहानूजी

जन्मगाव भटाळा (तालुका वरोरा, जिल्हा चंद्रपूर); शिक्षण पी.टी.सी.; १९३० मध्ये जंगल सत्याग्रहात भाग घेतला; १९४२ मध्ये आंदोलनात भाग घेतल्यावद्दल दोन महिने शिक्षा भोगावी लागली; सन्मानपत्र मिळाले आहे.

बेडारकर, दवापन मडतूर्पा (जन्म १९०७),

जन्मगाव चाडेगाव (तालुका वाळापूर, जिल्हा अकोला); शिक्षण प्राथमिक; १९४२ मध्ये यांनी जंगल सत्याग्रहात भाग घेतला त्यावेळी यांना सक्तमजुरीची शिक्षा झाली होती; सन्मानपत्र व २५० रुपये आर्थिक अनुदान मिळाले आहे.

बेलदार, फकिरा विसन (जन्म १९०८),

मूळगाव नागपूर (तालुका व जिल्हा नागपूर); शिक्षण मराठी तिसऱ्या इयत्तेपर्यंत; १९३२ सालच्या चळवळीत जंगलचा कायदा मोडला; त्यावद्दल यांना सहा महिने सक्तमजुरीची शिक्षा झाली.

बेलसरे जैन, प्रभावती वाळकृष्ण (जन्म १९२३), (तालुका मोर्शी, जिल्हा अमरावती); शिक्षण मराठी चौथ्या इयत्तेपर्यंत; यांनी १९४२ च्या चळवळीत १ वर्ष भूमिगत राहून कार्य केले.

बेलसरे जैन, वाळकृष्ण बळीराम

जन्मगाव पेठ मांगरुळी (तालुका मोर्शी, जिल्हा अमरावती); शिक्षण इंग्रजी दुसरी इयत्तेपर्यंत; १९३२ साली नागपूर जिल्हा कोर्टावर तिरंगी ध्वज फडकविला; यांना अटक होऊन १० फटक्यांची सजा झाली; लॉर्ड विलिंग्डन यांचा पुतळा डांवर लावून जाळला; पुन्हा चळवळीत भाग घेतल्यामुळे यांना १९३४ साली अटक होऊन ८ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा झाली; शासनाकडून एकवार २५० रुपये अनुदान मिळाले आहे.

बेलसरे, बळीरामजी जैरामजी

मूळगाव गोमूखनादा (तालुका सावनेर, जिल्हा नागपूर); १९३० मध्ये जंगल सत्याग्रह केला; दाखबंदी निरोधनेही केली; अंडर ट्रायल म्हणून ५ महिने पोलिसांच्या ताब्यात होते.

बेलसरे, रामकृष्ण आत्माराम (जन्म १९१४), जन्मगाव शेंदूरजनाघाट (तालुका मोर्शी, जिल्हा अमरावती); शिक्षण बी.ए., एल्.एल्.बी.; विधानसभेवर १९४२ साली निवडून आले; स्वातंत्र्यलढ्यात यांनी १९४२ साली भाग घेतला होता; व्यक्तिगत सत्याग्रह केला; त्यावद्दल यांना अटक होऊन कोर्ट उठेपर्यंत शिक्षा व १०० रुपये दंड झाला; १९४१-४२ साली निरोधन केल्यावद्दल यांना ९ महिने अटक झाली; अंडर ट्रायल म्हणून होते; १९४२ मध्ये ५ महिने व १९४३ मध्ये ७ महिने अकोला जेलमध्ये शिक्षा भोगली; नंतर नागपूर जेलमध्ये शिक्षा भोगली; शासनाकडून यांना सन्मानपत्र, शैक्षणिक सवलत व दरमहा २०० रुपये पेन्शन मिळते.

बैसवारे, चिंधु दशरथ

जन्मगाव नागपूर (तालुका व जिल्हा नागपूर); शिक्षण सहाव्या इयत्तेपर्यंत; यांनी १९४२ साली आंदोलनात भूमिगत कार्य केले; शासनाकडून सन्मानपत्र मिळाले.

बेहरे, नीळकंठ किसन

जन्मगाव भंडारा (तालुका व जिल्हा भंडारा); शिक्षण इंग्रजी दहाव्या इयत्तेपर्यंत; १९४२ साली 'चले जाव' च्या चळवळीत भाग घेतल्यावद्दल यांना २ महिने ६ दिवस स्थानबद्ध केले होते; नंतर १ वर्ष सक्तमजुरीची शिक्षा देण्यात आली; १९६६ मध्ये शासनाकडून सन्मानपत्र देण्यात आले.

बेहरे, शामराव रावजी (जन्म १९१०),

जन्मगाव आरमोरी (तालुका गडचिरोली, जिल्हा चंद्रपूर); शिक्षण मराठी प्राथमिक; भाषण वंदीचा कायदा मोडल्याने यांना १९४२ मध्ये अटक झाली व दीड वर्ष सक्तमजुरीची शिक्षा झाली; जेलमध्ये उपवास केल्याने ६ महिने शिक्षा झाली; सन्मानपत्र मिळाले आहे.

बेहलपांडे, महादेव जगन्नाथ (जन्म १९११),

जन्मगाव करडी (तालुका व जिल्हा भंडारा); शिक्षण इंग्रजी दुसऱ्या इयत्तेपर्यंत; १९३० ते

१९४२ पर्यंत झालेल्या स्वातंत्र्य चळवळीत वेळोवेळी भाग घेतला ; १९४२ मध्ये जबलपूर जेलमध्ये कारावासाची शिक्षा देण्यात आली.

बेन्ने, गणपतराव अंबादास (जन्म १९१८),
जन्मगाव आष्टी (तालुका आर्वी, जिल्हा वर्धा) ; शिक्षण चौथ्या इयत्तेपर्यंत ; १९४२ च्या आंदोलनात भाग घेतल्याबद्दल एक वर्ष एक महिना ९ दिवस स्थानबद्ध करण्यात आले ; शासनाकडून शिक्षण सवलत व सन्मानपत्र मिळाले.

बैरागी, नरेंद्रदास (नट्यू) रामदास (जन्म १९०६),

जन्मगाव वाकोडी (तालुका सावनेर, जिल्हा नागपूर) ; शिक्षण हिंदी व शारीरिक शिक्षण विशारद ; स्वातंत्र्य चळवळीत सक्रिय भाग ; १९४२-४५ पर्यंत हे सतत तुरुंगात होते ; शासनाकडून यांना सन्मानपत्र व २०० रुपये मानधन मिळते.

बैस, गणपतसिंग दौलतसिंग (जन्म १९२१),

मूळगाव नागपूर (तालुका व जिल्हा नागपूर) ; शिक्षण हिंदी चौथ्या इयत्तेपर्यंत ; १९४२ च्या "चले जाव" च्या चळवळीत राष्ट्रीय झेंड्याची मिरवणूक काढली, त्याबद्दल यांना चार महिने सक्तमजुरीची शिक्षा झाली.

बैस, गुलाबसिंग रामसिंह (जन्म १९२४),

जन्मगाव उमरेड (तालुका उमरेड, जिल्हा नागपूर) ; शिक्षण मॅट्रिक ; १९४२ मध्ये भारत संरक्षण कायद्यान्वये ४ महिने स्थानबद्ध होते ; शासनाकडून शिक्षण सवलत मिळाली आहे.

बैस, नट्यूसिंह

जन्मगाव तिरोडा (तालुका गोंदिया, जिल्हा भंडारा) ; १९४२ च्या 'चले जाव' च्या चळवळीत भाग घेतला ; त्याबद्दल ७ महिने कारावासाची शिक्षा देण्यात आली ; त्यावेळी यांना जबलपूर येथील तुरुंगात पाठविण्यात आले.

बैस, रामदयालसिंह अडकूसिंह

जन्मगाव नागपूर (तालुका व जिल्हा नागपूर) ; शिक्षण मॅट्रिकपर्यंत ; १९३० च्या मिठाच्या

सत्याग्रहात भाग घेतला ; दारू पिकेटिंग केले त्याबद्दल ६ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा झाली. ती नागपूर सेंट्रल जेलमध्ये भोगली ; १९४२ च्या आंदोलनात भाग घेतला ; वॉरंट निघाले होते ; ४ महिने भूमिगत होते.

बैस, लालसिंग रामसिंह (जन्म १९१६, मृत्यू १९६१),

जन्मगाव तिरोडा (तालुका गोंदिया, जिल्हा भंडारा) ; १९४२ च्या चले जावच्या चळवळीत यांनी भाग घेतला ; त्याबद्दल यांना ७ महिने कारावासाची शिक्षा देण्यात आली व ती जबलपूर कारागृहात भोगली ; सन्मानपत्र मिळाले आहे.

बैस, लक्ष्मणसिंग रामसिंग (जन्म १९०४),

मूळगाव नागपूर (तालुका व जिल्हा नागपूर) ; शिक्षण मराठी चौथ्या इयत्तेपर्यंत ; १९४२ सालच्या "चले जाव" च्या चळवळीत सरकारी मालमत्तेची नासधूस व जाळपोळ केली ; त्याबद्दल एक वर्ष सक्तमजुरीची शिक्षा झाली.

बैस्वारे, लक्ष्मण दशरथ

मूळगाव नागपूर (तालुका व जिल्हा नागपूर) ; शिक्षण मराठी प्राथमिक ; १९४२ मधील चळवळीत यांनी भूमिगत कार्य केले ; सन्मानपत्र मिळाले आहे.

बोकोडे, अर्जुन तुकारामजी (जन्म १९०५),

जन्मगाव हिंगणघाट (तालुका हिंगणघाट, जिल्हा वर्धा) ; शिक्षण मराठी चौथ्या इयत्तेपर्यंत ; सन १९३२ साली पिकेटिंग मध्ये ६ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा झाली होती ; शासनाकडून सन्मानपत्र व आर्थिक अनुदान मिळाले आहे.

बोकोडे, अर्जुन तुकाराम (जन्म १९०८),

जन्मगाव बैरागड (तालुका ब्रह्मपुरी, जिल्हा चंद्रपूर) ; शिक्षण मराठी चौथ्या इयत्तेपर्यंत ; यांनी विदेशी कपड्यांवरील बहिष्कारात भाग घेतला ; दारू बंदी सत्याग्रहातही भाग घेतला ; १९३२ मध्ये हिंगणघाट येथे यांना सहा महिने सक्तमजुरीची शिक्षा झाली ; शासनाकडून २५० रुपये अनुदान व सन्मानपत्र मिळाले.

बोकोडे, रामकृष्ण मंगरुजी (जन्म १९२०),

जन्मगाव शिवरा (तालुका व जिल्हा भंडारा) ; शिक्षण पहिल्या इयत्तेपर्यंत ; १९४०

साली 'चले जाव' च्या चळवळीत भाग घेतला त्याबद्दल ६ महिने जेलमध्ये होते; शासनाकडून सन्मानपत्र मिळाले.

बोकडे, विठोबा गंगाराम (जन्म १८८२, मृत्यू १९५७),

जन्मगाव सानगडी (तालुका साकोली, जिल्हा भंडारा); शिक्षण चौथ्या इयत्तेपर्यंत; यांनी १९४२ च्या चले जावच्या आंदोलनात भाग घेतल्याबद्दल भारत संरक्षण कायद्यान्वये भंडारा जेलमध्ये ४ महिने होते; ६ महिने रायपूर सेंट्रल जेलमध्ये होते; शासनाकडून आर्थिक सहाय्य मिळाले.

बोकडे, विठोबा नान्हू (जन्म १९०८),

जन्मगाव खापा (तालुका सावनेर, जिल्हा नागपूर); शिक्षण मराठी चौथ्या इयत्तेपर्यंत; स्वातंत्र्य चळवळीत विध्वंसक कार्यात भाग घेतल्याबद्दल ३ वर्षे शिक्षा झाली; वॉरंट निघाले होते; मारहाण झाली; शासनाकडून शैक्षणिक सवलत, सन्मानपत्र व आर्थिक मदत मिळाली.

बोगाडे, नागोराव कुसेबा (जन्म १९०५),

मूळगाव पुसद (तालुका पुसद, जिल्हा यवतमाळ); यांना १९४२ च्या 'भारत छोडो' आंदोलनात भाग घेतल्याबद्दल ४ महिने शिक्षा झाली; शासनाकडून २०० रुपये आर्थिक मदत व निवृत्ति वेतन मिळते.

बोचरे, पांडुरंग राघोजी (जन्म १९१५),

जन्मगाव फाटरगाव (तालुका खामगाव, जिल्हा वुलडाणा); शिक्षण चौथ्यापर्यंत; यांनी स्वातंत्र्य आंदोलनात भाग घेतला होता; १ महिना कच्ची कैद व ७ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा झाली.

बोडखे, केशव नागोबाजी

मूळगाव चंद्रपूर (तालुका व जिल्हा चंद्रपूर); शिक्षण मराठी प्राथमिक; १९३२ मध्ये गडवाल दिनानिमित्त १४४ कलम मोडून मिरवणूक काढली; त्यावेळी यांना अटक होऊन ६ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा झाली; यांना शासनाकडून सन्मानपत्र व २०० रुपये दरमहा निवृत्तिवेतन मिळते.

बोडे, शामराव उकंडो (जन्म १९०२, मृत्यू १९६८),

जन्मगाव लादगड (तालुका आर्वी, जिल्हा वर्धा); शिक्षण मराठी दुसऱ्या इयत्तेपर्यंत; स्वातंत्र्य चळवळीत सक्रिय भाग घेतल्याने यांना ४-६ महिने शिक्षा व ४०० रुपये दंड झाला.

बोद्वाजी उर्फ ठाकरे, गुरुजी गोविंदराव (जन्म १९०७, मृत्यू १९७१),

जन्मगाव पाथरोट (तालुका अचलपूर, जिल्हा अमरावती); शिक्षण मराठी प्राथमिक; १९३० मध्ये यांना ६ महिन्यांची सक्तमजुरीची शिक्षा झाली; १९३२ मध्ये ५० रुपये दंड व कोर्ट उठेपर्यंत शिक्षा; १९४१ मध्ये वैयक्तिक सत्याग्रहात ५० रुपये दंडाची शिक्षा झाली; १९४२ मध्ये रेल्वेची व पोस्टाची नासधूस केल्याबद्दल २ वर्षे सक्तमजुरीची शिक्षा झाली.

बोनगिरवार, केशव बळीराम (जन्म १९१९, मृत्यू १९४२),

जन्मगाव मोरांगणा (तालुका आर्वी, जिल्हा वर्धा); स्वातंत्र्य चळवळीत १९४२ साली गोळीबारात यांना मृत्यू आला.

बोनीगरवार, बळीराम नारायण (जन्म १९१०),

मूळगाव वणी (तालुका वणी, जिल्हा यवतमाळ); शिक्षण इंग्रजी सातव्या इयत्तेपर्यंत (नॉन-मॅट्रिक); यांनी तरुणांची संघटना उभाहन काँग्रेसच्या ध्येय धोरणास सक्रिय पाठिंबा दिला; सन १९४२ मध्ये चलेजावच्या चळवळीत भाग घेतला; ब्रिटिश सरकार विरोधी भाषण केल्यामुळे पकडले जाऊन १ महिना स्थानबद्ध करण्यात आले; त्यानंतर ६ महिने सश्रम कारावासाची शिक्षा देण्यात आली; महाराष्ट्र शासनाकडून सन्मानपत्र मिळाले आहे.

बोन्ते, सदाशिव शंकर अप्पा (जन्म १९०७),

जन्मगाव मोहरी (तालुका मंगरुळपीर, जिल्हा अकोला); शिक्षण राष्ट्रीय शाळेत; यांनी १९२९ साली मीठ सत्याग्रहात भाग घेतला; १९३० साली जंगल सत्याग्रहात भाग घेतला; त्याबद्दल अटक होऊन ४ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा झाली; १९४२ साली चले जावच्या चळवळीत ८ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा झाली; शासनाकडून सन्मानपत्र व आर्थिक सहाय्य मिळाले.

बोबडे, रामजी नारायण

जन्मगाव लोणी (तालुका मोर्शी, जिल्हा अमरावती); शिक्षण इंग्रजी दहावी पास; १९३०-३२ मध्ये टिळक विद्यालयात असताना प्रभातफेऱ्या, सभा, मिरवणुका, झेंडावंदनात भाग घेतला; दारुवंदी पिकेटिंग करीत असताना मारहाण झाली; नागपूर येथे ३ महिने कारावासाची शिक्षा भोगली.

बोमनवार, मुरलीधर बाळकृष्ण (जन्म १९१८), जन्मगाव सावली (मूल) (तालुका व जिल्हा चंद्रपूर); शिक्षण मराठी चौथ्या इयत्तेपर्यंत; स्वातंत्र्य चळवळीत इतवारी पोलीस स्टेशन, पोस्ट ऑफिस व मौदा पोलीस स्टेशनची भयंकर हानी व जाळपोळ केली; गोवा मुक्ति संग्रामात भाग घेतला होता.

बोरकर, गणपतराव नारायणराव (जन्म १९१८), जन्मगाव जामनी (तालुका वरोरा, जिल्हा चंद्रपूर); शिक्षण मराठी माध्यमिक; स्वातंत्र्य लढ्यात यांनी १९४२ च्या 'भारत छोडो' आंदोलनात खेडोपाडी फिरून प्रचार कार्य केले; त्यावद्दल यांना ९ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा झाली; शासनाकडून सन्मानपत्र मिळाले आहे.

बोरकर, कमा घुटी

जन्मगाव कनेरी (दगडी) (तालुका साकोली, जिल्हा भंडारा); १९३० च्या जंगल सत्याग्रहात यांनी भाग घेतला; त्यावद्दल ८ महिने सश्रम कारावासाची शिक्षा देण्यात आली होती.

बोरकर, नाना किसन (जन्म १९१७),

जन्मगाव उमरी (तालुका सावनेर, जिल्हा नागपूर); शिक्षण मराठी चौथ्या इयत्तेपर्यंत; १९४२ च्या चळवळीत भाग घेतल्यावद्दल ६ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा झाली; शासनाकडून सन्मानपत्र व आर्थिक सहाय्य मिळाले.

बोरकर, नामा मंगरू (जन्म १९०७),

जन्मगाव लोणवाडी (तालुका ब्रम्हपुरी, जिल्हा चंद्रपूर); शिक्षण मराठी प्राथमिक; १९४२ च्या स्वातंत्र्य चळवळीत सक्रिय भाग घेतला; त्यावद्दल सहा महिने स्थानबद्ध केले होते.

बोरकर, रामचंद्र तुकाराम (जन्म १९०३),

जन्मगाव सस्ती (तालुका वाळापूर, जिल्हा अकोला); शिक्षण मराठी सातव्या इयत्तेपर्यंत;

१९३० च्या जंगल सत्याग्रहात ४ महिने साधी कैद व १९४२ साली नागपूर जेलमध्ये १ वर्ष स्थानबद्ध होते; यांना २०० रुपये मासिक मानधन मिळते.

बोरकर, रामजी सखाराम

जन्मगाव रामटेक (तालुका रामटेक, जिल्हा नागपूर); १९४२ मध्ये तहसील कचेरीवर मोर्चा नेला; राष्ट्रीय ध्वज लावला; कचेऱ्या पेटवून दिल्या; कैद्यांना वाचविले; त्यावद्दल अटक होऊन ५ महिने स्थानबद्ध करण्यात आले व ३ वर्षे सक्तमजुरीची शिक्षा झाली; शासनाकडून आर्थिक सहाय्य, सन्मानपत्र व निवृत्ति-वेतन मिळाले.

बोरकर, पांडुरंग मंगरू ऊर्फ दादा (जन्म १९११),

जन्मगाव सिदेवाही (तालुका ब्रम्हपुरी, जिल्हा चंद्रपूर); शिक्षण मराठी पहिलीपर्यंत; १९४२ च्या चले जाव चळवळीत विध्वंसक कार्यात भाग घेतला तेव्हा ९ महिने स्थानबद्ध होते.

बोरकर, विश्वनाथ तुकारामजी (जन्म १९०८),

जन्मगाव सस्ती (तालुका वाळापूर, जिल्हा अकोला); शिक्षण आयुर्वेदाचार्य; १९४२ साली तारा तोडल्या; उमरीला रेल्वेचा अपघात करण्यात भाग घेतला होता; नागपूर व अकोला येथे स्थानबद्ध होते; एकूण २० महिने जेलमध्ये रहावे लागले; शासनाकडून शिक्षण सवलत व ताम्रपट मिळाला आहे.

बोरकर, हरीभाऊ साहदेव (जन्म १८९९, मृत्यू १९६४),

जन्मगाव खापा (तालुका सावनेर, जिल्हा नागपूर); शिक्षण सातव्या इयत्तेपर्यंत; पोस्ट ऑफिस जाळण्याच्या आरोपावरून यांना ६ वर्षांची सक्तमजुरीची शिक्षा झाली; शासनाकडून २५० रुपये मानधन मिळाले आहे.

बोरकुटे, नारायण वासप्पा (जन्म १९११),

मूळगाव तळेगाव भारी (तालुका व जिल्हा यवतमाळ); शिक्षण मराठी चौथ्या इयत्तेपर्यंत; सन १९३० मध्ये स्वातंत्र्य चळवळीत यांनी भाग घेतला, त्यावद्दल ६ महिने शिक्षा झाली.

बोराखडे, सखाराम सीताराम

जन्मगाव वाडेगाव (तालुका वाळापूर, जिल्हा अकोला); शिक्षण तिसऱ्या इयत्तेपर्यंत; यांनी

१९३२ मध्ये जनजागृती केली, त्यावद्दल ४ महिने शिक्षा झाली; शासनाकडून सन्मानपत्र मिळाले.

बोराळे, नारायण हरिभाऊ

जन्मगाव विवरा (तालुका वाळापूर, जिल्हा अकोला); शिक्षण आठवीपर्यंत; १९४२ च्या 'चले जाव' चळवळीत काँग्रेसचा प्रचार, बुलिटिन्स लावणे, वगैरे वेकायदेशीर कार्यक्रमात भाग घेतल्यावद्दल ६ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा भोगली; याशिवाय १ महिना स्थानवद्धतेत होते.

बोरीकर, माखतराव आबाजी (जन्म १९०१),

जन्मगाव मिस्री (तालुका उमरेड, जिल्हा नागपूर); शिक्षण मराठी चौथ्या इयत्तेपर्यंत; जंगल सत्याग्रहावद्दल यांना १ वर्ष ६ महिन्यांची सक्तमजुरीची शिक्षा झाली; यांना २५० रुपये अनुदान, दरमहा ५० रुपये आजीव मानधन व सन्मानपत्र मिळाले.

बोरुळ, मुरलीधर गणपत (जन्म १९१५),

जन्मगाव देऊळगावराजा (तालुका चिखली, जिल्हा बुलढाणा); शिक्षण मराठी सातवी पर्यंत; शेतकी सहकारी संस्था, देऊळगावराजा या संस्थेत सदस्य होते; भारत सेवक समाज व काँग्रेस दलात आहेत; १९४१ साली देऊळगाव राजा येथे वैयक्तिक सत्याग्रह केला; तेव्हा ४० रुपये दंड झाला; पुन्हा ६५ रुपये दंड झाला; पुढे यांना ४ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा झाली; चलेजाव आंदोलनात पकडले गेले; १ महिना स्थानवद्ध होते; शासनाकडून ५०० रुपये अनुदान मिळाले, सन्मानपत्र व शिक्षण सवलत मिळते.

बोर्डे, काशीराम केशव (जन्म १९०५),

जन्मगाव वैराट राजापूर (तालुका व जिल्हा अकोला); यांनी १९३० मध्ये चळवळीत भाग घेतला; त्यावद्दल चार दिवस शिक्षा झाली.

बोर्डे, नारायण लक्ष्मण (जन्म १९०९),

जन्मगाव मावरा (तालुका आकोट, जिल्हा अकोला); १९३० मध्ये जंगल सत्याग्रह केला; त्यावद्दल यांना ३ महिने साध्या कैदेची शिक्षा देण्यात आली.

बोरेकर, नामदेव गणपत (जन्म १९२३),

जन्मगाव येवदा (तालुका दर्यापूर, जिल्हा अमरावती); शिक्षण मराठी दुसऱ्या इयत्तेपर्यंत;

१९४२ साली चले जावच्या चळवळीत रेल्वे रुळ उखडले म्हणून यांना अटक झाली व १ वर्ष १९ दिवसांची शिक्षा झाली; शासनाकडून स्वातंत्र्य सैनिक निवृत्ति वेतन मिळते.

भ

भगत, ठुलासचंद्र पन्नालाल (जन्म १९२२),

जन्मगाव नागपूर (तालुका व जिल्हा नागपूर); शिक्षण हिंदी चौथ्या इयत्तेपर्यंत; पोस्ट व पोलीस स्टेशन जाळले गेले त्यांत यांनी भाग घेतला; १९४२ च्या झेंडा सत्याग्रहात अटक; ६ महिन्यांची सक्तमजुरीची शिक्षा झाली; शासनाकडून २५० रु. मानधन, सन्मानपत्र व शैक्षणिक सवलती मिळाल्या आहेत.

भगत, पुंडलिक अमृता

जन्मगाव पारस (तालुका वाळापूर, जिल्हा अकोला); शिक्षण माध्यमिक; स्वातंत्र्य आंदोलनात प्रचार पत्रके वाटणे, मिरवणुकी काढणे त्यावद्दल यांना ६ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा झाली; ती अकोला कारागृहात भोगली; शासनाकडून सन्मानपत्र व २५० रुपये अनुदान मिळाले.

भट, श्रीकृष्ण गिरधारीलाल (मृत्यू १९४७),

मुळगांव वर्धा (तालुका व जिल्हा वर्धा); शिक्षण मॅट्रिक; औरंगाबादेस त्यांच्या वंधूकडे शिक्षणासाठी म्हणून आले होते, स्टेट काँग्रेसचा प्रचार करीत असताना ते एका रझाकाराच्या सुन्याला वळी पडले.

भडके, वामनराव गोविंदराव (जन्म १९२०),

जन्मगाव नसर्गपूर (तालुका आर्वी, जिल्हा वर्धा); शिक्षण मराठी ७वीपर्यंत, १९४२ साली यांना अटक करण्यात आली; जाळपोळ व मोडतोडीच्या आरोपावरून जन्मठेपेची शिक्षा देण्यात आली; ६ महिन्यांनी यांची मुटका झाली; शासनाने यांना ७०० रु. चे अनुदान, ताम्रपट, सन्मानपत्र, शिक्षण सवलत दिली आहे.

भनारे, रामाजी पैकूजी (जन्म १९०८),

जन्मगाव नागपूर (तालुका व जिल्हा नागपूर); १९३० साली दारू निरोधनात भाग घेतला; त्यावद्दल ६ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा झाली.

भयने, शंकर किसनजी (जन्म १९१९),

मूळगाव कापूस तळणी (तालुका दर्यापूर, जिल्हा अमरावती); शिक्षण मराठी माध्यमिक व ट्रेनिंग; दर्यापूर तालुक्यातील प्रत्येक खेड्यात यांनी १९४२ च्या अगोदरपासून पद्यावतने प्रचार केला; पोलिसांनी अकोला येथे पकडल्यावर यांना १९४३ पर्यंत स्थानवद्ध करण्यात आले होते; शासनाकडून सन्मानपत्र व निवृत्तिवेतन मिळाले आहे.

भलावी, गंगाधर धनुजी (जन्म १९२०),

जन्मगाव चिचरगव्हाण (तालुका मोर्शी, जिल्हा अमरावती); शिक्षण मराठी सातव्या इयत्तेपर्यंत; १९४२ मध्ये स्वातंत्र्य लढ्यात प्रचार कार्य; कचेरीवर झेंडा लावणे यात भाग घेतला; त्यात यांना अटक होऊन नागपूर जेलमध्ये स्थानवद्ध ठेवले होते, त्यानंतर १९४४ मध्ये रायपूर जेलला सुटंग लावताना अटक होऊन ६ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा झाली; ती रायपूर जेलमध्ये भोगली; शासनाकडून सन्मानपत्र व एकवार २५० रुपये आर्थिक सहाय्य मिळाले.

भलावी, उरकूडा भिवा

जन्मगाव साकोली (तालुका साकोली, जिल्हा भंडारा); शिक्षण मराठी प्राथमिक; १९४२ साली 'चले जाव' च्या चळवळीत भाग घेतला; त्यावद्दल पकडले जाऊन पावणे दोन वर्षे रायपूर जेलमध्ये सश्रम कारावासाची शिक्षा झाली.

भुरे, अजाब सोताराम

जन्मगाव कोहली (तालुका, जिल्हा नागपूर); शिक्षण बी. ए. (ऑनर्स), डिप्लोमा इन सोशल वर्क्स, १९४२ च्या चले जाव चळवळीत विद्यार्थी असताना राष्ट्रीय युवक संघाचा सभासद म्हणून सक्रीय भाग घेतल्यावद्दल ५ महिने स्थानवद्ध; महाराष्ट्र शासनाने स्वातंत्र्य सैनिक म्हणून सन्मानपत्र दिले आहे.

भसीन सरदार, प्रीतमसिंग हिरासिंग (जन्म १९०२),

जन्मगाव काझिया (तालुका गुजरानवाला, जिल्हा रावळपिंडी); वास्तव नागपूर; शिक्षण सातवीपर्यंत; १९४२ मध्ये गुरुद्वार चळवळीत भाग घेतल्यावद्दल चार महिन्यांची शिक्षा झाली; नंतर पुन्हा ८ महिने शिक्षा झाली.

व्हीएफ ४८३१—९

भाके, गजानन कोंडबाजी (जन्म १९१३, मृत्यू १९५४),

मूळगाव वणी (तालुका वणी, जिल्हा यवतमाळ); शिक्षण बी. ए.; १९४२ सालच्या चळवळीत प्रचार सभेवद्दल ६ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा देण्यात आली होती.

भागवत, जागोराव इरमानजी (जन्म १९२२),

जन्मगाव शिराळा (तालुका व जिल्हा अमरावती); शिक्षण प्राथमिक; १९४२ च्या स्वातंत्र्य आंदोलनात भाग घेतला; त्यावेळी तीन गुन्ह्यांच्या आरोपाखाली यांना १८ महिन्यांची सक्तमजुरीची शिक्षा झाली; ही यांनी अकोला व अमरावती कारागृहात भोगली; शासनाकडून सन्मानपत्र व २५० रुपये आर्थिक मदत मिळाली आहे.

भागवत, यज्ञेश्वर जोगेश्वर उर्फ बाबाजी (जन्म १८९५),

जन्मगाव देवळी (तालुका व जिल्हा वर्धा); शिक्षण संस्कृत प्राज्ञ; १९३० साली यांनी दारू निरोधन चळवळीत भाग घेतला, त्यावद्दल यांना ४ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा झाली; १९४२ साली 'चले जाव' च्या चळवळीत ११ वर्षे सक्तमजुरीची शिक्षा झाली; यांनी हरिजन सेवा केली; शासनाकडून यांना तांत्रपट व आर्थिक सहाय्य मिळाले.

भागवत, रामचंद्र गंगाधर (जन्म १८७७, मृत्यू १९४८),

जन्मगाव कायर (तालुका वणी, जिल्हा यवतमाळ); शिक्षण इंग्रजी चौथी टेंड; १९३० च्या जंगल सत्याग्रहात भाग घेतल्यावद्दल ६ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा झाली.

भागवतकर, जिवंधर सिंदुजी (जन्म १९००, मृत्यू १९५८),

जन्मगाव सुरळी (तालुका मोर्शी, जिल्हा अमरावती); शिक्षण प्राथमिक; यांनी १९३२ साली चळवळीत भाग घेतला, त्यावद्दल ३ महिने शिक्षा झाली; १९४० मध्ये स्वातंत्र्य आंदोलन चळवळीत भाग घेतल्यामुळे ११ वर्षे अमरावती जेलमध्ये होते; १९४२-४३ मध्ये भूमिगत होते; शासनाकडून सन्मानपत्र मिळाले.

भागवतकार, आनंदराव जगन्नाथजी (वय ७१), वास्तव्य पुसला, (तालुका मोर्शी, जिल्हा अमरावती); १९३० सालात जंगल सत्याग्रहात

भाग घेतल्यामुळे अटक होऊन ६ महिने सक्त-मजुरीची शिक्षा ; ती अमरावती जेलमध्ये भोगली.

भाट, विनायक मनबाजी (जन्म १९०८),

जन्मगाव काटोल (तालुका काटोल, जिल्हा नागपूर); शिक्षण तिसऱ्या इयत्तेपर्यंत; १९३२ मध्ये दाहू निरोधन व कापड निरोधन केल्याबद्दल यांना ४ महिने १५ दिवस सक्तमजुरीची शिक्षा झाली; १९४२ च्या आंदोलनात भाग घेतल्याबद्दल ४ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा झाली; शासनाकडून सन्मानपत्र व आर्थिक मदत मिळाली.

भाटकर, लक्ष्मणराव श्रावणजी (जन्म १९०१),

जन्मगाव भुगाव (तालुका अचलपूर, जिल्हा अमरावती); शिक्षण मॅट्रिक; सत्यशोधक समाज आणि प्रार्थना समाजाचे सदस्य; हरिजन अस्पृश्यांद्धार व मागाम जमातींच्या उद्धाराच्या चळवळीत भाग; मध्य प्रदेश विधानसभेचे सदस्य; राष्ट्रीय आंदोलनात १९४१ च्या वैयक्तिक सत्याग्रहात भाग घेतला तेव्हा स्यानवद्ध; १९५२ ला लोकसभेवर निवड.

भाटी, किसनसिंग बुद्धसिंग

जन्मगाव नागपूर (तालुका व जिल्हा नागपूर); शिक्षण मराठी तिसऱ्या इयत्तेपर्यंत; यांनी अनेक-वेळा जंगल सत्याग्रहात भाग घेतला; १९३० मध्ये दाहूवदी प्रचारात पकडले गेले व ६ महि-न्यांची सक्तमजुरीची शिक्षा झाली; सन्मानपत्र मिळाले आहे.

भाटी, रजपूत नारायणसिंह बुद्धसिंह (जन्म १९२१),

जन्मगाव नागपूर (तालुका व जिल्हा नागपूर); शिक्षण मराठी पहिलीपर्यंत; १९४० मध्ये युद्ध विरोधी प्रचारात भाग घेतल्याने ९ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा देण्यात आली; नागपूर सेंट्रल जेलमध्ये यांनी शिक्षा भोगली; शासना-कडून सन्मानपत्र, आर्थिक सहाय्य व शिक्षण सवलत मिळते.

भातुलकार, ज्ञानदेव मक्रमजी (जन्म १९१०),

मूळगाव भातुकली (तालुका व जिल्हा अमरावती); शिक्षण मराठी माध्यमिक; १९३० साली जंगल सत्याग्रहात भाग घेतल्याबद्दल यांना

६ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा झाली; शासना-कडून २०० रुपये मानधन व सन्मानपत्र मिळाले आहे.

भानारकर, रामराव मारोती

जन्मगाव उमरेड (तालुका उमरेड, जिल्हा नागपूर); स्वातंत्र्य चळवळीत १९३२ मध्ये ५ महिने तुरुंगवास भोगला; नंतर यांनी भूमिगत राहून कार्य केले.

भारद्वाज, छोटेलाल सरजुसाव (जन्म १९१०),

जन्मगाव तिरोडा (तालुका गोंदिया, जिल्हा भंडारा); १९३० च्या स्वातंत्र्य चळवळीत यांनी भाग घेतला; त्याबद्दल खटला भरण्यात येऊन ४ महिने सश्रम कारावासाची शिक्षा देण्यात आली; यांनी ती नागपूर जेलमध्ये भोगली; १९४२ च्या 'चले जाव' चळवळीत भाग घेतला; त्याबद्दल ६ महिने सश्रम कारावासाची शिक्षा देण्यात आली; शासनाकडून आर्थिक सहाय्य मिळाले.

भारती, गोस्वामिराजा सहदेव (जन्म १९०४),

जन्मगाव निम (तालुका दारुवा, जिल्हा यवत-माळ); राष्ट्रीय आंदोलनात १९३० च्या कायदे-भंगाच्या चळवळीत भाग घेतला म्हणून सश्रम कारावास; १९३२ पासून विदर्भ प्रांतिक काँग्रेस कमिटीवर सदस्य; १९३७ ते १९३९ यवतमाळ जिल्हा काँग्रेस कमिटीचे जनरल सेक्रेटरी; १९४० मध्ये जिल्हा काँग्रेस कमिटीचे अध्यक्ष; १९४१ च्या युद्धविरोधी वैयक्तिक सत्याग्रहात भाग घेतला म्हणून कारावास; १९४२ च्या चले जाव चळवळीत जिल्हा प्रदेश काँग्रेसचे अध्यक्ष म्हणून पुन्हा कारावास; १९५२ मध्ये यवतमाळ मधून लोकसभेवर निवड; १९४८ पासून अखिल भारतीय काँग्रेस कमिटीचे सदस्य.

भालेराव, सदाशिव तुळशीराम

जन्मगाव कोठा (तालुका व जिल्हा यवतमाळ); शिक्षण मराठी चौथ्या इयत्तेपर्यंत; १९३२ मध्ये कोर्ट निरोधनामध्ये सहकायिनी भाग घेतला; त्याबद्दल यांना ५ महिने शिक्षा देण्यात आली.

भावदे, सुखदेव बुलाखो (जन्म १९१२),

जन्मगाव व्याळा (तालुका वाळापूर, जिल्हा अकोला); शिक्षण चौथ्या इयत्तेपर्यंत; यांनी १९३२ मध्ये आंदोलनात भाग घेतला; त्याबद्दल

६ महिने शिक्षा झाली; १९४२ मध्ये भूमिगत कार्य व जनजागृती केली; शासनाकडून सन्मानपत्र व आर्थिक सहाय्य मिळाले.

भावसार, हरिश्चंद्र हिराजी

जन्मगाव नागपूर (तालुका व जिल्हा नागपूर); स्वातंत्र्यलढ्यात १९२१ मध्ये बुलेटिन्स वाढीत असताना पकडले गेले; १९२९ मध्ये हातात झेंडा घेऊन सत्याग्रह केला त्यावेळी ४ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा झाली; १९३१ साली १ वर्ष सक्तमजुरीची शिक्षा झाली; किल्ल्यावर झेंडा लावल्यावेळी ५ वर्षे सक्तमजुरीची शिक्षा झाली; १९४१ मध्ये सत्याग्रह करण्याच्या आरोपाखाली ४ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा झाली; शासनाकडून ५० रु. पेन्शन मिळत आहे.

भावे, भगवान नयू

जन्मगाव वाडेगाव, (तालुका वाळापूर, जिल्हा अकोला); शिक्षण आठव्या इयत्तेपर्यंत; यांनी १९३०-३२ मध्ये दारू पिकेटींग केले, त्यावेळी ४ महिने शिक्षा झाली; शासनाकडून सन्मानपत्र मिळाले.

भांडारकर, यशवंतराव पिठूरामजी (जन्म १९१०),

जन्मगाव भुसेवाडी (तालुका रामटेक, जिल्हा नागपूर); शिक्षण मराठी तिसऱ्या इयत्तेपर्यंत; १९४२ सालच्या चळवळीत विदेशी कापडाचे निरोधन केले; त्यावेळी पकडले जाऊन ३ महिने शिक्षा व ५० रुपये दंड अथवा ६ आठवडे सक्त मजुरी अशी शिक्षा झाली; दंड भरला नाही.

भांडारकर हरिश्चंद्र सीताराम

जन्मगाव दांडेगाव (तालुका गोंदिया, जिल्हा भंडारा); शिक्षण बी.ए., १९४२ साली चले जाव चळवळीत भाग घेतला; भूमिगत कार्य केले; शासनाकडून त्यांना सन्मानपत्र मिळाले आहे.

भांबोरे, सीतारामजी जयराम (जन्म १९०२, मृत्यू १९६४),

जन्मगाव पवनी (तालुका व जिल्हा भंडारा); शिक्षण प्राथमिक; १९४६ च्या वैयक्तिक सत्याग्रहात यांनी भाग घेतला; १९४२ च्या 'चले जाव' चळवळीत भाग घेतला; त्यावेळी यांच्यावर

वॉरंट निघाले व ७ महिने सश्रम कारावासाची शिक्षा देण्यात आली; ती यांनी गंगापूर कारागृहात भोगली; १९४३ मध्ये पुन्हा पकडले जाऊन ५ महिने सश्रम कारावासाची शिक्षा देण्यात आली ती भंडारा तुरुंगात भोगली; शासनातर्फे सन्मानपत्र देण्यात आले; १९५२ ते १९६२ पर्यंत एम्.एल्. ए. होते.

भिलकर, तुकाराम नारायण

जन्मगाव रामटेक (तालुका रामटेक, जिल्हा नागपूर); शिक्षण मराठी चौथीपर्यंत; १९२० मध्ये असहकार चळवळीत यांनी भाग घेतला; जनजागृती केली; १९३० मध्ये जंगल सत्याग्रहात भाग घेतला; १३ ऑगस्ट १९४२ रोजी झालेल्या (रामटेक) संग्रामात यांनी सक्रिय भाग घेतला होता; तहसील कचेरीवर मोर्चा नेऊन तिरंगी ध्वज फडकवला; वेअर हाऊस व रेल्वे स्टेशन सरकारी मालमत्ता जाळली; २॥॥ वर्ष सश्रम कारावासाची शिक्षा झाली; शासनाकडून यांना सन्मानपत्र व दरमहा ५० रु. पेन्शन मिळते.

भिलवार, बालगोविंद मल्लू (जन्म १९०७),

जन्मगाव रामटेक (तालुका रामटेक, जिल्हा नागपूर); यांनी १९३० च्या सविनय कायदेभंगाच्या चळवळीत भाग घेतला; दारू व परदेशी कापड दुकानावर निरोधने केली; १९३२ मध्ये कायदेभंगाच्या चळवळीत भाग घेतल्यावेळी १ महिन्याची सक्तमजुरीची शिक्षा झाली; १९४२ च्या विश्र्वसक कार्यात भाग घेतल्यावेळी पोलीस कोठडीत बंद करून ठेवण्यात आले; शासनाकडून सन्मानपत्र, आर्थिक सहाय्य व शिक्षण सवलत मिळाली.

भिवगडे, चंद्रभान डुकरजी (जन्म १९०४),

जन्मगाव मोसरी (तालुका चांदूर, जिल्हा, अमरावती); जंगल सत्याग्रहात भाग घेतल्यावेळी ६ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा भोगावी लागली.

भित्ते, सदाशिव गणूजी (जन्म १९०६, मृत्यू १९४०),

मूळगाव दारव्हा (तालुका दारव्हा, जिल्हा यवतमाळ); शिक्षण मराठी दुसऱ्या इयत्तेपर्यंत; सन १९३० साली जंगल सत्याग्रहात भाग घेतला, त्यावेळी ६ महिने सश्रम कारावासाची शिक्षा देण्यात आली होती.

भित्ते, सूर्यामान विठोबा (जन्म १८९५),

मूळगाव कळंब (तालुका व जिल्हा यवतमाळ); शिक्षण मराठी चौथ्या इयत्तेपर्यंत; सन १९३० मध्ये यांनी गवत कटाईच्या सत्याग्रहात भाग घेतला, त्यावद्दल यांना ३ महिने सश्रम कारावासाची शिक्षा देण्यात आली; महाराष्ट्र शासनाकडून सन्मानपत्र देण्यात आले आहे.

भुजाडे, मारोतराव चिंधुजी (जन्म १८८९, मृत्यू १९५७),

जन्मगाव खरांगणा (तालुका आर्वी, जिल्हा वर्धा); शिक्षण मराठी चौथ्या इयत्तेपर्यंत; स्वातंत्र्य चळवळीत १९३२ साली ११ दिवस अटक होते; १९४२ साली मोर्चात पकडले गेले व ६ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा वर्धा जेलमध्ये भोगली.

भुते, पतीराम नाभाजी (जन्म १९१७),

जन्मगाव केसलवाडा वाघाये (तालुका साकोली, जिल्हा भंडारा); शिक्षण मराठी माध्यमिक; १९४२ मध्ये जनजागृती केल्यावद्दल अटक होऊन १ महिनाभर तुलंगवास भोगावा लागला; यांना शासनाकडून ताम्रपट व एकवार २५० रुपये आर्थिक मदत मिळाली आहे.

भुते, भय्याजी ऊर्फ शिवराम पांडुरंग (जन्म १९२०),

जन्मगाव नागपूर (तालुका व जिल्हा नागपूर); शिक्षण अकराव्या इयत्तेपर्यंत; १९४२ मध्ये जिल्हा कचेरी वर्धा वंद केल्यावद्दल हे प्रथम १ महिना अंडर टायलवर होते व नंतर ६ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा झाली; सन्मानपत्र मिळाले आहे.

भुते, सदाशिव तुकाराम (जन्म १९०७, मृत्यू १९७१),

जन्मगाव नागपूर (तालुका व जिल्हा नागपूर); शिक्षण प्राथमिक; १९३० साली दारू गुप्त्यावर पिकेटिंग केले; मीठ व व्यक्तीगत सत्याग्रहात भाग घेतला; त्यावद्दल ६ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा झाली; शासनाकडून सन्मानपत्र व आर्थिक सहाय्य मिळाले.

भुरकुटे, संपत (जन्म १८९६),

जन्मगाव वाडेगाव (तालुका वाळापूर, जिल्हा अकोला); शिक्षण दुसऱ्या इयत्तेपर्यंत; यांनी

१९३० मध्ये जनजागृती केली; शेतसारा दिला नाही, त्यावद्दल १ महिन्याची सक्तमजुरीची शिक्षा झाली; १९३२ मध्ये स्वातंत्र्य चळवळीत भाग घेतला, त्यावद्दल ६ महिने शिक्षा झाली; शासनाकडून सन्मानपत्र मिळाले.

भुरले, गोविंद सिताराम

जन्मगाव नागपूर (तालुका व जिल्हा नागपूर); शिक्षण दहाव्या इयत्तेपर्यंत; पोस्टाच्या तारा तोडणे; सरकारी इमारती जाळणे, बुलेटिन्स वाटणे, वगैरे कामात यांनी भाग घेतल्यामुळे यांचेवर वॉरंट निघाले म्हणून हे भूमिगत झाले; १९४२ मध्ये यांना अटक होऊन ११ दिवस पोलीस कस्टडीत होते व नंतर यांचेवर खटला चालून यांना १७ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा निरनिराळ्या कळमांखाली झाली.

भूरा, शेख मोहमदीन शेख (जन्म १८९४),

जन्मगाव देवळी (तालुका व जिल्हा वर्धा); शिक्षण साक्षर; स्वातंत्र्यलढ्यात यांनी १९४२ साली भाग घेतला होता; यांना १० दिवस सक्तमजुरीची शिक्षा, व २०० रुपये दंड झाला होता; शासनाकडून सन्मानपत्र मिळाले आहे.

भुरे, नामदेव तानबा (जन्म १९१४),

जन्मगाव मोहाडी; (तालुका व जिल्हा भंडारा); शिक्षण मराठी सहाव्या इयत्तेपर्यंत; यांनी १९४२ च्या 'चले जाव'च्या चळवळीत वेकायदा मिरवणुकीत भाग घेतला; त्यावद्दल प्रथम २ महिने स्थानबद्ध व नंतर ६ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा झाली; शासनाकडून आर्थिक सहाय्य व सन्मानपत्र मिळाले.

भेटे, लक्ष्मण वडगाजी (जन्म १९१०, मृत्यू १९५८),

मूळगाव आंतरगाव (तालुका केळापूर, जिल्हा यवतमाळ); शिक्षण मराठी तिसऱ्या इयत्तेपर्यंत; सन १९३० मध्ये जंगल सत्याग्रह चळवळीत ६ महिने सश्रम कारावासाची शिक्षा देण्यात आली व ती अकोला जेलमध्ये भोगली.

भेंडे, मास्तू ऊर्फ जगन्नाथ बाबूराव (जन्म १९०९),

जन्मगाव नागपूर (तालुका व जिल्हा नागपूर); शिक्षण तिसऱ्या इयत्तेपर्यंत; कौन्सिल हालवर

१९३२ मध्ये यांनी मोर्चा नेला त्यात अटक व ३ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा झाली; यांना सन्मानपत्र मिळाले आहे.

भेंडे, विश्वनाथ सद्दोबाजी (जन्म १९११),

जन्मगाव खरांगणा (तालुका आर्वी, जिल्हा वर्धा); १९३० मध्ये ३ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा अमरावती व १९३२ मध्ये ३ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा नागपूर व जवळपूर जेलमध्ये भोगली.

भेंडे, अंबादास सूर्यभातजी (जन्म १९१९),

जन्मगाव विरळ (रोवे) (तालुका चांदूर, जिल्हा अमरावती); शिक्षण मराठी चौथ्या वर्गापर्यंत; १९४१ मध्ये यांनी दोन वेळा वैयक्तिक सत्याग्रह केला, नंतर ते भूमिगत झाले; यांना १९४२ मध्ये दीड महिना स्थानवद्ध करण्यात आले होते; शासनाकडून २५० रुपये अनुदान व सन्मानपत्र मिळाले आहे.

भेंडे, अंबादास सूर्यभात (जन्म १९१३),

जन्मगाव धामणगाव (तालुका व जिल्हा वर्धा); शिक्षण मराठी इयत्ता चौथ्यापर्यंत; १९४० च्या वैयक्तिक सत्याग्रहात भाग घेतल्याबद्दल यांना २ महिने सजा झाली.

भेलोडे, जन्नपूणाबाई सीतारामजी

जन्मगाव मनरी (तालुका आर्वी, जिल्हा वर्धा); १९३० साली जंगल सत्याग्रह व दारू पिकेडिंग यात भाग घेतला; १९४२ साली भूमिगत राहून कार्य केले.

भैसरा, नम्मू चुखी (जन्म १८८२, मृत्यू १९५३),

जन्मगाव नागपूर (तालुका गडचिरोली, जिल्हा चंद्रपूर); शिक्षण प्राथमिक; स्वातंत्र्य आंदोलनात दारूबंदी प्रचार, विदेशी मालावर बहिष्कार वगैरे कार्य केले; त्याबद्दल ६ महिने कारावासात होते; १९४२ मध्ये स्थानवद्ध केले होते.

भोई (सोतवने), राजाराम सिवा (जन्म १९०२,

मृत्यू १९५९),

जन्मगाव आप्ठी (तालुका आर्वी, जिल्हा वर्धा); १९४२ च्या आप्ठी सत्रासाठी यांना २० वर्षांची सक्तमजुरीची शिक्षा झाली होती; नागपूर व जवळपूर जेलमध्ये हे स्वातंत्र्य मिळवण्यात होते; नंतर सुटले.

भोगदे, कितन सोनाजी (जन्म १९००),

जन्मगाव व्याळा (तालुका वाड्यापूर, जिल्हा अकोला); शिक्षण निमत्या इयत्तेपर्यंत; यांना १९३० साली सत्याग्रहात भाग घेतल्याबद्दल ६ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा झाली.

भोपी, दत्तात्रय कृष्ण (जन्म १९०६),

सूळगाव पुनद (तालुका पुनद, जिल्हा यवतनाळ); शिक्षण मराठी चौथ्या इयत्तेपर्यंत; १९३० साली जंगल सत्याग्रहात भाग घेतला; त्याबद्दल यांना ६ महिने सत्रेन कारावासाची शिक्षा अकोला जेलमध्ये देण्यात आली; महाराष्ट्र शासनाकडून सन्मानपत्र देण्यात आले आहे.

भोयर, दादा भगवान

जन्मगाव बागो (कोरा) (तालुका हिंगणघाट, जिल्हा वर्धा); शिक्षण मॅट्रिकपर्यंत; १९३२ च्या स्वातंत्र्यलढ्यात कायदेभंगाच्या चळवळीत भाग घेतला व नंतर वैयक्तिक सत्याग्रहात भाग घेतला, त्यावेळी अटक झाली परंतु विद्यार्थी म्हणून सोडून देण्यात आले; शासनाकडून सन्मानपत्र आणि मुलांना शिक्षण सवलत मिळत आहे.

भोयर, नारायण बहेबजी (जन्म १८९८, मृत्यू १९६५),

जन्मगाव सालोड (तालुका व जिल्हा वर्धा); १९४२ साली यांनी स्वातंत्र्य चळवळीत भाग घेतला होता; त्याबद्दल ६ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा भोगली; सरकारने २५० रुपये अनुदान, सन्मानपत्र दिले आहे.

भोयर, राधोबा सोमाजी

जन्मगाव मोरगाव (तालुका रामटेक, जिल्हा नागपूर); शिक्षण चौथ्या इयत्तेपर्यंत; यांनी १९४२ च्या 'चले जाव' च्या चळवळीत ब्रिटिश शासनाच्या विरुद्ध प्रचाराद्वारे जनजागृती केली, त्याबद्दल ११ महिन्यांची शिक्षा झाली; त्यापैकी ४ महिने स्थानवद्ध होते; शासनाकडून सन्मानपत्र मिळाले.

भोयर, राजाराम सीताराम (जन्म १९११),

जन्मगाव तेलंगवेडी (तालुका रामटेक, जिल्हा नागपूर); शिक्षण प्राथमिक; १९३० साली दारू गुप्त्यावर केल्या पिकेडिंगमुळे यांना ६ महिन्यांची शिक्षा झाली; सन १९३२ साली वेकायदा झंडा निरवगुकीत भाग घेतला त्याबद्दल

तीन महिने सक्तमजुरीची शिक्षा झाली ; यांना आर्थिक सहाय्य, औक्षणिक सवलत व सन्मानपत्र मिळाले आहे.

भोयर, रामभाऊ चंदूजी (जन्म १९१४),
जन्मगाव गोंदिया (तालुका गोंदिया, जिल्हा भंडारा) ; शिक्षण नॉन-मॅट्रिक ; यांनी १९४१ मध्ये इंग्रजी शासनाच्या विरुद्ध प्रचारकार्य केले, त्यावेळी अटक होऊन भंडारा जेलमध्ये १ महिना ठेवले ; ६ महिन्यांची शिक्षा झाली ; नागपूर जेलमध्ये शिक्षा भोगली ; शासनाकडून अनुदान व शिक्षण सवलत मिळते.

भोयर, हरिभाऊ पांडुरंग (जन्म १९१७),
जन्मगाव पवनार (तालुका व जिल्हा वर्धा) ; शिक्षण मराठी सातवीपर्यंत ; स्वातंत्र्यलढ्यात १९४२ साली व्यक्तिगत सत्याग्रह करून 'चले जाव' चळवळीत भाग घेतला ; शासनाकडून सन्मानपत्र मिळाले.

भोयारे, वामनराव नानाजी (जन्म १९१६),
जन्मगाव सोनेगाव (तालुका व जिल्हा वर्धा) ; शिक्षण मराठी तिसऱ्या इयत्तेपर्यंत ; स्वातंत्र्य चळवळीत भाग घेतल्यावेळी ६ महिने सश्रम कारावासाची शिक्षा झाली ; शासनाकडून यांना २०० रुपये मानधन व सन्मानपत्र मिळाले आहे.

भोलेकर, बाबाराव जनयूजी (जन्म १९२२),
जन्मगाव वेलोरा (तालुका मोर्शी, जिल्हा अमरावती) ; शिक्षण सहाव्या इयत्तेपर्यंत ; १९४२ मध्ये चळवळीत भाग घेतल्यावेळी १० महिने शिक्षा झाली ; शासनाकडून यांना सन्मानपत्र, शिक्षण सवलत व २०० रुपये मानधन मिळते.

भोपरे, वाईर गणपत वकाराम (मृत्यू १९५९),
जन्मगाव रामटेक (तालुका रामटेक, जिल्हा नागपूर) ; शिक्षण प्राथमिक ; १९३० पासून काँग्रेसच्या युद्ध मंडळाच्या आज्ञेप्रमाणे निरोधने, जंगल सत्याग्रह यांत भाग घेतला होता ; ६ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा झाली ; यांना एकावर २५० रुपये मानधन मिळाले आहे.

भोसकर, तुकाराम महादेव (जन्म १९२२),
जन्मगाव नागपूर (तालुका व जिल्हा नागपूर) ; शिक्षण मराठी चौथ्या इयत्तेपर्यंत ; १९४२ मध्ये

तेलंगखेडी बॉम्ब केसमध्ये अटक झाली ; ३ वर्षांनी सुटका झाली ; शासनाकडून ५०० रु. अनुदान मिळाले आहे.

भोसरे, वामनराव नानाजी (जन्म १९१६),
जन्मगाव सोनेगाव (तालुका व जिल्हा वर्धा) ; १९४२ साली यांनी चळवळीत भाग घेतला होता ; शासनाकडून २०० रुपये मानधन, शिक्षण सवलत व सन्मानपत्र मिळाले.

भोसले, माधवराव वाजीराव
जन्मगाव कोदामेंडी अडेगाव (तालुका रामटेक, जिल्हा नागपूर) ; शिक्षण प्राथमिक ; यांना १९३० मध्ये पिकेटिंग केल्यामुळे ६ महिन्यांची सक्तमजुरीची शिक्षा झाली.

भोंगरडे, जानवाजी विठोबाजी (जन्म १९०२),
जन्मगाव वडनेर (तालुका हिंगणघाट, जिल्हा वर्धा) ; सत्याग्रहात १९३० पासून भाग घेतला ; १९३२ साली हिंगणघाट येथे ६ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा झाली ; ती यांनी नागपूर जेलमध्ये भोगली ; शासनाकडून यांना अनुदान व आर्थिक सहाय्य मिळाले आहे.

भोंगाडे, देवराव विश्रामजी (जन्म १९०४),
जन्मगाव देवरवाडा (तालुका अचलपूर, जिल्हा अमरावती) ; शिक्षण मराठी सहावीपर्यंत ; १९३० साली जंगल सत्याग्रहात भाग घेतला ; १९४२ साली चले जावच्या चळवळीत तिरंगी ध्वज घेऊन पोस्ट ऑफिसमध्ये गेले, विध्वंस केला त्यावेळी पकडले गेले व १ वर्ष सक्तमजुरीची शिक्षा झाली ; शासनाकडून सन्मानपत्र, स्वातंत्र्य सैनिक निवृत्तिवेतन व मानधन मिळते.

भोंगाडे, जानवा विठोबा (जन्म १९०३),
जन्मगाव वडनेर (तालुका हिंगणघाट, जिल्हा वर्धा) ; शिक्षण प्राथमिक ; १९३२ मध्ये साखर निरोधनात भाग ; स्वातंत्र्य आंदोलनाळात लोकजागृतीचे कार्य, त्यावेळी स्थानवद्ध करण्यात आले व सहा महिने सक्तमजुरीची शिक्षा झाली ; शासनाकडून सन्मानपत्र व आर्थिक सहाय्य मिळाले.

भोंगाडे, शिवराम वळीराम (जन्म १९०७),
मूळगाव कावळी वसाद (तालुका चांदूर, जिल्हा अमरावती) ; शिक्षण मराठी चौथ्या इयत्तेपर्यंत ;

१९४२ सालच्या 'चले जाव' च्या चळवळीत लोकांना मार्गदर्शन केले, त्यावद्दल यांना ४ महिने शिक्षा देण्यात आली; महाराष्ट्र शासनाकडून सन्मानपत्र मिळाले आहे.

भोंडे, वकाराम मंगल (जन्म १९१०),

जन्मगाव अकोला (तालुका व जिल्हा अकोला); १९३० मध्ये जंगल सत्याग्रहात भाग घेतला; दारू, निरोधने, बुलेटिन्स प्रचार, झेंडा सत्याग्रह वगैरे कार्यात भाग घेतला; त्यावद्दल १९४३ मध्ये १ वर्षाची शिक्षा भोगली; दरमहा २०० रुपये पेन्शन व सन्मानपत्र मिळाले.

मकसुद, अहमद नुरल हुके

जन्मगाव संवळ (जिल्हा मुरादाबाद); सध्याचे वास्तव्य नागपूर; शिक्षण महाविद्यालयीन; यांनी १९४२ साली 'चले जाव' च्या चळवळीत भाग घेतला, भितीपत्रके लावली, बुलेटिन्स वाटली.

म

मख्ते, रतन लहानू (जन्म १९००),

जन्मगाव केळवर (तालुका सावनेर, जिल्हा नागपूर); शिक्षण एस्.एस्.सी; सन १९२३ मध्ये ४ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा यांनी भोगली; १ महिना साधी कैद नागपूर सेंट्रल जेलमध्ये भोगल्यावर झेंडा सत्याग्रहातही यांनी भाग घेतला होता.

मगनलाल लालचंद (जन्म १९०६),

जन्मगाव वाळापूर (तालुका वाळापूर, जिल्हा अकोला); शिक्षण इंग्रजी चौथ्या इयत्तेपर्यंत; यांना १९३० साली ८ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा झाली; ५०० रुपये दंड झाला; अकोला जेलमध्ये शिक्षा भोगली.

मगरे, राजाराम आनंदराव (जन्म १९१८),

जन्मगाव गराळा (तालुका वरोरा, जिल्हा चंद्रपूर); शिक्षण आठव्या इयत्तेपर्यंत; चंद्रपूरच्या गोल बाजारात काँग्रेस पत्रके वाटीत असताना हे पकडले गेले व ४ महिन्यांची सक्तमजुरीची शिक्षा व २५ रुपये दंड झाला; यांना सन्मानपत्र मिळाले आहे.

मचमवार, लक्ष्मण गणपती (जन्म १९२४),

जन्मगाव चिमूर (तालुका वरोरा, जिल्हा चंद्रपूर); शिक्षण मराठी माध्यमिक; १९४२ च्या चिमूरच्या

कांतिबुद्धात प्रत्यक्षात भाग यांनी घेतला होता; यावद्दल तुरुंगवासही घडला; सेवादलात हे त्यावेळी होते.

मयुराबाई, ज. सखाराम

जन्मगाव येवला (तालुका वाशिम, जिल्हा अकोला); शिक्षण मराठी प्राथमिक; १९३२ मध्ये यांनी स्वातंत्र्य चळवळीत भाग घेतला; त्यावद्दल ४ महिने शिक्षा झाली.

मदनकार, अमृता मोतीराम (जन्म १९१७),

जन्मगाव उमरी (तालुका मूर्तिजापूर, जिल्हा अकोला); शिक्षण मराठी सातव्या इयत्तेपर्यंत; १९४२ मधील चले जावच्या चळवळीत प्रचारपत्रके वाटली; रेल्वे गाडी उलटविण्याचा त्यांच्यावर आरोप होता त्यामुळे ६ महिने ते कारावासात होते; शासनाकडून सन्मानपत्र, आर्थिक मदत व शिक्षण सवलत मिळाली.

मघाडे, हिरामण भिकाजी (जन्म १९१६),

जन्मगाव पाटीपुरा (तालुका व जिल्हा अमरावती); शिक्षण मराठी चौथीपर्यंत; १९४२ पासून आर्मीमध्ये होते; १९४६ पर्यंत ब्रिटिशांचे कैदी (मिलिटरी जेल) म्हणून रहावे लागले; यांना शासनाकडून सन्मानपत्र मिळाले आहे.

मनारे, रामानी पैकूजी

जन्मगाव नागपूर (तालुका व जिल्हा नागपूर); दारूबंदी, ग्रामसफाई, सेवादल, जंगल सत्याग्रह यांत भाग घेतल्यावद्दल यांना ६ महिन्यांची शिक्षा झाली; यांना सन्मानपत्र मिळाले आहे.

मयुराबाई, ज. शांतीकराम

मूळगाव पिंपळगाव काळे (तालुका जळगाव, जिल्हा बुलढाणा); शिक्षण मराठी पाचव्या इयत्तेपर्यंत झाले; १९३० मध्ये जंगल सत्याग्रहांत भाग घेतला; त्यावद्दल यांना अटक झाली व तामगाव पोलीस कस्टडीत डांबून ठेवण्यात आले.

मरडवार, शंकरआप्पा डोनाआप्पा (जन्म १९०१, मृत्यू १९५१),

जन्मगाव काटोल (तालुका काटोल, जिल्हा नागपूर); शिक्षण मराठी चौथीपर्यंत; १९३० मध्ये स्वातंत्र्यलढ्यात यांनी भाग घेतल्यामुळे यांना अटक होऊन ६ महिन्यांची शिक्षा झाली.

मराठा, आनंदराव उर्फ यादवराव पांडुरंग (जन्म १९०९);

मूळगाव रमुलाबाद (तालुका आर्वी, जिल्हा वर्धा); शिक्षण मराठी चौथ्या इयत्तेपर्यंत; यांना १९३२ मध्ये सत्याग्रहात ६ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा झाली; ती यांनी वर्धा जेलमध्ये भोगली; सन्मानपत्र मिळाले आहे.

मराठा, महादेव नामदेव

जन्मगाव केळीवेळी (तालुका व जिल्हा अकोला); इ.स. १९३२ च्या चळवळीत सॅंडा सत्याग्रहात भाग घेतल्याबद्दल ३ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा झाली.

मराठे, कृष्णा महिपतराव (जन्म १९१०),

मूळगाव पुसद (तालुका पुसद, जिल्हा यवतमाळ); सन १९३० मध्ये जंगल सत्याग्रहात भाग घेतला; त्याबद्दल त्यांना ३ महिने सश्रम कारावासाची शिक्षा देण्यात आली.

मराठे, सखाराम कृष्णाजी

जन्मगाव येवला (तालुका वाशिम, जिल्हा अकोला); १९३२ मध्ये स्वातंत्र्य चळवळीत ४ महिने सश्रम कारावासाची शिक्षा देण्यात आली.

मलमकर, मल्लिकार्जुन नीळकंठ (जन्म १९१५, मृत्यू १९६२),

जन्मगाव आमनेर (तालुका मोर्शी, जिल्हा अमरावती); शिक्षण माध्यमिक; जाहीर व्याख्यान देण्याच्या आरोपावरून १९४२ मध्ये १ वर्ष शिक्षा भोगावी लागली; यांना २५० रुपये अनुदान व सन्मानपत्र मिळाले.

मलमे, गोविंद सीतारामजी (जन्म १९१३),

जन्मगाव हिवरा पोहणा (तालुका हिंगणघाट, जिल्हा वर्धा); शिक्षण मराठी प्राथमिक; यांनी १९३२ च्या कायदेभंगाच्या मोहिमेत भाग घेतला; दारूच्या गुंत्यावर निरोधने केली; त्याबद्दल सहा महिन्यांची सक्तमजुरीची सजा नागपूर, जवळपूर जेलमध्ये भोगली; शासनाकडून शिक्षण सवलत, सन्मानपत्र मिळाले.

मलू, सुंदरलाल प्रयागदास (जन्म १९०४),

जन्मगाव तेलहारा (तालुका आकोट, जिल्हा अकोला); शिक्षण मराठी सहाव्या इयत्तेपर्यंत; १९३० मध्ये चळवळीत भाग घेतला; त्याबद्दल यांना ६ महिने सश्रम कारावासाची शिक्षा व ५०

रुपये दंड, १९४१ साली यांनी वैयक्तिक सत्याग्रह केला, त्याबद्दल ४ महिने सश्रम कारावासाची शिक्षा देण्यात आली; १९४२ सालच्या 'चले जाव' च्या चळवळीत ३३ महिने जेलमध्ये होते.

मल्यकणी, जयरामदास पियारोमल (मृत्यू १९६२),

जन्मगाव दादू (जिल्हा लारखाना) सिंध प्रांत; वास्तव्य विदर्भात; १९३० मध्ये सत्याग्रहात भाग घेतल्याबद्दल ६ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा भोगावी लागली; १९३२ मध्ये ९ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा भोगावी लागली.

मलाले, राजाराम लक्ष्मण (जन्म १९१२),

जन्मगाव वेला (तालुका उमरेड, जिल्हा नागपूर); शिक्षण मराठी सातवीपर्यंत; १९४२ च्या स्वातंत्र्य-लढ्यात पोलीस स्टेशनचा कच्चा घेऊन बंदुका व काडतुसे ताब्यात घेतली; नंतर हे भूमिगत झाले; १९५७ च्या गोवा मुक्ती आंदोलनात भाग घेतला होता; महाराष्ट्र शासनाकडून यांना सन्मानपत्र व एकवार २५० रुपये मदत मिळाली आहे.

मशीदकर, उद्धवराव गणपतराव (जन्म १८९६, मृत्यू १९६७),

मूळगाव आष्टी (तालुका आर्वी, जिल्हा वर्धा); शिक्षण सातवीपर्यंत; १९४२ साली यांना आष्टी-मध्ये पकडण्यात आले; जाळपीठ व लुटालूट केल्याच्या आरोपावरून जन्मठेपेची शिक्षा झाली होती; भारत स्वतंत्र झाल्यावर यांना सोडण्यात आले.

मसने, हरभान अवघुत

जन्मगाव वाडेगाव (तालुका वाळापूर, जिल्हा अकोला); शिक्षण चौथ्या इयत्तेपर्यंत; यांनी १९३२ साली परदेशी मालावर बहिष्कार घातला त्याबद्दल ६ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा झाली; शासनाकडून सन्मानपत्र मिळाले.

मसबुद्धे, रामा उर्फ नामा जैराम (जन्म १९१२),

जन्मगाव हिवरा (तालुका व जिल्हा वर्धा); १९४२ साली १४४ कलमाचा भंग केल्याबद्दल यांना ९ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा झाली, ती नागपूर जेलमध्ये भोगली; सन्मानपत्र मिळाले.

मसराम, गोमा सोनू (जन्म १९०८, मृत्यू १९७२),

जन्मगाव पोहरा (तालुका साकोली, जिल्हा भंडारा); यांनी १९४२ साली 'चले जाव' च्या चळवळीत भाग घेतला, त्याबद्दल यांना ३ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा झाली.

मस्त्यात, सुभान (जन्म १९१७),

जन्मगाव सस्ती (तालुका वाळापूर, जिल्हा अकोला); शिक्षण मराठी सहाय्या इयत्तेपर्यंत; आझाद हिंद सेनेमध्ये भाग घेतल्याबद्दल १ वर्षे कैद जेलमध्ये होते.

महंमद याकूब महंमद हकीम (जन्म १९०५),

जन्मगाव हसनापूर (तालुका दर्यापूर, जिल्हा अमरावती); शिक्षण प्राथमिक; १९३० साली सिंदीची झाडे तोडल्याबद्दल पकडले जाऊन ३० फटक्यांची शिक्षा झाली, मीठ सत्याग्रहातही भाग घेतला होता.

महंमद, रफिक शेख इदू

जन्मगाव कामठी (तालुका व जिल्हा नागपूर); १९२० मध्ये परदेशी कापड निरोधन केले; १९२३ मध्ये झेंडा सत्याग्रहात भाग घेतला त्याबद्दल ३ महिन्यांची शिक्षा झाली; १९३० साली मीठ सत्याग्रहात भाग घेतल्याबद्दल यांना ६ महिन्यांची शिक्षा झाली; १९४२ साली चले जावच्या चळवळीत भाग घेतल्याबद्दल यांना ६ महिने नजर कैदेत ठेवले होते.

महल्ले, गणेशराव फकीरराव (जन्म १९१०),

जन्मगाव सस्ती (तालुका वाळापूर, जिल्हा अकोला); शिक्षण मराठी ६ व्या इयत्तेपर्यंत; स्वातंत्र्य आंदोलनात १९३० साली जंगल सत्याग्रहात भाग घेतल्याबद्दल ५ दिवस कैदेत ठेवले होते; १९४२ सालच्या चळवळीत भाग घेतला होता.

महल्ले, देवराव राधोबाजी (जन्म १९१६),

जन्मगाव दिघी (तालुका चांदूर, जिल्हा अमरावती); शिक्षण प्राथमिक; १९४२ च्या चळवळीत यांना १ वर्ष १ महिना सक्तमजुरीची शिक्षा झाली; सन्मानपत्र मिळाले.

महल्ले, नारायण शामजी (जन्म १९२४),

जन्मगाव खरांगणा (तालुका आर्वी, जिल्हा वर्धा); शिक्षण प्राथमिक; खरांगणा येथे सरकार

विरोधी घोषणा देत असताना यांना अटक झाली व १ वर्ष १२ दिवसांची शिक्षा आणि १०० रु. दंड करण्यात आला; दंड वसूल केल्यावर यांना सोडण्यात आले.

महल्ले, पंढरी रायभान (जन्म १९०४),

जन्मगाव अलिगाव (तालुका वाळापूर, जिल्हा अकोला); शिक्षण ६ वी पर्यंत; १९३० मध्ये आंदोलनात भाग घेतल्याबद्दल ६ महिने शिक्षा भोगली; महाराष्ट्र शासनाकडून सन्मानपत्र मिळाले आहे.

महल्ले, शामाजी भगवानजी

जन्मगाव खरांगणा (तालुका आर्वी, जिल्हा वर्धा); शिक्षण प्राथमिक; जंगल सत्याग्रहात भाग घेतला त्यावेळी कैद करून १०० रुपये दंड करण्यात आला होता; १९४२ च्या सत्याग्रहांत ३ महिने सक्त मजुरीची शिक्षा व ५० रुपये दंड झाला होता.

महाजन, अंबादास रामजी (जन्म १८९७),

मूळगाव अमरावती (तालुका व जिल्हा अमरावती); शिक्षण मॅट्रिक; सन १९४० मध्ये महात्मा गांधींचे व्यक्तिगत सत्याग्रही, यामुळे अटक होऊन ५०० रुपये दंड व चार महिने सक्तमजुरीची शिक्षा देण्यात आली.

महाजन, खंडू तुकाराम

जन्मगाव वाडेगाव (तालुका वाळापूर, जिल्हा अकोला); स्वातंत्र्य संग्रामात जन जागृती केली; यांना सन्मानपत्र मिळाले.

महाजन, दयाराम झोलवा (जन्म १९०८),

जन्मगाव रामटेक (तालुका रामटेक, जिल्हा नागपूर); १९४२ च्या चळवळीत रामटेक येथे भाग घेतला होता; त्यामुळे यांना निरनिराळ्या कलमाखाली ५ वर्षांची सक्त मजुरीची शिक्षा झाली; अफिलत ३ वर्षे सक्त मजुरीची शिक्षा झाली, ती नागपूर, जबलपूर व रायपूर जेलमध्ये भोगली; शामनाकडून यांना आर्थिक मदत मिळाली, मुलांना शैक्षणिक सवलत मिळते.

महाजन, निनू गोविंदा (जन्म १९१२),

जन्मगाव दाताळा (तालुका मलकापूर, जिल्हा बुलढाणा); शिक्षण ६ व्या इयत्तेपर्यंत; १९३० पासून सत्याग्रहांत भाग घेतला; तिरंगी झेंडा

घेऊन गावोगावी फिरले ; १९४२ साली सक्त-मजुरीची शिक्षा व ५०० रुपये दंड झाला ; शासनाकडून सन्मानपत्र मिळाले आहे.

महाजन, मोतीराम नथ्युजी (मृत्यू १९२६), वास्तव्य अचलपूर (तालुका अचलपूर, जिल्हा अमरावती) ; यांनी १९२० साली शिक्षकाची नोकरी सोडली व काँग्रेसमध्ये सामील झाले ; अचलपूर व दर्यापूर या ठिकाणी सभा घेऊन खूप प्रचार कार्य केले त्यामुळे दोन वेळा एक एक वर्षाची शिक्षा झाली.

महाजन, विश्वनाथ रामकृष्ण

वास्तव्य बुलढाणा ; १९२८ मध्ये जळगाव जामोद तालुक्यांतील असलगाव येथे दारू गुप्त्यावर दारू पिकेटिंग करीत असताना पकडले गेले व नंतर ६ महिन्याची सक्तमजुरीची शिक्षा झाली.

महाजन, सयाजीराव जागेश्वर (जन्म १९०६), जन्मगाव मधुपुरी (मोहपा) (तालुका सावनेर, जिल्हा नागपूर) ; शिक्षण माध्यमिक ; १९३२ मध्ये विलायती कापड पिकेटिंग केल्याबद्दल पकडले व ६ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा दिली ; बुलढाणा, अमरावती जेलमध्ये ती भोगली ; शासनाकडून ५० रुपये मासिक मानधन, सन्मानपत्र व शैक्षणिक सवलत मिळाली आहे.

महात्मे, देवीदास सखाराम (जन्म १९२२), मूळगाव शेंदूरजनाघाट (तालुका मोर्शी, जिल्हा अमरावती) ; शिक्षण मराठी प्राथमिक ; १९४२ मध्ये शेंदूरजनाघाट येथील पोलीस चौकी जाळण्याच्या कामात भाग घेतला ; १९४२ मध्ये यांना १ वर्ष सक्तमजुरीची शिक्षा झाली ; ती यांनी अमरावती कारागृहात भोगली ; सन्मानपत्र मिळाले आहे.

महादुले, हिरालाल उपासराव (जन्म १९२२), जन्मगाव नागपूर (तालुका व जिल्हा नागपूर) ; शिक्षण हिंदी प्राथमिक ; १९४२ मध्ये भूमिगत राहून लढ्यात भाग घेतला ; १९४०-४१ च्या वैयक्तिक सत्याग्रहात भाग घेतला होता ; एकूण ९ महिने ८ दिवस शिक्षा झाली.

महादे, शेणराव केशवराव (जन्म १९०७), जन्मगाव दिघी (तालुका चोंदूर, जिल्हा अमरावती) ; शिक्षण दहाव्या इयत्तेपर्यंत ;

१९३० साली जंगल सत्याग्रह, हरिजनांसाठी मंदिर प्रवेश, दारूबंदी वगैरे कार्यात भाग घेतला ; १९४० साली वैयक्तिक सत्याग्रहात कोर्ट उठेपर्यंत शिक्षा झाली ; १९४२ साली भारत संरक्षण कायद्यान्वये १० महिने स्थानबद्ध होते ; शासनाकडून सन्मानपत्र व २०० रुपये मासिक मानधन मिळते.

महादेव गणपत (जन्म १९२३),

जन्मगाव वाडेगाव (तालुका वाळापूर, जिल्हा अकोला) ; शिक्षण सातव्या इयत्तेपर्यंत ; यांना १९४२ मध्ये चळवळीत भाग घेतल्यामुळे २१ दिवस सक्तमजुरी व १० रुपये दंड अशी शिक्षा झाली ; शासनाकडून सन्मानपत्र व शिक्षण सवलत मिळाली.

महानूर, गुणाजी सदोवा (मृत्यू १९४०),

मूळगाव नांदूरा (तालुका व जिल्हा यवतमाळ) ; शिक्षण सातव्या इयत्तेपर्यंत ; स्वातंत्र्य चळवळीत जनजागृती केली व सरकारी जंगलात गवत कापून कायदेभंग केला, त्याबद्दल खटला भरण्यात येऊन १ वर्ष सश्रम कारावासाची शिक्षा यांना देण्यात आली.

महानूर, देवराव माधवराव (मृत्यू १९३०),

मूळगाव नांदूरा (तालुका व जिल्हा यवतमाळ) ; शिक्षण मराठी सातव्या इयत्तेपर्यंत ; यांनी कायदेभंग व जनजागृती केली, त्याबद्दल त्यांच्यावर खटला भरला जाऊन १ वर्ष सश्रम कारावासाची शिक्षा देण्यात आली.

महाबुध्दे, रामा ऊर्फ नामा जैराम (जन्म १९१९),

मूळगाव हिवरा (तालुका व जिल्हा वर्धा) ; १९४२ च्या स्वातंत्र्य चळवळीत यांना ९ महिने शिक्षा झाली होती ; सन्मानपत्र मिळाले.

महामुनी, आंवादास केशव (जन्म १९०४),

जन्मगाव वोदेगाव (तालुका चिखली, जिल्हा बुलढाणा) ; शिक्षण तिसऱ्या इयत्तेपर्यंत ; संस्थानी प्रजा परिषदेच्या लढ्यात हैद्राबाद मुक्ती संग्रामात जनजागृती, बंदुकी, भाले, जंबीये तयार करणे, ते कार्यकर्त्यांना पुरविणे ; सभा घेऊन निशामाविरुद्ध प्रचार करणे इत्यादी कामे भूमिगत राहून केली ; शासनाकडून सन्मानपत्र मिळाले.

महार, रोडबा कडलू (जन्म १९१२, मृत्यू १९६४),

जन्मगाव पेठ अहमदपूर (तालुका आर्वी, जिल्हा वर्धा); शिक्षण मराठी चौथ्या इयत्तेपर्यंत; १९४२ साली आष्टीच्या संग्रामात यांना २० वर्षांची शिक्षा झाली; स्वातंत्र्यप्राप्तीमुळे हे लवकर सुटले; महाराष्ट्र सरकारने यांना सन्मानपत्र, शिक्षण सवलत, ६०० रुपये अनुदान दिले.

महार, संभा चंद्रया (जन्म १९१२),

जन्मगाव हिवरखेड (तालुका तामगाव, जिल्हा बुलढाणा); शिक्षण मराठी दुसरीपर्यंत; स्वातंत्र्य चळवळीत ह्यांनी जंगल सत्याग्रहात भाग घेतला.

महाले, अंबादास ऊर्फ विश्वदास

जन्मगाव राजंदा (तालुका व जिल्हा अकोला); शिक्षण अकरावीपर्यंत; १९४२ च्या 'चले जाव' चळवळीत इंग्रज विरोधी 'रणभेरी' नावाचे वर्तमानपत्र चालविले; त्यावद्दल प्रथम १ महिना व नंतर ६ महिने अशी एकूण ७ महिने शिक्षा झाली; शासनाकडून सन्मानपत्र व आर्थिक सहाय्य मिळाले.

महाले, गणेश फकिरा (जन्म १९१०),

जन्मगाव सस्ती (तालुका वाळापूर, जिल्हा अकोला); शिक्षण सहाव्या इयत्तेपर्यंत; १९३० साली मु. लोणी जंगल सत्याग्रहात पकडून ८ दिवस कच्च्या कैदेत ठेवण्यात आले होते.

महाले, राजाराम लक्ष्मणराव (जन्म १९१२),

जन्मगाव वेला (तालुका उमरेड, जिल्हा नागपूर); शिक्षण सायाव्या इयत्तेपर्यंत; यांनी १९३२ च्या कायदेभंगाच्या चळवळीत भाग घेतल्यावद्दल ४ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा वर्धा व नागपूर जेलमध्ये झाली; १९४२ साली भूमिगत राहून कार्य केले; शासनाकडून ताम्रपट, सन्मानपत्र, शिक्षण सवलत व आर्थिक सहाय्य मिळाले.

महांडोर, किसन बापूजी (जन्म १९१२),

जन्मगाव मूल (तालुका व जिल्हा चंद्रपूर); यांना १९३१ मध्ये दीड महिना साधी कैद व १० रुपये दंडाची शिक्षा झाली होती.

महिंदकर, नारायण लक्ष्मण (जन्म १९०८),

जन्मगाव नागपूर (तालुका व जिल्हा नागपूर); शिक्षण मराठी चौथी इयत्ता; १९३० सालापासून

काँग्रेसमध्ये कायदेभंगाची चळवळ करित आले; १९४२ साली यांना पकडण्यासाठी वॉरंट निघाले हे कळताच भूमिगत झाले; यांना पकडून देणाऱ्याला २०० रुपये इनाम लावले गेले होते.

मेहता, कॅप्टन मोहनलाल (जन्म १९१३),

जन्मगाव चकवाल (जिल्हा जेहलूम, प. पाकिस्तान); वास्तव्य विदर्भ; १९३१ साली सैन्यात दाखल; १९४१ साली मिगापूर येथे स्थापन झालेल्या आझाद हिंद फौजेत सामील; जपानचा पराभव झाल्यावर ब्रिटिशांनी कैदी करून भारतात आणले; १९४६ मध्ये सेवानुत्त.

मेहता, नलिनीकांत भायाशंकर

जन्म कराची (पाकिस्तान); वास्तव्य वर्धा; शिक्षण मॅट्रिक; नासिक रोड सेंट्रल जेलमध्ये १९३२ मध्ये ८ महिने शिक्षा भोगली; यांना १९४२ साली ४ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा झाली;

मळतने, दाजीबा तुकारामजी (जन्म १९०८)

जन्मगाव पेठ अहमदपूर (तालुका आर्वी, जिल्हा वर्धा); शिक्षण मराठी चौथ्या इयत्तेपर्यंत; १९४२ च्या आष्टीच्या स्वातंत्र्यसंग्रामानंतर हे भूमिगत होते; यांना पकडण्यासाठी २०० रुपयांचे वकील लावले होते; सन्मानपत्र, शिक्षण सवलत मिळत आहे.

म्हत्के, शंकर आप्पा लक्ष्मण आप्पा (जन्म १९१२),

मूळगाव देवळी (तालुका व जिल्हा वर्धा); शिक्षण मराठी तिसऱ्या इयत्तेपर्यंत; १९३२ मध्ये दारू पिकेटिंग केले, त्यावद्दल ४ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा देण्यात आली, हे नागपूर जेलमध्ये होते; महाराष्ट्र शासनाकडून यांना २५० रुपये अनुदान देण्यात आले.

म्हत्के, अनुसूया ऊर्फ अन्नपूर्णा मारोतराव

जन्मगाव नागझरी (तालुका व जिल्हा वर्धा); यांना १९३२ मध्ये वर्धा येथे पिकेटिंगमध्ये ३ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा झाली, ती वर्धा जेलमध्ये भोगली; शासनाकडून सन्मानपत्र व आर्थिक सहाय्य मिळाले.

मस्के, पांडुरंग तानबाजी

जन्मगाव नागपूर (तालुका व जिल्हा नागपूर); शिक्षण मराठी चौथ्या इयत्तेपर्यंत; १९४२ साली

तेलंगखेडी वांव केसमध्ये पकडले गेले व ३ वर्षे सक्तमजुरीची शिक्षा झाली; शासनाकडून ७५० रुपये अनुदान व मुलांना शिक्षण सवलती मिळतात.

म्हत्के, पांडुरंग व्यंकजो

जन्मगाव नागपूर (तालुका व जिल्हा नागपूर); सन १९४४ मध्ये सरकारी मालमत्तेची मोडतोड केल्याचा आरोप यांच्यावर आला व खटला होऊन ३ वर्षे सक्तमजुरीची शिक्षा देण्यात आली; ते १९४६ मध्ये नागपूर जेलमधून सुटले.

म्हत्के, श्रीमती वनाबाई गोविंदराव

मूळगाव मुगाव (तालुका मोगाँ, जिल्हा अमरावती); १९३२ च्या चळवळीत भाग घेतल्याबद्दल यांनी ३ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा वर्धा जेलमध्ये भोगली; शासनाकडून यांना सन्मानपत्र व २५० रुपये अनुदान मिळाले आहे.

म्हत्के, मारोतराव ऊर्फ माधोराव राघोदा (जन्म १९०९),

जन्मगाव नागझरी (तालुका व जिल्हा वर्धा); शिक्षण तिसऱ्या इयत्तेपर्यंत; यांना सत्याग्रहात १९३२ मध्ये नागपूर येथे ३ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा झाली; शासनाकडून यांना २५० रुपये अनुदान व सन्मानपत्र मिळाले.

म्हत्के, शंकरलाल लक्ष्मण आप्पा

मूळगाव यवनमाळ (तालुका व जिल्हा यवत-माळ); शिक्षण मराठी चौथ्या इयत्तेपर्यंत; स्वातंत्र्य चळवळीत भाग घेतल्याबद्दल ते जवळपूर जेलमध्ये ४ महिने कैदेत होते; शासनाकडून आर्थिक सहाय्य मिळाले.

म्हत्सने, हरभान संपत (जन्म १९१४),

जन्मगाव वाडेगाव (तालुका वाळापूर, जिल्हा अकोला); शिक्षण पाचव्या इयत्तेपर्यंत; यांनी १९३२ मध्ये आंदोलनात डिक्टेटर म्हणून काम केले, त्याबद्दल ६ महिने शिक्षा झाली; शासनाकडून सन्मानपत्र, शिक्षण सवलत व आर्थिक सहाय्य मिळाले.

मंचलवार, हरीभाऊ रामाजी (जन्म १९२१),

जन्मगाव नागपूर (तालुका व जिल्हा नागपूर); १९४२ मध्ये ८ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा झाली.

मंजूशा, बापूजी सैयद

मूळगाव नांदेसावंगी (तालुका व जिल्हा यवत-माळ); शिक्षण मराठी चौथ्या इयत्तेपर्यंत; १९३० मध्ये जंगल सत्याग्रहात भाग घेतला व यांना ३ महिने शिक्षा देण्यात आली; महाराष्ट्र शासनाकडून सन्मानपत्र देण्यात आले आहे.

मंवी, बालकिसन रामगोपाळ (जन्म १९११),

जन्मगाव खामगाव (तालुका खामगाव, जिल्हा बुलढाणा); शिक्षण नवव्या इयत्तेपर्यंत; यांनी १९३२ साली जंगल सत्याग्रहात भाग घेतला; दारू गुप्त्यावर पिकेटिंग केल्यामुळे ६ महिने सक्तमजुरी व २०० रुपये दंड अशी शिक्षा झाली.

माकोडे, पुंडलिकराव पांडुजी

जन्मगाव चांदूर बाजार (तालुका अचलपूर जिल्हा अमरावती); शिक्षण मराठी सातव्या इयत्तेपर्यंत; १९४२ च्या आंदोलनात यांना २ महिने साध्या कैदेची शिक्षा झाली होती; शासनातर्फे २५० रुपये अनुदान मिळाले आहे.

मागूत, भिकाजी हरिभाऊ

जन्मगाव धुसर (तालुका व जिल्हा अकोला); शिक्षण माध्यमिक; १९३२ मध्ये वाडेगाव येथे सत्याग्रह केला, त्याबद्दल ४ महिने सश्रम कारावासाची शिक्षा झाली.

मादूरकर, मारोती ऋषी

जन्मगाव भंडारा (तालुका व जिल्हा भंडारा); शिक्षण मराठी प्राथमिक; १९४२ साली 'चले जाव'च्या चळवळीत भाग घेतला, त्याबद्दल अटक होऊन २ महिने ६ दिवस स्थानबद्ध केले होते; नंतर १ वर्ष सश्रम कारावासाची शिक्षा देण्यात आली; १९७३ मध्ये शासनाकडून सन्मानपत्र व आर्थिक सहाय्य मिळाले.

माडेवार, विश्वनाथ भिकाजी (जन्म १९००),

मूळगाव तळेगाव दगासर (तालुका चांदूर, जिल्हा अमरावती); शिक्षण मराठी सहाव्या इयत्तेपर्यंत; १९३० साली जंगल सत्याग्रहात भाग घेतला, त्याबद्दल १ वर्ष सश्रम कारावासाची शिक्षा यांना देण्यात आली व ५० रुपये दंड झाला; शासनाकडून यांना सन्मानपत्र देण्यात आले.

माती शिल्पका ; गोविंद गंगाराम (जन्म १९०३),

जन्मगाव गोडेगाव (तालुका आकोट, जिल्हा अकोला); शिक्षण मराठी चौथ्या इयत्तेपर्यंत; यांनी १९३० मध्ये पिकेटिंग केले व लोकजागृतीचे कार्य केले.

माखेजानी, दयाराम आशानंद

जन्मगाव दादू (सिंध, पाकिस्तान); वास्तव्य नागपूर; शिक्षण माध्यमिक; १९४२ मध्ये मिरवणुकी काढल्या, त्यावद्दल यांना १८ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा भोगावी लागली.

मानकर, आत्माराम संभाजी

जन्मगाव वाडेगाव (तालुका वाळापूर, जिल्हा अकोला); शिक्षण सातव्या इयत्तेपर्यंत; यांना १९४२ मध्ये चळवळीत भाग घेतल्यावद्दल १५ दिवस साधी शिक्षा झाली.

मानकर, तेली लटारु आवा (जन्म १९१७),

जन्मगाव साटक (तालुका रामटेक, जिल्हा नागपूर); १९४२ मध्ये रामटेक येथे झालेल्या स्वातंत्र्य आंदोलनात यांनी सक्रिय भाग घेतला; तहसील कचेरीवर मोर्चा व ध्वज लावणे, रेल्वे स्टेशन, सरकारी रेकार्डे जाळणे वगैरे चळवळीत इतरांवर हे सामील होते, त्यावद्दल यांना ३१ वर्षे सक्तमजुरीची शिक्षा झाली; शासनाकडून यांना एकवार २५० रुपये आर्थिक सहाय्य व सन्मानपत्र मिळाले आहे.

मानकर, व्यंकट अमृता

जन्मगाव वाडेगाव (तालुका वाळापूर, जिल्हा अकोला); शिक्षण सहाव्या इयत्तेपर्यंत; यांनी १९४२ मध्ये आंदोलनात वुलेटिन्स वाटल्या, जनजागृती केली, सत्याग्रह केला, त्यावद्दल ४ महिन्यांची शिक्षा झाली; शासनाकडून सन्मानपत्र मिळाले.

मानकर, व्यंकट गणपत (जन्म १९१९),

जन्मगाव वाडेगाव (तालुका वाळापूर, जिल्हा अकोला); शिक्षण सातव्या इयत्तेपर्यंत; १९४२ मध्ये यांनी प्रचारपत्रके वाटून लोकजागृती केली, त्यावेळी ६ महिन्यांची सक्तमजुरीची शिक्षा झाली; सन्मानपत्र मिळाले आहे.

मानकर, नारायण मिनराम

जन्मगाव वाडेगाव (तालुका वाळापूर, जिल्हा अकोला); शिक्षण अकराव्या इयत्तेपर्यंत; यांना १९४२ साली स्वातंत्र्य चळवळीत भाग घेतल्यावद्दल पकडले जाऊन जामीनावर सोडले.

मानकर, पांडुरंग किसन (जन्म १९१६),

जन्मगाव वाडेगाव (तालुका वाळापूर, जिल्हा अकोला); शिक्षण प्राथमिक; १९४२ च्या चले जावच्या चळवळीत प्रचारपत्रके वाटली, निरोधने केली, मिरवणुकीत सामील झाले, त्यावेळी यांना सहा महिने सक्तमजुरीची शिक्षा झाली होती; सन्मानपत्र व २५० रुपये आर्थिक अनुदान मिळाले आहे.

मानकर, बापुराव नारायण (जन्म १९२४),

जन्मगाव कळनेश्वर (तालुका नावनेर, जिल्हा नागपूर); शिक्षण मराठी इयत्ता चौथीपर्यंत; स्वातंत्र्यलढ्यात यांनी १९४२ मध्ये भाग घेतला होता.

मानकर, रूपचंद खुशालचंद (जन्म १९०६),

जन्मगाव वाडेगाव (तालुका वाळापूर, जिल्हा अकोला); शिक्षण मराठी प्राथमिक; १९३२ मध्ये यांनी परदेशी मालावर बहिष्कार घातला, त्यावेळी यांना सहा महिने सक्तमजुरीची शिक्षा झाली; १९४२ च्या चले जावच्या लढ्यात भाग घेतल्यामुळे दीड महिन्यांची शिक्षा झाली होती; सन्मानपत्र व रुपये २५० अनुदान मिळाले.

मानकर, सदाशिव शामराव

जन्मगाव वाडेगाव (तालुका वाळापूर, जिल्हा अकोला); शिक्षण एस्.एस्.सी.; स्वातंत्र्य आंदोलन काळात १९४२ सालच्या नव्याग्रही लोकांना मदत केली; १९५१ मध्ये गोव्यात सत्याग्रह केला, त्यावद्दल १ दिवसाची कैद झाली होती; शासनाकडून सन्मानपत्र मिळाले आहे.

मानमाव, मनोहरदुवा गुरुहरीदुवा (जन्म १९१३),

मूळगाव दिग्रत (तालुका वास्कर, जिल्हा यवत-माळ); शिक्षण मराठी सातव्या इयत्तेपर्यंत; सन १९४२ सालच्या चले जावच्या चळवळीत जनजागृती, प्रभातफेरी व निरोधन वगैरे कार्य केले, त्यावद्दल ४ महिने सश्रम कारावासाची शिक्षा देण्यात आली; शासनाकडून सन्मानपत्र मिळाले आहे.

माने, राजाराम डोमाजी (जन्म १९००), वास्तव्य अमरावती (तालुका व जिल्हा अमरावती); शिक्षण प्राथमिक; १९२३ मध्ये जेन्डा सत्याग्रहात राजद्रोहाच्या कलमाखाली ६ महिन्यांची शिक्षा भोगावी लागली, १९३१ मध्ये पिकेटिंगवावत ६ महिन्यांची सक्तमजुरीची शिक्षा भोगावी लागली; यांना सन्मानपत्र व एकवार २५० रुपये मानधन मिळाले.

मानेरकर, शामरावजी रायाजी (जन्म १९२३), जन्मगाव चांदूर बाजार (तालुका अचलपूर, जिल्हा अमरावती); शिक्षण मराठी पहिल्या वर्गापर्यंत; आंदोलन काळात जनजागृतीचे कार्य केले; सन १९४२ साली १ महिन्यांची शिक्षा झाली होती; शासनाकडून सन्मानपत्र व २५० रुपये अनुदान मिळाले होते.

मानोरकर, शांताराम धोंडवा (जन्म १९१४), जन्मगाव भुगळा (तालुका वागिम, जिल्हा अकोला); शिक्षण मराठी प्राथमिक; १९३२ मध्ये विलायती मालावर बहिष्कार घातला, त्याबद्दल ६ महिने सश्रम कारावासाची शिक्षा देण्यात आली होती.

मामडें, जयराम देऊसान

जन्मगाव नागपूर (तालुका व जिल्हा नागपूर); शिक्षण प्राथमिक; १९३० साली जेन्डा मिरवणुकीत कच्च्या कंदेत ठेवले होते, नंतर ६ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा भोगावी लागली; यांना सन्मानपत्र मिळाले.

मारवते, गोमा कोडूजी (जन्म १९१४), जन्मगाव मोठा (तालुका रामटेक, जिल्हा नागपूर); शिक्षण मराठी चौथ्या इयत्तेपर्यंत; १९४२ च्या पोलिस चौकीवरील हल्ला व गोळीबारात यांना पकडण्यात आले व १ वर्ष सक्तमजुरीची शिक्षा नागपूर मध्यवर्ती तुरुंगात भोगली; महाराष्ट्र सरकारकडून सन्मानपत्र, शिक्षण सवलत व २५० रुपये अनुदान मिळाले आहे.

मारशिमे, भय्यालाल छोटेलाल (जन्म १९१८), जन्मगाव रामटेक (तालुका रामटेक, जिल्हा नागपूर); शिक्षण प्राथमिक; सरकारी मालमत्ता नष्ट केल्याच्या आरोपाबद्दल यांना ३ वर्षे सक्तमजुरी व १०० रुपये दंडाची शिक्षा झाली; शासनाकडून सन्मानपत्र मिळाले आहे.

मालपे, गोविंदराव बळीराम (जन्म १९०८, मृत्यू १९४२),

जन्मगाव आपटी (तालुका आर्वी, जिल्हा वर्धा); शिक्षण मॅट्रिक; सन १९४२ ची जाळपोळ व लुटमार चालू असताना गोळीबार झाला व त्यात गोळी लागून हे हुतात्मे झाले; शासनाकडून सन्मानपत्र, आर्थिक सहाय्य व शिक्षण सवलत मिळाली.

मालपे, वापूराव कृष्णराव

जन्मगाव कन्हा (तालुका चांदूर, जिल्हा अमरावती); शिक्षण सहाय्या इयत्तेपर्यंत; पोलिस स्टेशनवर सत्याग्रह केला; यांच्या हाताला बंदुकीची गोळी लागली होती; इन्स्पेक्टर व पोलिस यांना मारल्याबद्दल खटला भरला व जन्मठेपेची शिक्षा झाली; ४ वर्षे जेलमध्ये काढल्यावर स्वातंत्र्य मिळाल्यावर सुटका झाली; सन्मानपत्र व २०० रुपये मासिक आजीव मानधन मिळते.

मालोदे, फकीरचंद विसवजी

जन्मगाव केलोद (तालुका नावनेर, जिल्हा नागपूर); शिक्षण मराठी सातवी पास व ट्रेडपर्यंत; १९२९ साली विद्यार्थीदशेत काँग्रेसने सुरू केलेल्या स्वातंत्र्य आंदोलनात भाग घेतला; विदेशी कापडावर बहिष्कार, दारूवर निरोधन व मोठे सत्याग्रह केला; १९३० साली जंगल सत्याग्रह केला; १९३१-३२ साली सभावंदी हुकूम मोडला म्हणून यांना अटक होऊन ६ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा झाली, ती नागपूर सेंट्रल व अमरावती जेलमध्ये भोगली; १९४१ मध्ये वैयक्तिक सत्याग्रह केल्याने यांना ४ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा झाली, ती यांनी नागपूर जेलमध्ये भोगली; १९४३ मध्ये १५ दिवस नागपूर जेलमध्ये स्यानबद्ध होते; १९४२ मध्ये ११ महिने भूमिगत होते; शासनाकडून यांना दरमहा ५० रुपये पेन्शन, वैयक्तिक सवलत व सन्मानपत्र मिळाले आहे.

मालोदे, वापूराव बाळाजी (जन्म १९१२),

जन्मगाव सोनेगाव (खर्डा), (तालुका चांदूर, जिल्हा अमरावती); स्वातंत्र्य आंदोलन काळात विलायती मालाची होळी केली; प्रचार कार्य केल्यामुळे यांना ६ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा भोगावी लागली; सन्मानपत्र व २०० रुपये मासिक आजीव मानधन मिळते.

मालोदे, शंकरराव तानबाजी (जन्म १९०७),
जन्मगाव हिंगणघाट (तालुका हिंगणघाट, जिल्हा
वर्धा); शिक्षण मराठी दुसऱ्या इयत्तेपर्यंत; यांनी
खेड्यापाड्यांतून प्रचार कार्य केले.

माळी, जगदेव लक्ष्मण

जन्मगाव देगाव (तालुका वाळापूर, जिल्हा
अकोला); शिक्षण मराठी दुसऱ्या इयत्तेपर्यंत;
स्वातंत्र्य आंदोलनात १९३२ मध्ये सत्याग्रहात
भाग घेतल्याबद्दल यांना २ महिने शिक्षा झाली
होती.

माळी, शंकर पेकू (जन्म १९११),

जन्मगाव सावनेर (तालुका सावनेर, जिल्हा
नागपूर); शिक्षण मराठी तिसऱ्या इयत्तेपर्यंत;
दारूबंदी निरोधन केले; १९३० साली ६ महिने
सक्तमजुरीची शिक्षा व २५ रुपये दंड करण्यात
आला, ही शिक्षा यांनी नागपूर जेलमध्ये भोगली;
शासनाकडून यांना सन्मानपत्र मिळाले आहे.

माळी, शंकर रावजी (जन्म १९१३),

जन्मगाव कुपटा (तालुका मंगरुळपीर, जिल्हा
अकोला); शिक्षण मराठी प्राथमिक; १९४२
मध्ये चले जाव चळवळीत यांनी प्रचारपत्रके
वाटली; त्या वेळी यांना ४ महिने सक्तमजुरीची
शिक्षा झाली; शासनाकडून २५० रुपये अनुदान
मिळाले.

मांडले, श्रीरामसा हरिस्त

जन्मगाव केळीवेळी (तालुका आकोट, जिल्हा
अकोला); शिक्षण दुसऱ्या इयत्तेपर्यंत; स्वातंत्र्य-
लढ्यात १९३२ साली झेंडा सत्याग्रह केला
त्याबद्दल यांना ३ महिने कच्ची कैद भोगावी
लागली; शासनाकडून यांना सन्मानपत्र व एकवार
२५० रुपये मदत मिळाली आहे.

मांडवकर, विनोवा लहानू (मृत्यू १९७१),

जन्मगाव पवनुर (तालुका व जिल्हा वर्धा);
शिक्षण सहाव्या इयत्तेपर्यंत; यांनी १९३० मध्ये
जंगल सत्याग्रह, जनजागृती केली; १९३२ मध्ये
चळवळीत भाग घेतल्याबद्दल ४ महिने सक्त-
मजुरीची शिक्षा झाली; शासनाकडून सन्मानपत्र,
आर्थिक सहाय्य मिळाले.

मिन्हास, सोहनसिंग उधमसिंग (जन्म १९२१),
जन्मगाव दारोली खुर्द (तालुका व जिल्हा
जालंदर); वास्तव्य नागपूर; शिक्षण

माध्यमिक; ब्रिटिशांच्या हिंदी फौजेत सामील;
दुसऱ्या महायुद्धात जपान्यांनी ब्रिटिशांचा
पराभव केल्यावर युद्ध कैदी; नंतर नेताजी
सुभाषचंद्र बोस यांनी स्थापन केलेल्या आझाद
हिंद फौजेत सामील; १९४५ मध्ये जपानी
लोकांचा पराभव झाल्यावर ब्रिटिशांचे कैदी;
भारतात आणल्यावर मुलतान व दिल्ली जेल-
मध्ये ठेवले; सुटका १९४७ मध्ये; हिंदू
मुसलमान दंग्याचे वेळेस शांती समितीचे
महत्त्वपूर्ण कार्य; सन्मानपत्र व ताम्रपट
मिळाले, रु. २५० आर्थिक मदत मिळाली.

मिराड, भोला अनाजी

जन्मगाव गोंदिया (तालुका गोंदिया, जिल्हा
भंडारा); शिक्षण मराठी प्राथमिक; स्वातंत्र्य-
लढ्यात १९४२ साली भाग घेतला म्हणून यांना
अटक झाली; तुरुंगात असताना मरण पावले;
शासनाकडून कुटुंबियांना २५० रुपये मदत
मिळाली.

**मिरासे, पुंडलिकराव गणपतराव (जन्म १९०७.
मृत्यू १९४२),**

जन्मगाव तेलगाव कामटी (तालुका सावनेर,
जिल्हा नागपूर); शिक्षण मराठी चौथीपर्यंत;
१९४२ सालच्या गोळीबारात वळी पडले; यांना
शासनाकडून मरणोत्तर सन्मानपत्र देण्यात आले
आहे.

मिन्हास, सोहनसिंग उधमसिंग (जन्म १९२१),

जन्मगाव डोरली खुर्द (जालंदर) शिक्षण नवव्या
इयत्तेपर्यंत; यांनी १९४१ ते १९४६ पर्यंत आझाद
हिंद सेनेत काम केले, त्याबद्दल २ महिने साधी कैद
रंगून जेलमध्ये, १ महिना लाल किल्ल्यावर व
५ महिने २५ दिवस कुल जेलमध्ये अशा शिक्षा
झाल्या; शासनाकडून आर्थिक मदत, सन्मानपत्र
व शिक्षण सवलत मिळाली.

मिरे, रामभाऊ जानवाजी (जन्म १९१४),

जन्मगाव नागपूर (तालुका व जिल्हा नागपूर);
शिक्षण मराठी तिसरीपर्यंत; स्वातंत्र्यलढ्यात
यांना १९४२ मध्ये दारू पिकेटिंग, पोलीस चौकी
जाळल्याबद्दल २ वर्षे ३ महिने सक्तमजुरीची
शिक्षा झाली, परंतु अपिलात १९४३ मध्ये सुटका
झाली; शासनाकडून यांना एकवार २५० रुपये
आर्थिक सहाय्य व सन्मानपत्र मिळाले आहे.

मिस्त्रा, नयू वळवंत

जन्मगाव वर्धा (तालुका व जिल्हा वर्धा); शिक्षण माध्यमिक; १९३० मध्ये वर्धा येथे दारू पिकेटिंग केल्याबद्दल दीड महिना अंडर ट्रायल होते; १९३२ च्या नागपूर राजकीय परीपदेत वर्धा लुकाळीतून गेले होते, तेव्हा २ महिने कैद होते; यांना सन्मानपत्र व दरमहा २५ रु. मानधन मिळते.

मिथ, नारायण रामगोपाळ (जन्म १९१५),

जन्मगाव गोंदिया (तालुका गोंदिया, जिल्हा भंडारा); शिक्षण प्राथमिक; यांनी १९४१ च्या वैयक्तिक सत्याग्रहात भाग घेतला, त्याबद्दल १॥ महिना कारावासाची शिक्षा झाली; आसनाकडून यांना रुपये २५० अनुदान मिळाले आहे.

मिथ्रा, अंबिकाप्रसाद त्रिलोकीनाथ (जन्म १९२२),

जन्मगाव कोठरा; वास्तव्य नागपूर; शिक्षण एम.ए.; १९४२ मध्ये सेशन कोर्टावर झंडा फडकविला, पोस्ट ऑफिस जाळले, मीढा पोलीस स्टेशन जाळण्यात होते; मुंबईला ११ वर्ष भूमिगत होते; सन्मानपत्र मिळाले.

मिथ्रा, ददा ऊर्फ लुखोश्वरप्रसाद रामजीलाल (जन्म १९०४, मृत्यू १९४६);

मूळगाव सावराग्राम (तालुका गोंदिया, जिल्हा भंडारा); शिक्षण माध्यमिक; स्वातंत्र्यलढ्यात भाग घेतल्याबद्दल यांना १९३२ साली ६ महिने, १९४० मध्ये ६ महिने, व १९४२ मध्ये ३ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा झाली.

मिथ्रा, प्रेमलाल जगदत्त (जन्म १९०९),

जन्मगाव मुरदाडा (तालुका गोंदिया, जिल्हा भंडारा); शिक्षण मराठी सातव्या इयत्तेपर्यंत; १९३० च्या जंगल सत्याग्रहात यांनी भाग घेतला, त्याबद्दल ४ महिने सधम कारावासाची शिक्षा देण्यात आली; १९४२ च्या 'चले जाव' च्या चळवळीत भाग घेतला, त्याबद्दल यांना भंडारा जेलमध्ये ३ महिने स्थानवद्ध केले होते.

मिथ्रा, सैय्यालाल कुलपत (मृत्यू १९६९),

जन्मगाव सावरा (तालुका गोंदिया, जिल्हा भंडारा); शिक्षण मराठी प्राथमिक; १९३२ च्या स्वातंत्र्य चळवळीत यांनी भाग घेतला, त्याबद्दल भारत संरक्षण कायद्यान्वये १ वर्ष कारावासाची शिक्षा झाली, त्याबद्दल यांना बालावाट येथील तुलगात ठेवण्यात आले होते; शासनाकडून यांना आर्थिक सहाय्य व सन्मानपत्र मिळाले.

मिथ्रा, मन्नीलाल कालीचरण

जन्मगाव काचनूर (तालुका आर्वी, जिल्हा वर्धा); यांनी स्वातंत्र्य आंदोलन चळवळीत भाग घेतल्याबद्दल ६ महिने साधी कैद झाली.

मिथ्रा, महावीर रामहरक (जन्म १९२५),

मूळगाव पिपळगाव (तालुका वाशिम, जिल्हा अकोला); शिक्षण इंग्रजी तिसऱ्या इयत्तेपर्यंत; जाळपोळ, तारा तोडणे या कृत्यामुळे ३ वर्ष सक्तमजुरीची शिक्षा नाशिक येथे झाली; गोवा मुक्तीलढ्यात हे होते; यांना सन्मानपत्र व मासिक २०० रुपये मानधन मिळते.

मिथ्रा, माणिकलाल शितलप्रसाद,

मूळगाव कान्हा (तालुका पुसद, जिल्हा यवतमाळ); शिक्षण मराठी पाचव्या इयत्तेपर्यंत; १९३० मध्ये जंगल सत्याग्रहात भाग घेतला, त्याबद्दल यांचेवर खटला भरण्यात येऊन ५ आठवडे सधम कारावासाची शिक्षा व १० रुपये दंड करण्यात आला होता.

मिथ्रा, शारदाप्रसाद मनबोधप्रसाद (जन्म १९२३),

जन्मगाव कोयम [तालुका पट्टी, जिल्हा प्रतापगड (उ.प्र.)], हल्लीचे यांचे वास्तव्य नागपूर येथे आहे; शिक्षण मॅट्रिक; १९४२ मध्ये स्वातंत्र्यलढ्यात भाग; ६ महिने नागपूर जेलमध्ये स्थानवद्ध.

मिथ्रा, सत्यनारायण रामकृपाल

जन्मगाव गोंदिया (तालुका गोंदिया, जिल्हा भंडारा); शिक्षण हिंदी प्राथमिक; यांनी १९२९ मध्ये वानरसेना सत्याग्रहात भाग घेतला; १९४२ च्या 'चले जाव' च्या चळवळीत भाग घेतला त्याबद्दल त्यांच्यावर खटला भरण्यात येऊन भारत संरक्षण कायद्यान्वये ६ महिने सधम कारावासाची शिक्षा देण्यात आली व भंडारा जेलमध्ये पाठविण्यात आले, तसेच यांना २ महिने स्थानवद्ध केले होते.

मिथ्रा, श्रीनारायण रामगोपाळ (जन्म १९१५),

जन्मगाव गोंदिया (तालुका गोंदिया, जिल्हा भंडारा); शिक्षण प्राथमिक; १९४१ मध्ये वैयक्तिक सत्याग्रह केल्या, त्याबद्दल यांना अटक होऊन १ महिना कारावासाची शिक्षा देण्यात आली व ते १५ दिवस स्थानवद्ध होते.

मुडे, रामचंद्र गणपतराव

जन्मगाव हिंगणी (तालुका व जिल्हा वर्धा); शिक्षण माध्यमिक; १९२० मध्ये निरोधन

चळवळीत यांनी भाग घेतला; १९२३ मध्ये सॅंडा सत्याग्रह; १९३० मध्ये जंगल सत्याग्रह व १९४२ मध्ये चले जाव चळवळीत भाग घेतला. त्यावद्दल ४ महिने शिक्षा व २०० रुपये दंड, दंड न भरल्यामुळे १॥ महिना ज्वादा शिक्षा भोगली; शासनाकडून सन्मानपत्र मिळाले.

मुढे, नयूजी नारायण मुल (जन्म १९११),

जन्मगाव नागपूर (तालुका व जिल्हा नागपूर); यांना मोडतोड व जाळपोळ आणि खुनाच्या आरोपावरून प्रथम फांशीची शिक्षा व नंतर जन्मठेपेची शिक्षा झाली होती; २५ वर्षे सक्त-मजुरीची शिक्षा झाली होती; शासनाने सन्मानपत्र दिले आहे.

मुधोळकर, माणिकराव चावाराव (जन्म १९१४),

मूळगाव दिग्रस (तालुका दारुहा, जिल्हा यवतमाळ); शिक्षण सातव्या इयत्तेपर्यंत; सन १९४२ साली चले जावच्या चळवळीत भाग घेतला त्यावद्दल पकडले जाऊन १५ दिवस जंडर ट्रायलवर होते व नंतर ४ महिने सध्यम कारावासाची शिक्षा देण्यात आली; शासनाकडून सन्मानपत्र मिळाले.

मुष्पीडवार, (तेलंग) विश्वनाथ इस्तारी

जन्मगाव नागपूर (तालुका व जिल्हा नागपूर); शिक्षण प्राथमिक; १९४० साली वैयक्तिक सत्याग्रहात यांनी भाग घेतला, त्यावद्दल यांना २ महिने शिक्षा झाली; शासनाकडून सन्मानपत्र मिळाले.

मूलचंदानी, जयरामदास पियारोमल

जन्मगाव दाहू (सिंध प्रांत); वास्तव्य नागपूर; १९३० मध्ये चळवळीत भाग घेतल्यामुळे ६ महिने शिक्षा झाली; १९३२ मध्ये हद्दबाद मुक्तिसंग्रामात भाग घेतल्यावद्दल ९ महिने शिक्षा झाली.

मुलमुले, नयू नारायण (जन्म १९१२),

जन्मगाव नवावपुरा (तालुका व जिल्हा नागपूर); शिक्षण चौथ्या इयत्तेपर्यंत; नागपूरच्या सरकारी इमारती जाळण्यात व एका सरकारी कामगाराच्या मरणाचा याच्यावर आरोप होता; १९४२ मध्ये हे पकडले गेले व फांशीची सजा झाली; यांची फांशी अपिलात रद्द झाली होती व ते नागपूर सेंट्रल जेलमध्ये होते; ४ वर्षांनी यांना व्हीएफ ४८३१—१०

सोडून देण्याचा सरकारी हुकूम आल्याने हे सुटले, सन्मानपत्र मिळाले आहे.

मुसलमान, मेजावर्खा मोलेखा

जन्मगाव सानगडी (तालुका साकोली, जिल्हा भंडारा); शिक्षण चौथ्या इयत्तेपर्यंत; १९४२ साली चले जावच्या चळवळीत कार्य केल्याने पकडले जाऊन यांनी २ वर्षे भंडारा व रायपूर जेलमध्ये शिक्षा भोगली; शासनाकडून आर्थिक मदत मिळाली.

मुसलमान, शेख इब्राहिम शेख मुलेमान

जन्मगाव देवळी (तालुका व जिल्हा वर्धा); शिक्षण साक्षर; १९४२ साली विद्यार्थी म्हणून १४ फटक्यांची शिक्षा झाली होती; शासनाकडून शिक्षण सवलत मिळाली.

मुसलमान, शेख मोहमद्दिन शेख भूरा (जन्म १८९४),

जन्मगाव देवळी (तालुका व जिल्हा वर्धा); शिक्षण प्राथमिक; स्वातंत्र्यसंग्रामात भाग घेतल्यावद्दल यांना १० दिवस सक्तमजुरीची शिक्षा व २०० रुपये दंड झाला होता.

मुंजे, पुंडलिक जनार्दन

जन्मगाव नागपूर (तालुका व जिल्हा नागपूर); शिक्षण इंटरपर्यंत; १९३२ मध्ये पू. विनोबाजी भावे यांच्या आश्रमाने सत्याग्रह केला; एकूण पावणे दोन वर्षे शिक्षा भोगली; शासनाकडून यांना सन्मानपत्र व आर्थिक नहाय्य मिळते.

मुंडवाईक, रामचंद्र विठोबाजी (जन्म १९१८),

जन्मगाव कळमेश्वर (तालुका नावनेर, जिल्हा नागपूर); शिक्षण नॉन-मॅट्रिक; व्यक्तिगत सत्याग्रहात नागपूर व झाशी जेलमध्ये ६ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा झाली; शासनाकडून सन्मानपत्र व शिक्षण सवलती मिळत आहेत.

मुंढाने, नारायण धनाजी

जन्मगाव खडकी (तालुका आर्वी, जिल्हा वर्धा); शिक्षण मराठी चौथीपर्यंत; १९३० साली तळेगाव जंगल सत्याग्रहात यांनी भाग घेतला होता; १९४२ मध्ये आष्टी विभागात प्रचार करीत असताना पकडले गेले; ४ वर्षे सक्तमजुरीची शिक्षा झाली; वर्धा जेलमधून २ वर्षांनी सुटले;

शान्ताकडून यांना सन्मानपत्र, जैशमिक सवलत व आर्थिक मदत मिळते.

मुंदाते, सूर्यनाम घमाजी (जन्म १९२०),

जन्मगाव वडकी (तालुका आर्वी, जिल्हा वर्धा); शिक्षण मराठी चौथीपर्यंत; १९४२ साली मोडतोड व सरकारांनी मालाची नामवून, जाळपोळ या कारणावरून यांना २० वर्षांची सक्तमजुरीची शिक्षा झाली; ३॥ वर्षांनी काँग्रेस सरकारच्या आदेशाप्रमाणे अकोला जेलमधून यांची मुदतका झाली; शान्ताकडून यांना आर्थिक सहाय्य, नात्रपट, सन्मानपत्र, शिक्षण सवलत मिळाली आहे.

मेवाडे, गांताबाई चंपालालजी (जन्म १९२३).

जन्मगाव देऊळगाव राजा (तालुका चित्तली, जिल्हा वृण्डावा); १९४२ च्या चळवळीत भाग घेतल्या; प्रभाव केल्या काढल्या; प्रचार कार्य केले; सत्ता घेतल्या त्यावेळी अटक होऊन अडीच महिने कच्छा कैदेत ठेवून नंतर ६ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा झाली.

मेहरकुटे, गणु देवाजी (जन्म १९२२),

मूळगाव चिमूर (तालुका बरोरा, जिल्हा चंद्रपूर); शिक्षण मराठी तिसऱ्या इयत्तेपर्यंत; १६ ऑगस्टच्या चिमूरच्या जाळपोळीत यांनी भाग घेतला होता; चिमूर व चंद्रपूर कारागृहांत ४ महिने होते; शान्ताने २५० रु. नातघन, सन्मानपत्र दिले आहे.

मोघरे, श्रीधर दामोदर (जन्म १९१४),

जन्मगाव गवंडी (तालुका व जिल्हा यवतमाळ); शिक्षण मॅट्रिक्युलेट; स्वातंत्र्यलढ्यात यांनी कुडक हायस्कूलवर सैदा लावला. केळकर जंगलात सत्याग्रह केल्या पण बघ लहान असल्यामुळे यांना सोडून देण्यात आले; १९४२ मध्ये बुलेटिन्स वाटतांना अटक झाली, १ वर्ष ३ महिने शिक्षा झाली; शान्ताकडून यांना सन्मानपत्र, आर्थिक सहाय्य मिळाले.

मेत्तकुदळे, शामराव रामजी (जन्म १९०४),

जन्मगाव खापा (तालुका नावनेर, जिल्हा नागपूर); शिक्षण थडे इयर कोर्स; विलायती कापडाच्या होड्या जाहीरपणे केल्या, दहिष्काराचे नवे प्रकार लोकांना मागून खादी प्रचार केला; १९४२ च्या चळवळीत भाग घेतला; यांना सन्मानपत्र मिळाले.

मेनाम, बाळकृष्ण गोपीनाथ (जन्म १९१५),

जन्मगाव वर्धा (तालुका व जिल्हा वर्धा); शिक्षण इंग्रजी दुसऱ्या इयत्तेपर्यंत; १९४० मध्ये व नंतर १९४२ मध्ये आंदोलनात भाग घेतला, त्यावेळी ६ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा झाली होती; सरकारकडून रुपये २२०, सन्मानपत्र व जैशमिक सवलत मिळाली आहे.

मेवाडे, चंपालाल गणपतसा (जन्म १९०८),

जन्मगाव देऊळगाव राजा (तालुका चित्तली, जिल्हा वृण्डावा); शिक्षण महाविद्यालय; जंगल सत्याग्रहात ४ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा; १९४१ साली वैयक्तिक सत्याग्रहात ४ महिने सक्तमजुरी; १९४२ साली १ वर्ष जवळपूर जेलमध्ये होते व ते आजारी असल्याने त्यांची मुदतका झाली; यांना सन्मानपत्र मिळाले व मासिक ५० रुपये नातघन शान्ताकडून मिळत आहे.

मेश्राम, गणपत लक्ष्मण (जन्म १९०८),

मूळगाव वर्धा (तालुका व जिल्हा वर्धा); १९३३ मध्ये केळकर जंगल सत्याग्रहात भाग, तेव्हा तीन महिन्यांचा सक्तमजुरीचा कारावास भोगला; दाऊ गुल्यावरील निरोधने, ग्राम सराई, कायदेमंग, भारत छोडो अशा विविध स्वातंत्र्य मोहिमांत भाग घेतला; १९४२ मध्ये बीस दिवसांचा कारावास भोगावा लागला; शान्ताकडून सन्मानपत्र, शिक्षण सवलत व आर्थिक मदत मिळाली.

मेश्राम, गोविंद आत्माराम (जन्म १९१३),

जन्मगाव गोंदिया (तालुका गोंदिया, जिल्हा भंडारा); शिक्षण मराठी प्राथमिक; १९४२च्या 'चले जाव' च्या चळवळीत प्रचार कार्य केले, त्यावेळी अटक होऊन ते आठ महिने भंडारा व नागपूर जेलमध्ये स्थानवद्ध होते.

मेश्राम, तुरया लाल्या (जन्म १९१३),

जन्मगाव आसगाव (तालुका व जिल्हा भंडारा); १९४२ साली 'चले जाव' च्या चळवळीत भाग घेतला त्यावेळी ते ८ महिने स्थानवद्ध होते; शान्ताकडून शिक्षण सवलत मिळाली.

मेश्राम, मंडू बकाराम (जन्म १९०८),

जन्मगाव पोहरा (तालुका नाकोली, जिल्हा भंडारा); यांनी १९४२ च्या 'चले जाव' च्या चळवळीत भाग घेतला, त्यावेळी ३ महिने सधन कारावासाची शिक्षा देण्यात आली होती; शान्ताकडून आर्थिक सहाय्य मिळाले.

मेश्राम, बुद्धराम नानूजी (जन्म १९०७),
जन्मगाव येरली (तालुका व जिल्हा भंडारा);
शिक्षण प्रौढ साधर वर्ग; १९४२ सालच्या
चळवळीत शाळेवर ध्वज लावल्याच्या
आरोपाखाली यांना १ महिना ३ दिवस स्थानबद्ध
केले होते; नंतर ६ महिने सश्रम कारावासाची
शिक्षा झाली; शासनाकडून सन्मानपत्र देण्यात
आले आहे.

मेहतरे, रामराव नारायणराव (जन्म १९१३),
मूळगाव राणी अमरावती (तालुका व जिल्हा
यवतमाळ); शिक्षण मराठी सहाय्या इयत्तेपर्यंत;
१९४२ च्या चले जावच्या चळवळीत यांनी
जमावबंदी हुकूम मोडला, त्याबद्दल अटक
करण्यात आली; १९४३ साली भूमिगत कार्य
केले.

मेहता, अमृतलालजी माधवजी (जन्म १९०७),
जन्मगाव नागेश्वर (सौराष्ट्र); हल्लीचे वास्तव्य
चंद्रपूर; शिक्षण मॅट्रिक; १९३० च्या जंगल
सत्याग्रहात ६ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा झाली
व रुपये ५० दंड झाला.

मेहता, चंपालाल किसनलाल (जन्म १९१९),
जन्मगाव राजस्थान; वास्तव्य यवतमाळ;
शिक्षण हिंदी हायस्कूलमध्ये झाले; १९४२ च्या
'चले जाव' आंदोलनात भाग घेतला; प्रभात
फेरी, जनजागृती, वगैरे कार्याबद्दल ९ महिने
कारावासाची शिक्षा यांना देण्यात आली;
शासनाकडून सन्मानपत्र देण्यात आले.

मेहाडिया, बाबूलाल नेतराम

जन्मगाव नागपूर (तालुका व जिल्हा नागपूर);
शिक्षण हिंदी प्राथमिक; १९३२ मध्ये वंडा
सत्याग्रहात यांना अटक झाली व ३ महिन्यांची
सक्तमजुरीची शिक्षा व ५० रुपये दंड झाला,
ती शिक्षा नागपूर तुरुंगात भोगली; १९४२
साली आंदोलनात भाग घेतला होता.

मेश्राम, यादवराव जागोबा (जन्म १८९४),

मूळगाव कामठी (तालुका व जिल्हा नागपूर);
१९१८ मध्ये वंदेमातरम् वंदी मोडल्याने ३
फटक्यांची शिक्षा झाली; १९३२ मध्ये विलायती
कापडाची होळी झाली त्यात भाग घेतला
म्हणून ३ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा, ५० रुपये
दंड अगर दीड महिना जादा शिक्षा अशी शिक्षा
व्हीएफ ४८३१—१०अ

दिली गेली, ती यांनी नागपूर जेलमध्ये भोगली;
सन्मानपत्र व ५० रुपये मासिक मानधन मिळते.

मैदेकर, सोमा पांडुरंगजी (जन्म १९०९),

जन्मगाव नागपूर (तालुका व जिल्हा नागपूर);
१९३२ मध्ये विलायती कापड बहिष्कार चळवळीत
निरोधन केले; ४ महिने कच्च्या कंदेत नंतर ३
महिने सक्तमजुरीची शिक्षा दिली गेली; ५०
रुपये दंड झाला; महाराष्ट्र शासनाने सन्मानपत्र,
शिक्षण नवळत व मासिक आजीव ५० रुपये
मानधन दिले आहे.

मैजावखा, भोलेखा मुसलमान

जन्मगाव सानवडी (तालुका नाकोली, जिल्हा
भंडारा); शिक्षण मराठी प्राथमिक; यांनी
१९४२ मध्ये 'चले जाव'च्या आंदोलनात भाग
घेतला त्याबद्दल पकडण्यात आले व १ वर्ष
४ महिने सश्रम कारावासाची शिक्षा भोगावी
लागली; यांना २५० रुपये मानधन देण्यात
आले.

मैदे, पांडुरंगजी डोमाजी (जन्म १९१९),

जन्मगाव नागपूर (तालुका व जिल्हा नागपूर);
शिक्षण मॅट्रिक; १९४२ सालच्या चळवळीत
खेडोपाडी प्रचार केला, वुलेटिन्स वाटली, गुरगाव
खापरी स्टेजमजवळचे रेल्वे रुळ उखडले व
टेलिफोन तारा तोडल्या त्याबद्दल पकडले जाऊन
१५-१६ दिवस कच्च्या कंदेत होते; १ वर्ष
सक्तमजुरीची शिक्षा यांना झाली ती नागपूर
जेलमध्ये भोगली; शासनाकडून सन्मानपत्र,
शैक्षणिक सवलत, २५० रुपये आर्थिक सहाय्य
मिळाले आहे.

म्हंसने, अमृतराव विठोबा (जन्म १९०९),

जन्मगाव वाडेगाव (तालुका वाळापूर, जिल्हा
अकोला); शिक्षण मराठी प्राथमिक; स्वातंत्र्य
आंदोलनात १९३० मध्ये जंगल सत्याग्रह केला,
त्याबद्दल ४ महिने शिक्षा झाली होती; १९३१
साली पुन्हा ६ महिने शिक्षा झाली; १९४२
साली चले जावच्या चळवळीत भाग घेतल्याबद्दल
६ महिने शिक्षा झाली; शासनाकडून सन्मानपत्र
मिळाले आहे.

म्हंसने, सदाशिव रावजी (जन्म १९०९),

जन्मगाव वाडेगाव (तालुका वाळापूर, जिल्हा
अकोला); शिक्षण प्राथमिक; १९३२ साली

विदेशी मालावर बहिष्कार घालण्याच्या कार्यक्रमात भाग घेतल्याबद्दल यांना ६ महिने शिक्षा झाली होती ; सन्मानपत्र व दरमहा रु. ५० निवृत्ति वेतन मिळते.

मोकदम, पंढरीनाथ आत्मारामजी (जन्म १९१८), जन्मगाव आष्टी (तालुका आर्वी, जिल्हा वर्धा); शिक्षण मराठी सातव्या इयत्तेपर्यंत; १९४२ च्या चळवळीत मोडतोड, जाळपोळ करणाऱ्या लोकांना मदत केली म्हणून यांना ३ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा देण्यात आली होती; शासनाकडून यांना सन्मानपत्र व जैक्षणिक सवलत मिळाली.

मोगरे, गजानन बालाजी (जन्म १९२४), जन्मगाव चंद्रपूर (तालुका व जिल्हा चंद्रपूर); शिक्षण मराठी सातव्या इयत्तेपर्यंत; दाहबंदी, अस्पृश्यता निवारण, वगैरे कार्यात भाग घेतला; १९४२ सालच्या चळवळीत भजनाद्वारे राष्ट्रीय जागृती केली; दलित सेवा केली; शासनाकडून सन्मानपत्र मिळाले.

मोटधरे, आत्माराम चांगो (जन्म १९१३, मृत्यू १९६१),

जन्मगाव मोहाडी (तालुका व जिल्हा भंडारा); १९४२ साली तुमसर भंडारा मार्ग आडवून सैनिकांचा मार्ग रोखला म्हणून ६ महिने कच्च्या कैदेन ठेवल्यावर यांच्यावर खटला भरला व १ वर्ष सक्तमजुरीची शिक्षा दिली गेली, ती यांनी भंडारा व रायपूर तुरुंगांत भोगली; शासनाकडून १५० रुपये अनुदान व १०० रुपये पेन्शन मिळत आहे.

मोटधरे, जिबाजी विठोबाजी (जन्म १९०३), जन्मगाव नागपूर (तालुका व जिल्हा नागपूर); शिक्षण मराठी चौथ्या इयत्तेपर्यंत; १९३० मध्ये दाह पिकेटिंग व विदेशी कापडावर बहिष्कार घातल्याबद्दल ६ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा झाली; शासनाकडून यांना एकवार २५० रुपये आर्थिक सहाय्य व सन्मानपत्र मिळाले आहे.

मोटधरे, दत्ताराम चांगो (जन्म १९१६), जन्मगाव मोहाडी (तालुका व जिल्हा भंडारा); शिक्षण मराठी दुसऱ्या इयत्तेपर्यंत; १९४२ मध्ये तुमसरच्या गोळीबारात जह्मिदांच्या निरवणुकांस आडवण्यासाठी सैन्य मोहाडीवरून जाणार हे कळल्यावर ४ तास त्यांना आडवून धरण्याची मोठी कामगिरी यांनी केली; सहा महिने कच्च्या

कैदेत काढल्यावर यांना १ वर्ष सक्तमजुरीची शिक्षा दिली गेली; हे रायपूर व भंडारा जेलमध्ये होते; शासनाकडून सन्मानपत्र, शिक्षण सवलत ताम्रपट व २०० रुपये आजीव मासिक मानधन मिळाले आहे.

मोटधरे, मिरगू चांगो (जन्म १९११), जन्मगाव मोहाडी (तालुका व जिल्हा भंडारा); शिक्षण मराठी सहावी पर्यंत; १९४२ मध्ये तुमसर-कडे जाणाऱ्या सैन्याचा मार्ग ४ तास आडवून धरणाऱ्यांत हे होते त्याबद्दल ६ महिने स्थानबद्ध व नंतर १ वर्ष सक्तमजुरीची शिक्षा झाली; शासनाकडून यांना सन्मानपत्र, ताम्रपट, शिक्षण सवलत, २५० रुपये अनुदान व २०० रुपये आजीव मासिक मानधन मिळाले आहे.

मोटधरे, धावण देवजी जन्मगाव तुमसर (तालुका व जिल्हा भंडारा); शिक्षण मराठी सातवी इयत्ता पर्यंत; १९३२ साली दाह पिकेटिंगमुळे यांना ६ महिन्यांची सक्तमजुरीची शिक्षा झाली; हजारो लोकांचा मोर्चा १९४२ साली पोलीस स्टेशनवर नेला म्हणून पकड वारंट सुटले व हे भूमिगत झाले; यांना पेन्शन, सन्मानपत्र, जैक्षणिक सवलत, मिळालेल्या आहेत.

मोठे, राजाराम मामूसा (जन्म १९०५), जन्मगाव गोठा (तालुका व जिल्हा यवतमाळ); शिक्षण मराठी सातव्या इयत्तेपर्यंत; १९३० मध्ये जंगल मत्स्यग्रह केल्या तेव्हा खटला झाला व यांना ३ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा झाली; शासनाकडून २५० रुपये अनुदान मिळाले आहे.

मोतीराम, गणपत जन्मगाव धदम (तालुका वाळ्यापूर, जिल्हा अकोला); शिक्षण प्राथमिक; यांनी स्वातंत्र्य आंदोलनात जंगल मत्स्यग्रहात १९३० मध्ये भाग घेतला होता; महाराष्ट्र शासनाकडून सन्मानपत्र व २५० रुपये आर्थिक मदत मिळाली.

मोतीराम, विठोबा जन्मगाव कळवा (तालुका वाळ्यापूर, जिल्हा अकोला); शिक्षण माध्यमिक; १९३० च्या जंगल मत्स्यग्रहात व कायदेभंगाच्या चळवळीत भाग घेतला, तेव्हा यांना ६ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा झाली, ती यांनी बुलडाण्याच्या कारागृहात भोगली.

मोरे, गंगाराम मारुती

जन्मगाव गोडेगाव टेकाडी (तालुका रामटेक, जिल्हा नागपूर); १९३० साली जंगल सत्याग्रहात यांना ४ महिन्यांची सक्तमजुरीची शिक्षा झाली, ती नागपूर मध्यवर्ती तुरुंगात भोगली; यांना सरकारकडून आजीव दरमहा ५० रुपये पेन्शन मिळते; सन्मानपत्र मिळाले आहे.

मोरे, नागोराव गणपतराव (जन्म १९१७),

जन्मगाव आपटी (तालुका आर्वी, जिल्हा वर्धा); शिक्षण मराठी सातव्या इयत्तेपर्यंत; १९४२ च्या संग्रामात सरकारी मालमत्तेचे नुकसान केल्याबद्दल खटला भरला गेला होता; यांना २० वर्षांची सक्तमजुरीची शिक्षा झाली होती; स्वातंत्र्यप्राप्तीनंतर हे सुटले; महाराष्ट्र सरकारतर्फे सन्मानपत्र, दरमहा २०० रुपये मानधन मिळते.

मोरे, पांडुरंग काळीनाथ (जन्म १९११),

जन्मगाव नागपूर (तालुका व जिल्हा नागपूर); १९३२ मध्ये विदेशी कापड, पिकेटिंग, जंगल सत्याग्रहात भाग घेणे, मोर्च्यात भाग घेणे यावरून यांना ३ महिने सक्तमजुरी व २५ रुपये दंडाची किंवा १११ महिना शिक्षा भोगावी लागली; यांना सन्मानपत्र मिळाले.

मोरे, वामन नागोजी (जन्म १९०५),

जन्मगाव महागाव (तालुका व जिल्हा अकोला); शिक्षण मराठी प्राथमिक; १९३२ मध्ये यांनी जंगल सत्याग्रह केला, परदेशी माल व दारू यांवर बहिष्कार घालण्याच्या मोहिमेत भाग घेतला; त्यावेळी यांना सहा महिने सश्रम कारावासाची शिक्षा दिली होती; सन्मानपत्र मिळाले आहे.

मोरोणे, प्रल्हादपंत कृष्णराव (जन्म १८९६),

जन्मगाव केळवड (तालुका सावनेर, जिल्हा नागपूर); शिक्षण इंटरमिडीएट; १९२० पासून स्वातंत्र्य आंदोलनात भाग घेतला; औपघोषचार मोफत करणे वगैरे कार्य केले; १९४२ साली वॉरंट निघून अटक झाली व ९ महिने साधी कैद झाली.

मोहनगिरी विठ्ठलगिरी (जन्म १९१४, मृत्यू १९६२),

जन्मगाव तारसा (तालुका रामटेक, जिल्हा नागपूर); शिक्षण मराठी चार इयत्तेपर्यंत; १९४२ च्या चले जाव चळवळीत तारसा पोलीस

ठाण्यावर चाल करून जाणे व जाळपोळ करणे या कार्यक्रमांत भाग घेतल्याबद्दल तीन वर्षे सक्तमजुरीची शिक्षा व १० रुपये दंड झाला; महाराष्ट्र शासनाने यांना आर्थिक सहाय्य, शिक्षण सवलती व सन्मानपत्र दिले.

मोहाडीकर, महादेव राजाराम (जन्म १९१२),

जन्मगाव नागपूर (तालुका व जिल्हा नागपूर); शिक्षण मराठी तिसरीपर्यंत; १९४२ साली जाळपोळ, मोडतोड केल्याच्या आरोपावरून यांना २ वर्षे सक्तमजुरीची शिक्षा झाली; प्रत्यक्षात १४ महिने नागपूर जेलमध्ये भोगली; शासनाने सन्मानपत्र, २५० रुपये अनुदान दिले आहे.

मोहिते, उत्तमराव (जन्म १९१०),

जन्मगाव कुरळ (तालुका मोर्शी, जिल्हा अमरावती); शिक्षण महाविद्यालयीन; १९४१ मध्ये भारत संरक्षण कायद्यान्वये यांना १ वर्ष ६ महिन्यांची शिक्षा झाली; १९४२ साली चळवळीत भाग घेतला त्याबद्दल २ वर्षे स्थानवद्ध होते; शासनाकडून सन्मानपत्र, ताम्रपट व स्वातंत्र्य सैनिक निवृत्तिवेतन मिळते.

मोहोड, देवीदास नीळकंठराव

जन्मगाव कुरळ (तालुका अचलपूर, जिल्हा अमरावती); शिक्षण आठव्या इयत्तेपर्यंत; १९४२ साली रेल्वेलाईन मधील तारा व खांब उपटून टाकण्याच्या कार्यात भाग घेण्याच्या आरोपावरून यांच्यावर खटला भरण्यात आला व यांना फटक्यांची शिक्षा देण्यात आली.

मोहोड, देवीदास वसवंतराव

जन्मगाव कुरळ (तालुका अचलपूर, जिल्हा अमरावती); शिक्षण बी.ए., बी.टी.; १९४२ साली सिरनगाव वड ते कुरळपर्यंतचे टेलिफोनचे खांब उपटून तारा तोडून टाकणे याबाबत यांच्यावर खटला भरला व त्याबद्दल २५० रुपये दंड किंवा १ वर्ष सक्तमजुरीची शिक्षा यांना देण्यात आली.

मोहोड, नथुजी वापूराव

जन्मगाव कुरळ (तालुका अचलपूर, जिल्हा अमरावती); शिक्षण बी.ए., बी.टी.; १९४२ च्या चळवळीत रेल्वेच्या तारेचे खांब तोडणे वगैरेबाबत खटला भरून यांना १०० रुपये दंड अगर १ वर्ष सक्तमजुरीची शिक्षा देण्यात आली होती.

मोहोड, पुरखोत्तम वामनराव (जन्म १९२१),
जन्मगाव कुळ (तालुका अचलपूर, जिल्हा
अमरावती); शिक्षण दहाव्या इयत्तेपर्यंत;
१९४२ मध्ये गिरजगाव ते कुळपर्यंतचे तारा व
खांब यांनी उज्ज्वल टाकले त्यावद्दल शिक्षा झाली.

मौजे, कृष्णा सोताराम (जन्म १९१२),

जन्मगाव पुलगाव (तालुका व जिल्हा वर्धा);
शिक्षण मराठी प्राथमिक; १९३२ मध्ये विदेशी
कपड्यावरील वहिष्कार; नसेच दारूबंदी व
सिंदीबंदी या सत्याग्रहात ते सहभागी झाले होते;
त्यावद्दल सहा महिन्यांची शिक्षा झाली; गौरव
केला; सन्मानपत्र मिळाले आहे.

य

यादव, ब्रह्मप्रसाद गंगादिन

मूळगाव यवतमाळ (तालुका व जिल्हा
यवतमाळ); शिक्षण नॉन-मॅट्रिक; प्रभात
फेरी काढणे, कुलटिन्म वाटणे, सरकार विरोधी
प्रचार करणे इत्यादी कार्यात भाग घेतला;
भूमिगत कार्य केले; सन १९४२ मध्ये आझाद
युवक मेनेचे सेक्रेटरी म्हणून कार्य; १९४१
साली वैयक्तिक सत्याग्रहात व १९४२ सालच्या
चले जाव आंदोलनात भाग घेतला.

यादव, भगवानदिन महावीर (जन्म १९०२),

जन्मगाव मेरुई (तालुका रायवरेली, उत्तर
प्रदेश); वास्तव्य नागपूर येथे; १९३० साली
सत्याग्रहात ६ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा झाली
होती ती यांनी जागी जेलमध्ये भोगली; १९४२
साली त्रिमूर दिनानिमित्त यांना ६ महिन्यांची
शिक्षा झाली; ती नागपूर जेलमध्ये भोगली;
ज्ञाननाकडून सन्मानपत्र मिळाले आहे व मासिक
रुपये ५० मानधन मिळते.

यादव, रामलाल मंगलप्रसाद

मूळगाव छिंदवाडा, वास्तव्य भंडारा; शिक्षण
माध्यमिक; १९३० मध्ये जंगल सत्याग्रह केल्या-
वद्दल यांना ४ महिने शिक्षा भोगावी लागली;
१९४२ च्या आंदोलनात भाग घेतल्याने यांना ७
महिने सक्तमजुरीची शिक्षा झाली; ज्ञाननाकडून
यांना एकवार २५० रुपये सहाय्य मिळाले आहे.

यादव, लक्ष्मणसिंग विद्याप्रसादजी

जन्मगाव वर्धा (तालुका व जिल्हा वर्धा); शिक्षण
मॅट्रिकपर्यंत; विद्यार्थीदशेतच नेरी जंगलात

सिंदीची झाडे तोडण्याच्या चळवळीत भाग घेतला,
त्यावद्दल १९३२ मध्ये यांना सहा महिन्यांची शिक्षा
झाली; यांना सन्मानपत्र मिळाले आहे.

यादव, लक्ष्मणसिंह वृंदाप्रसादजी

जन्मगाव वर्धा (तालुका व जिल्हा वर्धा); शिक्षण
हिंदी साहित्य परीक्षा; सन १९३२ साली सत्याग्रह
तुकडीचे नेतृत्व केल्याने यांना ६ महिने सक्त
मजुरीची शिक्षा झाली; १९४२ च्या चळवळीत
पकडून सोडून दिले.

यादव, रामलाल मंगलसिंह (मृत्यू १९५८),

वास्तव्य महाराष्ट्रात; शिक्षण आठव्या इयत्ते-
पर्यंत; १९३० च्या कायदेभंग चळवळीत भाग
घेतला, त्यावद्दल खटला भरण्यात येऊन ६ महिने
कारावासाची शिक्षा देण्यात आली व भंडारा
जेलमध्ये पाठविण्यात आले.

यादव, लक्ष्मणजी राहकार (जन्म १९१४),

मूळगाव मोर्शी (तालुका मोर्शी, जिल्हा अम-
रावती); शिक्षण मराठी माध्यमिक; सॅंडा सत्या-
ग्रहानाठी निघालेल्या मिरवणुकीत यांनी भाग
घेतला; पोस्टाच्या तारा तोडल्याच्या आरोपा-
खाली पकडण्यात आले; २५० रु. अनुदान मिळाले
आहे; महाराष्ट्र शासनाकडून ५० व केंद्राकडून
१५० रु. निवृत्तिवेतन मिळते; सन्मानपत्र व
ताम्रपट मिळाला आहे.

युवांवांस्कार, अप्पाजी कृष्णा

जन्मगाव वर्धा (तालुका व जिल्हा वर्धा);
शिक्षण मॅट्रिकपर्यंत; स्वातंत्र्यलढ्यात यांनी
१९३९-४० मध्ये व्यक्तिगत चळवळीत भाग
घेतला; सन १९४५-४६ मध्ये सराफ ऑईल
मिलच्या आंदोलनात भाग घेतला; त्यावद्दल
सरकारी नोकरीवरून कमी करण्यात आले होते;
१९४८ मध्ये जंगल सत्याग्रहामध्ये भाग घेतला;
ज्ञाननाकडून सन्मानपत्र मिळाले आहे.

येलेकार, नत्सु श्रावण (जन्म १९१२),

जन्मगाव केलोद (तालुका सावनेर व जिल्हा
नागपूर); शिक्षण मराठी दुसरीपर्यंत; १९४२
च्या स्वातंत्र्यलढ्यात केलोद रेल्वे स्टेशन जाळण्यात
भाग घेतला, सत्याग्रह केला, त्यावद्दल यांना अटक
होऊन ६ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा झाली;
ज्ञाननाकडून यांना सन्मानपत्र एकवार २५० रुपये
अनुदान व दरमहा ५० रुपये पेन्शन मिळते.

येवले, महादेव तुकाराम

जन्मगाव गिरोली (तालुका मंगरुळपीर, जिल्हा अकोला); शिक्षण सातव्या इयत्तेपर्यंत; १९४१ मध्ये वैयक्तिक सत्याग्रहात भाग घेतला, त्या वेळी हुशंगाबाद तुरुंगात १ महिना कैदेत ठेवले होते; १९४२ मधील 'चले जाव' चळवळीत ९ महिने भूमिगत राहून कार्य केले.

येळणे, दावाराव तानवाजी

जन्मगाव वेणीकोडा (तालुका व जिल्हा यवत-माळ); शिक्षण प्राथमिक; १९३० मध्ये दारू निरोधनात भाग घेतला त्यावेळी यांना दीड महिना सश्रम कारावासाची शिक्षा व २५ रु. दंड करण्यात आला; त्याचप्रमाणे १९४२ मध्ये 'चले जाव' चळवळीत भाग घेतला, त्यावेळी दीड वर्ष सश्रम कारावासाची शिक्षा झाली; शासनाकडून ताम्रपट व आर्थिक सहाय्य मिळाले.

येगडे, दामोदर धुलवाजी (जन्म १९१७),

जन्मगाव तळेगाव (तालुका व जिल्हा वर्धा); शिक्षण हायस्कूलपर्यंत; १९४१ साली वैयक्तिक सत्याग्रहात भाग, ब्रिटिशांविरुद्ध घोषणा दिल्या. त्यावेळी पकडले जाऊन वर्धा जेलमध्ये नेण्यात आले व ५० रुपये दंडाची शिक्षा; पुन्हा सत्याग्रहाची घोषणा दिल्यावेळी १०० रुपये दंड व ५ महिने कारावासाची शिक्षा; १९४२ साली चले जावच्या चळवळीत यांचेवर पकड वॉरंट होते म्हणून यांनी भूमिगत राहून कार्य केले; पुढे पकडले जाऊन नागपूरात कारागृहात १४ महिने स्थानवद्ध होते; शासनाकडून निवृत्तिवेतन मिळते.

र

रघुवंशी, सुंदरावाई रामचरण (जन्म १९२१, मृत्यू १९६५),

जन्मगाव गोंदिया (तालुका गोंदिया, जिल्हा भंडारा); शिक्षण गुजरायी चौथ्या इयत्तेपर्यंत; यांनी १९४२ साली चले जावच्या चळवळीत पोलीस स्टेशनवर राष्ट्रीय ध्वज फडकविल्यावेळी ८ महिने बंदीवासात होत्या; शासनाकडून सन्मानपत्र व आर्थिक सहाय्य मिळाले.

रघुवंशी, टोडलसिंह रामचरणसिंह

मूळगाव गोंदिया (तालुका गोंदिया, जिल्हा भंडारा); शिक्षण प्राथमिक; यांनी १९३० मध्ये शासनाविरुद्ध जनजागृती केली; १९४२ च्या चले जावच्या चळवळीत भूमिगत राहून कार्य केले.

रजपूत, कितनसिंह कन्ह्यासिंह

जन्मगाव केळीवेळी (तालुका आकोट, जिल्हा अकोला); शिक्षण मराठी सातव्या इयत्तेपर्यंत; १९३२ मध्ये जेंडा सत्याग्रहात भाग घेतल्यामुळे ३ महिने साधी कैद झाली; शासनाकडून शिक्षण सवलत आर्थिक सहाय्य व सन्मानपत्र मिळाले.

रजपूत (चौहान), गोकूळसिंह विसनसिंह (जन्म १९१२),

जन्मगाव चांदूर वाजार विस्वा (तालुका मलका-पूर, जिल्हा बुलडाणा); शिक्षण प्राथमिक; १९४२ साली जवळपूर तुरुंगात १ वर्ष होते; यांना ३०० रु. सरकारी अनुदान, सन्मानपत्र, शिक्षण सवलत मिळत आहे.

मे, रजाक गुलाबशेख (जन्म १९०५),

जन्मगाव हिंगणी (तालुका व जिल्हा वर्धा); शिक्षण मराठी चौथ्या इयत्तेपर्यंत; यांनी जंगल सत्याग्रहान व दारूबंदी निरोधनात भाग घेतला; शासनाकडून यांना ५० रुपये आर्थिक सहाय्य मिळाले आहे.

रणदिवे, मुकुंद राघोबा (जन्म १९०९),

जन्मगाव लाखणी (तालुका साकोली, जिल्हा भंडारा); शिक्षण मराठी सातव्या इयत्तेपर्यंत; १९४२ च्या स्वातंत्र्यलढ्यात भाग घेतल्यामुळे १६ महिने स्थानवद्ध राहावे लागले; शासनाकडून यांना मासिक २०० रुपये पेन्शन मिळते; सन्मानपत्र मिळाले आहे.

रणदिवे, यादवराव महादेव (जन्म १९२०),

जन्मगाव पाटणसावंगी (तालुका सावनेर, जिल्हा नागपूर); शिक्षण दुसऱ्या इयत्तेपर्यंत; पोलीस ठाणे, रेल्वे स्टेशन, पोस्ट ऑफिस जळीत खटल्यात १ वर्ष सक्तमजुरीची शिक्षा; शासनाकडून २५० रुपये अनुदान मिळाले.

रवडे, आबाराव बाबाराव

जन्मगाव बरखेड (तालुका चांदूर, जिल्हा अमरावती); शिक्षण पाचवीपर्यंत; १९४२ मध्ये जाळपोळ करणे, पूल उध्वस्त करणे, सरकारी दप्तर जाळणे वगैरे कार्य केले; नंतर फरारी झाले; सन्मानपत्र मिळाले आहे.

रहागडाले, दुर्गा तुकाराम (जन्म १९०५),

जन्मगाव वडेगाव (तालुका गोंदिया, जिल्हा भंडारा); शिक्षण प्राथमिक; १९३० च्या जंगल

सत्याग्रहात भाग घेतला, त्याबद्दल त्यांच्यावर खटला भरण्यात येऊन ३ महिने सश्रम कारावासाची शिक्षा झाली; यांना नागपूर व भंडारा तुरुंगात ठेवण्यात आले होते; शैक्षणिक सवलत मिळते.

रहाटे, ज्ञानदेव जयदेव (जन्म १९१७),

जन्मगाव वळेगाव (तालुका आकोट, जिल्हा अकोला); शिक्षण मराठी पाचवीपर्यंत; स्वातंत्र्यलढ्यात भाग घेतल्यामुळे यांना १९४० मध्ये १ दिवस स्थानवद्ध, १९४१ मध्ये १५ दिवस, १९४२ मध्ये २१ दिवस स्थानवद्ध व १५ रु. दंड; १९४३ मध्ये ३ आठवडे स्थानवद्ध व १५ दिवस अशी शिक्षा झाली; शासनाकडून यांना सन्मानपत्र मिळाले आहे.

रहांगडाळे, जयपाल तुलसीरामजी (जन्म १९०४)

जन्मगाव येरली (तालुका व जिल्हा भंडारा); शिक्षण प्रौढ साक्षर वर्ग; १९३० मध्ये जंगल सत्याग्रहात यांना ५ रु. दंड झाला; १९३२ मध्ये दारु निरोधनात व साक्षर सत्याग्रहात भाग घेतला, त्यावेळी ते ३ दिवस अटकेत होते; १९४१ मध्ये वैयक्तिक सत्याग्रहात ४ दिवस जेलमध्ये होते; पुन्हा अटक होऊन १ महिना रायपूर कारागृहात यांना ठेवले होते.

रहांगडाळे, जानबाजी धोंडबाजी (जन्म १९०९),

जन्मगाव येरली (तालुका व जिल्हा भंडारा); १९४०-४१ मध्ये वैयक्तिक सत्याग्रहात भाग घेतला, जनजागृती केली, त्याबद्दल भंडारा येथे १५ दिवस स्थानवद्ध होते; १९४२ मध्ये दारु निरोधने केली त्याबद्दल यांचेवर खटला भरण्यात येऊन १ वर्ष सश्रम कारावासाची शिक्षा झाली; शासनाकडून यांना सन्मानपत्र देण्यात आले आहे.

रहांगडाळे, धनपालजी दौलत (जन्म १९२२),

जन्मगाव येरली (तालुका व जिल्हा भंडारा); शिक्षण मराठी प्राथमिक; १९४० मध्ये राष्ट्रीय ध्वज झालेवर लावीत असताना पकडले जाऊन १ महिना अटकेत ठेवून नंतर यांना ६ महिने सश्रम कारावासाची शिक्षा देण्यात आली; शासनाकडून सन्मानपत्र देण्यात आले.

रहांगडाळे, पार्वतीबाई जानबाजी (जन्म १९१३),

जन्मगाव साकडी (तालुका व जिल्हा भंडारा); १९४२ मध्ये 'चले जाव' च्या चळवळीत दारु

निरोधने, जंगल सत्याग्रहात भाग घेतला; पकडले जाऊन खटला भरण्यात आला व ६ महिने सश्रम कारावासाची शिक्षा झाली; शासनाकडून यांना सन्मानपत्र मिळाले, ताम्रपट देण्यात आले.

रहांगडाळे, भोलाजी दसरुजी (जन्म १९२२), जन्मगाव येरली (तालुका व जिल्हा भंडारा); शिक्षण प्रौढ साक्षर वर्ग; १९४२ सालच्या 'चले जाव' च्या चळवळीत भंडारा तुरुंग येथे झेंडा वंदनाने भाग घेतला त्याबद्दल १ महिना अटकेत ठेवले होते, तसेच ६ महिने सश्रम कारावासाची शिक्षा झाली होती.

रहांगडाळे, सुकाजी बुधाजी (जन्म १९१३),

जन्मगाव येरली (तालुका व जिल्हा भंडारा); शिक्षण प्रौढ साक्षर वर्ग; यांनी १९३२ साली जंगल सत्याग्रहात भाग घेतला; १९४१ साली वैयक्तिक सत्याग्रहात भाग, १९४२ मध्ये दारु निरोधनात भाग घेतला होता; तारा तोडल्या त्यावेळी यांना अटक करून १ महिना स्थानवद्ध केले होते; पुढे ६ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा देण्यात आली; शासनाकडून यांना सन्मानपत्र देण्यात आले.

रंगारी, चेपा बत्या (जन्म १८८८, मृत्यू १९५८),

जन्मगाव सानगडी (तालुका साकोली, जिल्हा भंडारा); यांनी १९४२ च्या स्वातंत्र्य चळवळीत भाग घेतल्यामुळे १० महिने भंडारा व रायपूर तुरुंगात होते; शासनाकडून सन्मानपत्र व आर्थिक सहाय्य मिळाले.

रंगारी, सज्जाराम बल्लव शिवराम (जन्म १९१८),

जन्मगाव सानगडी (तालुका साकोली, जिल्हा भंडारा); यांनी १९४२ साली 'चले जाव' च्या चळवळीत भाग घेतला, त्याबद्दल भारत संरक्षण कायद्यान्वये अटक होऊन १ वर्ष सश्रम कारावासाची शिक्षा झाली; शासनाकडून सन्मानपत्र व आर्थिक सहाय्य मिळाले.

राऊत, अंबादास नारायण (जन्म १८८६, मृत्यू १९५८),

जन्मगाव वाळापूर (तालुका वाळापूर, जिल्हा अकोला); १९३० मध्ये जंगल सत्याग्रहात यांना ९ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा झाली होती.

राऊत, किसन राधो

जन्मगाव देऊळगाव (तालुका व जिल्हा भंडारा); १९३० च्या जंगल सत्याग्रहात भाग घेतला;

त्यावद्दल यांच्यावर खटला भरण्यात येऊन ६ महिने सश्रम कारावासाची शिक्षा देण्यात आली; ती शिक्षा अमरावती येथील तुरुंगात भोगली.

राऊत, केशव जगन्नाथ

जन्मगाव नेरी (तालुका वरोरा, जिल्हा चंद्रपूर); शिक्षण मराठी सहाय्या इत्येतेपर्यंत; १९३० मध्ये यांनी भद्रावती येथे जंगल सत्याग्रहात भाग घेतला, १९४० मध्ये वैयक्तिक सत्याग्रह केला.

राऊत, चंद्रभान तुकाराम (जन्म १९१०),

जन्मगाव माटरगाव (तालुका खामगाव, जिल्हा बुलढाणा); शिक्षण प्राथमिक; १९३० साली दहीकांडा गावी मीठ सत्याग्रह केला व अनेक जंगल सत्याग्रहांत भाग घेतला; १९३२ साली आमलगाव येथे यांना पकडण्यात येऊन ६ महिने सक्त-मजुरीची शिक्षा झाली, ती अमरावती तुरुंगात भोगली; शासनाकडून सन्मानपत्र व ताम्रपट मिळाले असून दरमहा मानधन रु. २०० मिळते.

राऊत, दादा मारोतराव (जन्म १९२२),

जन्मगाव देवळी (तालुका व जिल्हा वर्धा); शिक्षण मराठी सातव्या इत्येतेपर्यंत; स्वातंत्र्य आंदोलनात भूमिगत राहून व गावोगावी हिंडून चळवळीचा प्रचार केला, शाळा बंद पाडणे, तसेच देवळी पोलीस चौकी जाळणे या कार्यक्रमातही यांनी भाग घेतला.

राऊत, नामदेव फकीरसा

जन्मगाव लव्हारा (जिल्हा अकोला); शिक्षण चौथ्या इत्येतेपर्यंत; १९३० साली जंगल सत्याग्रहात भाग घेतला, त्यावद्दल पकडले जाऊन ६ महिन्यांची शिक्षा झाली, ती अकोला तुरुंगात भोगली; १९४१ साली वैयक्तिक सत्याग्रहात भाग घेतला; १९४२ साली दारू दुकान जाळल्यामुळे यांचेवर वॉरंट होते, त्यामुळे हे भूमिगत होते; स्वातंत्र्य सैनिक निवृत्तिवेतन मिळते.

राऊत, महादेव शिवराम (जन्म १९१०),

जन्मगाव घाटलाडकी (तालुका अचलपूर, जिल्हा अमरावती); शिक्षण मराठी चौथ्या इत्येतेपर्यंत; स्वातंत्र्य चळवळीत यांनी पोस्ट ऑफिस व पोलीस स्टेशनची जाळपोळ केली, त्यावद्दल अटक होऊन १ वर्ष सक्तमजुरीची शिक्षा झाली, शासनाकडून ताम्रपट मिळाला.

राऊत, राजाराम लक्ष्मण

जन्मगाव हिंगणघाट (तालुका व जिल्हा वर्धा); शिक्षण मराठी चौथ्या इत्येतेपर्यंत; स्वातंत्र्य चळवळीत १९३२ मध्ये यांना ६ महिने सक्त-मजुरीची शिक्षा दिली गेली; ती अमरावती तुरुंगात भोगली; पुन्हा १९३३ साली हे पकडले गेले; ६ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा नागपूर कारागृहात भोगली; शासनाकडून यांना सन्मानपत्र, शिक्षण सवलत व आर्थिक सहाय्य मिळते.

राऊत, रामेश्वर मोतीसा (जन्म १९२०),

जन्मगाव पातूर नंदापूर (तालुका व जिल्हा अकोला); शिक्षण नवव्या इत्येतेपर्यंत; १९४२ च्या 'चले जाव' चळवळीत भूमिगत राहून रेल्वे वाहतूक बंद करण्याचे कामात मदत केली.

राऊत, ल्यंबक उर्फ दादा कृष्णराव (जन्म १९१९),

मूळगाव यवतमाळ (तालुका व जिल्हा यवतमाळ); शिक्षण नॉन-मॅट्रिक; यांनी आनंद मंडळ, लाल सेना मार्फत प्रचार केला, त्यावद्दल यांच्यावर खटला भरण्यात येऊन ६ महिने सश्रम कारावासाची शिक्षा देण्यात आली; महाराष्ट्र शासनाकडून यांना सन्मानपत्र देण्यात आले.

राऊत, रामजी काटकाजी (जन्म १९१३),

जन्मगाव धानोरा (तालुका मंगळपूर, जिल्हा अकोला); शिक्षण आठव्या इत्येतेपर्यंत; यांनी १९४२ मधील चले जाव चळवळीत मिरवणुकीत भाग घेतला त्यावद्दल अडीच महिने स्थानबद्ध होते.

राऊत, रामभाऊ नयूजी (जन्म १९११),

जन्मगाव मस्ती (तालुका वाळापूर, जिल्हा अकोला); शिक्षण सातव्या इत्येतेपर्यंत; स्वातंत्र्य आंदोलनात प्रचारपत्रके वाटली व प्रचार कार्य केले; लोणी जंगल सत्याग्रहात ७ दिवस कच्च्या कैदेत होते.

राऊत, लक्ष्मण चंद्रभानजी (जन्म १९१३),

जन्मगाव राजेंदा (तालुका व जिल्हा अकोला); शिक्षण मराठी सातव्या इत्येतेपर्यंत; १९३३ मध्ये प्रचारसभेत यांना अटक झाली व ४ महिने सश्रम कारावासाची शिक्षा देण्यात आली; १९४० मध्ये वैयक्तिक सत्याग्रह केल्यावद्दल प्रथम १ दिवसाची शिक्षा व नंतर पुन्हा हुशंगावाद

येथे अटक झाल्याने १ महिना स्थानवद्ध केले होते; १९४२ मध्ये भूमिगत कार्य करीत अमता अटक झाली व १॥ महिना तुरुंगात स्थानवद्ध होते; शासनाकडून सन्मानपत्र मिळाले.

राऊत, वामनराव करकाजी (जन्म १९२२),

जन्मगाव धानोरा (तालुका मंगरुळपीर, जिल्हा अकोला); शिक्षण मराठी प्राथमिक; १९४२ मधील "चले जाव" च्या चळवळीत प्रचारार्थ मिरवणुकीत भाग घेतला, त्यावेळ २ ते २॥ महिने स्थानवद्ध केले होते.

राऊत, विठ्ठल रोडवाजी (जन्म १९११),

जन्मगाव विरुळ (तालुका आर्दो, जिल्हा वर्धा); शिक्षण मराठी प्राथमिक; १९३२ मध्ये दारू व विदेशी मालावर बहिष्कार घातल्यामुळे ३ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा झाली; ती यांनी वर्धा व नागपूर येथील कारागृहात भोगली; शासनाकडून सन्मानपत्र व आर्थिक सहाय्य मिळाले.

राऊत, सदाशिव श्रावण

जन्मगाव रामटेक (तालुका रामटेक, जिल्हा नागपूर); १९४२ मध्ये रामटेक येथे सरकारी कचेरीवर तिरंगी झेंडा फडकविला; वेअर हाऊस, रेल्वे स्टेशन जाळले; १ वर्ष सश्रम कारावाणाची शिक्षा झाली; शासनाकडून यांना रुपये २५० आर्थिक सहाय्य व सन्मानपत्र मिळाले आहे.

राऊत, सुखदेव पांडुजी (जन्म १९०४),

जन्मगाव रेल (तालुका आकोट, जिल्हा अकोला); शिक्षण मराठी चौथ्या इयत्तेपर्यंत; यांनी १९३० मध्ये चळवळीत भाग घेतल्यावेळ २ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा भोगली; ड. न. १९४२ च्या 'चले जाव' च्या चळवळीत भाग घेतल्यावेळ १॥ महिना सक्तमजुरीची शिक्षा व रुपये २५ दंड झाला; शासनाकडून रुपये २०० आर्थिक सहाय्य मिळाले.

राऊत, श्रीराम नयूजी (जन्म १९११),

जन्मगाव नस्ती (तालुका वाढापूर, जिल्हा अकोला); शिक्षण सातव्या इयत्तेपर्यंत; यांनी १९३० मध्ये जंगल सत्याग्रहात भाग घेतला; ७ दिवस रिमांडमध्ये ठेवले होते

राखडू, वेहरा उर्फ पांडुरंग

जन्मगाव सानगडी (तालुका साकोली, जिल्हा भंडारा); १९४२ साली 'चले जाव' च्या चळवळीत भाग घेतला, त्यावेळ यांना शिक्षा झाली; शासनाकडून सन्मानपत्र व अनुदान मिळाले.

रागिटे, सीताराम श्रावण

जन्मगाव गुमगाव (तालुका व जिल्हा नागपूर); शिक्षण प्राथमिक; सरकारां मालमत्तेच्या नुक-मानीवावत यांना अनेक कळमांवाली एकूण १२ वर्षांची सक्तमजुरीची शिक्षा झाली.

रावत, दामोदरदास रामनिवास

जन्म मलकापूर (तालुका मलकापूर, जिल्हा बुलडाणा); १९३० साली जंगल सत्याग्रह, मोठ सत्याग्रहात व झेंडा सत्याग्रहात भाग घेतला; म. गांधी-आर्यावर्तन कराराच्या अगोदर यांना पकडण्यात आले होते, परंतु ४ दिवसांत सोडून देण्यात आले होते; १९३९ साली गुळवर्गा येथे सत्याग्रह केला, त्यावेळी यांना ६ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा झाली होती; पुनः यांना १ वर्ष सक्तमजुरीची शिक्षा झाली होती.

राजगिरा, किसनलाल तुळशीराम

जन्मगाव गोंदिया (तालुका गोंदिया, जिल्हा भंडारा); १९४२ च्या चले जावच्या चळवळीत भाग घेतला; त्यावेळ खटला भरण्यात येऊन ६ महिने स्थानवद्ध करून ठेवण्यात आले होते; यांना भंडारा येथील तुरुंगात पाठविण्यात आले.

राजगिरा, किसनलाल तुळशीराम (जन्म १९१४),

जन्मगाव कांद्री (तालुका रामटेक, जिल्हा नागपूर); यांनी १९४२ सालच्या चले जावच्या चळवळीत भाग घेतला त्यावेळ १६ महिने सश्रम कारावासाची शिक्षा झाली, ती जवळपूर कारागृहात भोगली.

राजनकार, भूटिया रामकृष्ण-जंगलिया (जन्म १९१८),

जन्मगाव खापा (तालुका सावनेर, जिल्हा नागपूर); शिक्षण मराठी चौथ्या इयत्तेपर्यंत; १९४२ साली रेल्वे स्टेशन, फॉरेस्ट ऑफिस, पोलीस स्टेशन, म्युनिसिपल ऑफिस जाळपोळीत भाग; शिक्षा २ वर्षे ३ महिने झाली ती नागपूर कारागृहात भोगली; सरकारकडून रु. ३५० मानधन मिळाले; सन्मानपत्र व शिक्षण सवलत मिळाली.

राजपूत, बेस जयवंतसिंग बापूसिंग (जन्म १८९१, मृत्यु १९५९);

जन्मगाव नागपूर (तालुका व जिल्हा नागपूर) ; स्वातंत्र्य आंदोलनात खांडवा जेलमध्ये १ महिना ठेवण्यात आले होते ; सन १९२३ मध्ये ६ महिने शिक्षा झाली होती ; यांना सन्मानपत्र मिळाले आहे.

राजपूत, रघुवीरसिंह गणपतसिंह (जन्म १९०४, मृत्यु १९६९);

मूळगाव घनज बु. (तालुका मूर्तिजापूर, जिल्हा अकोला) ; शिक्षण मराठी चौथ्या इयत्तेपर्यंत ; सन १९३० मध्ये जंगल सत्याग्रहात भाग घेतला, त्याबद्दल भारत संरक्षण कायद्यान्वये ६ महिने सश्रम कारावासाची शिक्षा देण्यात आली ; प्रत्यक्षात ३ महिने शिक्षा भोगली.

राजभोज, चेताराम अनंतराम (जन्म १९१०);

मूळगाव मुंडरी (तालुका गोंदिया, जिल्हा भंडारा) ; शिक्षण माध्यमिक ; १९३० मध्ये स्वातंत्र्यलढ्यात यांनी मीठ सत्याग्रह, जंगल सत्याग्रह, निरोधने, झेंडा वंदन यांत भाग घेतला, त्याबद्दल ६ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा भोगली ; शासनाकडून यांना पेन्शन मिळते.

राजेश्वर, सीताराम जनवाराव

जन्मगाव नागपूर (तालुका व जिल्हा नागपूर) ; शिक्षण इंग्रजी पाचवीपर्यंत ; १९४२ साली झेंडा सत्याग्रहात भाग ; २ वर्षांची शिक्षा ; मध्यवर्ती सरकारकडून २०० रु. मासिक मानधन ; शिक्षण सवलत व सन्मानपत्र मिळाले.

राजेंद्र कुमार

जन्मगाव नागपूर (तालुका व जिल्हा नागपूर) ; शिक्षण इंग्रजी पाचव्या इयत्तेपर्यंत ; १९४२ च्या झेंडा सत्याग्रहात ते ५ महिने नागपूर तुरुंगात होते.

राठी, किसनदास धुडचंदजी

जन्मगाव आर्वी (तालुका आर्वी, जिल्हा वर्धा) ; शिक्षण मॅट्रिकपर्यंत ; १९४२ च्या स्वातंत्र्य आंदोलनात यांनी भूमिगत राहून चळवळीबद्दल जनजागृतीचे कार्य केले, प्रचारपत्रके वाटली.

राठी, चतुर्भुज नयमलजी (जन्म १९१६),

जन्मगाव लोणी (तालुका मोर्शी, जिल्हा अमरावती) ; शिक्षण मराठी प्राथमिक ; स्वातंत्र्य

आंदोलनात दवंडी पिटण्यापासून घोषणा देण्यापर्यंत अनेक कामे हे करीत असत ; यांना १९४१ मध्ये १ दिवसाची शिक्षा व ५० रु. दंडाची शिक्षा झाली ; १९४२ मध्ये २ वर्षे ते अमरावती कारागृहात होते ; सन्मानपत्र मिळाले.

राठी, नंदलाल मनसुखदासजी (जन्म १९१८),

जन्मगाव खामगाव (तालुका खामगाव, जिल्हा बुलढाणा) ; शिक्षण मॅट्रिकपर्यंत ; १९४२ साली आष्टी पोलीस स्टेशनवर झेंडा लावण्याच्या बाबतीत यांना पकडण्यात आले व २ वर्षांची शिक्षा झाली ; यांना शासनाकडून रु. ५०० अनुदान व सन्मानपत्र मिळाले.

राठोड, आत्माराम चोखला (जन्म १९०५),

जन्मगाव पोहरा (तालुका मंगरुळपीर, जिल्हा अकोला) ; १९४१ च्या वैयक्तिक सत्याग्रहात भाग घेतला, त्याबद्दल १ महिना साध्या कैदेची शिक्षा झाली होती.

राठोड, छोनशिंग दगडुसिंग

जन्मगाव लोहगाव (तालुका मूर्तिजापूर, जिल्हा अकोला) ; शिक्षण मराठी प्राथमिक ; स्वातंत्र्य चळवळीत भाग घेतला, त्याबद्दल १ महिना साधी कैद व ३ महिने सश्रम कारावासाची शिक्षा देण्यात आली होती.

राठोड, बाबूसिंग दगडुसिंग (जन्म १९०८),

जन्मगाव लोहगाव (तालुका मूर्तिजापूर, जिल्हा अकोला) ; १९३० मध्ये जंगल सत्याग्रह केल्याबद्दल खटला भरला व ४ महिने सश्रम कारावासाची शिक्षा व ५० रुपये दंड करण्यात आला.

राठोड, लक्ष्मण मनजीसाई

जन्मगाव गोंदिया (तालुका गोदिया, जिल्हा भंडारा) ; शिक्षण प्राथमिक ; १९३० सालच्या स्वातंत्र्य आंदोलनात यांनी भाग घेतला ; १९३२ मध्ये वारडोली सत्याग्रहात अटक करून नंतर सोडून देण्यात आले ; यांनी मुरत सत्याग्रहात भाग घेतला.

राठोड, लक्ष्मीराम जोधीराम (जन्म १९२०),

जन्मगाव लोहगाव (तालुका मूर्तिजापूर, जिल्हा अकोला) ; १९४२ च्या चलेजावच्या चळवळीत भूमिगत राहून सक्रीय भाग घेतला ; प्रचारपत्रके वाटत असताना यांना अटक झाली, त्यावेळी ५-६ आठवडे तुरुंगाने ठेवले होते

राणे, सखाराम आत्मारामजी

जन्मगाव मेहेगाव (तालुका व जिल्हा भंडारा); शिक्षण प्राथमिक; १९४२ च्या तुमसर येथील गोळीबारात यांना पकडले व ८ महिने भंडारा तुरुंगात होते; शामनाकडून सन्मानपत्र मिळाले.

रावुरकार, शंकर नयजी

जन्मगाव वाडेगाव (तालुका वाळापूर, जिल्हा अकोला); शिक्षण प्राथमिक; स्वातंत्र्य आंदोलनात १९३२ ते १९४२ च्या काळात भूमिगत राहून स्वातंत्र्य लढ्याचे प्रचार कार्य केले; सन्मान पत्र मिळाले आहे.

रानडे, गंगाधर अनंत (जन्म १९१०),

वास्तव्य (तालुका वाणिम, जिल्हा अकोला); शिक्षण मॅट्रिक; १९३२ च्या सत्याग्रह चळवळीत भाग घेतल्यामुळे यांना १५ महिने मक्तमजुरीची शिक्षा झाली होती.

रानोटकार, महादेव दत्तोबा

जन्मगाव जळगाव (तालुका आर्वी, जिल्हा वर्धा); शिक्षण चौथ्या इयत्तेपर्यंत; १९३० च्या जंगल सत्याग्रहात भाग घेतल्याबद्दल यांना ४ महिने शिक्षा व ५० रुपये दंड झाला.

रामजी, गाढे किशन (जन्म १९१०),

जन्मगाव पट्टरजीरा (तालुका खामगाव, जिल्हा बुलढाणा); शिक्षण आठवी इयत्तेपर्यंत; कामगाव जिविराची जवाबदारी यांच्यावर होती; जंगल सत्याग्रहाबद्दल ६ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा व २५ रुपये दंड झाला होता, यांना शासनाकडून दरमहा ५० रुपये मासिक मानधन व सन्मानपत्र मिळाले आहे.

रामपुरकर, सांवाजी गणपती (मृत्यू १९५३),

जन्मगाव आरमोरी (तालुका गडचिरोली, जिल्हा चंद्रपूर); शिक्षण प्राथमिक; १९३० मधील जंगल सत्याग्रहात भाग घेतला त्याबद्दल १ महिना शिक्षा झाली.

रामरासर, रामलाल उत्तमचंद

वास्तव्य गोंदिया (तालुका गोंदिया जिल्हा भंडारा); १९३० सालापासून काँग्रेसचे कार्य; अनेक वेळा अटक; सभा मिरवणुका आणि भिती पत्रके लावण्यात यांचा भाग होता; १५ दिवस यांना तुरुंगात रहावे लागले होते.

रामसिंग बुद्धसिंग (जन्म १९०७),

जन्मगाव खोरागपूर (बंगाल), वास्तव्य नागपूर; शिक्षण वैद्यकीय; यांनी १९४१ साली वैयक्तिक सत्याग्रहात भाग घेतला, त्याबद्दल यांना नोकरीवरून काढले गेले; १९४२ मध्ये भूमिगत कार्य केले.

रायने, किसन पामाजी (जन्म १८९५, मृत्यू १९४८),

जन्मगाव माटरगाव (तालुका खामगाव, जिल्हा बुलढाणा); शिक्षण मराठी २. रीपर्यंत; १९३० साली जंगल सत्याग्रह केल्याने ६ महिने सक्त मजुरीची शिक्षा झाली; ती अकोला तुरुंगात भोगली; यांना सरकारतर्फे २५० रु. अनुदान मिळाले.

रायणे, जयराम तपाजी (जन्म १९०९),

जन्मगाव वाडेगाव (तालुका वाळापूर, जिल्हा अकोला); शिक्षण मराठी प्राथमिक; १९३२ मध्ये यांनी जंगल सत्याग्रह केला; सत्याग्रहींना मदत केली; त्यावेळी यांना चार महिने शिक्षा झाली; शासनाकडून सन्मानपत्र मिळाले आहे.

रावजी, बावाराव हरीलाल

जन्मगाव खंडाळा (तालुका आकोट, जिल्हा अकोला); शिक्षण मराठी प्राथमिक; स्वातंत्र्य आंदोलनात १९३० साली जंगल सत्याग्रह केल्याबद्दल १ दिवस अटक झाली; १९४२ साली चळवळीच्या चळवळीत रेल्वे लाईन उखडणे, तारा तोडणे इत्यादि कार्यक्रमात भाग घेतल्याबद्दल १८ महिने स्थानवद्ध होते; महाराष्ट्र शासनाकडून सन्मानपत्र मिळाले आहे व रु. ५०० ची आर्थिक मदत मिळाली.

राणे, रामराव पुंडलिक

मूळगाव कापूसतळणी (तालुका दर्यापूर, जिल्हा अमरावती); शिक्षण प्राथमिक; १९४२-४४ मध्ये सभा, मिरवणुका, स्वातंत्र्य सैनिक तयार करणे व कैदेत असलेल्या स्वातंत्र्य सैनिकांच्या कुटुंबाचे रक्षण करणे वगैरे कार्ये केली; मारहाण झाली.

रावळकर, मोतीसाव तुकारामजी

मूळगाव सौसर (तालुका सौसर, जिल्हा छिंदवाडा); वास्तव्य नागपूर; शिक्षण चौथ्या इयत्तेपर्यंत; १९३० पासून स्वातंत्र्याच्या सर्व

चळवळीत अग्रभागी राहून काम करीत असत; १९३२ मध्ये एका मिरवणुकीत यांना मार लागला; पुढे खटला झाला व १ महिन्याची शिक्षा व २५ रुपये दंड झाला; दंड न भरल्यामुळे १॥ महिना शिक्षा झाली; शासनाकडून सन्मानपत्र मिळाले आहे.

रासेकर, मोतीराम गोपाळराव (जन्म १९०८), जन्मगाव पौना (तालुका व जिल्हा भंडारा); १९३२ मध्ये खंडा घेऊन निरोधन केले; ६ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा; भारत सरकारकडून ५५० रु. मासिक मानधन व ५० रु. पन्शन मिळते.

राहलकर, पुंडलिक नय्यजी (जन्म १९२०), वास्तव्य अकोला; शिक्षण बी. ए.; यांनी १९४२ साली चले जावच्या चळवळीत भाग घेतला; विध्वंसक व भूमिगत कार्य केले; शासनाकडून सन्मानपत्र मिळाले.

राहलकर, शंकर नय्यजी जन्मगाव वाडेगाव (तालुका वाळ्यापूर, जिल्हा अकोला); शिक्षण मराठी सातव्या इयत्तेपर्यंत; यांनी १९३२ मध्ये बुलेटिन्स वाटणे, जाहिराती वाटणे वगैरे भूमिगत कार्य केले; शासनाकडून सन्मानपत्र मिळाले.

राय, कुंजीलाल देवीसाब (मृत्यू १९५०) जन्मगाव खापा (तालुका सावनेर, जिल्हा नागपूर); शिक्षण मराठी चौथीपर्यंत; दारू पिकेटींग वावत १९३१ साली यांना ६ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा नरसिंगपूर जेलमध्ये भोगावी लागली; शासनाकडून आर्थिक सहाय्य मिळाले;

रईकर, व्यंकट महादेव (जन्म १९११), जन्मगाव तळेगाव (तालुका आर्वी, जिल्हा धर्मा); शिक्षण इंग्रजी चौथ्या इयत्तेपर्यंत; जंगल व मोठाच्या सत्याग्रहात यांना ४ महिने शिक्षा होती; कलकत्ता काँग्रेसला गेले असता, २ दिवस नागपूरच्या तुरुंगात कच्ची कैद भोगावी लागली; यांना सन्मानपत्र व ५० रुपये मासिक मानधन मिळते.

रुखवानी, रामचंद्र दीपचंद (जन्म १९१४) जन्मगाव महारावपूर (तालुका कडीआरी, जिल्हा नवाबशाह); वास्तव्य नागपूर; शिक्षण तहवी

इयत्तेपर्यंत; यांनी स्वातंत्र्य आंदोलनात ब्रिटिश सरकारविरुद्ध खंडा सत्याग्रह, व्यक्तिगत सत्याग्रह, असहकार चळवळ, दारू पिकेटींग वगैरे कार्यात सक्रिय भाग घेतला; १९४२ च्या आंदोलनात भाग घेतल्याबद्दल सिध हैद्राबाद येथील तुरुंगात ६ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा भोगली; फटके मारण्यात आले; शासनाकडून सन्मानपत्र देण्यात आले.

रूपीया, बालाजी बल्द नामासाब (मृत्यू १९५३), जन्मगाव सावनेर (तालुका सावनेर, जिल्हा नागपूर); शिक्षण चौथ्या इयत्तेपर्यंत; स्वातंत्र्यलढ्यात ब्रिटीशांविरुद्ध प्रचार कार्य केले; १९३२ मध्ये दारू पिकेटींग व जंगल सत्याग्रहात भाग घेतला म्हणून यांना अटक होऊन ९ महिने ३ दिवस सक्तमजुरीची शिक्षा झाली; १९४२ च्या आंदोलनात भाग घेतला.

रेच, महादेव धुंडीराज (जन्म १९०१, मृत्यू १९७१),

जन्मगाव नंदपूर (तालुका हिंगणघाट, जिल्हा वर्धा); शिक्षण मराठी मानध्या इयत्तेपर्यंत; १९४२ मध्ये रामटेक येथे सरकारी कचेऱ्या, स्टेशनची जाळपोळ करण्यात भाग; १० महिने शिक्षा झाली.

रेहपांडे, टीकाराम संभूजी (जन्म १९०८),

जन्मगाव भंडारा (तालुका व जिल्हा भंडारा); शिक्षण प्राथमिक; १९३२ च्या कायदेभंग चळवळीत भाग घेतल्याबद्दल यांना ६ महिने सश्रम कारावाणाची शिक्षा देण्यात आली व २५ रुपये दंड करण्यात आला; शासनाकडून आर्थिक सहाय्य, सन्मानपत्र मिळाले.

रोकडे, तामबा महादेव (जन्म १९०५),

जन्मगाव नागपूर (तालुका व जिल्हा नागपूर); शिक्षण माध्यमिक; १९४७ पर्यंत भूमिगत कार्य करणारे हे कार्यकर्ते आहेत; यांना सरकारने सन्मानपत्र दिले आहे.

रोकडे, नारायण रामचंद्र (जन्म १९१६),

जन्मगाव कुही (तालुका उमरेड, जिल्हा नागपूर); शिक्षण प्राथमिक; १९४२ साली जाळपोळीत भाग घेतल्याने ९ महिन्यांची सक्तमजुरीची शिक्षा झाली; ती नागपूर मध्यवर्ती तुरुंगात

भोंगली; शासनाकडून २५० रुपये अनुदान, सन्मानपत्र व शिक्षण सवलत मिळाली आहे.

रोकडे, मोतोराम सोनाजी (जन्म १९१०),

मूळगाव जामठी (तालुका खामगाव, जिल्हा बुलढाणा); १९३० मध्ये शिंदीची झाडे तोडण्याचा सत्याग्रह केला; १९३० मध्ये यांना २ वर्षांची सक्तमजुरीची शिक्षा झाली व ते १९३१ पर्यंत अकोला तुरुंगात होते; सन्मानपत्र मिळाले व मासिक ५० रुपये पेंशन मिळते.

रोकडे, वगा फागू (जन्म १९१३),

जन्मगाव रामटेक (तालुका रामटेक, जिल्हा नागपूर); १९४२ च्या स्वातंत्र्य आंदोलनात तहसील कचेरीवर मोर्चा नेऊन युनियन जॅक खाली उतरवून तिरंगी ध्वज फडकविला; सरकारी मालमत्ता जाळली; त्यावद्दल ४ वर्षे सश्रम कारावासाची शिक्षा झाली; शासनाकडून यांना ५०० रुपये आर्थिक मदत, सन्मानपत्र व दरमहा रुपये ५० पेंशन मिळते.

रोडके, सीताराम नारायण (जन्म १९१९),

जन्मगाव मोहाडी (तालुका व जिल्हा भंडारा); शिक्षण माध्यमिक; भंडारा खादी कार्यालयावर व इतर कार्यालयांवर तिरंगी झेंडा फडकविण्याबाबत यांच्यावर खटला भरला गेला व ६ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा झाली; पुढे हे अपिलाल सुटले; शासनाकडून यांना सन्मानपत्र व शैक्षणिक सवलत मिळते.

रोलवाते, बाबुराव पांडुरंग (जन्म १९१३, मृत्यू १९७१).

जन्मगाव गुमगाव (तालुका व जिल्हा नागपूर); १९४२ मधील आंदोलनात ७ वर्षे व ५ वर्षे अशी शिक्षा झाली.

रोहे, दौलत लक्ष्मण (जन्म १९०७),

जन्मगाव गुमगाव (तालुका व जिल्हा नागपूर); शिक्षण प्राथमिक; १९४२ मध्ये सत्याग्रहात भाग घेतल्यावद्दल ४ महिन्यांची सक्तमजुरीची शिक्षा झाली; सन्मानपत्र मिळाले.

ल

लडोयार, सौ. लक्ष्मीबाई रामचंद्र (जन्म १९१७),

जन्मगाव लुडका (तालुका उमरेड, जिल्हा नागपूर); स्वातंत्र्य आंदोलनात सरकारी

मालाची नासधूस करण्याच्या प्रकरणात यांना १ वर्ष शिक्षा भोगावी लागली; यांना सन्मानपत्र व जमीन मिळाली.

लवडे, नथूलाल प्यारेलाल (जन्म १९१८),

जन्मगाव वर्धा (तालुका व जिल्हा वर्धा); शिक्षण प्राथमिक हिंदी; यांनी १९४२ च्या 'चले जाव' च्या चळवळीत भाग घेतला; त्यावद्दल मारहाण झाली.

लष्करी, नानकचंद हरदेव

मूळगाव यवतमाळ (तालुका व जिल्हा यवतमाळ); शिक्षण मॅट्रिकपर्यंत; १९४२ च्या चले जावच्या चळवळीत भाग घेतला; त्यावद्दल यांना अटक होऊन जेलची शिक्षा देण्यात आली.

लहानू, वखरे भीमराव

जन्मगाव खामगाव (तालुका खामगाव, जिल्हा बुलढाणा); शिक्षण मराठी पाचवीपर्यंत; १९३० साली झालेल्या जंगल सत्याग्रहात ६ आठवडे सक्तमजुरीची शिक्षा झाली; यांना सन्मानपत्र मिळाले व मुलांना शिक्षण सवलत मिळत आहे.

लंगोटे, पाराजी किसन

मूळगाव वडगाव रोड (तालुका व जिल्हा यवतमाळ); यांनी १९३० मध्ये जंगल सत्याग्रहात भाग घेतला त्यावद्दल ६ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा देण्यात आली.

लाकूडकर, कृष्णराव भगवान

जन्मगाव प्रभात पट्टण (ता. मुलताई); वास्तव्य नागपूर; १९३० मध्ये जंगल सत्याग्रह व मिठाचा सत्याग्रह; १९४१ साली वैयक्तिक सत्याग्रह; १९४२ साली यांनी सरकारी मालमत्ता लुटली; त्यावद्दल ४ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा झाली; महाराष्ट्र शासनाकडून यांना सन्मानपत्र व केंद्र सरकारकडून ताम्रपट मिळाला आहे.

लाड, महादेव सखारामजी

जन्मगाव आप्टी (तालुका आर्वी, जिल्हा वर्धा); शिक्षण मराठी आठव्या इयत्तेपर्यंत; १९४२ च्या सरकारी मालमत्तेच्या नासधूस, जाळपोळ खटल्यात हे आरोपी होते; अडर

ट्रायलमध्ये सहा महिन्यांचेवर काळ काढल्या-
वर यांना ६ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा
झाली.

लाड, सखाराम जागीबाजी (जन्म १९१४),
जन्मगाव वडाळी (तालुका बावी, जिल्हा
वर्धा); १९४२ च्या आप्ती स्वातंत्र्य-
संग्रामात यांना ६ महिने कच्ची कैद व दंड
५० रुपये झाला होता; मुलांना शिक्षण
सवलत मिळते.

लाडसे, वित्तनजी विठ्ठजी (जन्म १९२१),
जन्मगाव भुडरी (तालुका गोंदिया, जिल्हा
भंडारा); शिक्षण माध्यमिक; स्वातंत्र्य आंदो-
लनात भाग घेतल्याबद्दल यांना ६ महिन्यांची
शिक्षा १९४२ मध्ये भोगावी लागली; यांना
सध्या १०० रुपये मासिक मानधन मिळते.

लाडसे, श्रावण देवाजी (जन्म १९०५, मृत्यू
१९६३),

जन्मगाव काटोल (तालुका काटोल, जिल्हा
नागपूर); शिक्षण चौथ्या इयत्तेपर्यंत; यांनी
१९३० साली स्वातंत्र्य चळवळीत भाग घेतला;
त्याबद्दल १ वर्ष सक्तमजुरीची शिक्षा सागर
जेलमध्ये भोगली; शासनाकडून आर्थिक सहाय्य
व सन्मानपत्र मिळाले.

लायबर, भास्कर सूर्यमानजी (जन्म १९२३),
जन्मगाव कामरगाव (तालुका मृतिजापूर, जिल्हा
अकोला); शिक्षण नॉन-मॅट्रिक; रुळ उखडणे,
तारा तोडणे, प्रचारपत्रे वाटणे, वगैरे कामात
भाग घेतला; त्यावेळी पकडले जाऊन ३-४
दिवस पोलीस कस्टडीत ठेवले होते; सन्मानपत्र
मिळाले आहे.

लारोकर, पंढरी सीताराम (जन्म १९१४),
जन्मगाव पारडी (तालुका व जिल्हा नागपूर);
शिक्षण चौथ्या इयत्तेपर्यंत; यांनी १९४२ च्या
स्वातंत्र्य आंदोलनात भाग घेतला, जनजागृती
केली त्याबद्दल ६ महिने १५ दिवस अंडर ट्रायल
व १ वर्ष १६ दिवस शिक्षा झाली; शासना-
कडून आर्थिक सहाय्य व शिक्षण सवलत मिळते.

लारोकर, पांडुरंग श्रावण (जन्म १९१९),
जन्मगाव गोंदिया (तालुका गोंदिया, जिल्हा
भंडारा); शिक्षण मॅट्रिकपर्यंत; स्वातंत्र्यलढ्यात

१९४० मध्ये भाग घेऊन वैयक्तिक सत्याग्रह
केला, त्याबद्दल १ महिना अंडर ट्रायल भंडारा
जेलमध्ये रहावे लागले; १९४२ मध्ये गोंदिया
येथे आंदोलन केल्याने यांना अटक होऊन ६
महिने अंडर ट्रायल रहावे लागले; शासनाकडून
यांना सन्मानपत्र मिळाले आहे.

लालजी, आनंदीबाई वि. (जन्म १९०८),
जन्मगाव रायपूर; १९३२ मध्ये दाहबंदी आंदो-
लनात भाग घेतल्याबद्दल सहा महिन्यांची सक्त-
मजुरीची शिक्षा हिंगणघाट येथे झाली.

लाहोळे, जयराम उकडी (जन्म १९०४),
जन्मगाव अंबाशी (तालुका वाळापूर, जिल्हा
अकोला); शिक्षण चौथ्या इयत्तेपर्यंत; जंगल
सत्याग्रहात यांना १५ दिवस माधी कैद झाली
होती.

लांजीकर, नारायण गोंडू (मृत्यू १९६५),
जन्मगाव वैरागड (तालुका गडचिरोली, जिल्हा
चंद्रपूर); शिक्षण मराठी प्राथमिक; १९३०
मधील जंगल सत्याग्रहाने यांना ४ महिने सक्त-
मजुरी व २० रुपये दंडाची शिक्षा झाली होती.

लांजीकर, सदाराम विस्तारी (मृत्यू १९६३),
जन्मगाव वैरागड (तालुका गडचिरोली, जिल्हा
चंद्रपूर); शिक्षण प्राथमिक; जंगल सत्याग्रहात
१९३० मध्ये यांना ४ महिने सक्तमजुरीची
शिक्षा व २० रुपये दंड झाला होता.

लांजीकर, गोपाळ गोंडू (मृत्यू १९५७),
जन्मगाव वैरागड (तालुका गडचिरोली, जिल्हा
चंद्रपूर); शिक्षण प्राथमिक; १९३० च्या जंगल
सत्याग्रहात यांना ४ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा
झाली व २० रुपये दंड झाला होता.

लांजेवार, आत्माराम सुभान (जन्म १९११),
जन्मगाव कानेरी (तालुका साकोली, जिल्हा
भंडारा); १९३२ च्या जंगल सत्याग्रहात
३ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा भोगली;
१९४२ मध्ये घराची झडती घेऊन कागद-
पत्रे जप्त झाली व ६ महिने कच्च्या कैदेत
ठेवले होते; यांना सन्मानपत्र व एकवार
२५० रु. अनुदान मिळाले आहे.

लांजेवार, राजाराम डोमाजी
जन्मगाव तुमसर (तालुका व जिल्हा भंडारा);
शिक्षण मॅट्रिक; यांनी १९३० मध्ये दाह

दुकानावर पिकेटिंग केले ; प्रचार कार्य केले, त्यावद्दल चार महिने शिक्षा झाली ; ती नागपूर जेलमध्ये भोगली ; शासनाकडून आर्थिक सहाय्य मिळाले.

लंजेवार, नारायण डोमा तेली (जन्म १९०४, मृत्यू १९५५),

जन्मगाव वुही (तालुका उमरेड, जिल्हा नागपूर) ; १९४२ च्या भारत छोडो आंदोलनात भाग घेऊन पोलीस स्टेशन जाळणे, रेल्वे रुळ उखडणे, पूल उध्वस्त करणे वगैरे कामात सहभागी झाल्यामुळे अटक करण्यात येऊन ९ महिन्यांची सक्तमजुरीची शिक्षा झाली ; शासनाकडून आर्थिक सहाय्य व शिक्षण मक्कत मिळते.

लंजेवार, मोतीराम मल्लुजी (जन्म १९०३),

जन्मगाव राजापेठ (तालुका व जिल्हा अमरावती) ; १९३० साली जंगल सत्याग्रह चळवळीत भाग घेतला ; एका जाहीर सभेत भाषण करीत अमता पकडले जाऊन १ वर्षांची शिक्षा झाली ; ती अमरावती जेलमध्ये भोगली ; गांधी-आर्यावत करारामुळे मुटका झाला.

लिंगदे, सीताराम राघोजी

जन्मगाव वाजिम (तालुका व जिल्हा अकोला) ; शिक्षण मराठी सहाय्या इत्येपर्यंत ; १९३० साली अकोला जंगल सत्याग्रहात पकडून सोडून दिले ; १९३२ साली एकवार पकडून खटल्यात मुटले, पुन्हा पकडले गेले व ६ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा अकोला जेलमध्ये भोगली.

लिडवे, आ. न.

जन्मगाव नाळवाडी (तालुका व जिल्हा वर्धा) ; १९३३ पासून अखिल भारत ग्रामोद्योग संघात व नंतर अखिल भारत सर्वसेवा संघात काम केले ; आंदोलनाशी संबंध आल्यामुळे यांना एकूण तेरा महिने शिक्षा झाली.

लिप्ते, तुळशीराम पुंडलिक

जन्मगाव शेगाव (तालुका खामगाव, जिल्हा बुलढाणा) ; शिक्षण आठवीपर्यंत ; १९३० साली मीठ व जंगल सत्याग्रहात ६ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा झाली ; शासनाकडून सन्मानपत्र मिळाले आहे.

लिविचिया, ईश्वरलाल अनथराम (जन्म १९१९), जन्मगाव किचाल (तालुका चान्समा, जिल्हा मैसाणा, गुजराथ) ; वास्तव्य नागपूर ; शिक्षण प्राथमिक (गुजराथी) ; १९३९ पासून स्वातंत्र्यलढ्यात भाग ; ब्रिटिश विरोधी प्रचार ; १९४२ च्या 'चले जाव' लढ्यात भाग घेतला ; यांचेवर पकड वॉरंट होते म्हणून काही काळ भूमिगत होते ; यांना सन्मानपत्र मिळाले आहे.

लिमजे, चिंधू महागा (जन्म १९०४, मृत्यू १९४६), जन्मगाव सानगडी (तालुका साकोली, जिल्हा भंडारा) ; यांनी १९४२ च्या 'चले जाव' च्या चळवळीत भाग घेतल्यामुळे पकडण्यात आले व भंडारा व रायपूर जेलमध्ये एकूण १ वर्षांची सक्तमजुरीची शिक्षा झाली ; १ महिन्यां ९ दिवस सूट मिळाली ; शासनाकडून आर्थिक मदत मिळाली

लिमजे, वकाराम वल्द विजू (जन्म १९१९),

जन्मगाव सानगडी (तालुका साकोली, जिल्हा भंडारा) ; शिक्षण मराठी प्राथमिक ; यांनी प्रभातकेच्या काढ्या, लोकजागृता केंद्री ; १९४२ साली 'चले जाव' च्या चळवळीत भाग घेतला ; भारत संरक्षण कायद्यान्वये अटक होऊन ते ९ महिने अटकेत होते.

लिमजे, वाळाजी शिवलजी (जन्म १९०६),

जन्मगाव सिहोरा (तालुका व जिल्हा भंडारा) ; शिक्षण हिंदी प्राथमिक ; १९४२ च्या 'चले जाव' चळवळीत भाग घेतला, त्यावद्दल १ वर्षे स्थानवद्ध होते ; शासनाकडून दरमहा ५० रुपये मिळतात.

लुंडे, फतु डोमट्या (जन्म १९१७),

जन्मगाव नागपूर (तालुका व जिल्हा नागपूर) ; यांनी स्वातंत्र्य आंदोलनात नाका जाळण्याचे काम केले, त्यावद्दल मारहाण झाली व खटला भरून १८ महिन्यांची सक्तमजुरीची शिक्षा झाली.

लेखी, गेंडू किवसन (जन्म १९१०)

जन्मगाव वाडेगाव (तालुका वाळापूर, जिल्हा अकोला) ; शिक्षण मराठी माध्यमिक ; १९४२ मध्ये यांनी जंगल सत्याग्रहात भाग घेतला त्यावेळी १२ महिन्यांची शिक्षा झाली होती ; सन्मानपत्र व २५० रुपये अनुदान मिळाले.

लोके, नय्यूनी किसनजी

वास्तव्य (जिल्हा अमरावती); सन १९३०-३१ पासून हे चळवळीत होते; १९४२ साली अचलपूर-मूर्तिजापूर या विभागात रेल्वे बंद करण्याच्या चळवळीत भाग घेतल्याबद्दल ५ वर्षे सक्तमजुरीची शिक्षा झाली; यांना ताम्रपट आणि २०० रुपये मासिक मानधन भारत सरकारकडून मिळाले आहे.

लोखंडे, बापूराव तुळशीराम (जन्म १९१६),

जन्मगाव आर्वी (तालुका आर्वी, जिल्हा वर्धा); शिक्षण आठ व्यां इयत्तेपर्यंत; १९४२ साली जन-जागृती करणे, पिकेटिंगमध्ये भाग घेतला त्याबद्दल ८।१ महिने स्थानबद्ध होते; शासनातर्फे यांना सन्मानपत्र व आर्थिक सहाय्य मिळाले.

लोखंडे, महादेव झिंगराजी (जन्म १९१७),

जन्मगाव आर्वी (तालुका आर्वी जिल्हा वर्धा); शिक्षण प्राथमिक; पोस्टाच्या तारा तोडणे, रेल्वे रुळ उखडणे, या आरोपांवरून १९४२ मध्ये २ वर्षे स्थानबद्ध करून ठेवण्यात आले होते; शासनाकडून सन्मानपत्र व निवृत्तिवेतन मिळाले.

लोखंडे, मोतीरामजी गणपतजी

जन्मगाव अमरावती; काँग्रेसच्या आदेशाप्रमाणे दहा गावी प्रचार केला; त्यामुळे अमरावती येथे अटक व जंगल कायद्याखाली १ वर्ष व ६ महिने शिक्षा, प्रत्यक्ष ५ महिने २१ दिवस तुरुंगवास भोगल्यानंतर गांधी-आयर्विन कराराने सुटका.

लोजारे, शंकर नामा (जन्म १९१५),

जन्मगाव देवळी (तालुका व जिल्हा वर्धा); शिक्षण साक्षर; स्वातंत्र्यलढ्यात १९४२ साली भाग घेतला, त्याबद्दल यांना १।१ वर्षे सक्त-मजुरीची शिक्षा झाली होती; शासनाकडून सन्मानपत्र; एकवार १,७७५ रुपये व मुलांना शैक्षणिक सवलत मिळाली.

लोधी, किसन पंकुजी (जन्म १९१८),

जन्मगाव वाम्हणी (वोरखेडी) (तालुका व जिल्हा नागपूर); शिक्षण मराठी चौथ्या इयत्तेपर्यंत; स्वातंत्र्यलढ्यात १९४२ मध्ये सरकारी मालमत्ता जाळणे, आंदोलन करणे, वगैरेत भाग घेतला; तेव्हा अटक होऊन ८ महिने १९ दिवस सक्तमजुरीची शिक्षा नागपूर जेलमध्ये भोगली; शासनाकडून सन्मानपत्र; एकवार २५० रुपये अनुदान व शैक्षणिक सवलत मिळते.

लोधी, खुशाल चिधू (जन्म १९११),

जन्मगाव सावनेर (तालुका सावनेर व जिल्हा नागपूर); शिक्षण मराठी तिसऱ्या इयत्तेपर्यंत; १९४२ च्या स्वातंत्र्य आंदोलनात यांनी भाग घेतल्यामुळे अटक होऊन खटला चालून ८ महिने सश्रम कारावासाची शिक्षा झाली; शासनाकडून सन्मानपत्र मिळाले आहे.

लोधी, बुद्धलाल गणेशलाल (जन्म १९२०),

जन्मगाव नागपूर (तालुका व जिल्हा नागपूर); शिक्षण दुसऱ्या इयत्तेपर्यंत; १९४२ साली आंदोलन काळात विध्वंसक कार्यात भाग घेतला असताना त्यांना उजव्या हाताला बंदुकीची गोळी लागली; शासनाकडून सन्मानपत्र व आर्थिक सहाय्य मिळाले.

लोहार, चिमणाजी

जन्मगाव गोमुखनंद (तालुका सावनेर, जिल्हा नागपूर); १९३२ मध्ये प्रचारावावत ३ महिने शिक्षा भोगली; नागपूर शहीद चौकातून मिरवणूक काढल्याबद्दल यांना शिक्षा झाली; नागपूर जेलमध्ये होते.

लोहार, चिंतामण रामजी (जन्म १९०५),

जन्मगाव हिंगणघाट (तालुका हिंगणघाट, जिल्हा वर्धा); शिक्षण मॅट्रिक; स्वातंत्र्यलढ्यात यांनी १९३२ साली दारूबंदी, पिकेटिंग, परदेशी, कापडावर वहिष्कार या आंदोलनांत भाग घेतला त्याबद्दल ६ महिने शिक्षा झाली; शासनाकडून २५० रुपये आर्थिक सहाय्य व पेन्शन मिळाले.

लोहार, भिवा बाळाजी

जन्मगाव चिकमारा (तालुका ब्रह्मपुरी, जिल्हा चंद्रपूर); स्वातंत्र्यलढ्यात यांनी सत्याग्रहात भाग घेतला त्याबद्दल १३ महिने २६ दिवस तुरुंगात ठेवले होते; यांना सरकारकडून सन्मानपत्र, ताम्रपट मिळाला आहे; निवृत्तिवेतन मिळते.

लोहार, हरीभाऊ केरुजी (जन्म १९०९),

जन्मगाव यवतमाळ (तालुका व जिल्हा यवतमाळ); शिक्षण मराठी चौथ्या इयत्तेपर्यंत; सन १९३० मध्ये यांनी जंगल सत्याग्रहात भाग घेतला, त्याबद्दल ३ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा झाली; सन १९३१ मध्ये अकोला येथे निरोधन केले, त्याबद्दल १५ दिवस जेलमध्ये होते; सन १९३२ मध्ये यवतमाळ येथे जिल्हा कचेरीवर

निरोधन केले, त्यावद्दल १ महिना जेलमध्ये होते; १९३३ मध्ये कापड दुकानावर निरोधन केले; १९४२ मध्ये चले जावच्या चळवळीत विध्वंसक कार्यात भाग घेतला त्यावद्दल ११ महिना जेलमध्ये होते; शासनाकडून आर्थिक मदत व सन्मानपत्र मिळाले आहे.

लॅंडे, ताराचंद दशरयजी (जन्म १९२२),

जन्मगाव काचुरवाही (तालुका रामटेक, जिल्हा नागपूर); शिक्षण सातव्या इयत्तेपर्यंत; यांना १९४२ च्या चळवळीत भाग घेतल्यावद्दल ९ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा झाली; शासनाकडून सन्मानपत्र मिळाले.

लॅंडासे, भद्र रामजी (मृत्यू १९४२),

जन्मगाव तुमसर (तालुका तुमसर, जिल्हा भंडारा); शिक्षण मराठी प्राथमिक; १९४२ च्या 'चले जाव' चळवळीतील जेंडा सत्याग्रहात यांनी भाग घेतला होता; त्या वेळी झालेल्या गोळी वारात यांना १९४२ मध्ये मृत्यू आला; शासनाकडून आर्थिक सहाय्य मिळाले.

व

वगवरा, मिकूलाल रामप्रसाद

जन्मगाव सावरखेड तेजन (तालुका खामगाव जिल्हा बुलढाणा); शिक्षण मराठी प्राथमिक; १९४२ साली बुलेटिन्स वाटीत असताना चिखली या खेड्यात पकडले गेले व २७ दिवस बुलढाणा जेलमध्ये होते.

वगाळे, संभा विठोबा (जन्म १८९८),

मूळगाव वेला (तालुका उमरेड, जिल्हा नागपूर); शिक्षण मराठी तिसऱ्या इयत्तेपर्यंत; सन १९३० मध्ये वेला येथे जंगल सत्याग्रहात भाग घेतल्यावद्दल उमरेड कोर्टात यांना ६ महिने शिक्षा झाली.

वसलवार, सीताराम कृष्णराव (जन्म १९०८),

जन्मगाव नागपूर (तालुका व जिल्हा नागपूर); शिक्षण मॅट्रिक; यांनी १९२९ मध्ये जनजागृतीचे काम केले, त्यावद्दल ५ दिवस येरवडा जेलमध्ये ठेवून सोडून दिले; १९३० सालच्या जंगल सत्याग्रहात भाग घेतल्यावद्दल ९ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा झाली; शासनाकडून सन्मानपत्र मिळाले.

वडणेकर, धनंजय केसरीचंद

जन्मगाव मूर्तिजापूर (तालुका मूर्तिजापूर, जिल्हा अकोला); शिक्षण मॅट्रिक; स्वातंत्र्य चळवळीत भाग घेतला, त्यावद्दल २१ दिवस साध्या कैदेत होते.

वडवाईक, काशीनाथ दामाजी

जन्मगाव रामटेक (तालुका रामटेक, जिल्हा नागपूर); १९४२ मध्ये रामटेक येथे तहसील कचेरीवरील युनियन जॅक खाली ओढून तिरंगी ध्वज फडकविला, रेल्वे स्टेशन, सरकारी मालमत्ता जाळणे, यावद्दल ३ वर्षे सश्रम कारावासाची शिक्षा झाली; शासनाकडून सन्मानपत्र, आर्थिक सहाय्य व मुलांना शैक्षणिक सवलती मिळतात.

वडस्कार, विधवा सीताराम (जन्म १९०३),

मूळगाव नांदा गायमुख (तालुका सावनेर, जिल्हा नागपूर); स्वातंत्र्यलढ्यात यांनी १९३० पासून भाग घेतला; नागपूर येथे दारू पिकेटिंग करताना यांना अटक व मारहाण झाली, ६ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा दिली गेली; शासनाकडून यांना एकवार २५० रुपये अनुदान मिळाले.

वडस्कार, रामभाऊ नारायण (जन्म १८९७),

जन्मगाव मालखेड (तालुका मोशी, जिल्हा अमरावती); शिक्षण मॅट्रिकपर्यंत; यांना १९२२ मध्ये मुळशी सत्याग्रहात ३ महिन्यांची सक्तमजुरीची शिक्षा झाली; १९३२ च्या कायदेभंगाच्या चळवळीत भाग घेतल्यावद्दल ३ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा झाली, शासनाकडून सन्मानपत्र, आर्थिक सहाय्य व शिक्षण सवलत मिळते.

वडिचार, रामचंद्र लहानूजी

जन्मगाव येरली (तालुका व जिल्हा भंडारा); शिक्षण चौथ्या इयत्तेपर्यंत; १९३० साली जंगल सत्याग्रहात, १९३२ भाग घेतला; मध्ये विदेशी कापड दुकानावर पिकेटिंग केले, त्यावद्दल १-२ दिवस तुरुंगात होते; १९४१ साली व्यक्तिगत सत्याग्रहात आठ दिवस अटक झाली होती; १९४२ साली सरकारी मालाची नासधूस केली, त्यावद्दल सहा महिने सक्तमजुरीची शिक्षा भोगावी लागली; शासनाकडून यांना सन्मानपत्र व ५० रुपये मासिक मानधन मिळाले.

वडिचार, लक्ष्मीबाई रामचंद्र (जन्म १९१७),
जन्मगाव तुठका (तालुका उमरेड, जिल्हा नागपूर); १९४२ च्या चले जावच्या चळवळीत ६ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा झाली; शासनाकडून सन्मानपत्र मिळाले.

वडै, नारायण महादेव (जन्म १९२०),
मुळगाव पातुर्डा (तालुका जळगाव, जिल्हा बुलढाणा); शिक्षण बी.ए., बी.एड.; यांनी क्रांतिकारी व भूमिगत कार्य केले; १९४१ मध्ये यांना १० वर्षांची सक्तमजुरीची शिक्षा झाली; रायपूर जेलमध्ये ५ वर्षे होते; १९४६ साली हे सुटले; यांना शासनाकडून सन्मानपत्र व मुलांना शिक्षण सवलत मिळाली आहे.

वड्यालकर, गणपतराव राजाराम

जन्मगाव नागपूर (तालुका व जिल्हा नागपूर); यांनी १९३० सालच्या चळवळीत भाग घेतल्यावद्दल नागपूर सेंट्रल जेलमध्ये होते.

वनस्कर, नारायण महादू (जन्म १९०३),

जन्मगाव मुंगळा (तालुका वाशिम, जिल्हा अकोला); शिक्षण मराठी प्राथमिक; १९३० मध्ये जंगल सत्याग्रह केला, त्यावद्दल त्यांना ६ महिने सश्रम कारावासाची शिक्षा देण्यात आली होती.

वनकर, रामा नानाजी (जन्म १९२३, मृत्यू १९४७),

जन्मगाव वेला (तालुका उमरेड, जिल्हा नागपूर); शिक्षण सात व्या इयत्तेपर्यंत; यांनी १९४२ साली पोलीस स्टेशन जाळले, पोस्ट ऑफिस जाळले, त्यावद्दल खटला होऊन शिक्षा झाली; शासनाकडून आर्थिक सहाय्य व सन्मानपत्र मिळाले.

वनकर, विठ्ठलराव जागोबाजी (जन्म १९०२),

जन्मगाव चिमूर (तालुका वरोरा, जिल्हा चंद्रपूर); शिक्षण माध्यमिक व प्रशिक्षण; १९४२ मध्ये चले जावच्या चळवळीत चिमूर येथे सत्याग्रह केल्यावद्दल अटक होऊन ७ वर्षे सक्तमजुरी व ३०० रु. दंड अशी शिक्षा झाली; शासनाकडून आर्थिक सहाय्य व सन्मानपत्र मिळाले.

वनमाळी, वळाराम देवाजी (जन्म १९२२),

जन्मगाव देवळी (तालुका वर्धा, जिल्हा वर्धा); शिक्षण एम.कॉम.; १९४२ च्या स्वातंत्र्यलढ्यात

यांनी भाग घेतला; त्यावद्दल यांना १५ दिवस डिटेन्शन; २ महिने फरारी नंतर ९ महिने शिक्षा झाली; वर्धा, चंद्रपूर, नागपूर जेलमध्ये एकूण १११ महिने शिक्षा झाली; शासनाकडून सन्मानपत्र मिळाले.

वनमाली, वळाराम देवाजी (जन्म १९२२),

जन्मगाव देवळी (तालुका व, जिल्हा वर्धा); शिक्षण महाविद्यालयीन; १९४२ साली चले जावच्या चळवळीत भाग घेतला त्यावद्दल ५ महिने नजरबंद ठेवण्यात आले; त्यानंतर ९ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा झाली.

वरठी, कोठेराम जानबाजी (जन्म १९२०),

जन्मगाव चिकनाधामना (तालुका व जिल्हा नागपूर); शिक्षण प्राथमिक; १९४२ च्या स्वातंत्र्य आंदोलन चळवळीत भाग घेतल्यावद्दल वॉरंट काढून पकडण्यात आले; शासनाकडून सन्मानपत्र व ताम्रपट देण्यात आला.

वरठी, दशरथ नारायण

जन्मगाव रामटेक (तालुका रामटेक, जिल्हा नागपूर); यांनी १९३० मध्ये सविनय कायदेभंगाच्या चळवळीत सक्रिय भाग घेतला व परदेशी कापड व दात गुप्त्यावर निरोधने केली, त्यावद्दल ६ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा झाली, ती नागपूर तुरुंगात भोगली; १९४२ च्या चळवळीत भाग घेतल्यावद्दल मारहाण झाली व १५ दिवस पोलीस कस्टडीत डांबून ठेवण्यात आले; शासनाकडून आर्थिक सहाय्य व सन्मानपत्र मिळाले.

वर्मा, कांतीलाल भिकमचंद (जन्म १९०५),

जन्मगाव अकोट (तालुका अकोट, जिल्हा अकोला); शिक्षण मराठी चौथ्या इयत्तेपर्यंत; स्वातंत्र्य आंदोलनात जनजागृतीचे काम केले.

वर्मा, गोपालसिंग विठ्ठलसिंग

जन्मगाव पाटन सावंगी (तालुका सावनेर, जिल्हा नागपूर); शिक्षण मराठी सहावीपर्यंत; १९२३ मध्ये झंडा सत्याग्रहात भाग घेतल्यामुळे ६ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा व १ महिना दंडासकट साधी शिक्षा झाली; ती नागपूर तुरुंगात भोगली; सन्मानपत्र मिळाले आहे.

वर्मा, तेजरामसाव यवलसाव (जन्म १८९५, मृत्यू १९५०),

जन्मगाव सावनेर (तालुका सावनेर, जिल्हा नागपूर); शिक्षण मॅट्रिक; सन १९३० मध्ये

मध्ये आंदोलनात भाग घेतल्याबद्दल यांना ८ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा व २०० रु. दंड झाला.

वर्मा, शिवलाल काशीराम (जन्म १९२६),
जन्मगाव नागपूर (तालुका व जिल्हा नागपूर);
हिंदुस्थानी लाल सेनेचे सैनिक होते; भूमिगत
कार्य केले.

वरमे, फत्क गोमाजी

जन्मगाव मैसा (तालुका वरोरा, जिल्हा चंद्र-
पूर); यांनी १९३१ मध्ये स्वातंत्र्य चळवळीत ९
महिने १२ दिवस तुरुंगवास भोगला.

व वाडे, गोविंद किसन (जन्म १९२०),

जन्मगाव वडगाव (तालुका व जिल्हा यवतमाळ);
शिक्षण बी. ए. ; यांनी १९४२ सालच्या
'चले जाव' च्या चळवळीत भाग घेतला, प्रथम
यांना स्थानबद्ध करण्यात आले आणि मग सक्त-
मजुरीची शिक्षा देण्यात आली; शासनाकडून
सन्मानपत्र देण्यात आले.

वन्हाडे, मानीकराव नत्थोबा (जन्म १९२२),

जन्मगाव करजगाव (तालुका अचलपूर, जिल्हा
अमरावती); शिक्षण आठव्या इयत्तेपर्यंत; १९४२
साली चळवळीत विध्वंसक कार्यात भाग घेतला,
त्याबद्दल २१ महिने वर्धा तुरुंगात शिक्षा
भोगली.

वखळकर, तुकाराम पांडुजी (जन्म १९१०, मृत्यू
१९७२),

जन्मगाव गोंधनापूर (तालुका खांमगाव, जिल्हा
बुलढाणा); १९३० च्या चळवळीत भाग घेतल्या-
बद्दल ५ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा झाली;
शासनाकडून सन्मानपत्र व २५० रु. मानधन
मिळाले.

वलोकार, महादेव गणवाजी (जन्म १९१४),

जन्मगाव रामटेक (तालुका रामटेक, जिल्हा नाग-
पूर); शिक्षण प्राथमिक; १९४२ मध्ये स्वातंत्र्य-
लढ्यात यांनी सरकारी मालमत्ता जाळणे, तोडणे,
रस्ते नाडुस्त करणे, तहसील कचेरीवर झेंडा
लावणे, नाकी जाळणे, वगैरेत भाग घेतल्याबद्दल
यांना अटक झाली होती; नंतर यांना ७ वर्षे सक्त-
मजुरीची शिक्षा निरनिराळ्या कलमांखाली झाली,
३ १/२ वर्षे शिक्षा भोगावी लागली; शासनाकडून
एकवार यांना ५०० रुपये अनुदान मिळाले.

वन्हाडे, शंकर ऊर्फ शिवनारायण वद्दीनाथ (जन्म
१९१७),

जन्मगाव अडयाळ (तालुका व जिल्हा भंडारा);
शिक्षण मॅट्रिकपर्यंत; १९३८ पासून स्वातंत्र्य
आंदोलनात यांनी भाग घेतला; स्वदेशी प्रचार,
जनजागृती केली; १९४० साली व्यक्तिगत
सत्याग्रह केला; १९४२ साली यांनी भूमिगत
राहून कार्य केले; १९४२ मध्ये यांना अटक झाली;
नजरकैदेत ठेवून ४४ साली सोडले; शासनाकडून
यांना सन्मानपत्र व शैक्षणिक सवलत मिळाली.

वसुले, महादेव जगन्नाथ

जन्मगाव सावरगाव (तालुका काटोल, जिल्हा
नागपूर); शिक्षण दुसऱ्या इयत्तेपर्यंत; १९३९
मध्ये यांनी भूमिगत स्वातंत्र्य सैनिकांना मदत,
बुलेटिन वाटणे, विध्वंसक कार्यात भाग वगैरे कार्ये
केली; शासनाकडून सन्मानपत्र मिळाले.

वसू, जगन्नाथराव जागोबाजी (जन्म १९०२)

जन्मगाव रोहिणी (तालुका व जिल्हा वर्धा);
शिक्षण मॅट्रिकपर्यंत; १९२३ मध्ये यांना नागपूर
झेंडा सत्याग्रहात पकडण्यात आले, नागपूर तुरुंगात
३८ दिवस होते; शासनाकडून सन्मानपत्र, आर्थिक
सहाय्य व शिक्षण सवलत मिळाली.

वंजारी, नारायण झडवाजी

जन्मगाव नागपूर (तालुका व जिल्हा नागपूर);
शिक्षण दुसऱ्या इयत्तेपर्यंत; १९४२ मध्ये वॉरंट
असल्यामुळे भूमिगत राहिले; शासनाकडून सन्मान-
पत्र मिळाले.

वंजारी, वल्लू गुरुदयाळ (जन्म १९०८),

मूळगाव पोहरा (तालुका व जिल्हा अमरावती);
१९३० च्या चळवळीत जंगलचा कायदा मोडला
त्याबद्दल यांना सहा महिने सक्तमजुरीची शिक्षा
झाली.

वंजारी, भय्याजी पांडुरंग (जन्म १९१५),

जन्मगाव नेमाजी (तालुका व जिल्हा नागपूर);
शिक्षण व्हा. फा. ; १९४२ मध्ये यांना
मोडतोड, जाळपोळ प्रकरणात १ वर्ष सक्त-
मजुरीची शिक्षा झाली; शिक्षा नागपूर
जेलमध्ये भोगली.

वंजारी, लहानू पांडुरंग (जन्म १९०९),

मूळगाव नागपूर (तालुका व जिल्हा नागपूर);
शिक्षण मराठी चौथ्या इयत्तेपर्यंत; १९३२

सालच्या चळवळीत वेकायदा मिरवणुकीत भाग घेतला, त्यावद्दल दीड महिना सक्त-मजुरीची शिक्षा झाली.

वंजारी, शंकर बेहेनाजी (जन्म १९०३), जन्मगाव वैरागड (तालुका चिखली, जिल्हा बुलढाणा); शिक्षण मराठी दुसऱ्या इयत्तेपर्यंत; स्वातंत्र्य चळवळीत १९३० मध्ये यांना ६ महिन्यांची शिक्षा देण्यात आली होती.

वाकचवरे, खुशाल मारोती (जन्म १९०८), जन्मगाव सस्ती (तालुका वाळापूर, जिल्हा अकोला); शिक्षण प्राथमिक; १९३० साली मु. लोणी येथे जंगल सत्याग्रहात यांना पकडून कच्च्या कैदेत ८ दिवस ठेवण्यात आले होते.

वाकोडे, वीरसेन सखाराम (जन्म १९१५), जन्मगाव हिवरखेड (तालुका ओकोट, जिल्हा अकोला); शिक्षण मराठी सातव्या इयत्तेपर्यंत; यांनी १९४१ साली वैयक्तिक सत्याग्रहात भाग घेतला, त्यावद्दल १ महिना अकोला जेलमध्ये होते; १९४२ साली चळवळीत भाग घेतला, त्यावद्दल पकडले जाऊन अकोला जेलमध्ये १ वर्ष ८ महिने स्थानवद्ध होते; शासनाकडून आर्थिक सहाय्य, शिक्षण सवलत, सन्मानपत्र व ताम्रपट मिळाला.

वाघ, परशुराम गणपती (जन्म १८९०, मृत्यू १९४४),

जन्मगाव राजंदा (तालुका व जिल्हा अकोला); शिक्षण मराठी चौथ्या इयत्तेपर्यंत; १९४२ चे 'चले जाव' चे चळवळीत काँग्रेस प्रचार कार्य करीत असता अटक झाली व २ वर्षे अकोला जेलमध्ये अंडर ट्रायलवर होते; सन्मानपत्र देण्यात आले.

वाघ, लक्ष्मणराव अभिमानजी (जन्म १९२०), जन्मगाव आप्ठी (तालुका आर्वी, जिल्हा वर्धा); शिक्षण इंग्रजी चौथ्या इयत्तेपर्यंत; १९४२ च्या आप्ठी आंदोलनात भाग घेतला व १९४६ पर्यंत भूमिगत होते; नंतर ५० रुपये दंडाची शिक्षा झाली; महाराष्ट्र शासनाने सन्मानपत्र, शिक्षण सवलत दिली आहे.

वाघमारे, गणपत लक्ष्मण (जन्म १९१२), जन्मगाव तन्हाळा (तालुका मंगरुळपीर, जिल्हा अकोला); शिक्षण प्राथमिक; १९३२ मधील चळवळीत भाग घेतला त्यावद्दल ५ महिने कारावासाची शिक्षा देण्यात आली.

वाघमारे, भाकप्या गोविंद

जन्मगाव मासोद (तालुका आर्वी, जिल्हा वर्धा); शिक्षण दुसऱ्या इयत्तेपर्यंत; स्वातंत्र्य चळवळीत १९३२ मध्ये १ महिना सक्तमजुरीची शिक्षा व ७५० रुपये दंड झाला.

वाघाये, शिवाजी चिमणाजी (जन्म १८९९),

जन्मगाव केसलवाडा (तालुका साकोली, जिल्हा भंडारा); शिक्षण सहाव्या इयत्तेपर्यंत; १९४० साली चळवळीत भाग घेतल्याच्या आरोपावरून यांना पकडून काही दिवस तुरुंगात ठेवले होते; १९४२ साली १८ महिने तुरुंगात डांबून ठेवलेले होते; शासनाकडून यांना सन्मानपत्र व ताम्रपट मिळाला आहे.

वाघुले, रामराव पूर्णाजी (जन्म १९२२),

जन्मगाव मारकंडा (तालुका दुर्गापूर, जिल्हा अमरावती); शिक्षण मॅट्रिक; नागपुरात पोलीस चौकी जाळून हे इतरांरोबर भूमिगत झाले; यांना अमरावती येथे ६ महिने स्थानवद्ध व नंतर अकोला जेलमध्ये ५ महिने स्थानवद्ध रहावे लागले; शासनाकडून यांना सन्मानपत्र व मुलांना शैक्षणिक सवलत मिळते.

वाटमोडे, सदाशिव काशिनाथ

जन्मगाव वुट्टीवोरी (तालुका व जिल्हा नागपूर); शिक्षण पाचव्या इयत्तेपर्यंत; यांनी भूमिगत कार्य केले; १९४३ मध्ये सक्तमजुरीची शिक्षा झाली; ते शिक्षा भोगून ६ महिन्यांनी सुटले; यांना सन्मानपत्र मिळाले.

वाटाणे, शंकरराव शेषराव (जन्म १९०७),

जन्मगाव आसेगाव पूर्णा (तालुका अचलपूर, जिल्हा अमरावती); १९४२ साली 'चले जाव' च्या चळवळीत भाग घेतल्यावद्दल अटक झाली व अमरावती जेलमध्ये ९ महिने व अकोला जेलमध्ये ३ महिने ठेवण्यात आले, शासनाकडून यांना सन्मानपत्र व २०० रुपये पेन्शन मिळते.

वाठीकर, पुढोत्तम जागेश्वर (जन्म १९०७),
मूळगाव नागपूर (तालुका व जिल्हा नागपूर);
शिक्षण माध्यमिक; १९३० मध्ये ६ महिन्यांची
शिक्षा झाली ती यांनी नागपूर सेंट्रल जेलमध्ये
भोगली; पुन्हा १९३२ मध्ये ६ महिने
सक्तमजुरीची शिक्षा झाली; यांना ५० रुपये
निवृत्तिवेतन मिळते.

वाडेकर, अवधूत पुंडलिकनाथ

जन्मगाव वाडेगाव (तालुका वाळापूर, जिल्हा
अकोला); शिक्षण सहाय्या इयत्तेपर्यंत; यांनी
१९३० साली स्वातंत्र्य चळवळीत प्रचार कार्य,
प्रभात फेरी, जंगल सत्याग्रह वगैरे चळवळीत भाग
घेतला; त्यावद्दल ४ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा
झाली; ती अकोला जेलमध्ये भोगली; शासना-
कडून मुलांना शिक्षण सवलत व आर्थिक सहाय्य
मिळाले.

वाडई, श्रावण गणपत (जन्म १९१०),

जन्मगाव रामटेक (तालुका रामटेक, जिल्हा
नागपूर); १९३० सालच्या सविनय कायदे-
भंगात यांनी सक्रिय भाग घेतला होता; दारू
गुप्त्यावर पिकेटिंग केले; १९४२ मध्ये पोलीस
स्टेशनला घेराव करून पोलीसांना निःशस्त्र
करून तिघा स्वातंत्र्यसैनिकांना सोडविले;
स्टेशन पोस्ट ऑफिस, तहसील कचेरी वगैरेवर
हल्ला करून तावा घेतला; त्यावद्दल ११ वर्ष
सश्रम कारावासाची शिक्षा झाली; शासनाकडून
यांना एकवार २५० रुपये आर्थिक मदत व
सन्मानपत्र मिळाले आहे.

वाणी, चंपतराव रामचंद्रराव (जन्म १९१४),

जन्मगाव भानखेडा (तालुका व जिल्हा वर्धा);
शिक्षण मराठी तिसरीपर्यंत; १९४२ साली १४४
कलमाचा भंग केल्यामुळे यांना ९ महिने तुरुंगात
रहावे लागले; सरकारने सन्मानपत्र व २५०
रुपये मानधन दिले.

वाणी, भगवान मारोती (जन्म १९०४),

जन्मगाव पारस (तालुका वाळापूर, जिल्हा
अकोला); यांनी १९४२ च्या स्वातंत्र्य आंदो-
लनात भाग घेतला व विध्वंसक कार्य केले,
त्यावद्दल ६ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा अकोला
जेलमध्ये भोगली; शासनाकडून आर्थिक सहाय्य
व सन्मानपत्र मिळाले.

वातकर, रघुनाथ नारायण (जन्म १९०४,
मृत्यू १९४२),

जन्मगाव चांदूर (तालुका अचलपूर, जिल्हा
अमरावती); शिक्षण माध्यमिक; १९२१ साली
विदेशी कापड वहिष्कार; १९३० मध्ये चळवळीत
भाग घेतल्याने पकडले जाऊन ९ महिने शिक्षा
झाली; १९३२ मध्ये ६ महिने शिक्षा व २५
रुपये दंड झाला; शासनाकडून सन्मानपत्र व
आर्थिक सहाय्य मिळाले.

वानखेडे, कृष्ण खुशाल (जन्म १९१२, मृत्यू
१९६७),

जन्मगाव हिवरखेडे (तालुका खामगाव, जिल्हा
बुलढाणा); जंगल सत्याग्रहात यांना शिक्षा
झाली.

वानखेडे, नागोराव पंजाबराव

जन्मगाव राजळगाव (तालुका काटोल, जिल्हा
नागपूर); शिक्षण पाचवी इयत्तेपर्यंत; १९३०
मध्ये जंगल सत्याग्रहात भाग घेतला; ६ महिने
सक्तमजुरीची शिक्षा; शासनाकडून २५० रुपये
मानधन व सन्मानपत्र मिळाले.

वानखेडे, महादेव श्रीपत (वय ६८),

जन्मगाव खर्डा (वंडली) (तालुका व जिल्हा
वर्धा); शिक्षण मराठी चौथ्या इयत्तेपर्यंत;
स्वातंत्र्यलढ्यात यांनी भाग घेतल्यामुळे यांच्यावर
वॉरंट निघून अटक झाली व ६ महिने सक्त-
मजुरीची शिक्षा झाली, ती नागपूर जेलमध्ये
भोगली; शासनाकडून यांना सन्मानपत्र व
दरमहा ५० रुपये पेन्शन मिळते.

वानखेडे, वामनराव अर्जुनजी

जन्मगाव इचा (तालुका मंगरुळपीर, जिल्हा
अकोला); शिक्षण सातव्या इयत्तेपर्यंत; १९४१
साली वैयक्तिक सत्याग्रह केला; १९४२ मध्ये
वानोजा शाळा व पोस्ट जळीताच्या संशयावरून
यांना ७ महिने १२ दिवस स्थानबद्ध ठेवले होते;
यांना सन्मानपत्र व शैक्षणिक सवलत मिळत
आहे.

वानखेडे, विनायक माणिकराव (जन्म १९२१),

जन्मगाव इत्तमगाव (तालुका मोर्शी, जिल्हा
अमरावती); शिक्षण मराठी माध्यमिक; १९४२
साली वेनोडा येथे झालेल्या गोळीबारात जखमी
व भूमिगत सत्याग्रहींना यांनी मदत केली.

वानखेडे, विनायक वामनराव

मूळगाव इतमगाव (तालुका मोर्शी, जिल्हा अमरावती); १९३८ ते १९४२ या काळात यांनी भूमिगत होऊन प्रचार कार्य केले.

वानखेडे, सदाशिव (जन्म १९१८),

जन्मगाव कळमेश्वर (तालुका सावनेर, जिल्हा नागपूर); शिक्षण मराठी चौथ्या इयत्तेपर्यंत; स्वातंत्र्यलढ्यात १९४० साली वैयक्तिक सत्याग्रह केल्यामुळे यांना ७ दिवस शिक्षा झाली होती.

वानखेडे, सदाशिव नागो (जन्म १९२०),

जन्मगाव सालवा (तालुका उमरेड, जिल्हा नागपूर); स्वातंत्र्य आंदोलनात जनजागृती, प्रचार कार्य, स्टेशन जाळले, त्यामुळे यांना ३ वर्षे सक्तमजुरीची शिक्षा झाली; शासनाकडून सन्मानपत्र मिळाले आहे.

वामवार, विठ्ठल रामजी (जन्म १९०८),

जन्मगाव नागपूर (तालुका व जिल्हा नागपूर); शिक्षण मराठी चौथीपर्यंत; १९३२ मध्ये जनजागृती व सत्याग्रह केला; ६ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा झाली; शासनाकडून सन्मानपत्र मिळाले आहे.

वामी, कृष्णस्वामी वट्टिनारायण (जन्म १९०७),

मूळगाव दिग्रस (तालुका दारुवा, जिल्हा यवत-माळ); शिक्षण मॅट्रिकपर्यंत; १९४१ च्या वैयक्तिक सत्याग्रहात भाग घेतला, त्यावद्दल १ महिना स्थानबद्ध करण्यात आले; १९४२ च्या चले जावच्या चळवळीत ४ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा झाली; महाराष्ट्र शासनाकडून सन्मानपत्र देण्यात आले आहे.

वायकार, श्रीराम रावजी

जन्मगाव केळीवेळी (तालुका आकोट, जिल्हा अकोला); शिक्षण मराठी तिसरीपर्यंत; स्वातंत्र्यलढ्यात यांनी १९३२ साली झेंडा सत्याग्रह केला म्हणून यांना ३ महिने साधी कैद झाली; शासनाकडून यांना सन्मानपत्र, शैक्षणिक सवलत मिळते.

वायकूळ, लालजी भानजी

जन्मगाव पुसला (तालुका मोर्शी, जिल्हा अमरावती); शिक्षण सातवी पास; १९३० च्या सविनय कायदेभंगात जंगल सत्याग्रहात

पुसद येथे भाग घेतल्याने अटक व सहा महिने सक्तमजुरीची शिक्षा; अमरावती जेलमध्ये पूर्ण शिक्षा भोगली; १९४२ च्या चले जाव चळवळीत भाग घेऊन दारूच्या दुकानावर पिकेटिंग वगैरे कार्यात भाग घेतला; भारत सरकारने स्वातंत्र्य सैनिक पेंशन दिले आहे.

वायचोळे, व्यंकटा सद्दुसा (जन्म १९२०),

जन्मगाव नांदुरा (तालुका मलकापूर, जिल्हा बुलढाणा); शिक्षण सहाव्या इयत्तेपर्यंत; १९४१ साली सिगापूर येथे कैदी झाले; त्यानंतर आझाद हिंद सेनेत भरती झाले; १९४५ साली युद्ध बंद झाल्यावर ब्रिटिश सेनेचे कैदी झाले.

वायदेशकर, भाऊराव बळवत (जन्म १९०७),

जन्मगाव मोहपा (तालुका सावनेर, जिल्हा नागपूर); शिक्षण प्राथमरी; १९३० सालापासून प्रभातफेऱ्या, जंगल सत्याग्रह यात भाग घेत असत; सत्याग्रह व मिरवणुकीत भाग घेत असताना पकडले गेले व ६ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा, २० रु. दंड अगर दीड महिना जादा शिक्षा; सर्व शिक्षा नागपूर तुरुंगात भोगली; शासनाने आर्थिक सहाय्य, सन्मानपत्र व शिक्षण सवलत दिली आहे.

वारकरी, काशीराम रंभाजी (जन्म १९११),

जन्मगाव व्याळा (तालुका वाळापूर, जिल्हा अकोला); शिक्षण मराठी दुसऱ्या इयत्तेपर्यंत; यांनी खामगाव येथे जंगल सत्याग्रह केला; नशाबंदी सत्याग्रहात भाग घेतला; शासनाकडून सन्मानपत्र मिळाले आहे.

वाडेंकर, काशीनाथ माधवराव (जन्म १९०२),

जन्मगाव वाडी (तालुका मंगळूपीर, जिल्हा अकोला); शिक्षण मराठी प्राथमिक; १९४२ मध्ये चले जाव च्या चळवळीत भाग घेतला; त्यावद्दल त्यांना १११ महिना सश्रम कारावासाची शिक्षा झाली होती; ती अमरावती कारागृहात भोगली.

वाडेंकर, (ठाकूर) भगवंतराव वामन (जन्म १९१२),

जन्मगाव वाडी (तालुका मंगळूपीर, जिल्हा अकोला); शिक्षण मराठी माध्यमिक; यांनी १९३०-३१ च्या आंदोलनात मोठे सत्याग्रह केला; विलायती मालावर बहिष्कार

टाकला, निरोधने केली, त्यावद्दल २ महिने स्थानवद्ध करण्यात आले होते ; १९४२ मधील 'चले जाव' च्या आंदोलनात भूमिगत कार्य केले.

वालीआकार, नामदेव वकाराम (जन्म १९१५), जन्मगाव गडेगाव (तालुका साकोली, जिल्हा भंडारा) ; शिक्षण मराठी सहाय्या इयत्तेपर्यंत ; १९४२ च्या 'चले जाव' चळवळीत यांनी भाग घेतला ; साकोली कचेरीवर सत्याग्रह केला तेव्हा यांना स्थानवद्ध करण्यात आले ; त्यानंतर भारत संरक्षण कायद्यान्वये ४ महिने सश्रम कारावासाची शिक्षा देण्यात आली ; शासनाकडून यांना २५० रुपये आर्थिक मदत व सन्मानपत्र मिळाले.

वालोदे, परशुराम जगन्नाथ

जन्मगाव पोहरा (तालुका साकोली, जिल्हा भंडारा) ; शिक्षण प्राथमिक ; यांनी १९४२ च्या 'चले जाव' च्या चळवळीत भाग घेतला, त्यावद्दल २ वर्षे सश्रम कारावासाची शिक्षा देण्यात आली होती ; शासनाकडून सन्मानपत्र व आर्थिक सहाय्य मिळाले.

वामसवार, विठ्ठलराव रामजी (जन्म १९०८, मृत्यू १९४७),

जन्मगाव नागपूर (तालुका व जिल्हा नागपूर) ; शिक्षण मराठी चौथ्या इयत्तेपर्यंत ; यांनी १९३० च्या चळवळीत जनजागृती केल्यावद्दल ६ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा झाली ; १९४१-४२ च्या वैयक्तिक व चले जाव च्या चळवळीत भाग घेतला ; शासनाकडून सन्मानपत्र मिळाले.

वाहिनदेशकर, तुकाराम अवधुन (जन्म १९०७, मृत्यू १९६०),

जन्मगाव डाकराम सुकडी (तालुका गोंदिया, जिल्हा भंडारा) ; शिक्षण प्राथमिक ; स्वातंत्र्यलढ्यात यांनी १९३० साली भाग घेतला व जंगल सत्याग्रह केला ; म्हणून यांना ३ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा भोगावी लागली.

वाळके, गोपाळ ऊर्फ भय्याजी केशव

जन्मगाव पाटणसांवगी (तालुका सावनेर, जिल्हा नागपूर) ; शिक्षण मॅट्रिकपर्यंत ; यांनी १९१७ मध्ये स्वातंत्र्य आंदोलनात भाग घेतला ; असह-

कार चळवळीत भाग घेतला ; टिळक स्वराज्य फंड वसुली, होमरूल लिंगचे नोंदणी कार्यासाठी खेडोपाडी फिरणे, वगैरे कामात भाग घेतला ; त्यावद्दल यांना २ वर्षे सक्तमजुरीची शिक्षा झाली ; शासनाकडून यांना सन्मानपत्र मिळाले आहे.

वाळके, रामाजी सिताराम (जन्म १९१०, मृत्यू १९६०),

मूळगाव वरोडा (तालुका व जिल्हा नागपूर), शिक्षण मराठी प्राथमिक ; स्वातंत्र्य आंदोलनात मौदा स्टेशन प्रकरणात यांनी भाग घेतला होता.

वांगे, देवराव सखारामजी (जन्म १९०८),

जन्मगाव शिरजगाव कसबा (तालुका अचलपूर, जिल्हा अमरावती) ; शिक्षण वैद्यकीय ; १९४२ साली गोळीवारात जखमी झालेल्यांना वैद्यकीय मदत केली म्हणून अटकेत होते. १९४६ साली एम.एल.ए. म्हणून निवडून आले ; १९४८ ते ५१ पर्यंत संसद सचिव होते ; रामटेकमधून लोकसभेवर निवडून गेले होते ;

वांढे, आनंदराव जगदेव (जन्म १९२०),

जन्मगाव सुकळी (तालुका वाळापूर, जिल्हा अकोला) ; शिक्षण दहाव्या इयत्तेपर्यंत ; स्वातंत्र्य आंदोलनात १९४२ साली प्रचार कार्य केले ; बारू पिकेटिंग, वुलेटिन वाटणे, संदेश पोहोचविणे, सभा घेऊन लोकांत जागृती करणे, इत्यादी कार्यक्रमात भाग घेतल्यावद्दल यांना ६ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा झाली होती ; शासनाकडून शिक्षण सवलत, सन्मानपत्र व आर्थिक सहाय्य मिळाले.

व्यास, गोविंद कर्णदान (जन्म १९१०),

जन्मगाव गनोरी (तालुका आकोट, जिल्हा अकोला) ; शिक्षण नॉन-मॅट्रिक ; १९४० पासून यांनी जनजागृतीचे कार्य सुरू केले, धारासना येथे अटक झाली व १ महिना तुरुंगात ठेवले ; १९४१ मध्ये वैयक्तिक सत्याग्रह केला त्यावद्दल कोर्ट उठेपर्यंत शिक्षा झाली होती.

व्यास, नारायणसिंह रतनसिंह

जन्मगाव लाखनी (तालुका साकोली, जिल्हा भंडारा) ; शिक्षण मराठी प्राथमिक ; १९३२ साली जंगल सत्याग्रहात भाग घेतला ; त्यावद्दल

यांना फटक्यांची शिक्षा झाली; १९४२ सालच्या 'चले जाव' च्या चळवळीत यांना ५ महिने स्थानवद्ध केले होते.

व्यास, बेचरदास कन्ह्यालाल (जन्म १९०८), मूळगाव देऊळगाव राजा (तालुका चिखली, जिल्हा बुलढाणा); शिक्षण मराठी सहावीपर्यंत; १९३० साली यांनी जंगल सत्याग्रह केला, त्यावद्दल ६ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा झाली; शासनातर्फे २५० रुपये अनुदान व सन्मानपत्र मिळाले.

विधाते, शेषराव नरसाजी (जन्म १९०८),

जन्मगाव वेलोरा (तालुका मोर्शी, जिल्हा अमरावती); शिक्षण सातवीपर्यंत; १९३० मध्ये जंगल सत्याग्रहात भाग घेतल्यावद्दल ६ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा झाली; सन्मानपत्र मिळाले आहे; राज्य सरकारकडून ५० रुपये व केंद्र सरकारकडून १५० रुपये मासिक मानधन मिळते.

विजापूरकर, दत्तात्रेय रंगनाथ

जन्मगाव अमरावती (तालुका व जिल्हा अमरावती); शिक्षण इंग्रजी सातव्या इयत्तेपर्यंत; १९३२ मध्ये पोस्टावर पिकेटिंग केले, त्यामुळे यांना ६ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा अमरावती येथे झाली; जंगल सत्याग्रहातही ६ महिन्यांची सक्तमजुरीची शिक्षा झाली.

विठुजी, पुंजाजी (जन्म १९०२),

जन्मगाव मूर्तिजापूर (तालुका मूर्तिजापूर, जिल्हा अकोला); स्वातंत्र्य चळवळीत भाग घेतला, त्यावद्दल १११ महिना शिक्षा व २५ रु. दंड झाला होता.

वीर, ओंकार वसाप्पा (जन्म १९०६),

जन्मगाव आलेगाव (तालुका वाळापूर, जिल्हा अकोला); शिक्षण इंग्रजी तिसरीपर्यंत; स्वातंत्र्य आंदोलनात १९३० व १९३२ मध्ये १ वर्ष ६ महिने शिक्षा भोगली; व्यक्तिगत सत्याग्रह इ.स. १९४१ मध्ये केला; शैक्षणिक आणि सामाजिक जनजागृती केली.

'वीर अभिमन्यू' खंडारे, शामराव बाबाराव (जन्म १९१०);

जन्मगाव वाम्हनी (तालुका व जिल्हा नागपूर); शिक्षण मिडल स्कूल; १९२३ साली खंडा सत्या-

ग्रहात भाग, परंतु वयाने लहान म्हणून सुटका, त्यानंतर इंग्रजी शिपायांच्या समोर राष्ट्रीय ध्वजावरील 'नहीं झुकेगा नहीं झुकेगा। कांमी खंडा कभी नहीं' हे खंडा घेऊन गीत म्हटल्यावद्दल 'वीर अभिमन्यू' ही उपाधी प्राप्त, १९२७ साली जनरल आबारी यांनी सुभाषचंद्र बोस व इतर तरुणांना तुरुंगात ठेवल्यावद्दल सशस्त्र सत्याग्रह केला व त्यात तलवारी, भाले, घेऊन सक्तमजुरीची शिक्षा, १९३०-३१ मध्ये कायदेभंगाच्या चळवळीत ६ महिन्यांची सश्रम कारावासाची शिक्षा; १९३२ मध्ये सविनय आंदोलनात ६ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा;

विरळकर, गुलाबराव गोविंदराव (जन्म १९१६),

जन्मगाव शिरसोली (तालुका आर्वी, जिल्हा वर्धा); शिक्षण तिसऱ्या इयत्तेपर्यंत; १९४१ मध्ये वैयक्तिक सत्याग्रहात २ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा झाली होती.

विरेंद्रपुरी, नंदलाल पुरी (मृत्यू १९६३),

जन्मगाव गोंदिया (तालुका गोंदिया, जिल्हा भंडारा); शिक्षण नवव्या इयत्तेपर्यंत; १९३० सालच्या चळवळीत भाग घेतल्यावद्दल यांना ६ महिने कारावासाची शिक्षा झाली होती; शासनाकडून सन्मानपत्र देण्यात आले आहे तसेच २५० रुपये मानधन देण्यात आले.

विसमोगरे, छमु लक्ष्मण (जन्म १९२०),

जन्मगाव रामटेक (तालुका रामटेक, जिल्हा नागपूर); १९४२ मध्ये रामटेक येथील सव-इन्स्पेक्टर व पोलीस यांना हातकड्या घालून स्टेशनकडे नेले; रेल्वे स्टेशन व सरकारी कचेऱ्या जाळल्या; कचेरीवर तिरंगा ध्वज फडकाविला त्यावद्दल यांना ७ वर्षांची शिक्षा देण्यात आली.

विश्राम गडीलालजी (जन्म १९१९),

मूळगाव कासरखेडा (तालुका व जिल्हा वर्धा); शिक्षण प्राथमिक; १९४२ मध्ये यांना ६ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा झाली, ती नागपूर कारागृहात भोगली; सन्मानपत्र मिळाले.

विठ्ठल गंगाराम (जन्म १९२१),

जन्मगाव तामशी (तालुका वाळापूर, जिल्हा अकोला); शिक्षण आठव्या इयत्तेपर्यंत; यांना १९४२ मध्ये बुलेटिन्स वाटणे, पिकेटिंग करणे, सरकारविरुद्ध प्रचार करणे याबद्दल १ महिना सक्तमजुरीची शिक्षा झाली.

विठ्ठलराव नामदेवराव (जन्म १९०८),

जन्मगाव व्याळा (तालुका वाळापूर, जिल्हा अकोला); शिक्षण सातव्या इयत्तेपर्यंत; यांनी १९४०-४१ मध्ये वैयक्तिक सत्याग्रहात भाग घेतला; शासनाकडून सन्मानपत्र मिळाले.

वेदी, गोविंदराव तात्याजी (मृत्यू १९७२),

जन्मगाव हिंगणघाट (तालुका हिंगणघाट, जिल्हा वर्धा); यांनी १९२८ मध्ये झेंडा सत्याग्रहात भाग घेतला; १९३२ मध्ये असहकार व निरोधन चळवळीत भाग घेतला त्याबद्दल ६ महिने सक्तमजुरी व १०० रुपये दंड अशी शिक्षा झाली.

वेदी, रामकिसन गोविंदराम

जन्मगाव हिंगणघाट (तालुका हिंगणघाट, जिल्हा वर्धा); शिक्षण अकरावीपर्यंत; यांनी १९४२ च्या आंदोलनात भाग घेतल्यामुळे सहा महिने कारावासाची सजा झाली; शासनाकडून २५० रुपये अनुदान व सन्मानपत्र मिळाले.

वेले, मारुती बादुराव (जन्म १८९२, मृत्यू १९६३),

जन्मगाव नागपूर (तालुका व जिल्हा नागपूर); शिक्षण नॉन-मॅट्रिक; यांना १९३० मध्ये दाखवदी आंदोलनात भाग घेतल्याबद्दल चार महिन्यांची व १९३२ मध्ये सहा महिन्यांची सक्तमजुरीची शिक्षा झाली; सन्मानपत्र मिळाले.

वैद्य, गोपाळ कन्हैयालाल (जन्म १९२०),

जन्मगाव अचलपूर (तालुका अचलपूर, जिल्हा अमरावती); शिक्षण मराठी चौथ्या इयत्तेपर्यंत; यांनी १९४२ साली भूमिगत कार्य केले, विध्वंसक कार्यात भाग घेतला, त्याबद्दल ५ दिवस कारावासात होते; शासनाकडून सन्मानपत्र मिळाले.

वैद्य, तुकाराम रामजी (जन्म १९०२),

जन्मगाव नागपूर (तालुका व जिल्हा नागपूर); स्वातंत्र्यलढ्यात यांनी भाग घेतल्यामुळे यांना ६ महिने सक्तमजुरी व १ महिना साधी कैद झाली; शासनाकडून यांना सन्मानपत्र मिळाले आहे.

वैद्य, नारायण काशीनाथ

जन्मगाव नागपूर (तालुका व जिल्हा नागपूर); शिक्षण बी.ए., एल.एल.बी.; १९१६ मध्ये पहिल्या जागतिक युद्धात लष्कर भरतीविषयी यांनी व्याख्यान दिले, त्याबद्दल यांच्यावर पकड वॉरंट होते; त्यांना ३॥ वर्षे सक्तमजुरीची शिक्षा झाली; अपिलात ३ महिने शिक्षा भोगून त्यांची सुटका झाली; १९२० साली यांनी वकिली सोडून कार्य करण्यास सुरुवात केली; १९२३ मध्ये मुळशीपेठा सत्याग्रहात भाग घेतल्याबद्दल ६ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा झाली; ती येरवडा जेलमध्ये भोगली; १९३० मध्ये गढवाल दिन सत्याग्रहात भाग घेतला त्याबद्दल झालेली ६ महिन्यांची शिक्षा नागपूर जेलमध्ये भोगली; तुरुंगातून सुटल्यावर अशक्तपणाने १९३१ साली यांना मृत्यू आला.

वैद्य, पन्नालाल रामनारायण (जन्म १८९७),

मूळगाव मौजल (राजस्थान), वास्तव्य महाराष्ट्रात; शिक्षण हिंदी आठवी व वैद्यकी; १९३२ साली वाशीम (जिल्हा अकोला) येथे सत्याग्रह केला, त्याबद्दल त्यांना एक वर्ष सक्तमजुरीची शिक्षा झाली होती.

वैद्य, भागवत मारोती (जन्म १९२२),

जन्मगाव तुमसर (तालुका व जिल्हा भंडारा); शिक्षण प्राथमिक; १९४२ च्या चले जावच्या चळवळीत भाग घेतला, त्याबद्दल यांना अटक होऊन ६ महिने सश्रम कारावासाची शिक्षा देण्यात आली, भंडारा येथील तुरुंगात ही शिक्षा भोगली; शासनातर्फे यांना सन्मानपत्र देण्यात आले.

वैद्य, माधोराव मारोती (जन्म १९१२),

जन्मगाव आप्ठी (तालुका आर्वी, जिल्हा वर्धा); १९४२ साली आप्ठी सत्याग्रहात यांना ५ वर्षांची

सक्तमजुरीची शिक्षा झाली, ती यांनी नागपूर तुरुंगात भोगली; यांना सन्मानपत्र, आर्थिक सहाय्य व जैक्षणिक सवलत मिळाली.

वंरागडे, बाजीराव दिनांजी (जन्म १८९८),
जन्मगाव तुमसर (तालुका व जिल्हा भंडारा);
शिक्षण बी.ए. यांनी १९३० साली भूमिगत
कार्य केले; शासनाकडून सन्मानपत्र मिळाले.

वंश्य, बलमूर प्रसाद वहादीन (जन्म १९०२,
मृत्यू १९६१),

जन्मगाव बुदीया गुनीर (फत्तेपूर, यू.पी.),
वास्तव्य भंडारा; शिक्षण प्राथमिक; स्वातंत्र्य
लढ्यात वेळोवेळी भाग घेतल्याबद्दल यांना एकूण
३ वर्षे ११ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा भोगावी
लागली; शासनाकडून आर्थिक मदत मिळाली.

श

शन्मूलवार, सखाराम काशीनाथ (जन्म १९१०),
जन्मगाव नागपूर (तालुका व जिल्हा नागपूर);
१९३२ मध्ये यांना नागपूर कोर्टात ६
महिन्यांनी सश्रम कारावासाची शिक्षा झाली;
यांना सन्मानपत्र मिळाले आहे.

शर्मा, अमृत सन्यामल पंडित राजाराम
जन्मगाव चिमाकल्या (पंजाब); (वास्तव्य
नागपूर); शिक्षण प्राथमिक; १९३० साली
१ वर्षांची शिक्षा झाली.

शर्मा, कृष्ण गोपाळ विहारीलाल (जन्म १९०७,
मृत्यू १९७२),

जन्मगाव आडेगाव (तालुका आकोट, जिल्हा
अकोला); १९४२ मध्ये मोडतोड व जाळ-
पोळीच्या आरोपावरून १० महिने ३ दिवस
शिक्षा झाली.

शर्मा, गोविंदराम बीमराज (जन्म १९१९,
मृत्यू १९५०),

जन्मगाव देवली (तालुका आर्वो, जिल्हा
वर्धा); १९४१ मध्ये यांना १ महिन्याची
सक्तमजुरीची शिक्षा झाली.

शर्मा, जेठानंद रोचोराम (जन्म १९०४),

जन्मगाव दादु (जिल्हा दादु, सिंध प्रांत),
वास्तव्य नागपूर; शिक्षण सिंधी दूसरी
इयत्तेपर्यंत; स्वातंत्र्य आंदोलनात यांनी

१९३० मध्ये सिंध प्रांतात भाग घेतला,
त्यावेळी यांना ६ महिने सक्तमजुरीची
शिक्षा झाली; १९४२ मध्ये ६ महिने
सक्तमजुरीची शिक्षा सक्कर जेलमध्ये
भोगली; शासनाकडून यांना दरमहा ५०
रुपये पेन्शन मिळते.

शर्मा, डुलिचंद गणपतलाल (मृत्यू १९६६),
मूळगाव सवाई माधवपूर (तालुका जयपूर);
वास्तव्य भंडारा; शिक्षण प्राथमिक; स्वातंत्र्य
आंदोलनात यांनी विदेशी कापडावर बहिष्कार,
खादी प्रचार व असहकार चळवळीत भाग
घेतला; झेंडा मिरवणुकीत अटक झाली;
शासनाकडून यांना एकवार २५० रुपये
मिळाले.

शर्मा, पंडित देविदास रामरतन

जन्मगाव देऊळगाव करसा (तालुका मेहेकर,
जिल्हा बुलढाणा); खामगाव येथे झालेल्या जंगल
सत्याग्रहात यांनी स्वयंसेवकाचे कार्य केले;
१९३२ साली दारुबंदी, परदेशी मालावर
बहिष्कार यात भाग घेतला; नमा आयोजित
केल्या; मेहेकर तालुका काँग्रेस कमिटीचे १० वर्षे
सेक्रेटरी; १९४१ साली वैयक्तिक सत्याग्रहात
भाग घेतल्याबद्दल अटक पण ३ दिवसांनी सोडून
दिले; १९४२ च्या 'चले जाव' चळवळीत अनेक
वेळा अटक; तालुका, जिल्हा व प्रादेशिक काँग्रेस
कमिटीचे सभासद; इंग्रजांशी असहकार म्हणून
प्रतिन्यायालय स्थापन व न्यायदानाचे कार्य;
१९४७-४८ मध्ये महात्मा गांधी तिथीच्यासाठी
मेहेकर तालुक्यातून ४६,००० रु. जमा करून
दिले; ५० वर्षे मोफत दवाखाना चालविला.

शर्मा, मिलकीराम लालजीराम (जन्म १९०३),
जन्मगाव मुन्के (पंजाब); वास्तव्य भंडारा;
शिक्षण ९ व्या इयत्तेपर्यंत; १९३२ च्या
चळवळीत यांनी पिकेटिंग केले, त्याबद्दल
यांना नव महिने सश्रम कारावासाची शिक्षा
देण्यात आली, ती भंडारा व अमरावती
कारागृहांत भोगली.

शर्मा, मुजवाराम लालजीराम (जन्म १९०७),
वास्तव्य भंडारा; शिक्षण मॅट्रिकपर्यंत;
१९४२ च्या 'चले जाव' चळवळीत यांनी भाग
घेतला, त्याबद्दल नागपूर जेलमध्ये एकूण
१४ महिने स्थानबद्ध केले होते; मुन्कात
शिक्षण सवलत मिळते.

शर्मा, मोहनलाल गोटेला (जन्म १९१०),
जन्मगाव गोंदिया (तालुका गोंदिया, जिल्हा
भंडारा); शिक्षण हिंदी प्राथमिक; स्वातंत्र्य
लढ्यात १९३० मध्ये जंगल सत्याग्रह केला
म्हणून यांना ४ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा
भोगावी लागली; शासनाकडून यांना एक वार
२५० रुपये व मुलांना शैक्षणिक सवलत
मिळाली.

शर्मा, रघुनाथदास चतुर्मुख

वास्तव्य महाराष्ट्रात; १९२० पासून काँग्रेसचे
कार्य करतात; झंडा सत्याग्रहात भाग घेतल्या-
बद्दल यांना नागपूर येथील तुरुंगात ४ महिने
ठेवले होते; १९४२ च्या 'चले जाव' च्या चळ-
वळीत वळीत भाग घेतल्याबद्दल १६ महिने
जवळपूर कारागृहात ठेवण्यात आले होते.

शर्मा, विश्वंमर प्रसाद (जन्म १९०४),

जन्मगाव लुहारी; वास्तव्य महाराष्ट्रात;
स्वातंत्र्य चळवळीत १९३०-३२ व ४१ मध्ये
यांना शिक्षा झाल्या; नव १९४१ मध्ये
६ महिने सक्त मजुरीची शिक्षा झाली.

शर्मा, सत्यनारायण कल्याण प्रसाद

जन्मगाव नागपूर (तालुका व जिल्हा
नागपूर); शिक्षण एम. ए.; यांनी स्वातंत्र्य-
लढ्यात भाग घेतला होता; १९४२ साली
आंदोलनात पोलीस ठाणे जाळण्यामध्ये भाग
घेतल्या व नंतर भूमिगत होते; शासनाकडून
सन्मानपत्र मिळाले.

शर्मा, हरिकिसन जोधराज (जन्म १९२५),

जन्मगाव कारंजा (तालुका मूर्तिजापूर, जिल्हा
अकोला); शिक्षण मॅट्रिक; १९५५ मध्ये गोवा
स्वातंत्र्यसंग्रामात भाग घेतला होता.

शहा, भोगीलाल नाथलाल (जन्म १९१३),

जन्मगाव नारदीपूर (गुजराथ); वास्तव्य
नागपूर; शिक्षण इंग्रजी सातव्या इयत्तेपर्यंत;
१९४२ साली आंदोलनात भाग घेतला; त्याबद्दल
स्थानबद्ध करून नागपूर सेंट्रल जेलमध्ये अंडर
ट्रायल म्हणून ठेवले, खटला भरला जाऊन साडे-
आठ महिन्यांची शिक्षा झाली.

शहा, मोरा रमणलाल

मूळगाव रामटेक (तालुका रामटेक, जिल्हा
नागपूर); शिक्षण बी.ए.; यांनी १९४२ सालच्या

चले जावच्या चळवळीत भाग घेतल्याबद्दल ८
महिने स्थानबद्ध होत्या.

शहीद नेवारे, रघुनाथ सिंगुजी (जन्म १८९७,
मृत्यू १९४२),

जन्मगाव नागपूर (तालुका व जिल्हा नागपूर);
शिक्षण मराठी चौथ्या इयत्तेपर्यंत; १९४२ च्या
चळवळीत नागपूर येथे झालेल्या गोळीबारात
हे मृत्यू पावले; मरणोत्तर २५० रुपये अनुदान
व सन्मानपत्र मिळाले आहे.

शहीद शाहू, अर्जुन देवीदीन (मृत्यू १९४२),

शिक्षण मराठी चौथ्या इयत्तेपर्यंत; १९४२ रोजी
यांनी विध्वंसक कार्यात भाग घेतला; पोलीसांनी
केलेल्या गोळीबारात मरण पावले; मध्य प्रदेश
सरकारने एकवार १,००० रुपये मानधन दिले.

शंकर भुराजी सहदेव (जन्म १९१८),

जन्मगाव देवळी (तालुका व जिल्हा वर्धा);
शिक्षण मॅट्रिक; यांनी १९४२ च्या भारत छोडो
आंदोलनात देवळी जाळपाळीत सक्रिय भाग
घेतला; ब्रिटिश सरकारने वॉरंट काढले; चार
वर्ष भूमिगत राहून कार्य केले; शासनाकडून
सन्मानपत्र मिळाले.

शंकरराव महादेवराव (जन्म १९०५),

जन्मगाव वेलोरा (तालुका वेलोरा, जिल्हा
अमरावती); १९३२ मधील चळवळीत भाग
घेतला त्यावेळी वॉरंट निघाले होते.

शाखदरवार, जगन्नाथ वुच्चमानजो (जन्म
१९०७),

मूळगाव गडचिरोली (तालुका व जिल्हा चंद्रपूर);
शिक्षण प्राथमिक; १९३० मधील चळवळीत
झालेल्या मारहाणीत ते वेगळे झाले; पंधरा
दिवसांनी परत अटक झाली, तेव्हा यांना
सहा महिने शिक्षा झाली व ती चंद्रपूर व
अकोला या कारागृहात भोगली; शासनाकडून
यांना सन्मानपत्र व ५० रुपये निवृत्ति वेतन मिळते.

शालीकराम, रामचंद्र

जन्मगाव केळीवेळी (तालुका व जिल्हा अकोला);
शिक्षण मराठी चौथ्या इयत्तेपर्यंत; १९४२
सालच्या 'चले जाव' च्या चळवळीत विध्वंसक
कार्यात भाग घेतला, त्याबद्दल यांना ६ महिने
सश्रम कारावासाची शिक्षा झाली.

शाली, उद्धव आबाजी (जन्म १९०८),

जन्मगाव मंगलूर दस्तगीर (तालुका व जिल्हा वर्धा) ; शिक्षण बी. एससी बी. टी. ; १९३० सालच्या चळवळीत भाग घेतला त्यावद्दल ६ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा व २०० रु. दंड झाला ; १९४३ मध्ये पुन्हा पकडले जाऊन १ महिना कच्च्या कैदेत होते ; या काळात मुंबई, नाशिक, धुळे, नागपूर, शिवनी जेलमध्ये यांना पाठविण्यात आले.

शाली, किसन सोनाजी (जन्म १९०२),

जन्मगाव केळीवेळी (तालुका व जिल्हा अकोला) ; शिक्षण मराठी सातव्या इयत्तेपर्यंत ; यांनी १९३० साली मिठाचा सत्याग्रह, दारू-बंदी, पिकेटिंग, जंगल सत्याग्रह, झेंडा सत्याग्रह यांमध्ये भाग घेतला होता, त्यावद्दल ७ महिने अंडर ट्रायलवर होते व ६ महिने सक्त-मजुरीची शिक्षा झाली ; शासनाकडून २५० रु. अनुदान व सन्मानपत्र मिळाले.

शाह, कांचनजेन मुन्नालाल (जन्म १९१९),

जन्मगाव चिखोदरा (गुजराथ), वास्तव्य वर्धा ; शिक्षण गुजराथी प्राथमिक ; महात्मा गांधींच्या आश्रमात राहून विविध सेवेचे धडे घेतले ; १९४२ मध्ये आंदोलनातील काळात १२ महिने १२ दिवस कारावास भोगला ; शासनाकडून सन्मानपत्र मिळाले.

शाह, नानजी ऊर्फ माणिकलाल मगनलाल (जन्म १९११),

जन्मगाव पांडवरा (सौराष्ट्र) ; वास्तव्य वर्धा ; शिक्षण एम. ए., पी.एच. डी. ; १९३० मध्ये (जिल्हा चंद्रपूर) या गावी झालेल्या जंगल सत्याग्रहात यांनी भाग घेतला, परिणामी यांना सहा महिन्यांची कैद व १०० रु. दंड अशी शिक्षा झाली ; आंदोलन काळात यांनी दारू गुच्यावरील निरोधनात भाग घेतला ; खेडोपाडी फिरून प्रचार कार्यही केले.

शाह, प्राणलाल मुळजी (जन्म १९१०),

जन्मगाव मांडवी (कच्छ गुजराथ) ; वास्तव्य नागपूर ; शिक्षण पाचवीपर्यंत ; स्वातंत्र्य-लढ्यात, मीठ सत्याग्रह, दारू पिकेटिंग व परदेशी कापडावर बहिष्कार या चळवळीत भाग घेतला ; १ वर्ष सक्तमजुरीची शिक्षा

व १०० रु. दंड व दंड भरला नाही म्हणून २ महिने अधिक शिक्षा झाली ; शासनाकडून सन्मानपत्र मिळाले.

शाह, मुन्नालाल गंगादास (जन्म १९०१),

जन्मगाव कुन्हाणपूर (मध्यप्रदेश) ; वास्तव्य वर्धा ; शिक्षण बी. ए. एल. एल. बी. ; १९३० मध्ये जंगल सत्याग्रहात भाग घेतला, त्यावद्दल तीन महिन्यांची सजा व १०० रु. दंड झाला ; १९३२ मध्ये फिरून जंगल सत्याग्रहात भाग घेतल्यावद्दल यांना १४ महिन्यांची शिक्षा भोगावी लागली ; १९४२ मध्ये भारत छोडो चळवळीतही भाग घेतला, त्यावेळेस १८ महिने स्थानबद्ध केले व तुहंगात व वर्ग देण्यात आला ; महाराष्ट्र शासनाने सन्मानपत्र दिले.

शाह, मीराबाई रमणलाल

जन्मगाव पारशीवनी (तालुका रामटेक, जिल्हा नागपूर) ; शिक्षण बी. ए. ; स्वातंत्र्यलढ्यात १९४२ मध्ये आंदोलनात भाग घेऊन विद्यार्थी सत्याग्रहींच्या तुकडीचे नेतृत्व केले, त्यावद्दल ८ महिने जेलमध्ये ठेवले होते.

शाह, रमणलाल लल्लूभाई (जन्म १९१४),

जन्मगाव गोधरा (गुजराथ) वास्तव्य वर्धा ; शिक्षण व्हर्नाक्युलर फायनल ; स्वातंत्र्य-लढ्यात यांनी १९४२ मध्ये भाग घेतला, त्यावद्दल १५ दिवस जेलमध्ये होते.

शाह, रूपचंद पानाचंद (जन्म १९२१),

मूळगाव यवतमाळ (तालुका व जिल्हा यवत-माळ) ; शिक्षण सातव्या इयत्तेपर्यंत ; यांनी स्वातंत्र्य चळवळीत सक्रिय भाग घेतला ; जन-जागृती केली ; सन १९४२ सालच्या चले जावच्या चळवळीत भाग घेतला.

शाहीर चौखट, कृष्णराव चिधाजी

जन्मगाव मारखेड (जिल्हा बुलढाणा) ; शिक्षण मराठी माध्यमिक ; १९३० मध्ये जंगल सत्याग्रहात अटक झाली ; शाहीरी कार्यक्रमांतून प्रचार चालू असताना यांना अटक होऊन ६ महिन्यांची शिक्षा झाली.

शाह, अर्जुन देवीदीन (मृत्यू १९४२),

जन्मगाव नागपूर (तालुका व जिल्हा नागपूर) ; शिक्षण प्राथमिक ; १९४२ साली चले जावच्या

चळवळीत विध्वंसक कार्यात भाग घेतला, त्यावेळी झालेल्या पोलिसांच्या गोळीबारात वळी पडले.

साहू, मोहनलाल मिठ्ठलाल

जन्मगाव मासोद (तालुका आर्वी, जिल्हा वर्धा); शिक्षण मराठी पाचव्या इयत्तेपर्यंत; यांनी स्वातंत्र्य आंदोलन चळवळीत भाग घेतला; त्यावद्दल ६ महिने शिक्षा झाली; शासनाकडून आर्थिक सहाय्य मिळाले.

शाळीकराम, मथुराबाई ज.

जन्मगाव पिपळगाव काळे (तालुका जळगाव, जिल्हा वुल्हाणा); शिक्षण पाचव्या इयत्तेपर्यंत; १९३० साली जंगल सत्याग्रहात भाग घेतला, त्यावद्दल अटक होऊन पोलीस कस्टडीत ठेवले होते.

शिंदोडकर, अमृतराव विठोबाजी (जन्म १९०७), जन्मगाव नागझरी (तालुका व जिल्हा वर्धा); शिक्षण प्राथमिक; १९३० मध्ये जंगल सत्याग्रहात भाग घेतला, त्यावद्दल दोड महिना सक्तमजुरी व २५ रुपये दंड अशी शिक्षा झाली; यांना १९३२ मध्ये साडेचार महिने सक्तमजुरीची शिक्षा झाली, तसेच दंड ५० रुपये केला गेला; त्यासाठी १५ दिवस शिक्षा होती ती यांनी वर्धा जेलमध्ये भोगली; सन्मानपत्र मिळाले आहे.

शिघे, बाघु भवानी

जन्मगाव धांडुणी (तालुका वाळापूर, जिल्हा अकोला); यांनी स्वातंत्र्य आंदोलनात विदेशी दारू विक्रीस विरोध केला.

शिरसाते, महादेव जानसा (जन्म १९०९, मृत्यू १९४९),

जन्मगाव आप्ठी (तालुका आर्वी, जिल्हा वर्धा); शिक्षण मराठी सातवीपर्यंत; १९४२ च्या आप्ठीच्या स्वातंत्र्यसंग्रामात ३ महिने कच्ची कैद वर्धा जेलमध्ये भोगली; शासनाकडून मुलांना शिक्षण सवलत मिळते.

शिरसाट, मारोतराव सोनबाजी (जन्म १९०७, मृत्यू १९५७),

मूळगाव साहूर (तालुका आर्वी, जिल्हा वर्धा); शिक्षण मराठी प्राथमिक; नागपूर येथे दाहर्वंदी सत्याग्रहात यांना ६ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा झाली; शासनाकडून २५० रुपये अनुदान व सन्मानपत्र मिळाले.

शिरुडकर, बापूराव नाभाजी (जन्म १८९५, मृत्यू १९६९),

जन्मगाव आप्ठी (तालुका आर्वी, जिल्हा वर्धा); १९४२ मध्ये आप्ठीच्या जाळपोळ, सरकारा कागदपत्रांचा नाश या कृत्यांत सामील म्हणून यांना २० वर्षे सक्तमजुरीची शिक्षा झाली होती; स्वातंत्र्य मिळाल्यानंतर सुटले; यांना दरमहा ३० रुपये व नंतर मृत्यूपर्यंत ५० रुपये पेन्शन मिळत असे; सन्मानपत्र मिळाले आहे.

शिरे, मुरलीधर मारोतराव (जन्म १९३१),

मूळगाव यवतमाळ (तालुका व जिल्हा यवतमाळ); १९५५ मध्ये यांनी गोवा मुक्तिसंग्रामात भाग घेतला, त्यावद्दल अटक होऊन वेदम मार वसला.

शिरे, लक्ष्मण राघोसा (मृत्यू १९५७),

मूळगाव वडगाव रोड (तालुका व जिल्हा यवतमाळ); १९३० मध्ये जंगल सत्याग्रहात भाग घेतला, त्यावद्दल यांना ६ महिने सश्रम कारावासाची शिक्षा देण्यात आली; शासनाकडून २५० रुपये आर्थिक मदत मिळाली.

शिलेदार, विनायक बाळकृष्ण (जन्म १९०३),

मूळगाव नागपूर (तालुका व जिल्हा नागपूर); शिक्षण मॅट्रिक्युलेट; सन १९३० च्या कायदेभंग चळवळीत भाग घेतला, त्यावद्दल यांना चार महिने सश्रम कारावास व ५० रुपये दंडाची शिक्षा देण्यात आली; त्यानंतर पुन्हा येरवडा जेलमध्ये १ वर्ष शिक्षा भोगली; शासनाकडून निवृत्तिवेतन मिळते.

शिवकार, मोतीराम श्रावणभावण

जन्मगाव केळीवेळी (तालुका व जिल्हा अकोला); शिक्षण मराठी चौथ्या इयत्तेपर्यंत; १९३० च्या आंदोलनात भाग घेतला.

शिंदे, रामराव गणपतराव (जन्म १९११),

जन्मगाव वर्धा (तालुका व जिल्हा वर्धा); शिक्षण चौथ्या इयत्तेपर्यंत; १९४२ मध्ये पोस्ट कचेरी जळित प्रकरणात यांना पकडले व १ वर्ष १ महिना ७ दिवस जेलमध्ये ठेवले होते; शासनाकडून यांना दरमहा ५० रुपये मानधन, सन्मानपत्र व आर्थिक सहाय्य मिळते.

शुक्ला, चंद्रनाथ सिद्धनाथ

जन्मगाव ऐहार (रायवरेली-उत्तर प्रदेश); वास्तव्य अमरावती; शिक्षण प्राथमिक; १९३१ मध्ये यांना अटक होऊन ७ वर्षे सक्तमजुरीची शिक्षा झाली, रायवरेली येथील तुरुंगात होते.

शुक्ला, रामप्रसाद शिवप्रसाद (जन्म १९००), वास्तव्य भंडारा; १९४२ सालच्या 'चलेजाव' च्या चळवळीत भाग घेतल्याबद्दल यांना १ वर्ष सश्रम कारावासाची शिक्षा झाली होती.

शुक्ला, रामदुलारे ऊर्फ छोटेलाल वासुदेव (जन्म १९११),

मूळगाव सेगाव (तालुका वरोरा, जिल्हा चंद्रपूर); शिक्षण नवव्या इयत्तेपर्यंत; स्वातंत्र्यलढ्यात यांनी १९३२ मध्ये विदेशी मालावर बहिष्कार, निरोधने यांमध्ये भाग घेतला, त्याबद्दल ४ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा झाली; १९४२ मध्ये भाषण करताना अटक करून साडेतीन महिने तात्पुरती शिक्षा झाली, परत ६ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा झाली; एक वेळ २५० रुपये अनुदान व सन्मानपत्र मिळाले आहे.

शेख, अन्नू शेख दाउत

मूळगाव वडगाव रोड (तालुका व जिल्हा यवतमाळ); यांनी १९३० मध्ये जंगल सत्याग्रहात भाग घेतला, त्याबद्दल ६ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा व २० रुपये दंड झाला, शिक्षा भोगली नाही.

शेख, अब्दुल अजीज फैज महंमद (जन्म १९१४), जन्मगाव पाचगाव (तालुका उमरेड, जिल्हा नागपूर); शिक्षण मराठी चौथ्या इयत्तेपर्यंत; जंगल सत्याग्रहात भाग घेतला; १९४२ च्या चले जावच्या चळवळीत भाग घेतल्याबद्दल १ महिना स्थानबद्ध होते; शासनाकडून सन्मानपत्र मिळाले आहे.

शेख, महंमद शेख इब्राहिम (जन्म १९१८),

जन्मगाव नागपूर (तालुका व जिल्हा नागपूर); यांनी १९४० ते १९४५ पर्यंत आझाद हिंद सेनेत काम केले; जपानमध्ये काही दिवस कैद होते; शासनाकडून सन्मानपत्र मिळाले.

शेगावकर, मधुकर नागोसाव

जन्मगाव धामणा (तालुका व जिल्हा नागपूर); शिक्षण बी.ए., एल.एल.बी.; यांना १९४२-४३

मध्ये स्थानबद्धतेसाठी वॉरंट निघाले, तरी यांनी भूमिगत कार्य चालू ठेवले; १९४२ साली तहसील कचेरी जाळण्याचा प्रयत्न केला परंतु अयशस्वी झाला; शासनाकडून शिक्षण सवलत मिळाली.

शेख, करीम शेख शरीफ (जन्म १९२०),

मूळगाव वेसखेडा (तालुका व जिल्हा यवतमाळ); शिक्षण आठव्या इयत्तेपर्यंत; स्वातंत्र्य चळवळीत यांनी भूमिगत कार्य केले.

शेख, वजीर शेख हैदर (जन्म १९०२),

जन्मगाव पुलगाव (तालुका व जिल्हा वर्धा); शिक्षण मराठी चौथ्या इयत्तेपर्यंत; यांना १९२३ मध्ये झेंडा सत्याग्रहात ४० दिवसांचा तुरुंगवास वर्धा तुरुंगात भोगावा लागला; २,००० रुपये दंड झाला होता.

शेख, महमुद शेख अन्नू

मूळगाव यवतमाळ (तालुका व जिल्हा यवतमाळ); शिक्षण उर्दू चौथ्या इयत्तेपर्यंत; १९२१-२२ मध्ये जिल्हा कचेरीवर झेंडा वंदनाच्या कार्यक्रमात भाग घेतला, त्याबद्दल यांना ७ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा देण्यात आली; शासनाकडून आर्थिक सहाय्य मिळाले.

शेगोकार, ओंकार सखाराम (मृत्यू १९४५),

जन्मगाव शेगाव (तालुका खामगाव, जिल्हा वुलडाणा); शिक्षण नवव्या इयत्तेपर्यंत; यांनी १९३० च्या जंगल सत्याग्रहात भाग घेतल्याबद्दल ६ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा वुलडाणा जेलमध्ये भोगली; १९३२ च्या चळवळीत भाग घेतल्याबद्दल ६ महिन्यांची सक्तमजुरीची शिक्षा झाली ती अकोला जेलमध्ये भोगली; शासनाकडून आर्थिक सहाय्य मिळाले.

शेटे, मारोतराव फकीरजी

जन्मगाव कामठी (तालुका व जिल्हा नागपूर); १९२२ मध्ये झेंडा सत्याग्रहात भाग घेतला; १९३० व १९३२ च्या स्वातंत्र्य चळवळीत भाग घेतला; त्याबद्दल यांना अनुक्रमे ६ व ३ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा झाली; १९४२ च्या 'चले जाव' च्या चळवळीत भाग घेतल्याबद्दल ६ महिने सश्रम कारावासाची शिक्षा यांना देण्यात आली; यांना २०० रुपये मानधन व ताम्रपट मिळालेले आहे.

शेटे, सौ. मालिनीबाई राजाराम (पूर्वाश्रमी कु. जांबुवती दत्तोपंत मुंगी)

जन्मगाव अकोला (तालुका व जिल्हा अकोला); शिक्षण बी.ए., टी.डी.; १९३५ पासून काँग्रेसच्या कार्यक्रमांत भाग घेतला; चरखा व टकळी वर्ग; प्रभात फेऱ्या, मिरवणुका, सभा, वुलेटिन्स छापणे व वाटणे इत्यादि कार्यक्रमांत सक्रिय भाग घेतला; १९४२ च्या चले जाव चळवळीत घोषणा देणे, कार्यकर्त्यांना मदत अशी अनेक कामे केली; महाराष्ट्र शासनाने सन्मानपत्र दिले.

शेटे, हृगहजी गणाजी (जन्म १९०७),

जन्मगाव पट्टोट (तालुका अचलपूर, जिल्हा अमरावती); यांना १९४२ मध्ये सत्तातीन वर्षांची सक्तमजुरीची शिक्षा झाली होती प्रत्यक्षात ९ महिने भोगली; शासनाकडून यांना सन्मानपत्र, शैक्षणिक सवलत, ताम्रपट व २०० रुपये आजीव मासिक मानधन मिळते, वार्षिक सहाय्य रुपये २५० मिळाले आहे.

शेरकी, विठोबा मारोती (जन्म १९०८),

जन्मगाव सावनेर (तालुका सावनेर, जिल्हा नागपूर); शिक्षण इयत्ता दहावीपर्यंत; स्वातंत्र्य आंदोलनांत यांनी १९३१ मध्ये भाग घेतला म्हणून अटक होऊन दीड वर्षे सक्तमजुरी व १२५ रुपये दंड अशी शिक्षा झाली; शासनाकडून दरमहा रुपये ५० पेन्शन व सन्मानपत्र मिळाले आहे.

शेरले, श्रीधर नारायण

जन्मगाव मलकापूर (तालुका मलकापूर, जिल्हा बुलढाणा); शिक्षण टिळक राष्ट्रीय विद्यालय मध्ये झाले; १९३२ मध्ये अटक होऊन सहा महिने सक्तमजुरीची शिक्षा झाली.

शेरेकर, शामराव तुकाराम (जन्म १९१४),

जन्मगाव तिवरखेडा (तालुका मूलताई, जिल्हा वेंतूल); वास्तव्य वर्धा; शिक्षण चौथ्या इयत्तेपर्यंत; यांनी १९४२ च्या आंदोलनात सरकारी कचेऱ्यावर हल्ले, पोस्ट तार खाते, रेल्वे स्टेशन यांची नासधूस केली, दारू निरोधन केले, नंतर भूमिगत राहून कार्य केले; वॉरंट निघाले होते; शासनाकडून शिक्षण सवलत मिळाली.

शेलवते, बाबुराव पांडुरंग (जन्म १९१३, मृत्यू १९७१),

जन्मगाव गुमगाव (तालुका व जिल्हा नागपूर); शिक्षण प्राथमिक; १९४२ साली चळवळीत भाग घेतला, त्यावद्दल ७ वर्षे शिक्षा झाली होती, परंतु १ वर्ष ९ महिने शिक्षा भोगून मुदती पूर्वी सुटका झाली; शासनाकडून सन्मानपत्र मिळाले.

शेलोकार, लक्ष्मण गणपतराव

जन्मगाव वेलतूर (तालुका उमरेड, जिल्हा नागपूर); शिक्षण मराठी चौथ्या इयत्तेपर्यंत; १९३० साली कायदेभंगाच्या चळवळीत भाग घेतला. वुलेटिन वाटली; १९४२ साली नवावपुरा पोलीस नाके जाळण्याच्या खटल्यात १५ दिवस पोलिसांच्या ताब्यात होते, मारहाण झाली व नंतर सोडून दिले, शासनाकडून सन्मानपत्र मिळाले.

शेवलकर, रामचंद्र महादेव (जन्म १९०३),

जन्मगाव देऊळगाव राजा (तालुका चिखली, जिल्हा बुलढाणा); शिक्षण टिळक विद्यापीठाची प्रवेशिका, १९२३ मध्ये शिक्षण सोडून मुळशी सत्याग्रहात सामील झाले, त्यावद्दल झालेली ३ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा येरवडा कारागृहात भोगली; मीठ सत्याग्रह, दांडी मार्चमध्येही सामील होते.

शेळके, चंद्रभान नारायण (जन्म १९०८, मृत्यू १९६०),

जन्मगाव दर्यापूर (तालुका दर्यापूर, जिल्हा अमरावती); शिक्षण आठवीपर्यंत; १९३० साली जंगल सत्याग्रहात भाग घेतल्यावद्दल ६ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा झाली; प्रत्यक्षात ४ महिने भोगली; सन्मानपत्र व १५० रु. अनुदान मिळाले आहे.

शेळके, गंभीरराव येडूजी

जन्मगाव काऱ्हाळा वाजार (तालुका मलकापूर, जिल्हा बुलढाणा); शिक्षण सातवी इयत्ता; १९३० पासून मीठ, जंगल, दारूबंदी वगैरे सत्याग्रहांत यांनी भाग घेतला होता; १९३० मध्ये मीठाच्या सत्याग्रहामध्ये १ महिन्याची शिक्षा झाली; १९४२ मध्ये प्रचारकार्यामुळे यांना १ वर्ष सक्तमजुरीची शिक्षा झाली; यांना शासनाकडून २५० रु. अनुदान व सन्मानपत्र मिळाले आहे.

शेळके, पांडुरंग गोविंदराव (जन्म १९१८),
जन्मगाव दुधाळा (कवेश्वर) (तालुका रामटेक,
जिल्हा नागपूर); शिक्षण आयुर्वेद; नागपूरला
यांनी दारू पिकेटींग केले; दोड महिना अंडर
ट्रायल राहिल्यावर ६ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा
झाली; १९४२ मधील रामटेक येथील कैद्यांना
हे मदत करीत असत, शासनाकडून सन्मानपत्र,
आर्थिक सहाय्य व शिक्षण सवलत मिळाली आहे.

शेंडे, कवडू गंगाराम (जन्म १९१३, मृत्यू
१९७२),

जन्मगाव वेला (तालुका उमरेड, जिल्हा
नागपूर); १९४२ साली नागपूर वेला पोस्ट
ऑफिसच्या लूटमारीत यांना १८ महिन्यांची
सक्तमजुरीची शिक्षा झाली.

शेंडे, गणबा दगडप्पा (जन्म १९१३),

जन्मगाव वेला (तालुका व जिल्हा भंडारा);
१९४२ मध्ये पोलीस कचेरी लूटण्याच्या कामी
सामील झाल्याबद्दल १८ महिन्यांची सक्तमजुरीची
शिक्षा झाली; लूटमारीत भाग घेतल्याबद्दल
१३ महिन्यांची शिक्षा झाली.

शेंडे, जिजोबा कोदूजी (जन्म १९१३),

जन्मगाव तिरोंडा (तालुका गोदिया, जिल्हा
भंडारा); शिक्षण मराठी प्राथमिक; १९४२ च्या
आंदोलनात भाग घेतला, त्याबद्दल ६ महिने
सश्रम कारावासाची शिक्षा देण्यात आली;
१९६६ मध्ये शासनाकडून सन्मानपत्र मिळाले.

शेंडे, तुळशीराम फोलेबाजी (जन्म १९१८),

जन्मगाव कळमेश्वर (तालुका सावनेर, जिल्हा
नागपूर); शिक्षण इंग्रजी चौथ्या इयत्तेपर्यंत;
१९४१ च्या वैयक्तिक सत्याग्रहात भाग घेतला
त्याबद्दल ५१ दिवस नागपूर जेलमध्ये काढले;
१९४२ मध्ये ४ महिने भूमिगत होते; काही दिवस
हुशंगाबाद जेलमध्ये होते; शासनाकडून २५०
रुपये अनुदान, सन्मानपत्र व शिक्षण सवलत
मिळाली आहे.

शेंडे, वामा मारुती (जन्म १९२२),

जन्मगाव आकोली (तालुका उमरेड, जिल्हा
नागपूर); १९४२ मध्ये चले जाव चळवळीत
यांनी भाग घेतला त्याबद्दल १४ दिवसांची
शिक्षा झाली.

शेंडे, पंचकवडी मंगल

जन्मगाव नागपूर (तालुका व जिल्हा नागपूर);
यांना पोलीस नाका जाळण्याच्या आरोपावरून
अटक करून ३॥ वर्षांची शिक्षा झाली.

शेंडे, महावीर साधवराव

जन्मगाव अमरावती (तालुका व जिल्हा अमरा-
वती); यांनी १९३९ ते १९४६ पर्यंत आझाद
हिंद सेनेत काम केले, त्याबद्दल जेलमध्ये होते;
शासनाकडून सन्मानपत्र मिळाले.

शेंडे, शामराव बुधाजी (जन्म १९१२),

मूळगाव यवतमाळ (तालुका व जिल्हा यवत-
माळ); १९४२ च्या 'चले जाव' च्या चळवळीत
यवतमाळ येथे लाठीहल्ल्यात यांना मार बसला;
यांनी २ महिने भूमिगत कार्य केले.

शेंडे, हरी शिवराम (जन्म १९०८),

जन्मगाव कामठी (तालुका व जिल्हा नागपूर);
१९३० मध्ये कायदेभंगाच्या चळवळीत व दारू
पिकेटींगमध्ये भाग घेतल्यामुळे ६ महिने शिक्षा;
हरताळ पाडण्याच्या आरोपाखाली ४ महिने
शिक्षा; १९४१ मध्ये व्यक्तीगत सत्याग्रह;
१९४२ मध्ये चले जाव लढ्यात भाग घेतला,
तहसील कचेरीवर मोर्चा नेला व तेथे झेंडा
फडकाविला, रेल्वे स्टेशन व रेकार्ड जाळले, २५
वर्षे सश्रम कारावासाची शिक्षा झाली;
१९४६ मध्ये सुटका झाली; शासनाकडून
यांना एकवार ५०० रुपये आर्थिक सहाय्य,
मुलांना शैक्षणिक सवलती मिळतात; १९६६
पासून दरमहा ५० रुपये पेन्शन मिळते.

श्रीखंडे, कृष्णराव लक्ष्मण

जन्मगाव कळमेश्वर (तालुका सावनेर, जिल्हा
नागपूर); शिक्षण मॅट्रिक; १९४२ च्या स्वातंत्र्य-
लढ्यात यांनी भूमिगत कार्य केले; यांना फट-
क्याची शिक्षा झाली होती.

श्रीपाद, नामदेव तुळशीराम (जन्म १९२०),

जन्मगाव मोहाडी (तालुका व जिल्हा भंडारा);
शिक्षण मराठी पाचव्या इयत्तेपर्यंत; १९४२ मध्ये
चळवळीत भाग घेतला; यांना ६ महिने भंडारा
जेलमध्ये ठेवण्याची शिक्षा झाली ती यांनी रायपूर
जेलमध्ये भोगली; शासनाकडून सन्मानपत्र, शिक्षण
सवलत व २५० रुपये पेन्शन मिळते.

श्रीपाद, तेजराम गुरूनाथ (जन्म १९०८),
जन्मगाव मोहाडी (तालुका व जिल्हा भंडारा);
शिक्षण मराठी चौथ्या इयत्तेपर्यंत; स्वातंत्र्य
चळवळीत सक्रिय भाग; यांना संजयावरून
भंडारा जेलमध्ये पकडून ठेवले होते; शासनाने
सन्मानपत्र व २५० रुपये अनुदान दिले आहे.

श्रीराम रावजी

जन्मगाव केळीवेळी (तालुका अकोट, जिल्हा
अकोला); शिक्षण मराठी चौथ्या इयत्तेपर्यंत;
इ. स. १९३२ मध्ये झालेल्या चळवळीत जेडा
मत्याग्रहात भाग घेतल्याबद्दल ३ महिने सक्त
मजुरीची शिक्षा झाली.

श्रीरामे, राजाराम गणपत

जन्मगाव नवरगाव (तालुका ब्रह्मपुरी, जिल्हा
चंद्रपूर); शिक्षण इंग्रजी दुसऱ्या इयत्तेपर्यंत;
१९३१ साली जंगल सत्याग्रह व दारू पिकेटिंग यांत
भाग घेतला होता; स्वातंत्र्य आंदोलनात यांनी
१९४० मध्ये व्यक्तिगत सत्याग्रह केला व २ वर्षे
सक्तमजुरीची शिक्षा झाली; १९४२ साली
२४ तासांची अटक झाली होती; शासनाकडून
यांना २५० रुपये आर्थिक सहाय्य व सन्मानपत्र
मिळाले.

श्रीवास, वज्रू रामकवद

जन्मगाव कीस्ती नगर (तालुका हयदरगड,
जिल्हा वारवक्ती); वास्तव्य नागपूर; १९४२
साली आझाद हिंद फौजत होते; शासनातर्फे
सन्मानपत्र मिळाले.

श्रीवास, ज्वाला सीताराम

जन्मगाव नागपूर (तालुका व जिल्हा नागपूर);
शिक्षण हिंदी चौथीपर्यंत; १९४२ मध्ये आंदो-
लनात भाग; ६ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा;
महाराष्ट्र सरकारने सन्मानपत्र दिले.

श्रीवासकर, गजानन रामचंद्र (जन्म १९१०),

जन्मगाव घोट (तालुका गडचिरोली, जिल्हा
चंद्रपूर); शिक्षण एस. एफ. एस.; १९३१ साली
जंगल सत्याग्रहात एका जाहीर समेचे अध्यक्ष होते;
यांनी तुरुंगात गेलेल्या लोकांच्या कुटुंबियांना
आर्थिक सहाय्य करणे, दारूबंदी, खादी प्रचार,
पिकेटिंग, अस्पृश्यांकरिता वगैरे कार्य केले.

श्रीवास्तव, गिरधारलाल अंबिकाप्रसाद

जन्मगाव वर्धा (तालुका व जिल्हा वर्धा); शिक्षण
इंग्रजी आठव्या इयत्तेपर्यंत; स्वातंत्र्य लढ्यात यांनी

१९३० मध्ये भाग घेतला, १९४० मध्ये व्यक्तिगत
सत्याग्रहात, व १९४२ मध्ये भारत छोडो आंदो-
लनात भाग घेतला; त्याबद्दल १९४२ साली १३
महिने २५ दिवस नागपूर जेलमध्ये होते; शासना-
कडून सन्मानपत्र व शैक्षणिक सवलत मिळाली.

श्रीवास्तव, रामलाल वन्सीलाल (जन्म १९०६),

जन्मगाव अमरावती (तालुका व जिल्हा अमरा-
वती); शिक्षण आठव्या इयत्तेपर्यंत; १९३२ मध्ये
आश्रम जप्त झाल्याने यांना पकडून ४ महिने सक्त-
मजुरीची शिक्षा देण्यात आली; कुलाबा जिल्ह्या-
तील हुतात्मा कोतवाल गटात सामील होते;
१९४४ मध्ये यांना मुंबई येथे अटक करण्यात
आली; यांच्यावर ५-६ खटले होते; शेवटच्या
खटल्याच्या वेळी सरकारने यांच्यावरील सर्व खटले
काढून घेतल्याने १९४५ मध्ये हे सुटले.

श्रीसाद, मास्तीराव सोनवाजी (जन्म १९०७),

जन्मगाव साहूर (तालुका आर्वी, जिल्हा वर्धा);
शिक्षण मराठी चौथीपर्यंत; १९३० मध्ये यांना
१ महिना सक्तमजुरीची शिक्षा झाली; १००
रुपये मानधन मिळते.

स

सत्पाळ, शिवारामजी (जन्म १९०३),

जन्मगाव आपटी (तालुका आर्वी, जिल्हा वर्धा);
शिक्षण मराठी चौथ्या इयत्तेपर्यंत; यांनी १९४२
च्या आपटी आंदोलनात ४ महिने कच्च्या कैदेत
काढल्यावर दंड रु. २६ झाला, तो भरला;
शासनाने सन्मानपत्र दिले.

सदावर्त, दत्तोपन्त हरीसा (जन्म १९०८),

मूळगाव शिरपूर (तालुका आर्वी, जिल्हा वर्धा);
शिक्षण मराठी दुसऱ्या इयत्तेपर्यंत; सन १९३२च्या
आंदोलनात जनजागृतीचे काम केले त्यात यांना
९ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा देण्यात आली;
सन्मानपत्र मिळाले आहे.

सदाशिव शिवराम

जन्मगाव वाडेगाव (तालुका वाळापूर, जिल्हा
अकोला); शिक्षण मराठी चौथ्या इयत्तेपर्यंत;
यांना १९३२ साली चले जावच्या चळवळीत प्रचार
करणे, विदेशी मालावर बहिष्कार घालणे, प्रभात
फेरीत भाग घेणे वगैरे कार्याबद्दल रु. ५ दंड व ५
दिवस शिक्षा झाली.

समर्थ, मारोतराव वाजीराव

मूळगाव झिलपा (तालुका काटोल, जिल्हा नागपूर); शिक्षण टिळक राष्ट्रीय विद्यालयात; १९३२ मध्ये वैयक्तिक सत्याग्रहात भाग घेतला त्यावद्दल अटक होऊन ६ महिने सश्रम कारावासाची शिक्षा देण्यात आली.

समर्थ, रामकृष्ण पैकूजी (जन्म १९२०, मृत्यू १९६१),

जन्मगाव सुकळी (तालुका व जिल्हा नागपूर); शिक्षण इंटर; १९४३ च्या आंदोलनात भाग घेतल्यावद्दल ६ महिन्यांची सक्तमजुरीची शिक्षा भोगली; राज्य विधानसभेचे माजी सदस्य होते.

समरीत, पुंजाराम डोमा (जन्म १९१७, मृत्यू १९४२),

जन्मगाव मौदा (तालुका रामटेक, जिल्हा नागपूर); हिंदुस्थानी लाल सेनेचे स्वयंसेवक; १९४२ मध्ये रस्त्यावरील लोखंडी पाईपांची विल्हेवाट लावताना गोळीबारात मृत्यू आला.

सपकाळ, गोपाळ राघोबा (जन्म १९१७),

जन्मगाव काटोल (तालुका काटोल, जिल्हा नागपूर); शिक्षण आठव्या इयत्तेपर्यंत; १९४२ च्या चले जावच्या आंदोलनात जनजागृती केली.

सपकाळ, बबन चंद्रभान

जन्मगाव पाडसळ (तालुका आकोट, जिल्हा अकोला); स्वातंत्र्यलढ्यात भाग घेतल्यावद्दल यांना ४ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा झाली; शासनाकडून सन्मानपत्र मिळाले आहे.

सयाम, दौलतशहा द्रुगशाह

जन्मगाव देवसरा (तालुका गडचिरोली, जिल्हा चंद्रपूर); शिक्षण प्राथमिक; १९४२ साली चळवळीत भाग घेतल्याने मालमत्ता जप्त केली; शिक्षा झाली.

सरकार, भूपेन्द्रनाथ मथुरानाथ

जन्मगाव आठारवाडी (मैमनसिंग), वास्तव्य नागपूर; शिक्षण आठवीपर्यंत; १९२४ पासून काँग्रेस स्वयंसेवक लखनौ येथे असहकार चळवळीत भाग घेतल्याने १९३२ साली ६ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा झाली, ती लखनौ जेलमध्ये भोगली.

सरमोकदम, कृष्णराव यशवंतराव.

जन्मगाव पहापळ (तालुका केळापूर, जिल्हा यवतमाळ); शिक्षण दहाव्या इयत्तेपर्यंत; १९३० साली यांनी जंगल सत्याग्रहात भाग घेतला, त्यावद्दल अटक झाली, ६ महिने सक्तमजुरी व १५० रुपये दंडाची शिक्षा झाली.

सराफ, दौलतराव विठोबा (जन्म १९०५),

जन्मगाव यावडी (तालुका मूर्तिजापूर, जिल्हा अकोला); शिक्षण सातव्या इयत्तेपर्यंत; जंगल सत्याग्रहात सरकारी गवत कापण्याचा सत्याग्रह केल्याने ३ महिने सक्तमजुरी व ५० रु. दंडाची शिक्षा झाली; दंड दिला नाही म्हणून १ महिना जादा शिक्षा भोगावी लागली.

सरोदे, बाळ शिवराम (जन्म १९१८),

जन्मगाव पिपरा, (तालुका उमरेड, जिल्हा नागपूर); शिक्षण मराठी चौथ्या इयत्तेपर्यंत; यांनी १९४२ साली जंगल सत्याग्रह, डेंडा सत्याग्रह, दारू पिकेटिंगमध्ये भाग घेतला; यांच्यावर वॉरंट असल्याने भूमिगत राहून कार्य केले, शासनाकडून सन्मानपत्र मिळाले.

सरोदे, रामराव लक्ष्मणराव (जन्म १९१७),

जन्मगाव साहूर (तालुका आर्वा, जिल्हा वर्धा); शिक्षण मराठी सहाव्या इयत्तेपर्यंत; व्यक्तिगत सत्याग्रह केला; हुशंगावाद येथे अटक झाली; तेथून सुटल्यावर पुन्हा हुशंगावाद येथे अटक व वर्धा जेलमध्ये नेले; तेथून नागपूर सेंट्रल जेलमध्ये १ महिना ठेवून १९४१ साली १ महिन्याची शिक्षा दिली गेली; सरकारकडून २५० रुपये मानघन मिळाले.

सरोदे, लक्ष्मण सखाराम

जन्मगाव कोंडाली (तालुका मंगरुळपीर, जिल्हा अकोला); शिक्षण मराठी प्राथमिक; स्वातंत्र्य आंदोलनात ६ महिने कैद झाली होती.

सरोदे, श्रावण लहानू (जन्म १९१३, मृत्यू १९७३),

जन्मगाव नगरधन (तालुका रामटेक, जिल्हा नागपूर); शिक्षण मराठी चौथ्या इयत्तेपर्यंत; १९४२ मध्ये रामटेक गावात तहसील कचेरीवर तिरंगी ध्वज लावण्याच्या कार्यक्रमात भाग घेतला; रेल्वे स्टेशन व सरकारी मालमत्ता जाळली; दोन वर्षे सक्तमजुरीची शिक्षा झाली; शासनाकडून

यांना २५० रुपये व १५० रुपये आर्थिक मदत व सन्मानपत्र मिळाले आहे.

सरोपे, सरदार मंगलसिंग जिवनसिंग (जन्म १९०१),

जन्मगाव लवकडवाला (तालुका मुक्तसर, जिल्हा फीरोझपूर); वास्तव्य नागपूर; शिक्षण पाचव्या इयत्तेपर्यंत; यांनी हैद्राबाद येथे वांघ वनविणे, व सरकार विरोधी कार्य केले; प्रधानमंत्री हैदरी यांची गाडी वांघने उडविण्याच्या प्रयत्नात असताना पकडण्यात येऊन जन्मठेपेची शिक्षा देण्यात आली; सरकारच्या आदेशावरून १९४९ मध्ये सुटले.

सल्फीकर, नारायण शिवराम (जन्म १९१०), जन्मगाव नागपूर (तालुका व जिल्हा नागपूर); १९४२ साली स्वातंत्र्य आंदोलनात भाग घेतला, त्यावद्दल यांना ४ वर्षे सक्तमजुरीची शिक्षा व १०० रुपये दंड झाला होता; शासनाकडून सन्मानपत्र, २०० रुपये आर्थिक मदत व मुलांना शिक्षण सवलत मिळाली.

सलामे, ब्राह्मजी मास्तीराव (जन्म १९१२, मृत्यू १९६८),

जन्मगाव गिरोली (तालुका व जिल्हा वर्धा); शिक्षण प्राथमिक; स्वातंत्र्य आंदोलनात भाग घेतल्यावद्दल ३ महिने सक्तमजुरी व ५० रु. दंड अथवा ६ आठवडे शिक्षा झाली; सन्मानपत्र मिळाले आहे.

सस्तकर, विश्वनाथ विठ्ठल (जन्म १९०७),

जन्मगाव पातूर (तालुका व जिल्हा अकोला); शिक्षण मॅट्रिक; १९३२ साली विलेपार्ले छावणीत प्रवेश केला; वुलेटिन्स वाटत असताना बांद्रा येथे अटक; बांद्रा कोर्टात खटला चालून ६ महिन्यांची शिक्षा झाली; सन्मानपत्र मिळाले.

ससाणकर, विश्वनाथ गणपत

जन्मगाव रामटेक, (तालुका रामटेक, जिल्हा नागपूर); शिक्षण पहिलीपर्यंत; १९४२ मध्ये रामटेक मध्ये सहकाऱ्यांसह रेल्वे स्टेशन, तहसील कवेरी इत्यादींना आगी लावल्या, पूल नष्ट केले; रस्त्यावर खड्डे खोदले, त्यामुळे १९४२ मध्ये १ वर्ष सक्तमजुरीची शिक्षा झाली; सन्मानपत्र मिळाले आहे.

सहदेव, शंकर भुराजी

जन्मगाव देवळी (तालुका व जिल्हा वर्धा); शिक्षण मॅट्रिक, पी.टी.सी.; १९३२ च्या चळवळीत भाग घेतला; देवळी गावी १९४२ सालच्या झालेल्या जाळपोळीत भाग घेतल्याने यांना पकडण्यात येणार होते, परंतु हे चार वर्षे फरारी होते; सरकारकडून सन्मानपत्र मिळाले.

सहस्रबुद्धे, दिगंबर हरी

जन्मगाव छिंदवाडा (तालुका व जिल्हा, छिंदवाडा); वास्तव्य नागपूर; शिक्षण बी. ए. बी. टी. एल्. एल्. बी.; १९३० व १९३२ मध्ये स्वातंत्र्य लढ्यात भाग घेतल्याने १ वर्ष व नंतर ६ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा व ५० रु. दंड झाला; १९४२ मध्ये भूमिगत कार्य केले.

सहस्रबुद्धे, दिनकर हरी (जन्म १९११),

सध्या वास्तव्य नागपूर; शिक्षण बी. ए., एल्. एल्. बी. बी. टी., १९३० साली कॉलेजमधून काढून टाकले; नंतर पुसद येथे कै. अणे यांच्या जंगल सत्याग्रह छावणीत हजर; 'भारत में अंग्रेजी राज' या बंदी घातलेल्या पुस्तकाचे जाहीर वाचन केले; १९३० मध्ये अटक व एक वर्ष सक्तमजुरीची शिक्षा; गांधी-आयविन कराराने सुटका झाली; १९३२ मध्ये कायदेभंगात भाग घेतल्यावद्दल सहा महिने सक्तमजुरी व रु. ५० दंडाची शिक्षा जवळपूर जेलमध्ये भोगली, १९४२ च्या चले जाव चळवळीत भूमिगत कार्य, संदेश पोहोचविणे, भूमिगतांना आश्रय, गुप्त व उघड प्रचार, १९५८-६८ शिक्षक मतदार संघातर्फे विधानपरिषद सदस्य; भारत सरकारकडून ताम्रपत्र मिळाले.

सहारकर, जयकुमार मोतीसा (जन्म १९१८),

जन्मगाव लोणी (तालुका व जिल्हा अमरावती); शिक्षण मॅट्रिक; आयुर्वेदविषयक, १९४२ मधील स्वातंत्र्य चळवळीत प्रचारकार्यात भाग घेतल्यावद्दल शिक्षा झाली.

सहारे, धनु फागु (जन्म १९१३, मृत्यू १९७१),

जन्मगाव रामटेक, (तालुका रामटेक, जिल्हा नागपूर) शिक्षण मराठी चौथीपर्यंत; १९४२ मध्ये रामटेकमधील तहसील कवेरीवर तिरंगी झेंडा फडकविला; रेल्वे स्टेशन व पुलाची मोडतोड झाली, त्यावद्दल ४ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा झाली; शासनाकडून यांना २५० रु. मानधन व सन्मानपत्र मिळाले आहे.

संगेकर, अप्पाराव सोमप्पा (जन्म १९१६),
जन्मगाव चांदूरवाजार (तालुका अचलपूर, जिल्हा अमरावती); शिक्षण आठवी पर्यंत; १९४२ सालच्या 'चले जाव' च्या चळवळीत हातात तिरंगी ध्वज घेऊन मिरवणुकीत भाग घेतला, त्यात अटक होऊन राजद्रोहाच्या आरोपाखाली १ वर्ष शिक्षा झाली; अमरावती, नागपूर, अकोला कारागृहांत ती भोगली.

संगेकर, गंगाधर अप्पा सोमप्पा (जन्म १९१२, मृत्यू १९६०),

जन्मगाव चांदूरवाजार (तालुका अचलपूर, जिल्हा अमरावती); शिक्षण इयत्ता दहावीपर्यंत; १९४२ मध्ये सरकारी इमारती व इतर मालमत्तेची नुकसानी केल्याबद्दल यांना अटक व १ वर्षांची सक्तमजुरीची शिक्षा झाली.

संतोषवार, आबाजी नागप्पा

जन्मगाव मूलगाव (तालुका व जिल्हा चंद्रपूर); शिक्षण मराठी माध्यमिक; १९४१ साली व्यक्तिगत सत्याग्रहात मूल ते नरसिंगपूरपर्यंत पदयात्रा काढली; नरसिंगपूरला अटक होऊन ६ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा व २५ रु. दंड झाला; चलेजाव आंदोलनात १९४२ साली बाबीस महिने चंद्रपूर, अकोला व नागपूर तुरुंगात स्थानबद्ध करून ठेवले होते.

संपत चिनकाली

जन्मगाव धदम (तालुका वाळापूर, जिल्हा अकोला); शिक्षण प्राथमिक; स्वातंत्र्य आंदोलनात १९३२ मध्ये दारू निरोधनात भाग घेतला.

साकी, नियाझी मोहमद सुभान (जन्म १९१९),

जन्मगाव मंगरुळपीर (तालुका मंगरुळपीर, जिल्हा अकोला); शिक्षण मॅट्रिकपर्यंत; १९४२ च्या चले जावच्या चळवळीत भाग घेतल्यामुळे १११ महिना सश्रम कारावास; इंटक विदभं शाखा, जनरल सेक्रेटरी; १९५२ मध्ये मध्य प्रदेश विधानसभेचे सदस्य; १९५७ मध्ये मुंबई विधानपरिषदेचे सदस्य; १९६२ मध्ये फर-निवड.

साकरकार, अन्ताराम मल्हारी

जन्मगाव भावोळा (तालुका उमरेड, जिल्हा नागपूर); १९२५ पासून स्वातंत्र्य आंदोलनात भाग घेतला; १९३२ मध्ये कायदेभंगाच्या चळवळीत

भाग घेतल्याबद्दल तीन महिने शिक्षा व ५० रुपये दंड, दंड न दिल्यास ६ आठवडे जादा शिक्षा झाली, अमरावती कारागृहात भोगली; शासनाकडून सन्मानपत्र मिळाले.

साखरकर, शंकरराव विठोबाजी (जन्म १९०९, मृत्यू १९६६),

जन्मगाव नागपूर (तालुका व जिल्हा नागपूर); यांनी १९३०, १९३१ व १९३२ साली एकूण १ वर्ष १ महिना २० दिवस सक्तमजुरीची शिक्षा नागपूर कारागृहात भोगली; नरसिंगपूर, सिवनी, नागपूर या तुरुंगात होते; सन १९५५ मध्ये गोवा मुक्तिसंग्रामात गोव्यात गेले होते; शासनाकडून सन्मानपत्र व आर्थिक मदत मिळाली.

साखरदांडे, कै. मंगेश विठ्ठल (जन्म १९०१, मृत्यू १९५२),

वास्तव्य नागपूर; शिक्षण इंग्रजी तिसऱ्या इयत्तेपर्यंत; यांनी १९२३ साली नागपूरमध्ये झालेल्या झेंडा सत्याग्रहात सक्रिय भाग घेतल्यामुळे त्यांना ३ महिने शिक्षा झाली.

साखरदांडे, प्रभाकर लक्ष्मण (जन्म १९१२),

जन्मगाव खातेगाव (मध्य प्रदेश), वास्तव्य नागपूर; शिक्षण पाचव्या इयत्तेपर्यंत; प्रचार पत्रके वाटण्याच्या आरोपावरून १९३० मध्ये १११ वर्षे सक्तमजुरीची शिक्षा झाली; कौन्सिल निरोधने करीत असताना ६ महिने सक्तमजुरी; विदेशी कापडांची टोळी केल्याबद्दल १११ वर्षे सक्तमजुरीची शिक्षा भोगली; सन्मानपत्र मिळाले आहे, मानधन रु. २०० मिळते.

सांगिडवार, रामभाऊ शिवराम (जन्म १९११, मृत्यू १९६९),

जन्मगाव सावली (तालुका व जिल्हा चंद्रपूर); शिक्षण मराठी प्राथमिक; १९४२ साली यांना ३ वर्षे तुरुंगात ठेवले होते; सन्मानपत्र मिळाले आहे.

साठवणे, नामदेवराव विठोबाजी

जन्मगाव गुमगाव (तालुका व जिल्हा नागपूर); शिक्षण माध्यमिक; १९३२ मध्ये जंगल सत्याग्रहात भाग घेतला, १९४२ मध्ये गुमगावच्या जाळपोळीत भाग घेतल्याबद्दल ६ महिने कच्चा कैदेत ठेवल्यावर २ वर्षे सक्तमजुरीची शिक्षा भोगावी लागली; यांना सन्मानपत्र व ५०० रु. अनुदान मिळाले.

साठे, बापूराव गोविंदराव (मृत्यू १९६०),

जन्मगाव हमदापूर (तालुका व जिल्हा वर्धा); शिक्षण चौथ्या इयत्तेपर्यंत; यांना १९३२ च्या चळवळीत भाग घेतल्याबद्दल ४ महिन्यांची सक्तमजुरीची शिक्षा झाली.

साठे, वामन गोविंद (जन्म १९२१),

जन्मगाव हमदापूर (तालुका व, जिल्हा वर्धा); शिक्षण प्राथमिक; यांनी १९४२ मध्ये रूळ तोडणे, तारा तोडणे, वगैरे कार्यात भाग घेतला; सिंदी येथे गाडी उलटविण्यात भाग घेतला होता, शासनाकडून सन्मानपत्र मिळाले.

सातपुते, झुल्लरसाव झिटकसाव

जन्मगाव नागपूर (तालुका व जिल्हा नागपूर); शिक्षण प्राथमिक; मोहोडा पोलीस स्टेशनवर व सभोवारच्या सर्व सरकारी कचेऱ्यांवर हल्ला करण्यात सहभागी झाले; १९४१ मध्ये १ वर्ष तुरुंगात ठेवले होते; शासनाकडून शिक्षण सवलत मिळते.

सातभाई, बाळकृष्ण एकनाथ

जन्मगाव खिडो (तालुका राजूरा, जिल्हा चंद्रपूर); शिक्षण मॅट्रिक; १९३० मध्ये जन-जागृतीकरीता भाषणे करीत म्हणून ६ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा भोगावी लागली; १९६७ साली ते मृत्यू पावले.

साधू, संभाजी (जन्म १९१३),

जन्मगाव इंडोरी (तालुका मंगरूळपीर, जिल्हा अकोला); शिक्षण मराठी प्राथमिक; १९४१ मध्ये वैयक्तिक सत्याग्रहात भाग घेतल्याबद्दल ४ महिने सश्रम कारावासाची शिक्षा देण्यात आली.

साने, मनोहर दिनकर

जन्मगाव वाशिम (तालुका वाशिम, जिल्हा अकोला); शिक्षण माध्यमिक; यांना १९४३ मध्ये स्वातंत्र्य चळवळीत भाग घेतल्याबद्दल ९ महिने शिक्षा झाली; शासनाकडून आर्थिक सहाय्य व शिक्षण सवलत मिळाली.

सावळे, कृष्ण नथुजी (जन्म १९२२),

जन्मगाव नागपूर (तालुका व जिल्हा नागपूर); शिक्षण मराठी चौथ्या इयत्तेपर्यंत; यांनी १९४२ मध्ये पोस्ट ऑफिस जाळले, बुलेटिन्स वाटली; जनजागृती केली, वगैरे कार्य भूमिगत राहून केले, शासनाकडून सन्मानपत्र मिळाले.

सावळे, गोपाळ बळोरामजी

जन्मगाव हिवरखेड (तालुका मोर्शी, जिल्हा अमरावती); शिक्षण माध्यमिक; यांनी पोस्ट ऑफिसवर मोर्चा, तारा तोडणे, झेंडा लावणे, कोंडवाडा फोडणे इ. मध्ये भाग घेतला होता; त्याबद्दल १९४२ साली १ वर्ष शिक्षा झाली; शासनाकडून सन्मानपत्र मिळाले.

सावळे, रामभाऊ तुकाराम (जन्म १९१७),

जन्मगाव पारस (तालुका बाळापूर, जिल्हा अकोला); शिक्षण इंग्रजी तिसऱ्या इयत्तेपर्यंत; स्वातंत्र्य आंदोलनात १९४२ साली भाषणाबद्दल प्रचार केला; यांना १ वर्ष सक्तमजुरीची शिक्षा झाली होती; २५० रुपये सरकारी अनुदान व मासिक पेन्शन मिळते.

सामसाकेडे, विठोवा गोंडुभान (जन्म १८९५ मृत्यू १९४०);

जन्मगाव उमरेड (तालुका व जिल्हा नागपूर); १९३० मध्ये ३ महिने साधी शिक्षा झाली; १९३२ मध्ये ६ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा झाली; शासनाने सन्मानपत्र व रु. २५० मानधन दिले.

सारवे, गोविंदा मारोती (जन्म १९२१),

जन्मगाव तुमसर (तालुका व जिल्हा भंडारा); शिक्षण प्राथमिक; १९४२ च्या स्वातंत्र्यलढ्यात भाग घेतल्याबद्दल यांना ६ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा भोगावी लागली; शासनाकडून सन्मानपत्र मिळाले आहे.

सावं, लक्ष्मण भिवाजी

जन्मगाव गोंदिया (तालुका गोंदिया, जिल्हा भंडारा); शिक्षण प्राथमिक; १९४२ च्या 'चले जाव' चळवळीत भाग घेतला, त्याबद्दल यांच्यावर खटला भरण्यात येऊन ७ महिने नागपूर कारागृहात स्थानबद्ध केले होते.

सालेवार, विठोवा गुंडप्पा (जन्म १९१४),

जन्मगाव नागपूर (तालुका व जिल्हा नागपूर); शिक्षण प्राथमिक; १९४० च्या झेंडा सत्याग्रहात भाग; १९४२ मध्ये ६ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा झाली; सन्मानपत्र मिळाले आहे.

सावनेरकर, गजानन बालाजी (जन्म १९१९),

जन्मगाव मौदा (तालुका रामटेक, जिल्हा नागपूर); शिक्षण प्राथमिक; १९४२ च्या स्वातंत्र्य

आंदोलनात पोलीस स्टेशनवर हल्ला व तिरंगी-
ध्वज लावणे याबद्दल अटक होऊन ११ महिने
सक्तमजुरीची शिक्षा भोगली ; शासनाकडून
सन्मानपत्र व आर्थिक मदत मिळाली आहे.

सावरकर, अनंत लक्ष्मण (जन्म १९०५),
जन्मगाव येरला (तालुका काटोल, जिल्हा नाग-
पूर) ; शिक्षण नॉन-मॅट्रिक ; स्वातंत्र्यलढ्यात
सन १९३० मध्ये जंगल सत्याग्रहामध्ये भाग
घेतला, त्याबद्दल यांना ६ महिने सक्तमजुरीची
शिक्षा झाली ; १९४२ मध्ये भूमिगत राहून
कार्य केले ; शासनाकडून सन्मानपत्र मिळाले.

सावरकर, गोपाळ लक्ष्मणराव (जन्म १९११,
मृत्यु १९७३) ;

जन्मगाव येरला (घोटे) (तालुका काटोल,
जिल्हा नागपूर) ; शिक्षण नॉन-मॅट्रिक ; स्वातंत्र्य
लढ्यात सन १९४२ मध्ये भाषण बंदीचा कायदा
मोडला, त्याबद्दल यांना १ वर्ष सक्तमजुरीची
शिक्षा झाली होती ; मारहाण झाली.

सावरकर, सुदाम (दामोदर) तुकाराम (जन्म
१९१६),

जन्मगाव शिरणगाव (मोझरी) (तालुका
चांदूर, जिल्हा अमरावती) ; शिक्षण साहित्य-
रत्न ; १९४२ साली चले जावच्या चळवळीत
भाग घेतल्यामुळे ४ महिने शिक्षा झाली.

सावरकर, तुकाराम

जन्मगाव आसगाव (तालुका व जिल्हा भंडारा) ;
१९४२ च्या 'चले जाव' चळवळीत भाग घेतला,
त्याबद्दल भारत संरक्षण कायद्यान्वये अटक होऊन
भंडारा कारागृहात ५ महिने स्थानबद्ध करण्यात
आले होते.

सावरकर, शंकर तुकाराम

जन्मगाव शिरजगाव (तालुका चांदूर, जिल्हा
अमरावती) ; शिक्षण प्राथमिक ; १९३० साली
जंगल सत्याग्रहात भाग घेतल्याबद्दल फटक्यांची
शिक्षा झाली ; १९४२ मध्ये अमरावती कारा-
गृहामध्ये वर्षभर स्थानबद्ध होते ; यांना रुपये ५०
अनुदान मिळते.

सांबळापूरकर, हरिभाऊ (जन्म १९०९),

मूळगाव अमरावती (तालुका व जिल्हा
अमरावती) ; शिक्षण मराठी चौथ्या इयत्तेपर्यंत ;

१९३२ च्या चळवळीत जंगलचा कायदा मोडला
त्याबद्दल यांना तीन महिने सक्तमजुरीची शिक्षा
झाली.

सास्तीकर, भगवंत रामचंद्र

मूळगाव वणी (तालुका वणी, जिल्हा यवतमाळ) ;
शिक्षण दहाव्या वर्गापर्यंत ; सन १९३० साली
जंगल सत्याग्रहात भाग घेतला ; त्याबद्दल ६ महिने
सश्रम कारावासाची शिक्षा देण्यात आली.

साळगांवकर, वामन विठ्ठल (जन्म १९०६),

जन्मगाव सोनारभाट ; वास्तव्य नागपूर ; शिक्षण
नवव्या इयत्तेपर्यंत ; भारतीय स्वातंत्र्यसंग्रामात
१९२९ साली सरकारी नोकरीचा राजीनामा देऊन
चळवळीत सक्रिय भाग घेतला ; प्रभात फेरी,
शेंडावदन, सायफेरी, निरनिराळ्या पुढाऱ्यांच्या
सभा आयोजित करण्याचे काम अतिशय चिकाटीने
व धैर्याने पार पाडले ; १९३० साली शिरोडा
मिठाच्या सत्याग्रहात ६ महिने शिक्षा आणि
रु. ५० दंडाची शिक्षा झाली होती ; हिंडलगा व
विसापूर जेलमध्ये भोगली ; पण चार महिन्यांनी
महात्मा गांधी-आयविन कराराने मुक्तता झाली ;
नंतर काँग्रेस बुलेटिनचे संपादन व वितरणाचे काम
करत असताना पकडण्यात आले व ६ महिने सजा
व रु. ५० दंड अशी शिक्षा झाली ; विजापूर
जेलमध्ये होते ; नंतर १९३३ मध्ये स्थानबद्ध
केले.

साहिरे, बाजीराव जैरामजी (जन्म १९२२),

जन्मगाव पाथ्रोड (तालुका अचलपूर, जिल्हा
अमरावती) ; शिक्षण प्राथमिक ; सरकारी
मालमत्तेचे नुकसान केल्याच्या आरोपावरून २
वर्षे सक्तमजुरी व १५ फटक्यांची शिक्षा भोगली ;
२५० रुपये सरकारी अनुदान व सन्मानपत्र
मिळाले.

साळरकार, अंतराम मल्हारी

जन्मगाव भावोंळा (तालुका कुही, वास्तव्य
विदर्भ) ; १९३२ मध्ये सत्याग्रहात भाग,
३ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा व ५० रुपये दंड,
दंड न दिल्यास दीड महिना अधिक शिक्षा ;
शासनाकडून सन्मानपत्र मिळाले आहे.

साळुंखे, नारायण शिवरामजी

जन्मगाव वर्धा (तालुका, जिल्हा वर्धा) ;
शिक्षण इयत्ता चौथीपर्यंत ; १९३० च्या

चळवळीत भाग घेतल्यावद्दल यांना ६ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा झाली, १ महिना १५ दिवसांची सूट मिळाली होती.

साळुंवे, भगवंतराव पांडुरंगजी (जन्म १९१६), जन्मगाव कसवेगव्हाण (तालुका दर्यापूर, जिल्हा अमरावती); शिक्षण बी.ए.; १९४२ सालच्या चलेजावच्या चळवळीत जाहीर भाषण केल्यावद्दल भारत संरक्षण कायद्यान्वये २ महिने स्थानवद्ध केले होते; नंतर एलीचपूर तुळगात महिनाभर वंदित होते; १९४३ मध्ये सत्याग्रहीच्या कुटुंबियांना मदत केली; सन्मानपत्र मिळाले आहे.

स्वामी, गोविंदराम राजाराम (जन्म १९०२), मूळगाव गौर गूळी (पश्चिम पाकिस्तान); वास्तव्य यवतमाळ; शिक्षण मॅट्रिक्युलेट; सन १९४१ मध्ये वैयक्तिक सत्याग्रहात भाग घेतला; त्यावद्दल यांना दीड वर्ष सश्रम कारावासाची शिक्षा व ३०० रुपये दंड करण्यात आला; गांधी आर्याविन करारानुसार सुटका झाली.

सिडाम, गंगाराम तात्याजी

मूळगाव सिरखेड (तालुका मोशि, जिल्हा अमरावती); सन १९३०-३१ चे जंगल सत्याग्रहात भाग घेतला, त्यावद्दल यांना ६ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा देण्यात आली; शासनाकडून सन्मानपत्र मिळाले.

सीदापी, हरिभाऊ (जन्म १९२३),

जन्मगाव विवरा (तालुका वाळापूर, जिल्हा अकोला); शिक्षण सातव्या इयत्तेपर्यंत; आंदोलनात प्रचार करणे, वुलेटिन्स वाटणे, झंडा फडकावणे इत्यादी गोष्टीत भाग घेतल्यावद्दल ६ महिने, २३ दिवस सक्तमजुरीची शिक्षा भोगली; महाराष्ट्र शासनाकडून सन्मानपत्र व आर्थिक मदत २५१ रु. मिळाली.

सिसोदिया, महादेव नागोसिंह

जन्मगाव तुमसर (तालुका व जिल्हा भंडारा); शिक्षण इंग्रजी चौथ्या इयत्तेपर्यंत; यांनी १९२० मध्ये परदेशी मालावर वहिष्कार घातला; त्यावद्दल पोलिसांकडून मारहाण झाली; १९४२ साली चले जावच्या चळवळीत भाग घेतल्यावद्दल नागपूर जेलमध्ये ३ वर्षे १४ दिवस होते; शासनाकडून सन्मानपत्र व आर्थिक सहाय्य मिळाले.

सिहूरकार, शिवराम दागो (जन्म १९१५), जन्मगाव खाडीपार (तालुका साकोली, जिल्हा भंडारा); १९४२ साली चले जावच्या चळवळीत भाग घेतला; सौदंड येथे रेल्वे स्टेशनवर आंदोलन करीत असता यांच्यावर खटला भरण्यात आला; ८ महिने १४ दिवस सश्रम कारावासाची शिक्षा झाली, ती यांनी भंडारा व जबलपूर तुळगात भोगली; महाराष्ट्र शासनाकडून सन्मानपत्र देण्यात आले.

सिंगरु, गोपाळ सिताराम (जन्म १९०३),

जन्मगाव हिंगणघाट (तालुका हिंगणघाट, जिल्हा वर्धा); शिक्षण मॅट्रिक; यांनी १९२३ च्या झंडा सत्याग्रहात भाग घेतल्यामुळे ६ महिने सक्तमजुरी व १ महिना साधी शिक्षा भोगली; १९३० मध्ये दारू निरोधन, कापड निरोधन प्रचार कार्य केल्यामुळे १५, ३१ व १० दिवस यांना स्थानवद्ध ठेवले; शासनाकडून सन्मानपत्र व शिक्षण सवलत मिळाली.

सिंह ठाकूर, भगवानसिंह आत्माराम

जन्मगाव दर्यापूर (तालुका दर्यापूर, जिल्हा अमरावती); १९२३ साली सत्याग्रहात भाग घेतला, त्यावद्दल यांना १ वर्षाची शिक्षा झाली; १९३० साली जंगल सत्याग्रहात १ वर्षाची शिक्षा झाली; गांधी-आर्याविन करारामुळे १० महिन्यांनी सुटका झाली; १९४१ साली वैयक्तिक सत्याग्रहात ६ महिने शिक्षा झाली; १९४२ साली नागपूर कारागृहामध्ये ६ महिने स्थानवद्ध होते; शासनाकडून ताम्रपट मिळाले.

सुनवाणी, पांडुरंग तुळशीराम

जन्मगाव रामटेक (तालुका रामटेक, जिल्हा नागपूर); शिक्षण प्राथमिक; यांनी १९३० च्या सविनय कायदेशंगाच्या चळवळीत व वानरसेनेत सक्रिय भाग घेतला; परदेशी कापडावर निरोधने केली; १९४२ साली तहसील कचेरीवर तिरंगी ध्वज चढविला, पोलीस स्टेशन, वेअर हाऊस, रेल्वे स्टेशन, सरकारी कचेऱ्या यांना आगी लावल्या, त्यावद्दल ५ महिने खटला चालून ४ वर्षे सक्त मजुरी व १०० रुपये दंड अशी शिक्षा झाली; दंड वसूल केला; शासनाकडून आर्थिक सहाय्य व सन्मानपत्र मिळाले.

सुनेरी, पूर्णचंद्र जियालाल

जन्मगाव लिगा (जिल्हा वालाघाट) (मध्य-प्रदेश), वास्तव्य नागपूर; शिक्षण मॅट्रिक;

१९४२ मध्ये जाहीर भाषण केल्यावद्दल यांना ५॥ महिने शिक्षा भोगावी लागली.

मुपारे, कंठोरामजी लक्ष्मणजी (जन्म १९१३), जन्मगाव नागपूर (तालुका व जिल्हा नागपूर); स्वातंत्र्य आंदोलनात भाग घेतल्यावद्दल यांना सक्तमजुरीची शिक्षा भोगावी लागली; यांना सन्मानपत्र, २५० रु. आर्थिक मदत व रु. ५० दरमहा मानधन मिळते.

सुरजरतन, किसनगोपाल डागा

जन्मगाव मोहाडी (तालुका व जिल्हा भंडारा); शिक्षण मराठी प्राथमिक; १९४२ साली चले जावच्या चळवळीत भाग घेतला; यांना अटक करण्यात आली व १ वर्षाची शिक्षा देण्यात आली होती.

सुरतकर, सखाराम मुकाशी (जन्म १९०२),

जन्मगाव रेल (तालुका आकोट, जिल्हा अकोला); शिक्षण मराठी पाचव्या इयत्तेपर्यंत; स्वातंत्र्य आंदोलनात १९३१ मध्ये जंगल सत्याग्रहात भाग घेतल्यावद्दल ६ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा झाली; महाराष्ट्र शासनाकडून दरमहा रु. ५० पेन्शन मिळते.

सुरळकार, नारायण तोतराम (मृत्यू १९७२),

जन्मगाव माटरगाव (तालुका खामगाव, जिल्हा बुलढाणा); शिक्षण मराठी सातव्या इयत्तेपर्यंत; १९३० च्या जंगल सत्याग्रहात भाग घेतल्यावद्दल यांना ६ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा झाली; ती बुलढाणा कारागृहात भोगली; १९३२ मध्ये स्थानवद्ध होते; शासनाकडून सन्मानपत्र, शैक्षणिक सवलत व आर्थिक सहाय्य मिळाले.

सुरळकर, पांडुरंग विठोबा (जन्म १९२२ मृत्यू १९७०),

जन्मगाव पारखेड (तालुका खामगाव, जिल्हा बुलढाणा); शिक्षण मराठी माध्यमिक; आझाद हिंद सेनेत सन १९४२ ते ४५ पर्यंत होते.

सुलेमान, शेख इब्राहिम शेख

जन्मगाव देवळी (तालुका व जिल्हा वर्धा); स्वातंत्र्यलढ्यात यांनी १९४२ साली भाग घेतला होता, त्यावद्दल यांना १४ फटक्यांची शिक्षा झाली; १॥ महिना नजर कैदेत ठेवले होते.

सूर्यवंशी, दत्तात्रय रघुनाथ (जन्म १९१९, मृत्यू १९६५),

जन्मगाव केलोद (तालुका सावनेर, जिल्हा नागपूर); शिक्षण मराठी चौथ्या इयत्तेपर्यंत; १९४२ साली प्रचार कार्य केले; प्रांतिक काँग्रेस ऑफीस जप्त झाल्यावर हे बुलेटिन काढून वाटत असत म्हणून यांच्या घराची इडती झाली व यांना दीड वर्ष शिक्षा नागपूर जेलमध्ये भोगावी लागली; सरकारने २५० रुपये अनदान व मुलांना शिक्षण सवलती दिल्या; सन्मानपत्र मिळाले.

सेगन, शंभुनाथ नानकचंद्र

जन्मगाव रावळपिंडी (पाकीस्तान); वास्तव्य नागपूर; शिक्षण मॅट्रिकपर्यंत; १९३० मध्ये यांनी नवजवान भारत सेनेमार्फत प्रचार केला; दारु व विदेशी कापड दुकानांवर पिकेटिंग केले; १९४१ मध्ये युद्ध विरोधी घोषणा दिल्याने १६ महिने सश्रम कारावासाची शिक्षा झाली; ती पंजाब-मधील हरिपूर कारागृहात भोगली; सन्मानपत्र मिळाले.

सेयफवाग, तानबा वापूजी (जन्म १९०३, मृत्यू १९६३),

जन्मगाव धापेगाव (तालुका सावनेर, जिल्हा नागपूर); शिक्षण मराठी चौथ्या इयत्तेपर्यंत; १९३० मध्ये यांनी कायदेभंगाच्या चळवळीत भाग घेतला; त्यावेळी यांना पकडण्यात आले व सहा महिने सक्तमजुरीची शिक्षा देण्यात आली; ती यांनी नागपूर मध्यवर्ती तुरुंगात भोगली; २५० रु. मानधन मिळाले.

सेनग्रफवार, नागोराव वापूजी (जन्म १९०९),

जन्मगाव धापेवाडा (तालुका सावनेर, जिल्हा नागपूर); यांनी १९३२ मध्ये स्वातंत्र्य आंदोलनात भाग घेतल्यावद्दल ६ महिने शिक्षा व ५० रु. दंड, दंड न भरल्यामुळे १ महिना शिक्षा जास्त भोगली; १९४० साली दीड वर्ष सक्तमजुरीची शिक्षा झाली; शासनाकडून आर्थिक सहाय्य मिळाले.

सेनमारे, मोतीराम डोमाजी (जन्म १९१९),

जन्मगाव नागपूर (तालुका व जिल्हा नागपूर); शिक्षण पहिल्या इयत्तेपर्यंत; १९४२ साली सैन्य नेणारे रेल्वेचे रुळ उखडून टाकले, टेलिफोन तारा तोडल्या, त्यावद्दल १ वर्षाची सक्तमजुरीची शिक्षा

झाली; ती नागपूर कारागृहात भोगली; शासनाकडून सन्मानपत्र, आर्थिक मदत व शैक्षणिक सवलत मिळाली.

सेवक, मंवरलाल धिसुलाल (जन्म १९२२),
जन्मगांव देऊळगाव माळी (तालुका मेहेकर, जिल्हा वुलढाणा); शिक्षण मॅट्रिक; १९४२ साली अचलपूर कारागृहात ८ महिने २० दिवस स्थानवद्ध होते; शासनाकडून यांना रु. २५० अनुदान, सन्मानपत्र व शिक्षण सवलत मिळाली आहे.

सेहार, नय्यू पापूजी (जन्म १९२२),

जन्मगाव येरली (तालुका व जिल्हा भंडारा); शिक्षण प्रीठ साक्षरता वर्ग; १९४२ साली 'चले जाव' च्या चळवळीत भाग घेतला, त्यावेळी अटक होऊन १ महिना स्थानवद्ध ठेवून २ वेळा ६ महिने शिक्षा देण्यात आली होती; शासनाकडून यांना सन्मानपत्र देण्यात आले.

स्नेही, सूर्यभान र. (जन्म १९१८),

जन्मगाव पिंपरी (तालुका व जिल्हा वर्धा); १९४२ सालच्या चिमूर-आप्टी प्रकरणी रंगरुटांनी (सैन्याने) स्त्रियांवर अमानुष अत्याचार केले; पु. वा. भन्साळी भाईंनी वर्ध्याला आमरण उपोषण केले, त्यावेळी त्यांना भजने ऐकविण्यास जात; उपवास सुटल्यावर मुंबईस आले पण पवनार पड्यंत केसमधील आरोपी म्हणून अटक झाली; पण केसमध्ये निर्दोष सुटले; सुटून वाहेर येताच वॉरंट दाखवून स्थानवद्ध केले; १११ वर्षे अकोला व नागपूर जेलमध्ये; भारत सरकारने पेंशन दिली; ताम्रपटही दिला आहे.

स्नेही, सी. शांता सूर्यभान

जन्मगाव रोहणी (जिल्हा वर्धा); १९४२ सालच्या ९ ऑगस्टला स्वातंत्र्यसंग्राम सुरू झाल्यावर वर्धा महिलाश्रम बंद झाला व आंदोलनात उडी घेतली; प्रथम काही महिने खेड्यांत फिरून कार्य केले; १९४३ साली महाशिवरात्रीच्या दिवशी वर्धा शहरात भाषण करताना अटक; ४ महिन्यांची सक्तमजुरी शिक्षा झाली; जेलचे कपडे नाकारले; त्या वेळेच्या जेलरशी वाद घातल्याने सूट रद्द झाली.

सेंगर, प्रतापसिंह जगन्नाथसिंह (जन्म १९१५),

जन्मगाव कळमेश्वर (तालुका सावनेर, जिल्हा नागपूर); शिक्षण आठव्या इयत्तेपर्यंत; १९३८

साली लाल सेनेचे सैनिक प्रचारक व संघटक होते; १९४२ साली चले जावच्या चळवळीत भाग घेतला; शासनाकडून सन्मानपत्र व शैक्षणिक सवलत मिळाली.

सेंद्रे, सेवकराज विश्वनाथजी (जन्म १९२३, मृत्यू १९६३),

जन्मगाव हिंगणा (रायपूर); (वास्तव्य नागपूर) शिक्षण मराठी प्राथमिक; १९४२ मध्ये 'चले जाव' चळवळीत भाग घेतला, त्यावेळी अटक झाली; नागपूर मध्यवर्ती तुरुंगात ४ महिने स्थानवद्ध करून ठेवले होते.

सेंदरे, हगरू जागो (जन्म १९०९),

जन्मगाव विसापूर (तालुका गोंदिया, जिल्हा भंडारा); १९३० च्या जंगल सत्याग्रहात भाग घेतला, त्यावेळी यांच्यावर खटला भरण्यात येऊन ४ महिने कारावासाची शिक्षा देण्यात आली; भंडारा व नागपूर येथील तुरुंगांत पाठविण्यात आले होते; १९३२ च्या चळवळीत विलायती मालावर निरोधन केले, त्यावेळी ६ महिने कारावासाची शिक्षा झाली; ती यांनी अमरावती येथील तुरुंगात भोगली; १९४१ मध्ये वैयक्तिक सत्याग्रह केला; त्यावेळी यांना ८ दिवस भंडारा येथील तुरुंगात ठेवले होते; १९४२ च्या 'चले जाव' चळवळीत भाग घेतला, त्यावेळी ८ महिने कारावासाची शिक्षा देण्यात आली; शासनातर्फे यांना सन्मानपत्र व ताम्रपट देण्यात आला.

सेर, नूल सै. रोशन

मूळगाव वडगाव रोड (तालुका व जिल्हा यवतमाळ); १९३० मध्ये जंगल सत्याग्रहात भाग घेतला, त्यावेळी यांना ६ महिने सश्रम कारावासाची शिक्षा देण्यात आली.

सोनकुसळे, पांडुरंग विठोबा (जन्म १९०२),

जन्मगाव खापा (तालुका सावनेर, जिल्हा नागपूर); १९४२ च्या चले जावच्या चळवळीत विध्वंसक कार्यात भाग घेतला; २ वर्षे कारावासात होते; शिवाय १११ वर्षे नागपूर तुरुंगात शिक्षा भोगली; शासनाकडून आर्थिक सहाय्य मिळाले.

सोनकुसळे, मारोती विठोबा (मृत्यू १९४९),

जन्मगाव खापा पेठ (तालुका सावनेर, जिल्हा नागपूर); शिक्षण प्राथमिक; १९४२ च्या लढ्यात यांनी भाग घेतल्यामुळे अटक होऊन १५ दिवस शिक्षा भोगावी लागली.

सोनकुसळे, विश्वनाथ मोलाजी

जन्मगाव खापा (तालुका सावनेर, जिल्हा नागपूर); शिक्षण प्राथमिक; सरकारी इमारती जाळणे, पोलिसांना मारणे, सरकारी दप्तर जाळणे, या आरोपावरून चार वर्षांची शिक्षा भोगावी लागली; यांना ७५० रु. अनुदान व सन्मानपत्र मिळाले.

सोनकुसरे, शालीकराम आत्माराम (जन्म १९१२),

जन्मगाव खापा (तालुका सावनेर, जिल्हा नागपूर); शिक्षण प्राथमिक; १९४२ च्या क्रांतीत पोलिसांना मारहाण केली; नंतर पकडले गेल्यामुळे यांचे आर्थिक नुकसान करण्यात आले. चार वर्षांपर्यंत यांना शिक्षा भोगावी लागली; हैद्राबाद मुक्ती संग्राम व गोवा मुक्ती संग्रामांत यांनी भाग घेतला; शासनाकडून यांना सन्मानपत्र मिळाले आहे.

सोनकुसळे, गंगाराम फकीराकोष्टी (जन्म १९१०),

जन्मगाव खापा (तालुका सावनेर, जिल्हा नागपूर); शिक्षण प्राथमिक, १९४३ मध्ये पोस्ट-कचेरी जाळपोळ व लुटमारीच्या आरोपावरून यांना २ वर्षे १ महिना सक्तमजुरीची शिक्षा भोगावी लागली; यांना ३०० रु. अनुदान, सन्मानपत्र व ५० रु. मासिक अनुदान मिळाले आहे.

सोनटक्के, आवादास नय्यूजी (जन्म १९१७),

जन्मगाव आप्ठी (तालुका आर्वी, जिल्हा वर्धा); शिक्षण मराठी सातव्या इयत्तेपर्यंत; १९४२ साली आप्ठीच्या आंदोलनात कच्च्या कैदेत ६ महिने काढल्यावर यांना १ वर्षांची शिक्षा झाली; महाराष्ट्र शासनाकडून शिक्षण सवलत व दरमहा रुपये २०० मानधन मिळते.

सोनटक्के, नारायण मारोती (जन्म १९१५, मृत्यू १९६८),

जन्मगाव तेलहारा (तालुका आकोट, जिल्हा अकोला); शिक्षण मराठी चौथ्या इयत्तेपर्यंत; १९४२ साली चले जावच्या चळवळीत यांनी भूमिगत कार्य केले; चळवळीचा घरोघरी प्रचार केला; १९४४ साली धान्यटंचाईचे काळात मोफत ज्वारीचे वाटप केले.

सोनावणे, कवलु लंगड (मृत्यू १९५३),

जन्मगाव बोरी (तालुका रामटेक, जिल्हा नागपूर); १९४२ मध्ये सरकारी कचेऱ्यांची व मालमत्तेची नासधूस व जाळपोळ करणे या आरोपावरून ३ वर्षे सक्तमजुरीची शिक्षा झाली; यांना ५०० रुपये आर्थिक सहाय्य मिळाले;

सोनावने, सखाराम करणू (जन्म १९०३, मृत्यू १९५१),

जन्मगाव कामटी (तालुका व जिल्हा नागपूर); १९४३ साली सरकारी इमारत जाळण्याचा यांच्यावर आरोप होता; ३ वर्षे सक्तमजुरीची शिक्षा व ३० रुपये दंड झाला; १ वर्षांनी सुटका झाली; शासनाकडून सन्मानपत्र मिळाले आहे.

सोनार, अमृतराव गणपतराव (जन्म १९१६, मृत्यू १९७२),

जन्मगाव करजगाव (तालुका अचलापूर, जिल्हा अमरावती); शिक्षण बी.एस्.सी., एल्.एम्.पी.; १९४२ साली गोळीबारात जखमी झालेल्या लोकांना वैद्यकीय मदत केल्याच्या आरोपावरून त्यांना अटक करण्यात आली; १९६७ पासून अखेरपर्यंत लोकसभेचे सभासद होते.

सोनार, विश्रामजी शिवरामजी

जन्मगाव करजगाव (तालुका अचलापूर, जिल्हा अमरावती); शिक्षण प्राथमिक; १९४२ सालच्या चळवळीत मोडतोड, जाळपोळीच्या आरोपावरून यांना ९ महिने सक्तमजुरीची व १२ फटक्यांची शिक्षा झाली; शासनाकडून यांना सन्मानपत्र, शैक्षणिक सवलत व दरमहा रुपये २०० मानधन मिळते.

सोमलकर, विठोबा जागोबा (जन्म १९०३),

जन्मगाव जामनी (तालुका व जिल्हा वर्धा); शिक्षण मराठी प्राथमिक; १९३० मध्ये केळझर या गावी जंगल सत्याग्रहात अटक होऊन ६ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा भोगावी लागली; यांना सध्या २०० रुपये मानधन मिळते; सन्मानपत्र मिळाले.

सोलव, आनंदराव यादवराव (जन्म १९०६),

जन्मगाव शेंदुर्जना (तालुका मोर्शी, जिल्हा अमरावती); शिक्षण दहावीपर्यंत; १९४१ साली वैयक्तिक सत्याग्रह केला, त्यावेळ २५० रुपये दंड व शिक्षा झाली; १९४२ साली चले जावच्या चळवळीत १५ महिने स्थानवद्ध होते.

सोळंके, किसन नथू

जन्मगाव चिखलगाव (तालुका व जिल्हा अकोला); शिक्षण मराठी तिसऱ्या इयत्तेपर्यंत; १९४२ सालच्या आंदोलनात भाग घेतल्याने ते पकडले गेले व तुरुंगवासात होते; फटक्यांची शिक्षा मिळाली; शासनाकडून सन्मानपत्र व आर्थिक सहाय्य मिळते.

सोळंके, देवराव वळीराम (मृत्यू १९५१),

जन्मगाव राजंदा (तालुका व जिल्हा अकोला); शिक्षण मराठी प्राथमिक; १९४२ मधील चले जावच्या चळवळीत मिरवणुकीत भाग घेतला, प्रचार सभा घेत असता अटक झाली व ६ महिने सश्रम कारावासाची शिक्षा झाली; यांना अकोला येथील तुरुंगात पाठविण्यात आले; शासनाकडून रु. २५० अनुदान मिळते, सन्मानपत्र मिळाले आहे.

सोळे, कोसदयाबाई चावद (जन्म १९२२),

जन्मगाव ममुरावाद (तालुका व जिल्हा वर्धा); शिक्षण मराठी दुसरीपर्यंत; स्वातंत्र्यलढ्यात यांनी सत्याग्रहाश्रमात काम केले, त्यावद्दल यांना १९४२ साली १ वर्ष नागपूरच्या तुरुंगात ठेवले होते.

एस. सिंग, निहाल हिरा

वास्तव्य नागपूर; यांनी दुसऱ्या महायुद्धात आग्नेय आशियातील आझाद हिंद फौजेत सामील होऊन स्वातंत्र्यलढ्यात सक्रिय भाग घेतला.

ह

हजारे, कृष्णराव नारायण

जन्मगाव चंद्रपूर (तालुका व जिल्हा चंद्रपूर); शिक्षण एम्.ए., एल्.एल्.बी.; यांनी विद्यार्थी-वर्गात जागृती केली; शासनाकडून सन्मानपत्र मिळाले आहे.

हजारे, विजयभाऊ तुकाराम

जन्मगाव दर्यापूर (तालुका मोर्शी, जिल्हा अमरावती); शिक्षण मॅट्रिक्युलेट व शारीरिक शिक्षणाचा कोर्स; १९४२ साली चले जावच्या चळवळीत भाग

घेतल्याने पकडले जाऊन अमरावती जेलमध्ये ठेवले; शासनाकडून यांना ताम्रपट मिळाला आहे.

हट्टेवार, दुधराम हरबाजी (जन्म १९०२),

जन्मगाव दुधराम (तालुका गोंदिया, जिल्हा भंडारा); शिक्षण मराठी सातव्या इयत्तेपर्यंत; स्वातंत्र्य चळवळीत यांना तुरुंगवास भोगावा लागला.

हुनुमानसिंग, उम्मेदसिंह गौर (जन्म १९०५),

जन्मगाव भंडारा (तालुका व जिल्हा भंडारा); शिक्षण मराठी प्राथमिक; १९३० मध्ये यांनी जंगल सत्याग्रहात भाग घेतला; त्यावद्दल ६ महिने शिक्षा झाली होती, ती यांनी नागपूर मध्यवर्ती तुरुंगात भोगली; तसेच १९४१ च्या वैयक्तिक सत्याग्रहातही ५ महिने शिक्षा झाली होती.

हरताळकर, हरि व्यंक (जन्म १९०९),

जन्मगाव शेलापूर (तालुका मलकापूर, जिल्हा बुलढाणा); शिक्षण मॅट्रिक; यांनी १९४० मध्ये वैयक्तिक सत्याग्रहात भाग घेतला; त्यावद्दल २ महिने स्थानवद्ध होते; १९४२ च्या चले जावच्या चळवळीत १ वर्ष शिक्षा झाली; शासनाकडून आर्थिक सहाय्य मिळाले.

हरदास, नारायण रामकृष्ण (मृत्यू १९६९),

जन्मगाव रामटेक (तालुका रामटेक, जिल्हा नागपूर); शिक्षण मॅट्रिकपर्यंत; १९३० च्या सत्याग्रहात भाग घेतला त्यावद्दल ९ महिने शिक्षा झाली, त्यात ३ महिने सूट मिळाली.

हर्षे, गोपाळराव रामचंद्र (जन्म १८८७, मृत्यू १९५५);

जन्मगाव ब्रह्मपुरी (तालुका व जिल्हा चंद्रपूर); १९३० पासून जंगल सत्याग्रहात व दारूवंदी मोहिमेत भाग घेतला; सरकारी दप्तरे जाळण्याच्या प्रकरणात यांना अडीच वर्षे सक्तमजुरीची शिक्षा झाली; १९४२ च्या चळवळीत अटक करून चंद्रपूर व नागपूर जेलमध्ये ठेवण्यात आले.

हरी, अप्पा लक्ष्मण अप्पा (जन्म १९११).

जन्मगाव पारस (तालुका वाळापूर, जिल्हा अकोला); शिक्षण मराठी चौथ्या इयत्तेपर्यंत;

यांना १९३० साली जंगल सत्याग्रहात ३ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा झाली.

हरिभाऊ, सीदाणी (जन्म १९२३),

जन्मगाव विवरा (तालुका वाळापूर, जिल्हा अकोला); शिक्षण सातव्या इयत्तेपर्यंत; आंदोलनात प्रचार करणे, बुलेटिन्स वाटणे, झेंडा फडकविणे इत्यादी गोष्टीत भाग घेतल्याबद्दल ६ महिने २३ दिवस सक्तमजुरीची शिक्षा भोगली; महाराष्ट्र शासनाकडून सन्मानपत्र व आर्थिक मदत २५१ रुपये मिळाली.

हाडे, गंगाधर नारायण

जन्मगाव नागपूर (तालुका व जिल्हा नागपूर); शिक्षण मॅट्रिकपर्यंत; विद्यार्थीदशेत वानरसेनेत प्रवेश, प्रभात फेऱ्यात भाग, १९३२ मध्ये दांडी मार्च दिनाच्या दिवशी पकडण्यात आले व बाल वयातही ५ वर्षे ४ महिन्यांची सक्तमजुरीची शिक्षा देण्यात आली; पुढे जवळपूर रिकामन्दरी मध्ये लहान वयातही पाठविण्यात आले; यांना २०० रुपये आजन्म मानधन दिले आहे.

हातेकर, पंढरी जयराम (जन्म १९०८),

जन्मगाव पळसी (तालुका खामगाव, जिल्हा बुलढाणा); शिक्षण आठव्या इयत्तेपर्यंत; यांना १९४२ च्या चळवळीत बुलेटिन्स वाटणे; सभा घेणे, ब्रिटिश सरकारविरुद्ध कार्यवाही करणे, इत्यादि कारणास्तव ८ महिने स्थानबद्ध केले होते.

हाजी, अब्दुल मझीद सिडर (जन्म १८९६, मृत्यू १९६३),

जन्मगाव नागपूर (तालुका व जिल्हा नागपूर); शिक्षण चौथ्या इयत्तेपर्यंत; स्वातंत्र्य आंदोलनात यांना १९२३ मध्ये तीन महिन्यांची सजा झाली; ती नागपूर व अकोला येथील कारागृहात भोगली.

हांडे, गोविंद नामदेव (जन्म १९२२),

जन्मगाव वाडेगांव (तालुका वाळापूर, जिल्हा अकोला); यांनी १९४२ मध्ये जनजागृती केली, त्याबद्दल ६ महिने शिक्षा झाली; शासनाकडून सन्मानपत्र मिळाले.

हिराचंद, लक्ष्मोचंद (जन्म १९२१, मृत्यू १९४७),

जन्मगाव पारस (तालुका वाळापूर, जिल्हा अकोला); शिक्षण पाचव्या इयत्तेपर्यंत; यांनी १९४२ साली सरकारी पटवारी दप्तर जाळली,

(शा.म.मु.) व्हीएफ ४८३१-१४ (१,०२६-७-७६)

त्याबद्दल अकोला जेलमध्ये ९ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा झाली.

हिंरुडकर, वासुदेव नारायण

जन्मगाव हिवरखेड (तालुका अकोट, जिल्हा अकोला); शिक्षण सातव्या इयत्तेपर्यंत; यांना १९४२ सालच्या चळवळीत १ महिन्याची शिक्षा झाली; त्यानंतर भूमिगत कार्य केले, त्याबद्दल ३ महिने स्थानबद्ध होते; शासनाकडून आर्थिक सहाय्य, सन्मानपत्र व शिक्षण सवलत मिळाली.

हिंरुडकर, वासुदेवराव सीतारामजी (जन्म १९०९),

जन्मगाव पाडी (तालुका मोर्शी, जिल्हा अमरावती); शिक्षण मराठी चौथ्या इयत्तेपर्यंत; १९३० मध्ये जंगल सत्याग्रहात यांनी भाग घेतला; १९४२ मध्ये आष्टी गावच्या स्वातंत्र्य संग्रामात पोलीस स्टेशनवर हे तिरंगी झेंडा लावण्यासाठी गेले असताना गोळीबार झाला तेव्हा गोळी लागून हे पडले; खटला भरला गेला व २ वर्षे सक्तमजुरीची शिक्षा देण्यात आली; शासनाकडून यांना सन्मानपत्र, ताम्रपट, ५०० रु. अनुदान व २०० रु. मासिक मानधन मिळते.

हिंरुडकर, प्रल्हाद गणपत (जन्म १९२२),

जन्मगाव लाखपुरी (तालुका मूर्तिबापूर, जिल्हा अकोला); शिक्षण मराठी प्राथमिक; यांनी १९४२ साली स्वातंत्र्य चळवळीत भाग घेतला; शासनाकडून सन्मानपत्र मिळाले.

हिवंज, महादेव भगवान

जन्मगाव सेलकाटे (तालुका व जिल्हा वर्धा); शिक्षण मराठी चौथ्या इयत्तेपर्यंत; १९४२ मध्ये १४४ कलम मोडण्याच्या आरोपाखाली यांना शिक्षा झाली होती; वर्धा व नंतर चंद्रपूर येथील तुरुंगात यांनी ३ महिने शिक्षा भोगली शासनाकडून सन्मानपत्र व २५० रुपये मानधन मिळाले.

हिवराळे, नारायण नयूजी (जन्म १९१७),

जन्मगाव मोरगाव (तालुका वाळापूर, जिल्हा अकोला); शिक्षण मराठी प्राथमिक; १९४२ मध्ये चले जावच्या चळवळीत यांनी प्रचारपत्रके वाटली, प्रभात फेऱ्या काढल्या निरोधने केली त्या वेळी यांना ९ महिने साधी व कच्ची कैद अशी शिक्षा झाली; सन्मानपत्र मिळाले आहे.

हिंगणे, नारायण ध्यंकराव

जन्मगांव डोल्हारी (तालुका दारुव्हा, जिल्हा यवतमाळ); शिक्षण मराठी चौथ्या इयत्तेपर्यंत; यांनी १९३० मध्ये जंगल सत्याग्रहात भाग घेतला, त्यावद्दल ६ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा देण्यात आली; सन १९४१ मध्ये ते स्थानवद्ध होते.

हिंगणेकर, मोरेश्वर महादेव (जन्म १९१०),

जन्मगाव नागपूर (तालुका व जिल्हा नागपूर); शिक्षण प्राथमिक; मिठाच्या सत्याग्रहात यांनी भाग घेतला होता; त्यांवद्दल ६ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा भोगली; ५० रुपये मासिक अनुदान व सन्मानपत्र मिळाले आहे.

हिंडोरिया, मनोराम पांडुरंग

जन्मगाव सावनेर (तालुका सावनेर, जिल्हा नागपूर); शिक्षण मराठी चौथीपर्यंत; स्वातंत्र्य आंदोलनात यांनी १९३० मध्ये भाग घेतला; सावनेर येथे दारू पिकेटिंग व जंगल सत्याग्रह केल्यावद्दल यांना ६ महिने सक्तमजुरी व २० रुपये दंड अशी शिक्षा झाली; शासनाकडून एकवार २५० रुपये आर्थिक अनुदान व सन्मानपत्र मिळाले.

हुंदार, भाऊ गणेश (जन्म १९१०),

जन्मगाव खापा (तालुका सावनेर, जिल्हा नागपूर); शिक्षण मराठी सातव्या इयत्तेपर्यंत; स्वातंत्र्यलढ्यात यांनी १९३० साली भाग घेतला; तळेगाव आवी येथे जंगल सत्याग्रह केल्यावद्दल यांना १ महिना वर्धा जेलमध्ये स्थानवद्ध केले; परदेजी कापड व दारू पिकेटिंग करीत असताना पुन्हा १९३० मध्ये यांना अटक झाली; खटला होऊन ६ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा झाली, ती यांनी नागपूर सेंट्रल जेलमध्ये भोगली.

हुन्नरगीकर, कृष्णा व्यंकटेश (जन्म १९११),

जन्मगाव वागलकोट (तालुका व जिल्हा विजापूर); वास्तव्य नागपूर; शिक्षण बी. ए., १९३० साली दारू निरोधन केले, त्यावद्दल अटक होऊन सहा महिने सक्तमजुरीची शिक्षा झाली; १९३२ साली ३ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा झाली;

हुरबुडे, मुकुंदराव जागोबाजी (जन्म १९०८),

जन्मगाव भिवकुंड (तालुका वरोरा, जिल्हा चंद्रपूर); दारूबंदी व सिंदीबंदी या सत्याग्रहांत

भाग, विदेशी कपड्यांवर बहिष्कार तसेच झेंडा सत्याग्रहातही भाग घेतला होता; १९३० मध्ये यांना ४ महिन्यांची सक्तमजुरीची शिक्षा झाली; १९३२ मध्ये ४ महिन्यांची शिक्षा व २५ रुपये दंड झाला; महाराष्ट्र शासनाकडून २५० रुपये अनुदान व सन्मानपत्र मिळाले.

हुसे, रघुनाथ नारायण (जन्म १९०७),

जन्मगाव वाडेगाव (तालुका वाळापूर, जिल्हा अकोला); शिक्षण सहाव्या इयत्तेपर्यंत; यांनी १९३२ मध्ये आंदोलनात भाग घेतला, त्यावद्दल ४ महिने शिक्षा झाली; शासनाकडून सन्मानपत्र व आर्थिक सहाय्य मिळाले.

हेट्टे, रामभाऊ महादेवराव (जन्म १९०४, मृत्यू १९७२),

जन्मगाव आणी (तालुका व जिल्हा यवतमाळ); शिक्षण मराठी चौथीपर्यंत; स्वातंत्र्यलढ्यात १९३० मध्ये जंगल सत्याग्रहात भाग घेतला, त्यावद्दल यांना ६ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा झाली; शासनाकडून यांना सन्मानपत्र मिळाले आहे.

हेडावू, रामचंद्र चंतुसाव (जन्म १९०६),

जन्मगाव खापा (तालुका सावनेर, जिल्हा नागपूर); शिक्षण मराठी सातवीपर्यंत; असहकार चळवळीत शाळा सोडून सत्याग्रहात सहभागी झाले; व्यक्तिगत सत्याग्रह केल्यामुळे व चले जाव चळवळीत १९४२ साली भाग घेतल्यामुळे यांना ७ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा झाली; शासनाकडून २५० रुपये आर्थिक सहाय्य व सन्मानपत्र मिळाले आहे.

हेडावू, सीताराम वाळाजी

जन्मगाव रामटेक (तालुका रामटेक, जिल्हा नागपूर); शिक्षण चौथ्या इयत्तेपर्यंत; यांनी स्वातंत्र्य आंदोलनात चळवळीत सक्रिय भाग घेतला; १९४२ च्या विध्वंसक कार्यात भाग घेतल्यावद्दल मारहाण होऊन ४ वर्षे सक्तमजुरीची शिक्षा नागपूर जेलमध्ये झाली; शासनाकडून आर्थिक सहाय्य, सन्मानपत्र व शिक्षण सवलत मिळाली.

हेलवटकर, अंबादास महादेव (जन्म १९२२),

जन्मगाव उमरेड (तालुका उमरेड, जिल्हा नागपूर); शिक्षण इंग्रजी चौथीपर्यंत; १९४२ च्या

चलेजावच्या लढ्यात यांनी भूमिगत राहून कार्य केले; यांना १५ दिवस स्थानवध म्हणून नागपूर जेलमध्ये ठेवण्यात आले; १९४३ साली बुलेटिन वाटण्याचे काम केले; शासनाकडून सन्मानपत्र मिळाले आहे.

होटे, नौळकंठ मंगल (जन्म १९०७),

जन्मगाव रामटेक (तालुका व जिल्हा नागपूर); शिक्षण प्राथमिक; यांनी १९३० च्या सविनय कायदेभंगाच्या चळवळीत भाग घेतला; दारू दुकानावर व परदेशी कापड दुकानावर निरोधने केली, त्यावद्दल ६ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा नागपूर तुरुंगात झाली; १९३२ मध्ये कायदेभंगाच्या चळवळीत भाग घेतला, त्यावद्दल मारहाण करून नागपूर सेंट्रल जेलमध्ये १० दिवस स्थानवध होते; १९४२ च्या विध्वंसक कार्यात भूमिगत राहून कार्य केले; शासनाकडून आर्थिक सहाय्य, सन्मानपत्र व निवृत्ती वेतन मिळते.

क्ष

क्षत्रिय, वासू उर्फ बालचंद मणोराम

मूळगाव शिरपुर (तालुका वाजिम, जिल्हा अकोला); शिक्षण प्राथमिक; १९३२ मध्ये जंगल सत्याग्रहात भाग घेतला, त्यावद्दल यांना ६ महिने सश्रम कारावासाची शिक्षा देण्यात आली.

क्षीरसागर, एकनाथ सुगदेव (जन्म १९२०),

जन्मगाव विवरा (तालुका वाळापूर, जिल्हा अकोला); सन १९४२ साली 'चले जाव' च्या चळवळीत सहकारी इमारीतीवर झंडा लावणे, बुलेटिन वाटणे, प्रस्तर कार्य करणे, इत्यादी गोष्टीत भाग घेतल्यावद्दल ६ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा झाली; महाराष्ट्र शासनाकडून सन्मानपत्र मिळाले.

क्षीरसागर, पांडुरंग नारायण (जन्म १९०४), जन्मगाव बावापूर (तालुका हिंगणघाट, जिल्हा वर्धा); शिक्षण माध्यमिक अध्यापनाचे प्रशिक्षण; स्वातंत्र्य आंदोलनात लोकजागृतीचे कार्य केले; समव्यवसायी व विद्यार्थी यांना प्रेरणा देऊन आंदोलनात भाग घेण्यास प्रवृत्त केले.

क्षीरसागर, विठ्ठल चिमूजी (जन्म १९१७),

जन्मगाव रामटेक (तालुका व जिल्हा नागपूर); शिक्षण मराठी चौथी इयत्ता; हे भूमिगत स्वातंत्र्य-सैनिक होते; ४ वर्षे भूमिगत होते; एक वेळा १२ रुपये दंड भरावा लागला; शासनाकडून सन्मानपत्र मिळाले आहे.

क्षीरसागर, विठ्ठल बळीराम (जन्म १९१५),

जन्मगाव नागपूर (तालुका व जिल्हा नागपूर); शिक्षण मराठी दुसऱ्या इयत्तेपर्यंत; यांनी १९४०, ४१, ४२ व १९४३ साली स्वातंत्र्य चळवळीत भाग घेतला, त्यावद्दल एकूण ९ महिने शिक्षा झाली; शासनाकडून यांना आर्थिक सहाय्य मिळाले.

क्षीरसागर, विठ्ठल बळीराम

जन्मगाव नागपूर (तालुका व जिल्हा नागपूर); १९३० मध्ये विदेशी मालावर बहिष्कार, दारूबंदी प्रभातफेरी वगैरे कार्यात भाग घेतला; १९४१ साली वैयक्तिक सत्याग्रह केला, त्यावद्दल हुशंगावाद व नागपूर जेलमध्ये होते.

क्षीरसागर, हरीभाऊ सिदाजी

जन्मगाव विवरा (तालुका वाळापूर, जिल्हा अकोला); शिक्षण टिळक विद्यालयात; १९४० साली हे प्रचार कार्य करू लागले; सरकारी कचेरीवर झंडा लावला; शासनाकडून सन्मानपत्र, शिक्षण सवलत व आर्थिक मदत मिळते.

स्वातंत्र्य-योद्ध्यांना नम्र विनंती

प्रियतम मातृभूमीला परस्तेच्या शृंखलांतून मुक्त करण्यासाठी भारतीय स्वातंत्र्य-लढ्यात ज्या लहान-थोर देशभक्तांनी कोणतीही अपेक्षा न करता स्वार्थत्यागपूर्वक सक्रिय भाग घेतला त्या सर्व स्वातंत्र्य-सैनिकांचा “चरित्रकोश” तयार करण्याची योजना महाराष्ट्र शासनाने कार्यान्वित केली आहे.

परकीय सत्तेने स्वातंत्र्य आंदोलन चिरडून टाकण्यासाठी केलेल्या दडपशाहीला तोंड देऊन क्रूर यातना व हालअपेष्टा स्वातंत्र्यसैनिकांनी हसत खेळत सहन केल्या आणि भारतीय परंपरा व संस्कृती यांचे विराट व अनुकरणीय दर्शन घडवून राष्ट्रीय अस्मिता राखली आहे.

स्वातंत्र्य-सैनिकांच्या सर्व लहान-थोर कार्याची, त्यागमय घटनांची संगती लावून सर्व दृष्टीने महाराष्ट्रातील स्वातंत्र्य-सैनिकांचा “चरित्रकोश” परिपूर्ण करण्याचा उपक्रम महाराष्ट्र शासनाने कृतज्ञतापूर्वक हाती घेतला आहे.

स्वातंत्र्य संपादनानंतर प्रदीर्घ कालावधी लोटला असल्याने हे राष्ट्रीय मौलिक कार्य करताना कितीही अडचणी आल्या तरी ते पूर्ण करण्यात येईल.

महाराष्ट्र राज्यातील विभागवार, जिल्हा, तालुका व गाववार असलेल्या स्वातंत्र्य-सैनिकांनी, त्यांच्या वारसांनी अगर त्यांच्या सहकाऱ्यांनी आपापली माहिती या कार्यालयाकडे अगर मामलेदार कचेरी अगर गटविकास अधिकारी अथवा जिल्हाधिकारी यांजकडे पाठवावी. त्याचप्रमाणे या कार्यालयाच्या प्रतिनिधींना ते आपल्या जिल्ह्याच्या दौऱ्यावर असताना हार्दिक सहकार्य द्यावे व महाराष्ट्र शासनाचा हा उपक्रम यशस्वी करावा, अशी नम्र प्रार्थना आहे.

आपला नम्र,

भ. ग. कुंटे,

कार्यकारी संपादक व सचिव.

पत्ता :

दर्शनिका विभाग, महाराष्ट्र शासन,

२७, मिलिटरी स्क्वेअर लेन,

महात्मा गांधी रोड, फोर्टे, मुंबई-१.

परिशिष्ट ३

स्वातंत्र्य-योद्ध्यांना नम्र विनंती

प्रियतम मातृभूमीला परकीय शृंखलांतून मुक्त करण्यासाठी लहान-थोर, ज्ञात-अज्ञात, देश-भक्तांनी कोणतीही अपेक्षा न करता स्वार्थत्यागपूर्वक स्वातंत्र्य-युद्ध घडविले, प्रज्वलित केले व आपल्या असीम त्यागाने देशाची अस्मिता राखली. अशा सर्व स्वातंत्र्य-योद्ध्यांची नोंद करून “स्वातंत्र्य-सैनिक चरित्रकोश” तयार करण्याचा उपक्रम महाराष्ट्र शासनाने कृतज्ञतापूर्वक हाती घेतला आहे. महाराष्ट्रातील विभागवार, जिल्हानिहाय व खेडोपाडी असलेल्या

सर्व स्वातंत्र्य-सैनिकांनी, त्यांच्या सहकाऱ्यांनी अगर त्यांच्या संबंधी माहिती असलेल्या व्यक्तींनी या कार्यालयाला सर्व माहिती व शक्य असल्यास छायाचित्र देऊन शासनाचा हा उपक्रम सर्व दृष्ट्या परिपूर्ण करण्यासाठी हादिक सहकार्य द्यावे.

सर्व काम सत्वर होण्यासाठी माहिती व छायाचित्र एक महिन्यात या कार्यालयाकडे पाठवावे.

आपला नम्र,

म. ग. कुंटे.

कार्यकारी संपादक व सचिव.

दर्शनिका विभाग,
महाराष्ट्र शासन,
२७, मिलिटरी स्क्वेअर लेन,
महात्मा गांधी रोड, फोर्ट, मुंबई ४०० ००१

परिशिष्ट ४

GAZETTEERS DEPARTMENT
Government of Maharashtra
27, Military Square Lane
Mahatma Gandhi Road, Fort
Bombay 400 001

From

Capt. Dr. B. G. Kunte,
Executive Editor and Secretary.

To

The Collectors,
All Districts.

Sir,

As you are already aware this department is entrusted with the work of the preparation of Who's Who of Freedom Fighters in Maharashtra. I may state that this department by using all possible means has collected considerable information about freedom fighters whose list for your district is enclosed herewith. It is quite likely that freedom fighters staying in remote villages being unaware of this work might not have sent the information about them to this department. It is the view of this department that information about all freedom fighters should be included in the proposed volume. We are now approaching you with a specific purpose and to request you to give maximum publicity to this work and circulate the list in all the Taluka places requesting the freedom fighters to check their names in the list and send information about them to this department directly in case their name is not included in the list. To facilitate the work, we are also issuing a press note simultaneously in all newspapers, so that freedom fighters could be made aware of the work under compilation. I have no doubt that you will spare no pains in giving maximum publicity to this work and make our efforts successful. The lists may kindly be returned when done with. Kindly acknowledge their receipt of this letter.

Thanking you,

Yours faithfully,

B. G. KUNTE,

Executive Editor and Secretary.

परिशिष्ट ५

GAZETTEERS DEPARTMENT:
Government of Maharashtra
27, Military Square Lane
Mahatma Gandhi Road, Fort
Bombay 400 001

From :

Capt. Dr. B. G. Kunte,
Executive Editor and Secretary.

To :

The District Superintendents of Police,
All Districts.

Sir,

As you are already aware, this department is entrusted with the work of the preparation of Who's Who of Freedom Fighters in Maharashtra. I may state that this department by using all possible means has collected considerable information about freedom fighters. It is quite likely that freedom fighters staying in remote villages being unaware of this work might not have sent the information about them to this department. It is the view of this department that information about all freedom fighters should be included in the proposed volume. We are now approaching you with a specific purpose and to request you to give maximum publicity to this work. To facilitate the work, we are also issuing a press note simultaneously in all newspapers so that freedom fighters could be made aware of the work under compilation. I have no doubt that you will spare no pains in giving maximum publicity to this work and make our efforts successful. Kindly acknowledge the receipt of this letter. A copy of the letter addressed to the Collector is enclosed.

Thanking you,

Yours faithfully,
B. G. KUNTE,
Executive Editor and Secretary.

परिशिष्ट ६

जा. क. द-इ-

दर्शनिका विभाग, महाराष्ट्र शासन

२७, मिलिटरी स्क्वेअर लेन

महात्मा गांधी रोड, फोर्ट

मुंबई ४०० ००१

प्रेषक : कॅ. डॉ. भ. ग. कुंटे,
कार्यकारी संपादक व सचिव.

प्रति :

मुख्य कार्यकारी अधिकारी,
जिल्हा परिषद,
सर्व जिल्हे

दिनांक

विषय : "स्वातंत्र्य-सैनिक चरित्रकोश" माहिती गोळा करणे.

महोदय,

आपणांस विदितच असेल की, भारतीय स्वातंत्र्य-लढ्यातील सर्व लहान-थोर स्वातंत्र्य-योद्ध्यांचा "चरित्रकोश" तयार करून प्रसिद्ध करण्याची योजना महाराष्ट्र शासनाने कृतज्ञतापूर्वक हाती

घेतली असून सदरहू काम या कार्यालयाकडे सोपविले आहे. त्यासाठी महाराष्ट्रातील विभागवार, जिल्हानिहाय व खंडोपाडी असलेल्या सर्व स्वातंत्र्य-सैनिकांची माहिती या कार्यालयास गोळा करावयाची आहे.

वरील काम आपल्या कार्यालयाकडून मदत झाल्यास अतिशय सुलभ जाईल. म्हणून हे काम चांगल्या रीतीने परिपूर्ण होण्यासाठी आम्ही आपल्या कक्षेतील गटविकास अधिकाऱ्यांकडे "स्वातंत्र्य-सैनिक चरित्रकोशासाठी" तयार केलेले फॉर्म्स पाठवीत आहोत. त्यांनी त्यांच्या कार्यालयातील "विस्तार अधिकारी, पंचायत व समाजकल्याण" ह्यांना सदरहू कामाची कल्पना देऊन त्यांच्या प्रत्येक महिन्याला होणाऱ्या ग्रामसेवक-ग्रामसहाय्यकांच्या बैठकीमध्ये सदरहू फॉर्म्स त्यांना देऊन त्यांनी आपआपल्या ग्रामपंचायतीच्या कक्षेत येणाऱ्या स्वातंत्र्य-सैनिकांची माहिती गोळा करावी व ती गटविकास अधिकाऱ्यांकडे पाठवावी अशी विनंती करीत आहोत. तरी आपण त्याप्रमाणे आपल्या कक्षेतील गटविकास अधिकाऱ्यांच्या बैठकीमध्ये किंवा पत्राद्वारे वरील कामाचा आदेश देऊन या कार्यालयास सहकार्य द्यावे. ह्यासंबंधी गटविकास अधिकाऱ्यांना लिहिलेल्या पत्राची प्रत सोबत जोडत आहे.

आपला,

म. ग. कुंटे,

कार्यकारी संपादक व सचिव.

परिशिष्ट ७

GAZETTEERS DEPARTMENT
Government of Maharashtra
27, Military Square Lane
Mahatma Gandhi Road, Fort
Bombay 400 001.

From :

Capt. Dr. B. G. Kunte,
Executive Editor and Secretary.

To :

Superintendents of Jails,
All Districts.

Sir,

As you are already aware, this department is entrusted with the work of the preparation of Who's Who of Freedom Fighters in Maharashtra. I may state that this department by using all possible means has collected considerable information about freedom fighters. It is quite likely that freedom fighters staying in remote villages being unaware of this work might not have sent the information about them to this department. It is the view of this department that information about all freedom fighters should be included in the proposed volume. We are now approaching you with a specific purpose and to request you to give maximum publicity to this work. To facilitate the work, we are also issuing a press note simultaneously in all newspapers so that freedom fighters could be made aware

of the work under compilation. I have no doubt that you will spare no pains in giving maximum publicity to this work and make our efforts successful. Kindly acknowledge the receipt of this letter. A copy of the letter addressed to the Collector is enclosed.

Thanking you,

Yours faithfully,
B. G. KUNTE,
Executive Editor and Secretary.

परिशिष्ट ८

GAZETTEERS DEPARTMENT
Government of Maharashtra
27, Military Square Lane
Mahatma Gandhi Road, Fort
Bombay 400 001.

From :

Capt. Dr. B. G. Kunte,
Executive Editor and Secretary.

To :

The District Publicity Officers,
All Districts.

Sir,

As you are already aware, this department is entrusted with the work of the preparation of Who's Who of Freedom Fighters in Maharashtra. I may state that this department by using all possible means has collected considerable information about freedom fighters whose list for your district is enclosed herewith. It is quite likely that freedom fighters staying in remote villages being unaware of this work might not have sent the information about them to this department. It is the view of this department that information about all freedom fighters should be included in the proposed volume. We are now approaching you with a specific purpose and to request you to give maximum publicity to this work and circulate the list in all the Taluka places requesting the freedom fighters to check their name in the list and send information about them to this department directly in case their name is not included in the list. To facilitate the work, we are also issuing a press note simultaneously in all newspapers, so that freedom fighters could be made aware of the work under compilation. I have no doubt that you will spare no pains in giving maximum publicity to this work and make our efforts successful. The lists may kindly be returned when done with. Kindly acknowledge the receipt of this letter.

Thanking you,

Yours faithfully,
B. G. KUNTE,
Executive Editor and Secretary.

परिशिष्ट ९

जा. क्र. द-इ-

दर्शनिका विभाग, महाराष्ट्र शासन

२७, मिलिटरी स्क्वेअर लेन

महात्मा गांधी रोड, फोर्ट

मुंबई ४०० ००९.

दिनांक

प्रेषक :

कॅ. डॉ. भ. ग. कुंटे,
कार्यकारी संपादक व सचिव.

प्रति :

गटविकास अधिकारी,
पंचायत समिती,
सर्व जिल्हे.

विषय:— “स्वातंत्र्य-सैनिक चरित्रकोश” माहिती गोळा करणे.

महोदय,

आपणांस विदित असेलच की, भारतीय स्वातंत्र्य-लढ्यातील सर्व लहान-थोर स्वातंत्र्य-योद्ध्यांचा 'चरित्रकोश' तयार करून प्रसिद्ध करण्याचा उपक्रम महाराष्ट्र शासनाने कृतज्ञतापूर्वक हाती घेतला असून सदरहू काम या कार्यालयाकडे सोपविले आहे.

वरील कामासाठी महाराष्ट्रातील जिल्हानिहाय व खेडोपाडी असलेल्या सर्व स्वातंत्र्य-सैनिकांची माहिती या कार्यालयास गोळा करावयाची आहे. हे काम आपल्या कार्यालयाकडून मदत झाल्यास अतिशय सुलभ होईल. म्हणून हे काम चांगल्या रीतीने परिपूर्ण होण्यासाठी आम्ही आपल्याकडे स्वातंत्र्य-सैनिक चरित्रकोशासाठी तयार केलेले फॉर्मस पाठवीत आहोत. सदरहू फॉर्मस आपण आपल्या कार्यालयातील विस्तार अधिकारी, पंचायत व समाजकल्याण ह्यांच्याकडे देऊन त्यांना ह्या कामाची कल्पना द्यावी व फॉर्मस ग्रामसेवक व ग्रामसहाय्यक यांच्या प्रत्येक महिन्याला होणाऱ्या बैठकीमध्ये त्यांच्याकडे देऊन त्यांना ते आपल्या ग्रामपंचायतीच्या कक्षेत असणाऱ्या स्वातंत्र्य-सैनिकांची माहिती भरून आपल्या कार्यालयाकडे पाठविण्यावद्दल सांगावे व नंतर ते या कार्यालयाकडे पाठवावे व या कार्यालयास सहकार्य द्यावे. वरील कामाबाबत मुख्य कार्यकारी अधिकारी यांना लिहिलेल्या पत्राची प्रत सोबत जोडत आहे. सोबत स्वातंत्र्य-योद्ध्यांना नम्र विनंतीची पत्रके जोडली आहेत ती ग्रामसेवकांना देऊन प्रसिद्धीदाखल ग्रामपंचायतीच्या सूचना फलकावर लावण्यास सांगावे.

आपला,

सोबत:—२५ फॉर्मस.

२५ प्रचारपत्रके.

भ. ग. कुंटे,

कार्यकारी संपादक व सचिव.

परिशिष्ट १०

महाराष्ट्र शासन

स्वातंत्र्य-सैनिकांना आवाहन

महाराष्ट्र शासनातर्फे प्रकाशित होणाऱ्या स्वातंत्र्य-सैनिक चरित्रकोशाचे काम या कार्यालयाने हाती घेतले आहे. स्वातंत्र्य-सैनिकांची जिल्हावार माहिती गोळा करण्याचे काम जवळजवळ पुरे होत आले आहे. या कार्यालयाने जिल्हानिहाय केलेली स्वातंत्र्य-सैनिकांच्या नावांची यादी मेहेरवान जिल्हाधिकारी यांच्या कार्यालयात व तालुका कचेरीत ठेवण्यात आलेली आहे. तरी स्वातंत्र्य-सैनिकांना नम्र विनंती ही की, त्यांनी बरील ठिकाणी जाऊन आपले नाव यादीत आहे याबद्दल खात्री करून घ्यावी आणि नसल्यास आपली माहिती कार्यकारी संपादक व सचिव, दर्शनिका विभाग, वज्रोरजी भरुचा लेन, महात्मा गांधी रोड, मुंबई-१ यांजकडे परस्पर रवाना करावी. बरील योजना यशस्वी करण्यासाठी स्वातंत्र्य-सैनिकांनी संपूर्ण सहकार्य द्यावे अशी त्यांना पुन्हा विनंती करण्यात येत आहे.

भ. ग. कुंदे,
कार्यकारी संपादक व सचिव.

परिशिष्ट ११

By Registered Parcel

No. A/416/A/X/1973.
COLLECTOR'S OFFICE, AMRAVATI.
Dated the 30th September 1975.

To

The Executive Editor and Secretary
of the Gazetteer's Department,
Government of Maharashtra,
27, Military Square Lane,
Mahatma Gandhi Road, Fort,
BOMBAY-1.

Subject.—"Who's Who of Freedom Fighters" Publication of the typed copy of printed Volume of Freedom Fighters.

Reference.—Government Letter No. GZR-H-1019, dated 22nd June 1973.

Sir,

The typed copy of the material on the Subject matter was kept for 2 months in the Collectorate for the general information of the freedom fighters in this district and a Press Note to that effect was also issued in the local newspapers on 23rd August 1973. A copy thereof is enclosed.

During the period of 2 months 7 applications were received requesting to add their names. Those are enclosed herewith. A typed copy of the printed volume is returned herewith.

Yours faithfully,
Signed (Illegible),
for Collector, Amravati.

परिशिष्ट ११ अ

जाहीर निवेदन

जिल्ह्यातील सर्व स्वातंत्र्य-सैनिकांना कळविण्यात येते की, भारतीय स्वातंत्र्य आंदोलन इतिहास समितीने तयार केलेली महाराष्ट्र राज्य विदर्भ विभागातील स्वातंत्र्य-सैनिक चरित्र-कोशाची कच्ची प्रत संबंधित व्यक्तींना पाहण्याकरिता जिल्हाधिकारी कार्यालयात ठेवली आहे. तरी त्या प्रतीत ज्यांची नावे नसतील अशा व्यक्तींनी त्यांची सर्व माहिती विहित नमुन्यात जिल्हाधिकारी कार्यालयात द्यावी. ही प्रत जिल्हाधिकारी कार्यालयात २ महिनेपर्यंत ठेवण्यात येईल आणि त्या अवधीत प्राप्त झालेली माहिती शासनाला सादर करण्यात येईल.

दिनांक २० ऑगस्ट १९७३.

रा. वि. दलाल,
जिल्हाधिकारी, अमरावती.

परिशिष्ट ११ ब

No. WS-CRI. IV-C/3730/1975.
OFFICE OF THE COLLECTOR, BULDHANA.
Dated the 2nd April 1975.

To

The Executive Editor and Secretary,
Gazetteers Department,
Government of Maharashtra,
27, Military Square Lane,
Mahatma Gandhi Road,
FORT, BOMBAY-1.

Subject.—Who's Who of Freedom Fighters Publication of List and Volumes.

Reference.—Letter No. GZR-FRM.1445, dated 23rd August 1975 and letter No. GZR-H.537, dated 11th February 1974.

Sir,

List of Freedom Fighters received from Government has been published in the district and the same is enclosed herewith :

2. The printed volume of Who's Who of Freedom Fighters is also resubmitted herewith after done with.

Yours faithfully,
Signed (Illegible),
for Collector, Buldhana.

परिशिष्ट १२

स्वातंत्र्य-सैनिक चरित्रकोशात देता येण्याजोगी नावे

माधवराव फडणीस आणि इतर आठजण

नागपूरचे राज्य खालसा झाल्यानंतर राजांचा खजिना इंग्रजांनी जप्त केला, या गोष्टीला यांनी विरोध केला.

दिलदारखान

१८५७ च्या वंडात टाकळी येथील सैन्यातील हा दफादार होता. त्याने वंडखोर सैनिकांच्या पलटणीत वातम्या पोहोचविण्याची कामगिरी केली, त्यावेळाला त्याला फाशी देण्यात आले.

इनायतुल्ला खान

विलायतखान

नवाब कादरखान

१८५७ च्या वंडाच्या संघर्षात एकंदर २० जणांना पकडण्यात आले. त्यांपैकी या तिघांना फाशी देण्यात आले. आणि ९ जणांना मोठ्या शिक्षा देण्यात आल्या.

बापूराव जमीनदार

बेंकटराव जमीनदार

चंद्रपूरमधील या जमीनदारांनी १८५७ च्या वंडात उठाव केला. बापूरावाला फाशी देण्यात आले. बेंकटरावाला जन्मठेपेची शिक्षा देण्यात आली.

नवाब कादिर अलिखान

जमीनदार

१८५७ च्या वंडात भाग घेतल्याच्या संशयावरून यांची मालमत्ता जप्त करण्यात आली.

रामदयाळ

नागपूर येथे १८७७ मध्ये वरिष्ठ युरोपियन अधिकाऱ्याची एका गरीब शेतकऱ्याचे डोके उडविण्याची आज्ञा न मानल्याने त्या अधिकाऱ्याने रामदयाळ याला भोसकून ठार मारले.

बापूराव दादा किनखेडे

गंगाधरराव चिटणवीस

गोपाळ हरी भिडे

अब्दुल अजीज

कृष्णराव फाटक

विनायक दिगंबर देवरस

खापडें दादासाहेब

काजी बद्रुद्दिन

१९ व्या शतकाच्या उत्तरार्धात यांनी स्वातंत्र्याच्या सनदशीर चळवळीत या नाही त्या रूपाने भाग घेतला. थोर व्यक्ती म्हणून त्यांची नोंद इतरत्र इतिहासात झाली असली तरी या ग्रंथात व्यक्तिशः नुसत्या नावा-दाखल त्यांची नोंद होणे हे नुसते उचित नव्हे तर आवश्यक आहे.

अच्युतराव कोल्हटकर

डॉ. मुंजे

माधवराव सप्रे

रामनारायण राठी

चक्रवर्ती

डॉ. गद्रे

नागपुरातील राष्ट्रीय मंडळाचे जहालमतवादी सदस्य. यांना १८ महिने सक्तमजुरीची शिक्षा झाली.

परांजपे नारायणराव

- .. नागपूरच्या शेतकी कॉलेज वसतिगृहाचे अधीक्षक.
१९०८ मध्ये व्हिक्टोरिया राणीचा पुतळा चिद्रूप
केल्याच्या आरोपावरून यांना अटक झाली पण हे
निर्दोष सुटले. त्यांना सरकारने नोकरीवरून काढले.

वाळाजी नारायण

- .. माहेगावच्या या शिक्षकाला १९०८ मध्ये राजकीय
सभेत भाग घेतल्याबद्दल नोकरीतून काढण्यात आले.

अवारी

सेठ कन्ह्यालाल

भगवान दीन

सुभद्रा कुमारी चौहान

अब्दुल गनी

सेठ जेथमल

ठाकूर केसरसिंग

निलकंठराव देशमुख

मोहन

अभिमन्यू

- .. } १९२३ मध्ये नागपूरमधील झेंडा सत्याग्रहात यांनी
भाग घेतला.
.. } याशिवाय शेकडो सत्याग्रही या चळवळीत सामील झाले
.. } होते. त्यांना अटक झाली व तुरुंगात अतिशय वाईट
.. } अशी वागणूक देण्यात आली.
.. }
.. } १९३० च्या असहकाराच्या चळवळीत मिठाचा कायदा
.. } जंगल कायदा मोडण्यात यांनी भाग घेतला.

दुर्गाबाई जोशी

शिवाजीराव पटवर्धन